PONTICA

XVI

MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE CONSTANȚA

PONTICA

1983

XVI

BIBLIOTECA MUZEULUI
DE ARHEOLOGIE CONSTANȚA
NR. 23.895 / 84

MUZEUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE CONSTANȚA

PONTICA

Vol. I	1968
Vol. II	1969
Vol. III	1970
Vol. IV	1971
Vol. V	1972
Vol. VI	1973
Vol. VII	1974
Vol. VIII	1975
Vol. IX	1976
Vol. X	1977
Vol. XI	1978
Vol. XII	1979
Vol. XIII	1980
Vol. XIV	1981
Vol. XV	1982
Vol. XVI	1983

Volum scanat și prelucrat de Răzvan Petcu (*razvan.arheo@gmail.com*)
© Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

Redactor responsabil : **A. V. RĂDULESCU**

Secretari științifici :
C. CHERA-MĂRGINEANU
L. BUZOIANU

SUMAR

SOMMAIRE

STUDII ŞI COMUNICĂRI

ETUDES ET COMMUNICATIONS

Pag.

GLICHERIE CARAIVAN

— Evoluţia zonei lacului Agigea în cuaternarul tîrziu 9
— History of Agigea Beach During The Upper Quaternary 9

EUGEN COMŞA

— Creşterea animalelor domestice în cursul epocii neolitice pe teritoriul Dobrogei 17
— Domestic Animal Breeding During The Neolithic Epoch in Dobrudja 17

PUIU HAŞOTTI

— Observaţii privind uneltele din silex aparţinînd culturii Hamangia 29
— Remarques concernant les outils en silex appartenant à la culture de Hamangia 29

VALERIU SÎRBU

— Nouvelles considerations générales concernant l'importations des amphores grecques sur le territoire de la Roumanie (les VIe—Ier siècles av.n.è.) 43

MIHAI IRIMIA

— Date noi privind necropolele din Dobrogea în a doua epocă a fierului 69
— Neue Daten, die Friedhöfe der Dobroudscha in der zweiten Eisenepoche betreffend 69

LIVIA BUZOIANU
NICOLAE CHELUȚĂ-GEORGESCU
— Ștampile de amfore inedite de la Callatis 149
— Neue Amphorenstempel von Callatis 149

ADRIAN MURARU
ALEXANDRU AVRAM
— Considerații preliminare asupra pietrei de construcție folosite la Histria 189
— Considérations préliminaires sur la pierre de construction employée à Histria 189

CONSTANTIN CHERA-MĂRGINEANU
VIRGIL LUNGU
— Contribuții la cunoașterea unor necropole creștine a Tomisului . . 217
— Contributions to The Knowledge of A Christian Necropole of Tomis 217

ADRIAN PANAITESCU
— Cercetări arheologice pe *via forensis* a cetății Tropaeum Traiani . 231
— Archäologische Forschungen auf der *via forensis* der Burg Tropaeum Traiani 231

BUCUR MITREA
— Un tezaur de monede bizantine descoperit la Constanța 239
— Un trésor de monnaies byzantines découvert à Constanța 239

ION BARNEA
— Sigilii bizantine inedite din Dobrogea 263
— Unpublished Byzantine Seals from Dobrudja 263

OCTAVIAN BOUNEGRU
— Tipuri de nave la Dunărea de Jos în sec. IV—VII e.n. . . . 273
— Schiffstypen an der Unteren Donau zwischen dem 4. und 7. Jahrhundert u.Z. 273

NOTE

TUDOR PAPASIMA
— O nouă drahmă histriană în stînga Dunării 283
— A New Histrian Drachma on The Left Side of The Danube . . . 283

PUIU HAȘOTI, EUGEN MIHAIL
— Cercetări perieghetice între localitățile Izvorul Mare și Cochirleni 285
— Recherches de terrain entre Izvorul Mare et Cochirleni 285

GABRIEL CUSTUREA
— Monede de aur medievale descoperite în Dobrogea 295
— The medieval golden coins discovered in Dobroudja 295

CRONICĂ

ANTOANETA VERTAN, GABRIEL CUSTUREA
— Descoperiri monetare în Dobrogea (V) 301

COSTEL CHIRIAC
— Monede greceşti, romane şi bizantine descoperite în Dobrogea (sec. II î.e.n.—VII e.n.) 325
— In der Dobrudscha (2. Jh. v.u.Z.—7. Jh. u.Z.) aufgefundene griechische, römische und byzantinische Münzen 325

ADRIAN RĂDULESCU
— Dare de seamă asupra activităţii Muzeului de istorie naţională şi arheologie Constanţa pe anul 1983 333

CONSTANTIN CHERA-MĂRGINEANU
— Sesiunea ştiinţifică a Muzeului de istorie naţională şi arheologie Constanţa, 22—24 noiembrie 1982 339

RADU VULPE 347

NICOLAE CHELUŢĂ-GEORGESCU
— Al XIII-lea Congres internaţional al Limes-ului, Aalen — 1983 . 351

RECENZII

CONSTANTIN C. PETOLESCU
— Inscripţiile din Scythia Minor, vol. I (Histria şi împrejurimile), culese, traduse, însoţite de comentarii şi indici de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1984, 544 p., 94 planşe aparte 355

CARIN CHERA-MĂRGINEANU
— Die fränkischen Gräberfelder von Bargen und Berghausen in Nordbaden, de Ursula Koch. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg. Konrad Theiss Verlag. Stuttgart, 1982 (Necropolele francilor din Bargen şi Berghausen, regiunea Baden de Nord), 154 p. + 87 planşe + 9 imagini explicative 359

PETRE DIACONU
— Helena Zoll Adamikova, Wozesnosredniowieczne cmentarzyska cialopalne slovnian na terenie Polski, vol. II (Cimetières slaves d'incinération dattant de Haut Moyen Âge découverts en Pologne, Wroclaw-Warszawa-Kraków-Gdansk (Polska Akademia Nauk), 1979, 316 p. 360

PETRE DIACONU
— Liudmila Donceva-Petrova, Znaţi vărhu arheologhiceski pamiatniţi ot srednovekov na Bălgaria, VIII—X v. (Signes sur les monuments archéologiques de Bulgarie médiévale. Les VIIIe—Xe siècles), Sofia, 1980, 188 p. 360

PETRE DIACONU
— Stojan Avdev, Srebrenite moneti na ţar Mihail Asen (1337—1355). (Les monnaies en argent de tsar Michail Assène, 1337—1355), dans „Numismatika", 3, 1980, pp. 13—22. 362

LISTA PRESCURTĂRILOR 365

STUDII ȘI COMUNICĂRI

EVOLUȚIA ZONEI LACULUI AGIGEA ÎN CUATERNARUL TÎRZIU

GLICHERIE CARAIVAN [1]

1. INTRODUCERE

Cordonul litoral de la Agigea-gară separa lacul Agigea de Marea Neagră. Astăzi întreaga zonă face parte din incinta portului Constanța Sud-Agigea (fig. 1).

Forajele executate de I.F.L.G.S. în anul 1974 pe cordonul litoral Agigea au atins substratul dur, stîncos, la adîncimea de 18 m la extremitatea nordică a plajei, la 12 m în dreptul stației C.F.R. și la 5 m în partea de sud. Rezultă deci un profil puternic asimetric al vechii văi Agigea, cu versantul nordic mai abrupt.

Lucrarea de față se bazează pe studiul depozitelor interceptate într-un foraj amplasat în partea de nord a plajei Agigea, la o înălțime de 2 m față de nivelul mării, avînd o adîncime de circa 15 m. Probele de sedimente au fost analizate din punctul de vedere al texturii și al compoziției fracției grosiere.

2. CARACTERISTICILE TEXTURALE ALE SEDIMENTELOR DIN FORAJUL F_2 DE PE PLAJA AGIGEA

2.1. *Conținutul de nisip, silt, argilă*

Coloana litologică scoasă la iveală de forajul F_2 de pe plaja Agigea este reprezentată în cea mai mare parte prin depozite siltice și argiloase (fig. 2).

Conținutul în nisip este foarte scăzut în partea inferioară a coloanei sedimentare, variind între 1,73% și 11,84%. Materialul depus deasupra nivelului mării este format în întregime din nisip.

---

[1] Institutul de geologie și geofizică. Laboratorul de geologie marină — Constanța, B-dul Lenin, nr. 304.

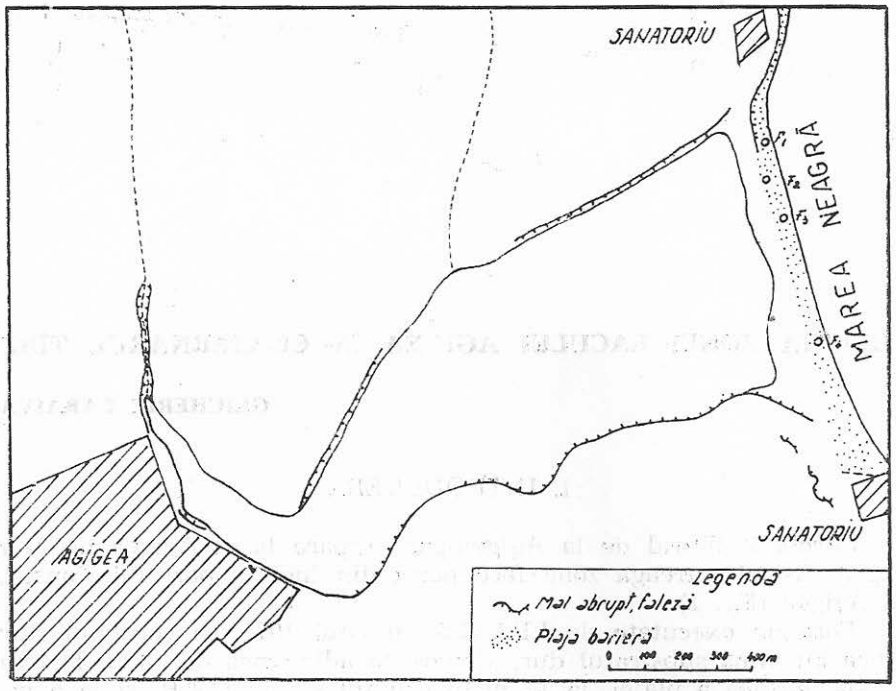

Fig. 1. Amplasarea forajelor pe cordonul litoral Agigea-gară.

Conținuturile de silt și argilă sînt aproximativ constante. Astfel, particulele siltice participă în proporție de 37,18 — 70%, iar cele argiloase, în proporție de 27,86—59,85%.

2.2. *Parametrii texturali*

Media (Mz_I φ) înregistrează 3 salturi valorice. De la nivelul 0 m la 1,60 m, valoarea mediei se încadrează domeniului nisipurilor grosiere (Mz_I = 0,50 φ). In intervalul 2,60—9,60 m media oscilează între 6,80 φ și 7,20 φ (silturi fine). La partea inferioară a forajului, de la nivelul 10,60 m pînă la 14,60 m, media are valori de 7,30 φ — 8,20 φ (silturi foarte fine).

Variația pe verticală a *deviației standard inclusive* (σ_I φ) cunoaște 4 aspecte. La nivelul 0—1,60 m sortarea este moderată (σ_I = 0,50—0,60 φ). În intervalul 2,60—5,60 m, deviația standard indică o înrăutățire a sortării materialului o dată cu adîncimea (σ_I = 1,10—2,1 φ). În intervalul 5,60—9,60 m, materialul siltic este uniform, avînd o sortare slabă (σ_I = 1,000—1,10 φ). Sedimentele din partea inferioară a forajului (10,60—14,60 m) sînt foarte slab sortate (σ_I cuprins între 2,65—3,70 φ).

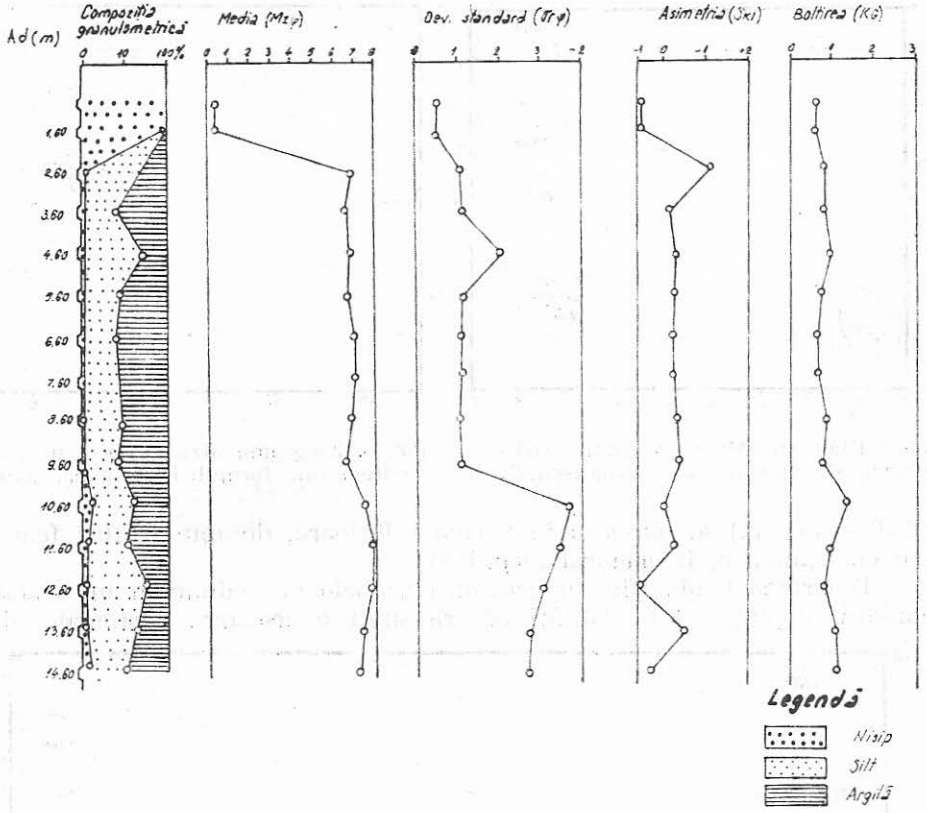

Fig. 2. Caracteristicile texturale ale sedimentelor din forajul F_2 (Agigea-gară).

Asimetria (S_{KI}) este puternic negativă la nisipurile superficiale (S_{KI} cuprins între +0,10 și +0,25) în intervalul 2,60—9,60 m. La partea inferioară a forajului, variația asimetriei este largă, atît în domeniul valorilor pozitive, cît și al celor negative.

Boltirea (K_G) are valori platicurtice și mezocurtice pe aproape întreaga coloană sedimentară (fig. 2).

În diagrama $Mz_I/\varphi\sigma_I$ (fig. 3) se pot separa trei domenii. În partea stîngă, inferioară, a diagramei, se plasează probele nisipoase, relativ bine sortate de la nivelul 1,00—1,60 m. În partea dreaptă a diagramei se întîlnesc depozitele fine din partea mediană a forajului (2,60—9,60 m) cu sortare slabă și cele din bază (10,60—14,60 m) cu sortare foarte slabă.

În diagrama $S_{KI}/Mz\varphi$ (fig. 4) cele trei cîmpuri sînt de asemenea bine conturate. Astfel, nisipurile grosiere din partea superioară a forajului (1,00—1,60 m) ocupă partea centrală-stîngă a diagramei (asimetrie foarte slab negativă). Probele din intervalul 2,60—9,60 m ocupă un domeniu situat în partea dreaptă, superioară, a diagramei (silturi fine cu asimetrie pozitivă), în timp ce sedimentele din baza forajului

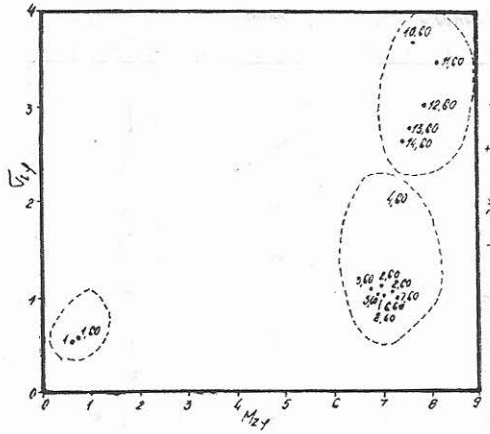

Fig. 3. Diagrama $Mz_{\varphi}/\sigma_i\ \varphi$ pentru sedimentele din forajul F_2 (Agigea-gară).

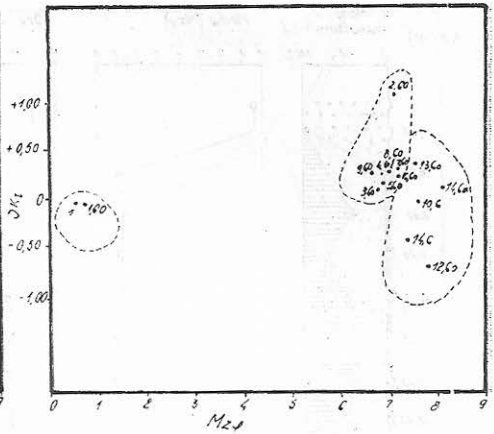

Fig. 4. Diagrama Mz_{φ}/S_{kI} pentru sedimentele din forajul F_2 (Agigea-gară).

(10,60—14,60 m) se plasează în partea inferioară, dreapta (silturi foarte fine cu asimetrie, în general negativă).

Diagrama C/Md (fig. 5) grupează probele de sedimente în aceeași manieră, sugerînd 3 modalități de transport a acestora. Nisipurile din

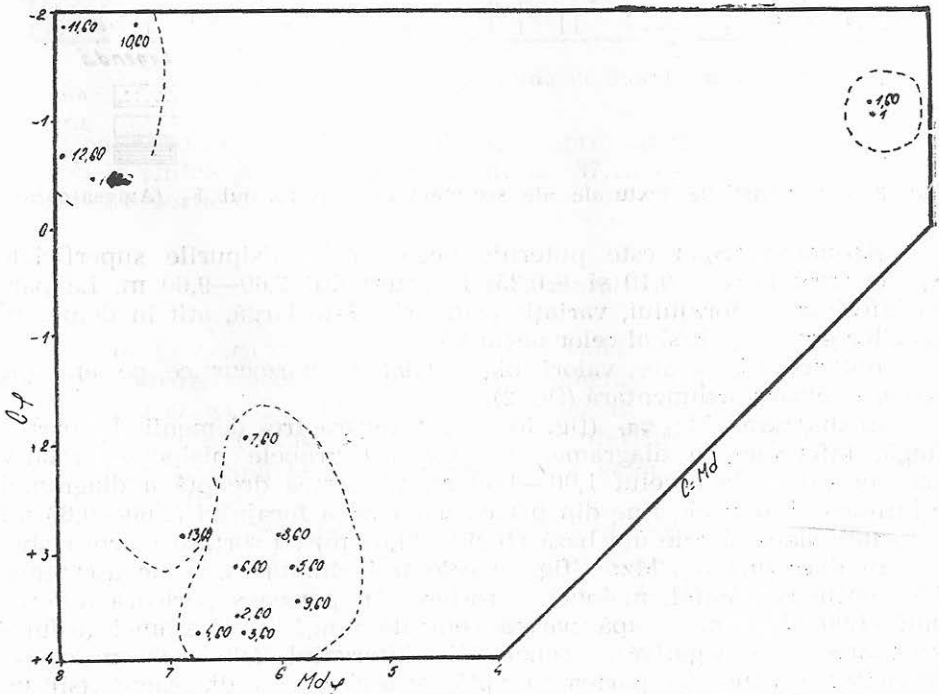

Fig. 5. Diagrama CMd la sedimentele din forajul F_2 (Agigea-gară).

intervalul 1,00—1,60 m ocupă partea superioară-dreapta a diagramei, sugerînd predominarea saltației. Sedimentele din intervalul 2,60—9,60 m se plasează în partea inferioară-stîngă a diagramei CMd, în zona suspensiilor uniforme și granoclasate. Probele din baza forajului (10,60—14,60 m) se grupează în colțul stîng-superior al diagramei CMd, în domeniul suspensiilor slab sortate.

3. ANALIZA FRACȚIUNII GROSIERE

Fracțiunea grosieră (mai mare de 0,063 mm) are o participare în general redusă. Cu excepția probelor nisipoase de la partea superioară a forajului, conținutul în fracțiunea grosieră variază între 1,73% și 11,84% (fig. 6).

Componenții principali sînt : fragmentele de calcare, cochilii, resturi vegetale, particule de cuarț (angular, eolian și rulat), mice, gips și minerale grele (fig. 6).

Combinarea acestor elemente componente impune separarea a 4 zone stratigrafice.

Intervalul 1,00—1,60 m se caracterizează prin participarea largă (peste 88%) a fragmentelor rulate de cochilii de Mytilus și Cardium. Rarele minerale grele existente definesc o asociație compusă din : granat, epidot și zoizit, piroxeni.

Intervalul 2,60—5,60 m se detașează prin prezența, uneori abundentă, a fragmentelor vegetale (4,15—45,83%), care imprimă sedimentelor caracterul de turbă. Particulele de cuarț sînt fie rulate, fie au aspect mat, frust, de tip eolian.

Alături de fragmentele vegetale, ostracodele au o frecvență destul de ridicată (pînă la 4,20%). Micele sînt abundente (23,92—68,77%). Mineralele grele au o pondere relativ mare față de totalul fracțiunii grosiere (pînă la 11,51%), caracterizînd asociația : granat-hornblendă verde — minerale opace — piroxeni. Această asociație, ca și participarea largă a particulelor de cuarț (pînă la 17%) se poate explica printr-un aport de material provenit din roci sedimentare dobrogene. Transportul avea loc probabil pe traseul văii Agigea, activată în acel timp.

Intervalul 6,60—9,60 m pune în evidență o participare mai largă a particulelor calcaroase (9,44—55,69%) și a cuarțului eolian (pînă la 59,23%). Fragmentele de cochilii (4,89—16,02%) aparțin moluștelor marine, între care se recunosc exemplare de Cerithidium sp.

Asociația de minerale grele este asemănătoare celei actuale : granat — hornblendă verde — epidot și zoizit — piroxeni.

În intervalul 10,60—14,60 m crește participarea agregatelor calcaroase (pînă la 72,66%). Cuarțul existent este în totalitate de proveniență

eoliană, avînd aspect mat. Fragmentele de cochilii sînt rare, greu de identificat. Mineralele grele, destul de abundente (0,69—8,87%) indică o asociație tipică depozitelor loessoide : staurolit — epidot și zoizit — hornblendă verde. Mineralele grele au aspect mat, caracteristic transportului eolian.

A

Proba (Ad.-m)	Fracția grosieră >0,063 mm (%)	Componenții fracției grosiere: Calcare	Cochilii	Fragmente vegetale	Cuart: Angular	Cuart: Eolian	Cuart: Rulat	Mice	Gips	Minerale grele
1.00	100	8,05	88,95 Mytilus	—	0,01	—	2,80	0,17	0,01	0,01
1.60	100	11,00	88,80 Mytilus Cardium	—	0,03	—	0,16	—	—	0,01
2.60	2.14	6,74	0,84 Mytilus	4,15	—	—	17,30	68,71	2	0,30
3.60	3.14	14,29	4,29 ostracode	9,41	—	—	4,45	57,25	4,50	11,51
4.60	1.73	—	0,06 moluște	45,53	16,17	10	0,12	23,92	0,96	0,93
5.60	2.15	2,73	3,69 moluște, ostracode	18,16	—	35,01	—	30,75	4,99	4,07
6.60	2.99	53,69	4,89 moluște	—	14,74	20	—	1,03	—	3,66
7.60	3.95	9,44	16,02 moluște	—	40	16,90	1,33	14,83	1,02	1,06
8.60	3.63	13,29	8,59 Cerithidium	—	—	59,23	6,43	9,45	—	3,09
9.60	2.34	24,18	—	—	—	57,33	—	12,90	—	4,99
10.60	11,84	54,21	3,23 moluște	—	—	39,04	—	2,24	—	1,28
11.60	5.89	30,15	7,50 Cardium	—	—	40,04	—	1,49	1,02	3,68
12.60	5.88	64,62	—	—	—	32,30	—	1,70	—	1,38
13.60	2.96	27,66	—	—	—	43,51	—	19,96	—	0,87
14.60	9.20	72,66	3,50 moluște	—	—	22,49	—	0,66	—	0,69

B

Asociații de minerale grele: Granat | Hornblendă verde | Distен | Staurolit | Epidot-zoizit | Minerale opace | Piroxeni | Rutil

Zone stratigrafice: Regresiunea tanagoriană | Transgresiunea nea nimfeană | Stiale de Kalamit: superioare / inferioare

Fig. 6. Componenții fracției grosiere (A) și asociațiile de minerale grele la sedimentele din forajul F_2 (Agigea-gară).

4. INTERPRETAREA REZULTATELOR

Analizele efectuate permit realizarea unui model de evoluție a zonei lacului Agigea în ultima parte a Cuaternarului.

Depozitele nisipoase grosiere de la partea superioară a forajului (1,00—1,60 m) aparțin începutului trangresiunii nimfeene, continuată pînă în zilele noastre.

Sedimentele fine, cu aspect de turbă, din intervalul 2,60—5,60 m s-au format într-o lagună cu ape dulci, corespunzătoare regresiunii fanagoriene (circa 2500—1000 ani înainte de prezent). Aportul de material provenit din roci sedimentare dobrogene sugerează existența unui rîu, a cărui capacitate de transport crescuse în acea vreme, datorită scăderii nivelului de bază. Țărmul barieră era plasat cu circa 1000 m în larg, în spatele său dezvoltîndu-se dune eoliene. Acestea se continuau pe faleza joasă de la sud, unde se văd și azi în Rezervația de dune marine de la Agigea.

Sedimentele din intervalul 6,60—9,60 m s-au format probabil într-un golf mult înaintat în interiorul uscatului, oferind deci un mediu relativ liniștit de depunere. Sursele de materiale erau reprezentate prin depozite loessoide și, în mai mică măsură, de aluviunile marine litorale. Putem corela aceste depozite cu „Stratele de Kalamit" superioare (Nevesskaia, 1963), cînd se înregistrează o pulsație în ritmul transgresiunii holocene (circa 4000 ani înainte de prezent).

Sedimentele din baza forajului sînt alcătuite aproape în totalitate din particule provenite prin șiroire, din depozitele loessoide învecinate. Nivelul mării era probabil mai coborît întrucît nu întîlnim elemente care să ateste accesul la sursele litorale de aluviuni. Secvența litologică din intervalul 10,60—14,60 m din forajul de la Agigea, ar putea fi paralelizată cu perioada de depunere a „Stratelor de Kalamit" inferioare (Nevesskaia, 1963), contactul direct cu apele marine nefiind sigur.

Se poate aprecia deci că sedimentarea marină, pe amplasamentul forajului F_2 de la Agigea, începe cu Stratele de Kalamit superioare (eventual inferioare). Valea Agigea se insinua, probabil, mai mult în larg, astfel încît accesul la aluviunile marine litorale era foarte redus.

Forajul F_2 de la Agigea este amplasat pe umplutura sedimentară a unei văi de rîu. Pe măsura creșterii nivelului mării, valea a fost inundată, funcționînd ca un estuar, apoi a fost barată de cordoane de nisip litorale.

5. *Bibliografie*

CARAIVAN GL. (1981), Evoluția geologică a zonei Mamaia în Cuaternarul tîrziu, Pontica, 15, 1982, p. 15—32.

NEVESSKAIA L. A. (1963), Opredeliteli dvustvorceatîh molliuskov morskih cetverticinîh otlojenii Cernomorskogo Basseina, Izd. Akad. Nauk., S.S.S.R., 212.

PANIN N. (1974), Evoluția Deltei Dunării în timpul Holocenului, St. teh. econ. H, 5, 107—119.

HYSTORY OF AGIGEA BEACH DURING THE UPPER QUATERNARY

Abstract

The textural and coarse fraction analyses of a drilling core material from Agigea modern barrier beach are discussed. These results support the proposed historical model of this zone during the Upper Quaternary.

The lower part of the core is represented by heterogenous alluvial material. The Agigea river mouth has been placed eastward offshore related to modern shoreline. Marine sedimentation begins at the time of Upper Kalamitian (or even its lower part).

CREȘTEREA ANIMALELOR DOMESTICE ÎN CURSUL EPOCII NEOLITICE PE TERITORIUL DOBROGEI

EUGEN COMȘA

Rezultatele deosebite ale cercetărilor arheologice, privind epoca neolitică de pe tot întinsul țării noastre, fac posibilă aprofundarea a numeroase probleme referitoare la ocupațiile practicate de către membrii acelor comunități.

Dintre acestea este normal să acordăm toată atenția creșterii animalelor domestice și vînătorii, pentru a cunoaște ponderea și componentele lor pe zone, culturi și faze.

În ultimii ani, în două cicluri paralele de lucrări, am încercat, pe de o parte, să strîng, pe provincii istorice, datele privind cele două îndeletniciri din epoca neolitică, publicate de arheologi și de specialiștii în paleofaună și, pe de alta, să interpretez, acele date parțiale, din punct de vedere istoric, pe culturi și faze, considerînd că, numai așa, ele îi oglindesc însemnătatea.

În lucrarea pe care o prezint acum voi studia datele disponibile privind creșterea animalelor domestice, în cursul epocii neolitice, pe teritoriul Dobrogei.

Prin cercetările arheologice, din ultimele trei decenii, s-au strîns o serie de loturi de oase de animale, mai importante, din diverse obiective neolitice dobrogene, care au fost studiate de prof. Olga Necrasov și de către colaboratorii săi.

Pînă în prezent, pe teritoriul Dobrogei, încă nu s-au descoperit vestigii din neoliticul timpuriu, care, totuși, trebuie să existe și în ținuturile dintre Dunăre și Marea Neagră.

Prima cultură neolitică, documentată în regiune, în timpul neoliticului mijlociu, este cultura Hamangia, împărțită, pînă acum, în cîteva faze de evoluție.

Din perioada dată, dispunem de cîteva loturi semnificative de oase de animale.

BIBLIOTECA

Așezarea de la Golovița este importantă prin aceea că datează dintr-o fază timpurie a culturii Hamangia. În cursul săpăturilor efectuate s-au strîns, în total, 92 oase de animale [1]. Ele au fost analizate de specialiști, dar lucrarea a rămas în manuscris. Prezintă însemnătate precizarea că în cadrul acelui lot, majoritatea oaselor provin de la animale domestice [2]. Despre diferitele specii reprezentate se știe numai că în cuprinsul complexului s-au găsit oase de la următoarele specii de animale domestice : bou, porc, oaie, ovicaprine și de cîine [3]. La Golovița s-au găsit și oase de cal, dar despre ele nu se poate spune dacă sînt de cal sălbatic sau domestic [4].

Lotul de la Ceamurlia de Jos este alcătuit din 147 oase de animale. Nici despre acestea nu s-a putut preciza procentajul pe specii. Într-un studiu de sinteză, publicat, se arată doar că sînt reprezentate oase de bou, oaie, capră [5], porc și cîine [6]. De asemenea, se face o precizare importantă că bovinele crescute de acea comunitate aveau talie mijlocie [7].

Mai interesante sînt loturile de la Cernavoda și Techirghiol.

Cu prilejul săpăturilor de la Cernavoda s-au strîns 1206 oase, din care au fost analizate 356, ce provin din mormintele necropolei Hamangia [8]. Din acestea 129 oase sînt de la animale domestice și 227 de la cele sălbatice, ceea ce corespunde cu 36,22% pentru prima categorie și 63,72% pentru cea de a doua [9]. Rezultă deci că, în lotul provenit din necropola Hamangia de la Cernavoda, oasele de animale sălbatice sînt de aproape două ori mai multe decît cele de animale domestice. Atragem, însă, atenția asupra faptului că oasele din lotul amintit reprezintă, de fapt, reflectarea unui obicei funerar al purtătorilor culturii Hamangia, anume acela de a depune în mormînt, lîngă capul sau corpul celui decedat, ofrande în hrană, de obicei, în carne de animale sălbatice sau domestice (uneori se puneau chiar cranii întregi) [10]. Prin urmare, situația, constatată în necropola de la Cernavoda, nu poate fi valabilă pentru viața obișnuită a acelor comunități.

În mormintele de la Cernavoda s-au găsit 129 oase de animale domestice din care : 87 de bovine (67,44%), 23 de ovicaprine (17,82%) ; sînt atestate atît oase de oaie, cît și cele de capră (unele de tip *Capra hircus* L.) ; 19 de porc (14,72%) [11].

---

[1] O. Necrasov, M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la peche durant le néolithique roumain.* În : VIIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, V, Moscova, 1970, p. 546 și 553.

[2] D. Berciu, *Cultura Hamangia,* 1966, București, p. 287.

[3] *Ibidem,* p. 235—236.

[4] O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.,* p. 553.

[5] În gr. 5 s-au găsit oase de oaie și de bou, se menționează că „în această groapă abundă oasele de miel și de ied" (D. Berciu, *op. cit.,* p. 140).

[6] D. Berciu, *op. cit.,* p. 141, 143 și 287.

[7] *Ibidem,* p. 287.

[8] O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.,* p. 553.

[9] *Ibidem,* p. 553.

[10] Seb. Morintz, D. Berciu și P. Diaconu, SCIV, VI, 1955, 1—2, p. 158.

[11] O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.,* p. 553. Procentajele le-am recalculat în cadrul categoriei oaselor de animale domestice.

În apropiere de Cernavoda, în punctul „Coada Zăvoiului" s-au găsit oase omenești, materiale de tip Hamangia, dar și cranii de bou, capră și maxilare de porc [12], dovedind că este încă un lot de oase legat de ritualul funerar.

Pînă în prezent, lotul principal de oase de animale pentru cultura Hamangia, fiind singurul provenit dintr-o așezare, este cel de la Techirghiol [13], datat din faza Ceamurlia de Jos. Din complexe închise, reprezentate printr-o serie de gropi, s-au adunat 1434 oase de animale și scoici [14]. Din acestea 1035 sînt de la animale domestice (94,70%) și numai 65 de la cele sălbatice (5,30%). De la prima categorie provin oase de : bovine 550 piese (53,14% din totalul oaselor de animale domestice), corespunzătoare la 166 indivizi ; apoi de ovicaprine 456 piese (44,14%) de la 148 indivizi ; de porc 22 piese (2,14%) de la 13 indivizi și de cîine 7 piese (0,58%) de la 6 indivizi. S-au putut determina atît oase de oaie, cît și de capră (de tip *Capra hircus* L.) [16], reprezentate prin forme robuste [17]. În cadrul categoriei ovicaprinelor, genul *ovis* pare să aibă frecvența mai mare în raport cu genul *Capra*, în așezarea de la Techirghiol [18]. Constatarea se poate explica prin aceea că și în epoca neolitică, precum este și în prezent, zona din preajma lacului Techirghiol era lipsită de păduri. Faptul este confirmat și de componența lotului oaselor de animale vînate, din aceeași stațiune [19].

Despre lotul de oase de animale domestice de la Techirghiol, se mai arată că o mare parte din oase au aparținut unor indivizi tineri, ceea ce dovedește că majoritatea animalelor erau tăiate tinere, pentru carne [20].

Un alt complex de tip Hamangia este cel de la Limanu. Prin săpăturile de acolo, din nivelul inferior s-au strîns diverse materiale arheologice, între care și oase de bou, oaie și de porc [21].

Tot la Limanu, în apropiere, pe o peninsulă a lacului Mangalia, se află un alt obiectiv al culturii Hamangia. S-au scos la iveală feluri te fragmente ceramice specifice și oase de bou și de porc [22].

Evoluția comunităților culturii Hamangia a încetat, treptat, datorită pătrunderii și răspîndirii, dinspre Muntenia și din sud-vest, din Bulgaria, a celor aparținînd fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Din această perioadă datează o serie de așezări, dar despre loturile de oase de animale din cuprinsul lor nu dispunem încă de datele necesare.

---

[12] Seb. Morintz, D. Berciu, P. Diaconu, *op. cit.*, p. 158.
[13] Eugen Comșa, Doina Galbenu, Andrei Aricescu, Materiale, VIII, 1962, p. 165—171.
[14] Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, Materiale, VIII. 1962, p. 175—183.
[15] *Ibidem*, p. 177.
[16] *Ibidem*, p. 178.
[17] *Ibidem*, p. 178.
[18] *Ibidem*, p. 178.
[19] *Ibidem*, p. 178.
[20] *Ibidem*, p. 179.
[21] Doina Galbenu, Materiale, IX, 1970, p. 77.
[22] *Ibidem*, p. 84.

Singurul lot de oase de animale, mai mare, din Dobrogea, aparținînd, în parte, aspectului cultural Aldeni II și, în parte, culturii Gumelnița, este cel de la Luncavița [23], jud. Tulcea. În așezare s-au delimitat 6 niveluri. Cele inferioare sînt atribuite aspectului Aldeni II, iar cele superioare culturii Gumelnița. Dată fiind înrudirea dintre ele este greu de fixat o limită precisă pentru fiecare. Lotul, în ansamblu, este compus din 675 piese, din care s-au determinat 603, și anume 349 oase de animale domestice și 206 de animale sălbatice [24]. În privința lotului respectiv s-au făcut observații stratigrafice, ce au dus la concluzia că procentajul referitor la cele două categorii de oase, diferă de la un nivel la altul.

Din datele publicate de specialiștii în paleofaună rezultă că din nivelul cel mai vechi (6) s-au strîns 36 oase de animale domestice (72%) și numai 14 oase de animale sălbatice (28%) [25]. Faptul că oasele din prima categorie sînt de peste două ori mai multe dovedește că, în acea vreme, ocupația creșterii animalelor domestice era dominantă în raport cu vînătoarea. Din nivelul următor (5) s-au adunat 81 oase (77,9%) de animale domestice și 23 (22,1%) de la cele sălbatice [26]. Cifrele menționate, deși reduse numeric, par să indice o intensificare a creșterii vitelor. O tendință similară se constată și în cazul nivelurilor 4 și 3. În schimb, cifrele referitoare la oasele de animale din ultimele două niveluri, oglindesc o modificare apreciabilă a situației. Astfel, din nivelul 2 s-au cules 49 oase de animale domestice (45,5%) și 59 (54,6%) oase de animale sălbatice. În sfîrșit, din ultimul nivel (1) s-au strîns 58 (37,6%) oase de animale domestice și 96 (62,4%) de la cele vînate [27]. Din datele prezentate reiese o concluzie istorică importantă. În nivelurile inferioare a predominat creșterea animalelor domestice, pe cînd, în cele superioare, vînătoarea a trecut pe primul loc. Explicația faptului este încă greu de dat. S-ar putea să fie rezultatul unei extinderi naturale a pădurilor, din nord-vestul Dobrogei [28], datorită unor schimbări în domeniul climei, în cursul evoluției culturii Gumelnița.

Pe niveluri, la Luncavița, fragmentele oaselor de animale domestice se repartizează astfel :

— În nivelul cel mai vechi (6) s-au găsit : 10 oase de bovine de la 3 indivizi ; 2 oase de capră de la un individ ; 2 de oaie de la un individ ; 12 de ovicaprine de la 3 indivizi ; 10 oase de porc de la 3 indivizi.

— Din nivelul 5 s-au strîns : 39 oase de bovine de la 9 indivizi ; 2 de oaie de la un individ ; 23 de ovicaprine de la 6 indivizi ; 13 oase de porc de la 3 indivizi și 3 de ciine de la un individ.

---

[23] Eugen Comșa, Materiale, VIII, 1962, p. 221—224.
[24] Sergiu Haimovici și Gianina Dardan, Materiale, IX, 1970, p. 107—111.
[25] *Ibidem*, p. 108, tabel II.
[26] *Ibidem*, p. 108, tabel II.
[27] *Ibidem*, p. 108, tabel II.
[28] *Ibidem*, p. 108, tabel II.

— Din nivelul 4 s-au adunat : 17 oase de bovine de la 4 indivizi ; 1 de capră de la un individ ; 2 de oaie de la 1 individ ; 16 de ovicaprine de la 4 indivizi ; 6 de porc de la 2 indivizi și 5 de cîine de la 2 indivizi.

— Din nivelul 3 provin : 31 oase de bovine de la 7 indivizi ; 2 de oaie de la un individ ; 34 de ovicaprine de la 8 indivizi ; 3 de porc de la un individ și 6 de cîine de la 3 indivizi.

— Din nivelul 2 s-au strîns : 28 oase de bovine de la 6 indivizi ; 2 de capră de la un individ ; 1 de oaie de la un individ și 9 oase de porc de la 4 indivizi.

— Din ultimul nivel (1) s-au adunat : 41 oase de bovine de la 9 indivizi ; 1 de oaie de la un individ ; 5 de ovicaprine de la 3 indivizi ; 7 de porc de la 3 indivizi și 2 de cîine de la 2 indivizi [29].

Este adevărat că numărul oaselor de animale din fiecare nivel de la Luncavița, este destul de redus, dar, în lipsa altor date mai bogate, trebuie să le folosim pe cele pe care le avem la dispoziție.

Din comparația cifrelor prezentate și, mai ales, ținînd seama de numărul de indivizi, rezultă că diferitele comunități documentate în așezarea de la Luncavița, creșteau, mai cu seamă, bovine, a căror carne o consumau de preferință. Se precizează că bovinele aveau o talie mijlocie, că osatura lor era gracilizată și aveau coarne mici și subțiri [30].

Pe locul următor se plasează ovicaprinele cu un număr destul de mare de indivizi. Trebuie remarcat că în nivelurile 3—5 oasele de ovicaprine sînt mai numeroase chiar decît cele de bovine. În studiul publicat, se arată că oasele de oaie sînt mai multe decît cele de capră [31].

Locul trei este ocupat de cele de porc. Piese specifice au permis precizarea că sînt resturi de porc de talie destul de mică și gracilă și că o mare parte a fragmentelor provin de la indivizi nematuri [32].

Oasele de cîine au aparținut, în principal, unui tip cu talie mică, probabil *Canis familiaris Rut.* și unuia mai robust [33].

Pentru toate categoriile documentate se arată că oasele provin de la indivizi de la toate vîrstele (de la cei mai tineri pînă la cei bătrîni) [34].

Cu prilejul săpăturilor din așezarea de tip tell de la Hîrșova, din stratul de cultură Gumelnița, s-au adunat diferite oase de animale domestice, în special de bou și de porc. Se subliniază constatarea că în ultimele niveluri ale tellului se găsesc, mai ales, oase de oaie și de capră și mai puține de bovine și de porc [35].

La Baia, în tellul Boruz, aparținînd culturii Gumelnița s-au descoperit oase de : bovine, ovicaprine și porc [36].

---

[29] *Ibidem*, p. 108, tabel II.
[30] *Ibidem*, p. 109.
[31] *Ibidem*, p. 110.
[32] *Ibidem*, p. 110.
[33] *Ibidem*, p. 107.
[34] *Ibidem*, p. 109.
[35] Doina Galbenu, SCIV, XIII, 1962, 2, p. 303.
[36] Informație de la prof. D. Berciu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

Din expunerea făcută rezultă că dispunem de o serie de date — este drept nu prea bogate — despre situația în privința creșterii animalelor domestice de către comunitățile culturilor Hamangia și Gumelnița, ca și din zona de nord-vest a Dobrogei, din arealul Aldeni II.

Ținînd seama de cifrele menționate, sîntem în măsură să arătăm că în aria culturii Hamangia se constată două situații deosebite : una în așezările obișnuite și alta legată de ritualul funerar.

Prima, cea reflectînd preocupările reale ale comunităților, este caracterizată prin predominarea, în cîteva din stațiunile cercetate, a oaselor de animale domestice, în raport cu cele de animale sălbatice. De exemplu, în așezarea de la Techirghiol (în cadrul unui lot apreciabil de oase) 94,70% din oase au aparținut primei categorii și numai 5,30% celei de-a doua.

Cealaltă situație este consemnată la Cernavoda, în mormintele necropolei de tip Hamangia, s-a observat că majoritatea oaselor de animale depuse ca ofrandă, lîngă capul sau corpul celui decedat, erau de la animale sălbatice și mult mai puține de la cele domestice [37].

În cazul complexului de la Luncavița, cu materialele din nivelurile inferioare aparținînd aspectului cultural Aldeni II și cele superioare culturii Gumelnița, se constată o situație semnificativă. În nivelurile inferioare au predominat numeric oasele de animale domestice, în timp ce în nivelurile superioare, cele de animale vînate.

Pentru comparație, amintim că în ținuturile vecine, din Muntenia, în aria de răspîndire a culturii Boian, paralelă în timp cu cultura Hamangia din Dobrogea, a existat o situație similară, anume o variabilitate în privința procentului oaselor de animale domestice, între 75% și 96% [38]. Pe întinsul Moldovei, în aceeași perioadă, în arealul culturii Precucuteni, în prima fază, oasele de animale domestice reprezintă un procent de 84,36%, iar în ultima fază 94,65% [39].

În continuarea comparației amintim că în perioada neoliticului tîrziu, în diferite așezări de tip Gumelnița din Muntenia oasele de animale domestice variază procentual între 79,5% [40] și 97,5% [41], în majoritatea stațiunilor. Tot atunci, în Moldova, în aria culturii Cucuteni, procentul oaselor de animale domestice scade (de la începutul fazei Cucuteni A) de la 89,48% [42], pînă (în cursul etapei Cucuteni A-B_1) la 61,28% [43].

[37] D. Berciu, *op. cit.*, 1966, p. 82—83.

[38] O. Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 554, tabel 4.

[39] Silvia Marinescu-Bîlcu, *Tîrpești. From Prehistory to History in Eastern Romania.* În : colecția BAR, 107, Oxford, 1981, p. 178.

[40] Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, SCIV, 17, 1966, 1, p. 101—108.

[41] Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, Dacia, NS, III, 1958, p. 561—570.

[42] Silvia Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p. 151.

[43] Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, Materiale, IX, 1970, p. 62.

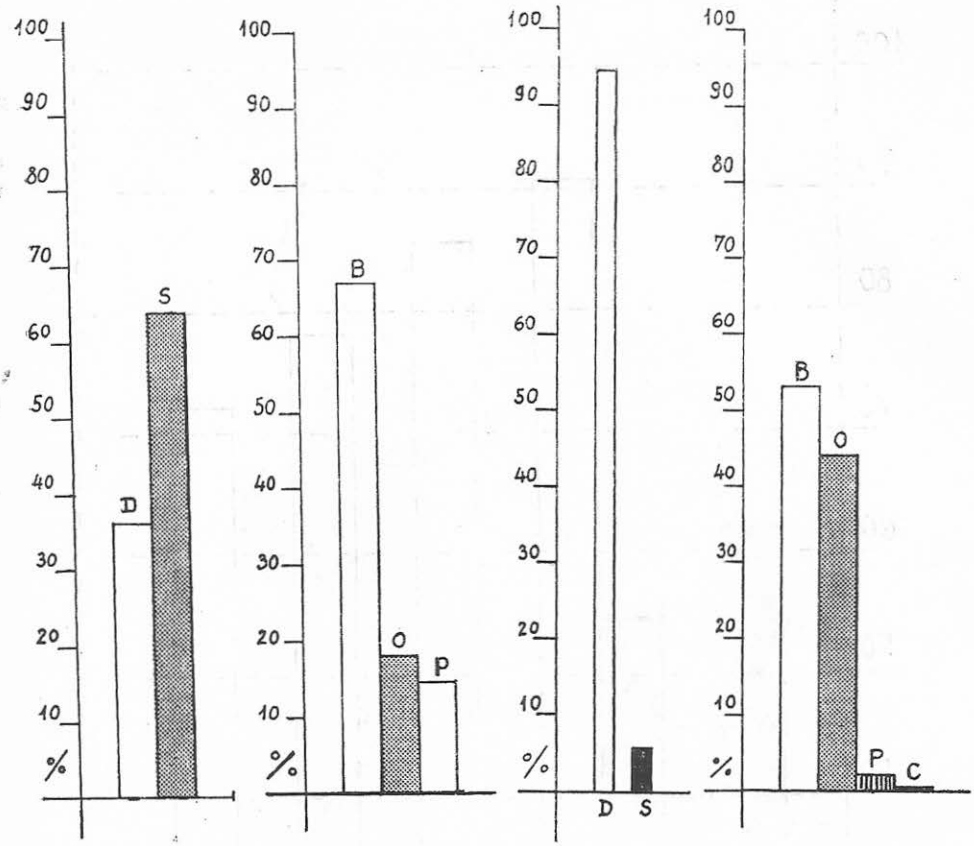

Fig. 1. Cultura Hamangia. Cernavoda (Necropola). Diagrama oaselor de : D = Animale domestice ; S = Animale sălbatice.

Fig. 2. Cultura Hamangia. Cernavoda (Necropola). Diagrama pe specii : B = Bovine ; O = Ovicaprine ; P = Porc.

Fig. 3. Cultura Hamangia. Așezarea Techirghiol. Diagrama oaselor de: D = Animale domestice ; S = Animale sălbatice.

Fig. 4. Cultura Hamangia. Așezarea Techirghiol. Diagrama pe specii : B = Bovine ; O = Ovicaprine ; P = Porc ; C = Ciine.

În toate loturile din epoca neolitică, de pe întinsul Dobrogei, la care ne-am referit, sînt documentate oase de la următoarele specii de animale domestice : bovine (*Bos taurus* L.), capre (*Capra hircus* L.), oi (*Ovis aries* L.), porci (*Sus scrofa domesticus* L.) și de ciini (*Canis familiaris* Rut.). În cîteva așezări s-au găsit și oase de cal, despre care nu se poate spune dacă sînt de la cai domestici sau sălbatici.

Majoritatea complexelor prezentate sînt caracterizate prin predominarea oaselor de bovine. Dacă avem în vedere nu numai numărul oaselor, ci, în special, numărul de indivizi, vom constata că de la această

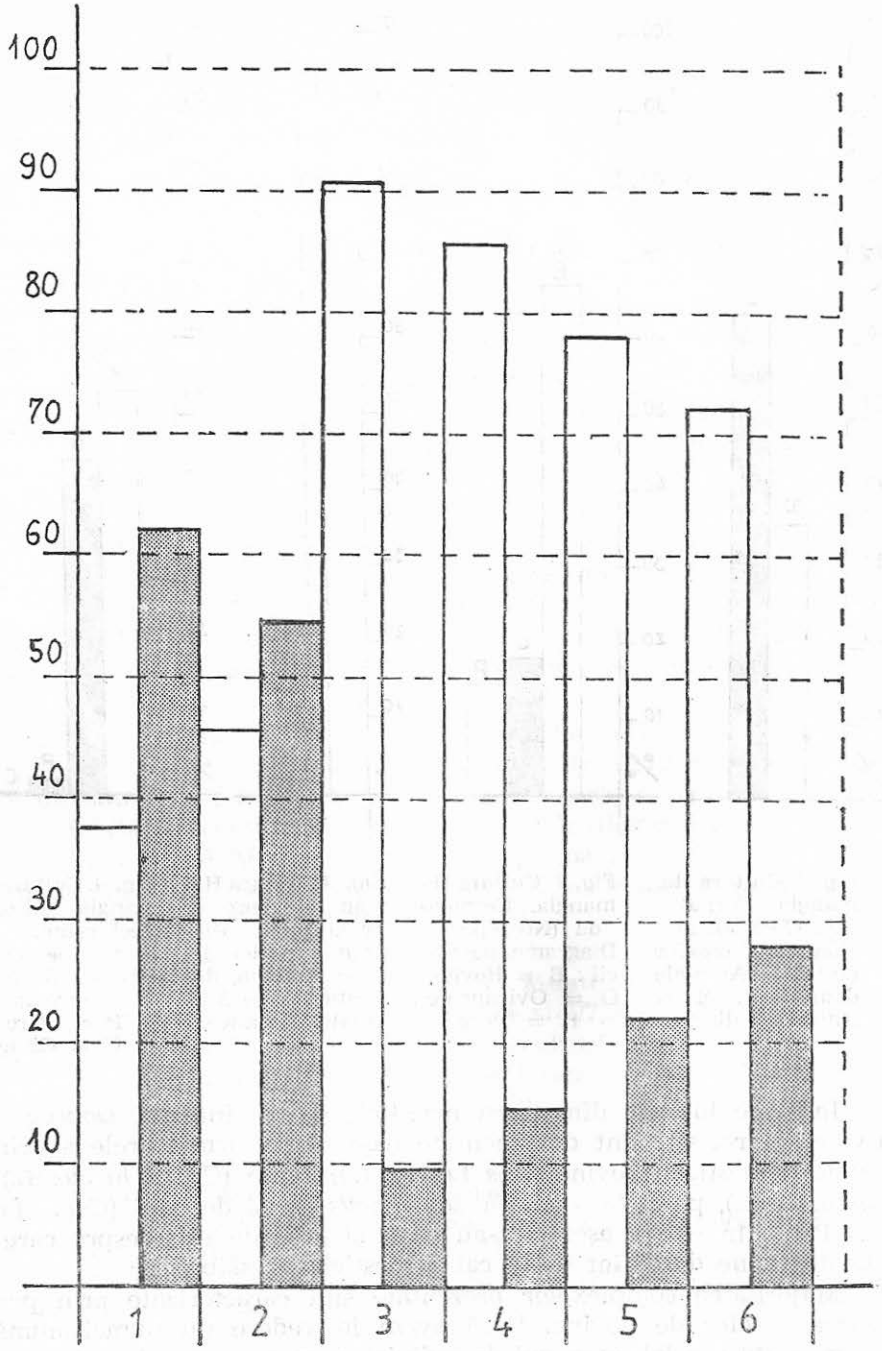

Fig. 5. Așezarea de la Luncavița. Diagrama oaselor de : coloane albe = Animale domestice ; coloane negre = Animale sălbatice ; 1—6 = nivelurile așezării.

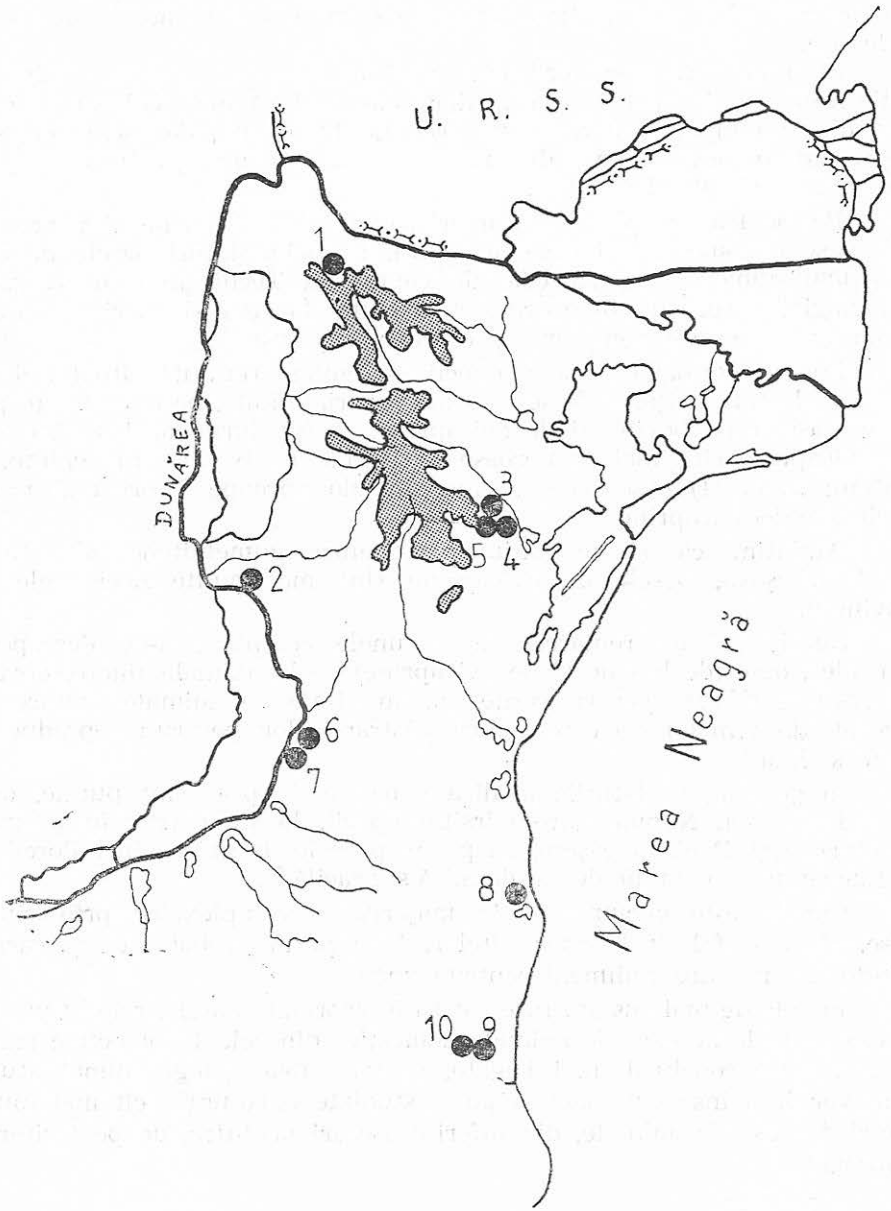

Fig. 6. Harta complexelor menționate în text ; 1. Luncavița ; 2. Hîrșova ; 3. Golovița ; 4. Baia „Boruz" ; 5. Ceamurlia de Jos ; 6. Cernavoda „Coada Zăvoiului" ; 7. Cernavoda ; 8. Techirghiol ; 9. Limanu ; 10. Limanu II.

specie se obține o cantitate mult mai mare de carne, decît de la celelalte.

Subliniem că purtătorii culturii Hamangia au crescut bovine cu talie mijlocie, tip specific ținuturilor noastre, încă din neoliticul timpuriu, din timpul culturii Starčevo-Criș. La Luncavița, de asemenea, sînt reprezentate bovine cu talie mijlocie, cu osatura gracilizată, avînd coarne mici și subțiri [44].

Pe locul doi se plasează numeric oasele de ovicaprine. Sînt atestate atît oase de oaie, cît și oase de capră. În unele loturi oasele de oaie sînt mai numeroase decît cele de capră. La Techirghiol, în așezarea Hamangia, oasele de ovicaprine reprezintă 44,14% și merită reținută observația că în acel complex sînt ovicaprine robuste [45].

Pentru perioada tîrzie a epocii, se cuvine reținută situația documentată la Luncavița, unde se constată o variabilitate, pe niveluri, în privința oaselor de bovine și de ovicaprine. În nivelurile 6, 4 și 3, oasele de ovicaprine sînt mai numeroase decît cele de bovine. În schimb, în ultimul nivel (1) oasele de bovine sînt de aproape 7 ori mai multe decît cele de ovicaprine [46].

Amintim că și în ultimele niveluri gumelnițene din tellul de la Hîrșova, oasele de ovicaprine sînt mai multe decît cele de bovine [47].

Specialiștii au remarcat că în unele complexe s-au descoperit, mai ales, oase (de bovine și de ovicaprine) de la animale tinere, dovadă că erau sacrificate pentru carne, iar în altele de animale mature (în special, de femele) ceea ce indică păstrarea lor pentru : reproducere, lapte și lînă [48].

În general, în loturile analizate, oasele de porc sînt puține, ocupînd locul trei. Numai către sfîrșitul epocii, la Luncavița, în ultimele niveluri (2 și 1) ele depășesc, cu puțin, pe cele de ovicaprine. Porcii de la Luncavița aveau talie destul de mică și gracilă [49].

Cîinele este documentat în majoritatea complexelor prin cîteva oase, el fiind folosit la paza vitelor. Este puțin probabil că și carnea cîinilor a servit drept aliment pentru oameni.

În cele de mai sus am încercat să interpretăm datele, relativ puține, despre loturile de oase de animale domestice din cele 10 obiective amintite. La alte concluzii, mai bogate, se va putea ajunge numai atunci cînd vor fi strînse (cu toată grija) și studiate amănunțit, cît mai multe loturi de oase de animale, din diferite așezări neolitice, de pe teritoriul Dobrogei.

---

[44] Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 109.

[45] Olga Necrasov și Sergiu Haimovici, Materiale, VIII, 1962, p. 178.

[46] Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 108, tabel II.

[47] Doina Galbenu, SCIV, XIII, 1962, 2, p. 303.

[48] Olga Necrasov, M. Bulai, *op. cit.*, p. 549.

[49] Sergiu Haimovici, Gianina Dardan, *op. cit.*, p. 110.

DOMESTIC ANIMAL BREEDING DURING THE NEOLITHIC EPOCH IN DOBRUDJA

Summary

The present article tries to explain the relatively few knowledge about the remnants of domestic animals from ten archaeological objectives in Dobrudja.

For the settlements in the area of Hamangia Culture a prevalence of domestic animal bones in comparison with wild animal ones were observed, an opposite situation was noticed in the necropolises.

In case of the Luncavița complex, with matereals belonging to the Aldeni II Culture aspect and the Gumelnița Culture, a predominance of domestic animal bones corresponding to the first aspect was observed, while in the upper levels, which belong to Gumelnița Culture, hunted animal are prelevant.

The majority of presented complexes are characterized by prevalence of cattle bones.

OBSERVAȚII PRIVIND UNELTELE DIN SILEX APARȚINÎND CULTURII HAMANGIA

PUIU HAȘOTTI

Uneltele din silex reprezintă o categorie importantă din cadrul inventarului așezărilor culturii Hamangia, ele oferind totodată, posibilități de investigație, observații și contribuții la elementele de conținut ale acestei culturi, atît de importante și interesante pe de o parte și relativ puțin cunoscute, pe de altă parte.

În rîndurile de mai jos vom încerca o analiză a uneltelor din silex aparținînd culturii Hamangia, mai ales prin prisma descoperirilor noastre de la Medgidia-Satu Nou [1] și Tîrgușor — punctul „Urs" [2]. Din punct de vedere cronologic, prima așezare se încadrează în faza Golovița a respectivei culturi, iar cea de-a doua într-o perioadă posterioară primei. Vom aborda numai tangențial descoperirile din celelalte așezări (Ceamurlia de Jos [3], Golovița [4], Techirghiol [5], Grădiștea-Coslogeni [6]), întrucît ni se pare că nu avem toate datele necesare asupra uneltelor din silex, atît ca încadrare tipologică a lor cît și ca număr. De la Tîrgușor — punctul „Urs", existau informații despre relativ puține unelte și acestea recoltate numai în urma unor cercetări de suprafață [7].

Din cele două așezări unde noi am întreprins cercetări, am studiat și întreaga ceramică, astfel încît s-au putut face observații asupra unel-

---

[1] P. Hașotti, *Pontica*, 13, p. 199—215 ; *idem*, *Materiale*, 14, p. 58—66.

[2] *Idem*, *Materiale*, 16, sub tipar.

[3] D. Berciu, *Cultura Hamangia*, I, Ed. Academiei R.S.R., București, 1966, p. 177—186 ; Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră descoperite pe teritoriul României*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1970, p. 47—48, 172 Anexa 7E.

[4] D. Berciu, *op. cit.*, p. 244—245 ; Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 47—48, p. 171, Anexa 7 C.

[5] Eug. Comșa, D. Galbenu, A. Aricescu, *Materiale*, 8, p. 167—171.

[6] Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 47—48, 170—171, Anexa 7 A ; R. Lungu, *SCIVA*, 33, 1, 1982, p. 11—24.

[7] Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 47—48, p. 170—171, Anexa 7 B.

telor din silex (cum diferă ele ca tehnică de confecționare, tipuri și procentaje de tipuri în aceste așezări) și în funcție de ceramica amintită care prezintă deosebiri de la o așezare la alta. Mai subliniem că am cules absolut toate uneltele din silex și că observațiile pe care le prezentăm mai jos s-au făcut pe baza unui număr de 662 unelte (210 de la Tîrgușor — punctul „Urs" — în urma unei singure campanii de săpături și 452 de la Medgidia-Satu Nou, în urma a trei campanii) [8].

Se știe că forma, dimensiunie și tipurile de unelte din silex, variază de la o cultură la alta și chiar de la o fază la alta a aceleiași culturi. O analiză strictă a lor, poate aduce noi date privind cronologia relativă internă a unei culturi (succesiunea fazelor sale) și raporturile dintre diferitele comunități.

Este locul să reamintim, în treacăt, că subscriem la încadrarea începutului culturii Hamangia în neoliticul mijlociu românesc, arătînd totodată cu această ocazie că la ora actuală, nu avem pentru Dobrogea date cît de cît exacte despre un neolitic vechi (timpuriu), corespunzător culturii Starcevo-Criș.

Revenind asupra uneltelor din silex din cadrul culturii Hamangia, subliniem că ele au fost confecționate din așa-zisul silex „balcanic" — destul de răspîndit în Dobrogea. El este o calcedonie [9] cafenie (de diferite nuanțe), mai rar cenușiu închis, cu pete alb-gălbui, relativ uniform dispuse în masa rocii. Dată fiind calitatea bună a silexului „balcanic", clivarea lui s-a produs în mod regulat, obținîndu-se astfel piese de bună calitate. Cercetările paleolitice efectuate de C. S. Nicolăescu-Plopșor, au dus la identificarea în Dobrogea a unor numeroase zăcăminte din astfel de silex, prezent aproape pretutindeni în depozitele de calcar precum și în aluviunile și terasele apelor ce le străbat [10]. Au fost astfel identificate circa 20 de puncte cu zăcăminte din silex, răspîndite mai ales în centrul Dobrogei [11].

Pentru așezarea de la Medgidia-Satu Nou, avem în apropiere zăcămintele de silex de la Medgidia, Peștera, Remus Opreanu [12], Dorobanțu și Poarta Albă [13], iar pentru așezarea de la Tîrgușor — punctul „Urs" sînt cele de la Mihai Kogălniceanu și Grădina [14], astfel încît cel puțin în aceste două așezări, procurarea materiei prime pentru confecționarea uneltelor nu constituia o problemă, cum poate a reprezentat pentru comunitățile de la Ceamurlia de Jos, care au folosit și un silex de mai

[8] Descoperirile făcute în cele două așezări, în anul 1982, nu aduc schimbări asupra tipurilor și procentajelor tipurilor de unelte.

[9] Eug. Comșa, *Peuce*, 4, p. 6.

[10] C. S. Nicolăescu Plopșor, *Materiale*, 5, 1959, p. 16.

[11] *Ibidem*, și Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 2—8, fig. 1.

[12] C. S. Nicolăescu Plopșor, *op. cit.*, p. 16.

[13] Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 7.

[14] C. S. Nicolăescu Plopșor, *op. cit.*, p. 16.

proastă calitate și arareori, cuarțitul [15]. Tot aici s-a observat chiar și refolosirea unor unelte paleolitice tîrzii [16]. Deci numărul mare de unelte din silex, găsite în așezările de la Medgidia-Satu Nou și Tîrgușor — punctul „Urs", se explică și datorită faptului că în apropierea lor existau bogate zăcăminte din această rocă.

Uneltele din silex au fost lucrate pe loc, descoperirea de nuclee, nuclee epuizate (multe dintre ele cu negative foarte clare), așchii și așchii de decorticare, dintre care cele mai numeroase au cortex, dovedind acest lucru.

Existența microlitismului, ca urmare a influenței unei tradiții mezolitico-tardenoisiene, sau, mai puțin posibil, datorită unor influențe exercitate în cadrul culturii Hamaniga de comunitățile culturilor Starčevo-Criș, Dudești, liniară, Boian (fazele Bolitineanu și Giulești) [17] este evidentă. Se impune însă și mențiunea că procentul de microlite din totalitatea uneltelor este mai mare la Medgidia-Satu Nou, (circa 90% din totalitatea uneltelor), ca și în toate așezările fazei Golovița a culturii Hamangia. Acest procent se diminuează în faza Ceamurlia de Jos. Accepțiunea termenului de „unealtă microlitică" este destul de vagă. Arătăm că am încadrat în respectiva grupă, uneltele ce nu treceau de 3—3,5 cm.

Influența tehnicii tardenoisiene se lasă observată și la o întreagă serie de unelte ce trec (nu cu mult) de 3,5 cm, cum ar fi de exemplu lamele cu : trunchiere retușată, retușe abrupte, „encoches" larg și adînc și la diferite tipuri de gratoare : ungniforme, racourci etc.

Se cunoaște faptul că în general microlitele se împuținează odată cu evoluția culturii, fenomen valabil nu numai pentru cultura Hamangia. De exemplu, la Ceamurlia de Jos, în nivelele superioare ale așezării de aici, ele își diminuează prezența (procentul) [18], fără însă ca tradiția mezolitico-tardenoisiană să fie de nesesizat, dovadă în acest sens stînd răzuitoarele discoidale, unele nuclee fragmentare și unele unelte [19]. Oricum, constatăm că atît la Golovița și la Medgidia-Satu Nou, așezări din faza cea mai veche știută pînă acum a culturii Hamangia, cît și la Ceamurlia de Jos și Tîrgușor — punctul „Urs" — așezări datate mai tîrziu, microlitele ocupă un rol predominant (mai ales în primele două așezări, unde există și cîte o excepție, constînd din lame macrolitice [20].

Prezența formelor și tehnicilor de lucru tardenoisiene nu trebuie să surprindă. Amintim că în sud-vestul U.R.S.S., uneltele din silex dintr-o serie de așezări de la începutul epocii bronzului, prezintă dimen-

[15] D. Berciu, *op. cit.*, p. 177.

[16] *Ibidem.*

[17] Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 48.

[18] D. Berciu, *op. cit.*, p. 60.

[19] *Ibidem*, p. 60, 181, fig. 87/4, 184 fig. 89/5.

[20] Pentru Golovița — D. Berciu, *op. cit.*, p. 244, fig. 144/2 și pentru Medgidia-Satu Nou, P. Hașotti, *Materiale*, 15, sub tipar.

siuni şi tehnici de execuţie ce lasă să se întrevadă aceeaşi manieră de lucru mai veche [21].

Considerăm însă că interpretarea fenomenului persistenţei uneltelor din silex de dimensiuni mici, în cadrul culturii Hamangia, trebuie înţeleasă nu numai ca urmare a unei influenţe (moşteniri) tardenoisiene, sau, eventual, datorită unei culturi neolitice mai vechi, care la rîndul ei a preluat respectiva tradiţie mai veche, ci şi în funcţie de flora şi fauna de care dispuneau comunităţile neolitice (în cazul nostru cele ale culturii Hamangia).

Este de remarcat faptul că la cea mai răspîndită unealtă din cadrul culturii Hamangia — gratorul —, mai ales în faza Goloviţa, în aşezările de la Goloviţa şi Medgidia-Satu Nou, forma, dimensiunile şi tehnica prelucrării acestor tipuri de piese : unguiforme, subcirculare, ovalare, carenate, racourci, simple etc., constituie dovezi de persistenţă a influenţei tardenoisiene. Astfel, în aşezările tardenoisiene din Dobrogea [22] : Garvăn, Tîrguşor — punctul „la Grădina", Tîrguşor — punctul „La Adam", Straja, Albeşti, aceste tipuri de gratoare sînt foarte răspîndite. În concluzie, putem spune că microlitismul şi tradiţia amintită în tehnica făuririi uneltelor din silex, se pot observa mai mult (în aşezările mai vechi) sau mai puţin (în aşezările mai noi), în toate siturile culturii Hamangia.

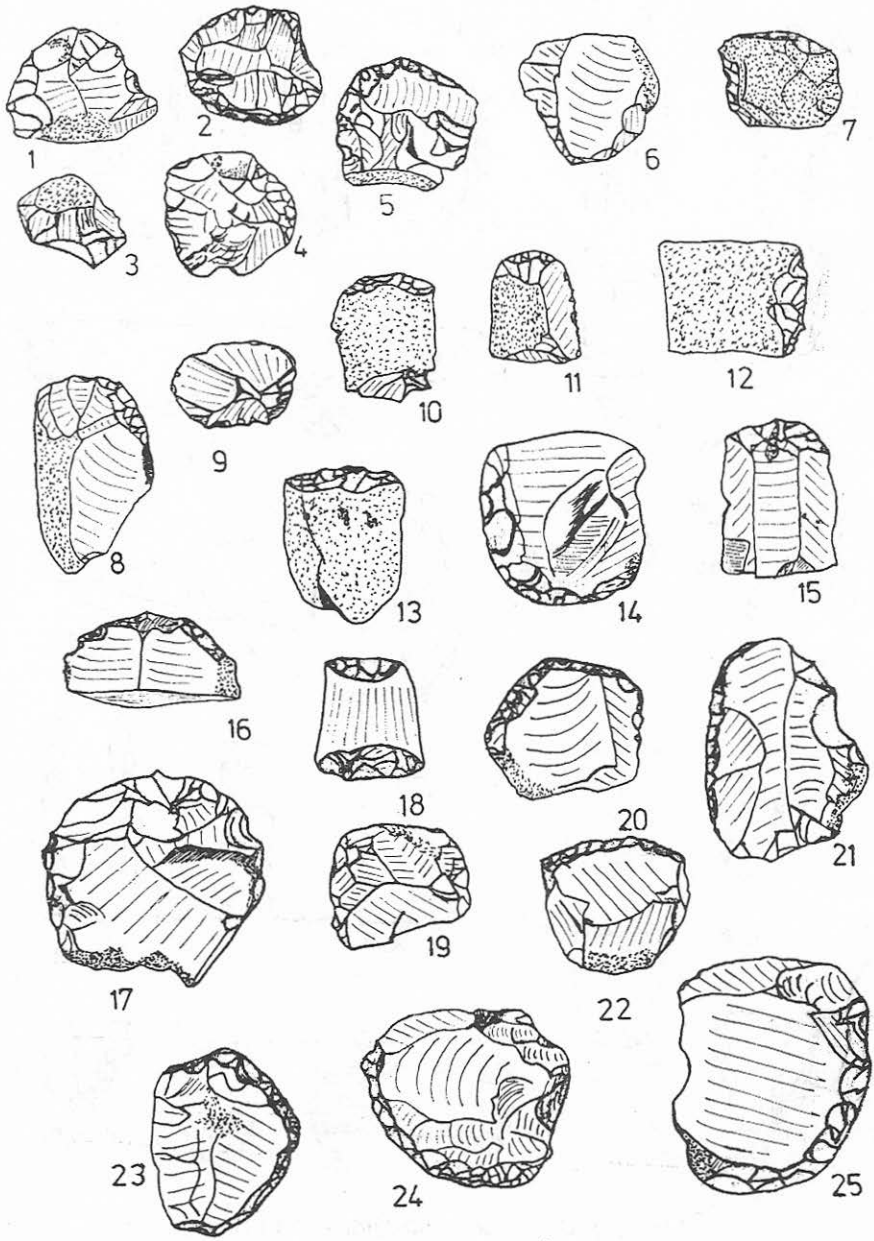
În cele două aşezări pe care le cercetăm (Medgidia-Satu Nou (pl. 1, 2) şi Tîrguşor — punctul „Urs" (Pl. 3, 4), uneltele din silex s-au găsit în gropi menajere, gropi de bordei (la Medgidia-Satu Nou), locuinţe semiîngropate (Tîrguşor — punctul „Urs"), dar şi în straturile de cultură. În aceste aşezări, pînă în prezent nu este documentat decît un singur nivel, materialul arheologic prezentîndu-se deci unitar. Aşa cum am specificat şi mai sus, persistenţa unor forme şi tradiţii de lucru tardenoisiene în confecţionarea uneltelor din silex, este mai bine surprinsă în prima aşezare. Pentru uneltele din silex de la Tîrguşor — punctul „Urs", în comparaţie cu cele de la Medgidia-Satu Nou, am găsit mai multe asemănări la Ceamurlia de Jos şi Techirghiol [23].

Prin studierea tabelului pe care îl prezentăm mai jos, am ajuns la o analiză comparativă a uneltelor din silex de la Medgidia Satu Nou şi Tîrguşor — punctul „Urs". Această analiză poate oferi observaţii noi în interpretarea respectivei categorii de unelte şi a culturii în ansamblul ei. Bineînţeles că trebuie avut permanent în vedere faptul că în cadrul

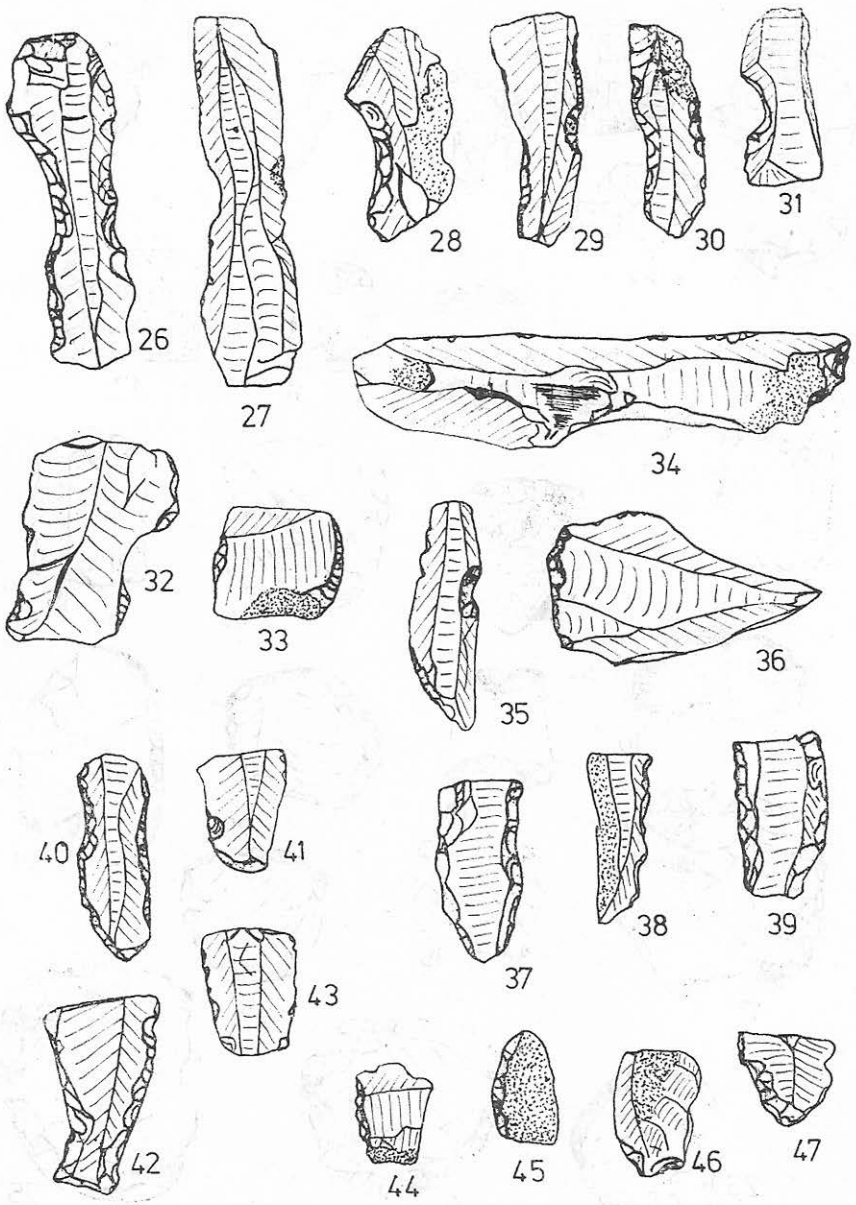
[21] V. Farmozov, *Etnoculturnîie oblasti na teritorii Evropeskoi ceasti SSR v Kamenom vechi*, Moscova, 1959, p. 82—107 ; T. S. Passek, *Relations entre l'Europe occidentale et l'Europe orientale à l'époque néolithique*, în *Preistoriche e Protoistoriche*, I, Tivoli, 1962, p. 127—142 ; D. I. Teleghin, *S.A.*, IV, 1961, p. 26—40 ; *Idem*, în MIA, 126, 1966, p. 99—107 ; V. N. Danilenko, *Arh.*, Kiev, X, 1957, p. 36—49 ; V. I. Markevici, K.S., 105, 1965, p. 85—90 ; T. S. Passek, E. K. Cernîş, *Pameatniki kulturî lineino-lentocinoi keramiki na territorii SSR*, (B 1—11), Moscova, 1963, p. 5—39.

[22] Al. Păunescu, *SCIVA*, 30. 4, 1979, p. 407—512.

[23] Materiale care există în depozitele Muzeului de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa.

Planșa 1. Unelte de la Medgidia—Satu-Nou.

Planșa 2. Unelte de la Medgidia—Satu Nou.

culturii Hamangia, uneltele din silex se prezintă unitar în ansamblul lor. Dar, între fazele (etapele) culturii există diferențe procentuale semnificative ale anumitor tipuri de unelte, ca și deosebiri privind tehnica de confecționare a lor și ele trebuie luate și interpretate ca atare.

Din analiza tabelului, a materialului arheologic și a datelor deja existente, se pot obține următoarele informații :

1. Numărul uneltelor din silex din ambele așezări este mare, în ciuda unei slabe sedentarizări dovedită de straturile relativ subțiri ale nivelelor arheologice și de densitatea mică a locuințelor. Fenomenul se poate explica prin bogatele zăcăminte de silex.

2. Procentul gratoarelor (Pl. 1/1-20, Pl. 3/1-7) este de circa două ori mai mare la Medgidia-Satu Nou. Ele erau lucrate de cele mai multe ori pe așchii. De subliniat este și faptul că, aici, avem ca unealtă specifică așezării tocmai tipul de grator amenajat pe bulgărași din silex sparți longitudinal, cu cortex pe suprafața dorsală [24] (Pl. 1/7, 10-13). Procentul mai mare de gratoare în așezările primei faze a culturii Hamangia, ar putea fi explicat poate și datorită contactului și influenței culturii ceramicii liniare cu note muzicale, care este bogată în gratoare [25], asupra culturii din Dobrogea.

3. Tipurile de gratoare sînt mai numeroase la Medgidia-Satu Nou.

4. Un fapt interesant este că la Tîrgușor — punctul „Urs", gratorul pe lamă (vom vedea mai jos că lamele și lamelele, procentual sînt mai numeroase în această așezare), este de peste două ori mai răspîndit decît la Medgidia-Satu Nou, în ciuda faptului că în ultima așezare gratoarele, în general, sînt mult mai bine reprezentate. Credem că amenajarea gratoarelor pe lame (Pl. 1/15 ; Pl. 1, 3/7, 8), reprezintă o evoluție față de amenajarea lor pe așchii. De aceea, faptul că la Tîrgușor — punctul „Urs", gratorul pe lamă este mai răspîndit, nu trebuie să surprindă. Se știe că acest gen de unealtă va cunoaște o mare dezvoltare la începutul culturii Gumelnița în Dobrogea [26].

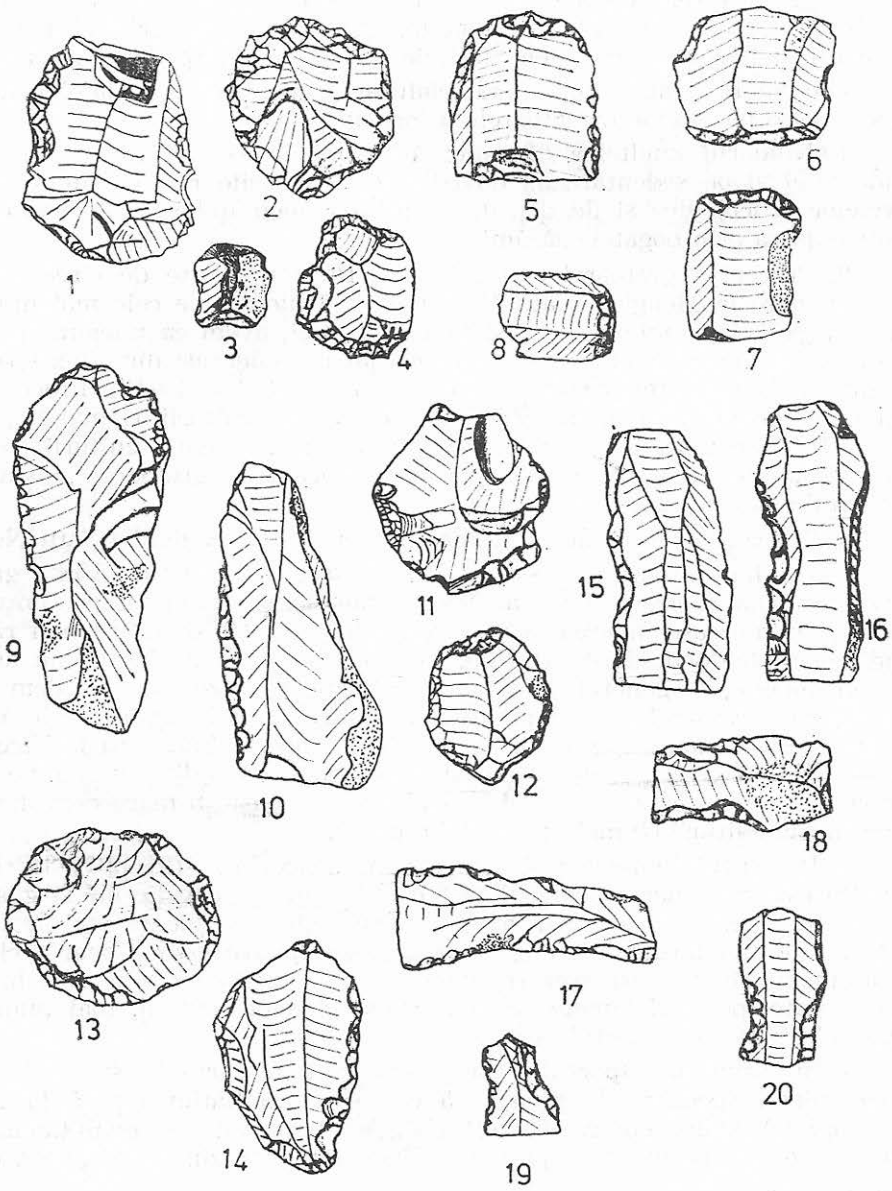
5. Procentul lamelelor și lamelor cu „encoches" (Pl. 2/26-31, Pl. 3/16-18) este mai mare la Medgidia-Satu Nou în comparație cu Tîrgușor — punctul „Urs". Vedem prin această observație o influență mai accentuată a tradiției tardenoisiene în prima așezare, care este și mai veche. De asemenea în aceeași așezare, lamelele cu „encoches" sînt mai bine reprezentate, pe cînd lamele cu „encoches" sînt procentual, mai numeroase la Tîrgușor — punctul „Urs".

6. În privința raportului lame-lamele (am atribuit statutul de lamelă piesei specifice de pînă la 5 cm, care are lățimea pînă la 1/3 din lungime), subliniem că primele cîștigă teren odată cu evoluția culturii. Astfel, la Tîrgușor — punctul „Urs", ele reprezintă din punct de

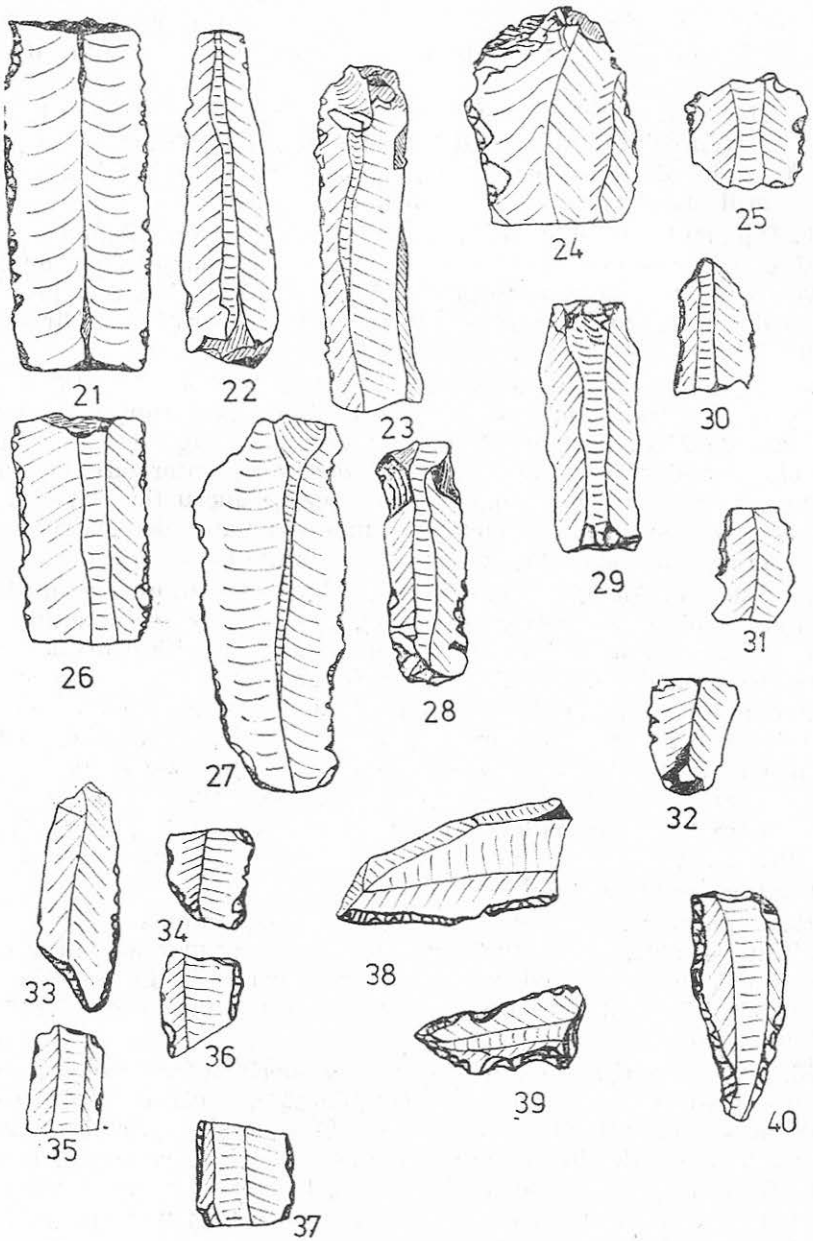
[24] P. Hașotti, *Pontica*, 13, p. 213 (tabelul).

[25] Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor...*, p. 38—41, 155—157, Anexele 2 C și 2 D, p. 242.

[26] D. Galbenu, *SCIV*, 13, 2, 1962, p. 30, fig. 13/9-19 ; Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 342.

Planşa 3. Unelte de la Tîrguşor, punctul „Urs".

Planșa 4. Unelte de la Tîrgușor, punctul „Urs".

vedere proporțional 250% față de cele de la Medgidia-Satu Nou. Dacă la Medgidia-Satu Nou lamele reprezintă 20% din întreaga grupă lame plus lamele, la Tîrgușor — punctul „Urs" ele reprezintă 40% din respectiva grupă.

7. Din totalul uneltelor pe așezări, răzuitoarele (Pl. 1/11, 20-25 ; Pl. 3/9-14) reprezintă procentual aproape dublu la Tîrgușor — punctul „Urs" față de Medgidia-Satu Nou, acest lucru indicînd deci o accentuare a utilizării lor, odată cu dezvoltarea culturii.

8. Raportul se schimbă în cadrul uneltelor amenajate pe așchii, care sînt mai rudimentare decît cele lucrate pe lame sau lamele. Se observă că uneltele amenajate pe așchii sînt mult mai bine reprezentate (52,85% din total) la Medgidia-Satu Nou în comparație cu Tîrgușor — punctul „Urs" (37,14%).

9. Uneltele componente pentru seceri (Pl. 2/38, 44 ; Pl. 4/34-37) sînt procentual mai numeroase cu peste 300% la Tîrgușor — punctul „Urs" față de Medgidia-Satu Nou, fapt care ar putea pune în evidență o dezvoltare mai mare a agriculturii și deci o sedentarizare mai accentuată în perioada cît a funcționat prima așezare, lucru firesc căci aceasta este mai tîrzie și prezintă elemente mai evoluate (de exemplu tipul de locuință semiîngropată față de groapa de bordei).

10. Dacă la Medgidia-Satu Nou găsim, este drept destul de rar, adică 1,99%, piese geometrice (trapeze), la Tîrgușor — punctul „Urs", ele lipsesc, acesta constituind un alt indiciu al anteriorității primei așezări față de cea de-a doua. Se știe că piesele geometrice sînt de certă tradiție tardenoisiană. Adăugăm că la Medgidia-Satu Nou, există gratoare pe așchii foarte puțin înalte (groase), sau pe lamele, care, toate, ca formă și tehnică (retușare foarte fină și abruptă) amintesc de aceeași tradiție mai veche și chiar seamănă cu piesele geometrice.

11. Lamele cu trunchiere (convexă, concavă, oblică, dreaptă) retușată, (Pl. 2/34) care amintesc de piese asemănătoare tardenoisiene sînt prezente doar la Medgidia-Satu Nou.

12. Percoirele (Pl. 4/38-40) — unelte mai complexe și mai dificil de realizat — sînt, procentual, cu 300% mai numeroase în așezarea mai nouă din punct de vedere cronologic, adică la Tîrgușor — punctul „Urs" (3,35%). La Medgidia-Satu Nou ele reprezintă doar 1,10% din totalul uneltelor.

13. La Ceamurlia de Jos [27] s-au descoperit între altele un burin și un grator-străpungător („unealtă combinată"), a căror răspîndire este mai accentuată la culturile neoeneolitice. În aceeași așezare s-a observat că pe unele piese de dimensiuni mai mari există și retușe mari, plate și regulate, întîlnite mai apoi în Dobrogea, la cultura Gumelnița.

14. Pentru faza Goloviță (deci și în cazul așezării de la Medgidia-Satu Nou) s-a menționat că tipurile de piese sînt foarte asemănătoare cu cele din fazele Bolintineanu și Giulești ale culturii Boian și

[27] Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 172, Anexa 7 E.

cu cele din cadrul culturii ceramicii liniare cu note muzicale [28], iar pentru faza Ceamurlia de Jos, s-au constatat asemănări cu uneltele din fazele Vidra și Spanțov ale cuturii Boian [29].

15. Există și o deosebire în ceea ce privește utilizarea uneltelor din cuarțit — substituent al silexului. La Ceamurlia de Jos [30] s-au descoperit cîteva piese din această rocă, iar la Tîrgușor — punctul „Urs" cîteva așchii care indică o prelucrare, pe cînd la Medgidia-Satu Nou, Golovița și Grădiștea-Cosogeni nu avem indicii despre folosirea cuarțitului. La Ceamurlia de Jos, lipsa în împrejurimi a unor bogate zăcăminte din silex, ar fi putut determina și folosirea cuarțitului dar, oricum, inexistența lui în așezările fazei Golovița, duce la concluzia folosirii sale exclusive, sau în mai mare măsură, în etapele evoluate ale culturii Hamangia.

16. Un lucru interesant ni se pare că pe unele piese (mai ales de la Tîrgușor — punctul „Urs"), constînd din lamele, cu diferite tipuri de retușe sau cu „encoches" și unelte pe așchii, s-au observat zone de lustru. Cele arătate mai sus, ar indica faptul că pentru strîngerea recoltei se foloseau și alte tipuri de unelte pe lîngă lamelele (mai rar lamele) componente pentru seceri.

17. În privința asemănării uneltelor din așezările de la Medgidia-Satu Nou și Tîrgușor — punctul „Urs" cu unelte dintr-o altă așezare aparținînd culturii Hamangia, putem spune că există mai multe puncte comune între uneltele de la Tîrgușor — punctul „Urs" și cele de la Ceamurlia de Jos, cu specificația că în ultima așezare există, procentual, mai multe unelte reprezentate de lame de dimensiuni mai mari [31], ca și cele două piese menționate mai sus — burinul și gratorul — străpungător. Este posibil ca mare parte din lamele mai mari, burinul și gratorul-străpungător, să fi fost găsite în nivelul superior din așezare care are, după cum se știe, trei nivele [32].

18. Dacă în așezarea de la Medgidia-Satu Nou, uneltele erau lucrate în majoritate pe așchii (52,85%), lamele și lamelele reprezentînd 47,37%, la Tîrgușor — punctul „Urs" raportul se schimbă — 37,14% unelte pe așchii și 62,85% unelte pe lame și lamele. Ajungem astfel la concluzia unei dezvoltări în timp, adică odată cu evoluția culturii Hamangia, a uneltelor realizate pe lame și lamele. Este de subliniat că și în cadrul culturii Boian [33] — care după cum se știe este contemporană cu cultura dobrogeană — s-a constatat un procentaj mai mare ale uneltelor amenajate pe așchii în faza Bolintineanu, în comparație cu fazele ulterioare, pentru ca apoi, pe parcursul evoluției culturii, uneltele pe lame și lamele să capete ponderea principală, fără însă ca uneltele microlite să dispară cu totul.

---

[28] *Ibidem*, p. 48.
[29] *Ibidem*.
[30] D. Berciu, *op. cit.*, p. 177 ; Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 47.
[31] D. Berciu, *op. cit.*, p. 177—186, fig. 83—91.
[32] *Ibidem*, p. 128—138.
[33] Eug. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1974, p. 69—78, fig. 15—19.

Din cele expuse mai sus, rezultă faptul că studiul utilajului din silex ne poate oferi date interesante despre conținutul material al cultului Hamangia, alături de o serie de elemente de periodizare intensă a acestei culturi. Astfel, avînd în vedere observațiile de mai sus, putem încadra așezarea de la Tîrgușor — punctul „Urs", într-o perioadă posterioară celei de la Medgidia — Satu Nou, subliniind totodată că ceramica, întregul material arheologic, tipurile de locuințe din cele două așezări, vin să confirme la rîndul lor acest fapt.

LISTA TIP (ÎN PROCENTE) A UNELTELOR DIN AȘEZĂRILE MEDGIDIA-SATU NOU ȘI TÎRGUȘOR — PUNCTUL „URS"

Nr. crt.	Tipul de piesă	Medgidia-Satu Nou		Tîrgușor punctul „Urs"	
		%	% cumulat	%	% cumulat
1	2	3	4	5	6
1	Gratoare simple pe așchie	31,68		8,09	
2	Gratoare unguiforme	3,53		2,85	
3	Gratoare duble	4,20		2,85	
4	Gratoare pe vîrf de lamă sau lamelă	3,53		7,41	
5	Gratoare racourçi	0,44			
6	Grator dublu ; invers la un capăt	0,22	45,79		20,95
7	Gratoare inverse	0,44			
8	Gratoare cu „encoches"	0,88			
9	Grator dublu, invers	0,22			
10	Grator denticulat, pe așchie	0,22			
11	Grator simplu ; la capătul opus — esquilles	0,22			
12	Grator invers cu „encoches" pe o latură	0,22			
13	Lamele întregi sau sparte la unul sau ambele capete, cu „encoches" pe o latură	7,74		4,28	
14	Lamele cu „encoches" invers	1,32		0,95	
15	Lamele cu „encoches" dublu	1,10	12,61	0,47	7,60
16	Lamelă cu „encoches" pe o latură ; cealaltă fiind denticulată	0,22			
17	Lamele cu „encoches" sub spărtură	0,20		1,90	
18	Lame cu „encoches" pe o latură	0,66		1,90	
19	Lame cu „encoches" dublu	0,66		0,47	

1	2	3	4	5	6
20	Lame cu „encoches" alăturat	0,88	2,42		3,89
21	Lamă denticulată cu „encoches"	0,22			
22	Lame cu „encoches" sub spărtură			0,95	
23	Lamă cu „encoches" invers			0,47	
24	Aşchii cu „encoches"	1,32		2,85	
25	Răzuitoare concave	3,53		3,32	
26	Răzuitoare convexe	5,08		5,71	
27	Răzuitoare duble	0,44			
28	Răzuitoare drepte	1,10		1,90	
29	Răzuitoare invers convexe	0,22		2,85	
30	Răzuitor invers ; cu „encoches" pe latura opusă	0,22	10,61		17,61
31	Răzuitoare drepte, pe lamă			1,42	
32	Răzuitoare duble convexe			0,95	
33	Răzuitor invers ; fin denticulat			0,47	
34	Răzuitoare duble concave			0,95	
35	Răzuitoare pe mai multe laturi ale unei aşchii			0,95	
36	Lame cu retuşe abrupte, continue, regulate, mixte, inverse, denticulate etc.	3,96		10,95	
37	Lamele cu retuşe abrupte, continui, regulate, mixte, inverse, denticulate, etc.	13,37		20,47	
38	Piese componente pentru seceri	3,31		11,42	
39	Perçoire	1,10		3,32	
40	Lame cu trunchiere retuşată	1,54			
41	Piese esquillées	0,88		0,95	
42	Piese geometrice	1,99			
43	Aşchii retuşate	0,88			
	Total unelte pe lame Total unelte pe lamele Total unelte pe aşchii O unealtă reprezintă	0,22	7,99 39,38 52,85	0,47	18,09 44,76 37,14
	Total număr unelte	452		210	
	Lame şi lamele întregi sau sparte la unul sau ambele capete, neretuşate.	192 bucăți		123 bucăți	

REMARQUES CONCERNANT LES OUTILS EN SILEX APPARTENANT À LA CULTURE DE HAMANGIA

Résumé

On a été fait une analyse des outils en silex appartenant à la culture de Hamangia, surtout par rapport aux découverts de Medgidia-Satu Nou et Tîrgu-şor — point „Urs". On date les deux habitats dans des phases differents de la même culture. Les outils en silex découverts ici vient de confirmer l'hypothèse que le premier habitat date depuis le commencement même de la culture que nous connaissons à présent.

L'existence du microlithisme, grâce a une tradition tardenoisiene est évidente pour tout une série des outils provenant de l'habitat plus tardive de Tîrgu-şor — point „Urs".

On a surpris une série de differences entre les outils et les pourcentages de types des outils provenant des deux habitats, parmi lesquelles les plus important sont :

— l'influence plus accentué de la tradition tardenoisiene a Medgidia-Satu Nou ;

— un plus grand pourcentage pour les outils aménagés sur les copeaux, pour les gratoires, les lames et les lameles avec encoches et les trapèzes ;

— un pourcentage un peu plus grand pour les lames, les gratoires aménagés au bout de la lame, les outils componant les faucilles, perçoires à Tîrguşor — pount „Urs".

NOUVELLES CONSIDÉRATIONS GÉNÉRALES CONCERNANT L'IMPORTATION DES AMPHORES GRECQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE (LES VIe—Ier SIÈCLES AV.N.È)

VALERIU SÎRBU

Lorsqu'on traite de l'importation des amphores il faut comprendre, au fond, l'importation des produits qu'elles contenaient-surtout des vins, mais aussi des huiles, résines, colorants — parce qu'elles étaient aussi des récipients spécialement modelés pour leur transport.

L'intérêt tout particulier que présentent les amphores grecques, tant en ce qui concernent les rapports commerciaux des populations indigènes avec le monde grec que, plus particulièrement les amphores timbrées, pour les jalons chronologiques plus exacts qu'elles offrent dans la datation des complexes archéologiques autochtones où elles ont été découvertes, explique la vaste littérature de spécialité qu'on leur a dédiée.

Pour le territoire géto-dace ce problème a constitué l'objet de quelques études spéciales [1] ou bien il a été traité au cadre général des importations grecques[2] à partir de Vasile Pârvan [3]. L'accumulation de

* Cette étude représente une actualisation à la lumière des nouvelles recherches de notre étude „Considerații privind importul amforelor elene și elenistice pe teritoriul României (sec. VI—I î.e.n.) (Considérations concernant l'importation des amphores hellénes et hellénistiques sur le territoire de la Roumanie — les VIe—Ier siècles av.n.è."), publiée dans la revue Danubius, 8—9, Galatzi, 1979, p. 123—144. A cette occasion nous voulons remercier encore une fois nos collègues M. Irimia et L. Buzoianu du Musée de Constantza, de même que A. Opaiț et M. Mănucu-Adameșteanu, du Musée de Tulcea, pour les renseignements concernant les nouvelles découvertes de la Dobroudja.

[1] V. Eftimie, Dacia, N.S., 3, 1959, p. 195—215 ; D. Tudor, Arh. Mold., 5, 1967, p. 37—80 ; V. H. Baumann, Peuce, 4, 1975, p. 29—60 ; M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 7—72 ; idem, Pontica, 13, 1981, p. 66—113 ; C. Mușețeanu, C. Conovici, A. Atanasiu, Dacia, N.S., 22, 1978, p. 173—199 ; V. Sîrbu, Danubius, 8—9, 1979, p. 123—144.

[2] Fl. Preda, Apulum, 11, 1973, p. 37—81 ; I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj-Napoca, 1974.

[3] V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Buc., 1923.

nouvelles découvertes et les nouvelles études concernant la datation des amphores grecques [4] permettent un nouveau point de vue sur ce phénomène.

Une importance toute particulière pour le commerce fait par Thasos, Rhodos et Sinope avec la côte ouest du Pont Euxin présentent les dernières études de M. Lazarov [5], où, tout en réanalysant et rédatant plusieurs des découvertes antérieures, on arrive à de nouvelles conclusions concernant les différents aspects du commerce avec les vins de ces centres.

Une première constatation qu'il faut faire c'est le grand nombre de localités dans lesquelles on a découvert des amphores entières ou des fragments — 235 — (fig. 1, 2). Cela s'explique tant par le fait qu'elles deviennent, à partir des VIe—Ve siècles av.n.è., presque l'unique récipient pour la conservation et le transport des liquides dans le monde grec, que par l'intensité des relations que celui-ci a eues avec la population géto-dace. En tenant compte du nombre des établissements où on a pu identifier des amphores on a établi l'hiérarchie suivante des centres producteurs (fig. 8).

Il est très difficile, presque impossible, dans le stade actuel de recherche, d'établir aussi un rapport quantitatif de leur présence, à cause des difficultés dans l'identification des centres producteurs d'une part, et des exemplaires, au cas des fragments, d'autre part [6].

Néanmoins, nous apprécions que cette hiérarchie, du moins dans sa première partie serait valable et que dans ce cas, même à une plus évidente supériorité de Rhodos, puisque les produits de ce centre sont presque omniprésents, parfois massivement, dans les établissements gètes des IIIe—IIe siècles av.n.è. A mentionner aussi un pourcentage plus élevé d'amphores aux anses bifides découvertes aux IIe—I^e siècles av.n.è., placées dans la catégorie „Pseudo-Cos". Par rapport avec le nombre des localités, le nombre des amphores du type Cos et Pseudo-Cos est plus grand que dans le cas des autres contres.

---

[4] Pour les timbres et les amphores thasiens, voir : Y. Garlan, B.C.H., Suppl., 5, 1979, p. 220—268 ; M. Debidour, B.C.H., Suppl., 5, 1979, p. 269—314 et M. Lazarov, *Actes du IIe Congrès international de thracologie*, Buc., 1980, p. 171—187 ; pour celles rhodiennes, V. Grace, M. Savatianou-Pétroupoulakou, *Les timbres amphoriques grecs*, Exporations archéologiques de Délos, 27, 1970, p. 287—302 ; Iu. S. Badaliant, SA, 2, 1980, p. 161—166 ; pour Sinope, I. B. Braşinski, *Economickie svjazy Sinopy v. IV—II vv.do.n.e.*, dans *Antični gorod*, Moskva, 1963, p. 132—145 ; V. I. Ţehmistrenco, SA, 1960, p. 59—77 ; D. B. Şelov, *Keramičeskie kleima iz Tanaisa III—I vv.do.n.e.*, Moskva, 1975, p. 134—138.

[5] M. Lazarov, *op. cit.*, p. 171—187 ; idem, Izvestija, Varna, 13 (28), 1977, p. 1—47 ; idem, Izestija, Varna, 14 (29), 1978, p. 11—65.

[6] Jusqu'en 1974 I. Glodariu, *op. cit.*, p. 28, a identifié environ 1100 amphores entières ou en fragments, dont presque un tiers sont timbrées. De toute façon ce chiffre ne comprend pas toutes les amphores découvertes, surtout que la Dobroudja n'y figure pas, là où il existe le plus grand nombre d'exemplaires. Depuis lors le nombre d'exemplaires découverts s'est considérablement accru.

Fig. 1. LISTE DES LOCALITÉS ET LA CHRONOLOGIE DES DIFFÉRENTS TYPES D'AMPHORES

E — hellenistique
N — non daté

Nr. crt.	Localité	Dép.	Chios	Thasos	Rhodos	Cos	Knidos	Heraclé Pontique	Sinope	Chersonese	Centre inconnue
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Adamclisi	CT									E
2	Adîncata	CT						IV			
3	Agigea	CT	IV					IV—III	120— 70		„type N Mende“
4	Agighiol	TL		IV							V—IV
5	Albești	CT		IV—III	N						E
6	Albești	TR		N					II		
7	Alimanu	CT		IV							
8	Andolina	IL		III					120— 70		
9	Arsa	CT									E
10	23 August	CT						N	180—150		
11	Axiopolis	CT			III—II			IV	180— 70		
12	Baba Nicula	IS			N			IV—III			
13	Baia de Fier	MH			220—180						
14	Baldovinești	BR		IV—III							
15	Banu	IS									I
16	Barboși	GL		N	III—I	II—I					
17	Basarabi	CT									N
18	Băiceni	IS			N						
19	Bălteni	BZ		III—II							

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
20	Băltagești	CT		350—330							
21	Beidaud	TL	VI—V								
22	Belcești	IS		N							
23	Berezeni	VS									
24	Bîrlălești	VS			III—II						
25	Boian	IL									N
26	Boncești	VN									II—I
27	Boșneagu	IL		III							I
28	Bordușani	IL									
29	Boroșesti	IS			III—II						
30	Bradu	BC				II—I					II—I
31	Bragadiru				N						
32	Brădicești	IS									VI—V
33	Brăhănești	VN		IV—III							N
34	Brailita	BR			III—II	III—II	III—II	IV—III	III—II		IV—III
35	București				N				220—183	250—100	N Pare s
36	Budureasca	PH			150—100						
37	Bugeac	CT		IV—III				IV			
38	Bunești—Averești	VS			III—I	N		N	N		IV II
39	Buzău	BZ		IV—III		I					
40	Canlia	CT		450—400	300—180				150— 70		
41	Caraorman	TL			450—400		I		150— 70		450—400
42	Carsium	TL			III		III				
43	Casimcea	TL									
44	Castelu	CT							120— 70		

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
45	Căbești	BC		IV—III							
46	Căciulata	VL									II
47	Călărași	CL		N	220—120			350—250			
48	Căscioarele		IV—III	N	220—180				N		
49	Cătunu	DB			N						
50	Cegani	IL		III				III			
51	Celei	OT			III—I			III			
52	Cercu	IS			III—II						
53	Cerna	TL						300—250			
54	Cerbu	TL		IV—III							
55	Cernavodă	CT		IV—III	300—100			IV—III	325—III		
56	Cetate	CT									N
57	Cetățeni	AG		N	331—180	N	II		III—II		III—I
58	Cetea	AB									I
59	Cheia	CT		370—330							
60	Chioara										II—I
61	Chirnogi	CL		320—200							
62	Chișcani	BR		IV							
63	Ciurbești	IS			I						
64	Cîmpulung								N		
65	Cîrjoaia	IS									II—I
66	Clinciu			IV—III	N						
67	Cocargeaua	CL									IV—III
68	Cochirleni	CT		VI—III							
69	Cogealac	CT									N
70	Corbu de sus	CT		325—200					250—150	320—100	

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
71	Coslogeni	CL		320—200					III—I		III—I
72	Costinești	CT		340—200	331—108			IV—III	270— 70	N	
73	Cotnari	IS			III—II						III—I
74	Cotu Văii	CT		IV	220—180				250—150		
75	Coțofenii din Dos										IV—III
76	Cumpăna	CT		IV—III	150—108			IV—III			
77	Dealul Boroștenilor	IS			N						
78	Diaconi	VN									III—TI
79	Dichiseni	CL	IV—III								IV—III
80	Dinogeția	GL			220—180			IV—III			
81	Dobromiru din Vale	CT									III(
82	Dorobanț	IS			I						
83	Dorobanțu	CL		II					220—183		III—I
84	Dudescu	BR			III						
85	Dulcești	CT		400—200				IV—III			N
86	Dunărea	CT		320—200							III—II
87	Dunăreni	DJ									III—II
88	Dunăreni	CT									III
89	Eforie sud	CT									N
90	Enisala	TL	350—300	IV	350—III			IV			
91	Făcăeni	IL		N	N			IV—III			
92	Făurei	CT									N
93	Fedești	VS		IV—III				N	N		
94	Fîntina Mare	CT						IV	150—120		
95	Fîntînele	TR		350—300							
96	Galați	GL						IV—III			

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
97	Ghelăiești	NT									III—I
98	Ghermănești	VS									N
99	Ghireasca	VS									I
100	Giurgiu	GR			300—250						
101	Gîldau	CL							220—180		
102	Godeni	DJ			220—180						
103	Golgofta	VS									N
104	Govora	VL			III—I						
105	Grădiștea	BR			II—II	II—I					II—I
106	Grădiștea	CL		IV				IV—III			
107	Greaca	GR			150—180						
108	Gura Borcii	CL		III	III			III—III			
109	Gura Vitioarei	PH			II—I	I	II—I				
110	Hagieni	CT		320—200							
111	Hamangia	TL		320—200	275—180						
112	Hîrșova	CT			III—I						III—I
113	Horga	VS		IV—III							
114	Horcdiștea	IS			III						
115	Iezeru	CL		350—330	III						
116	Igești	VS						III	N		I
117	Ion Corvin	CT	IV—III	IV—III							N type Mende
118	Isaccea	TL						N			
119	Islam Geaferca	TL						300—250			
120	Ivrinezu Mic	CT						III	300—175		
121	Izvoarele	CT							II		

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
122	Jegalia	CL	III								
123	Jurilovca	TL	VI—V	IV							VI—V
124	Lozna	BT			II						
125	Lunca Ciurei	IS			220—108		II—I				
126	Luncavita	TL									III—I
127	Mahmudia	TL							220—183		
128	Malcoci	TL		370—340	220—150		I				
129	Malu Roşu	GR			220—180						
130	Maluşteni	VS									III—II
131	Mănăstirea	CL		N	220— 80		I				
132	Medgidia	CT	IV—III	320—200	220—180	II—I		IV—III	350—220		
133	Mihai Viteazul	CT	VI								IV type Monde
134	Milcov										II—I
135	Mogoşeşti	IS									I
136	Moigrad	SJ							183—120		
137	Moşna	IS				III—II					III—II
138	Moşneni	CT			220—108				180—150		E
139	Moşteni										I—II
140	Murighiol	TL		320—200	III—II						
141	Nalbant	TL		IV—III	220—150	I	I			II	
142	Nicolae Bălcescu	CT	IV—III	370—340				IV—III	III—II		E
143	Nuntaşi	TL		370—350							
144	Ocnţia	VL			II—I						II—I
145	Ograda	IL									I
146	Oltenita	CL									III—I

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
147	Orlea	OT									I
148	Ostrov	CT			220—180						
149	Palas—Constanța	CT							250—150		
150	Parches	TL		IV							
151	Pecenega	TL			I	I					
152	Peceneaga	CT							350—200		
152	Piatra	CT							250—100		
154	Piatra Neamț	NT									I
155	Piatra Șoimului	NT									I
156	Pietroasele	BZ							150—210		
157	Pietroiu	CL		320—300	III	III		IV—III	220—150		N
158	Piscul Crășani	IL		320—200	III—I	II	N			III—II	
159	Piscul Coconi	CL		III	III—II						
160	Pleașov	TR			III—II						
161	Pleșesti	SV									N
162	Poarta Albă	CT			300—250			IV	180—170		
163	Poiana	GL		370—200		I	N		IV—II		IV—I
164	Polovragi	GJ			220—120						II—I
165	Popești				200— 80	N			N		II—I
166	Prundu										II—I
167	Rasa	CL									III—I
168	Rasova	CT		320—200				IV—III			
169	Rast	DJ									III—I
170	Răcătău	BC				I		III—II			II—I
171	Războieni	TL						350—300			
172	Remus Opreanu	CT							250—150		

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
173	Rîmnicelu	BR									N
174	Roșeti	CL						III			
175	Ruginești	VN									IV—III
176	Runcu	GJ			275—220						
177	Sarichioi	TL				II—I					
178	Satu Nou	CT		IV—III	II			IV—III			
179	Scînteia	IS									II
180	General Scărișoreanu	CT			275— 75				II		
181	Seimenii Mari	CT		235—200				N	350—150		N
182	Sf. Gheorghe	TL	IV								
183	Sibioara	CT		350—325							
184	Sihleanu	BR		IV—III							
185	Siliștea	BR		IV—III							
186	Siliștea	CT		350—325					N		
187	Simbăta Nouă	TL		IV—III							
188	Socu-Bărbătești	GJ									I
189	Sofronești	VS			III—II						
190	Somova	TL									II—I
191	Spanțov	GR			220—180						
192	Spinoasa	IS									I
193	Spiru Haret	BR				II					tip Solora I IV—III
194	Sprincenata	OT									I
195	Stincești	BT	VI—V	IV—III	III—II				IV—III		
196	Strachiojd	PH				II—I					

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
197	Stoișești	VS		IV—III							
198	Suceava	SV									I
199	Șendreni	GL		IV—III							
200	Șimian	MH									N
201	Șișcani	VN									N
202	Șoregari	IS			II						
203	Ștefan cel Mare	CT			220—180						
204	Șuletea	VS			III—II						
205	Șutești	BR									Nc
206	Tămășeni	VS		IV—III							
207	Tariceni	CL			III—II						
208	Telița	TL		III							
209	Tinoțul	PH		N	N	N	N		120— 70		N Obica
210	Tînganu					II—I					II—I
211	Tîrgu Ocna	BC									I
212	Tîrgoviște	DB									N
213	Topolog	TL			220—180						
214	Topraisar	CT		IV				IV—III			
215	Troesmis	TL			220—150						
216	Tulcea	TL		320—200	220—150	II—I	I			II	
217	Tulucești	GL		350—300							
218	Turnu Severin	MH			220—180						

Fig. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
219	Țăndărei	IL						IV—III			
220	Vadu Săpat	PH			150—108						
221	Valea Dacilor	CT						III			
222	Valea Teilor	TL						350—300			
223	Lalul lui Traian	CT							N		
224	Văleni	CT						IV			
225	Vărăști	CL			III						N
226	Vișina	TL	VI—V								VI—V Samos Lesbos
227	Vladicească	CL		III		II—I			III		
228	Vlădiceni	IS									III—II
229	Zane	IS			N						
230	Zebil	CT						IV			
231	Zimnicea	GR		320—200	220—108	N		IV—II	350—220		
232	Zmeica	CT									N
233	Dănești	VS							II		
232	Curteni	VS									VI Samos Lesbos
235	Zorile	CT		353—250							

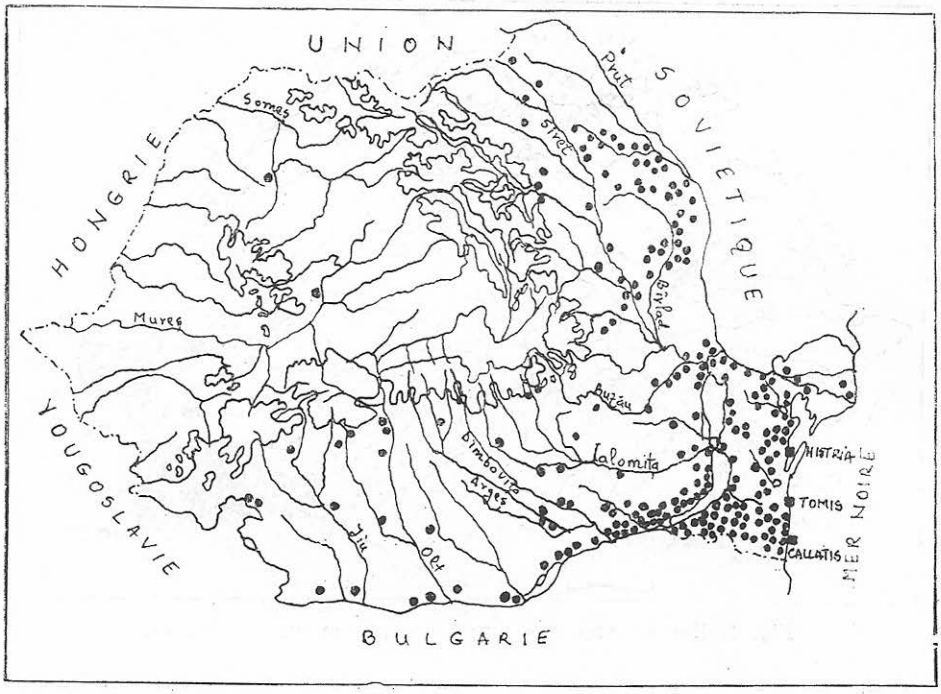

Fig. 2. Découvertes des amphores grecques.

En ce qui concerne la provenance géographique des amphores, tenant compte du nombre des établissements où elles apparaissent, on constate que les découvertes méridionales avec 217 présences (67,60%) détiennent une supériorité évidente par rapport à celles de la zone pontique, avec 104 présences (32,40%).

En suivant la répartition cartographique des découvertes par provinces historiques, nous allons remarquer que, dans le monde des Géto-Daces elles présentent des traits particuliers ,concernant leur concentration générale et spéciale, par centres de production, dans des étapes chronologiques différentes (fig. 9, 10).

Nous constatons que la grande majorité des découvertes thasiennes (fig. 3) se concentre en Dobroudja, tout spécialement dans la zone méridionale et dans celle du littoral, à l'est de la Valachie, surtout au bord du Danube, et dans le centre et le midi de la Moldavie. Chronologiquement parlante, le commerce des vins de Thasos apparait à la fin du Ve siècle av.n.è. et se développe ensuite, seulement au cours des IVe—IIIe siècles av.n.è., après quoi nous ne disposons d'aucune présence certain des IIe—Ier siècles av.n.è.

Les amphores de Rhodos (fig. 4) s'étendent sur le plus grand aire géographique et elles sont les plus nombreuses, comprenant toute la zone

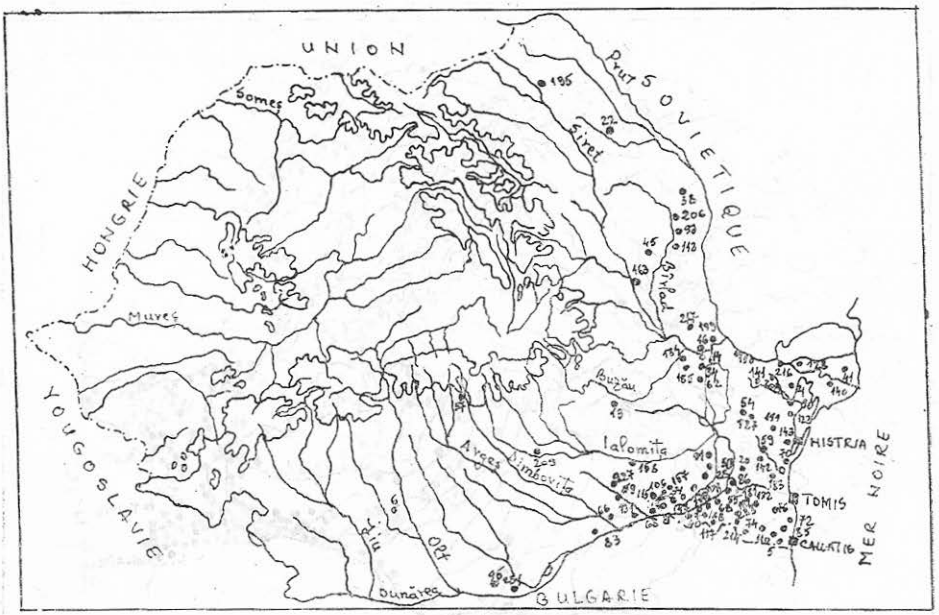

Fig. 3. Découvertes des amphores provenant de Thasos.

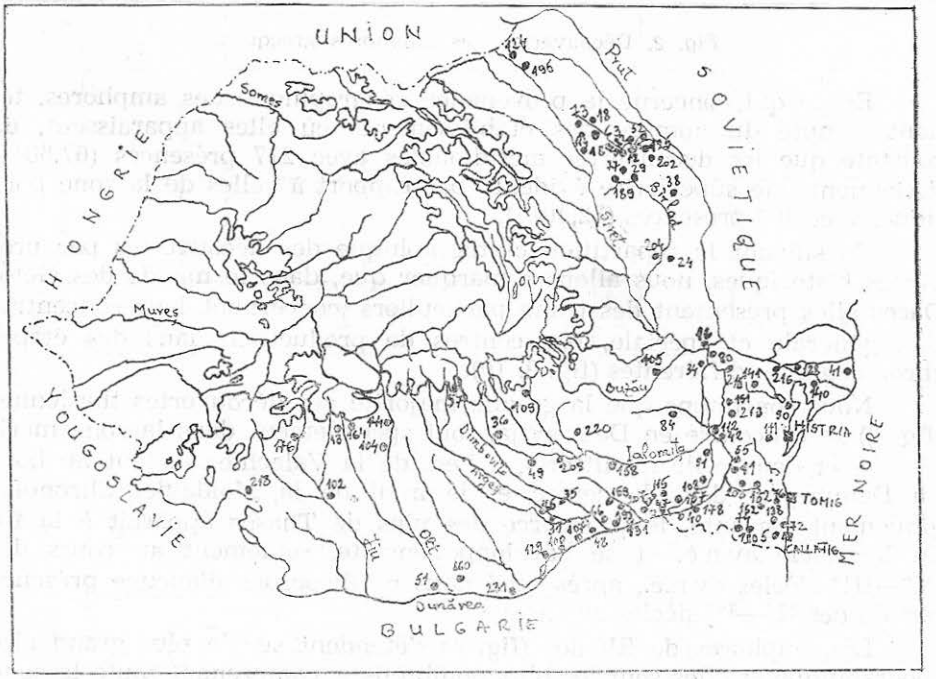

Fig. 4. Découvertes des amphores provenant de Rhodos.

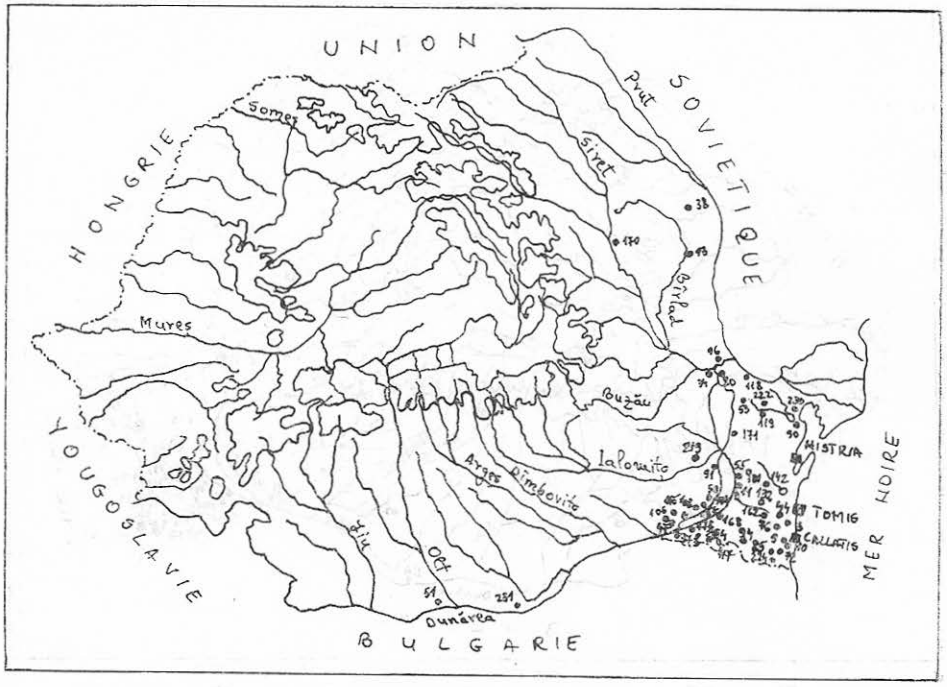

Fig. 5. Découvertes des amphores provenant d'Heraclea Pontica.

au-delà des Carpates, du nord au sud, et de l'est à l'ouest, pénétrant profondément dans la zone intramontagneuse aussi. Dans la Dobroudja elles sont presque également répandues, à l'exception de la zone aux alentours de Histria, où elles sont plus rares, dans la Valachie, dans la vallée du Danube et sur les cours des rivières Ialomitza, Dimbovitza et Arges, et aussi dans la Moldavie, sur le plateau central nordique. Du point de vue chronologique nous constatons que, presque la totalité des amphores rhodiennes importées sont datées aux IIIe—IIe siècles av.n.è., bien que la première présence, surprenante, soit à la fin du Ve siècle av.n.è. (Caraorman), en manquant ensuite d'autres découvertes jusqu'à la fin du IVe siècle av.n.è. [7]

En suivant la répartition cartographique des amphores de Heraclea Pontica nous observons qu'elles se concentrent dans la zone centrale-meridionale de la Dobroudja, et au nord du Danube, à trois exceptions, toutes les découvertes sont au bord du grand fleuve. (fig. 5). Presque toutes les amphores provenant de ce centre se situent aux IVe—IIIe siècles av.n.è., un fait qui illustre l'importance de ce centre, à cette époque-là, sur le marché gète.

[7] G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 55.

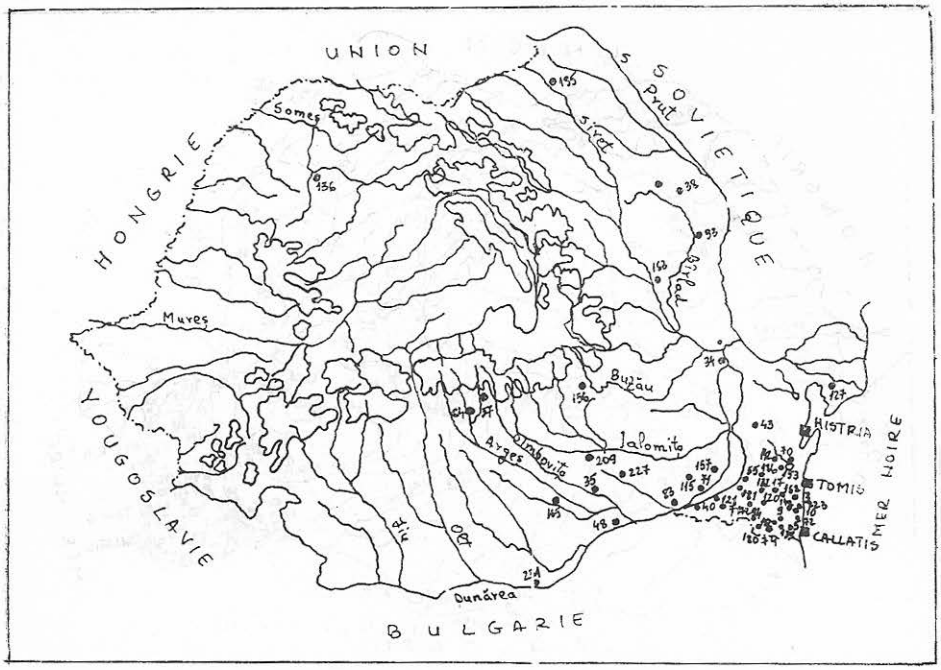

Fig. 6. Découvertes des amphores provenant de Sinope.

Les plus nombreuses amphores provenant de Sinope (fig. 6) se trouvent au sud de la Dobroudja, et, dans la Valachie, dans le voisinnage du Danube, et aussi sur les cours des rivières Ialomitza, Arges, étant très rares en Moldavie. Chrologiquement parlant, leur pénétration a lieu déjà au IVe siècle av.n.è., mais avec une ampleur particulière à partir de la moitié du IIe siècle av.n.è. jusque dans les premières décennies du Ier siècle av.n.è. [8]

Les amphores provenant de Chios sont parmi les premières qui pénétrent sur le marché gète, à partir de la fin du VIe siècle av.n.è. et elles continuent seulement jusqu'au IIIe siècle av.n.è., après qui nous n'en disposons d'aucune présence. Les établissements avec les produits de Chios, à une seule exception, se placent dans la Dobroudja, surtout près de la cité de Histria, et dans la Valachie, au bord du Danube (fig. 7).

L'importation des vins de Cos se déploie à partir du IIIe siècle av.n.è., mais elle sera plus intense aux IIe—Ier siècle av.n.è. et la majorité des découvertes sont de la Valachie (fig. 7). A mentionner, que

[8] Pour la chronologie extrêmement controversée des timbres de Sinope chez les divers spécialistes, voir la liste présentée par M. Lazarov, *op. cit.*, p. 13, où, entre les divers groupes établis par B. N. Grakov, *Drevne greceskie keramices kie kleima s imenami astinomov*, Moskva, 1928, il existe des différences de datation de presque..., un siècle [0]

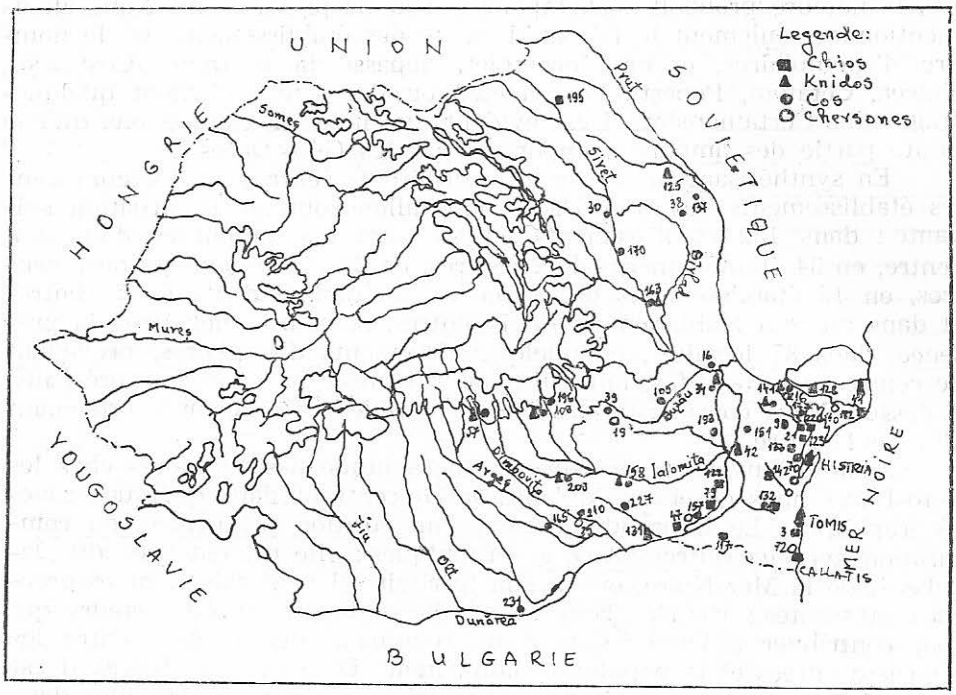

Fig. 7. Découvertes des amphores grecques provenant de Coc, Knidos, Chios et Chersones.

pour cette période il y a un assez grand nombre d'amphores aux anses bifides du type "Cos", mais qui ne peuvent pas être attribuées avec certitude à ce centre. Nous mentionnons de nouveau, le nombre élevé des amphores du type "Cos" aux anses bifides, dans le cadre des établissements gètes des IIe—Ier siècles av.n.è.

Les amphores de Knidos sont présentes, pareilles à celles de Cos, à partir du IIIe siècle av.n.è. et plus nombreuses au Ier siècle av.n.è, et, du point de vue cartographique, les plus nombreuses se trouvent dans la Valachie et ensuite en Dobroudja (fig. 7).

Les amphores provenant de Chersones datent des IIIe—IIe siècles av.n.è. et se placent seulement en Dobroudja et au centre et à l'est de la Valachie (fig. 7).

Les amphores provenant des autres centres grecs-Samos et Lesbos (2), Paros (1), Soloha (1), Olbia (1) sont en nombre trop réduit pour en discuter les problèmes de chronologie et de zones de diffusion.

En parlant des découvertes mentionnées on constate la présence des amphores grecques dans 235 localités, dans le monde géto-dace, mais leur quantité et variété sont différentes. A ce moment nous ne pouvons pas apprécier le nombre total d'amphores découvertes puisque dans la majorité des cas présentant des découvertes de fragments on n'estime

pas la nombre probable d'exemplaires d'où ils proviennent. Nous allons mentionner seulement le fait qu'il existe des établissements où le nombre d'exemplaires, encore incomplet, dépasse la centaine (Costinești, Tulcea, Cetățeni, Popești, Poiana etc.) où il existe seulement quelques fragments. Certainement, il est évident que nous ne connaissons qu'une petite partie des amphores importées par les Géto-Daces.

En synthétisant la présence de différents centres producteurs dans les établissements des Géto-Daces nous allons obtenir la situation suivante : dans 152 établissements apparaissent des amphores d'un seul centre, en 34 établissements de 2 centres, en 24 établissements de 3 centres, en 15 établissements de 4 centres, 5 établissements de 5 centres et dans un seul etablissement de 7 centres. A mentionner aussi la présence, dans 87 localités, de quelques fragments d'amphores, provenant de centres non-identifés, fait qui peut influencer la statistique présentée ci-dessus. Nous considérons les pièces non-identifiées comme provenant d'un seul centre.

Si nous suivons la présence cartographique des amphores chez les Géto-Daces nous observons qu'elles se concentrent dans quelques zones géographiques. Le Dobroudja détient une position privilégiée, en comparation avec les autres zones géographiques ; elle est entourée du Danube et de la Mer Noire, et sur son territoire il y a trois colonies grecques puissantes : Histria, Tomis, Callatis, voilà autant de facteurs qui vont contribuer à l'établissement de relations plus intenses entre les négociants grecs et la population autochtone. Dans ces conditions, il est tout à fait normal qu'on ait découvert ici des amphores grecques dans 88 localités, plus de 37% du tout ,avec une densité particulière près du littoral, surtout des colonies grecques, près du Danube, et aussi dans la zone méridionale. De même on y a trouvé un nombre plus grand d'amphores et une plus grande variété de centres producteurs.

En ce qui concerne la provenance géographique des découvertes on observe une prédominance de celles méridionales (85 localités), par rapport à celles pontiques (64 localités).

Dans la Valachie une présence évidente se remarque le long du Danube, de Galatzi à Giurgiu, et ensuite, le long des rivières, dès l'embouchure, où il existe de véritables agglomérations, jusque dans les régions montagneuses, jalonnant de cette façon aussi, les voies de transport. C'est toujours ici que se placent les plus puissants centres gètes dans lesquels apparaissent des amphores en grand nombre et provenant de différents centres : Brailitza, Cetătzenii din Vale, Gradiștea, Piscul Crăsani, Popești, Zimnicea etc. Ici, la prédominance des découvertes méridionales (82) par rapport à celles pontiques (32) est impressionnante.

Dans l'Olténie le nombre des découvertes est trop réduit-seulement 17-pour en faire des appréciations, et encore plusieurs proviennent de cetres qui n'ont pas été encore identifiés.

Sur le territoire de la Moldavie, la prépondérence des découvertes méridionales (44) par rapport à celles pontiques (8) est également évidente ; mais il existe aussi un grand nombre d'amphores provenant de centres non-précisés.

	Centres / Producteurs	Nombre des localites	
1	Rhode	84	
2	Thasos	79	
3	Sinope	49	
4	Hreaclee pontique	46	
5	Cos	25	
6	Chios	14	
7	Knide	13	
8	Chersonese	7	
9	Samos, Lesbos	2	
10	Paros	1	
11	Olbia	1	
12	Type Mende	3	
13	Type Soloha	1	
14	Centres inconnus	87	56 seulement des centres inconnus
			31 ensemble dsautres centres indetifies

Fig. 8. Hiérarchie des centres producteurs d'après le nombre des localités ou elles ont été découvertes.

	Provinces / Centres	Dobroudja	Moldavie	Valachie	Oltenie	Transylvanie	Totale
1	Chios	10	1	3	—	—	14
2	Thasos	38	12	29	—	—	79
3	Rhode	25	22	29	8	—	84
4	Cos	5	6	14	—	—	25
5	Knide	5	2	6	—	—	13
6	Heraclee pontique	30	3	12	1	—	46
7	Sinope	28	4	15	—	1	49
8	Chersonese	4	—	3	—	—	7
9	Seulement des centres inconnus	11	20	16	8	1	56

Fig. 9. Répartition des divers centres producteurs par provinces historiques.

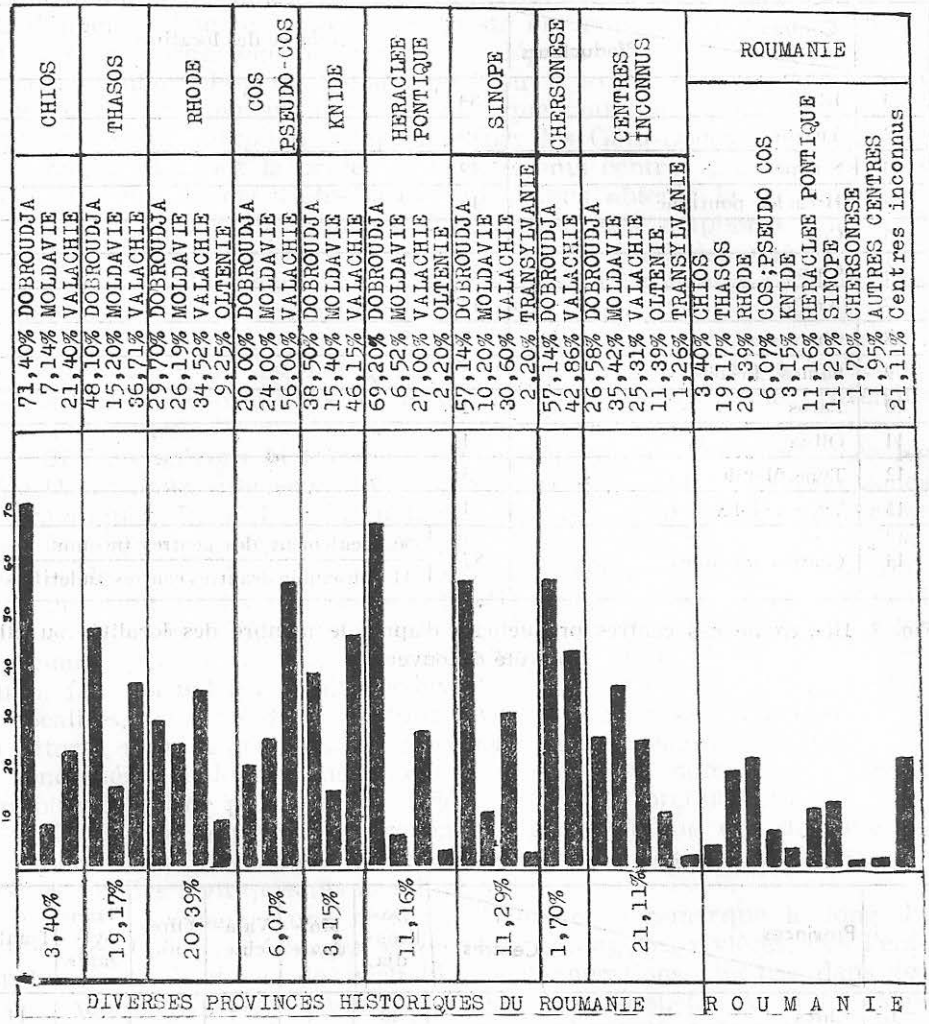

Fig. 10. Graphique répresentant la répartition des types d'amphores en Roumanie ainsi que dans ses provinces historiques.

Les amphores thasiennes se concentrent dans la zone centrale-méridionale, tandis que celles de Rhodos dans celles centrale-septentrionale.

Dans le territoire intra-carpatique, en Transylvanie, nous avons seulement deux découvertes sûres de cette période, provenant probablement de l'échange entre les tribus. L'explication de ce phénomène par la décantation des vins et des huiles dans des outres ou des vases en bois[9] au passage des Carpates est, sôlon nous, difficile d'accepter ; tout d'abord puisqu'on ne pouvait pas garantir la qualité du produit et puis,

[9] V. Eftimie, *op. cit.*, p. 206, note 44 et I. Glodariu, *op. cit.*, p. 32.

les amphores mêmes, en tant que récipients, constituaient une marchandise précieuse pour la population indigène.

Naturellement, nous ne pouvons pas totalement exclure l'importation des vins dans la zone intra-montagneuse, mais, dans ce cas elle a été extrêmement réduite, d'après les dernières données dont nous disposons.

Le facteur géographiuque — l'éloignement du Danube et de la mer, les montagnes — a constitué néanmoins un obstacle sérieux dans le processus de diffusion des amphores grecques dans cette zone. De même, par rapport à la zone extracarpatique des Ve—IIIe s.av.n.è. le niveau de développement des communités autochtones intramontagneuses a été plus réduit et ce fait n'a pas permis une absorbtion plus grande des produits grecs.

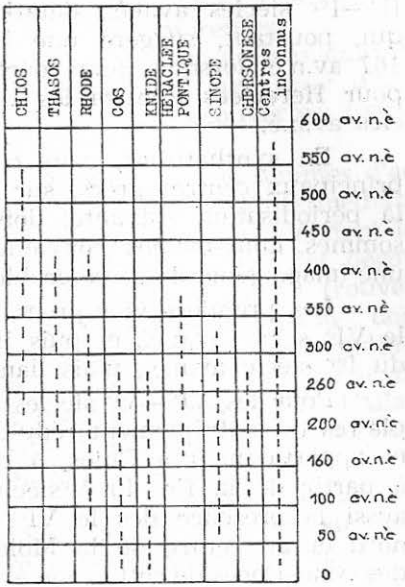

Fig. 11

	CHRONOLOGIE GÉNÉRALE / CENTRES PRODUCTEURS	VI-V	V	V-IV	IV	350-300	340-200	IV-III	III	III-II	220-180	III-I	II	II-I	I	NON DATÉ	TOTALE
1	CHIOS	3	-	-	5	-	-	5	1	-	-	-	-	-	-	-	17
2	THASOS	-	1	-	11	8	15	26	8	1	-	-	-	-	-	9	79
3	RHODE	-	1	-	-	-	-	2	11	25	14	8	6	4	3	10	84
4	COS	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	1	9	6	5	25
5	KNIDE	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	2	5	3	13
6	HERACLEE PONTIQUE	-	-	-	11	-	-	20	8	2	-	-	-	-	-	5	46
7	SINOPE	-	-	-	-	-	-	5	1	16	-	2	10	7	-	8	49
8	CHERSONESE	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	2	-	-	1	7
9	Autres centres	2	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4	8
10	Centres inconnus	3	1	1	-	-	-	4	2	6	-	18	1	14	17	20	87
	TOTALE	8	3	1	28	8	15	63	34	57	14	28	21	56	31	65	412

Fig. 11—12. Graphique et schème de la chronologie général des amphores par centres producteurs.

En regardant les limites chronologiques de la pénétration des amphores grecques, Vasile Pârvan [10] indiquait pour Thasos les IVe—IIIe siècles av.n.è., pour Rhodos les IIIe—Ier siècles av.n.è., pour Knidos, les

[10] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 20.

IIe—Ier siècles av.n.è., datation acceptée aussi par Dumitru Tudor [11] qui, pourtant, suggère une baisse des importations rhodiennes après 167 av.n.è. lorsque Rome déclare Délos comme port libre, et il établit pour Heraclees Pontica les IVe—IIIe et pour Sinope les IIIe—IIe siècles av.n.è.

En synthétisant, dans cette étape de recherche, la présence des principaux centres grecs, sur le marché géto-dace, nous allons obtenir la périodisation suivante, dont le manque de précision absolue nous sommes nous-mêmes convaincus, mais qui, en ensemble, peut offrir une image générale de ce problème (fig. 12).

Les premiers vins grecs transportés en amphores apparaissent dès le VIe siècle av.n.è., et puis ils seront toujours présents jusqu'à la fin du Ier siècle av.n.è., mais dans des proportions et des zones variables.

Pour les VIe—Ve siècles av.n.è., le nombre de localités et d'exemplaires est extrémement réduit. Elles apparaissent surtout en Dobroudja et appartiennent à Chios, à des centres ioniens et microasiatiques, et à partir de la fin du V^esiècle av.n.è. Thasos apparait aussi. A noter aussi la présence dès le VIe siècle av.n.è. des amphores grecques au nord et au centre de la Moldavie témoignant des relations anciennes des Géto-Daces de cette zone avec le monde grec.

A partir du IVe siècle av.n.è., lorsque sur le marché gète vont s'imposer surtout Thasos et Heracleea Pontica, le nombre des localités, l'aire géographique et le nombre d'exemplaires connaitront un accroissement important.

Aux IIIe—IIe siècles av.n.è. l'aire de diffusion, la quantité et la variété des importations grecques vont de nouveau augmenter, surtout par la contribution de Rhodos, mais aussi par l'apparition de quelques nouveaux centres producteurs : Sinope, Cos, Knidos.

Pour les IIe—Ier siècles av.n.è., sauf les produits de Rhodos et de Cos on remarque la présence massive des amphores aux anses bifides, du type "Cos", dont l'origine n'est pas entièrement clarifiée.

Etant donné que le pourcentage des amphores timbrées est extrêmement réduit pour les IIe—Ier siècles av.n.è., il existe un grand nombre d'amphores non-identifiées, surtout quand elles sont découvertes par fragments. C'est ainsi du'ils s'explique le grand nombre de découvertes non-datées ou bien datées entre des limites assez larges-6cas.

A partir du Ier siècle av.n.è., vers le milieu du siècle-on constate une baisse sensible du nombre d'amphors et de centres producteurs, due, d'une part à la situation complexe que traverse le monde grec par l'avancement des Romains dans les Balcani, et à sa politique vis-à-vis des centres producteurs, et, d'autre part, à la nouvelle orientation du commerce de la Dacie, vers l'ouest, vers le monde romain. Il faut tenir compte aussi de la politique romaine de déménagement des Gètes de la

[11] D. Tudor, *op. cit.*, p. 44.

[12] I. Glodariu, *op. cit.*, passimus.

Plaine du Danube à partir de la moitié du Ier siècle av.n.è., [13] la zone où les découvertes antérieures étaient extrêmement nombreuses.

En ce qui concerne la manière dont ces vins sont arrivés dans le monde gète, nous considérons que le problème doit être posé d'une façon différente, par centres, et la cartographie des découvertes, extrêmement suggestive, impose certaines conclusions.

Pour les centres producteurs du Pont Euxin, et nous sommes d'accord que surtout Callatis, et, puis Histria, ont constitué l'intermédiaire pour la majorité des produits. A l'appui de cete affirmation viennent les données historiques et les découvertes d'ampores. De toutes les découvertes provenant de Heracleea Pontica et Sinope (9), 58 se trouvent en Dobroudja et 20, à sa proximité, sur la rive gauche du Danube, donc un pourcentage de plus de 80% (fig. 5, 6). Au sud de la Dobroudja il existe une grande concentration d'amphores pontiques et, à partir des timbres on a pu identifier les routes sur terre qui partaient de Callatis et parcouraient cette zone vers la Valachie [14]. C'est toujours à Callatis, colonie fondée par Heracleea Pontica, qu'on a découvert plus de 700 timbres pontiques [15].

Histria a joué un rôle important dans la diffusion des amphores thasiennes. Les produits de ce centre se concentrent en particulier en Dobroudja, dans la zone centrale-méridonale de la Moldavie et à l'est de la Valachie (fig. 3) aux IVe—IIIe siècles av.n.è., c'est-à-dire, justement où, à cette époque-là il y a une grande densité de monnaies thasiennes [16]. D'ailleurs les timbres thasiens représentent 30,9% du total des timbres découverts à Histria [17].

Quant à Rhodos, les découvertes archéologiques peuvent suggérer aussi une diffusion propre de ses vins. En Dobroudja nous n'avons que moins de 30% du total des découvertes, en particulier dans la zone septentrionale, près du Danube, et ensuite au centre et à l'ouest de la Valachie, au nord-ouest de l'Olténie et au nord de la Moldavie (fig. 4). Cette répartition suggère peut-être un détour des zones dominées par les colonies pontiques dans le commerce des vins.

Pour les autres centres — Cos, Knidos, Chios etc. — le nombre des découvertes est assez réduit pour renoncer à des précisions de ce genre. A signaler, pourtant que les amphores de Cos et Pseudo-Cos apparaissent souvent avec celles de Rhodos, ce qui pourrait sugérer une diffusion commune [18].

---

[13] R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, Buc., 1966, idem, *Studia Thracologica*, Buc., 1976, p. 124—148.

[14] M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 65—66 ; C. Muşeţeanu, C. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 136.

[15] M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 136. Pour les timbres de Sinope découverts à Tomis, de même que pour les timbres des autres centres, voir L. Buzoianu, Pontica, 14, 1982, p. 113—151.

[16] Fl. Preda, *op. cit.*, p. 51, fig. 6.

[17] M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 137.

[18] C. Muşeţeanu, C. Conovici, A. Atanasiu, *op. cit.*, p. 197, remarque valable aussi pour d'autres zones de la Roumanie.

Les produits grecs pouvaient arriver dans l'espace habité par les Géto-Daces par deux voies : a) par voie maritime et fluviale, et b) sur terre, du sud (par l'intermédiaire des Thraces et des Illyriens). Nous apprécions que la grande majorité a pénétré par le territoire de la Dobroudja, soit directement, soit par l'intrmédiaire des colonies pontiques. Cette affirmation est imposée par le répandissement des découvertes : la grande majorité (plus de 200 du total de 235) se trouvent en Dobroudja, l'est de la Valachie et la Moldavie et le transport sur l'eau était préférable à celui sur terre à cause de la fragilité des amphores. Les navires pouvaient facilement pénétrer sur tout le cours du Danube depuis les Portes de Fer, fait illustré aussi par l'existence au bord du grand fleuve de presque 90 localités dans lesquelles on a découvert des amphores (plus d'un tiers) (fig. 2). Nous ne pouvons pas totalement exclure la possibilité de l'importation des amphores de la Moldavie par l'intermédiaire de Olbia, bien que les produits grecs du sud-ouest de l'Union Soviétique publiés par N. I. Onaiko [19] se concentrent dans les bassins du Bug et du Nipre, étant très rares dans la proximité du territoire roumain.

Quant aux amphores de l'intérieur de l'espace carpato-danubien, comme on a déjà suggéré [20], lorsque nous parlons de l'emploi des rivières en tant qu'artères de répandissement des amphores, il faut comprendre surtout les vallées de celles-ci, éventuellement une voie combinée, peut-être surtout par terre.

Nous ne pouvons exclure non plus, pour le transport, l'emploi partiel et temporaire des grandes rivières intérieures — Prut, Siret, Olt, Arges — dans certaines parties et périodes et, évidemment, seulement sur les cours inférieurs. En ces conditions il est normal que les plus nombreuses découvertes d'amphores se trouvent le long des eaux courantes, puisqu'il y existait les plus nombreux établissements, étant connue leur dépendance des sources d'eau et il y avait les voies d'accès les plus favorables.

Le développement toujours ascendent des relations d'échange a mené à l'apparition de certains centres où on écoulait les marchandises, et leur apparition est due, soit à la position géographique, au carrefour des routes commerciales, soit à la richesse de la zone environnante, soit à ces deux facteurs également. Nous pouvons considérer comme centres autochtones d'échange les grands établissements géto-daces de Bradu, Brăilitza, Caraorman, Cetățzenii din Vale, Gradiștea, Lunca Ciurei, Pietroiu, Poiana, Popești, Răcătău etc. où on a découvert de nombreuses et variées anphores grecques. Dans ces-centres, d'une façon plus ou moins permanente, peut-être à l'occasion des fêtes laïques ou religieusse et des foires avait lieu l'échange de produits entre les indigènes et le monde grec.

[19] I. A. Onaiko, *Antični import v pridneprove i Pobuje v VII—V vv.do.n.e.*, Moskva, 1966, 70, p.+XXV pl. ; idem, *Antičnîi import v Pridneprove i Pobuje v IV—II vv.do.n.e.*, Moskva, 1970, 128 p.+XLV pl. Les deux volumes sont parus dans la collection Arheologija SSSR, Svod arheologiceskih istočnikov, DLI-27. Voir aussi le compte rendu de P. Alexandrescu, in Revue archéologique, Paris, 1974, p. 63—72.

[20] Fl. Preda, *op. cit.*, p. 41.

Nous pouvons supposer que la circulation des produits dans le milieu autochtone était assuré par les négociants indigènes, sans pour autant exclure la participation des négociants grecs, surtout au debut. Ainsi nous pouvons apprécier que le nombre et le rôle des négociants se sont accrus en directe proportion avec le volume des produits apportés. De même, on a découvert des amphores grecques aussi dans des établissements ou des tombes appartenant à des populations qui ont vécu temporairement dans l'espace carpato-danubien-pontique : les Scythes et les Bastarnes (Lunca Ciurei, Chiscani etc.). En conclusion, l'importation des vins grecs chez les Géto-Daces de l'espace carpato-danubien-pontique a les caractéristiques suivantes :

1. — grand nombre de localités avec des découvertes — 235, presque toutes étant dans l'espace extracarpatique (à l'exception de 2 localités) ;
2. — permanente aux VIe—Ier siècles av.n.è., avec deux périodes distinctes : réduite au VIe — première moitié du IVe siècle av.n.è. et nombreuse et variée depuis la seconde moitié du IVe siècle av.n.è. jusqu'au milieu du Ier siècle av.n.è. quand elle commence à baisser ;
3. — grande variété de centres producteurs, avec une évidente prédominance des centres méridionaux par rapport à ceux pontiques ;
4. — l'existence des zones géographiques dominées par quelques-uns des centres producteurs grecs où, sans être exclusives, les amphores de ce centre dominent pendant certaines périodes ;
5. — centres d'échange et de diffusion, dans les zones environnantes, où on a découvert des amphores nombreuses et variées ;
6. — présence chronologique différente des divers centres producteurs :

— les VIe—Ve siècles av.n.è. — Chios, quelques centres ioniens et microasiatiques ;
— les IVe—IIIê siècles av.n.è., surtout Thasos et Heracleea Pontica ;
— les IIIe—IIe siècles av.n.è.è Rhodos et Sinope ;
— les IIe—I^e siècles av.n.è.è Cos, le type "Pseudo-Cos", Knidos.

Evidemment, en ce qui concerne l'importation des vins grecs dans le monde des Géto-Daces il reste encore beaucoup de problèmes à résoudre, pour l'ensemble que pour le detail également ; une estimation plus exacte du volume des vins importés, d'une chronologie plus fine, de l'identification de toutes les amphores par centres producteurs, etc. L'importation des vins grecs dont le principal bénéficiaire a été l'aristocratie autochtone, constitue un aspect important des relations économiques entre les Grecs et les Géto-Daces, relations ayant d'importantes conséquences économiques et socio-politiques sur les deux populations, qui ont coexisté pendant des siècles aux bords du Pont Euxin. [21]

[21] Pour les relations entre les Gètes et les Grecs en Dobroudja, voir surtout, E. Condurachi, SCIV, 2, 2, 1951, p. 45—60 et D. M. Pippidi, *Contribuţii la istoria veche a României*, Buc., 1967 ; idem, *Gètes, Grecs et Romains en Scythie Mineure*, dans le volume *„Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le monde ancien"* (Travaux du VIe Congrès International d'Etudes Classiques), Bucarest-Paris, 1974, p. 445—454.

DATE NOI PRIVIND NECROPOLELE DIN DOBROGEA ÎN A DOUA EPOCĂ A FIERULUI

M. IRIMIA

Cercetarea arheologică românească din ultimele decenii a adus contribuții esențiale în lămurirea unor probleme de bază ale istoriei vechi a patriei noastre. Printre aspectele cele mai importante, care au beneficiat în mare măsură de rezultatele investigațiilor arheologice pot fi menționate începuturile istoriei și evoluția ulterioară, sub diferite forme de manifestare, a civilizației geto-dacice. În această direcție, informațiile noastre privind populația autohtonă a Dobrogei din a doua jumătate a mileniului I î.e.n. s-au înmulțit considerabil. Au fost cercetate mai ales necropolele [1], acumulîndu-se date importante privind tipurile de cimitire și morminte getice, cronologia acestora, ritul și ritualul funerar, frecvența cimitirelor și a mormintelor autohtone în anumite zone ale spațiului dobrogean, pe parcursul Hallstatt-ului tîrziu și al Latène-ului, pînă la începutul epocii romane.

Precizăm însă că pentru analiza riturilor și a ritualurilor funerare, datele pe care le avem la dispoziție din studiul necropolelor sînt inegale. Unele cimitire au fost cercetate mai amănunțit, în timp ce altele au fost investigate doar parțial. De asemenea, în numeroase cazuri avem doar rezultatele obținute prin cercetarea unuia sau a cîtorva complexe funerare. În unele situații nu există decît materiale arheologice izolate, despre care știm, sau bănuim doar, că provin din morminte. Din punct de vedere cronologic descoperirile funerare autohtone sînt de asemenea inegal repartizate, cele mai multe aparținînd, după cum vom vedea mai jos, celei de-a doua jumătăți a secolului V — secolului IV și începutului secolului III î.e.n. În schimb, descoperirile funerare corespunzătoare secolelor III—I î.e.n. sînt mult mai puține.

[1] Într-un studiu anterior, apărut în Pontica, 13, 1980, p. 83—118, ne-am referit la așezările getice din aceeași perioadă.

În ultimii ani s-au semnalat numeroase materiale arheologice provenite din morminte și care au rămas încă inedite. În cele ce urmează vom prezenta cîteva observații privind necropolele ori mormintele din perioada corespunzătoare secolelor V—I î.e.n. Deoarece în multe dintre punctele ce vor fi menționate nu s-au întreprins cercetări sistematice, observațiile noastre vor fi în mare măsură limitate și inegale. Vom prezenta, de asemenea, un repertoriu al descoperirilor funerare semnalate în ultimul timp în Dobrogea.

* * *

Descoperirile arheologice de pînă acum ne permit să înregistrăm 59 de localități în care au fost semnalate necropole sau morminte izolate ; în unele dintre ele au fost identificate două sau mai multe necropole ori grupuri de morminte negrecești diferite.

Constatăm că un număr important de descoperiri — anume 19 — este situat în apropierea litoralului sau a lacurilor litorale [2]. Cele mai multe sînt concentrate în zona din apropierea coloniilor vest-pontice. Mormintele negrecești de la Histria [3] (și Istria-sat [4]), Nuntași [5], Mihai Viteazu [6], ca și cele de la Corbu de Jos [7] sînt grupate în aria de influență a cunoscutei cetăți milesiene. În schimb, cele de la Ceamurlia de Jos [8], Jurilovca [9], Enisala [10], chiar și Zebil [11] ori Aghighiol [12], situate tot în apropierea litoralului și nu prea departe de Histria, pot fi socotite și ca aparținînd zonei de influență a cetății Argamum ; ultimele două ar putea fi integrate, de asemenea, chiar zonei nord-dobrogene, aflată în imediata vecinătate a Dunării.

---

[2] 1) Agigea ; 2) Aghighiol ; 3) 23 August ; 4) Ceamurlia de Jos ; 5) Comana ; 6) Constanța ; 7) Cumpăna ; 8) Enisala ; 9) Histria ; 10) Jurilovca ; 11) Mangalia ; 12) Mihai Viteazu ; 13) Nazarcea ; 14) Neptun ; 15) Nuntași ; 16) Poarta Albă ; 17) Techirghiol-Urluchioi (?) ; 18) Topraisar ; 19) Zebil.

[3] P. Alexandrescu, SCIV, 13, 1963, 2, p. 325—334 ; idem, Histria, II, 1966, p. 273—277.

[4] Vl. Zirra, Materiale, 9, 1970, p. 213—220.

[5] A. Rădulescu, SCIV, 12, 1961, p. 387—393.

[6] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 14.

[7] M. Bucovală, M. Irimia, Pontica, 4, 1971, p. 41—56 ; M. Irimia, Pontica, 8, 1975, p. 95—102.

[8] D. Berciu, *Cultura Hamangia*, I, București, 1966, p. 166—168.

[9] V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București, 1957, p. 380—381.

[10] G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 63—129 ; idem, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 147—163 ; idem, Peuce, 6, 1977, p. 49—57. Pentru cronologia ceramicii grecești, P. Alexandrescu, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 119—120, nr. 28—37.

[11] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 18.

[12] D. Berciu, Arta traco-getică, București, 1969, p. 33—76 ; idem, 50. Bericht der römisch-germanischen Kommision, 1969, p. 209—266.

[13] Mai sus, nota 3.

După cum se cunoaște, o primă prezență a băștinașilor se observă chiar în necropola tumulară a Histriei [13]. Grupul de morminte indigene reprezintă o mărturie a nivelului ridicat al raporturilor stabilite între Histria și populațiile vecine. Identificarea populațiilor din preajma Histriei, ale cărei vîrfuri erau elenizate încă din secolul VI î.e.n., nu se poate face decît cu un anumit grad de aproximație, deoarece în operele scriitorilor antici deseori nu se precizează și etnicul triburilor aflate în vecinătatea cetății. De cele mai multe ori ei ne transmit doar informații generale privind populațiile care locuiau în acea perioadă ținutul dintre Dunăre și Mare [14]. Eșalonarea mormintelor negrecești pe o perioadă îndelungată atestă existența unor legături trainice și de durată cu populația autohtonă. Caracterul local, traco-getic, al acestei populații este probabil, după cum l-ar indica analogiile stabilite pentru unele dintre elementele principale ale complexelor funerare arhaice. S-a constatat că grupurile de movile negrecești, au din punct de vedere al tradițiilor rituale numeroase afinități cu lumea tracilor, iar că din punct de vedere al particularităților ofrandelor — sub forma sacrificiilor sîngeroase, precum și al unor obiecte de inventar — ele ar reflecta o oarecare influență scitică [15]. Inventarul funerar în cea mai mare parte grecesc, arată că este vorba de o populație ale cărei vîrfuri erau elenizate ; elementele materiale ale civilizației grecești se îmbină cu cele ale culturii spirituale locale, rămasă puternic tradițională. Alte morminte de incinerație pe loc, plane și gropi rituale din secolele II—I î.e.n., în care s-au descoperit fragmente de vase getice împreună cu ceramică grecească, precum și o sabie dacică *(sica)* [16], ca și unele morminte din necropola de la Istria-sat, au fost atribuite de asemenea, cu o anumită rezervă, autohtonilor [17]. Deși nu putem preciza pentru fiecare complex funerar măsura în care el este grecesc, getic sau de influență scitică, considerăm că necropolele, ca și așezările amintite cu alt prilej [18] dovedesc existența în vecinătatea Histriei sau a celorlalte colonii a unei populații eterogene, de *mixhellenes*, care va prelua multe elemente specifice civilizației grecești. Prin intermediul ei s-au răspîndit și dezvoltat într-o anumită măsură și relațiile cu geții aflați la o distanță mai mare de orașe, difuzîndu-se atît mărfurile grecești importate, cît și produsele realizate în atelierele proprii ale coloniilor. Cu toate că există indicii pentru a pune nu pe seama grecilor, ci a băștinașilor, mormintele tumulare și plane

[14] Mențiunile despre prezența indigenilor în interiorul orașelor grecești sînt puține. Unele antroponime apar la Histria încă din secolele V—IV î.e.n. (Al. Suceveanu, St. Cl., 7, 1965, p. 280, nr. 10 și 11). La Histria și Tomis inscripțiile păstrează unele urme traco-getice și în epoca romană (I. I. Russu, SCIV, 9, 1958, 1, p. 50—54). Din operele lui Ovidiu reiese cu claritate prezența geților în interiorul Tomisului, deși informațiile sale conțin și unele exagerări (Tristia, V, 2, 67—68 ; Ex Ponto, IV, 13, 17—29).

[15] P. Alexandrescu, în *Le rayonnement des civilisations grecques et romaine sur les cultures périphériques*, Paris, 1965, p. 406 și urm. ; idem, Histria, II, 1966, p. 276—277.

[16] D. M. Pippidi și colaboratori, Materiale, 5, 1959, p. 308—311 și fig. 11.

[17] Supra, nota 4.

[18] M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 67—73.

din categoria amintită de la Histria, totuşi, problema atribuirii lor etnice sigure, rămîne încă deschisă.

Materiale arheologice relativ bogate, mai ales greceşti, s-au descoperit la Nuntaşi, Mihai Viteazu şi Jurilovca, în primul punct împreună cu fragmente de vase lucrate cu mîna. La Ceamurlia de Jos şi Zebil inventarul arheologic este ceva mai sărac.

Mormintele din zona de influenţă a oraşelor Tomis şi Callatis, anume cele de la Constanţa-Medeea, Constanţa-Sud (Fabrica de oxigen) [19], Nazarcea [20], Poarta Albă [21], Agigea [22], Cumpăna [23], Comana [24], Topraisar [25], 23 August [26], Techirghiol-Urluchioi [26a] (?), Neptun [27] şi din împrejurimile Mangaliei [28], plane sau tumulare, conţin, de asemenea, un bogat inventar arheologic grecesc. La Neptun şi Topraisar s-au descoperit şi vase ceramice lucrate cu mîna din pastă neagră, care par de aspect nord-pontic.

Mormintele de la Topraisar, Mihai Viteazu şi Jurilovca, al căror inventar a fost recuperat doar parţial, prezintă, totuşi, un caracter aproape „princiar". La Histria şi Topraisar întîlnim practica depunerii

---

[19] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 6.

[20] (=Galeşu) ; Exp. Bujor, Dacia, NS, 6, 1962, p. 479 ; pentru datare, vezi amfora de acelaşi tip de la Medgidia, mai jos, *Repertoriu*, nr. 13.

[21] M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 29—33. Precizăm cu acest prilej că materialul arheologic de la Poarta Albă se datează astfel : amforele heracleene nr. 8, 10, p. 31, 33 şi pl. 19/3, 2 aparţin după formă tipului I—II (M. Lazarov, *Heraclea*, p. 15 şi pl. 1 ; după ştampilă amforele 10, 11, 12, p. 33, aparţin grupei I-a cronologice în clasificarea lui Brashinsky-Vasilenko (încadrarea cronologică a grupei, mai jos, la exemplarul de la Adîncata). Lectura corectă a astinomilor de pe ştampila amforei nr. 5, de tipul Sinope (p. 31, inv. 11472) este [Ἐπ]ὶ Κ[ε]σίου τοῦ [Βακ]χίου; aparţine grupei a V-a (150—120 î.e.n. după *Grakov*, sau 183—150 î.e.n. după Brashynsky, *Sinope*). Pe rîndul 4 al ştampilei nr. 3 (p. 30, inv. 11471) apare producătorul Μ[ν]ᾶσις. Amforele de la Poarta Albă, luate în totalitate, ar corespunde deci perioadei mai largi cuprinsă între începutul secolului IV-începutul secolului I î.e.n.

[22] Ibidem, p. 62—63 ; M. Irimia, Pontica, 13, p. 71, nota 38 ; mai jos, *Repertoriu*, nr. 2.

[23] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 7.

[24] A. Aricescu, St. Cl., 3, 1962, p. 81 ; pentru datarea bolului megarian în prima parte a celei de a doua jumătăţi a secolului II î.e.n., cf. R. Ocheşeanu, Pontice, 2, 1969, p. 224.

[25] M. Irimia, Pontica, 9, 1976, p. 35—56.

[26] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 3.

[26]a O. Tafrali, A. Arh., 3, 1930, 5—6, p. 56—59 ; mormînt tumular cu încăpere funerară şi cupolă, atribuit sciţilor. Descrierea confuză şi absenţa inventarului (se menţionează doar „cioburi de ceramică greacă şi romană", între care un fragment cu firnis negru, precum şi cîteva oase umane) nu ne ajută prea mult la încadrarea cronologică a acestui monument.

[27] C. Iconomu, Pontica, 1, 1968, p. 259 şi fig. 1 ; un alt mormînt tot de incineraţie, cu un inventar arheologic elenistic relativ bogat, a fost descoperit într-un punct diferit, aflat în apropierea unui grup de tumuli (ibidem, p. 265—267).

[28] V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, fig. 81, unde aşa numitul „mormînt scitic" este atribuit epocii lui Alexandru cel Mare ; O. Tafrali, A. Arh., 1, 1927, p. 19—20 ; C. Preda, Dacia, NS, 6, 1962, p. 166 şi fig. 7 (pentru mormîntul scitic) ; p. 166 şi fig. 8/1-2 — pentru un mormînt descoperit după anul 1940, dispărut complet ; p. 165, pentru mormîntul cu *dromos* ; idem, *Callatis*. Ed. Meridiane, Bucureşti, 1963, p. 38—39.

în morminte a unor animale sacrificate, dar pe care nu o putem atribui numai unei singure populații, întrucît ea este răspîndită la mai multe neamuri în diferite perioade [29].

De o importanță aparte este mormîntul tumular cu încăpere funerară de piatră și boltă descoperit în apropierea Mangaliei [30]. Acesta se adaugă altor trei construcții monumentale de același tip cunoscute de mai multă vreme în zona cuprinsă între Mangalia — 2 Mai [31]. Mormintele în cauză sînt singurele construcții de acest fel din epoca elenistică [32] apărute pînă în prezent în Dobrogea. Asemenea morminte se întîlnesc însă în alte regiuni. O construcție funerară rectangulară, fără dromos, datînd însă din secolul I e.n., este cunoscută la Vize [33], în Tracia orientală. În această categorie pot fi înserate și unele morminte de la Varna și Balcic, cu cameră funerară, boltă, iar în primul caz și cu dromos [34]. Tot pe teritoriul R. P. Bulgaria sînt cunoscute și morminte tumulare cu camere funerare construite din mari blocuri de calcar, dar cu un plan circular [35], deosebit de cel al mormintelor de la Mangalia.

Un interes deosebit îl prezintă, după cum s-a arătat [36], mormintele din Macedonia cu cameră funerară și boltă, care au și fost denumite de altfel, de „tip macedonean". Asemenea construcții monumentale, prevăzute, printre altele și cu o cameră funerară rectangulară, acoperită cu boltă, s-au descoperit la Langaza [37] și Lakkoma [38]. Alte morminte s-au cercetat în apropiere de Amphiopolis [39]. Aceluiași tip de mormînt tumular cu cameră funerară rectagulară, boltită, i se integrează și cel descoperit recent la Vergina în Macedonia, de o valoare excepțională și care a fost atribuit lui Filip al II-lea [40].

---

[29] cf. M. Irimia, Pontica, 9, 1976, p. 46—47 și notele nr. 57—60 ; Em. Moscalu, Thraco-dacica, 2, 1981, p. 27—29.

[30] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 12.

[31] Supra, nota 28.

[32] În perimetrul Mangaliei, zona I.C.I.L., a fost cercetat recent un alt mormînt din blocuri de piatră, cu încăpere funerară rectangulară și boltă, dar care datează din secolul VI e.n. De altfel, pe blocul de piatră aflat deasupra intrării, era cioplită o cruce cu brațele lățite treptat spre capete (informație N. Cheluță-Georgescu). Pe de altă parte atribuirea „sciților", implicit perioadei în discuție, a mormîntului (?) cu cameră funerară și cupolă de la Techirghiol-Urluchioi este incertă (mai sus, nota 26 a).

[33] Arif Mansel, Izvestia-Sofia, 13, 1939, p. 154—188 ; idem ; A. A., 1941, p. 152.

[34] H. și K. Skorpil, *Moghili*, Plovdiv, 1898, cap. II, p. 34—61 și fig. 11, 13 ; K. Skorpil, Jahrbuch des Deutschen Arcäologischen Instituts, 15, 1912, p. 101—105 ; O. Tafrali, *La cité pontique de Dionysopolis*, Paris, 1927, p. 31—36.

[35] Ca la Iankovo (Țv. Dremsizova, Izvestia-Sofia, 19, 1955, p. 74) ; Malko Velovo (Iv. Velkov, GNM, 6, 1942, p. 40), Vălcepol, Mezek (B. Filov, Izvestia-Sofia, 11, 1937, p. 1—107), Kazanlîk (V. Mikov, *Le tombeau antique près de Kazanlîk*, Sofia, 1954) etc. O prezentare unitară a acestor construcții funerare, la Iv. Venedikov, T. Gerasimov, *Trakiiskoto izkustvo*, Sofia, 1973, p. 66 și urm., fig. 36—51 și pl. 80, 82, 83—89.

[36] C. Preda, Dacia, NS, 6, 1962, p. 168.

[37] Th. Macridy, JDI, 26, 1911, p. 193—215.

[38] Georges Daux, BCH, 2, 1961, p. 812—814, fig. 6—7.

[39] *Ibidem*, p. 814—820, fig. 8—9.

[40] Manolis Andronicos, *Regal treasures from a Macedonian tomb*, National Geographic, 154, 1, iulie, 1978, Washington, p. 55 și urm.

Monumente funerare de un tip asemănător celor din Dobrogea s-au descoperit și în nordul Mării Negre la Tyras [41], Olbia [42] etc., precum și în Anatolia [43]. Tipul de mormînt cu boltă a fost difuzat după cum am văzut, pe o arie foarte întinsă, iar din punct de vedere cronologic este întîlnit din secolul IV î.e.n. pînă în secolul II e.n., poate chiar mai tîrziu [44]. După cum s-a arătat [45], este posibil ca zona de origine a acestui tip, de unde el s-ar fi răspîndit ulterior, să fie Macedonia, ceea ce ar justifica denumirea de „mormînt de tip macedonean" dată construcțiilor asemănătoare.

Sistemul și tehnica de construcție întîlnite la mormîntul în discuție, ca de altfel și la celelalte trei monumente cunoscute de mai multă vreme, sînt grecești, ceea ce ar putea determina atribuirea lor unor conducători ai callatienilor. O serie de date, printre care situarea lor în afara necropolelor din imediata apropiere a orașului, ca și absența acestui tip între mormintele grecești cercetate [46], se opun unei asemenea atribuiri. Aceste observații ne determină să considerăm mormintele ca aparținînd conducătorilor unei populații diferite de cea grecească. După cum au dovedit-o și cercetările arheologice recente [47], se constată prezența în zonele învecinate Callatisului în această epocă, a unei populații autohtone relativ numeroase. Din rîndul acesteia s-au ridicat conducători de triburi — „basilei" — care vor avea o putere economică și politică relativ mare. Aceștia puteau dispune de mijloace materiale care să le permită construirea unor morminte mari și bogate. Grecii erau la fel de interesați de întreținerea unor raporturi de bună vecinătate cu șefii triburilor locale, deoarece fără bunăvoința lor nu puteau avea loc schimburi comerciale regulate și nici nu se asigura protecția politică necesară cetății.

Cu toate acestea, mormintele în discuție nu par, totuși, getice. După cum s-a mai arătat [48], în zona litorală a Dobrogei, în secolele V—III î.e.n., iar la Comana și în secolul II î.e.n., persistă încă inhumația, într-o vreme în care în restul regiunii, ca și în întreaga lume getodacică se generalizase ritul incinerației. Desigur, persistența inhumației în această zonă ar putea fi legată și de unele tradiții mai vechi, hallstattiene, cu atît mai mult cu cît mormintele de acest tip apar, într-un număr

[41] Paul Nicorescu, Ephemeris Dacoromana, 2, 1924, p. 380.

[42] B. V. Farmakovski, IAK, 13, 1906, p. 7—32.

[43] La Karalar ; cf. Remi Oguz, Türk tarih, arkeologya ve etnografya dergisi, 2, Istambul, 1934, p. 102—167. În nordul Turciei, la Samsun ; cf. Mahmut Akok, Bulletin, 48, Ankara, 1948, p. 835—853.

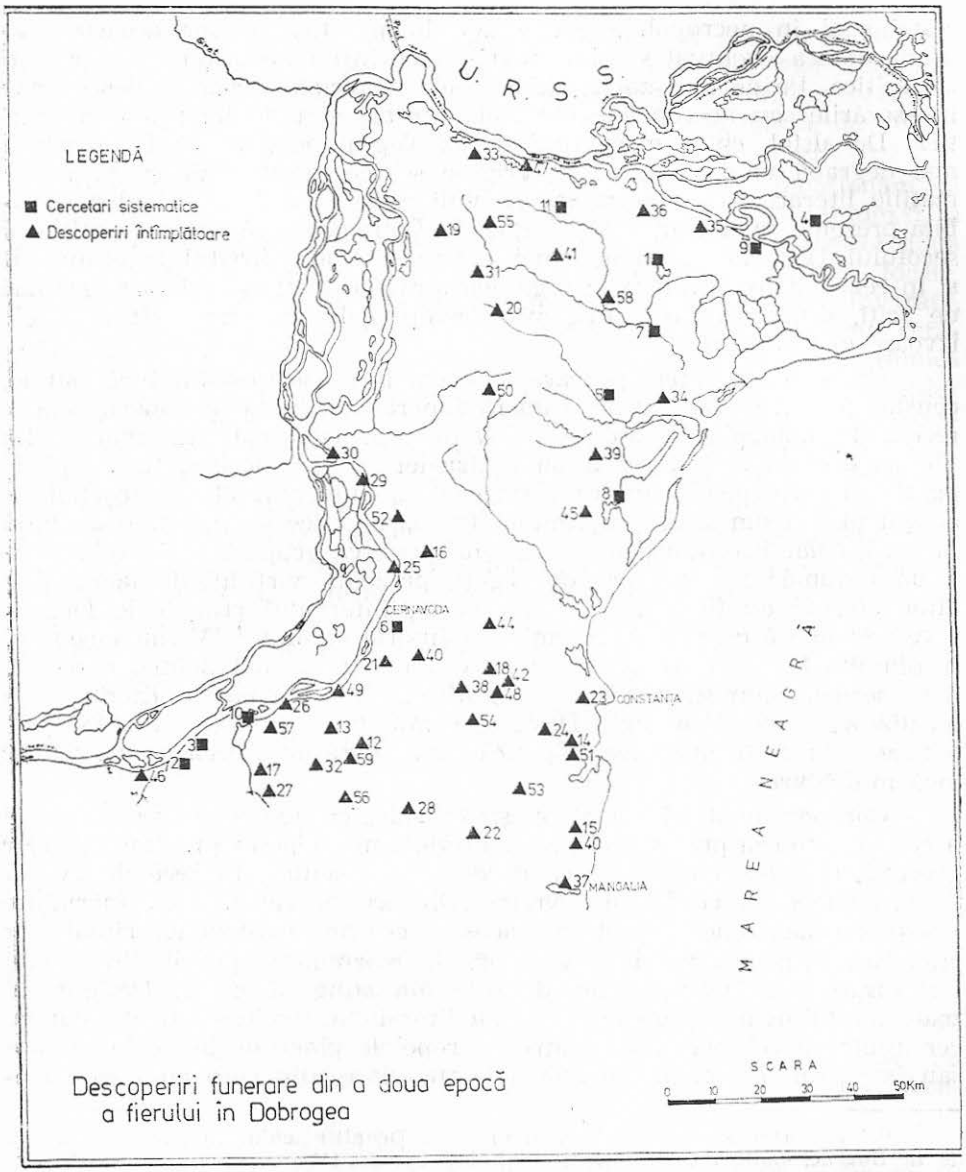
[44] Supra, nota 32.

[45] C. Preda, *loc. cit.*

[46] Ibidem.

[47] Cum ar fi cele efectuate în marea așezare fortificată de la Albești, unde întîlnim și o importantă componentă getică (cf. A. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Bărbulescu, Materiale și cercetări arheologice ; a XIII-a sesiune de rapoarte — Oradea, 1979, p. 167—174) ; alte descoperiri autohtone în acest spațiu, la M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 70.

[48] M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 72.

CERCETĂRI SISTEMATICE : 1. Agighiol ; 2, Bugeac ; 3. Canlia ; 4. Grindul Caraorman ; 5. Ceamurlia de Jos ; 6. Cernavodă ; 7. Enisala ; 8. Istria ; 9. Murighiol ; 10. Satu Nou ; 11. Telița.

DESCOPERIRI ÎNTÎMPLĂTOARE : 12. Adamclisi ; 13. Adîncata ; 14. Agigea ; 15. 23 August ; 16. Băltăgești ; 17. Băneasa ; 18. Castelu ; 19. Cerna ; 20. Ciucurova ; 21. Cochirleni ; 22. Comana ; 23. Constanța ; 24. Cumpăna ; 25. Dunărea ; 26. Dunăreni ; 27. Făurei ; 28. Fîntîna Mare ; 29. Ghindărești ; 30. Hîrșova ; 31. Horea ; 32. Ion Corvin ; 33. Isaccea ; 34. Jurilovca ; 35. Mahmudia ; 36. Malcoci ; 37. Mangalia ; 39. Mihai Viteazu ; 40. Mircea Vodă ; 41. Nalbant ; 42. Nazarcea ; 43. Neptun ; 44. Nicolae Bălcescu ; 45. Nuntași ; 46. Ostrov ; 47. Parcheș ; 48. Poarta Albă ; 49. Rasova ; 50. Războieni ; 51. Techirghiol ; 52. Topalu ; 53. Topraisar ; 54. Valea Dacilor ; 55. Valea Teilor ; 56. Văleni ; 57. Viile ; 58. Zebil ; 59. Zorile.

restrîns și în necropolele getice „de incinerație“ [49]. Dar aceasta s-ar putea datora eventual și pătrunderii unor influențe străine — grecești ori scitice. Pe de altă parte, chiar unele materiale ceramice descoperite în așezările sau necropolele din zona litorală sînt de factură nord-pontică. De altfel, chiar mormîntul de la Topraisar, pare să fi aparținut mai degrabă unui personaj de origine scitică, decît unui get [50]. Informațiile literare i-au determinat pe unii cercetători [51] să considere posibilă prezența unor comunități scitice în Dobrogea încă de pe la mijlocul secolului IV î.e.n. sau chiar mai devreme. Spre sfîrșitul secolului III și în cel următor întîlnim în regiunea dintre Callatis și Odessos, grupuri de sciți, după cum o relevă atît descoperirile monetare, cît și unele izvoare epigrafice [52].

Cu toate că datele pe care le avem la dispoziție sînt încă puține, considerăm că mormîntul cu cameră funerară și boltă descoperit relativ recent la Mangalia, poate și celelalte trei, cunoscute de mai multă vreme, aparțin mai degrabă unor „basilei“ sciți [53] decît geți. Ar pleda pentru o asemenea atribuire caracterul monumental al construcției — absent pînă acum la alte morminte tumulare getice — și, într-o anumită măsură, chiar inventarul arheologic (dispunerea grupată — în tolbă? — a unui număr foarte mare de săgeți, prezența vîrfului de lance și a altor obiecte de fier). Pe de altă parte, intervalul cronologic larg în care se datează cele patru morminte (sfîrșitul secolului IV sau începutul secolului III — secolul II î.e.n.), corespunde perioadei pentru care atît descoperirile numismatice sau epigrafice, cît și izvoarele literare [54] îi localizează pe sciți în zonă. Desigur, comunitățile scitice vor sfîrși prin a fi asimilitate în masa locală getică, chiar dacă amintirea lor va dăinui încă multă vreme.

Coroborînd datele istorice și arheologice existente ar putea fi acceptată ipoteza prezenței în zonă litorală, mai ales în preajma orașelor grecești, a unor grupuri etnice nord-pontice, scitice, în secolele IV—II î.e.n., poate chiar ceva mai devreme. Din această cauză unele morminte negrecești ale zonei litorale se deosebesc prin construcție, ritual, iar cîteodată și prin inventarul funerar, de mormintele getice din nordul sau din vestul Dobrogei, ori de cele din stînga Dunării. Desigur nu toate mormintele negrecești din zona litorală sînt scitice; unele sînt cu certitudine autohtone. Atît pentru necropolele plane de la Corbu de Jos sau Istria-sat, ori pentru necropolele tumulare (din care au fost cerce-

[49] La Enisala și Murighiol: vezi mai jos. De altfel chiar în necropola getică de la Bugeac, punctul „Ghețărie“, unul dintre cele 115 morminte cercetate pînă în anul 1982 (anume nr. 110) este de inhumație.

[50] M. Irimia, Pontica, 9, 1976, p. 47.

[51] Vl. Iliescu, Cercetări istorice, 3, 1972, Iași, p. 59—64.

[52] G. Mihailov, IGB, I², Sofia, 1970, p. 41; D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*², București, 1967, p. 186—221 (înregistrarea pentru prima dată a denumirii de *Scitia*, atribuită Dobrogei).

[53] În același sens și Em. Condurachi, SCIV, 2, 1951, p. 54.

[54] Plinius cel Bătrîn, *Nat. hist.*, IV, 11 (18), 41, unde sînt menționate șapte așezări din regiunea ocupată de *Scythae Aroteres*.

tați, de cele mai multe ori, foarte puțini tumuli, sau au fost recuperate mai ales materiale descoperite întîmplător), considerăm mai apropiată de adevăr ipoteza existenței unor situații similare celor din așezările învecinate [55], în care să avem de-a face cu o populație mixtă, de autohtoni, greci și, într-o anumită măsură, sciți.

Referindu-ne la raporturile grecilor cu autohtonii, menționăm că atestarea existenței ceramicii precoloniale la Histria și Argamum [56], a permis formularea opiniei [57] privind implantarea cel puțin a acestor două colonii, poate chiar și a Callatisului, în teritorile unor triburi locale, traco-getice. Relațiile timpurii ale grecilor cu autohtonii sînt ilustrate, printre altele și de apariția ceramicii indigene chiar în interiorul cetăților grecești — începînd cu nivelele arhaice de la Histria — ceramică ce va spori cantitativ în secolele următoare [58]. Prezența comunităților locale în vecinătatea coloniilor va determina și adoptarea de către acestea din urmă a unei anume strategii politice, economice sau militare, ca și în organizarea teritoriului lor rural [59]. Constatăm astfel conturarea concepției politice și economice a grecilor, încă de la întemeierea coloniilor, de atragere a populației locale ca parteneră pentru schimbul de produse și în exploatarea teritoriului agrar. Atît creșterea numerică a obiectelor grecești importate, cît și diversificarea articolelor autohtone de schimb, mai greu de sesizat, constituie argumente în direcția amintită. Pe de altă parte s-a constatat existența unui interes progresiv al geților pentru dominarea economică și politică a orașelor vest-pontice [60], începînd cel puțin cu sfîrșitul secolului IV, pînă la mijlocul secolului I î.e.n., ilustrat și de cele două cunoscute decrete histriene care amintesc despre încheierea unor înțelegeri cu Zalmodegikos și Rhemaxos.

Între necropolele zonei nord-dobrogene din vecinătatea litoralului, de o importanță aparte este marea necropolă de la Enisala, cu peste 400 de complexe funerare plane și tumulare, dintre care 94% sînt morminte de incinerație, iar restul de inhumație [61]. Mormintele de incinerație cuprind numai tipuri funerare caracteristice lumii geto-dacice. În schimb mormintele de inhumație simple sau duble aflate cîteodată chiar în asociație cu cele de incinerație pot fi legate de tradițiile mai vechi, hallstattiene, sau poate tot de unele influențe nord-pontice ori grecești.

A doua zonă de descoperiri cuprinde centrul Dobrogei. Aici au apărut pînă în prezent morminte din a doua epocă a fierului în 12 loca-

[55] M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 67—73.

[56] M. Coja, BMI, 41, 1972, 3, p. 33—3 4și fig. 2/1-9 ; idem, Actes du IIe Congrès international des etudes sud-est européen, Athénes, 1970, II, 1972, p. 267—274 ; M. Irimia, Pontica, 8, 1975, p. 90 și nota nr. 12.

[57] Alexandra Ștefan, SCIVA, 33, 1982, 2, p. 202—203.

[58] S. Dumitru, Histria, II, 1966, passim ; M. Coja, Pontica, 3, 1970, p. 99—124.

[59] Alexandra Ștefan, *op. cit.*, p. 199—208.

[60] D. M. Pippidi, în Mélanges Carcopino, Paris, 1966, p. 763—770 ; D. Berciu, NEH, VI, 1980, 1, p. 11—21 ; Alexandra Ștefan, *op. cit.*, p. 201—202.

[61] G. Simion, Peuce, 6, 1977, p. 49—57.

lităţi : 1) Adamclisi [62], 2) Castelu [63] ; 3) Ciucurova [64] ; 4) Fîntîna Mare [65] ; 5) Horea [66] ; 6) Medgidia [67] ; 7) Nicolae Bălcescu [68] ; 8) Războieni = Alifakî [69] ; 9) Valea Dacilor [70] ; 10) Valea Teilor = Meidanchioi [71] ; 11) Văleni [72] ; 12) Zorile [73]. În nici unul dintre aceste puncte nu s-au întreprins cercetări sistematice, aşa încît observaţiile noastre sînt extrem de sumare. În unele morminte cum ar fi cele de la Fîntîna Mare, Castelu, Medgidia, Valea Dacilor, Nicolae Bălcescu, Războieni, aflate, oricum, destul de aproape de coloniile de pe litoral şi pe căile favorabile de acces, a fost descoperit un inventar grecesc destul de bogat, uneori chiar în exclusivitate grecesc. La Fîntîna Mare, cele cîteva morminte descoperite întîmplător erau de incineraţie cu manta de bolovani, iar un mormînt de la Nicolae Bălcescu era de incineraţie pe loc (despre alte cinci, din care s-au recuperat numai materiale arheologice, nu avem informaţii asupra tipului funerar). Mormintele descoperite la Medgidia — cariera de caolin — erau de înhumaţie. Nu lipsesc din zona centrală a Dobrogei nici mormintele tumulare, după cum par să o dovedească cele observate la Nicolae Bălcescu [74]. Pe de altă parte, unele morminte din zona centrală a Dobrogei, de la Adamclisi şi Zorile, datînd din a doua jumătate a secolului V — începutul secolului IV î.e.n., mai apropiate de Dunăre decît de litoral, aparţineau tipului de incineraţie în urnă şi conţineau numai ceramică cenuşie lucrată la roată.

---

[62] A. Aricescu, Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie, decembrie, 1964, I (1971), Bucureşti, p. 224 ; M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 27—29.

[63] M. Irimia, *op. cit.*, p. 33, 35 şi pl. 19/4 ; aparţine ca formă, tipului II după *Zeest* şi Lazarov, *Heraclea*, iar ca formă a ştampilei, grupei III b, după Brashinsky-Vasilenko.

[64] G. Simion, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 159—163.

[65] M. Irimia, *op. cit.*, p. 21—25 şi pl. 18/5, 8 ; 19/1 ; 7/4, 5 ; 15/3. Amforele de tipul Heraclea Pontică aparţin după formă tipului I (*Zeest*, Lazarov, *Heraclea*), iar exemplarul purtînd ştampila lui Aristokrátes (inv. 20463) aparţine grupei I-a cronologice în clasificarea lui Brashinsky-Vasilenko (încadrarea mai jos, la exemplarul de la Adîncata). Amfora de tipul Sinope (inv. 20465, p. 23—25, pl. 19/1) corespunde grupei a V-a (150—120 î.e.n., după *Grakov*, sau 183—150 î.e.n., după Brashinsky, *Sinope*). Constatăm deci un decalaj cronologic între amforele heracleene şi ceramica lucrată cu mîna (M. Irimia, op. cit., p. 25, pl. 7/4, 5 ; 15/3) pe de o parte — care aparţin secoluluiIV î.e.n. — şi amfora sinopeeană, pe de alta, corespunzătoare secolului II î.e.n., fapt ce dovedeşte că mormintele corespund unei perioade mai largi.

[66] M. Irimia, *op. cit.*, p. 46—48 şi pl. 2/2 ; 13/2.

[67] Ibidem, p. 35—42 ; mai jos, *Repertoriu*, nr. 13.

[68] M. Irimia, *op. cit.*, p. 42—46 ; mai jos, *Repertoriu*, nr. 15.

[69] V. Canarache, *op. cit.*, p. 377 ; V. H. Baumann, Peuce, 4, 1973—1975, p 35, nr. 12.

[70] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 17.

[71] V. Canarache, *op. cit.*, p. 377 ; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 36, nr. 14.

[72] M. Irimia, *op. cit.*, p. 25. Aparţine tipului I (după *Zeest*, Lazarov, *Heraclea*) şi grupei I-a cronologice în clasificarea lui Brashinsky-Vasilenko (încadrarea mai jos, la exemplarul de la Adîncata).

[73] M. Irimia, Pontica, 8, 1975, p. 107—109.

[74] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 15.

Cel mai mare număr de necropole și morminte getice s-a semnalat însă pe malul dobrogean al Dunării și în apropierea fluviului. Au fost descoperite necropole sau morminte izolate în 28 de localități [75], în multe dintre ele chiar în două sau trei puncte diferite. Numărul mare de descoperiri funerare completat cu cel al așezărilor identificate [76], dovedește că de-a lungul fluviului se afla o zonă bogată, care oferea condiții prielnice de viață.

Un important grup de necropole și morminte izolate este situat în colțul de sud-vest al Dobrogei. Acesta cuprinde descoperirile de la Ostrov [77], Bugeac [78], (două necropole și mai mulți tumuli necercetați [79]), Canlia (două necropole [80]), Satu Nou [81] (două necropole), Viile [82], iar ceva mai în interior Băneasa [83] și Făurei [84].

Între acestea se remarcă cimitirul II de la Bugeac, în care au fost cercetate pînă acum 115 morminte [85] plane cuprinzînd mai multe tipuri ale ritualului funerar, cu variantele lor.

---

[75] 1) Adîncata ; 2) Băltăgești ; 3) Băneasa ; 4) Bugeac ; 5) Canlia ; 6) Grindul Caraorman ; 7) Cerna ; 8) Cernavodă ; 9) Cochirleni ; 10) Dunărea ; 11) Dunărenei ; 12) Făurei ; 13) Ghindărești ; 14) Hîrșova ; 15) Ion Corvin ; 16) Isaccea ; 17) Mahmudia ; 18) Malcoci ; 19) Mircea Vodă ; 20) Murighiol ; 21) Nalbant ; 22) Ostrov ; 23) Parcheș ; 24) Rasova ; 25) Satu Nou ; 26) Telița ; 27) Topalu ; 28) Viile.

[76] M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 73—78 ; acestora le putem adăuga așezarea fortificată de la Satu Nou, punctul „Valea lui Voicu" (com. Oltina), a cărei cercetare a început în anul 1982.

[77] A. Aricescu, Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie, 1964 (1971), p. 223—224.

[78] M. Irimia, Pontica, 1, 1968, p. 202—234 ; idem, Pontica, 2, 1969, p. 23—42 ; idem, Pontica, 12, 1979, p. 55—76 ; idem, Materiale, 1978, Oradea, p. 109—114 ; idem, Thraco-dacica, 2, 1981, p. 37—52.

[79] La 1—1,5 km spre nord de cimitirul II de la Bugeac, între șoseaua Constanța-Ostrov și Dunăre, pe un aliniament cu lungimea de aproximativ 1,5 km se înșiruie circa 20—25 de tumuli — unii de mari dimensiuni, alții aproape aplatizați. Din mantaua unuia, parțial distrus de lucrările agricole, au fost recuperate mai multe fragmente de amfore elenistice. Considerăm că cel puțin unii din tumuli pot aparține epocii Latène.

[80] 1. — în punctul Gura Canliei, pe pantele dealului Ghivizlicu Mare, deasupra saivanelor de oi, a fost recuperată o parte din inventarul a două morminte plane, considerate ca datînd din aceeași epocă cu Satu Nou (B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 8, 1962, p. 371—372 ; D. Vîlceanu, SCIV, 13, 1962, 1, p. 142, P. Diaconu, N. Anghelescu, Rev. Muz., 5, 1968, 4, p. 351). 2. — în perimetrul localității, în apropierea cimitirului actual, a fost cercetată de colegul Em. Moscalu o necropolă cu 81 morminte de incinerație, datată în secolele IV—III î.e.n., cu excepția a patru morminte romane ; cf. Dan Botezatu, Pontica, 14, 1981, p. 123—131.

[81] B. Mitrea, Om. C. Daicoviciu, București, 1960, p. 409—413 ; B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, (1961), p. 283—289 ; idem, Materiale, 8 (1962), p. 369—372.

[82] A. Aricescu, St. Cl., 3, 1961, p. 67—82 ; idem, Sesiunea de comunicări..., p. 223.

[83] A. Aricescu, Sesiunea de comunicări..., p. 224.

[84] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 9.

[85] Inclusiv în anul 1982. Acestea au fost descoperite astfel : 19 în 1966, 1968—1969 ; 14 în 1972 ; 48 în 1977—1979 ; 34 în 1981—1982. Diferența dintre numărul total al mormintelor descoperite — 115 — și numărul lor de ordine — M. 1 — 114 — apare din cauza înregistrării în anul 1972 a două morminte cu numărul 31 și anume : 31/a ; 31/b (vezi Thraco-dacica, 2, 1981, p. 37—41).

Primul tip cuprinde mormintele în care oasele incinerate și obiectele de ofrandă erau depuse în urne simple (de tip sac, clopot, ori tronconic), acoperite cu vase lucrate tot cu mîna (castroane, căni, vase tronconice, fragmente ale altor exemplare), sau, mai rar, la roată (castroane ori străchini). Uneori erau acoperite cu o simplă piatră. S-au întîlnit și urne simple fără capac. Celor 25 de morminte aparținînd acestui tip, apărute anterior [86], li se pot adăuga altele 16, recente (nr. 84, 86, 89—93 ; 95—96 ; 100—102 ; 105 ; 107—109), ceea ce reprezintă 35,65% din totalul descoperirilor făcute pînă acum în necropola II de la Bugeac. Majoritatea covîrșitoare o formează cele cu o singură urnă. Au mai apărut recent încă două morminte duble (nr. 107 și 109), precum și un altul colectiv (nr. 102), ceea ce ridică numărul total al primei variante la cinci și al celeilalte la două.

Al doilea tip cuprinde mormintele în „casetă" sau cistă de piatră, la care, atît urna, cît și obiectele de ofrandă, erau protejate mai ales pe părțile laterale, de cîteva plăci de piatră ori de bolovani mai mari. Nu s-au mai descoperit recent alte morminte de acest tip, în afara celor patru amintite anterior, ceea ce face ca el să reprezinte doar 3,48% din total.

Al treilea tip cuprinde mormintele cu „manta" de bolovani în care urna, cu resturile incinerate, cît și obiectele de ofrandă, erau protejate de o movilă de pietre. Celor 17 morminte [87] descoperite anterior li se adaugă doar unul (mormîntul nr. 82), ceea ce reprezintă 15,66% din totalul complexelor funerare de la Bugeac. Cu toate că cele mai numeroase morminte de acest tip conțin numai o singură urnă, s-au descoperit și morminte duble (nr. 30 și 75), precum și unul colectiv, cu trei urne (nr. 28). În cazul mormîntului nr. 82 s-au descoperit oase atît în urnă, cît și în afara ei, fără să putem stabili deocamdată dacă el reprezintă tot un mormînt dublu sau dacă, eventual, resturile incinerate ale unui singur individ au fost depuse atît în urnă cît și în preajma ei.

Cel de al *patrulea tip* al ritualului funerar cuprinde mormintele formate din două părți distincte. Cea dintîi este reprezentată de una sau mai multe pietre, de multe ori chiar de un grup masiv de bolovani care se aflau în apropierea urnei sau la o anumită distanță de ea, fără a o proteja, marcînd doar mormîntul. Apoi la un nivel corespunzător bazei pietrelor sau mai jos erau îngropate urna și obiectele de ofrandă, care formau cea de a doua parte a complexului funerar. În acest caz în groapa inițială a mormîntului erau depuse mai întîi urna și vasele de ofrandă. Probabil după ce ele erau acoperite, în aceeași groapă, în apropiere, ori la o anumită distanță erau așezate pietrele care marcau complexul funerar.

---

[86] M. Irimia, Thraco-dacica, 2, p. 38. În continuare vom adăuga cifrelor de pînă în anul 1979, cuprinse în articolul amintit, noile descoperiri.

[87] Reprezentate de un număr de 16, cu „manta" de pietre și unul (mormîntul nr. 59) în care rolul pietrelor mantalei era preluat de mai multe fragmente ceramice. Precizăm că în locul mormîntului nr. 15, înregistrat greșit la acest tip, trebuie trecut mormîntul nr. 13.

Prima grupă a acestui tip cuprinde mormintele marcate doar de una sau cîteva pietre, de obicei de dimensiuni mai mari, aşezate în apropierea urnei. Celor 13 morminte apărute anterior le putem adăuga altele şapte (nr. 81, 83, 85, 89, 112—114), ceea ce ar reprezenta aproape 17,40% din totalul mormintelor descoperite pînă acum. Mormintelor duble nr. 20 şi 76 li se poate adăuga şi nr. 85, în care au apărut oase incinerate atît în groapă, cît şi într-un vas-urnă. Mormîntul nr. 114, colectiv, conţinea trei urne.

A doua grupă o formează complexele funerare în care prima parte, ce marca mormîntul, fără a proteja urna, este reprezentată de o grămadă („manta") masivă de bolovani. A doua parte o reprezentau urna şi obiectele de ofrandă aflate la o anumită distanţă şi de obicei la un nivel corespunzător bazei grupului mare de pietre. Grupului de 22 morminte cercetate în anii trecuţi îi putem adăuga altele şapte (nr. 87, 88, 94, 97, 99, 104, 106), ceea ce reprezintă aproximativ 25,23% din complexele cercetate. Cele mai multe sînt tot cu o singură urnă. După cum s-a mai menţionat [88] şi în cadrul acestei grupe întîlnim înmormîntări duble sau colective. Uneori urna şi obiectele de ofrandă erau protejate suplimentar în casete de piatră.

Mormintele corespunzătoare acestui al patrulea tip sînt cele mai numeroase, deoarece ambele grupe însumează 49 de complexe funerare, anume 42,63% din totalul celor descoperite pînă acum la Bugeac „Gheţărie". Cele două grupe ale acestui tip, cu toată deosebirea dintre ele, marcată în esenţă doar de numărul pietrelor folosite, par să indice faptul că atît bolovanii independenţi, cît şi grupurile mai mari aveau rolul atît de a consolida mormîntul, cît şi de a-l „marca" într-o anumită măsură. Nu cunoaştem dacă aceste „însemne" sau „marcaje" aveau un corespondent anume, vizibil la suprafaţa terenului, care să fi fost recunoscut uşor de comunităţile umane, dar care ulterior a dispărut. Atît pietrele izolate cît şi grupurile mai mari de bolovani apar la adîncimi variabile, uneori destul de mari [89].

Al cincilea tip, sesizat pînă acum doar în două cazuri (mormintele 103 şi 111) cuprinde acele complexe funerare în care oasele calcinate au fost depuse direct în groapă, fără urnă.

În sfîrşit, al *şaselea tip funerar*, care a fost surprins deocamdată într-un singur caz este *inhumaţia*. Ne referim la mormîntul nr. 110, aparţinînd unui copil şi care prin ritul funerar se deosebeşte de toate celelalte morminte apărute pînă acum la Bugeac. Ultimele două tipuri funerare, pe care le putem considera deocamdată doar excepţii, reprezintă 1,72% respectiv 0,86% din totalul mormintelor cercetate.

La Bugeac nu s-au descoperit pînă în prezent morminte suprapuse, ceea ce arată că această comunitate cunoştea probabil locul de dispunere al complexelor funerare, poate pe baza unor „marcaje" care nu s-au mai păstrat.

---

[88] M. Irimia, *op. cit.*, p. 38—39.
[89] Ibidem, p. 39.

Cele mai numeroase sînt mormintele cu o singură urnă. Dar și în cazul lor s-a constatat că unele puteau fi înmormîntări duble, oasele calcinate ale ambilor indivizi fiind depuse într-o singură urnă [90]. În absența ultimelor analize antropologice [91], considerăm, totuși, că cel puțin 18 morminte sînt duble [92], ceea ce ar reprezenta aproape 15,66% din totalul descoperirilor de pînă acum. Unele morminte cu cîte două urne ar putea conține chiar resturile incinerate ale mai multor indivizi, dar asemenea cazuri ni le pot preciza doar analizele antropologice ale resturilor cinerare. Alte șapte [93], reprezentînd circa 6,08%, sînt colective, conținînd trei sau mai multe urne. Comparativ cu alte necropole [93a] constatăm la Bugeac un procentaj relativ ridicat de morminte duble și colective, ceea ce ridică problema încetării din viață în același timp, ori la intervaue apropiate, a mai multor indivizi, membrii ai aceleiași familii. Este posibil ca în unele cazuri urnele să fi fost depuse succesiv, dar observațiile de teren nu ne-au permis să stabilim în ce măsură ele au fost așezate în modul amintit, ori concomitent.

Descoperirile anterioare din cimitirul II de la Bugeac au oferit la început mai ales elemente care permiteau datarea mormintelor cercetate în secolul IV î.e.n. Cel mai sigur reper cronologic era *kantharos*-ul grecesc din mormîntul nr. 7, datat în al doilea sfert al secolului IV î.e.n. [94]. Restul materialului arheologic asigura prin analogiile sale încadrarea largă a complexelor funerare de la Bugeac în același secol. Ultimele descoperiri, mult mai numeroase (mormintele nr. 20—114), situate într-o zonă aflată între 60—100 m spre nord-vest de primele complexe funerare cercetate, ne-au oferit dovezi pentru datarea mult mai timpurie, încă din prima jumătate a secolului V î.e.n., a unora dintre morminte [95]. Pe baza materialului arheologic descoperit, altele [96] s-au dovedit ulterioare descoperirilor de la Piatra Frecăței [97], Cernavodă [98], Petroșani [99] putîndu-se sincroniza cel puțin în parte cu mormintele nr. 60—61 tot de la Bugeac, ori cu descoperirile cele mai timpurii de la Satu Nou [100] și Cernica [101]. Într-o mai mică măsură ele pot fi core-

[90] Dardu Nicolaescu-Plopșor, Pontica, 7, 1973, p. 28—29, 35—36.

[91] Care se efectuează tot de către dr. Dardu Nicolaescu-Plopșor.

[92] Celor 14 morminte descoperite anterior (cf. M. Irimia), *loc. cit.* și nota 10, le putem adăuga altele patru (nr. 82(?) ; 85(?) ; 107 ; 109).

[93] Adăugăm celor cinci descoperite anterior (cf. M. Irimia, *loc. cit.*), mormintele 103 și 114.

[93a] Cum ar fi Canlia (cf. Dan Botezatu, *loc. cit.*).

[94] M. Irimia, Pontice, 1, p. 214 și fig. 22/a ; P. Alexandrescu, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 113, nr. 6.

[95] M. Irimia, Thraco-dacica, 2, 1981, p. 41—52.

[96] M. Irimia, *Descoperiri în necropola getică de la Bugeac — 1981*, comunicare prezentată la cea de a XVI-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui, martie, 1982 ; sub tipar.

[97] G. Simion, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 145 și fig. 1/1-2.

[98] N. Harțuche, Pontica, 4, p. 258—260.

[99] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 281—317.

[100] Mai sus, nota nr. 81.

[101] Em. Moscalu, *Cercetări arheologice*, 2, 1976, Muzeul de istorie a R.S.R., p. 278—286.

late cu descoperirile de la Enisala, Murighiol, Bugeac (mormintele nr. 1—19 [102]), Grădiștea, Călărași [103], Zimnicea [104] etc. Din punct de vedere cronologic acestea par să aparțină secolului V, eventual și începutului secolului IV î.e.n., fără a putea realiza deocamdată o datare mai nuanțată. Putem menționa că săpăturile de pînă în prezent de la Bugeac au permis delimitarea a două zone deosebite — și anume una mai veche, situată în partea de nord-vest a necropolei (cuprinzînd deocamdată mormintele nr. 20—114), iar alta mai nouă, aflată spre sud-est (cu mormintele nr. 1—19).

Revenind la grupul necropolelor din colțul de sud-vest al Dobrogei, observăm că în toate au fost descoperite atît vase lucrate cu mîna, cît și la roată, mai ales cenușii, iar foarte rar — la Bugeac — și roșii-cărămizii. Ceramica cenușie lucrată la roată este uneori în cantități apreciabile. Astfel, un calcul preliminar realizat pentru cimitirul II de la Bugeac a stabilit că 42,45% din întreg inventarul ceramic cuprinde vase cenușii lucrate la roată. În schimb, ceramica grecească „de lux", fără a lipsi cu totul, este rară, cu mult mai puțină decît în mormintele zonei litorale ori centrale. Această constatare nu implică neapărat, cum s-ar putea crede la prima vedere, existența unor raporturi comerciale slabe cu coloniile grecești, deoarece tot în această arie au fost descoperite dovezi ale legăturilor comerciale timpurii stabilite mai ales cu Histria (cum ar fi vîrfurile de săgeată cu valoare monetară, ori monedele de bronz cu roata, sau cele de argint emise de cetatea milesiană [106]). De asemenea, în așezările din zonă, contemporane necropolele sau ceva mai tîrzii s-au descoperit numeroase fragmente de vase grecești, îndeosebi amfore, precum și monede histriene, callatiene, imitații locale după bolurile megariene, ștampile de amfore etc. [107]. Explicația, cel puțin parțială, a numărului relativ redus de vase grecești „de lux" s-ar putea afla tocmai în marea răspîndire a ceramicii cenușii lucrate la roată, de calitate relativ ridicată și diversă ca forme, reproducînd cel mai adesea tocmai modelele grecești. Această ceramică confecționată foarte probabil în zonă [108], este mult mai numeroasă decît exemplarele cenușii apărute pînă acum în necropolele ori în așezările negrecești din zona litorală sau centrală a Dobrogei. Practică și accesibilă, ea putea „concura" cu succes, în unele situații, ceramica grecească de import.

Necropolele zonei amintite se datează mai ales în secolul IV î.e.n. Uneori, ca în cazul cimitirului II de la Bugeac, ori al celui de la Satu Nou — punctul „Suat" — există dovezi ale începutului lor mai tim-

[102] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 202—232 ; idem, Pontice, 2, 1969, p. 23—42.
[103] V. Culică, SCIV, 19, 1968, 1, p. 134—145.
[104] A. D. Alexandrescu, Dacia, NS, 24, 1980, p. 19—126.
[105] S-a avut în vedere doar materialul ceramic descoperit în mormintele nr. 1—30 ; proporția pare să rămînă apropiată și pentru celelalte complexe funerare.
[106] N. Conovici, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 89—90 ; M. Irimia, Pontica, 13, 1981, p. 74.
[107] N. Conovici, *loc. cit.* ; M. Irimia, *loc. cit.* ; V. Culică, *O dată sud-dunăreană milenară : Sagadava*, mss.
[108] M. Irimia, Thracia, III, Serdicae, 1974, p. 127—133.

puriu şi anume în prima jumătate, respectiv în a doua jumătate a secolului V î.e.n. În schimb, aşezările aceleiaşi zone, fără a fi cercetate încă sistematic, prezintă atît dovezi de locuire timpurie, din secolele VI—V î.e.n. (ca în cazul celor de la Izvoarele, Ostrov [109] sau Gura Canliei [110]), cît şi tîrzie, pînă în secolele II—I î.e.n. [111].

Un alt grup cuprinde descoperirile funerare de la Dunăreni [112], Ion Corvin [113], Rasova [114], Cochirleni [115], Cernavodă [116], Mircea Vodă [117], Dunărea [118], Băltăgeşti [119], Topalu [120], Ghindăreşti [121], Hîrşova [122], aflate în zona vest-centrală a Dobrogei, dar în care nu s-a efectuat nici o cercetare sistematică de amploare. Cele mai multe descoperiri se datează în secolul IV şi la începutul secolului III î.e.n.; excepţie fac doar mormintele de la Cernovadă — punctul — „Coada Zăvoiului", datate la sfîrşitul secolului VI — sau în prima jumătate a secolului V î.e.n., cana-urnă de la Hîrşova, din a doua jumătate a secolului V î.e.n. [123], precum şi unele materiale de la Dunăreni, Ion Corvin (vasul miniatural lucrat cu mîna), Mircea Vodă şi Dunărea, care sînt mai tîrzii. Existenţa necropolelor, ca şi a mai multor aşezări [124] — de asemenea necercetate — poate fi legată, într-o anumită măsură în această zonă, de întemeierea şi dezvoltarea Axiopolis-ului. Poate tocmai datorită raporturilor comerciale facilitate şi de drumul pe uscat care urma valea

---

[109] N. Conovici, *loc. cit.*

[110] M. Irimia, Pontica, 14, 1981, p. 87—98.

[111] N. Conovici, *op. cit.*, p. 89, nr. 10—11; V. Culică, *op. cit.*; M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 74—75; 81—84 (Gura Canliei).

[112] M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 11—13. Amfora aparţine tipului D, cu corpul biconic, datată la sfîrşitul secolului IV-secolul III î.e.n. (cf. M. Lazarov, *Thasos*, p. 175).

[113] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 11.

[114] A. În perimetrul localităţii (cf. A. Aricescu, Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor, 1964 (1971), p. 224—226; M. Irimia, Pontica, 6, p. 13—15); B. În punctul „Coada bălţii" (cf. M. Irimia, *loc. cit.*).

[115] M. Irimia, *op. cit.*, p. 15—17.

[116] A. În punctul „Coada Zăvoiului" (cf. D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 281—317); B. Pe panta înălţimii din zona de nord-est a oraşului (cf. D. Berciu, DID, I, 1965, p. 126 şi fig. 20); C. Pe o terasă situată vizavi de „Păduricea mică" (cf. M. Irimia, *op. cit.*, p. 17—18; pentru lectura corectă a ştampilei amforei nr. inv. 20474, M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 75, nr. 84). Alte amfore mai jos, *Repertoriu*, nr. 5.

[117] D. Protase, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, Bucureşti, 1971, p. 27, nr. 28.

[118] D. Protase, *op. cit.*, p. 25; M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 19; amfora aparţine subgrupei 5 b, după Iu. G. Vinogradov, NE, 10, 1972, p. 35—36, 62, pl. II şi M. Lazarov, *Thasos*, p. 178—179, putîndu-se data între 320—200 î.e.n. Altă amforă mai jos, *Repertoriu*, nr. 8.

[119] Mai jos, *Repertoriu*, nr. 4.

[120] M. Irimia, N. Cheluţă-Georgescu, Pontica, 15, 1982, p. 125—136.

[121] S. Morintz, Done Şerbănescu, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 54—57, fig. 6/4.

[122] A. La circa 1 km nord-vest de oraş, pe pantele ce coboară în stînga şoselei Constanţa-Bucureşti (cf. A. Aricescu, Pontica, 4, 1971, p. 352—353 şi fig. 1). B. punctul „Abator"; C. punctul „Rasim"; mai jos, *Repertoriu*, nr. 10.

[123] A. Aricescu, *loc. cit.*

[124] M. Irimia, Pontica, 13, p. 75—76.

Carasu, în mormintele din mai toate localităţile amintite întîlnim un mare număr de vase greceşti (mai ales amfore folosite ca urne, precum şi vase „de lux" ori alte obiecte depuse ca ofrandă), care depăşeşte cu mult numărul vaselor greceşti din colţul sud-vestic al Dobrogei. Ritul funerar întîlnit şi în această zonă, acolo unde el a putut fi stabilit, este în exclusivitate incineraţia, mai ales în urne simple. La Cernavodă — punctul „Pădurea mică" întîlnim morminte plane cu „manta" de bolovani, iar la Topalu un mormînt tumular de foarte mari dimensiuni, poate chiar „princiar", din care au fost recuperate nouă amfore datate în al doilea sfert al secolului IV î.e.n. Cu tot inventarul grecesc bogat, tipurile şi ritul funerar întîlnite ne determină să considerăm tot getice mormintele din această arie. Un număr mic de vase ceramice, despre care avem foarte puţine informaţii, a apărut în sectorul nord-vestic al Dobrogei. Ar putea fi atribuite perioadei în discuţie, eventual, doar cîteva descoperiri de la Cerna [125], Nalbant [126] şi Isaccea [127], despre care se poate doar presupune că provin din morminte.

În schimb, mai multe descoperiri provin din nordul Dobrogei, din apropierea Dunării. Acestei zone îi aparţin tumulul de la Telița [128], cele două necropole plane de la Murighiol [129], tumulii de pe grindul Caraorman [130], precum şi descoperirile izolate de la Parcheş [131], Malcoci [132] şi Mahmudia [133]. Cu excepţia a două morminte de inhumaţie de la Murighiol, toate celelalte complexe funerare cunoscute sînt de incineraţie putînd fi atribuite fără rezerve — pe baza inventarului şi a tipului funerar-autohtonilor. Cea mai mare parte a mormintelor aparţine şi aici tipurilor obişnuite, mai ales în urnă simplă sau în „cutie" de piatră. Doar descoperirile tumulare de pe grindul Caraorman sînt considerate cenotafuri. Cu excepţia acestora, care datează dintr-o perioadă ceva mai

[125] V. H. Baumann, Peuce, 4, 1973—1975, p. 34, amforă de tipul Heraclea Pontică ; condiţiile descoperirii sînt necunoscute.

[126] G. Simion, Thracia, 3, 1974, p. 294, fig. 3/c — strachină cenuşie descoperită în perimetrul cimitirului feudal timpuriu ; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 37—40, nr. 18, 22, 25 — o amforă de Thasos din sec. IV—III î.e.n., o amforă rhodiană din sec. II î.e.n. şi o toartă ştampilată de acelaşi tip, din sec. I î.e.n. (condiţiile descoperirii necunoscute pentru toate trei).

[127] V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 38, nr. 20, amforă de tipul Heraclea Pontică ; condiţiile descoperirii necunoscute.

[128] G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, Materiale, 8, (1962), p. 373—381.

[129] Exp. Bujor, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 571—580 ; idem, SCIV, 7, 1956, 3—4, p. 243—252 ; idem, Materiale, 3, 1957, p. 247—254, idem, Materiale, 5, 1959, p. 373—378 ; idem, Materiale, 6, 1959, p. 325—330 ; idem, Materiale, 7 (1961), p. 297—300 ; idem, Dacia, NS, 2, 1958, p. 125—142 ; idem, Peuce, 2, 1971, p. 131—134.

[130] G. Simion, Peuce, 2, p. 47—61 ; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 35—36.

[131] V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 36, nr. 15 ; amforă de Thasos mică, neştampilată ; condiţiile descoperirii necunoscute.

[132] V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, Bucureşti, 1957, p. 377 ; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 34—35 ; 40—41 (nr. 8, 10, 11, 29—30) ; două amfore de Thasos, fragmentele altora de acelaşi tip, precum şi două amfore rhodiene (una întreagă, cealaltă fragmentară). Secolele IV—II î.e.n.

[133] Exp. Bujor, Materiale, 3, 1957, p. 250 (un mormînt de incineraţie, cu inventar divers) ; V. H. Baumann, *op. cit.*, p. 41, nr. 31 — o amforă de tipul Sinope din sec. III—II î.e.n.

timpurie — anume din secolele V—IV î.e.n. — celelalte descoperiri nord-dobrogene aparţin în cea mai marte parte secolului IV î.e.n. Astfel, mormintele celor două cimitire de la Murighiol au fost datate recent [134] aproape în totalitate, pe baza ceramicii attice, în al doilea şi al treilea sfert al secolului IV î.e.n., cu tendinţa de concentrare către mijlocul său. Cronologia lor iniţială a fost revizuită, în sensul datării necropolelor în primele trei sferturi ale secolului IV î.e.n. Raportul cronologic dintre cimitire nu a fost încă studiat îndeaproape, dar avîndu-se în vedere ritul şi tipurile ritualului funerar, precum şi inventarul arheologic, inclusiv cel grecesc, ele trebuiesc considerate ca fiind în cea mai mare parte contemporane. Pe baza materialului elensitic, tumulul de la Telița a fost datat recent pe la anul 300, sau la începutul seolului III î.e.n. [135]. Unele dintre materialele apărute la Malcoci şi Mahmudia sînt mai tîrzii [136].

Descoperirile funerare din nordul Dobrogei, amintite mai sus, ca şi cele de la Enisala ori Zebil sînt situate la o distanţă nu prea mare de cunoscutul mormînt „princiar" de la Agighiol. Este posibil ca acest complex de necropole nord-dobrogene, cu mormîntul „princiar" datînd aproximativ din aceeaşi perioadă, ca şi aşezările din preajmă [137] să marcheze, cel puţin în parte, aria unei comunităţi tribale locale, avînd în frunte un principe — „basileus".

Aceeaşi ipoteză s-ar putea avansa şi pentru aşezările sau necropolele din colţul sud-vestic al Dobrogei (Ostrov, Bugeac, Canlia, Izvoarele, Satu Nou, Băneasa, Făurei etc.). Orizontului amintit i-ar putea fi integrate şi descoperirile relativ numeroase din zona Călăraşi-Ialomiţa (cum ar fi aşezările de la Bogata, Dichiseni, Grădiştea-Călăraşi, Grădiştea-Coslogeni, Pietroiu ori cele funerare de la Andolina, Boşneagu, Dorobanţu, Grădiştea Ulmilor etc.) [138], ca şi cele din sectorul nord-estic învecinat al Bulgariei (zona Târgovişte-Şumen-Braničevo-Krăgulevo-Černa) [139]. Cu toate că pînă în prezent nu a apărut încă în această zonă nici un mormînt „princiar", numărul foarte mare de tumuli necercetaţi, existent în întreaga arie, face posibilă totuşi în viitor, o asemenea descoperire. Nici pentru zona central-vestică a Dobrogei, în care se conturează un alt complex de aşezări şi necropole nu avem descoperiri de caracter cu adevărat „princiar". Doar tumulul de la Topalu, cercetat parţial, pare mai reprezentativ.

În ceea ce priveşte complexul descoperirilor din partea de sud a zonei litorale, constatăm că nici aici nu a apărut vreun mormînt de importanţa celui de la Agighiol. Totuşi, tumulul de la Topraisar, relativ bogat, ca şi mormintele cu încăpere funerară şi boltă din împre-

[134] P. Alexandrescu, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 121—122, 125—126.
[135] *Ibidem*, p. 123—126.
[136] Supra, notele nr. 132—133.
[137] De la Tulcea, Malcoci, Beştepe, Mahmudia, Sarichioi, Babadag, Beidaud etc. (cf. M. Irimia, Pontica, 13, p. 69 ; 77).
[138] Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, Bucureşti, 1979, p. 40—74 ; 175—187 şi hărţile de la fig. 2, 33 ; tot aici bibliografia anterioară.
[139] Pentru unele descoperiri din această zonă, vezi mai jos.

jurimile Mangaliei, impunătoare din punct de vedere arhitectonic, dovedesc existența în zonă a unor conducători importanți, iar posibila apariție în viitor a unor morminte „princiare" printre numeroșii tumuli aflați aici nu pare surprizătoare. De asemenea, mai spre nord, descoperirile de la Mihai Viteazu și mai ales Jurilovca, fără a fi cu adevărat „princiare", se detașează între alte înmormîntări tumulare din zonă prin bogăția deosebită a materialului amforistic [140].

Considerăm că gruparea descoperirilor funerare (plane sau tumulare) și a așezărilor în jurul unor morminte de caracter mai mult sau mai puțin „princiar" permite identificarea unor zone care s-au dezvoltat oarecum unitar, sub autoritatea unor conducători de triburi de tipul „basileilor" amintiți în izvoarele literare, epigrafice sau numismatice.

În legătură cu tipul riturilor și ritualurilor funerare din Dobrogea, constatăm că cele mai frecvente sînt *mormintele plane în urne simple*, neprotejate, de tipul celor descoperite la Adamclisi și Canlia, Satu Nou, Ostrov, Bugeac, Mircea Vodă, Hîrșova, Murighiol, Mahmudia, Enisala etc. Morminte asemănătoare s-au semnalat și în alte necropole din a doua epocă a fierului — la Brăiliță [141], Dorobanțu [142], Grădiștea-Călărași [143], Chirnogi [144], București-Tei [145], Snagov [146], Vaslui [147], Slobozia-Onești [148], Ostrovul Corbului [149], Bicsadul Oltului [150], Ciumești [151] etc.

Incinerația în urne simple reprezintă, așa cum s-a mai arătat [152], cea mai frecventă formă de înmormîntare întîlnită la geto-daci în a doua epocă a fierului. Mormintele de acest tip descoperite la Bugeac ori în alte locuri, se reduc deseori la vasul urnă, cu sau fără capac, în care au fost introduse oase umane calcinate culese doar în parte de pe rug, fără cenușă, foarte rar cu cărbuni, uneori și cu diferite obiecte depuse tot în urnă. Pentru acest tip de morminte s-au folosit ca urne în cea mai mare parte a cazurilor, oale în formă de clopot, sac sau tronconice, mai rar strachini mari lucrate cu mîna, ori amfore. Uneori în apropierea

---

[140] Pentru Jurilovca se menționează că în jurul mormîntului central s-au descoperit 100 de amfore de Chios (cu piciorul în formă de „manșon") și de Thasos, dispuse în cerc, oblice, apropiate între ele și alternînd una mare cu una mică (cf. V. Canarache, *op. cit.*, p. 380—381). Datorită publicării incomplete nu cunoaștem cărui rit funerar îi aparținea tumulul și nici numărul de exemplare pe ateliere ceramice al amforelor. Tumulul aparține primei jumătăți a secolului IV î.e.n.

[141] N. Harțuche, în *Zilele culturii brăilene*, Brăila, 1970, p. 12—13.

[142] N. Anghelescu, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 320 ; N. Conovici, L. Georgescu, Pontica, 11, 1978, p. 43—50.

[143] N. Anghelescu, *op. cit.*, p. 312—313 și fig. 2/b ; V. Culică, SCIV, 19. 1968, 1, 135—145.

[144] E. Comșa, SCIV, 5, 1954, 3—4, p. 191, nr. 72.

[145] Dinu V. Rosetti, PMMB, 2, 1935, p. 64—65 și fig. 42.

[146] Ibidem, p. 5—9 și 15—18.

[147] Al. Andronic, E. Neamțu, F. Banu, Materiale, 8 (1962), p. 91—93.

[148] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, p. 74—96.

[149] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 206—207.

[150] Z. Székely, Materiale și cercetări de istorie veche a României, București, 1951, p. 90.

[151] Ioan Németi, Dacia, NS, 26, 1982, p. 117 (tipul I-A-C) și fig. 2.

[152] D. Protase, *op. cit.*, p. 68.

urnelor s-au găsit și diferite vase sau alte obiecte de ofrandă. Morminte de același tip, cu urna depusă în groapă simplă, s-au descoperit de asemenea la Ravna [153], Krăgulevo [154], Cerna [155] etc. pe teritoriul R. P. Bulgaria. La Ravna ele erau grupate în jumătatea vestică a necropolei, sector considerat de mai mulți cercetători ca aparținînd primei faze, mai vechi [156]. Marea majoritate a ceramicii acestor morminte era lucrată cu mîna.

Mormintele în „casetă" sau „cistă" din piatră reprezintă un tip funerar cu un lăcaș protector de bolovani, uneori incomplet, sau o „cutie" de lespezi nefasonate, variabile ca formă și mărime. Asemenea morminte s-au descoperit la Cernavodă, Bugeac, Murighiol, Viile și Enisala. Tipul sepulcral amintit este răspîndit mai ales în Dobrogea, dar îl întîlnim și în alte locuri [157]. De asemenea el apare în unele necropole apropiate din nord-estul Bulgariei, la Ravna [158], Prof. Zlatarski [159], Krăgulevo și Černa [160]. Mormintele în „cutie" de piatră de la Ravna, în care se afla majoritatea vaselor lucrate la roată, au fost atribuite fazei a doua a necropolei [161].

Mormintele plane cu „manta" de bolovani, destul de numeroase la Bugeac sînt, se pare, mai rare în alte locuri. Acestui tip i-ar putea fi atribuite, eventual, unele morminte de la Murighiol [162]. Complexe funerare asemănătoare s-au mai descoperit la Corbu de Jos (dar numai de înhumație), Fîntîna Mare și Cernavodă — „Păduricea mică" [163], precum și în necropola plană de la Ferigile [164]. Mormintele de acest tip sînt în schimb foarte asemănătoare complexelor funerare tumulare de tip Ferigile III din stațiunea eponimă, de la Tigveni [165], Cepari [166], ca și din cimitirele de la Ravna și Prof. Zlatarski [167].

Mormintele corespunzătoare *primei grupe a tipului IV* funerar de la Bugeac, „marcate" cu una sau cîteva pietre, așezate în apropierea urnei, dar fără a o proteja, sînt de asemenea destul de rar întîlnite.

---

[153] M. Mirčev, Izvestia-Sofia, 25, 1962, p. 97 și urm.
[154] L. Bobčeva, Izvestia-Varna, 11 (26), 1975, p. 119—123 și pl. 2/5, 6.
[155] *Ibidem*, p. 123—127 și pl. 5/3.
[156] P. Alexandrescu, Histria, II, 1966, p. 276 ; idem, Dacia, NS, 21, 1977, p. 134—135 ; A. Vulpe, Mem Antiq, 2, 1970, p. 193—195 ; idem, Dacia, NS, 21, 1977, p. 89—90.
[157] La Tigveni (inf. A. Vulpe).
[158] M. Mircev, *loc. cit.*
[159] Idem, Izvestia-Varna, 14, 1963, p. 1—13 și fig. 2, 4, 8, mormintele sînt însă tumulare, de dimensiuni relativ mari.
[160] L. Bobčeva, *op. cit.*, p. 119—127 și pl. 2/8 ; 5/2, 3-4, 6.
[161] Ne referim la cele două faze, conform diviziunii propuse de P. Alexandrescu și A. Vulpe.
[162] Exp. Bujor, Materiale, 3, 1957, p. 247, cimitirul I, M. 13 ; idem, Materiale, 5, 1959, p. 376, cimitirul II, m. 10, 11.
[163] Supra, notele nr. 7 ; 65 ; 116.
[164] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 75—79.
[165] A. Vulpe, Eug. Popescu, Dacia, NS, 16, 1972, p. 75 și urm. Eug. Popescu, A. Vulpe, Dacia, 26, 1982, p. 91—102.
[166] Eug. Popescu, A. Vulpe, *op. cit.*, p. 77—91.
[167] M. Mirčev, Izvestia-Varna, 14, 1963, tumulul 10, p. 10—12 și fig. 1, 16.

Acestei variante i-ar putea fi atribuite, eventual unul dintre mormintele de la Satu Nou [168], precum și alte complexe funerare de la Krăgulevo [169].

O variantă deosebită o formează mormintele celei de a *doua grupe a tipului IV* de la Bugeag, în care prima parte era formată dintr-o grămadă masivă de bolovani, iar cea de a doua, de urnă și obiectele de ofrandă. Alte morminte plane de acest tip nu ne sînt cunoscute, cu excepția unuia de la Černa [170]. Dar atît aceste morminte, cît și cele cu „manta" de bolovani, deși plane, sînt asemănătoare unor complexe funerare tumulare foarte răspîndite în Hallstatt-ul tîrziu și în Latène-ul timpuriu [171].

Mormintele fără urnă, *cu resturile funerare depuse în groapă*, sînt relativ rare. Le întîlnim la Satu Nou (două morminte), Bugeac (două morminte), Murighiol (mai multe, în ambele cimitire) și Enisala (de asemenea mai multe morminte). La Murighiol s-a descoperit și un mormînt în care oasele incinerate erau așezate pe un pat de pietre, în două grămezi aparținînd celor doi defuncți, lîngă ele aflîndu-se cîte un vas de ofrandă. Tot aici, ca o variantă a tipului amintit, au apărut și morminte în care resturile funerare erau depuse în casete de piatră. Aceeași variantă este întîlnită de asemenea și la Enisala. Casetele de piatră, acoperite uneori cu lespezi-capac, nu diferă de cele folosite pentru mormintele cu urnă, decît prin absența acesteia. Uneori cum ar fi la Bugeac, constatăm folosirea în același mormînt a două ritualuri apropiate și anume depunerea oaselor atît în urne, cît și în afara lor. Complexe funerare la care oasele erau depuse direct în groapă, au mai apărut la Slobozia-Onești [172], Ciumești [173] etc.

Morminte plane de incinerație pe loc au apărut la Histria și Nicolae Bălcescu. Amintim de asemenea, că unele morminte de acest tip descoperite în necropolele elenistice ale Constanței, dar în al căror inventar se aflau și vase lucrate cu mîna [174], au fost considerate negrecești, poate chiar getice [175]. Acest ritual, răspîndit mai ales în necropolele greco-romane, nu este considerat de origine indigenă, ci grecească [176], de unde putea fi, eventual, împrumutat de unele elemente autohtone.

Mormintele plane de inhumație sînt mult mai puțin numeroase. Într-o perioadă ceva mai veche le întîlnim la Corbu de Jos și Istria-Sat [177]. Acest rit funerar apare însă și mai tîrziu, chiar la Istria-Sat

---

[168] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7 (1961), p. 284, fig. 1/1 ; pare o „casetă" incompletă.

[169] L. Bobčeva, *op. cit.* și pl. 2/3, 4.

[170] *Ibidem*, pl. 5/1.

[171] Cum ar fi mormintele din necropolele de la Ferigile, Cepari, Tigveni, Bîrsești, Enisala, Dobrina, Braničevo etc.

[172] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, p. 80—81.

[173] Ioan Németi, *op. cit.*, p. 117 și fig. 2.

[174] M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, mormintele nr. 30 (p. 44—45) și 8 (p. 57—59).

[175] C. Scorpan, SCIV, 21, 1970, 1, p. 78 ; 80—82.

[176] D. Protase, *op. cit.*, p. 68.

[177] Vl. Zirra, loc. cit. ; cele mai vechi morminte au aparținut secolului VI î.e.n., iar cel mai recent poate fi datat în secolul I î.e.n. — I e.n.

apoi la Nuntași, Ceamurlia [178], Murghiol, Enisala, Medgidia, Comana, precum și la unele morminte negrecești din necropolele elenistice ale Constanței [179], ori în zonele învecinate, respectiv în cartierele Constanța-Sud și Medeea. În mod excepțional, un mormînt de acest tip a fost descoperit, după cum am văzut mai sus și la Bugeac. Cele mai tîrzii morminte de inhumație negrecești din acest spațiu sînt pînă în prezent cele de la Constanța, Istria-Sat și Comana.

Constatăm de asemenea apariția unor morminte de inhumație în cadrul unei necropole al cărei rit caracteristic era incinerația și în nord-estul Bulgariei, la Krăgulevo [180].

Mormintele tumulare de inhumație, fără a fi prea numeroase, se întîlnesc, totuși, la Topraisar, Cumpăna, Mihai Viteazu (?), Ceamurlia [181] și Agighiol.

Tot de *inhumație* par să fi fost și *mormintele tumulare* cu încăpere funerară și boltă de piatră din zona Mangalia sau de la Techirghiol — Urluchioi (?).

Desigur, prezența inhumației într-o epocă în care se generalizase incinerație, poate fi legată, cel puțin pentru sud-vestul Dobrogei și regiunile învecinate, de persistența în mediul autohton a unor tradiții mai vechi, hallstattiene. Pe de altă parte, însă, concentrarea mormintelor de inhumație plane sau tumulare mai ales în zona litorală și în apropierea sa, ca și în nord-estul Dobrogei, s-ar putea explica fie prin preluarea de către autohtoni a unor influențe grecești ori scitice, fie mai ales prin prezența cel puțin în unele sectoare ale spațiului în cauză, cum de altfel s-a arătat mai sus, a unor comunități scitice.

Morminte tumulare cu incinerarea defuncților pe loc, s-au descoperit pînă acum doar la Histria, Enisala, Telița [182] (?) și Dunărea [138] (?).

Întîlnim de asemenea și *„morminte"-cenotaf*. Două asemenea complexe plane cu „manta" de bolovani (nr. 8 ; 10), fără oase, deși conțineau alte obiecte de inventar, s-au descoperit la Bugeac [184]. Tot cenatofori au fost considerate două movile cercetate pe Grindul Caraorman, din a doua jumătate a secolului V î.e.n. [185]. Acest tip funerar este întîlnit și la Ciumești [186].

---

[178] Movila, a cărei manta acoperea mormîntul nr. 1, chircit, ar fi fost construită mai tîrziu (cf. D. Berciu, *loc. cit.*).

[179] M. Bucovală, *op. cit.*, mormîntul nr. 345, p. 31.

[180] L. Bobčeva, *op. cit.*, p. 119—123 și pl. 2/1, 2.

[181] D. Berciu, *loc. cit.* (mormîntul nr. 2 din secțiunea II și mormîntul principal al movilei II, jefuit din vechime).

[182] Se consideră că mormintele nr. 1—5 făceau parte dintr-un cimitir plan de incinerație, în urne, suprapus parțial de tumulul ridicat pentru mormîntul principal (nr. 6) ; mormîntul 7 ar fi ulterior tumulului. În apropierea mormîntului principal se afla un strat subțire de arsură, considerat de descoperitori drept rezultatul unei purificări prin foc a solului (cf. G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, *loc. cit.*), iar de alții drept locul de ardere al defunctului (sau defuncților) ; cf. D. Protase, *op. cit.*, p. 49 ; 61.

[183] D. Protase, *op. cit.*, p. 25 ; 61.

[184] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 31, 35—36.

[185] G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 47—61.

[186] I. Németi, *op. cit.*, p. 177, tip IV.

Multe materiale au apărut în condiții necunoscute ; despre altele deținem doar informația că provin din morminte-plane ori tumulare — fără a le putea atribui unuia sau altuia dintre tipurile funerare menționate mai sus.

Descoperirile semnalate, adăugate cercetărilor făcute pe baza materialelor din așezări, oferă și unele indicii privind intensitatea locuirii Dobrogei în anumite etape istorice. Cele mai numeroase informații le deținem pentru mormintele corespunzătoare celei de a doua jumătăți a secolului V — a secolului IV și începutului secolului III î.e.n. Toate tipurile funerare prezentate sînt mai frevente tocmai în această perioadă. În schimb numărul mormintelor descoperite pînă acum scade considerabil pentru a doua jumătate a secolului III — pînă la sfîrșitul secolului I î.e.n. În absența cercetărilor, pentru această ultimă perioadă nu putem preciza nici măcar care erau tipurile de morminte folosite de localnici, ori cele mai frecvente dintre ele. Totuși, puținele materiale arheologice descoperite pînă acum, mai ales în așezări, dovedesc continuitatea în Dobrogea a locuirii autohtone în perioada tîrzie a civilizației de tip Latène, cînd mărturiile funerare lipsesc. Este necesară astfel valorificarea și în viitor a tuturor descoperirilor ocazionale, precum și efectuarea de cercetări sistematice în punctele semnalate ori în altele noi, putîndu-se obține date mai bogate pentru cunoașterea evoluției comunităților autohtone din Dobrogea în a doua epocă a fierului.

*
* *

REPERTORIUL DESCOPERIRILOR INEDITE

1. ADÎNCATA (com. Alimanu, jud. Constanța).

În vatra satului a fost descoperită prin anii 1972—1973 o amforă ștampilată de tipul Heraclea Pontică. Pînă în toamna anului 1980 a fost păstrată la Consiliul popular Alimanu, după care a intrat în colecția muzeului din Constanța. După unele informații [187], fără să avem certitudinea deplină, e posibil ca amfora să provină dintr-un mormînt.

Exemplarul are corpul conic, umerii rotunjiți și gîtul relativ larg, cilindric. Piciorul mic, cilindric, se termină printr-o bază concavă. Pastă roșie-cărămizie cu nisip în compoziție (fig. 8/1). Ca formă aparține tipului I, după *Zeest* [188].

Ștampilă englifică dreptunghiulară pe două rînduri, fără chenar (fig. 7/1 ; 16/1). Inv. 24018.

ΑΡΙΣΤΟ
[Κ]ΡΑΤΗΣ Ἀριστο[κ]ράτης

[187] Oferite colegului C. Chera de Gh. Vintilă, casier și de N. Coman, primarul comunei. Nu putem preciza tipul mormîntului.

[188] I. B. Zeest, *Keramičeskaia tara Bospora*, Moskva, MIA, 83, 1960, p. 100 și pl. XXII/42.

Pridik, p. 110, nr. 194 ; E. M. Staermann, K.S., 36, 1951, nr. 30 ; O. Mărculescu, Analele Dobrogei, 16, 1935, p. 138, fig. 13, 15, 18 ; *Canarache* n. 460 (întocmai), 461 ; M. Mircev, *Amphornite pečiati*, nr. 237 (întocmai), 238—254 ; M. Mircev, D. Dimitrov, G. Tončeva, Izestia-Varna, 13, 1962, p. 39, nr. 6—12 ; Gramatopol-Poenaru, *Tomis*, nr. 78 ; Gramatopol-Poenaru, *Callatis*, nr. 805—807, 808 (întocmai), 1158 ; Gh. Poenaru-Bordea, SCIV, 22, 1971, 3, p. 501—502, cu o discuție mai largă asupra acestui tip ; M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 21—23 (Fîntîna Mare) ; Lazarov, *Anticini amfori*, p. 36, nr. 160 ; idem, *Amfornite pečiati*, p. 39, nr. 1 ; idem, *Nepublikovani anticini amfori*, p. 134—135, nr. 27 ; Mușețeanu, Conovici, Atanasiu, *Contribution...*, p. 174, nr. 5 (Iezeru-Jegalia) ; 23 August (mai jos) ; Tomis un exemplar identic (inv. 11347), iar un altul cu ștampila aplicată pe toartă (inv. 11305), informație Livia Buzoianu.

Aparține grupei I-a în clasificarea lui Brashinsky, datată inițial (NE, 5, 1965, p. 20—23, 27) de la granița secolelor V—IV î.e.n. pînă la sfîrșitul primului sfert al secolului IV î.e.n. (circa 400—370 î.e.n.). Această grupă a fost redatată de același autor într-o perioadă cuprinsă între începutul secolului IV și începutul celui de al doilea sfert al aceluiași secol (*The Progres...*, p. 131). Ștampile de acest tip, aparținînd grupei I-a, au fost atribuite de B. A. Vasilenko perioadei cuprinse între sfîrșitul secolului V—sfîrșitul primului sfert al secolului IV î.e.n. (N.E., 11, 1974, 16). Lazarov, *Heraclea*, p. 5—13 și tabelul I, încadrează amforele de tipul amintit aceleiași grupe cronologice.

2. AGIGEA (jud. Constanța).

Cu prilejul cercetărilor de teren întreprinse în anul 1973 pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră, la circa 200 m spre vest de lacul Agigea și la circa 500 m sud-est de localitatea Lazu a fost identificat un grup de tumuli dispuși în linie, pe o distanță de circa 1 km, orientați nord-sud, paralel într-o anumită măsură cu șoseaua Constanța-Mangalia (cf. M. Irimia, *Probleme de cercetare...*). Dintr-un asemenea tumul distrus a fost recuperată o cană elenistică fragmentară (fig. 8/9). Probabil dintr-un alt tumul distrus provine și piciorul unei amfore de tipul Menda (fig. 9/5).

1. Picior de amforă aparținînd tipului amintit [189], denumit uneori și „cu piciorul în formă de pahar" [190]. Profilul concav, baza lățită discoidal, bombată, adîncită conic la mijloc. Pastă roșie, cu nisip și mică în compoziție. Inv. 13539. Prima jumătate a secolului IV î.e.n. [191] (fig. 9/5).

2. Partea inferioară a unei căni elenistice, cu corpul piriform și toarta lată. Fundul plat, profilat. Pastă cărămizie. Dimensiuni [192] : H = 16,5 cm ; D = 15 cm ; DB = 8,3 cm. Inv. 13539 (fig. 8/9). Secolul II î.e.n. (Analogii la M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1966, m. VI, p. 55/b ; VIII, p. 57/a ; IX, p. 60/b ; XIII, p. 65/b etc.

---

[189] I. B. Brashinsky, *Amfori Mendî*, în Hudojestvennaia kultura i arheologiia anticinogo mira, Moskva, 1976, p. 67—74. Aceeași localizare a centrului de producție a acestui tip de amfore și la C. I. Eisemann, The International Jornal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration, 2, 1973, 1, p. 13 și urm.

[190] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 88.

[191] I. B. Brashinsky, *op. cit.*, p. 72 și fig. 1/5 ; 2/5.

[192] Dimensiunile obiectelor : H = înălțimea ; L = lungimea ; l = lățimea ; D = diametrul maxim ; DG = diametrul gurii ; DB = diametrul bazei ; G = grosimea.

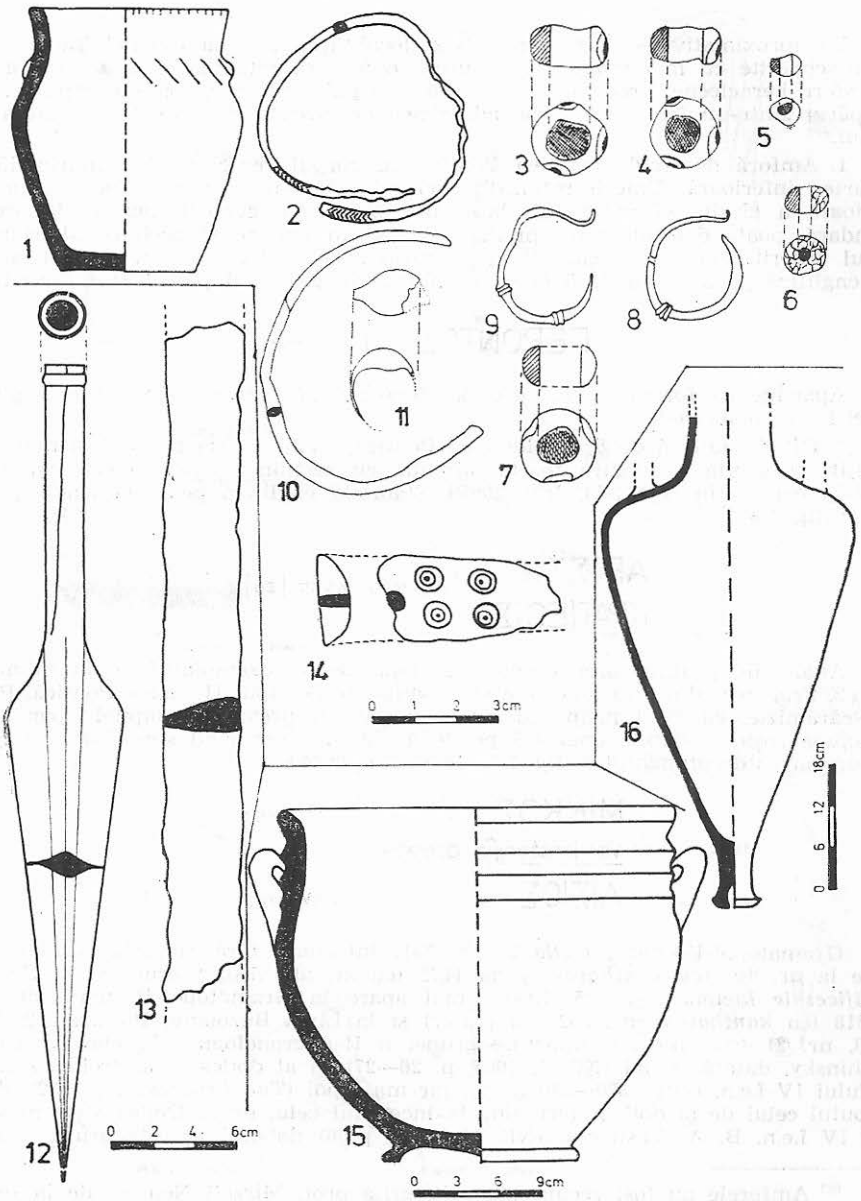

Fig. 1 : 1-2 — Vas miniatural şi brăţară de bronz de la Constanţa, cartierul Medeea ; 3-11 — mărgele, cercei, brăţară şi inel de la Constanţa-Sud ; 12-14 — vîrf de lance, cuţit de luptă şi fragment de plăsea de la Cumpăna ; 15 — vas-crater de la Hîrşova ; 16 — amforă de la Ion Corvin (nr. 2 — inv. 20716).

3. **23 AUGUST** (jud. Constanța).

La aproximativ 2—3 km spre vestul localității, în zona movilei Tamașoi au fost descoperite cu mai mulți ani în urmă o amforă întreagă și alte două gîturi de amfore heracleene, precum și o amforă de tipul Sinope [193], toate ștampilate. Ele au apărut „într-un loc cenușos" la adîncimea de circa 1,50 m de la suprafața terenului.

1. Amforă de tipul Heraclea Pontică cu corpul conic, gîtul cilindric, lărgit la partea inferioară. Umerii rotunjiți. Piciorul este rupt din vechime. La partea inferioară a gîtului și puțin sub buză prezintă urme cenușii închise de ardere secundară, poate datorate unor produse depuse în amfore și prelinse ulterior, în timpul arderii. Pastă roșie-cărămizie, cu nisip grosier (fig. 9/1). Inv. 20658. Ștampilă englifică pe un rînd, fără chenar, aplicată longitudinal pe gît (fig. 7/2 ; 16/2).

ΓΕΡΟΝΤΟΣ Γέροντος

Aparține ca formă tipului I după *Zeest* ; după forma ștampilei corespunde grupei I-a cronologice [194].

2. Gît de amforă de tipul Heraclea Pontică, cu buza fragmentară și marginea rotunjită. Prezintă o singură toartă, arcuită, cu secțiunea ovală. Pastă cărămizie cu nisip negru, fin (fig. 8/7). Inv. 20659. Ștampilă englifică pe două rînduri, fără chenar (fig. 7/3).

ΑΡΙΣΤΟ
ΚΡΑΤ[ΕΟ]Σ 'Αριστο| κράτ [εο] ς

Analogiile și încadrarea cronologică mai sus, la exemplarul de la Adîncata.

3. Fragment din gîtul unei amfore ștampilate de tipul Heraclea Pontică. Pastă roșie-cărămizie, cu mult nisip alburiu și negru. În dreapta ștampilei apar urme de vopsea roșie. Ștampilă englifică pe două rînduri, încadrînd simbolul și dispusă într-un cartuș dreptunghiular (fig. 7/4 ; 16/3). Inv. 20660.

ΜΙΚΚΟΣ Μίκκος
Vas (crater), în dreapta
ΛΙΣΙΟΣ Λύσιος

Gramatopol-Poenaru, *Callatis*, nr. 841, întocmai, fără simbol ; *Mikkos* mai apare la nr. 840 (*cu kantharos*) și la 1172 (cu un alt vas), precum și la Grakov, *Englificeskie kleima...*, p. 135. Lysios mai apare la Gramatopol-Poenaru, *op. cit.*, nr. 818 (cu *kantharos*), nr. 832 (cu crater) și la Livia Buzoianu, Pontica, 12, 1979, p. 88, nr. 21 (cu un vas). Aparține grupei a II-a cronologice, în clasificarea lui Brashinsky, datată inițial (NE, 5, 1965, p. 26—27) în al doilea și al treilea sfert al secolului IV î.e.n. (între 370—330 î.e.n.), iar mai apoi (*The Progress...*, p. 132), de la începutul celui de al doilea sfert pînă la începutul celui de al treilea sfert al secolului IV î.e.n. B. A. Vasilenko (NE, 11, 1974, p. 6) datează această grupă într-un

[193] Amforele au fost recuperate prin grija prof. Mîrzali Neurzat de la școala generală din comună, care ne-a oferit informații asupra condițiilor descoperirii. Au fost păstrate în colecția școlii pînă în luna iunie 1973, cînd au fost preluate de Muzeul din Constanța.

[194] Vezi lucrările citate pentru amfora de la Adîncata. În bibliografia consultată, privind amforele heracleene, n-am întîlnit nici un magistrat sau producător cu numele Ghéron.

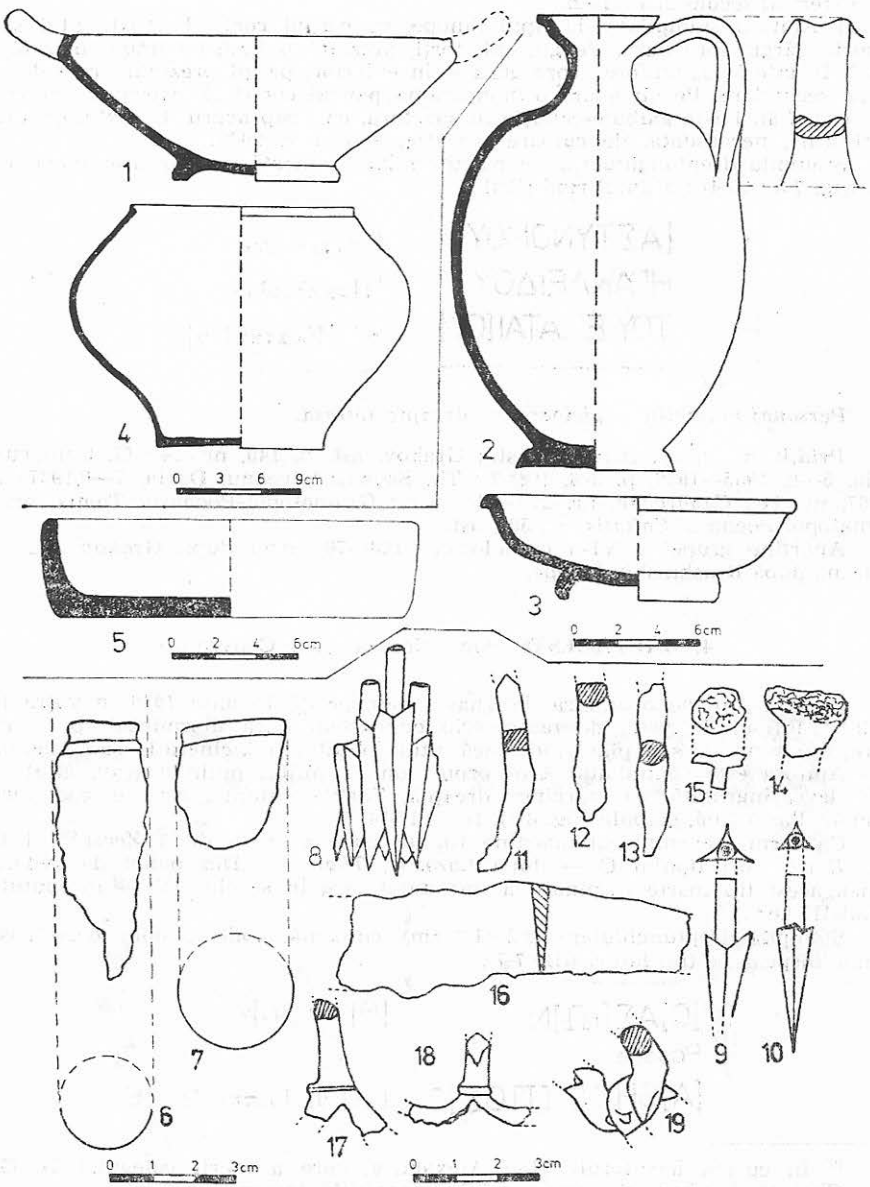

Fig. 2 : 1-3 — lékane, lekythos și bol de la Medgidia ; 4-5 — urnă și capac de la Făurei ; 6-19 — obiecte de fier din mormîntul de la Mangalia (6-7 fragmente din tubul de înmănușare al unui vîrf de lance) ; 8-10 — vîrfuri de săgeată ; 11-14 — piroane ; 15 — țintă ; 16 — lamă de cuțit ; 19 — zale de lanț (?).

interval de circa 20 de ani, la sfîrşitul primului sfert şi la începutul celui de al doilea sfert al secolului IV î.e.n.

4. Amforă ştampilată de tipul Sinope, cu corpul conic, bombat, gîtul scund, cilindric, lărgit spre bază. Pe gît, sub torţi, prezintă o linie continuă incizată orizontal. În interiorul amforei, spre gură şi în exterior, pe gît prezintă urme datorate arderii secundare. Pe gît apare o monogramă parţial corodată, executată cu vopsea roşie (fig. 7/6). Pastă gălbuie-cenuşie în spărtură, cu nisip negru. La exterior angobă neuniformă, necorodată, de culoare roz (fig. 8/2). Inv. 20661.

Ştampilă dreptunghiulară pe patru rînduri, aplicată pe curbura uneia dintre torţi (fig. 7/5 ; 16/4) ; ultimul rînd ilizibil.

[ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ]	[ἀστυνόμου]
ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ	Ἡρακλείδου
ΤΟΥ ΕΚΑΤΑΙ[ΟΥ]	τοῦ Ἑκαταί[ου]
.....	.....

Personaj masculin în picioare, cu dreapta întinsă.

Pridik, p. 70, nr. 168—169, ast. ; Grakov, ast. p. 149, nr. 14 ; G. Cantacuzino, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 326, fig. 7 ; Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, 7—8,1937—1938, p. 267, nr. 74 ; *Canarache*, nr. 270—272, ast. ; Gramatopol-Poenaru, *Tomis*, nr. 31 ; Gramatopol-Poenaru, *Callatis*, nr. 583, ast.

Aparţine grupei a VI-a cronologice (120—70 î.e.n.) după *Grakov* sau 150—100 î.e.n., după Brashinsky, *Sinope*.

4. **BĂLTĂGEŞTI** (com. Crucea, jud. Constanţa)

De aici provine o amforă de Thasos descoperită în anul 1976 în vatra localităţii [195], într-un „cavou" de piatră. Nu cunoaştem dacă mormîntul, protejat cu pietre, era tumular sau plan, nici dacă ritul folosit era incineraţie sau inhumaţie.

Amfora este ştampilată. Are corpul conic, profilul puţin concav, gîtul tronconic, buza îngroşată, cu marginea dreaptă. Torţile puternic arcuite, cad vertical pe umăr. Pastă fină, gălbuie (fig. 8/3). Inv. 21.514.

Ca formă, exemplarul aparţine tipului 20/d, e, z — după *Zeest* [196], I b — după *Bon* [197], ori tipului C — după Lazarov, *Thasos* [198]. Din punct de vedere al formei, acest tip foarte răspîndit, a fost datat larg în secolul IV — începutul secolului III î.e.n. [199].

Ştampilă dreptunghiulară (2,2×1,7 cm), corodată, aplicată oblic defectuos, cu legenda dispusă pe trei laturi (fig. 7/7).

[Ο]ΑΣ[ΙΩ]Ν	[Θ] ασ [ίω]ν
Pasăre	
[Α]ΘΗ[ΝΙΤΤΤΟΣ]?	[Ἀ] θη [νιππος]?

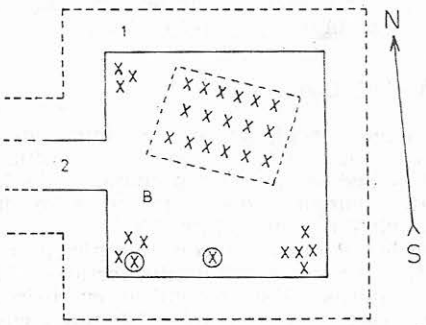
[195] În curtea locuitorului Ion Alexandru, care a oferit colegului N. Georgescu-Cheluţă şi informaţii sumare privind condiţiile descoperirii.

[196] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 83—86 şi pl. 8/20 d, e, ; 9/ţ.

[197] A. M. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos*, în Etudes thasiennes, IV, Paris, 1957, p. 16—19 şi fig. 3/3 ; 6/2, 3.

[198] M. Lazarov, în Actes du IIe Congrès International de Thracologie, Bucureşti (1976), II, 1980, p. 174—175 şi pl. I/3.

[199] *Idem.*

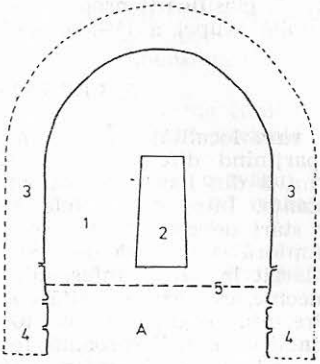

MANGALIA 1970
CAMERA FUNERARĂ CU BOLTĂ A MORMÎNTULUI TUMULAR (SECȚIUNE ORIZONTALĂ)

B - INTERIORUL CAMEREI FUNERARE
1 - PEREȚELE CAMEREI, CONSTRUIT DIN BLOCURI DE CALCAR
2 - INTRAREA ÎN MORMÎNT
XX - ZONE DERANJATE DE JEFUITORI
⊗ - VÎRFURI DE SĂGEATĂ, OPAIȚ CERAMIC, FRAGMENTE DE CUȚIT ȘI DE LANCE

0 1 2m

1

MANGALIA 1970
CAMERA FUNERARĂ CU BOLTĂ A MORMÎNTULUI TUMULAR (SECȚIUNE VERTICALĂ)

A - PEREȚELE DE VEST
1 - PEREȚELE PROPRIU ZIS, CONSTRUIT DIN BLOCURI DE CALCAR
2 - INTRAREA ÎN MORMÎNT
3 - PEREȚII LATERALI, CONSTRUIȚI DIN BLOCURI DE CALCAR
4 - BLOCURI DE FUNDAȚIE, NEFASONATE, ALE CAMEREI FUNERARE
5 - NIVELUL ANTIC, CU CRUSTA DE CALCAR

2

0 1 2m

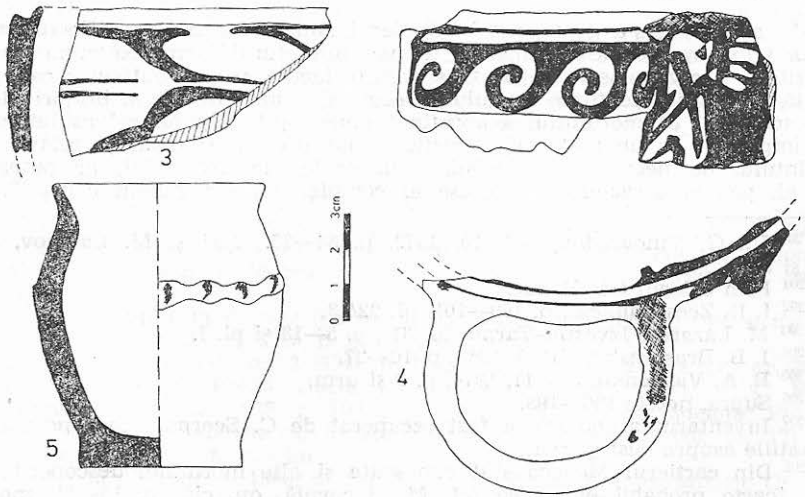

Fig. 3 : 1-2 — secțiune orizontală și verticală a camerei funerare de la Mangalia ; 3-4 — fragmente de lékane de la Mihai Viteazu ; 5 — vas miniatural de la Ion Corvin (nr. 7 — inv. 20662).

Bon, nr. 93, asemănător.

Potrivit clasificării propuse de Iu. G. Vinogradov [200], amfora pare să aparţină după ştampilă grupei a IV-a cronologice, datată între 350—330 î.e.n.

5. CERNAVODĂ (jud. Constanţa).

Din raza localităţii, fără a putea preciza locul, provin mai multe materiale antice, aparţinînd diferitor epoci şi care s-au aflat o vreme în colecţia şcolii generale nr. 3 din localitate. În anul 1975 acestea au fost preluate [201] de Muzeul din Constanţa. Între materialele amintite semnalăm două amfore, care datorită bunei lor stări de conservare, par să provină din morminte.

1. Amforă ştampilată de tipul Heraclea Pontică, cu corpul conic, gîtul înalt, cilindric, lărgit la partea inferioară. Torţile arcuite, aproximativ verticale. Piciorul înalt, tronconic, cu baza adîncită conic în interior. Pastă cărămizie, cu nisip negru, grosier. Prezintă pe gît, deasupra torţilor, urme de vopsea roşie. Ştampilă englifică, pe două rînduri, complet corodată. Inv. 6263.

Ca formă generală amfora pare să aparţină tipului II, după *Zeest* [202], şi Lazarov, *Heraclea* [203], iar după aspectul cartuşului ştampilei — grupei a III-a sau a IV-a după Brashinsky [204]-Vasilenko [205]. Poate fi datată larg în a doua jumătate a secolului IV-prima jumătate a secolului III î.e.n.

2. Amforă fragmentară de Thasos, cu corpul conic şi gîtul tronconic. Lipsesc gura şi torţile amforei. Pastă cărămizie-gălbuie, cu fragmente de mică în compoziţie (fig. 8/4). Inv. 12.206.

Ca formă exemplarul aparţine tipului 20/d, e, z — după *Zeest*, I b — după Bon, ori tipului C — după Lazarov, *Thasos* [206], putîndu-se data larg în secolul IV-începutul secolului III î.e.n.

6. CONSTANŢA

A. CARTIERUL MEDEEA

În anul 1972 s-a descoperit în cartierul amintit un mormînt de inhumaţie [207], conţinînd mai multe vase elenistice, un vas miniatural lucrat cu mîna, precum şi un cuţit de fier cu plăsele de os. Observaţiile făcute asupra puţinelor oase rămase, datorită aciditătii accentuate a solului, precum şi diametrul mic al brăţării de bronz, dovedesc faptul că mormîntul a aparţinut unui copil. Depunerea vasului lucrat cu mîna împreună cu un material elenistic variat precum şi distanţa relativ mare a mormîntului de necropolele elenistice cunoscute ale Tomisului, ar putea pleda, eventual, pentru caracterul negrecesc al complexului funerar în cauză [208].

---

[200] Iu. G. Vinogradov, NE, 10, 1972, p. 34—35. Vezi şi M. Lazarov, *op. cit.*, p. 178 şi urm.

[201] Prin colegul Gh. Papuc.

[202] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 100—101, pl. 22/43.

[203] M. Lazarov, Izvestia-Varna, 16 (31), p. 5—13 şi pl. I.

[204] I. B. Brashinsky, NE, 5, 1965, p. 10—27.

[205] B. A. Vasilenko, NE, 11, 1974, p. 3 şi urm.

[206] Supra, notele 196—198.

[207] Inventarul arheologic a fost recuperat de C. Scorpan, care ne-a oferit şi informaţiile asupra descoperirii.

[208] Din cartierul Medeea sînt cunoscute şi alte morminte descoperite întîmplător, foarte probabil elenistice (cf. M. Bucovală, *op. cit.*, p. 10—11, mormîntul 354 ; M. Irimia, Peuce, 6, 1977, p. 73—76). Acest fapt ar indica existenţa aici poate chiar a unei necropole. Descoperirile se află la peste 5 km distanţă de zona peninsulară a Constanţei şi de necropolele elenistice tomitane. Considerăm că mormintele din zona „Medeea" pot să aparţină unei aşezări „satelit" din apropierea Tomisului, cu populaţie mixtă greco-indigenă, după tipul celor de la Istria-Sat, Tariverde, Corbu de Sus, Vadu, Sinoe etc. (cf. M. Irimia, Pontica, 13, 1981, p. 67—71).

— Cană cu corpul globular, fundul inelar, gîtul înalt, larg, cilindric și buza cu marginea lățită mult în exterior. Toarta, aflată la aceeași înălțime cu gura, este trasă din buză și sprijinită pe umăr. Pastă maronie-cenușie închisă. Pe corp prezintă urmele unei angobe maronii, corodate (fig. 10/4). Dimensiuni : H = 20 cm ; D = 14 cm. Inv. 20607.

Pare să aparțină unui tip evoluat din exemplarele de forma cănii descoperite la Histria, datată către mijlocul secolului IV î.e.n.[209], dar care prezintă și cîteva deosebiri importante.

— Bol ceramic foarte scund, cu fundul rotunjit, concav, prevăzut cu *umbo*. Buza subțiată, trasă puțin în interior. Pastă cărămizie, cu angobă maronie, corodată (fig. 9/3). Dimensiuni : H = 30 cm ; D = 7,5 cm. Inv. 20.609.

— Vas miniatural lucrat cu mîna, cu corpul înalt, bombat, gura puțin evazată și fundul plat. Pe marginea exterioară a buzei, de jur împrejur, prezintă crestături subțiri. Pe umăr are un brîu în relief, crestat, destul de mare în raport cu dimensiunile vasului. H = 6 cm ; D = 5,5 cm. Inv. 20610 (fig. 1/1 ; 9/4).

Vasul reproduce pe cele getice în formă de sac, puțin bombate, frecvente în necropolele autohtone din secolul IV-începutul secolului III î.e.n.[210].

— Oglindă plată de bronz, de formă circulară, neornamentată, corodată în mare parte (fig. 9/2). Dimensiuni : D = 9 cm ; G = 0,3 cm. Inv. 20608.

Exemplare oarecum asemănătoare, uneori ornamentate apar în mod frecvent la Tomis, Callatis, Apollonia[211] etc., în morminte datate în întreaga epocă elenistică.

— Brățară mică de bronz, puțin deformată, lucrată dintr-o verigă simplă, lățită la partea interioară. Capătul păstrat este puțin lățit, decorat sub formă de brăduț (fig. 1/2). Dimensiuni : D = 5 cm ; G = 0,3 cm. Inv. 20611.

— Trei mărgele din pastă de sticlă. Un exemplar este confecționat din pastă albastră cu „ochi" din pastă albă și un punct galben central ; are formă inelară. Al doilea exemplar, mai mic, este din pastă galbenă cu „ochi" albaștri, străbătuți de liniuțe albe. A treia mărgică, bitronconică, de mici dimensiuni, este confecționată din pastă albastră deschisă (fig. 10/5). Inv. 20612.

În cetățile vest-pontice, ca și în Hallstatt-ul tîrziu ori în Latène, mărgelele de sticlă constituie o categorie obișnuită, cunoscută în diferite medii culturale și etnice ; din acest motiv ele nu oferă un indiciu cultural sau cronologic precis. În mormintele elenistice tomitane ele apar relativ frecvent, dar le întîlnim și în lumea getică, la Bugeac, Satu Nou, Murighiol, Enisala, Sarichioi, Cernavodă[213] etc. Toate variantele descoperite în Dobrogea sînt bine cunoscute atît în diferite alte regiuni ale României, cît și în teritoriile învecinate, din nordul Bulgariei, ori în lumea nord-pontică[214].

---

[209] P. Alexandrescu, Histria, II, București, 1966, p. 231, m. 5, 2, inv. V 21048 și pl. 83. Cana de aici are pasta cenușie, cu mică și angobă cenușie-mată. Pe gît prezintă caneluri orizontale reliefate slab, iar pe corp, alte două caneluri orizontale. Exemplarul de la Constanța-Medeea, asemănător ca formă, este diferit ca pastă ; nu e nici ornamentat.

[210] Ca, de exemplu, la Bugeac (cf. M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 204 și fig. 10), Murighiol (Exp. Bujor, SCIV, 8, 1956, p. 244 și fig. 3) etc.

[211] M. Bucovală, *op. cit.*, nr. 2 (354), p. 11/d (mijlocul sec. IV î.e.n.) ; nr. 38 (9), p. 61/i (sec. II î.e.n.) ; C. Preda, Dacia, NS, 5, 1961, p. 297, fig. 3, 5 ; C. Preda El. Bârlădeanu, Pontica, 12, 1979, p. 103 și pl. 5/1, 2, 5 ; El. Bârlădeanu, Pontica, 13, 1980, p. 223 ; Ianka Mladenova, în *Apollonia*, Sofia, 1963, p. 320, pl. 171 etc.

[212] M. Bucovală, *op. cit.*, passim.

[213] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 209 și fig. 18/c-e ; 23/b-d ; B. Mitrea, Om CD, p. 409—413 și fig. 2 ; Exp. Bujor, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 573—578, pl. 1/1-3 ; 7-9 ; idem, Materiale, 5, 1959, p. 376 ; G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 126 ; idem, Peuce, 6, 1977, p. 155 ; idem, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 151 ; Irina și Ernest Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, p. 107, cat. 74—76 și pl. 36/6-8 ; M. Irimia, Pontica, 6, 1972, p. 17 și pl. 8/1 a-d.

[214] V. Vasiliev, *Sciții agatîrși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980, p. 101 și nota 553.

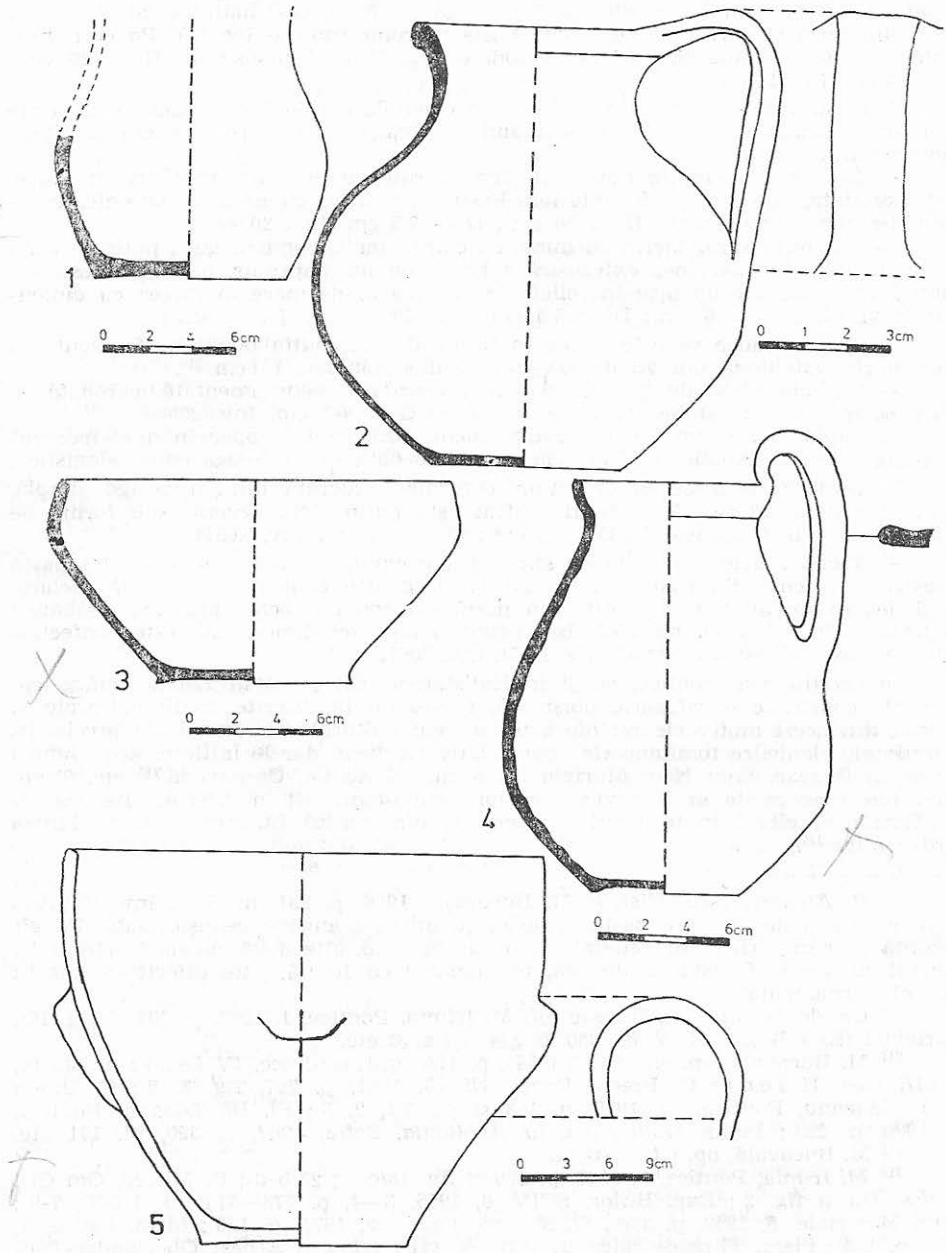

Fig. 4 : 1, 3-5 — ceramică de la Satu Nou (nr. 12 — inv. 15539 ; nr. 11 — inv. 6573 ; nr. 16 — inv. 2306 ; nr. 8 — inv. 22940) ; 2 — cană elenistică de la Medgidia.

— Cuțit de fier cu lama alungită, foarte puțin curbă și limba prinsă cu trei nituri în plăsele dreptunghiulare de os, puțin albiate la mijloc (fig. 10/7). Dimensiuni : lungimea = 21,5 cm ; lățimea lamei = 2,5 cm. Inv. 20613.

Cuțitele sînt unelte întîlnite relativ frecvent în Dobrogea, mai rar în mormintele grecești și elenistice [215], dar mai des în cele indigene și scitice. Exemplarul amintit aparține tipului cu lama dreaptă sau foarte puțin curbată și limba mînerului prevăzută cu unul sau două nituri pentru plăsele (tipul A1 de la Ferigile [216]). Cuțitele de tipul amintit sînt cele mai numeroase în Dobrogea, întîlnindu-se frecvent la Bugeac și Enisala [217]. Alte piese au mai fost descoperite la Cernavodă, Satu Nou, Telița [218] etc. Nu avem încă deocamdată în Dobrogea exemplare prevăzute cu trei nituri și plăsele de os. La Murighiol au fost recuperate fragmente de plăsele [219]. Cuțitele sînt de asemenea apariții frecvente în Moldova, Muntenia, ca și în nord-estul Bulgariei ; ele circulă o perioadă relativ îndelungată, fapt ce nu poate servi la obținerea unor datări mai strînse pentru complexele în care apar.

Mormîntul prezentat pare să aparțină celei de a doua jumătăți a secolului IV-începutului secolului III î.e.n.

B. CONSTANȚA-SUD (Fabrica de oxigen).

În anul 1975 a fost descoperit în zona Constanța-Sud (Fabrica de oxigen a portului Constanța Sud-Agigea) un mormînt familial de inhumație cuprinzînd trei schelete așezate pe direcția nord-sud, cu capul spre nord. În dreptul membrelor inferioare ale scheletului aflat la est erau așezate două amfore elenistice (una aparținînd unui tip nedeterminat, înclinată cu gura spre vest, iar alta de tipul Chersones, așezată vertical) și o lespede de piatră trapezoidală. În apropierea aceluiași schelet au fost descoperite 11 vîrfuri de săgeată, o fusaiolă, un inel de metal alb (argint ?) și patru mărgele de sticlă (fig. 1/3-5, 7 ; 9/5-8). Scheletul nr. 2, aflat în mijloc, nu avea în preajmă nici un obiect de inventar. În zona scheletului nr. 3, aflat în partea de vest a mormîntului, s-au descoperit o brățară de bronz, două fusaiole, doi cercei de mărimi puțin diferite din sîrmă de argint, patru mărgele gălbui de sticlă (fig. 1/6 ; 10/3) și două vîrfuri de săgeată, asemănătoare celorlalte 11 descoperite în preajma primului schelet.

— Amforă elenistică aparținînd unui tip nedeterminat (Chersones ?). Corpul conic, cu profilul puțin concav și piciorul alungit, terminat în unghi, cu baza puțin concavă. Umerii aproape orizontali formează un unghi ascuțit cu corpul. Gîtul cilindric, cu buza îngroșată spre exterior. Pe gît prezintă o incizie adîncă, iar sub buză are o dungă aproape continuă de vopsea roșie, parțial corodată. Urme de vopsea roșie apar de asemenea pe gît și pe una din torți. Tot pe gît este executată cu

---

[215] P. Alexandrescu, Histria, II, tumulul XIX, p. 154/13 a, b și pl. 85 ; M. Bucovală, *op. cit.*, m. 72 (62), p. 115/d ; C. Preda, El. Bârlădeanu, Pontica, 12, 1980, p. 103 și pl. 5/3 etc.

[216] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 62 și pl. 18/1-14.

[217] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 222 și fig. 35/a, b ; idem, Thraco-dacica, 2, 1981, p. 50 și fig. 3/6, 8 ; altele inedite, descoperite în diferite morminte ; G. Simion, Peuce, 2, 1971, p. 125—126 ; idem, Peuce, 6, 1977, p. 54.

[218] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 288—290 și fig. 11/1-2 ; B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, 1961, p. 286 și urm. ; idem, Materiale, 8, 1962, p. 371 ; G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, Materiale, 8, 1962, p. 373—374 și fig. 5.

[219] Exp. Bujor, SCIV, 6, 1955, 3—4, p. 578. Întîlnim în schimb un cuțit oarecum semănător cu plăsele de os unite prin cinci nituri la Chiscani, jud. Brăila, într-o necropolă atribuită sciților și datată în al treilea sfert al secolului IV î.e.n. (cf. Valeriu Sîrbu, SCIVA, 34, 1983, 1, p. 25—29 și fig. 5/4).

vopsea roşie litera H. Pastă roşie în spărtură, cu puţină mică în compoziţie şi angobă groasă, gălbuie-alburie (fig. 8/6). Inv. 21330.

— Amforă de tipul Chersones cu corpul conic, piciorul înalt şi baza îngroşată, concavă. Gîtul strîmt, cilindric, tronconic spre bază, iar buza îngroşată inelar în exterior. Torţile relativ scurte, arcuite. Deasupra uneia dintre ele prezintă urme de vopsea roşie şi litera O (fig. 16/8), executată pe gît cu aceeaşi vopsea. Poartă ştampile pe ambele torţi. Pastă cărămizie deschisă, cu mult nisip negru în compoziţie (fig. 8/8). Inv. 21338.

Ştampila nr. 1, de mici dimensiuni (1,8×1,2 cm) sub formă de monogramă (fig. 7/9).

ΣΤΕ (T în ligatură cu E)

Ştampila nr. 2, dreptunghiulară (6,5×1 cm) pe două rînduri (fig. 7/10 ; 16/5).

ΑΙΣΧΙΝ[Α] Α'ισχίν [α]
ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ 'αστυνόμου

Pridik, p. 140, nr. 2, întocmai ; *Canarache*, nr. 485 ; Gramatopol-Poenaru, *Callatis*, nr. 874, întocmai ; V. V. Borisova, NE, 11, 1974, p. 112, nr. 7. După Ahmerov, VDI, 1949, 4, p. 99—123, pe baza ştampilei, amfora aparţine grupei a II-a cronologice (pl. II şi p. 105—106, 111/2 ; 112/6), datată între mijlocul şi sfîrşitul secolului III î.e.n. La V. V. Borisova, NE, 11, 1974, 3, p. 112—113, amforele cu numele acestui astinom sînt datate de asemenea între mijlocul şi sfîrşitul secolului III î.e.n. Din punct de vedere al formei, exemplarul se apropie de tipul I B, datat de V. V. Borisova *(op. cit.)*, p. 103, în a doua jumătate a secolului III î.e.n. La B. Iu. Mihlin (VDI, 1979, 2, p. 139—159) ştampilele asemănătoare ca formă sînt încadrate grupelor a II-a sau a III-a, datate între începutul şi mijlocul secolului III, respectiv a doua jumătate a secolului III î.e.n. După V. I. Katz [219a], amforele ale căror ştampile au doar numele şi titulatura, aparţin tipului I, datat în ultimul sfert al secolului IV-primul sfert al secolului III î.e.n.

— Brăţară de bronz lucrată dintr-o verigă cu secţiune elipsoidală ; capetele rupte (fig. 1/10 ; 9/10). Dimensiuni : D = 6,7 cm ; G = 0,2 şi 0,5 cm. Inv. 21334.

— Doi cercei lucraţi dintr-o verigă de argint relativ groasă, cu un capăt drept, iar celălalt îndoit. Pe corpul lor au fost aplicate cîte două fire răsucite din acelaşi metal ; într-un caz (fig. 1/9 ; 9/11), unul dintre fire s-a desprins şi s-a pierdut din vechime. Deşi cerceii aparţineau aceleiaşi persoane şi sînt de acelaşi tip, au dimensiunile puţin diferite (fig. 1/8-9 ; 9/11-12). Dimensiuni : D : 1 = 3 cm ; 2 = = 2,2 cm. Inv. 21335.

— Inel de metal alb (argint ?), de forma unei verigi simple, cu partea anterioară (chaton-ul) ovală, lăţită, puţin concavă (fig. 1/11). Dimensiuni : D = 1,7 cm ; lăţimea = 1,2 cm. Inv. 21.339.

— Trei fusaiole bitronconice, dintre care două au cîte o parte mai înaltă, iar cealaltă mai scundă (fig. 9/13, 14) ; al treilea exemplar are ambele părţi egale (fig. 9/15). Pastă grosieră, roşie-cărămizie sau cenuşie, cu suprafaţa lustruită, parţial corodată. Dimensiuni : D : 1. = 3,2 cm ; 2. = 2,7 cm ; 3. = 2,6 cm ; H 1. = = 2,3 cm ; 2. = 2 cm ; 3. = 1,7 cm. Inv. 21.333.

— Opt mărgele, dintre care trei inelare (fig. 1/3, 4, 7 ; 9/6, 7, 9) şi cinci globulare (fig. 1/5, 6 ; 10/3). Două exemplare inelare, confecţionate din pastă de sticlă albastră, prezintă cîte trei „ochi" din pastă albă, cu un punct albastru în mijloc. Al treilea exemplar inelar este din pastă verde, cu trei „ochi" de culoare galbenă şi punct albastru-cenuşiu în mijloc. Un exemplar globular, puţin turtit, de mici dimensiuni, era executat dintr-un metal alb, corodat (fig. 1/5 ; 9/8). Alte patru

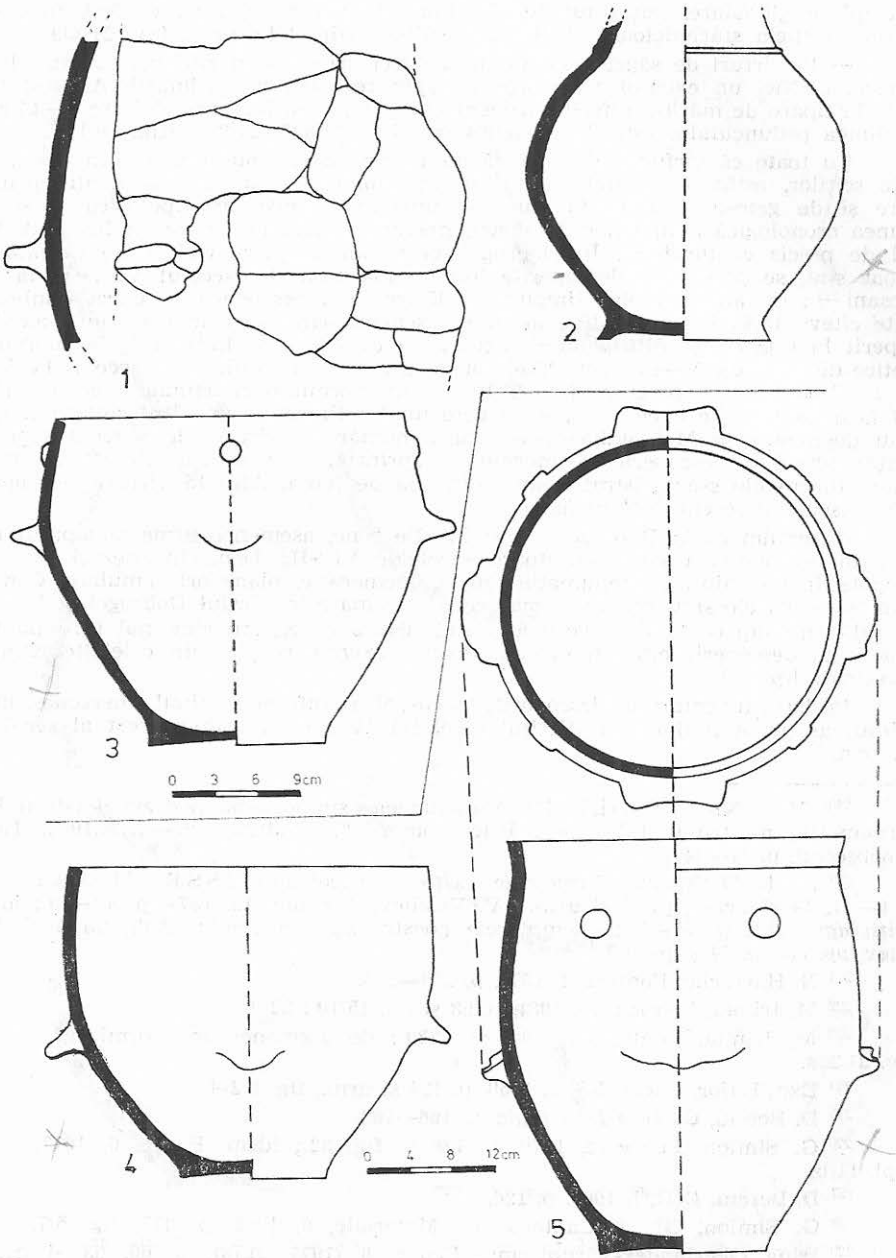

Fig. 5 : — ceramică de la Satu Nou : 1 (nr. 4 — inv. 4733) ; 2 (nr. 15 — inv. 22935) ; 3 (nr. 9 — inv. 22936) ; 4 (nr. 1 — inv. 2304) ; 5 (nr. 7 — inv. 1782).

exemplare globulare, puțin turtite, de dimensiuni variate, erau confecționate din pastă de sticlă sfărîmicioasă, de culoare gălbuie (fig. 1/4 ; 10/3). Inv. 21.339.

— 13 vîrfuri de săgeată de bronz, cu trei aripioare și peduncul relativ lung, tronconic. Nici un exemplar nu prezintă spin recurbat pe peduncul. Au fost turnate în tipare de mărimi diferite. Dimensiuni : lungimea lor variază între 3—3,7 cm ; grosimea pedunculului este de circa 0,4 cm. Inv. 21.331—21.332. (fig. 10/1,2).

Cu toate că vîrfurile de săgeată au fost atribuite multă vreme în exclusivitate sciților, astăzi este știut că ele au fost folosite și de alte populații, printre care și de geto-daci. Datorită studiilor întreprinse, evoluția tipologică și succesiunea cronologică a tipurilor de săgeți, precum și aria lor de răspîndire sînt destul de precis conturate [220]. În Dobrogea cele mai timpurii vîrfuri de săgeată de bronz sînt, se pare, cele descoperite într-un mormînt din secolul VI î.e.n. la Petroșani [221] ; un alt exemplar timpuriu, foliform, s-a descoperit la Gura Canliei [222]. Alte cîteva vîrfuri de săgeată mai tîrzii, asemănătoare celor în discuție, s-au descoperit la Bugeac [223], Murighiol [224], Ceamurlia de Jos [225] și Enisala [226], în morminte getice din secolele V—IV î.e.n. Altele au apărut într-un cimitir din secolul IV î.e.n. de la Cernavodă [227], precum și la Telița [228], în morminte aparținînd secolelor IV—III î.e.n. Mai multe exemplare, între care unul foliform și un altul cu trei muchii s-au descoperit la Mahmudia [229]. Un mare număr de vîrfuri de săgeată (aproximativ 100) s-a descoperit în mormîntul „princiar" de la Agighiol [230]. În tubul unora dintre ele s-au păstrat resturi din tija de lemn. Alte 15 vîrfuri de săgeată s-au descoperit recent la Cumpăna [231].

Observăm că în Dobrogea, ca și în alte zone, asemenea arme au apărut mai ales într-o perioadă corespunzătoare secolelor VI—III î.e.n., în așezări sau necropole, în morminte de inhumație sau de incinerație, plane ori tumulare. Constatăm totuși că ele sînt într-un număr ceva mai mare în nordul Dobrogei și în zona litorală, în timp ce în zona vestică și sud-vestică a regiunii sînt mai rare (la Bugeac s-au descoperit pînă în prezent doar 5 exemplare, iar din celelalte cimitire învecinate lipsesc).

Pe baza inventarului descoperit, îndeosebi a amforei de tipul Chersones, mormîntul ar putea fi datat la sfîrșitul secolului IV sau în primul sfert al secolului III î.e.n. [232].

[219a] V. I. Katz, Materialî, III, Vsesoiuznego simpoziuma podrevnei istorii Pricernomoriia na temu „Ellinizm i Pricernomoriia", Țhaltubo, 21—27.05.1982, Tezicî i soobșcenii, p. 41—44.

[220] A. I. Meliukova, *Voruženie skifov.* Arheologiia S.S.S.R., Moskova, 1964, p. 9—11, 14 și urm. ; pl. 6 și urm. ; V. Vasiliev, Apulum, 12, 1974, p. 48—59 ; idem, *Sciții agatîrși...*, p. 74—77 ; exemplarele noastre aparțin tipului A2b, după V. Vasiliev, *op. cit.*. p. 74 și pl. 9/9.

[221] N. Harțuche, Pontica, 4, 1971, p. 259—260.

[222] M. Irimia, Pontica, 14, 1981, p. 98 și fig. 15/10 ; 22/9.

[223] M. Irimia, Pontica, 1, 1968, p. 230 ; de asemenea în mormîntul nr. 95, inv. 31.238.

[224] Exp. Bujor, Dacia, NS, 2, 1958, p. 124 și urm., fig. 8/2-4.

[225] D. Berciu, *Cultura Hamangia*, p. 166—168.

[226] G. Simion, Peuce, 2, 1970, p. 126 și fig. 32 ; idem, Peuce, 6, 1977, p. 54 și pl. 11/b.

[227] D. Berciu, DID, I, 1965, p. 126.

[228] G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, Materiale, 8, 1962, p. 377, fig. 5/7.

[229] Irina Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8 (1977—1978), p. 60, 63 și nr. 9.

[230] D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1977, p. 68—69 și fig. 49.

[231] Mai jos.

[232] Dacă ținem seama mai ales de încadrarea cronologică a amforei de Chersones.

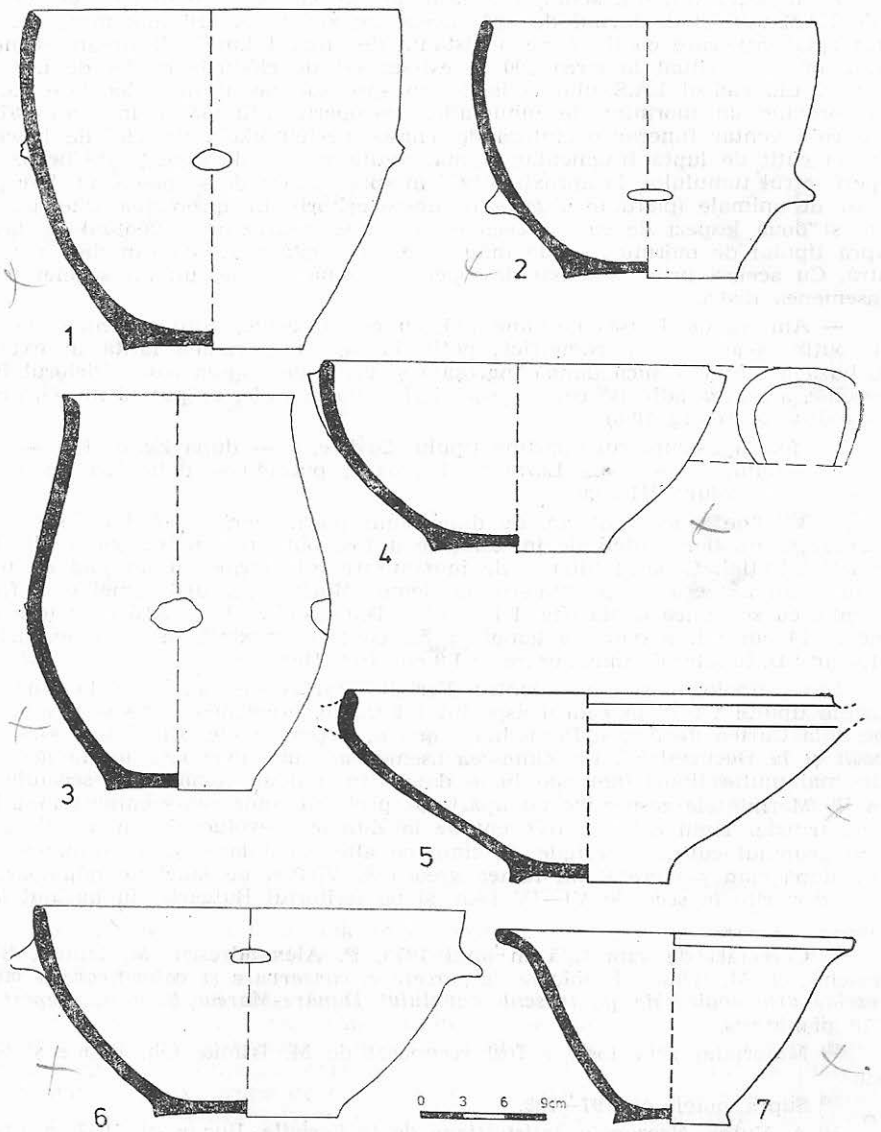

Fig. 6 : — ceramică de la Satu Nou : 1 (nr. 5 — inv. 15540) ; 2 (nr. 2 — inv. 32002) ; 3 (nr. 3 — inv. 4723) ; 4 (nr. 10 — inv. 32001) ; 5 (nr. 13 — inv. V 18086) ; 6 (nr. 6 — inv. 1781) ; 7 (nr. 14 — inv. 22931).

7. **CUMPĂNA** (jud. Constanța).

A. În zona văii din sudul localității, la aproximativ 200 m spre est de clădirile I.A.S.-ului și de turnul de apă începe un șir de tumuli mai mult sau mai puțin aplatizați, care continuă pe o distanță de circa 1 km [233]. Dintr-un asemenea tumul aplatizat, situat la circa 200 m est-sud-est de clădirile stației de uscare a furajelor din cadrul I.A.S.-ului și la 200 m spre sud de ultimele locuințe ale satului provine un mormînt de inhumație, descoperit întîmplător în anul 1979 [234]. Avea ca inventar funerar o amforă de Thasos neștampilată, un vîrf de lance de fier, un cuțit de luptă fragmentar și mai multe vîrfuri de săgeată de bronz. Tot în perimetrul tumulului, la aproximativ 4 m spre sud-est de schelet s-au descoperit și oase de animale (pierdute ulterior de descoperitori). În apropierea scheletului se aflau și două lespezi de calcar, ceea ce ar putea reprezenta, eventual, o dovadă asupra tipului de mormînt — de inhumație, în casetă realizată din dale mari de piatră. Cu același prilej s-a mai descoperit în zona movilei un alt schelet uman, de asemenea, distrus.

— Amforă de Thasos neștampilată, cu corpul conic, gîtul tronconic cu profilul puțin concav, gura asimetrică, puțin lățită, cu marginea lățită în exterior. Sub buză prezintă o mică dungă îngroșată și urme de vopsea roșie. Piciorul înalt, tronconic, are baza adîncită conic spre interior. Pasta roșie, cu puțină mică în compoziție. Inv. 24024 (fig. 10/8).

Ca formă exemplarul aparține tipului 20/d, e, z — după *Zeest*, I b — după *Bon*, ori tipului C — după Lazarov, *Thasos* [235], putîndu-se data larg în secolul IV-începutul secolului III î.e.n.

— Vîrf de lance foliform, de dimensiuni mari, lucrat probabil dintr-o singură bucată de fier ; tubul de înmănușare a fost obținut prin curbarea plăcii de fier lățită inițial. Capătul tubului de înmănușare este strîns cu un inel de bronz pentru a nu aluneca de pe mînerul de lemn. Muchia nervurii lamei este foarte evidentă, cu secțiunea ovală (fig. 1/12 ; 9/16). Dimensiuni : L = 38,5 cm ; (din care mînerul 14 cm) ; l. maximă a lamei = 5,5 cm ; G. maximă în zona nervurii = = 1,6 cm ; D. tubului de înmănușare = 1,8 cm. Inv. 24026.

După tipologia stabilită pentru Ferigile, vîrful de lance de la Cumpăna aparține tipului C2 [236]. În cadrul aspectului Ferigile, asemenea arme s-au mai descoperit la Curtea de Argeș, Poroschia, Tigveni, Cepari [237] etc. Alte piese s-au descoperit și la București [238]. La Zimnicea asemenea arme apar într-un număr mare și în mai multe tipuri, aproape toate datate în a doua jumătate a secolului IV î.e.n. [239]. Mormintele respective au aparținut probabil unor reprezentanți ai aristocrației tribale. Tipul cel mai frecvent de la Zimnicea evoluează din armele aparținînd grupului cultural Ferigile, în timp ce alte exemplare își au originea, probabil, după cum s-a arătat, în lumea greacă [240]. Vîrfuri de lănci asemănătoare au fost descoperite în secolele VI—IV î.e.n. și pe teritoriul Bulgariei în bazinul lacu-

---

[233] Cercetări de suprafață în anul 1973, P. Alexandrescu, M. Irimia, Silvia Baraschi ; cf. M. Irimia, *Probleme de cercetare, conservare și valorificare a monumentelor arheologice de pe traseul canalului Dunăre-Marea Neagră, Repertoriu*, nr. 78, manuscris.

[234] Materialul arheologic a fost recuperat de M. Irimia, Gh. Papuc și Sorin Ursu.

[235] Supra, notele nr. 197—198.

[236] A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 64—65.

[237] *Ibidem* și nota 4 ; vezi și Eug. Popescu, A. Vulpe, Dacia, NS, 26, 1982, p. 77 și urm., fig. 11/b (Cepari — „Topliță", tumulul 5), fig. 15/D (Tigveni — „Babe" — descoperiri întîmplătoare).

[238] Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979, pl. 10/4-5.

[239] A. D. Alexandrescu, Dacia, NS, 24, 1979, p. 54 și fig. 61—64.

[240] Idem.

Fig. 7 : — ştampile de amfore : 1 — Adîncata ; 2-5 — 23 August (nr. 1 — inv. 20658 ; nr. 2 — inv. 20659 ; nr. 3 — inv. 22660 ; nr. 4 — inv. 20661) ; 7 — Bălţăgeşti ; 9-10 — Constanţa Sud (inv. 21338) ; 11 — Cumpăna (B — inv. 20656) ; 12 — Medgidia (nr. 6 — inv. 21373) ; 13-14 — Satu Nou (nr. 19 — inv. 14450 ; nr. 20 — inv. 14433/a) ; 15 — Zebil ; monograme : 6 — 23 August (nr. 4 — inv. 20661) ; 8 — Constanţa Sud (inv. 21338).

lui de acumulare al barajului Batak — punctul „Tărnat" [241], Krăgulevo [242], Kaloianovo [243], Drumevo [244] etc.

Exemplarul de la Cumpăna se apropie mai ales de vîrfurile foliforme cu lăţimea maximă la partea inferioară descoperite la Zimnicea, precum şi de cel descoperit la Krăgulevo.

— Cuţit de luptă fragmentar, de fier, cu un singur tăiş. Lipsesc partea din spre mîner, mînerul şi vîrful. Tăişul drept, cu secţiunea triunghiulară (fig. 1/13 ; 9/17). Din mîner se păstrează un mic fragment de plăsea de os, cu suprafaţa rotunjită şi un nit pentru ancorare de limba mînerului. Fragmentul de plăsea era ornamentat cu patru grupe de cîte două cercuri mici concentrice şi un punct în mijloc (fig. 1/14). Lama cuţitului era oxidată, exfoliată. Dimensiuni : L. lamei = = 31 cm ; l = 3,5 cm ; grosimea muchiei (mult oxidată şi exfoliată) = 1 cm ; L. fragmentului de plăsea = 4 cm ; l. fragmentului de plăsea = 2 cm. Inv. 24027.

[241] D. Tončev, At. Milčev, Izvestiia-Sofia, 32, 1970, p. 178 şi fig. 60.
[242] L. Bobčeva, Izvestiia-Varna, 11(26), 1975, p. 119—123 şi pl. 4/10.
[243] M. Čičikova, Izvestiia-Sofia, 31, 1969, p. 64—66 şi fig. 18.
[244] Tv. Dremsizova-Nelčinova, Arheologiia, 7, 1965, 4, p. 54 şi urm. ; fig. 7/1, 2.

Două arme asemănătoare, foarte puțin curbate, prevăzute tot cu un tăiș, provin de la Enisala [245].

Cuțite de luptă cu un singur tăiș s-au descoperit la Gogoșu [246], Ferigile [247], precum și în alte zone mai îndepărtate. Asemenea arme de tip comun au apărut și pe teritoriul R. P. Bulgaria [248]. Un cuțit de luptă oarecum asemănător s-a descoperit la Zimnicea [249]. Se pare că din aceste arme a evoluat mai tîrziu *sica* dacică [250].

— 15 vîrfuri de săgeată de bronz, cu trei aripioare și peduncul relativ lung, foarte puțin tronconic. Nu prezintă spin recurbat. Au fost turnate în cel puțin trei tipare de mărimi diferite. Pe două exemplare se observă cîte trei striuri oblice, aplicate pe trei suprafețe ale aripioarelor. Dimensiuni : lungimea lor variază între 2,7—3,9 cm, iar grosimea pedunculului este de 0,4—0,5 cm. Inv. 24.025 (fig. 10/9).

Vîrfurile de săgeată de la Cumpăna sînt de același tip cu cele descoperite la Constanța-Sud (Fabrica de oxigen) și prezintă aceleași analogii [251].

Morminte de inhumație în casete din dale mari de piatră, mai ales plane, s-au descoperit în orașele grecești vest-pontice [252], dar este foarte posibilă răspîndirea acestui tip sepulcral și în afara lor. Precizăm că mormîntul în discuție este tumular. Pe baza inventarului arheologic descoperit, mormîntul de la Cumpăna pare să se dateze larg în secolul IV î.e.n.

B. Din colecția școlii generale au fost preluate în anul 1973 de către muzeul din Constanța o toartă de amforă ștampilată și o cană cu pastilă pe toartă. După informațiile oferite, ele par să provină tot din tumuli distruși.

— Toartă de amforă de Thasos, cu pasta maronie-gălbuie și mică sfărîmată în compoziție ; pete maronii-cenușii la exterior, datorate arderii secundare. Ștampilă dreptunghiulară (3,2×2,2 cm) aplicată puțin oblic pe curbura torții. Legenda pe două rînduri, încadrînd simbolul ; C lunar (fig. 7/11 ; 16/7). Inv. 20656.

ΘΑCΙΩΝ Θασίων

Thyrsos cu panglică și monograme

CATYPOC Σάτυρος

Pridik, p. 55, nr. 391, asemănător, cu alt simbol ; *Bon*, nr. 1529, asemănător, fără monoramă ; *thyrsos* aparținînd tipului 2, nr. 1519, asemănător, cu aceeași monogramă, dar alt simbol ; nr. 1517—1518, 1520—1528, 1531—1535, asemănător, dar fără monogramă și cu alte simboluri ; Gramatopol-Poenaru, *Tomis*, nr. 11, asemănător, cu alt simbol și fără monogramă ; Gramatopol-Poenaru, *Callatis*, nr. 184, întocmai ; nr. 183, asemănător, cu același simbol dar fără monogramă ; nr. 185—186, asemănător, cu aceeași monogramă, dar alte simboluri ; nr. 179—182, asemănător, cu alte simboluri și fără monogramă ; M. Debidour, BCH, Suppl. V, 1979, Thasiaca, p. 285, întocmai Satyros, II. Amforele thasiene cu numele producătorului și ethnikon-ul dispuse pe două rînduri, încadrînd simbolul, au fost atribuite grupei

[245] G. Simion, Peuce, 2, p. 125—126 și fig. 7/c ; idem, Peuce, 6, 1977, p. 54 și pl. 11/a, jos.

[246] D. Berciu, Eug. Comșa, Materiale, 2, 1956, p. 320 și urm.

[247] A. Vulpe, *op. cit.*, p. 61—62.

[248] V. Mikov, Izvestiia-Institut, 6, 1930—1939, p. 160, fig. 141 b ; la Sofronievo — o sabie scurtă (cf. B. Nikolov, Izvestiia-Institut, 28, 1965, p. 164 și fig. 4/a).

[249] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 39 și fig. 60/2 ; un alt cuțit de luptă, mai curbat, la p. 40 și fig. 59/17.

[250] A. Vulpe *loc. cit.*

[251] A se vedea mai sus notele nr. 220—222.

[252] Ca de exemplu la Callatis ; cf. C. Preda, Dacia, NS, 5, 1961, p. 275—303 ; idem, Dacia, NS, 6, 1962, p. 165 și urm., cele două morminte din camera cu boltă de la 2 Mai ; C. Preda, N. Chelută-Georgescu, Pontica, 8, 1975, p. 55—64 și pl. I/1-3 ; C. Preda, El. Bârlădeanu, Pontica, 12, 1979, p. 97—102 și pl. I ; El. Bârlădeanu-Zavatin, Pontica, 13, 1980, p. 220 (M2) ; 229 (M7) ; 233 (M9).

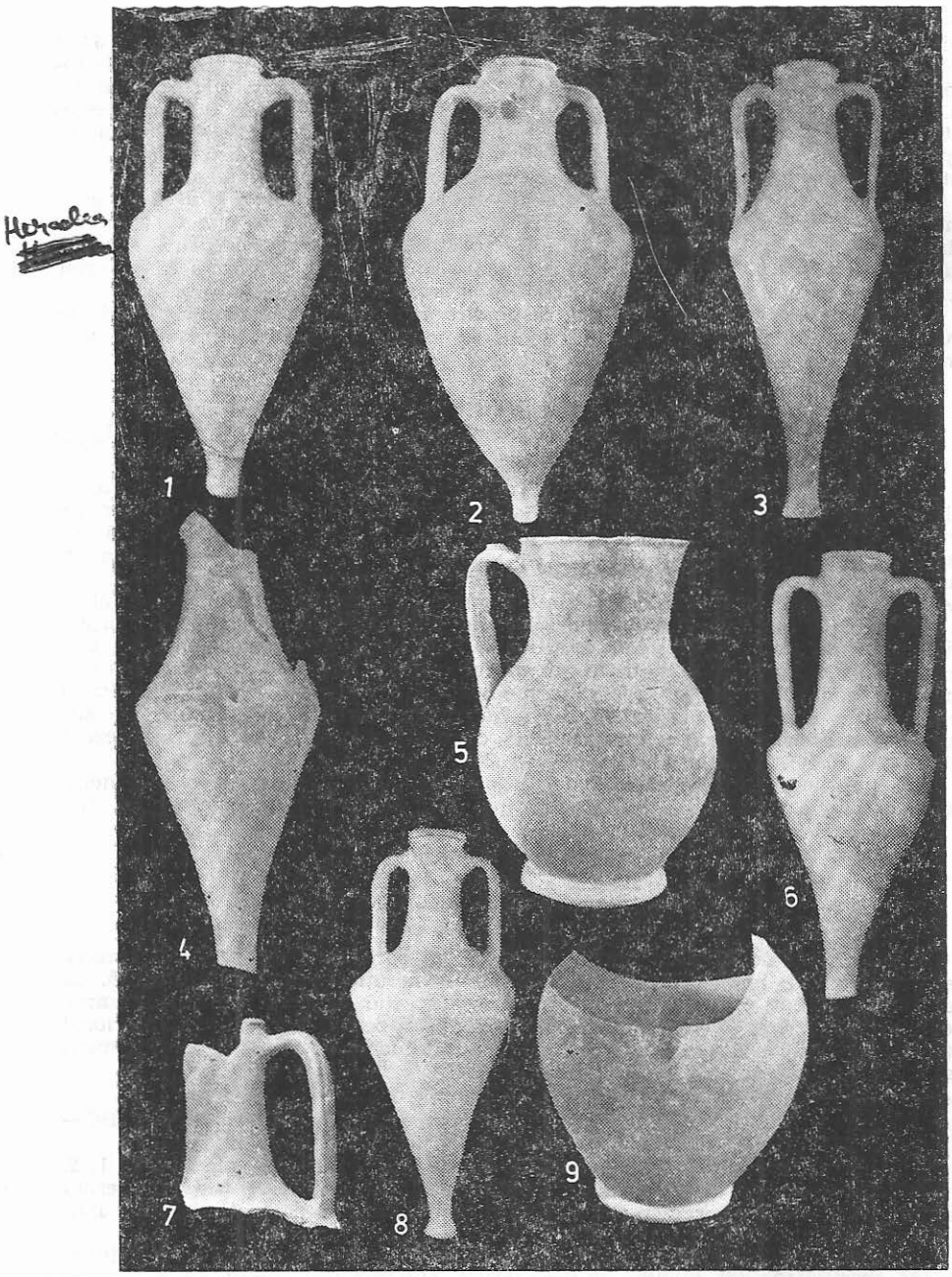

Fig. 8 : 1 — Adîncata ; 2,7 — 23 August (nr. 4 — inv. 20661 ; nr. 2 — inv. 20659 ; 3 — Băltăgeşti ; 4 — Cernavodă (nr. 2 — inv. 12203) ; 5 — Cumpăna (B — inv. 20657) ; 6-8 — Constanţa Sud (inv. 21330 ; 20338) ; 9 — Agigea (nr. 2 — inv. 15539).

a 5-a, datată de V. Grace (Hesp. Suppl., 10, 1956, p. 123 şi 136) la sfîrşitul secolului IV şi în secolul III î.e.n.După Iu. G. Vinogradov (NE, 10, 1972, p. 35—40, 63 şi tabelul II), ele ar aparţine subgrupei 5 b timpurie, dar ar continua şi în subgrupa 5 b tîrzie, şi s-ar data începînd cu 320 î.e.n., pînă la sfîrşitul secolului III î.e.n. Pe baza observaţiilor stratigrafice privind contextele în care au fost descoperite amforele, M. Debidour, *loc. cit.*, consideră că sigma lunar (= C), a apărut pe ştampile doar începînd cu 300—280 î.e.n. ; quasi — totalitatea exemplarelor de acest tip ar aparţine primei jumătăţi sau mijlocului secolului III î.e.n.

— Cană elenistică cu corpul globular, fundul inelar, profilat, gîtul larg, gura cu marginea rotunjită şi teşită puţin spre interior. Toartă lată, cu punctul superior de inserţie într-o „şa" a buzei. Prezintă o pastilă pe partea superioară a torţii. Pastă compactă, dură, roşie în spărtură angobă gălbuie-roză, uniformă la exterior (fig. 8/5). Dimensiuni : H = 19,8 cm ; D = 12,5 cm. Inv. 20657.

Cănile de acest tip au o largă răspîndire în epoca elenistică, întîlnindu-se frecvent la Tomis, Histria [253], Callatis [254] etc. Cana amintită se aseamănă mai ales exemplarelor datate în sec. II î.e.n.

8. **DUNĂREA** (com. Seimeni, jud. Constanţa).

În anul 1974 a fost descoperită în vatra satului, la adîncimea de 1,30 m de la nivelul actual al solului, o amforă elenistică neştampilată. In jurul ei erau multe pietre [255]. Nu cunoaştem alte amănunte privind această descoperire, dar după informaţiile pe care le deţinem se pare că exemplarul a aparţinut unui mormînt. De altfel, în zonă sînt semnalate şi alte descoperiri funerare [256].

Amforă neştampilată, cu corpul înalt, tronconic, piciorul îngroşat, discoidal şi baza concavă. Gîtul înalt, cilindric, cu profilul puţin concav, unit lin cu corpul. Torţile, puternic arcuite, au secţiunea ovală. Sub buză prezintă o nervură circulară îngroşată. La jumătatea înălţimii gîtului apare o incizie circulară efectuată cu un vîrf bont. Sub ea se observă urme slabe de vopsea roşie-maronie. Pastă roşie-cărămizie, aspră, cu nisip fin, alb şi fragmente foarte mici de mică în compoziţie. La exterior amfora a fost acoperită cu o angobă roşie-cenuşie, în prezent corodată (fig. 10/10). Inv. 21.001.

Aparţine unui tip nedeterminat. Se apropie, totuşi, prin aspectul general şi pastă de unele exemplare de Thasos, tipul 20/i, după *Zeest* [257], datate la sfîrşitul secolului III-începutul secolului II î.e.n.

9. **FĂUREI** (com. Băneasa, jud. Constanţa).

A. Pe un platou aflat la aproximativ 200 m spre nord de cimitirul turcesc a fost descoperit în anul 1975 un mormînt de incineraţie în urnă. Vasul-urnă, cu corpul mult bombat şi prevăzut cu un „prag" special executat pentru aşezarea capacului, era acoperit cu un castron foarte scund, cu pereţii verticali. In interiorul urnei erau depuse oasele calcinate, un bol cenuşiu lucrat la roată şi un fragment de vas (strachină sau capac ?) lucrat cu mîna [258].

---

[253] M. Bucovală, *op. cit.*, passim ; P. Alexandrescu, Histria, II, 1966, p. 192—196, tumulul XXVII, 26 şi pl. 98, datat către mijlocul secolului II î.e.n.

[254] El. Bârlădeanu-Zavatin, Pontica, 13, 1980, p. 219, 230—231, pl. I/4 ; VI/1, 2.

[255] Amfora a fost descoperită de locuitorul Marin Băjan. A fost recuperată de colegul N. Cheluţă-Georgescu ; după informaţiile sale, în zona descoperirii mai apar pietre sau fragmente ceramice antice.

[256] D. Protase, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, p. 25 ; M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 19.

[257] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 86—87 şi pl. IX/20, i.

[258] Informaţii de la Ion Carazianu din Constanţa, care a donat muzeului materialul arheologic descoperit.

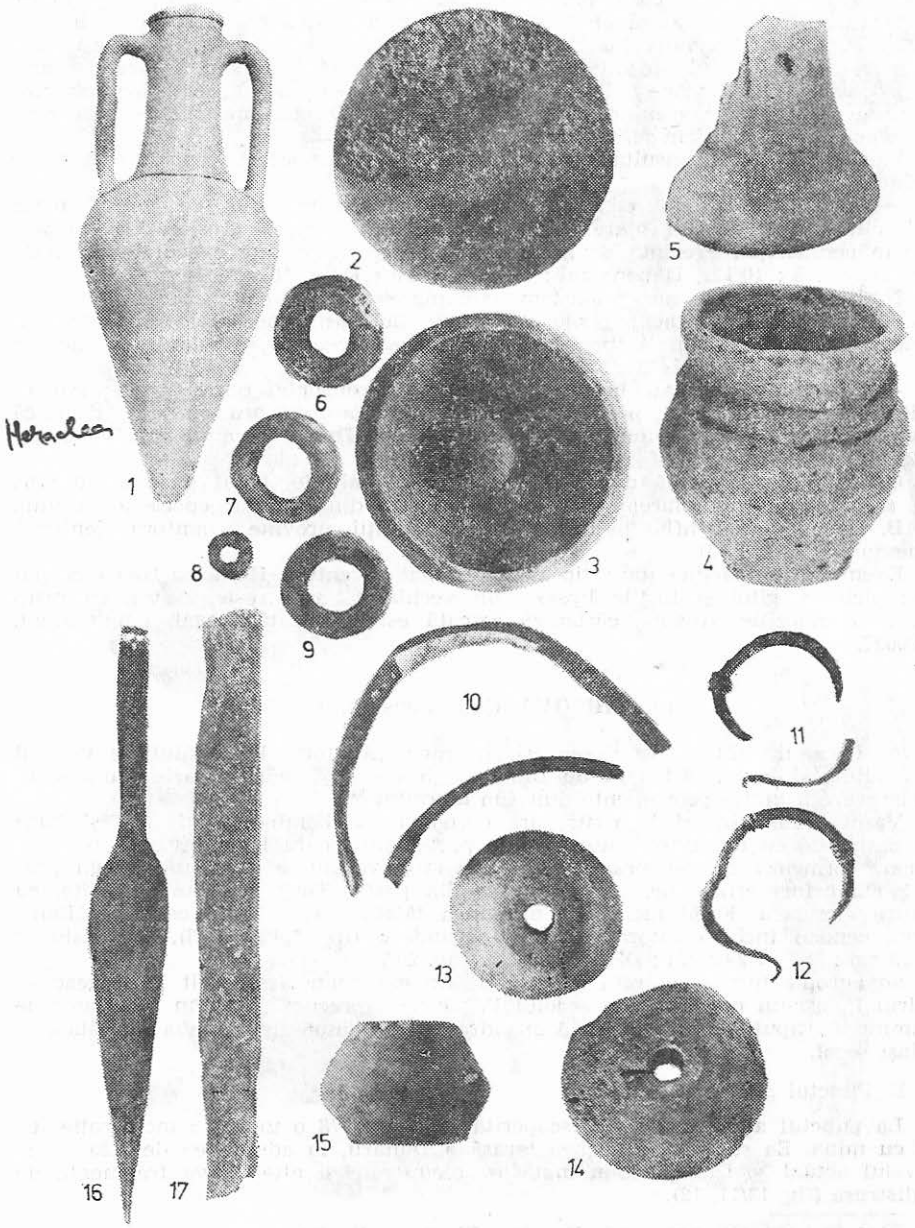

Fig. 9 : 1 — 23 August (nr. 1 — inv. 20658) ; 2-4 — oglindă, bol cu *umbo* şi vas miniatural de la Constanţa, cartierul Medeea ; 5 — picior de amforă de la Agigea ; 6-15 — mărgele, brăţară, cercei şi fusaiole de la Canstanţa Sud ; 16-17 — vîrf de lance şi cuţit de luptă de la Cumpăna (A — inv. 24026 ; 24027).

— Vas urnă lucrat cu mîna, cu corpul globular, mult bombat, gura largă, buza verticală, care formează un mic „prag" pentru îmbinarea aproape etanşă cu capacul. Fundul plat, relativ înalt, profilat. La exterior, pe partea superioară, precum şi în interior, vasul prezintă urme fine, oblice, orizontale sau verticale executate probabil cu „măturica". Pastă grosieră, cenuşie-neagră la exterior, cu cioburi pisate şi nisip în compoziţie (fig. 2/4 ; 10/11). Dimensiuni : H = 15,3 cm ; D = 26 cm ; DG = 16,5 cm ; DB = 12,3 cm. Inv. 21.311.

Din bibliografia consultată nu cunoaştem, pentru această epocă, exemplare asemănătoare.

— Capac confecţionat pentru vasul-urnă amintit mai sus, cu corpul foarte scund, cilindric şi fundul mare, plat. Pastă cenuşie-neagră grosieră, cu cioburi pisate în compoziţie. Prezintă de asemenea pe corp urme fine executate cu „măturica" (fig. 2/5 ; 10/12). Dimensiuni : H = 4,7 cm ; D = 18 cm. Inv. 21.312.

Nici pentru capac nu cunoaştem exemplare asemănătoare.

— Fragment de strachină sau capac (?), de formă probabil tronconică, cu un picior mic, relativ înalt, profilat. Pastă neagră-cenuşie, grosieră, cu cioburi pisate şi nisip în compoziţie (fig. 10/14).

— Bol ceramic lucrat la roată, cu corpul tronconic, buza trasă puţin în interior şi fundul mic, plat, prolifat. Pastă neagră-cenuşie, aspră, cu urme de mică în compoziţie (fig. 10/13). Dimensiuni : H = 4,6 cm ; DG = 11 cm ; DB = 4,6 cm. Inv. 21.313.

Confecţionat la roată din pastă de proastă calitate, bolul pare un produs local, asemănător exemplarelor atît de cunoscute, din a doua epocă a fierului.

B. De pe platoul aflat în nord-vestul localităţii, provine o amforă elenistică fragmentară [259] (fig. 12/3).

Exemplarul aparţine unui tip nedeterminat (eventual Heraclea ?), cu corpul conic ; piciorul, gîtul şi torţile lipsesc din vechime. Pastă roşie, densă, cu nisip negru în compoziţie. Angoba cărămizie-roşcată este corodată inegal, longitudinal. Inv. 20627.

10. HÎRŞOVA (jud. Constanţa).

A. In anul 1973 a fost descoperit în zona „Abator", la capătul de vest al străzii Viilor şi la circa 100 m de Dunăre, un crater, a cărui foarte bună stare de conservare îi indică proveniența dintr-un mormînt [260].

Vasul crater, lucrat la roată, are corpul înalt, bombat, gîtul larg şi buza puţin răsfrîntă, cu marginea rotunjită. Pe partea interioară buza prezintă o canelură care formează un mic prag. In exterior buza vasului e îngroşată. Pe gît prezintă două brîuri orizontale, înguste, trase din pastă. Torţi orizontale arcuite, cu secţiunea circulară. Fund inelar cu marginea tăiată drept. Pastă cenuşie-gălbuie, cu pete cenuşii închise datorate arderii secundare (fig. 1/15 ; 11/6). Dimensiuni : H = 25 cm ; DG = 28,3 cm ; DB = 13,8 cm. Inv. 20.718.

Se apropie într-o anumită măsură de un exemplar descoperit la Bugeac — cimitirul I, într-un mormînt din secolul IV î.e.n. [261], precum şi de un alt crater de la Zimnicea (tipul III, după P. Alexandrescu [262]), datat în a doua jumătate a aceluiaşi secol.

B. Punctul „Rasim".

La punctul amintit a fost descoperită în anul 1978 o urnă de incineraţie lucrată cu mîna. Ea se afla pe vechea terasă a Dunării, la adîncimea de 2,20 m de la nivelul actual [263]. Din zonă au mai fost recuperate şi alte cîteva fragmente de vase distruse (fig. 13/11, 12).

[259] A fost achiziţionată de la Dumitru Florescu, din Băneasa.

[260] Vasul a fost donat muzeului de Costel Chiriac.

[261] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 196, 200—201 şi fig. 7.

[262] P. Alexandrescu, Dacia, 21, 1977, p. 116 şi fig. 2/13.

[263] Vasul a fost donat muzeului tot de Costel Chiriac, care ne-a oferit şi datele privind condiţiile descoperirii.

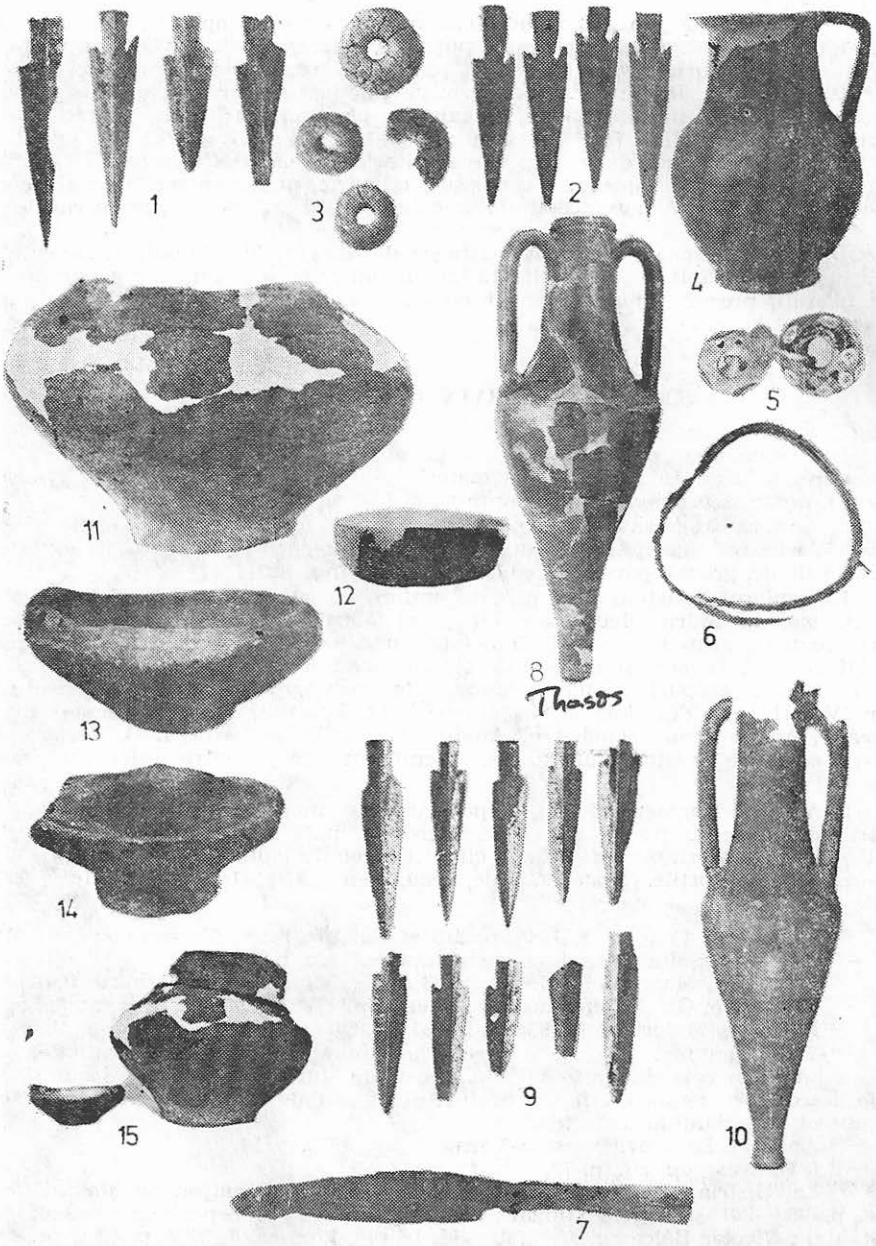

Fig. 10 : 1-3 — vîrfuri de săgeată şi mărgele de la Constanţa Sud (inv. 21332 ; 21331 ; 21339) ; 4-7 — cană elenistică, mărgele, brăţară şi cuţit de la Constanţa, cartierul Medeea ; 8-9 — amforă şi vîrfuri de săgeată de la Cumpăna (A — inv. 24024 ; 24025) ; 10 — Dunărea ; 11-14 — vase din mormîntul de incineraţie de la Făurei ; 15 — reconstituire ipotetică a mormîntului de la Făurei (urna cu capac şi vasul-ofrandă).

— Vas-urnă de tip „sac", lucrat cu mîna, cu corpul aproape cilindric, puțin tronconic spre bază. Are buza teșită puțin în interior și fundul mare, plat. Sub buză prezintă un brîu alveolat tras din pastă și întrerupt de patru apucători mici. Suprafața este netezită sumar. Pastă cenușie-gălbuie, grosieră, cu cioburi pisate în compoziție. Atît în interior, cît și în exterior prezintă pete mari, brune, datorate arderii secundare (fig. 11/7). Dimensiuni : H = 18,7 cm ; DG = 16,2 cm. Inv. 24.019.

Se aseamănă unor exemplare descoperite la Bugeac [264], Cernavodă [265], Telița [266], Poienești [267] etc. După aspectul său aproape cilindric, pare să aparțină mai degrabă sfîrșitului secolului V sau începutului secolului IV î.e.n., decît unei perioade mai tîrzii.

Din aceeași zonă provin un fragment de vas grosier, gălbui, ornamentat cu un brîu alveolat lipit de corp (fig. 13/12), un alt fragment ceramic grosier cu pereții fisurați, precum și un fragment de strachină ori castron cenușiu, cu fundul inelar, lucrat la roată (fig. 13/11).

11. **ION CORVIN** (jud. Constanța).

Cu ocazia unor săpături efectuate pe un deal în sud-estul localității au fost descoperite în anul 1973 mai multe materiale arheologice, care datorită bunei lor conservări, par să provină din morminte [268].

1. Amforă fragmentară, cu piciorul în formă de „manșon". Torțile și gîtul lipsesc. Pastă roșie, densă, fără ingrediente în compoziție. Prezintă în exterior o angobă gălbuie, groasă, parțial corodată (fig. 11/3). Inv. 20.717.

Exemplarul aparține unui tip de amfore cu gîtul înalt, cilindric, răspîndit atît în bazinul Mării Mediterane cît și al Mării Negre. Au fost atribuite de V. Grace unui grup din cercul Chios-ului, unde ar fi fost executate în secolele IV—III î.e.n. [269]. În același timp amforele cu „manșon" reprezintă unul dintre cele mai răspîndite grupuri ceramice descoperite în straturile corespunzătoare secolelor IV—III î.e.n. din orașele bosporane [270]. Le întîlnim destul de des și în Dobrogea [271], ori în stînga Dunării [272]. Analizînd tipurile de pastă, I. B. Zeest a stabilit că amforele acestui grup au fost lucrate în cîteva centre, între care era și Chios-ul [273].

2. Amforă fragmentară, cu corpul conic și umărul aproape orizontal. Are piciorul cilindric, cu partea inferioară îngroșată mult și răsfrîntă iar capătul rotunjit. Piciorul prezintă un orificiu cilindric, relativ adînc, pornit dinspre bază. Lipsesc gîtul și torțile. Pastă gălbuie, fină, densă (fig. 1/16 ; 11/1). Inv. 20.716.

---

[264] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 218 și fig. 26 ; idem, Thraco-dacica, 2, 1981, p. 46—47 și fig. 3/4 ; alte exemplare asemănătoare, inedite.

[265] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 283 și fig. 5 (dreapta), 7 (stînga), 8 (stînga).

[266] G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, Materiale, 8, 1962, p. 374, 377 și fig. 3/9 ; 3/17.

[267] R. Vulpe, Materiale, 1, 1953, p. 276 și fig. 58.

[268] Vasele au fost păstrate o vreme la căminul cultural din localitate, după care au intrat în colecția muzeului din Constanța. Informații privind locul și condițiile descoperirii ne-au oferit Ion Șteflea din localitate și colegul Gh. Papuc, care a recuperat materialul arheologic.

[269] Apud M. Lazarov, Izvestiia-Varna, 9 (24), 1973, p. 14.

[270] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 78.

[271] La Histria, Jurilovca (V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, p. 380—381 și fig. 70 stînga) ; Tomis ; Callatis (în depozitele muzeului din Constanța) ; Nicolae Bălcescu, Medgidia (M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 42 și pl. 20/3 ; 21/6) ; Topalu (M. Irimia, N. Cheluță-Georgescu, Pontica, 15, 1982) ; Sf. Gheorghe (V. Baumann, Peuce, 4, 1973—1975, p. 39—40 și pl. 5/4) ; Albești (săpături A. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu și Maria Bărbulescu) etc.

[272] La Grădiștea Dichiseni (Crișan Mușețeanu, N. Conovici, Apostol Atanasiu, Dacia, NS, 22, 1978, p. 188 și fig. 5/11).

[273] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 78—79.

Fig. 11 : 1-3 — Ion Corvin (nr. 2 — inv. 20716 ; nr. 3 — inv. 20697 ; nr. 1 — inv. 20717) ; 4 — Mihai Viteazu (nr. 2 — inv. 21304) ; 5 — Zebil ; 6-7 — crater și vas „sac" — de la Hîrșova ; 8-11 — fragmente ceramice de la Mangalia.

După formă exemplarul pare să aparţină tipului de amfore denumit de I. B. Zeest „cu piciorul în formă de pahar, din curganul Melitopol" [274]. Acest grup a fost datat larg în secolele IV—III î.e.n. I. B. Brashinsky considera grupul amintit drept o posibilă etapă în evoluţia amforelor de tipul Menda şi-l data în a doua jumătate a secolului IV î.e.n. [275]. El aprecia, de asemenea, că localizarea centrului de producţie al acestui grup de amfore rămîne încă deschisă. După formă, cu excepţia piciorului, exemplarul în discuţie se aseamănă mult amforelor de Chios [276] sau celor produse în cercul acestuia în secolul IV î.e.n. De asemenea, se apropie şi de unele amfore de tipul Soloha II [276a], dar al cărui centru de producţie nu este pe deplin stabilit.

3. Amforă fragmentară de Thasos cu corpul conic şi gîtul tronconic. Buza, cu marginea superioară lăţită orizontal, este îngroşată tronconic în exterior. Una dintre torţi, pe care, eventual, se putea afla ştampila, lipseşte ; a fost întregită după modelul celeilalte. Puternic arcuite, cu secţiunea elipsoidală, torţile cad perpendicular pe umărul vasului. Capătul piciorului este de asemenea rupt.

Pastă gălbuie-alburie, pe alocuri cu pete gălbui. Prezintă nisip negru fin şi mică în compoziţie. Pe gît, imediat sub buză, apar dungile prelungi ale unei inscripţii (?) executate cu vopsea roşie. Inv. 20697 (fig. 11/2).

Exemplarul aparţine tipului 20/d, e, după *Zeest*, Ib, după *Bon*, ori tipului C după Lazarov, *Thasos* [277], putîndu-se data larg în secolul IV-începutul secolului III î.e.n.

4. Gît de amforă de tipul Heraclea Pontică, cilindric, cu buza îngroşată în exterior şi rotunjită. Torţile rupte (fig. 13/1). Pastă roşie, cu nisip negru în compoziţie. Pe gît a fost aplicată defectuos o ştampilă englifică, ilizibilă. Inv. 20.698.

5. Gît fragmentar de amforă de tipul Heraclea Pontică, cilindric, cu buza îngroşată în exterior şi rotunjită. Torţile rupte, ca şi o parte din gît pînă în apropierea buzei, pe care era aplicată probabil ştampila (fig. 13/2). Pastă gălbuie-cărămizie, cu nisip negru în compoziţie. Inv. 20.699.

6. Cană ceramică lucrată la roată, cu corpul bombat, piriform, gîtul tronconic, aflat în prelungirea corpului şi buza evazată, cu marginea îngroşată puţin în exterior şi rotunjită. Fundul inelar, puţin profilat. Toartă relativ mică, lată, prinsă pe gît sub buză şi pe umărul vasului. Pastă cenuşie-deschisă în spărtură, cu angobă neagră-cenuşie la exterior, iar pe o parte din gît, cenuşie-gălbuie [278]. Dimensiuni : H = 26,5 cm ; D = 18 cm ; DG = 10,2 cm ; DB = 9 cm. Inv. 20.663.

Cana, deşi mai zveltă, se aseamănă mult exemplarului descoperit în raza aceleiaşi comune la Viile (fostă Beilic) [279]. Acesta din urmă a fost datat, împreună cu întregul material descoperit, în secolul IV î.e.n.

7. Vas ceramic miniatural cu corpul bombat, bitronconic, buza evazată şi fundul plat, puţin profilat. Pe diametrul maxim prezintă un brîu tras din pastă, decorat cu impresiuni largi, care imită alveolele caracteristice exemplarelor mari (fig. 3/5 ; 12/6). Pastă grosieră, neagră-cărbune în spărtură şi în interior, cenuşie închisă la exterior. Dimensiuni : H = 8,2 cm ; D = 7,2 cm ; DB = 4,3 cm. Inv. 20.662.

---

[274] *Ibidem*, p. 89 şi pl. 11/24e şi 12/23z.

[275] I. B. Brashinsky, *Amfori Mendi*, p. 72.

[276] M. Lazarov, *Anticini amfori*, p. 13—16 şi pl. 5/40-58 ; M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 62 şi pl. 21/2 (şi nu de Thasos, cum apare în text) etc.

[276a] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 96 şi pl. 18/35a ; 19/35z ; i ; 20/351.

[277] Supra, notele 196—198. M. Lazarov aminteşte amfora în cauză în Actes du IIe Congrès International de Thracologie, Bucureşti (1976), II, 1980, p. 175.

[278] În luna aprilie 1975, ca urmare a dispoziţiei C.C.E.S., cana a fost predată în absenţa noastră, împreună cu alte materiale, Muzeului Unirii din Alba Iulia. La revenirea obiectelor împrumutate muzeului amintit, cana în discuţie nu ne-a mai fost restituită. Nu sîntem în posesia nici unei imagini a vasului (fotografie ori desen).

[279] A. Aricescu, St. Cl., 3, 1961, p. 77 şi fig. 5.

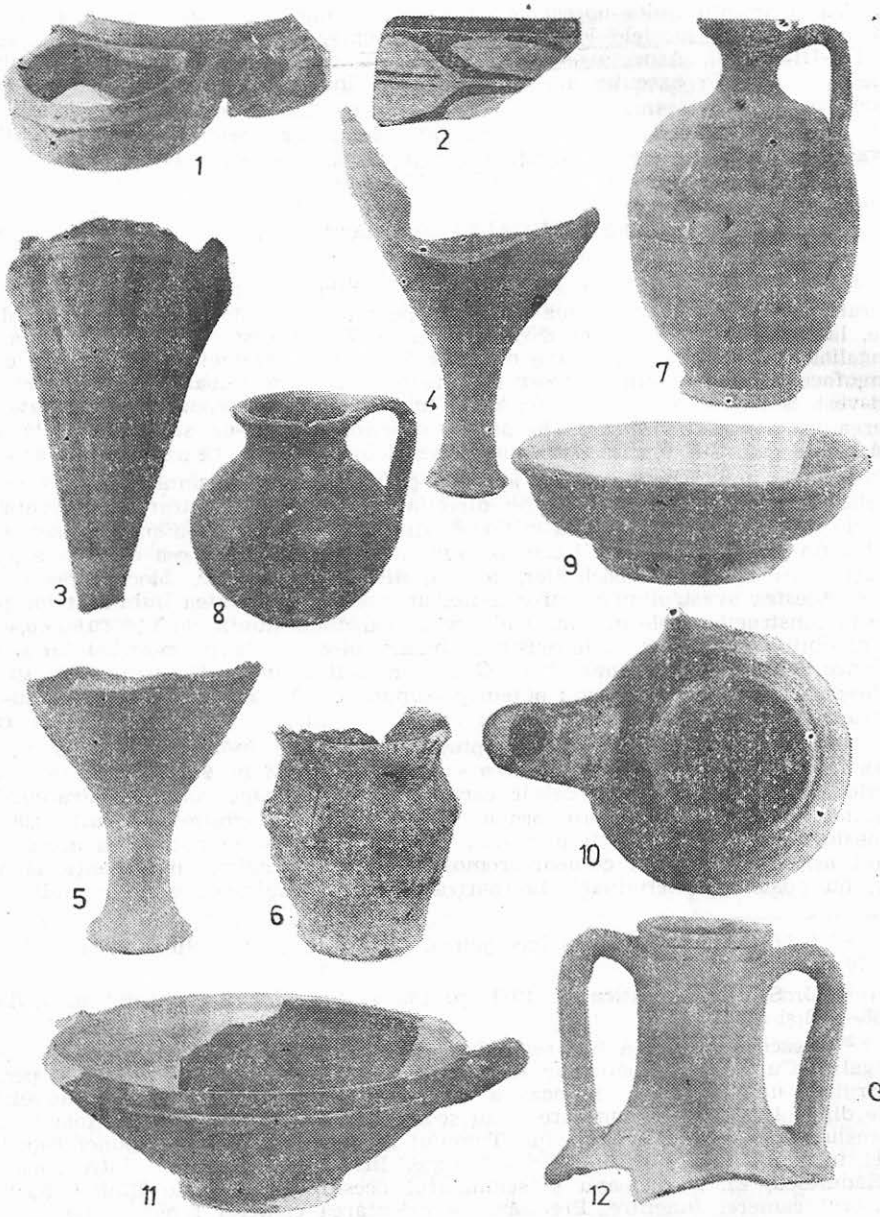

Fig. 12 : 1-2, 4-5 — fragmente de *lékane* şi de amfore de la Mihai Viteazu (nr. 1 — inv. 21309 ; 21305/a ; 21305/b) ; 3 — amforă de la Făueri (B — inv. 20627) ; 6 — vas miniatural de la Ion Corvin (nr. 7 — inv. 20662) ; 8-12 — cană, bol, opaiţ, *lékane* şi gît de amforă de la Medgidia (nr. 2 — inv. 21370 ; nr. 3 — inv. 21375 ; nr. 5 — inv. 21371 ; nr. 1 — inv. 21372 ; nr. 7 — inv. 21374).

Vasul amintit imită borcanele caracteristice mai ales fazei clasice a culturii geto-dacice[280], din secolele I î.e.n.-I e.n., sau chiar pe cele mai tîrzii, din secolele II—III e.n.[281]. Aspectul său miniatural, la care puteau interveni, eventual, unele deformări în execuție, ne împiedică să-l încadrăm cu certitudine unei perioade mai restrînse.

Amforele și cana se datează larg, global, în secolele IV—III î.e.n., în timp ce vasul miniatural pare să aparțină sec. I î.e.n.-sec. I e.n.

12. **MANGALIA** (jud. Constanța).

În anul 1970 a fost cercetat sumar[282] un mormînt de inhumație cu cameră funerară și boltă aflat într-o mare movilă, pe terenul fermei nr. 10 a I.A.S. Mangalia, la aproximativ 5 km nord de oraș și la 300 m vest de șoseaua Constanța-Mangalia. Tumulul, cu o înălțime de circa 8—10 m și diametrul la bază de circa 40 m, face parte dintr-un complex de alte movile asemănătoare, orientat sud-est-nord-vest. S-a putut observa că mantaua tumulului, care acoperea în totalitate încăperea funerară, era realizată la partea superioară dintr-un strat de argilă galbenă, peste care s-a format de-a lungul secolelor un strat negru vegetal, subțire.

Camera funerară, de formă aproape pătrată (cu dimensiunile de 3,17 m pe direcția nord-sud și de 3,03 m pe direcția est-vest) avea intrarea rezervată în peretele de vest, aproximativ la mijloc[283] (fig. 3/1). După cît s-a putut observa, la construcția pereților și a bolții camerei funerare s-au folosit în cea mai mare parte blocuri mari de calcar cochilifer, alb-roșiatic, sau mai rar, blocuri de calcar oolitic. Acestea aveau dimensiuni diferite, impuse de necesitatea îmbinării lor perfecte în construcție ; cele mai mari blocuri aveau dimensiunile de 1,50×0,60×0,40 m. Pentru obținerea unei cît mai reușite îmbinări, blocurile bolții mormîntului aveau secțiunea transversală trapezoidală. Grosimea bolții, măsurată prin zona spartă de descoperitori, era de 0,60 m ; putem presupune că grosimea pereților propriu-ziși ai încăperii funerare era asemănătoare.

Intrarea, de formă aproape dreptunghiulară, avea înălțimea de 1,55 m, lățimea la bază de 0,70 m, iar la partea superioară de 0,66 m. Accesul era oprit din exterior prin trei blocuri de calcar care închideau aproape complet intrarea. S-a constatat doar că pietrele care formau intrarea aveau o grosime de peste 0,90 m, dimensiune care n-a putut fi măsurată complet. Este foarte posibil ca accesul să fi fost asigurat printr-un culuoar-dromos[284], a cărui lungime, în absența săpăturilor, nu poate fi determinată. La partea superioară intrarea era consolidată de

---

[280] I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, p. 161—163 și fig. 74/2, 75/3, 76/1-4 etc.

[281] C. Scorpan, Pontica, 4, 1971, p. 139 și fig. 3/2 ; idem, Pontica, 7, 1974, p. 238—246 și fig. 4, 5.

[282] Descoperirea ne-a fost semnalată de ing. horticol Martin Kin, de la I.A.S. Mangalia. Cu ocazia săpăturilor efectuate în partea mediană a movilei pentru construirea unui „bordei" de pază a culturilor din jur, lucrătorii au dezvelit o parte din bolta încăperii funerare și au scos două blocuri de piatră de foarte mari dimensiuni, pătrunzînd în mormînt. Tumulul amintit reprezintă un punct geodezic, astfel încît nu poate fi săpat în totalitate. Investigațiile sumare întreprinse de A. Rădulescu, El. Bârlădeanu și semnatarul acestui articol s-au limitat doar la interiorul camerei funerare. Precizăm că orientarea camerei funerare pe direcția intrării era est-vest, respectiv 92°—272°.

[283] Între marginea intrării și colțul de nord-vest al camerei distanța era de 1,25 m ; între cealaltă margine a intrării și colțul de sud-vest distanța era de 1,22 m.

[284] Ca la mormîntul descoperit în anul 1961 în vestul localității 2 Mai (cf. C. Preda, Dacia, NS, 6, 1962, p. 165 ; idem, *Callatis*, Ed. Meridiane, București, 1963, p. 38—39).

două blocuri de foarte mari dimensiuni care se îmbinau aproape perfect şi care împreună corespundeau lungimii propriu-zise a peretelui. Înălţimea maximă a arcului bolţii, aflată deasupra intrării şi măsurată de la pragul său superior, era de 1,51 m. Arcuirea bolţii începea de la înălţimea marcată de pragul superior al intrării. Întreaga construcţie a fost realizată prin dispunerea intercalată a blocurilor de calcar, fapt ce-i asigura o deplină rezistenţă.

Pe faţa interioară, blocurile încăperii funerare — atît ale pereţilor, cît şi ale bolţii — au fost cioplite cu deosebită grijă şi fineţe. Fac excepţie doar ultimele două blocuri şi circa 1/4 din cel de al treilea bloc de la bază, cu o înălţime totală de 0,90 m care alcătuiau probabil fundaţia construcţiei. Acestea erau cioplite sumar, avînd spre interior chiar o grosime suplimentară de 3—4 cm. Din cauza presiunii unele pietre sînt fisurate. Blocurile de piatră nu par să fi fost prinse cu vreun liant. Doar la încheieturile lor s-au observat în unele locuri urme de mortar alb, văros, care acoperea spărturile, fără a fi vorba propriu-zis de o tencuială [285].

De la pragul inferior al intrării pînă la baza ultimelor blocuri de fundaţie, adîncimea zidului era de 1,26 m. Măsurată în interior, înălţimea totală a încăperii funerare, inclusiv fundaţia, era apreciabilă, de 4,32 m. Dar nivelul de călcare antic, pe care a fost depus de altfel şi defunctul, se afla doar cu 0,22 m sub pragul inferior al intrării [286]. Acest nivel era marcat de o crustă de calcar relativ densă şi uniformă, groasă de 1—2 mm, aproape continuă, formată probabil din unele deşeuri rămase de la construcţia încăperii funerare (aşchii mici de calcar, mortar etc.). Înălţimea propriu-zisă a camerei funerare, cuprinzînd şi bolta, dar excluzînd fundaţia, era deci de 3,38 m.

Crusta de calcar amintită era deranjată în mai multe locuri de cei care violaseră mormîntul. O primă violare datorată, foarte probabil, căutătorilor de „comori", a avut loc într-o perioadă mai veche, ce nu poate fi precizată cu exactitate. Cu acel prilej jefuitorii au practicat în colţul de nord-est al bolţii un orificiu de 0,44×0,38 m, prin dislocarea unui bloc de calcar şi lărgirea ulterioară a zonei cu lovituri de tîrnăcop. Urmele violării iniţiale se observă în toate cele patru colţuri ale încăperii prin deranjarea intensă a nivelului antic, inclusiv a crustei de calcar. O răscolire mai mare, cu suprafaţa de 1,70×1,30 m a fost sesizată în apropierea peretelui de nord al încăperii funerare (fig. 3/1), unde pămîntul era complet deranjat, iar crusta de calcar distrusă. În pămîntul răscolit, îngrămădit mai ales spre peretele de sud şi către colţul de sud-vest al camerei, s-au găsit doar următoarele materiale arheologice : 102 vîrfuri de săgeată, fragmente ale unui opaiţ ceramic întregibil (fig. 13/13), fragmente din tubul de înmănuşare al unei lănci (fig. 2/6, 7 ; 14/14 ; 15), o lamă fragmentară de cuţit (fig. 2/16 ; 14/13), cîteva piroane şi o ţintă de fier, alte cîteva fragmente de obiecte de fier nedeterminate (fig. 2/11-15, 17-19), precum şi patru mici fragmente ceramice atipice (fig. 11/8-11). Oasele umane, foarte sfărîmate, erau împrăştiate în încăpere.

Ultima violare, datortă descoperitorilor, nu a afectat prea mult mormîntul, cu excepţia celor două blocuri de calcar scoase din partea superioară, centrală-estică, a bolţii ; deşi s-a pătruns în interior înaintea intervenţiei noastre, nu s-au produs alte deranjamente majore.

---

[285] Cum prezintă aşa numitul „mormînt scitic", situat pînă de curînd în partea de sud a lacului Mangalia (cf. V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării* [2], fig. 81 ; O. Tafrali, *La cité pontique de Callatis*, A. Arh., 1, 1927, p. 19—20 ; C. Preda, Dacia, NS, 6, 1962, p. 166 şi fig. 7 ; idem, *Callatis*, p. 38. Datorită extinderii în zonă a şantierului naval, în anii 1978—1979 mormîntul „scitic" a fost demontat şi mutat în parcul oraşului, în apropierea muzeului şi a mormîntului „cu papirus", în vederea unei viitoare reconstituiri.

[286] Fundaţia a fost executată probabil într-un şanţ suficient de larg, care să permită dispunerea primelor două rînduri de blocuri nefasonate, parţial şi a celui de al treilea rînd de pietre, cuprinzînd porţiunea nefasonată, precum şi circa 10—15 cm din cea fasonată.

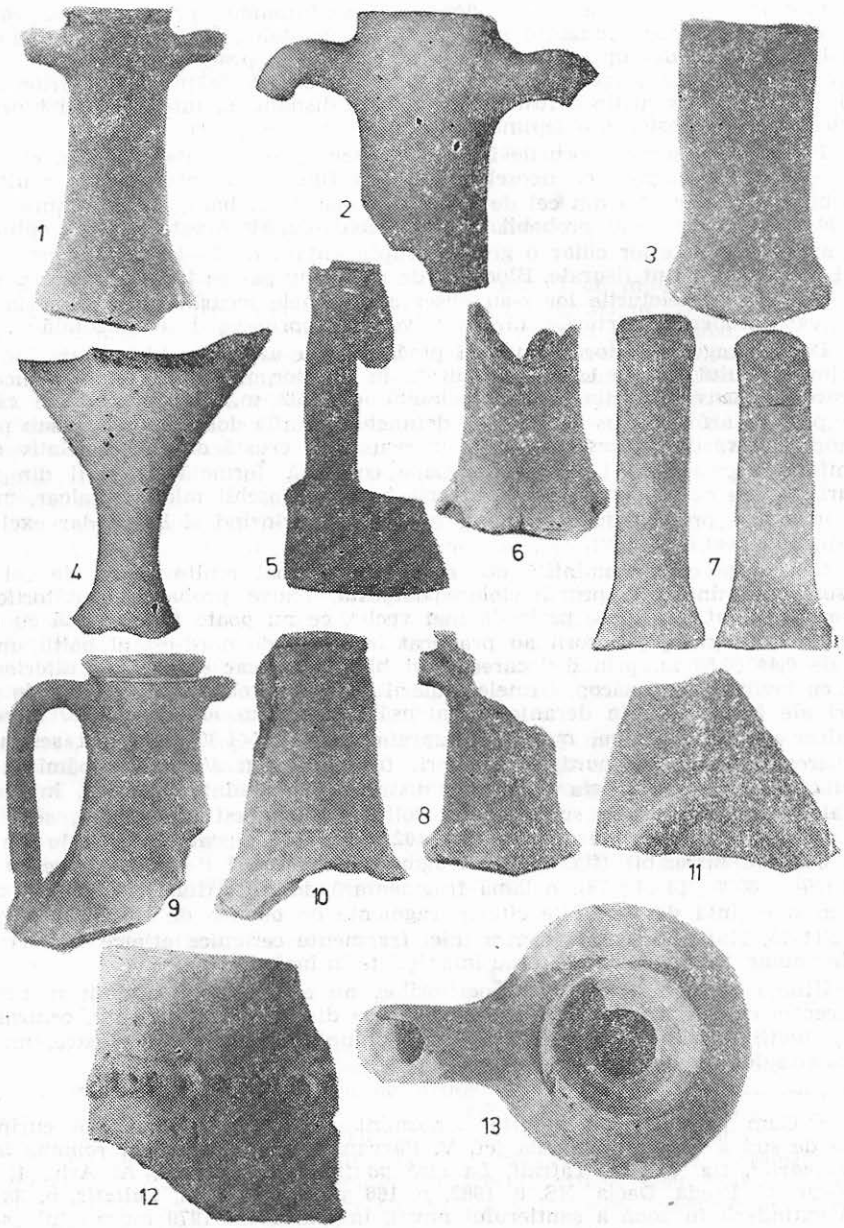

Fig. 13 : 1-2 — Ion Corvin (nr. 4 — inv. 20698 ; nr. 5 — inv. 20699) ; 3-8 — Mihai Viteazu (nr. 9 — inv. 21038/b ; nr. 5 — inv. 21305/a ; nr. 4 — inv. 21307 ; nr. 3 — inv. 21306 ; nr. 8 — inv. 21308/a) ; 9-10 — Satu Nou (nr. 18 — inv. 14434 ; nr. 19 — inv. 14450) ; 11-12 — fragmente ceramice de la Hîrşova — „Rasim" ; 13 — opaiţ de la Mangalia.

— Opaiț ceramic de formă dublă-convexă în secțiune, cu orificiul de umplere înconjurat de o bandă lată, orizontală, mărginită de un inel plastic, bine reliefat. Ciocul este lung, subțiat la vîrf, iar baza inelară, profilată, puțin concavă. Face parte din seria opaițelor așa-numite „delfiniforme" [287], ceea ce ne determină să presupunem că în partea dreaptă prezenta un apendice lateral, cu sau fără orificiu. Lut cărămiziu, firnis negru-mat, cu nuanțe maronii spre bază, parțial corodat (fig. 13/13). Dimensiuni : L = 9,2 cm ; H = 3 cm ; D = 6,5 cm. Inv. 20630. Lipsesc părți din bazin și cioc.

Pentru opaițul amintit întîlnim numeroase analogii. Exemplarele de acest tip se datează, larg, în secolele III—II î.e.n. [289].

— 102 vîrfuri de săgeată de fier de un singur tip, cu trei aripioare și peduncul relativ lung, foarte puțin tronconic. Nici un exemplar nu prezintă spin recurbat, atașat pedunculului. Lungimea exemplarelor întregi variază între 4,2—5,4 cm ; grosimea pedunculului este de 0,5—0,6 cm (fig. 2/8-10 ; 14/2-12). Inv. 20.631/a.

Toate exemplarele au fost descoperite grupat, în trei-patru grămezi compacte, strîns lipite între ele din cauza oxidării complete. Erau dispuse vîrf lîngă vîrf, chiar dacă în aceeași grămadă sînt exemplare de mărimi puțin diferite. În peduncului unora dintre ele se observă încă restul tijei de lemn a săgeții. Dispunerea lor ordonată, vîrf lîngă vîrf, fapt care a și permis „sudarea" lor completă, dovedește că săgețile au fost depuse grupat, poate chiar într-o tolbă confecționată dintr-un material degradabil și care nu s-a mai păstrat.

Deși de fier, vîrfurile de săgeată aparțin tipului așa-zis „scitic" din bronz, fiind întru totul asemănătoare ca formă [290] exemplarelor de la Constanța-Sud (Fabrica de oxigen) și Cumpăna, amintite mai sus [291]. Luînd în considerație tipologia stabilită de V. Vasiliev pentru vîrfurile de săgeată de bronz „scitice", exemplarele în discuție aparțin tipului A2 b [292]. Vîrfurile de săgeată de fier cu trei aripioare sînt relativ rare. Cîteva exemplare, aparținînd Latène-ului tîrziu, s-au descoperit la Poiana-Tecuci [293], Popești, Conțești (jud. Argeș), Grădiștea Muncelului [294] și Lăceni [295], dar sînt deosebite de vîrfurile în discuție. Au pedunculul mult mai subțire și prelung, gol sau, uneori, plin. Se consideră [296] că vîrfurile de săgeată de fier cu trei aripioare din Latène-ul tîrziu amintite mai sus, reprezentînd un tip aparte, n-ar deriva din săgețile „scitice", deși nu se cunoaște încă un alt tip de armă din care ele ar fi putut evolua.

— Fragmente provenind din tubul de înmănușare al unui vîrf de lance de fier, cu marginea rotunjită (fig. 2/6-7 ; 14/14-15). Piesa pare să fi fost lucrată prin batere. Pe un fragment se observă nervura transversală reliefată, care sporea rezistența piesei la înmănușare. Pe partea interioară a unor fragmente se păstrează încă resturile tijei de lemn. Diametrul maxim al tubului de înmănușare pare să fi fost de circa 2,5 cm. Inv. 20631, b.

— Lamă de cuțit fragmentară, curbă, ruptă la ambele capete (fig. 2/16 ; 14/13). Dimensiuni : L = 8 cm ; l = 2 cm.

---

[287] W. Deona, B.C.H., 1908, p. 164.

[288] C. Iconomu, *Opaițe greco-romane*, Constanța, 1967, tip IV, p. 8, 41—47 (nr. 67—114) și fig. 7-10 ; M. Bucovală, *op. cit.*, passim, etc.

[289] R. H. Howland, *The Athenian Agora*, IV, *Greek Lamps and their Survivals*, tip 31, 32, 34 A și 43 D ; C. Iconomu, *op. cit.*, p. 8.

[290] Diferă, desigur, doar dimensiunile.

[291] Mai sus ; vezi și notele 32—42.

[292] V. Vasiliev, *Sciții agatîrși pe teritoriul României*, p. 74 și pl. 9/9.

[293] R. Vulpe și colab., SCIV, 2, 1951, 1, p. 207, fig. 28/7, 12.

[294] Idem, Materiale, 5, 1959, p. 342, fig. 11/3 ; idem, *Așezări getice în Muntenia*, București, 1966, fig. 30 ; A. Vulpe și Eug. Popescu, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 219 și fig. 4/2-35 ; R. Tanțău, *Meșteșugurile la geto-daci*, București, 1972, fig. 33.

[295] Em. Moscalu, Dacia, NS, 21, 1977, p. 332 și fig. 6/9.

[296] *Idem* ; tipul II în încercarea sa de grupare a unor asemenea arme.

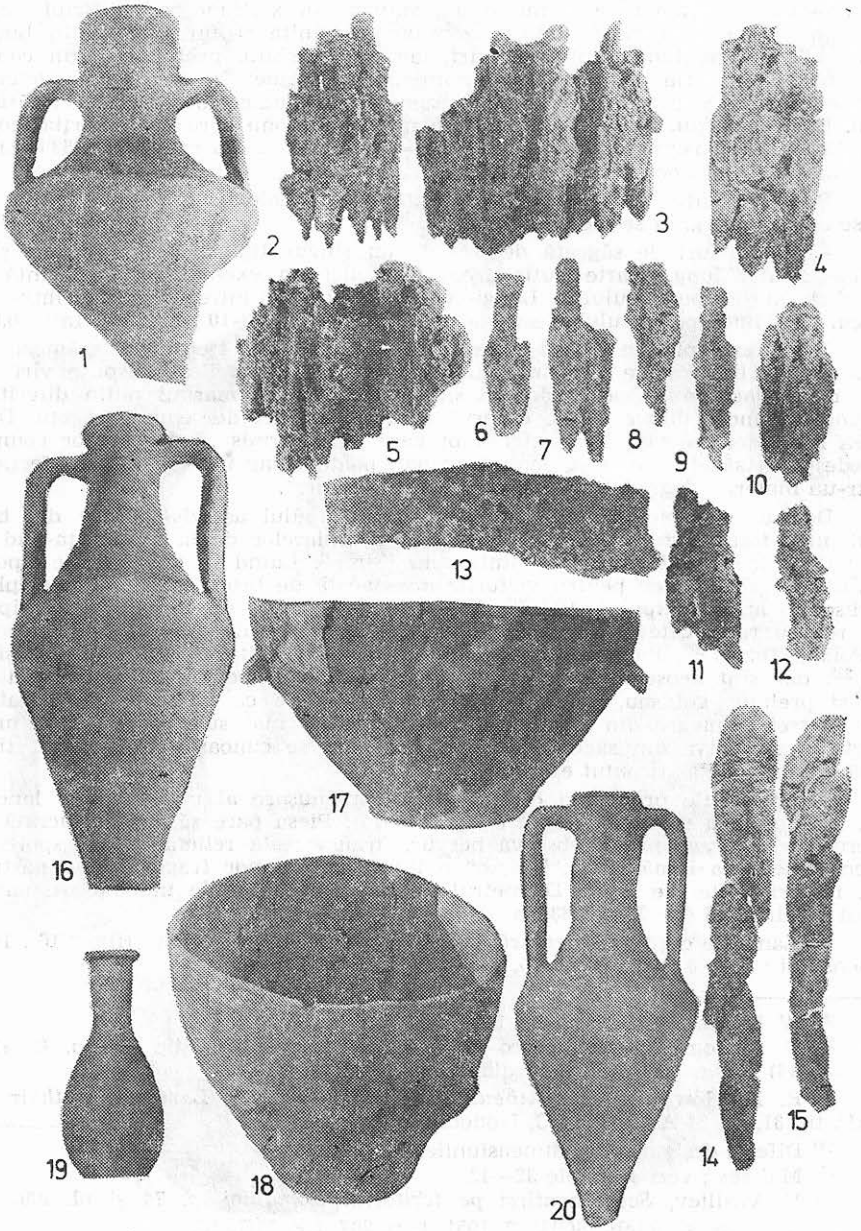

Fig. 14 : 1 — Medgidia (nr. 6 — inv. 21373) ; 2-15 — vîrfuri de săgeată de fier, lamă de cuțit, fragmente din tubul de înmănușare al unui vîrf de lance de la Mangalia ; 16-18 — Satu Nou (nr. 17 — inv. 14430 ; nr. 6 — inv. 1781 ; nr. 5 — inv. 15540) ; 19 — unguentar ceramic de la Zebil ; 20 — amforă de la Valea Dacilor.

Cuțitele de acest tip, mai rare decît exemplarele cu lama dreaptă, se întîlnesc totuși, atît în Dobrogea[297], cît și în alte zone[298]. Circulînd o perioadă relativ îndelungată, nici cuțitele cu lama pronunțat curbată nu pot fi folosite la obținerea unor datări mai strînse pentru complexele în care apar.

— 7 sau 8 piroane de fier, fragmentare, aproximativ cilindrice, cu vîrful conic, uneori îndoit (fig. 2/11-14). S-au recuperat și două capete îngroșate (așa numite „floare"). Piroanele mai păstrează încă urme de lemn, aparținînd probabil sicriului.

— Țintă mică de fier, cu floarea rotundă, lată și vîrful rupt (fig. 2/15).

— Alte resturi de obiecte de fier nedeterminate (fig. 2/17-18). Două fragmente îndoite, lipite între ele, par să reprezinte zalele unui lanț (?) (fig. 2/19).

— 4 mici fragmente ceramice (fig. 11/8-11), dintre care două cu pasta cărămizie-gălbuie, par să fie de amforă.

Materialul arheologic recuperat, puțin reprezentativ, permite doar încadrarea cronologică largă a mormîntului tumular cu cameră funerară și boltă de piatră, în secolele III—II î.e.n. Nici opaițul, cu o perioadă de folosire relativ îndelungată, nici vîrfurile de săgeată, ori celelalte obiecte fragmentare, nu permit o datare mai strînsă a întregului monument funerar. Chiar și în această situație putem considera că el aparține perioadei căreia i-au fost atribuite și alte trei morminte de același tip, apărute anterior în zona cuprinsă între Mangalia-2 Mai[299].

13. **MEDGIDIA** (jud. Constanța).

Excavațiile efectuate de-a lungul anilor în zona de nord a localității, în cariera de caolin a fabricii de produse ceramice, au dus la distrugerea mai multor morminte de inhumație. În anul 1975 au fost recuperate[300] din acest perimetru diferite materiale arheologice provenite din cîteva asemenea morminte. Se pare că necropola de inhumație, distrusă de excavațiile amintite, continuă în viile din vecinătate, aparținînd I.A.S. Medgidia.

1. *Lékane* fragmentară, de mari dimensiuni, cu corpul tronconic și fundul inelar, profilat. Buza, trasă în interior, formează un unghi cu corpul ; marginea buzei e tăiată puțin oblic spre interior. Torțile sînt aplicate oblic pe buză (fig. 2/1 ; 12/11). Pastă cenușie în spărtură, de bună calitate. La interior în totalitate, precum și în exterior numai pe buză și puțin sub ea, vasul este acoperit cu o angobă neagră-cenușie, mată. Dimensiuni : H = 10,8 cm ; D = 29 cm ; DG = 27,5 cm ; DB = = 11,5 cm. Inv. 21.372.

Produs elenistic, acest exemplar, cu toate că are profilul buzei deosebit, derivă probabil din tipurile întîlnite relativ frecvent în epoca anterioară. Se apro-

---

[297] De exemplu la Bugeac, în mormintele nr. 41 și 67, inv. 13880 și 25027, dar și în alte locuri.

[298] La Ferigile (cf. A. Vulpe, *Ferigile*, p. 62 și pl. 18/15, 16) ; Zimnicea (cf. A. D. Alexandrescu, Dacia, NS, 24, 1980, p. 53 și fig. 59) ; Tigveni (cf. Eug. Popescu, A. Vulpe, Dacia, NS, 26, 1982, tumulul 15, p. 92—95 și fig. 17/b, i) ; Dobrina (cf. M. Mirčev, Izvestiia-Varna, 1 (16), 1965, pl. 10—11) ; Ravna (idem, Izvestiia-Sofia, 25, 1962, pl. 32, 34) ; Prof. Zlatarski (idem, Izvestiia-Varna, 14, 1963, p. 1—13 și fig. 9/b-d) ; Kaloianovo (cf. M. Cicikova, Izvestiia-Sofia, 31, 1969, p. 63—64 și fig. 18) etc.

[299] C. Preda, Dacia, NS, 6, 1962, p. 165 și urm. În legătură cu problemele etnice sau de răspîndire în alte zone, pe care le ridică acest tip de monument funerar, mai sus.

[300] De către C. Scorpan, de la care deținem și datele privind această descoperire.

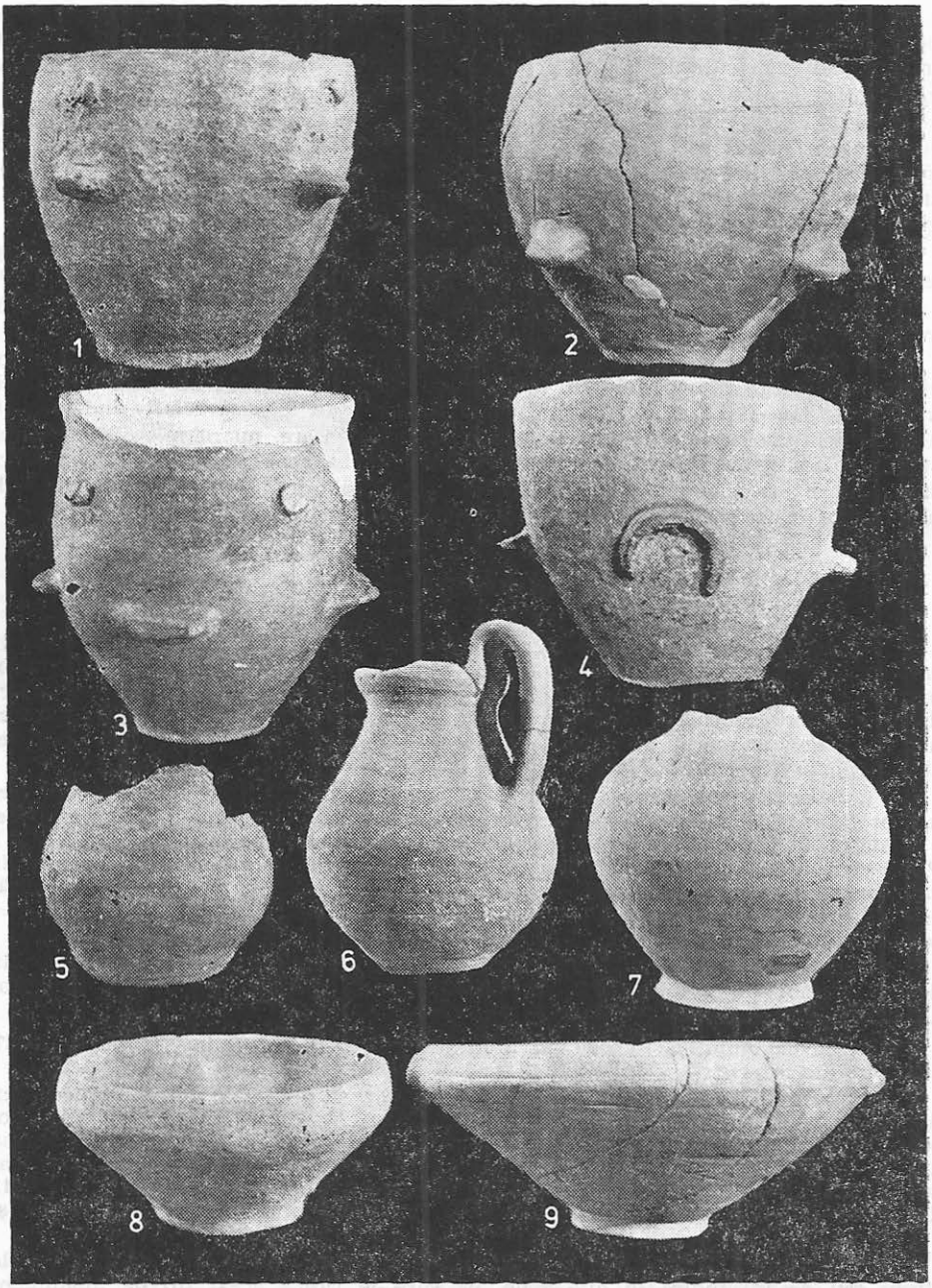

Fig. 15 : — ceramică de la Satu Nou : 1 (nr. 9 — inv. 22936) ; 2 (nr. 1 — inv. 2304) ; 3 (nr. 7 — inv. 1782) ; 4 (nr. 8 — inv. 22940) ; 5 (nr. 12 — inv. 15539) ; 6 (nr. 16 — inv. 2306) ; 7 (nr. 15 — inv. 22935) ; 8 (nr. 11 — inv. 6573) ; 9 (nr. 13 — inv. V 18086).

pie mai mult de *lékanai* de tipul „sans marli", cu torțile aplicate pe exteriorul buzei [301], produs caracteristic pentru ceramica histriană mai veche și care a cunoscut o răspîndire relativ mare la Dunărea de Jos [302].

2. *Lekythos* cu corpul oval, fundul scund, profilat, marginea exterioară tronconică și baza foarte puțin concavă, aproape plată. Gîtul scund, cu marginea buzei lată, orizontală. Toarta lată, prinsă sub buză și pe umeri ; prezintă o canelură largă, longitudinală. Pastă cărămizie foarte fină, cu puțină mică în compoziție. La partea superioară a vasului are un firnis roșcat-maroniu, pe alocuri negru-cenușiu (fig. 2/2 ; 12/7). Dimensiuni : H = 22,5 cm ; D = 13 cm ; DB = 7,5 cm. Inv. 21.369.

Exemplare oarecum apropiate ca formă au apărut la Constanța în morminte de la sfîrșitul secolului IV-secolul III î.e.n. [303]. Un lekythos mai mic cu corpul puțin deosebit, s-a descoperit la Histria într-un mormînt din secolul III î.e.n. [304]. Un altul, de la Mangalia, aparține aceluiași secol [305].

3. Bol attic cu corpul larg, buza îngroșată puțin spre exterior și peretele în unghi obtuz. Picior înalt, inelar, profilat. Pastă roșie, fină, de foarte bună calitate. Firnis negru în interiorul și exteriorul vasului, cu excepția părții interioare și a marginii piciorului (fig. 2/3 ; 12/9). Dimensiuni : H = 4,8 cm ; D = 15 cm ; DB = = 8,3 cm. Inv. 21.375.

Un exemplar a apărut la Histria într-un mormînt din al treilea sfert al secolului IV î.e.n. [306]. La Constanța a fost datat prin context la sfîrșitul secolului IV-începutul secolului III î.e.n. [307]. Un altul a fost descoperit într-un mormînt din vecinătatea Odessos-ului, datat în sec. III—II î.e.n. [308]. La Mangalia un bol asemănător, dar de mai mici dimensiuni, provine dintr-un mormînt datat în secolul III î.e.n. [309]. La Corinth bolurile de acest tip se întîlnesc din al II-lea sfert al secolului IV — pînă la 146 î.e.n. [310]. Exemplarul de la Medgidia, acoperit complet cu firnis, pare să se apropie mai mult de nr. 72—73, mai timpurii, datate la Corinth în al II-lea sfert al secolului IV [311]. Acceptînd un anumit decalaj cronologic firesc față de Attica și regiunile învecinate, necesar pătrunderii tipului amintit pînă în zona Medgidiei, ținînd seama de celelalte analogii, ca și de absența contextului arheologic căruia el i-a aparținut, putem considera că bolul în discuție poate fi datat larg în a doua jumătate a secolului IV î.e.n., eventual, la începutul sec. III î.e.n.

4. Cană elenistică globulară, cu fundul mic, plat, neprofilat. Gîtul scund, concav, din care pornește gura evazată, cu buza puțin rotunjită. Toartă lată, trasă

---

[301] P. Alexandrescu, Dacia, 21, 1977, p. 124—126.

[302] Idem ; de asemenea, P. Alexandrescu, Histria, II, 1966, passim ; idem, Dacia, 16, 1972, p. 120—122 ; idem, Histria, IV, 1978, passim ; M. Coja, Dacia, 12, 1969, cat. 3.

[303] M. Bucovală, *op. cit.*, p. 17, fig. 6/c ; p. 18, fig. 7/a ; p. 127, fig. 93/a, b (vasele amintite sînt, totuși, puțin mai bombate) ; p. 24, fig. 13/c (exemplar de dimensiuni mai reduse).

[304] P. Alexandrescu, Histria, II, p. 231, m. 6/2, pl. 84.

[305] C. Preda, N. Georgescu, Pontica, 8, 1975, m. 11, p. 64 și pl. V/3 ; VI/6.

[306] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 182, XXXIII/4 cu analogiile înregistrate și pl. 91.

[307] M. Bucovală, *op. cit.*, p. 31, fig. 20/a.

[308] G. Tončeva, Izvestiia-Varna, 15, 1964, p. 56—59 și fig. 22.

[309] C. Preda, N. Georgescu, Pontica, 8, 1975, m. 22, p. 58, 64 și pl. V/5 ; VI/2.

[310] G. Roger Edwards, Corinth, VII, Part. III, *Corinthian Hellenistic pottery*, Princeton, New Jersey, 1975, p. 33—34, nr. 72—94 și pl. 3, 44. Autorul consideră că vasele discutate sînt derivate din cele attice, a căror producție a început, se pare, în ultimul sfert al secolului V î.e.n.

[311] Ibidem, p. 33—34 și pl. 3, 44.

foarte puțin în sus din buză și prinsă pe diametrul maxim al vasului. Pastă cenușie, cu concrețiuni calcaroase. Firnis negru-cenușiu, subțire, în cea mai mare parte cu luciu metalic, aplicat neuniform pe suprafața exterioară (inclusiv pe fund), precum și, parțial, în interiorul gurii vasului (fig. 4/2 ; 12/8). Dimensiuni : H = = 10 cm ; D = 9,2 cm ; DB = 4,5 cm. Inv. 21.370.

5. Opaiț ceramic de formă dublă-convexă în secțiune (seria așa-numită „delfiniformă"), asemănător exemplarului descoperit la Mangalia [312]. Bazinul rotunjit, cu un apendice lateral în partea dreaptă, fără orificiu. Ciocul scurt, triunghiular. Lut cărămiziu, firnis negru, roșcat spre bază, corodat în mare parte. Pe cioc prezintă urme clare de ardere (fig. 12/10). Dimensiuni : L = 8,9 cm ; H = 3,5 cm ; D = 6,7 cm. Inv. 21371.

Aceeași datare cu a exemplarului amintit mai sus.

6. Amforă elenistică fragmentară, căreia îi lipsește o parte din corp, cu piciorul. Gîtul, cu profilul foarte puțin concav, se lărgește spre umăr. Acesta din urmă face un unghi obtuz cu corpul. Partea superioară a gîtului, deasupra torților, e lărgită în exterior, apărînd sub forma unui „manșon". Buza îngroșată spre exterior, are marginea rotunjită. Torțile scurte, arcuite, au punctele de inserție la jumătatea gîtului și pe umăr. Secțiunea lor este ovală ; prezintă o crestătură longitudinală, adîncă (fig. 14/1).

Pasta roșcată-cărămizie, cu foarte mult nisip negru, aspru, în compoziție. Inv. 21.373.

Ștampilă englifică, aproape pătrată, aplicată pe gît (fig. 7/12 ; 16/8).

I Φ

Face parte din grupul de amfore de tipul numit „Islam Geaferca" (= Florești, jud. Tulcea), datat inițial în sec. I î.e.n. [313]. Tipul amintit, atribuit astăzi de cea mai mare parte a specialiștilor Heracleei Pontice, a fost datat relativ recent, prin context, în secolele IV—III î.e.n. [314]. Fără să cunoască aceste descoperiri, I. B. Brashinsky (NE, 5, 1965, p. 26—27) data tipul de amforă amintit la jumătatea secolului III î.e.n., integrîndu-l grupei a V-a din cronologia sa. De asemenea, I. G. Vinogradov și N. A. Onaiko datau amforele în discuție, larg, în secolele IV—III î.e.n. [315]. B. A. Vasilenko (NE, 11, 1974, p. 7), a încadrat acest tip de amfore la jumătatea secolului III î.e.n., atribuindu-l aceluiași centru. Exemplare asemănătoare, izolate, au mai apărut la Nazarcea (= Galeșu, jud. Constanța) [316], Pietroiu (jud. Ialomița) [317] și Brăiliță [317a].

7. Gît de amforă neștampilată, de tipul Chersones (?), cilindric, lărgit spre bază, cu buza îngroșată puțin spre exterior și marginea rotunjită. Torți arcuite, puțin apropiate de corp la partea inferioară (fig. 12/12). Pastă cărămizie-roșcată în spărtură, cu nisip negru și mică în compoziție. Angobă alburie-gălbuie în exterior. Urme de vopsea roșie pe gît sub buză și pe torți. Inv. 21.374.

Recuperat din mai multe morminte, materialul arheologic de la Medgidia nu este unitar nici din punct de vedere cronologic. Ținînd seama, totuși, de limitele cronologice căreia i se înscrie, el nu pare a fi mai vechi de mijlocul secolului IV și mai nou de sfîrșitul secolului III î.e.n., cu excepția, doar, a opaițului, care ar putea fi mai nou.

În această perioadă putem data larg, în lipsa cercetărilor sistematice, mormintele de inhumație cărora obiectele amintite mai sus le-au aparținut.

---

[312] Mai sus și notele nr. 287—289.

[313] Exp. Bujor, SCIV, 12, 1961, p. 85—92 ; idem, Dacia, NS, 6, 1962, p. 475—488.

[314] I. T. Dragomir, Rev. Muz., 6, 1969, 2, p. 165 și fig. 1/2 și 3.

[315] I. G. Vinogradov, N. A. Onaiko, SA, 1975, 1, p. 90.

[316] Exp. Bujor, Dacia, NS, 6, 1962, p. 479.

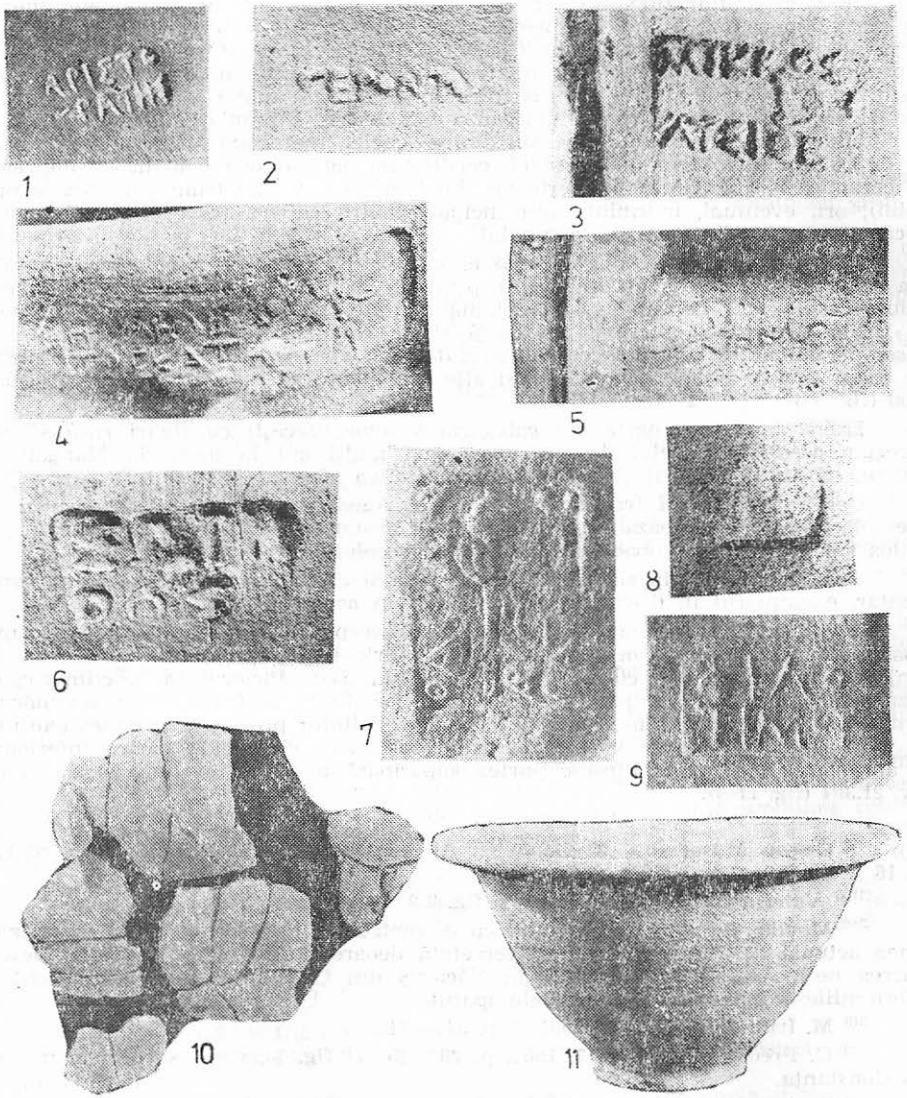

Fig. 16 : — ştampile de amfore : 1 — Adîncata ; 2-4 — 23 August (nr. 1 — inv. 20658 ; nr. 3 —inv. 20660 ; nr. 4 — inv. 20661) ; 5 — Constanţa Sud (inv. 21338) ; 6 — Zebil ; 7 — Cumpăna (B — inv. 20656) ; 8 — Medgidia (nr. 6 — inv. 21373) ; 9 — Satu Nou (nr. 19 — inv. 14450) ; ceramică de la Satu Nou : 10 (nr. 4 — inv. 4733) ; 11 — (nr. 14 — inv. 22931).

14. **MIHAI VITEAZU** (jud. Constanța).

În vara anului 1975, un șanț de irigație a secționat marginea unei movile de mari dimensiuni, aflată la aproximativ 2 km în sud-sud-estul localității și la circa 400 m est de calea ferată Constanța-Tulcea[318]. În afara unui pumnal de cupru eneolitic sau din perioada de tranziție[319], în șanțul amintit au mai apărut resturile unui schelet uman distrus, precum și diferite materiale grecești. Lipsind cercetările sistematice și pușl — din cauza caracterului întîmplător al descoperirii — în situația de a nu cunoaște raportul dintre schelet, materialul grecesc și pumnalul de cupru, nu ne putem pronunța cu certitudine dacă oasele aparțin — împreună cu ceramica — unui mormînt periferic, din mantaua movilei (cum pare foarte probabil), ori, eventual, mormîntului principal, pentru care a fost construit tumulul și căruia i-ar fi putut aparține pumnalul.

1. Fragmente de *lékane* grecească, cu torțile late, orizontale. Buza vasului era carenată, cu marginea interioară profilată, pentru a permite așezarea capacului. Pastă roșie, densă, de foarte bună calitate. La interior vasul era acoperit cu firnis negru. La exterior, pe toartă și pe fragmentele de bazin păstrate, se observă mai multe volute succesive, executate cu vopsea roșie, peste fondul negru. Pe bazin sînt de asemenea palmete și alte ornamente stilizate, executate în același mod (fig. 3/3-4 ; 12/1-2). Inv. 21.309.

Exemplarul face parte din categoria vaselor grecești cu figuri roșii și este oarecum asemănător celui descoperit cu mai mulți ani în urmă la Mangalia[320], într-un mormînt de la mijlocul sau din al treilea sfert al secolului IV î.e.n.

Cele două *lékanai* fragmentare[321] de la Agighiol apropiate, de asemenea, de exemplarul nostru, datează — după cum s-a arătat[322] — cel mai devreme din al doilea sfert, ori, mai probabil de la mijlocul secolului IV î.e.n.

Vase de același tip sînt relativ cunoscute și în alte zone[323]. Deși foarte fragmentar, exemplarul în discuție poate fi datat în aceeași perioadă.

2. Amforă neștampilată fragmentară, cu corpul conic, larg la partea superioară și umerii aproape orizontali. Gîtul cilindric lărgit spre bază. Torți late, rotunjite, puternic arcuite, cu o mică alveolare la bază. Piciorul înalt, cilindric, cu baza lățită discoidal, bombată, concavă la mijloc. Pastă cărămizie cu nisip mărunt și multă mică sfărîmată în compoziție. La baza gîtului prezintă un punct executat cu vopsea roșie. Urme de vopsea neagră, groasă, sînt vizibile la partea inferioară, în apropierea piciorului. Lipsesc partea superioară a gîtului și o parte din torți. Inv. 21.304 (fig. 11-4).

---

[317] Crișan Mușețeanu, N. Conovici, A. Anastasiu, Dacia, NS, 22, 1978, p. 176, nr. 16 și fig. 4/8.

[317a] Valeriu Sîrbu, *op. cit.*, p. 18 și fig. 8/2.

[318] Movila, de mari dimensiuni, cu diametrul la bază de circa 40 m și înălțimea actuală de 7 m, nu poate fi cercetată deoarece este punct geodezic. Descoperirea ne-a fost semnalată de Ioan Văcăruș din Constanța, care ne-a oferit și informațiile în legătură cu materialele apărute.

[319] M. Irimia, SCIVA, 32, 1981, 3, p. 347—348.

[320] C. Preda, Dacia, NS, 5, 1961, p. 283, 293 și fig. 7 ; vasul se află la muzeul din Constanța.

[321] D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 76 și fig. 51/3 ; 53, 54 ; idem, Ber. RGH, 50, pl. 130/a și b ; 131 jos ; idem, *L'art thraco-gète*, București, fig. 35/1-2.

[322] P. Alexandrescu, SCIV, 22, 1971, 4, p. 660—662 ; idem, Dacia, NS, 18, 1974, p. 273—274 ; idem, Histria, IV, 1978, p. 79, nr. 477 a, b și pl. 55.

[323] Ca, de exemplu la Olbia, cf. I. E. Levi, MIA, 50, 1956, p. 74—75 ; vezi de asemenea K. Schefold, *Untersuchungen zu den Kertscher Vasen*, Berlin, 1934, fig. 75 ; E. F. Pokrovskaia, VDI, 2, 1955, p. 191—199, fig. 4, ca și analogiile citate de P. Alexandrescu, SCIV, 22, 1971, 4, p. 661—662, pentru cele de la Agighiol.

Amfora aparține tipului denumit inițial de I. B. Zeest „cu piciorul în formă de pahar" și datat în secolul IV — pînă la începutul secolului III î.e.n. [324].

I. B. Brashinsky a localizat centrul de producție al acestui tip la Menda și a arătat că din punct de vedere cronologic subgrupele sesizate evoluează succesiv între cel de al treilea sfert al secolului V și sfîrșitul primei jumătăți a secolului IV î.e.n. [325]. Exemplarul de la Mihai Viteazu este întru totul asemănător amforelor din ultima subgrupă, datată în prima jumătate a secolului IV î.e.n. [326].

3. Partea superioară fragmentară a unei amfore de același tip. Se păstra [327] doar gîtul cilindric cu buza lată, orizontală la partea superioară și îngroșată, cu profilul triunghiular spre exterior. Torți late, cu marginile rotunjite. Pe gît, sub buză, prezintă o incizie circulară, orizontală, puțin adîncă (fig. 13/6-7).

Pastă cărămizie-roșie, aspră, cu nisip fin și multă mică în compoziție. Urme de vopsea roșie pe gît, deasupra torților ; la locul de unire al corpului cu gîtul — un punct rotund de vopsea neagră. Inv. 21306.

4. Fragment de amforă de același tip, din care se păstrează o parte din umăr, o toartă și foarte puțin din gît (fig. 13/). Buza lată, îngroșată la exterior, cu profilul triunghiular, orizontală la partea superioară. Pastă roșie-cărămizie, aspră, cu nisip foarte fin și multă mică sfărîmată în compoziție. Inv. 21.307.

5. Partea inferioară a unei amfore de același tip, cu piciorul înalt, cilindric, cu baza lățită discoidal, bombată, concavă la mijloc (fig. 12/4).

Pastă cărămizie-deschisă, cu nisip foarte mărunt și mică sfărîmată în compoziție. Inv. 21305/a.

6. Partea inferioară a unei amfore de același tip. Are piciorul ceva mai scund decît exemplarul anterior. Pastă roșie cu nisip foarte mărunt, negru și mai ales alb-cuarțos, precum și multă mică sfărîmată (fig. 12/5). Inv. 21.305/b.

7. Partea inferioară a unei amfore de același tip. Deasupra bazei, piciorul are o incizie adîncă, circulară (fig. 13/4). Pastă roșie închisă, cu nisip foarte fin, negru și mai ales alb-cuarțos, precum și mică sfărîmată. La exterior prezintă o angobă groasă, gălbuie. Pe corpul amforei se observă și urme de vopsea neagră. Inv. 21305/c.

8. Gît de amforă, scund, cilindric, lărgit spre bază. Buza fragmentară, lată, orizontală la partea superioară, este îngroșată spre exterior, profilul triunghiular (fig. 13/8). Sub buză și deasupra torții se observă urme de vopsea roșie. Are suprafața intens corodată. Pastă roșie-maronie, sfărîmicioasă, aspră, cu nisip fin și multă mică în compoziție. După compoziția pastei și forma buzei pare să aparțină aceluiași tip ca și amforele amintite mai sus [328]. Inv. 21308/a.

9. Gît de amforă fragmentar, înalt, cilindric, cu diametrul relativ mare (fig. 13/3). Pastă fină, densă, de culoare roșie. Angobă roșie-cărămizie la exterior Un fragment de toartă, cu pasta și angoba asemănătoare, avînd secțiunea rotundă, pare să aparțină aceleiași amfore. Inv. 21.308/b. Forma și dimensiunile gîtului, secțiunea torților și pasta par să indice apartenența acestor fragmente unei amfore de tipul cu piciorul în formă de „manșon" [329].

Din cele prezentate mai sus se poate constata că atît fragmentul de *lékanis*, cît și amforele se datează larg în secolul IV î.e.n. [330]. Avînd în vedere însă, limi-

[324] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 88 și pl. X/23 a, b, v ; XII/23 z.

[325] I. B. Brashinsky, *Amforî Mendî*, loc. cit., p. 67—74.

[326] *Ibidem*, p. 72 și fig. 1/5 ; 2/5.

[327] Ulterior s-a spart, iar parte din fragmente s-au pierdut, astfel că n-a mai putut fi restaurată.

[328] Nu putem preciza dacă reprezintă, eventual, gîtul uneia dintre amforele anterioare. Totuși starea lor de conservare total diferită, ca și culoarea oarecum deosebită a pastei, ne determină, să-l considerăm ca aparținînd altui exemplar.

[329] Discuțiile asupra acestui tip mai sus, la exemplarul nr. 1 (inv. 20717) de la Ion Corvin.

[330] Ultimul gît de amforă (inv. 21308/b), care pare să aparțină unui tip cu o existență mai îndelungată, este întîlnit frecvent și în secolul IV î.e.n. Astfel, la Topalu, au fost descoperite trei exemplare într-un mormînt din al treilea sfert al secolului IV î.e.n. (cf. M. Irimia, N. Cheluță-Georgescu, Pontica, 15, 1982).

tele cronologice în care se încadrează materialul ceramic determinat mai precis, considerăm că întregul lot recuperat din mormîntul de la Mihai Viteazu poate fi datat în al doilea sau al treilea sfert al secolului IV î.e.n.

15. NICOLAE BĂLCESCU (jud. Constanța)

În perimetrul localității, la aproximativ 750 m spre sud-sud-est de sediul I.A.S.-ului, 150 m nord de podul de cale ferată existent în zonă și la 800 m nord-est de șoseaua București-Constanța se află doi tumuli care în anul 1975 au fost parțial răvășiți de lucrările agricole.

La poalele unui asemenea tumul lucrările au deranjat trei sau patru morminte de inhumație și mai multe blocuri de calcar, de mari dimensiuni. La marginea celui de al doilea tumul au fost deranjate alte două schelete umane. Precizăm că tumulii amintiți se află la aproximativ 1 km spre sud-sud-est de necropola identificată în anul 1970 [331].

Din zona tumulilor au fost recuperate cîteva fragmente de amfore heracleene și rhodiene, de cănițe elenistice tîrzii, precum și un fragment ceramic grosier, gălbui-cenușiu, cu nisip și cioburi pisate în compoziție, provenind de la o oală de producție locală. Inv. 24.009.

În absența săpăturilor înregistrăm doar existența în această zonă a unor tumuli cu morminte periferice de inhumație și fragmente ceramice elenistice și autohtone.

16. SATU NOU (com. Oltina, jud. Constanța).

În evidența muzeului din Constanța se află de circa 18—20 de ani mai multe materiale ceramice cu mențiunea proveniență lor de la Satu Nou, uneori fără alte detalii. Presupunem, totuși, că cele mai multe aparțin lotului de materiale descoperit în bine cunoscuta necropolă getică de la punctul „Suat" [332]. Altele au fost descoperite în cimitirul getic din punctul „La cetate", aflat în raza aceleiași localități [333].

Ele au ajuns în colecțiile muzeului constănțean, foarte probabil, pentru a fi folosite în expoziție. Cîteva, mai ales fragmente ceramice, par să fi fost achiziționate ulterior din sat [334], ori recoltate cu prilejul unor periegheze efectuate în zona necropolelor. În sfîrșit, patru vase (nr. 8, 9, 14, 15) împrumutate de Institutul de arheologie București liceului din Băneasa, unde au și fost expuse aproximativ două decenii, au revenit în anul 1981 muzeului constănțean. Unele dintre

---

[331] M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 42—46.

[332] B. Mitrea, Om C. Daicoviciu, București, 1960, p. 409—413 ; B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7 (1961), p. 283—289 ; idem, Materiale, 8 (1962), p. 369—372.

[333] Ca de exemplu vasul cu nr. inv. 1782, marcat „Cimitirul II" ; cf. B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, p. 283.

[334] Așa după cum mai tîrziu, în anul 1969, au fost achiziționate două fibule descoperite, se pare, tot în perimetrul necropolei de la „Suat" sau în apropierea ei (cf. M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 9, 11 și pl. 1/4, 5). Fișele materialelor prezentate mai jos au fost întocmite astfel : A. Aricescu, 1962, inv. 2304 și 2306 ; D. Ghiocel, 1965, inv. 1782, 15539, 6573, 15540 ; M. Irimia, 1965, inv. 1781 ; C. Iconomu, 1966, inv. 14430, 14433, 14434 ; R. Ocheșeanu, 1967, inv. 4723, 4733, 14450 ; Gh. Papuc, 1981, inv. 22931, 22935, 22936, 22940 ; Tr. Cleante, 1982, inv. 32001, 32002.

acestea au fost publicate în rapoartele de săpături sau în alte lucrări[335]. Altele însă nu au fost încă prezentate detaliat sau ilustrate în vreo lucrare de specialitate.

Dată fiind importanța deosebită a descoperirilor de la Satu Nou și beneficiind de acordul binevoitor al autorilor săpăturilor[336], vom prezenta materialele inedite aflate în inventarul muzeului din Constanța, pentru completarea informațiilor în legătură cu cele două cunoscute necropole.

CERAMICĂ LUCRATĂ CU MÎNA.

1. Vas-urnă de dimensiuni mari, în formă de clopot, cu corpul larg, puțin bombat, asimetric ; gura largă, cu marginea buzei dreaptă, aproape orizontală. Fundul relativ mic în comparație cu dimensiunile vasului, plat, foarte puțin profilat. Prezintă patru apucători mari, plate, cu colțurile rotunjite, dispuse sub diametrul maxim și trase puțin în jos (fig. 5/4 ; 15/2). Pastă cărămizie, grosieră, cu cioburi pisate în compoziție. Dimensiuni : H = 31 cm ; DG = 35,5 cm ; DB = = 14,3 cm. Inv. 2304. (Cimitirul I, 1958, M. 4 ; în depozitul muzeului din Constanța).

2. Vas-urnă în formă de clopot, de dimensiuni relativ mici, cu corpul puțin bombat ; buza are marginea rotunjită, foarte puțin teșită spre interior. Fundul plat, foarte puțin profilat. Sub diametrul maxim prezintă patru apucătoare plate, orizontale, cu colțurile rotunjite (fig. 6/2). Pastă neagră-cenușie, grosieră, cu multe cioburi pisate în compoziție. Dimensiuni : H = 18 cm ; DG = 23,5 cm ; DB = = 12 cm. Inv. 32002 (cimitirul I, 1958, M. 18 ; în muzeul de la Adamclisi).

3. Vas-urnă de mari dimensiuni, cu corpul bitronconic, rotunjit ; gura relativ mică, buza puțin evazată, cu marginea lată, tăiată oblic spre interior. Fundul profilat are baza puțin concavă. Pe diametrul maxim prezenta patru apucători plate, rupte în prezent (fig. 6/3). Pastă grosieră, cărămizie-cenușie, cu multe cioburi pisate în compoziție. Dimensiuni : H = 38 cm ; DG = 19 cm ; DB = 14 cm. Inv. 4723 = nr. vechi 22029. (Cimitirul I, 1958, M. 22 ; în muzeul de la Adamclisi).

4. Vas fragmentar în formă de clopot. Se păstrează doar o parte din pereți, cu două proeminențe plate, rectangulare, aplicate pe diametrul maxim (fig. 5/1 ; 16/10). Pastă grosieră, cenușie închisă la interior și maronie-cenușie la exterior, cu cioburi pisate în compoziție. Inv. 4733. (Cimitirul I, 1958, M. 22, în depozitul muzeului din Constanța).

5. Vas-urnă cu corpul înalt, tronconic, puțin asimetric, avînd gura largă și fundul plat. Buza vasului are marginea rotunjită. La jumătatea înălțimii prezintă

---

[335] Un vas de tip *péliké*, inv. 2308 și o cană, inv. 6574 la P. Alexandrescu, Dacia, 16, 1972, p. 122—123 și fig. 7/3 ; idem, Histria, IV, 1978, p. 96 și pl. 69 ; idem, Dacia, NS, 21, 1977, p. 127șifig. 11/6 ; N. Conovici, Pontica, 11, 1978, p. 39, nr. 12 și pl. 2/7. Colegul G. Trohani ne-a informat cu multă bunăvoință că în colecțiile Muzeului de istorie a R.S.R.-București se află următoarele vase de la Satu Nou, toate din cimitirul I : inv. 16137 (nr. vechi V 18015, Muzeul Național de Antichități-M.N.A.), M. 7, 1958 cf. Materiale, 7, fig. 3/4 ; inv. 16133 (nr. vechi V 18027-M.N.A.), M. 11/1958, cf. P. Alexandrescu, Dacia, NS, 21, 1977, p. 118, fig. 5/10 ; inv. 16134 (nr. vechi V 18037, M.N.A.) ; M. 19/1958, cf. Materiale, 7, fig. 3/2 ; fără inv. (nr. vechi 1604-Muzeul Constanța), M. 21/1958, cf. Materiale, 7, fig. 1/2 — vasul urnă ; inv. 16132 (nr. vechi V 1967 M.N.A.), M. 23/1958, cf. Materiale, 7, fig. 2/1-urna ; inv. 16138 (nr. vechi V 18068 M.N.A.), M. 23/1958, cf. Materiale, 7, fig. 3/5 ; inv. 16135 (nr. vechi V 18074 M.N.A.), M. 39/1959, castron tronconic lucrat cu mîna, inedit ; inv. 16136 (nr. vechi V 18100 M.N.A.), 1958, passim, cană cenușie lucrată la roată ; inv. 16142 (nr. vechi V 15383 M.N.A.), fără alte date, *lékane* cenușie lucrată la roată, cu picior înalt ; inv. 138.106 (nr. vechi 1635 — Muzeul Constanța ?), fără alte date, vas-clopot lucrat cu mîna. Unele materiale de la Satu Nou se află probabil în alte colecții muzeale.

[336] Exprimăm și cu acest prilej întreaga noastră gratitudine prof. dr. doc. Bucur Mitrea și dr. Constantin Preda.

patru apucători plate, rupte în prezent. Fundul plat, foarte puțin profilat (fig. 6/1 ; 14/18). Pastă grosieră, cărămizie-maronie, cu angobă de aceeași culoare, corodată și cîteva urme cenușii-închise datorate arderii secundare. Dimensiuni : H = = 24,5 cm ; D = 27,5 cm. Inv. 15540 = nr. vechi I 22.020. (Cimitirul I, 1958, M. 24 ; în muzeul de la Adamclisi).

6. Vas tronconic, de forma unui castron mai înalt, asimetric, cu marginea buzei rotunjită și fundul plat, puțin profilat. La aproximativ 4 cm sub buză prezintă patru apucători rectangulare, trase puțin în jos, cu marginile rotunjite (fig. 6/6 ; 14/17). Pastă grosieră maronie-cenușie, cu cioburi pisate în compoziție și angobă maronie-cenușie, netezită. Dimensiuni : DG = 31 cm ; H = 15 cm. Inv. 1781 = nr. vechi I 22030. (Cimitirul I, 1959, M. 35, capac pentru urnă ; în muzeul de la Adamclisi).

7. Vas-urnă de mari dimensiuni, în formă de clopot, cu corpul înalt, puțin bombat ; buza evazată, cu marginea tăiată orizontal. Fundul plat, puțin profilat. Pe diametrul maxim prezintă patru apucători plate, orizontale, dintre care două prevăzute frontal cu o mică „șa", iar două cu cîte o mică bombare spre exterior, de forma unui arc. Sub buză, în intervalul rezervat de apucătorile amintite, au fost aplicați patru butoni mari, circulari (fig. 5/5 ; 15/3). Pastă grosieră maronie-cenușie, cu suprafața netezită. Dimensiuni : H = 41 cm ; DG = 33 cm ; DB = = 16,6 cm. Inv. 1782 = nr. vechi I 22027. (Cimitirul II, fără nr. mormîntului ; în expoziția muzeului din Constanța).

8. Vas-urnă în formă de clopot, cu corpul larg, aproape tronconic, puțin bombat ; buza dreaptă cu marginea rotunjită. Fundul plat, relativ mic, foarte puțin profilat. Pe corp, la jumătatea înălțimii, prezintă două apucători masive sub formă de potcoavă, iar în cruce cu acestea, două apucători plate, rectangulare. Pastă grosieră maronie-cenușie, cu cioburi pisate în compoziție. Dimensiuni : H = 28 cm ; DG = 32 cm ; DB = 15 cm. Inv. 22940. (Fără nr. cimitirului și al mormîntului ; aflat pînă în anul 1981 la liceul din Băneasa ; fig. 4/5 ; 15/4).

9. Vas-urnă în formă de clopot, cu corpul puțin bombat, buza cu marginea rotunjită și fundul profilat. Pe diametrul maxim prezintă patru apucători plate, orizontale, alungite, cu colțurile rotunjite. Deasupra acestora se află, la circa 2,5 cm sub buza vasului, patru butoni mici, tronconici, lipiți pe corpul vasului (fig. 5/3 ; 15/1). Pastă grosieră maronie-cenușie, cu cioburi pisate în compoziție. Dimensiuni : H = 24,3 cm ; DG = 25,3 cm ; DB = 12,6 cm. Inv. 22936. (Fără nr. cimitirului și al mormîntului ; aflat pînă în anul 1981 la liceul din Băneasa).

10. Castron ceramic, lucrat cu mîna, cu corpul tronconic, puțin bombat, fundul plat, concav ; buza cu marginea asimetrică, trasă puțin în interior, cu marginea rotunjită. Imediat sub buză prezintă două apucători sub formă de potcoavă, puțin reliefate (fig. 6/4). Pastă maronie-cenușie, grosieră, cu multe cioburi pisate în compoziție. Dimensiuni : H = 13 cm ; DG = 28 cm ; DB = 13 cm. Inv. 32001 = nr. vechi 2094. (Cimitirul I, 1958, M. 16 ; în muzeul de la Adamclisi).

11. Castron ceramic de mici dimensiuni, cu corpul tronconic ; buza trasă foarte puțin spre interior, cu marginea rotunjită. Fundul plat, profilat (fig. 4/3 ; 15/8). Pastă maronie, grosieră, cu cioburi pisate și mult nisip cu bobul mare în compoziție. Pe ambele suprafețe prezintă urme cenușii închise, datorate arderii secundare. Dimensiuni : H = 9,3 cm ; DG = 18,6 cm ; DB = 9 cm. Inv. 6573. (Cimitirul I, 1959, M. 44 ; în depozitul muzeului din Constanța).

12. Cană fragmentară cu corpul bitronconic, bombat, buza evazată și fundul mare, plat, puțin profilat (fig. 4/1 ; 15/5). Pastă grosieră, neagră în spărtură, maronie-cenușie la exterior, cu cioburi pisate în compoziție ; angobă maronie-cenușie la exterior. Dimensiuni : H = 12 cm ; DG = 8,7 cm. Inv. 15539 = nr. vechi I 22024. (Cimitirul I, 1959, M. 44, în depozitul muzeului din Constanța).

CERAMICĂ CENUȘIE, LUCRATĂ LA ROATĂ.

13. *Lékane* de mari dimensiuni, cu corpul tronconic, buza trasă spre interior, cu marginea teșită oblic, rotunjită. Fundul inelar, profilat. Pe marginea exterioară a buzei prezintă două incizii orizontale, paralele. Torțile orizontale, rupte în prezent, aveau punctele de inserție pe umăr, în zona maximei bombări (fig. 6/5 ; 15/9).

Pastă cenușie-deschisă, relativ densă și aspră. Dimensiuni : H = 16 cm ; DG = = 34,3 cm ; DB = 11 cm. Nr. vechi de inventar V 18086. (Cimitirul I, 1959, M. 43 ; în depozitul muzeului din Constanța).

14. Strachină cu corpul înalt, tronconic, buza evazată, lată, cu marginea rotunjită și fundul plat, profilat (fig. 6/7 ; 16/11). Pastă fină, cenușie închisă, densă. Dimensiuni : H = 14 cm ; D = 25,6 cm ; DB = 8,6 cm. Inv. 22931. (Fără nr. cimitirului și al mormîntului ; aflat pînă în anul 1981 la liceul din Băneasa. Reprezenta capacul uneia dintre urnele păstrate la liceul amintit, mai probabil al vasului cu nr. 22940, cu care era împreună).

15. Oală cu corpul globular, puțin alungit spre bază. Gîtul strîmt, rupt din vechime, se detașează de corp printr-o nervură în relief. Fundul inelar, profilat clar, aproape tronconic. Vasului nu i-au fost aplicate nici un fel de torți. Pastă cenușie-deschisă, fină, densă, cu miezul gălbui. Dimensiuni : H = 22,5 cm ; D = = 23 cm ; DB = 12,5 cm. Inv. 22935 = nr. vechi V 18039. (Cimitirul I, M. 20 ; aflat pînă în anul 1981 la liceul din Băneasa ; fig. 5/2 ; 15/7).

16. Cană piriformă, cu gura evazată, marginea buzei rotunjită și fundul inelar. Toartă lată, supraînălțată, cu o canelură longitudinală superficială ; este trasă din buză și sprijinită la partea inferioară pe corpul vasului, deasupra diametrului maxim (fig. 4/4 ; 15/6). Pastă cenușie, fină, cu mică în compoziție. Dimensiuni : H (fără toartă) = 19,5 cm ; D = 14,5 cm ; DB = 7,5 cm. Inv. 2306. (Cimitirul I, 1959, passim ; în depozitul muzeului din Constanța).

CERAMICĂ DE IMPORT

17. Amforă de Thasos fragmentară, neștampilată, cu corpul conic și gîtul tronconic ; lipsește piciorul, spart din vechime. Torți arcuite, cu secțiunea ovală și amprente digitale la partea inferioară (fig. 14/6). Pastă cărămizie, cu nisip fin și mică foarte mărunță în compoziție. Inv. 14430. (Fără numărul cimitirului și al mormîntului ; în fișă este înregistrată ca „descoperire ocazională", fără alte detalii).

18. Gît de amforă de Thasos, cu o singură toartă, neștampilată. Cealaltă, care putea fi ștampilată, lipsește. Pe gît, sub buză, prezintă urme de vopsea roșie (fig. 13/9). Pastă cărămizie-maronie, cu angobă groasă gălbuie-cenușie. Inv. 14434. (Fără nr. cimitirului și al mormîntului ; în fișă apare înregistrată ca „descoperire ocazională", fără alte detalii).

19. Gît fragmentar de amforă de tipul Heraclea Pontică, cu buza îngroșată spre exterior. Lipsesc ambele torți și o parte din gît, rupt longitudinal. Spre partea inferioară prezintă o linie orizontală, incizată (fig. 13/10).

Ștampilă englifică dreptunghiulară (3,3×2 cm), pe două rînduri, aplicată oblic pe gît (fig. 7/13 ; 16/19) ; chenar parțial, în stînga și stînga jos. Inv. 14450. (Fără vreo altă mențiune în fișă).

ΦΙΛΟ
ΤΙΜΟΥ Φιλοτίμου

Gramatopol-Poenaru, *Callatis*, nr. 1159—1160 (provenind de la Costinești), întocmai ; C. Iconomu, Pontice, 1, 1968, p. 251, nr. 3/b (provenind de la Mangalia), întocmai. Amfora aparține grupei I-a cronologice [337].

20. Fragmente provenind dintr-o amforă de Rhodos, cu buza îngroșată spre exterior și toartă arcuită lin. Pastă cărămizie, cu angobă groasă, galbenă-alburie la exterior. Pe suprafața interioară apar urme numeroase, mari, de culoare neagră sau neagră-cenușie, datorate unei intense arderi secundare.

[337] Vezi datarea grupei, cu întreaga discuție, mai sus, la exemplarul de la Adîncata.

Ştampilă rectangulară (2,2×1,4 cm) pe un rînd (fig. 7/14), aplicată la partea superioară a torţii rămase. Inv. 14433/a. (Fără nr. cimitirului şi al mormîntului ; în fişă apare înregistrată ca „descoperire întîmplătoare").

ΠΑΥΣΑΝΙΑ Παυσανία

Şelov, *Tanais*, p. 116, nr. 444, Pausanias I (după aspectul amforelor şi după complex) ; începutul secolului III î.e.n. (V. Grace, *Agora*, p. 224, nr. 30—35 ; idem, *Pnyx*, p. 142, nr. 90), dacă nu cumva chiar de la sfîrşitul secolului IV î.e.n. (cf. V. Grace, *Koroni*, p. 324) ; M. Lazarov, *Rhodos*, p. 39, nr. 96 (Pausanias I) ; *Canarache*, nr. 647 ; Gramatopol-Poenaru, *Tomis*, p. 59, nr. 73 ; Gramatopol-Poenaru, *Callatis*, nr. 777—780, cu alte dispuneri ale legendei ; M. Mirčev, *Amfornite pečiati ot muzeia văv Varna*, Sofia, 1958, nr. 157 ; Gorana Tončeva, Izvestiia-Varna, 10 (25), 1974, p. 29, nr. 31 ; M. Lazarov, *Amfornite pečiati*, nr. 82, 83.

21. Torţi fragmentare de amfore de tipul Heraclea Pontică, cu pasta cărămizie, aspră ; nisip negru, grosier, în compoziţie. Inv. 14433/b (aceeaşi menţiune ca la exemplarul anterior).

Vasele în formă de clopot, cu apucătorile plasate pe diametrul maxim ori puţin mai jos (inv. 2304 ; 22936 ; 32002 şi 4733), prevăzute uneori sub buză şi cu butoni ornamentali (inv. 22936), prezintă numeroase analogii. Exemplare asemănătoare sînt cunoscute şi în alte morminte de la Satu Nou [338]. Un vas mai timpuriu, cu apucătorile plasate sub diametrul maxim, s-a descoperit la Bugeac în mormîntul nr. 61, datat în prima jumătate a secolului V î.e.n. [339] ; altele două, reprezentînd forme mai evoluate, cu apucătorile plasate orizontal chiar pe diametrul maxim, au apărut tot la Bugeac, în morminte din secolul IV î.e.n. [340]. Bune analogii întîlnim de asemenea la Canlia şi la Grădiştea Clinci [341], deşi în al doilea caz vasul prezintă pe partea superioară a corpului şi apucători sub formă de potcoavă. Alte vase apropiate de exemplarele în discuţie s-au descoperit la Slobozia-Oneşti [342]. Mai multe vase asemănătoare ca formă, dar care prezintă uneori pe jumătatea superioară butoni sau apucători sub formă de potcoavă s-au descoperit la Enisala [343]. Un vas-urnă de la Cernavodă [344], ca şi altele de la Poiana-Tecuci [345] sînt asemănătoare celor de la Satu Nou. Vase foarte apropiate ca formă s-au întîlnit şi la Tigveni „Babe", în tumuli aparţinînd fazei Ferigile III, datate în secolul V — poate şi la începutul secolului IV î.e.n. [346].

Alte analogii importante ne conduc mai ales spre unele descoperiri de la Ravna [347], din morminte aparţinînd fazei a II-a (zonele II şi III după B. Hänsel [348]).

---

[338] B. Mitrea, Om C. Daicoviciu, Bucureşti, 1960, p. 410, fig. 1/2 ; B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, p. 285 şi fig. 2.

[339] M. Irimia, Thraco-dacica, 2, 1981, p. 46 şi fig. 2/5.

[340] Idem, Pontice, 1, 1968, mormîntul nr. 1 (cimitirul I), p. 194 şi fig. 4 ; mormîntul nr. 3 (cimitirul II), p. 206 şi fig. 12.

[341] N. Conovici, Pontica, 11, 1978, p. 36—37 şi pl. 1/2-4.

[342] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, p. 77 şi urm., fig. 2/4 : 3/1, 3 ; 4/1.

[343] G. Simion, Peuce, 2, p. 55—87 şi fig. 17/a, b, (mormintele 3 şi 20 — plane, în casetă de piatră) ; p. 101—102, fig. 23/a (M1 B, nr. 7) ; p. 105, fig. 26/a (M2-B, nr. 5) ; p. 110—111, fig. 28/a, b (M4-B, nr. 1, 3 ; o cupă-*skyphos* din acest tumul, nr. 11 a fost datată între 400—380 î.e.n., iar un *lekythos aryballic* cu figuri roşii din acelaşi complex a fost datat în al doilea sfert al secolului IV î.e.n. ; cf. P. Alexandrescu, Thraco-dacica, p. 120, nr. 31, 34. Nu ar fi deci exclus ca mormintele nr. 1 şi 3 al tumulului să fie ceva mai vechi ; p. 85—87 şi fig. 17/a-b ; idem, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 151 şi fig. 5/3, 7-10.

[344] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 282—284 şi fig. 5—6, stînga.

[345] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1968, p. 72, fig. 22/5, 6.

[346] Eugenia Popescu, Alexandru Vulpe, Dacia, NS, 26, 1982, p. 91, 112, tumulii 13, 14, fig. 15/A1 ; B3.

[347] M. Mircev, Izvestiia-Sofia, 25, 1962, mormintele nr. 22, 23, 26, pl. 22/3 ; 22/4 ; 24/5.

[348] B. Hänsel, PZ, 49, 1974, p. 202, fig. 7.

Vase foarte asemănătoare s-au descoperit la Krăgulevo[349], Černa[350] (Tolbuhin), Drumevo[351] (Kolarovgrad), Braničeva[352] etc. Analogiile amintite reprezintă totodată și dovezi privind datarea relativ timpurie — încă din secolul V, sau începutul secolului IV — a exemplarelor în discuție de la Satu Nou. Vase oarecum asemănătoare s-au descoperit și în Transilvania, la Fîntînele[353], unde au fost datate în secolul IV î.e.n.

Exemplarul de același tip, dar cu buza înaltă, evazată (inv. 1782, fig. 5/5 ; 15/3), are cea mai fidelă analogie (cu excepția a două torți sub formă de potcoavă) tot la un vas de la Satu Nou[354]. Vase cu forme asemănătoare, prevăzute atît cu apucători, cît și cu butoni reliefați, se cunosc și la Enisala[355].

Vasele în formă de clopot au, după cum se cunoaște, o largă răspîndire și o perioadă relativ îndelungată de întrebuințare, ceea ce nu ajută la fixarea mai exactă a evoluției lor cronologice. Acest tip, numit de unii cercetători „vas-sac“[356], devenise în secolul V î.e.n. o formă de bază în necropolele și așezările getice de la Dunărea de Jos și din nord-estul Bulgariei, loc pe care și-l păstrează și în secolul următor. Vasele tronconice (inv. 15540 ; 1781 ; 22940) cu gura foarte largă, fundul relativ mic și pereții, uneori, ușor arcuiți, aparțin unui tip înrudit prin dimensiuni cu vasele-clopot, iar prin formă cu castroanele cu buza trasă în interior. Exemplare tronconice s-au descoperit într-un număr relativ mare la Bugeac în zona nord-vestică, mai timpurie, a cimitirului II[357], iar altele două tot la Satu Nou[358].

Vasele de tipul amintit au o evoluție relativ îndelungată. Le întîlnim în mai multe variante la Ferigile (I B1—B5), unde sînt denumite „străchini-tronconice“[359]. Au avut o largă răspîndire în Hallstatt-ul timpuriu, mai ales în Transilvania, pentru ca apoi, în Hallstatt-ul tîrziu să le găsim mai ales în grupul cultural Ferigile[360] și sporadic în cîmpia Dunării[361]. Cîteva vase apropiate ca formă, prezentînd atît ornamente oarecum asemănătoare celor din Dobrogea, cît și altele, diferite, s-au descoperit la Zimnicea, unde ele sînt de asemenea relativ timpurii[362].

---

[349] L. Bobčeva, Izvestiia-Sofia, 11 (26), 1975, p. 119—123 și pl. 3/4, 5.

[350] *Ibidem*, p. 123—127 și pl. 6/1, 2.

[351] Ț. Dremsizova-Nelčinova, Arheologiia, 7, 1965, 4, Sofia, p. 58—59 și fig. 16/1.

[352] Ț. Dremsizova, Izvestiia-Sofia, 25, 1962, p. 164—167, fig. 1/1, 2.

[353] I. H. Crișan, Dacia, NS, 22, 1978, p. 143—254 și fig. 2/3 ; 3/10.

[354] B. Mitrea, Om. C. Daicoviciu, p. 409 și fig. 1/1.

[355] G. Simion, Peuce, 2, p. 88 și fig. 18/g ; p. 97—98 și fig. 20/b etc.

[356] Em. Moscalu, Cercetări arheologice, II, Muzeul de istorie a R.S.R., București, 1976, p. 277.

[357] În mai multe morminte : nr. 23, inv. 20243 (fără apucători) ; nr. 27, inv. 20253 (cu două apucători sub formă de potcoavă) ; nr. 39, inv. 13863 (cu patru asemenea apucători), nr. 30, inv. 20380 (cu patru proeminențe mici, alungite, plasate sub buză) ; nr. 43, inv. 22573 (cu două apucători în formă de potcoavă dispuse „în cruce“ cu alte două executate ca niște „virgule“ masive, în relief) ; nr. 56, inv. 22613 (cu două apucători plate și două sub formă de potcoavă) ; nr. 61, inv. 22558 (sub forma unor butoni mari, aplatizați) etc. ; cf. M. Irimia, Thraco-dacica, 2, 1981, p. 47 și fig. 3/4 ; pentru cronologia celor două zone ale necropolei, p. 51—52.

[358] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, p. 284—285, fig. 1/5 și 3/1.

[359] A. Vulpe, *Ferigile*, p. 39—40, fig. 13/5 și pl. I/14-25 ; II/1-7.

[360] Ibidem, p. 40 și notele nr. 60 ; 61 ; Cepari și Țițești (Eug. Popescu și A. Vulpe, Dacia, NS, 26, 1982, p. 77 și urm., fig. 10/18 ; 12/C2 ; 24/2.

[361] La Boian, jud. Călărași ; cf. V. Christescu, Dacia, 2, 1925, p. 287, pl. 19/23 ; D. Berciu, Apulum, 3, 1947—1949, p. 136—143.

[362] A. D. Alexandrescu, Dacia, NS, 24, 1980, p. 46—47 (unde sînt denumite „străchini mari“) și fig. 23/25-27, 29, 30 ; 24/1, 2, 7, 8.

Vase tronconice asemănătoare celor din Dobrogea s-au descoperit la Ravna[363], în morminte aparținînd fazei a doua a necropolei, precum și în localitatea Prof. Zlatarski[364] (necropolă aproximativ contemporană cu Ravna II). Alte exemplare asemănătoare întîlnim și în necropolele de la Krăgulevo (datată de autoarea descoperirilor în a doua jumătate a secolului VI-începutul secolului V î.e.n.) și Černa-Tolbuhin (datată în secolul V-începutul secolului IV î.e.n.[365]). Precizăm că vasele tronconice de la Satu Nou și Bugeac se apropie mai ales de aceste ultime descoperiri. Analogiile amintite constituie și criterii importante pentru datarea timpurie a acestui tip de vas, cu atît mai mult cu cît, cu excepția Zimnicei, el nu pare să se întîlnească la sfîrșitul secolului IV-secolul III î.e.n., sau mai tîrziu.

Vasul bitronconic (inv. 4723, fig. 6/3), aparține unui tip întîlnit destul de des în Dobrogea. Exemplare cu profilul clar bitronconic, datînd din Hallstatt-ul tîrziu, s-au descoperit la Tariverde[366] și Cernavodă[367], iar din Latène-ul timpuriu la Bugeac[368], Hîrșova[369] și Enisala[370]. Exemplare cu corpul bombat, rotunjit au apărut de asemenea la Bugeac[371], Telița[372], Enisala[373] și Dinogetia[374]. În Oltenia și Muntenia exemplare bitronconice au fost descoperite la Ferigile (atît în necropola plană cît și tumulară)[375], Rîureni II[376], Tigveni[377], Zimnicea[378] etc. Alte vase bitronconice, cu gura evazată și apucători plate, orizontale, situate pe diametrul maxim, au apărut la Piscu Crăsani, Popești-Novaci, Sultana și Radovanu[379].

În nord-vestul R. P. Bulgaria ele au apărut la Dobrina[380] și Ravna[381], dar aici aspectul lor bitronconic nu este, totuși, atît de evident ca în Latène-ul dobrogean. Vase de același tip, cu corpul rotunjit, s-au mai descoperit la Krăgulevo[382].

În Moldova această formă este relativ slab reprezentată, întîlnindu-se la Bîrsești[383], Recea[384], Stînceşti[385] și Curteni[386]. În R. S. S. Moldovenească apare la Butuceni[387].

[363] M. Mirčev, Izvestiia-Sofia, 25, 1962, mormintele 13, pl. 16/1 ; 17, pl. 18/2 ; 20, pl. 20/1 ; 38, pl. 30/2 (zonele II și III, după B. Hänsel, PZ, 49, 1974, 2, p. 194 și urm. ; fig. 7 și 8/14 ; 9/8, 9.

[364] M. Mirčev, Izvestiia-Varna, 14, 1963, p. 4 și fig. 6.

[365] L. Bobčeva, *op. cit.*, p. 119—127 și pl. III/5, 8, 9 ; VI/5, 7, 8.

[366] D. Berciu, C. Preda, Materiale, 7, 1961, p. 277, fig. 4.

[367] D. Berciu, Materiale, 4, 1957, p. 289 și fig. 8 — dreapta.

[368] M. Irimia, Pontica, 1, p. 214, 216 și fig. 20, precum și altele inedite.

[369] S. Morintz, Done Șerbănescu, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 54 și fig. 64 ; este datat în sec. IV—III î.e.n., dar analogiile sale ne determină să-l considerăm mai vechi cu circa un secol.

[370] G. Simion, Peuce, 2, p. 121 (tipul II) și fig. 16/d ; idem, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 181 și fig. 5/1-2.

[371] M. Irimia, Pontice, 2, 1969, p. 24, 36 și fig. 2 ; altele inedite.

[372] G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, Materiale, 8, 1962, p. 380, fig. 3/2.

[373] G. Simion, Peuce, 2, p. 121 (tipul I) și fig. 20/b ; 25/a ; 28/a ; idem, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 151 și fig. 5/3-5, 7.

[374] Al. Barnea, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 105 și fig. 2/3, 7.

[375] A. Vulpe, *Ferigile*, p. 52.

[376] Em. Moscalu, Dacia, NS, 25, 1981, p. 343—347 și fig. 3.

[377] A. Vulpe, Eug. Popescu, Dacia, NS, 16, 1972, p. 83, 87 și fig. 10/9 ; A. Vulpe, Dacia, NS, 21, 1977, p. 91 — tabel cronologic.

[378] A. D. Alexandrescu, Dacia, NS, 24, 1980, p. 46 și fig. 20, 21 ; 22/1-4.

[379] Mioara Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București, 1979, pl. 18/3-6.

[380] M. Mirčev, Izvestiia-Varna, 1 (16), 1965, p. 33 și urm., passim.

[381] M. Mirčev, Izvestiia-Sofia, 25, 1962, pl. 26/3, 4.

[382] L. Bobčeva, *op. cit.*, p. 119—123 și pl. 3/1 ; 3/3.

[383] S. Morintz, Materiale, 7, 1961, p. 204, fig. 1/1.

[384] C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, p. 203, 226 și fig. 8.

[385] A. C. Florescu și S. Rață, St. Mat., Suceava, 1969, p. 11—13, fig. 3/5.

[386] C. Iconomu, Cercetări istorice, 9—10, 1978—1979, p. 181 și pl. 4/2-3 ; 5/2-3 ; 4/7-10 ; 6/1-4.

[378] V. L. Lăpușneanu, I. T. Niculiță, M. A. Romanovskaia, *Pamiatniki rannego zélejnogo veka*, Chișinău, 1974, p. 64, fig. 17/1-3.

Cu toate că aparține, după cum am văzut, unui tip cu o arie largă de răspîndire și care a cunoscut o perioadă oarecum îndelungată de întrebuințare, vasul bitronconic în discuție se integrează acelorași coordonate cronologice ca și restul materialului de la Satu Nou.

Castroanele lucrate cu mîna, de tipul celor amintite mai sus (inv. 32.001 și 6573, fig. 6/4 ; 4/3 ; 15/8), sînt foarte numeroase în a doua jumătate a mileniului I î.e.n. Le întîlnim la Cernavodă[388], Bugeac[389], Corbu de Sus[390], Murighiol, Telița, Mahmudia[391], Dinogetia[392] etc., precum și în alte morminte de la Satu Nou[393]. Exemplarele amintite, deși aparțin aceluiași tip ceramiic, se diferențiază între ele de la caz la caz, din punct de vedere al profilului, dimensiunilor, ca și prin unele elemente complementare (apucători, butoni etc.). Castroanele sînt de asemenea aproape nelipsite din așezările și necropolele hallstattiene tîrzii sau ale Latène-ului timpuriu din regiunile învecinate. Forma amintită va fi perpetuată în diferite zone aproximativ pînă în secolul II î.e.n., cînd va fi înlocuită aproape complet de castroanele lucrate la roată.

Cana lucrată cu mîna (inv. 15539) aparține unui mai vechi prototip, întîlnit în Hallstatt-ul mijlociu sau tîrziu[394] și care va continua ca o formă de bază în repertoriul ceramicii geto-dacice. Exemplarele oarecum asemănătoare, uneori mai zvelte, s-au descoperit la Murighiol[395] și Telița[396]. Cănițe cu partea inferioară a corpului mult bombată, mai apropiate de vasul de la Satu Nou, sînt cunoscute tot la Telița[397].

Atît cele două castroane, cît și cana fragmentară corespund din punct de vedere cronologic perioadei sugerate de celelalte descoperiri.

Vasul *lékane* (fig. 6/5 ; 15/9) aparține unei categorii ceramice reprodusă relativ frecvent în olăria autohtonă, atît cu mîna, cît și la roată. Corespunde tipului de *lékanai* tronconice, cu buza trasă în interior și torți sau butoni pe marginea exterioară („les lékanai sans marli")[398]. Tipul amintit, caracteristic pentru ceramica histriană, a fost imitat destul de des și de olarii autohtoni. Asemenea exemplare s-au mai descoperit în Dobrogea chiar la Satu Nou[399], precum și la Bugeac[400], Gura Canliei[401], Murighiol, Enisala și Ostrov[402]. Vasul în discuție se deosebește de unele dintre exemplarele citate mai ales prin absența canelurilor de pe buză. În stînga Dunării *lékanai* asemănătoare s-au descoperit la Zimnicea și Grădiștea

---

[388] D. Berciu, Materiale, 4, p. 289, 292 ; fig. 12 dreapta și 13.

[389] Pînă în prezent peste 25 exemplare de diferite mărimi, dintre care unele nedecorate, altele prevăzute pe corp cu proeminențe conice aplatizate, apucători plate, torți sub formă de potcoavă etc.

[390] M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 89 și fig. 2/6 ; 5/6, 7 ; 8/2.

[391] G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 380 și fig. 3/4, 5, 11, 13-14, 19 ; Exp. Bujor, Materiale, 3, p. 250—253.

[392] Al. Barnea, *op. cit.*, p. 108 și fig. 2/12.

[393] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 8, p. 370 și fig. 1/1, 5, 6.

[394] De exemplu la Ferigile (A. Vulpe, *Ferigile*, passim); Cepari, Tigveni (Eug. Popescu, A. Vulpe, Dacia, NS, 26, 1982, passim) etc.

[395] Exp. Bujor, Materiale, 3, 1957, p. 248 și pl. 1/1 ; idem, Materiale, 7, p. 297 și fig. 1.

[396] G. Simion, Gh. I. Cantacuzino, Materiale, 8, 1962, p. 380 și fig. 3/3, 12, 18.

[397] *Ibidem*, fig. 3/15, 16.

[398] P. Alexandrescu, Dacia, 21, 1977, p. 124—126.

[399] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, p. 286 și fig. 3/5 ; P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 125, nr. 6, fig. 9/5, în mormintele nr. 17 și 23.

[400] În mormîntul nr. 65, inv. 25015.

[401] M. Irimia, *Cercetări arheologice în așezarea hallstattiană de la Gura Canliei (1980)*, Brașov, 26—28 martie, 1981, în Materiale, 14, 1981, sub tipar.

[402] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 124—126, nr. 1—5 ; 9—14 ; 20.

Călărași, în Bulgaria la Viniča și Carkvica, iar pe litoralul Nistrului la Nikolaëvka [403]. După cum s-a arătat [404], la Istria cel mai vechi exemplar datează de la mijlocul secolului VI î.e.n., dar producția sa se intensifică după mijlocul secolului următor, pentru ca să descrească mult în secolul IV î.e.n. și apoi să dispară ca tip ceramic. În mediul autohton, exemplarele de la Bugeac, Gura Canliei și Satu Nou aparțin sfîrșitului secolului V-începutului secolului IV î.e.n., în timp ce vasele de la Ostrov, Murighiol și Enisala aparțin în totalitate secolului IV î.e.n. [405]. Difuzarea largă a acestui tip de *lékane* atît în nordul cît și în sud-vestul Dobrogei, apoi în stînga Dunării, ca și în nord-estul Bulgariei, dovedește importanța modelului ceramic istrian inițial, răspîndit ca și alte categorii de obiecte (mai ales monede [406]) pe un spațiu larg.

Strachina evazată lucrată la roată (inv. 22931, fig. 6/7), aparține unui tip ceramic foarte răspîndit în Dobrogea și în regiunile învecinate. Străchinile asemănătoare tronconice, uneori puțin bombate, fără umăr, din al căror corp pornește direct buza oblică sau orizontală a vasului, reprezintă o variantă distinctă a acestui tip. Asemenea vase s-au descoperit la Bugeac [407] și Enisala [408]. Dar exemplare înrudite, aparținînd altor variante (prevăzute cel mai adesea cu umăr, gît vertical sau concav) s-au descoperit la Nalbant [409], Enisala [410], Murighiol [411], Bugeac [412], iar la Tariverde [413] și Sarinasuf [414] încă din secolul VI î.e.n. În Moldova, străchinile cu buza evazată lucrate la roată au apărut la Bîrsești — într-un mormînt din a doua jumătate a secolului VI-prima jumătate a secolului V î.e.n. și la Curteni [415], în mai multe variante. În Muntenia strachina evazată apare la Alexandria [416], Grădiștea Călărași [417], Zimnicea [418] etc. Asemenea vase sînt foarte numeroase în așezările și necropolele din Bulgaria [419]. Străchinile de la Krăgulevo și Černa [420] sînt aproape identice exemplarelor de la Bugeac și Satu Nou, fapt ce-și are explicația în situarea descoperirilor amintite în zone relativ apropiate.

---

[403] Ibidem, nr. 8 ; 15—19 ; 21.

[404] Ibidem, p. 124.

[405] Pentru datarea necropolelor de la Enisala și Murighiol pe baza ceramicii de import, vezi P. Alexandrescu, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 119—122 ; nr. 28—37 ; 47—54.

[406] B. Mitrea, St. Cl., 7, 1965, p. 165 ; N. Conovici, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 87—89 ; M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 74 și notele nr. 67—69 ; Th. Papasima, Pontica, 13, 1980, p. 299—302, nr. 1—2.

[407] Mormintele nr. 41, inv. 13878 ; nr. 45, inv. 22580, reprezentînd exemplare clar tronconice ; mormintele nr. 33, inv. 11855 ; nr. 49, inv. 22592 ; nr. 60, inv. 22542 etc. cu corpul puțin bombat.

[408] G. Simion, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 151 și fig. 6/13.

[409] Idem, Thracia, 3, 1974, p. 294, fig. 3/c.

[410] Idem, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 153, fig. 6/14.

[411] Exp. Bujor, Materiale, 5, 1959, p. 375, pl. 1/4.

[412] M. Irimia, Pontice, 1, 1968, p. 203, 204 și fig. 9 ; alte numeroase exemplare inedite în depozitele muzeului.

[413] D. Berciu și C. Preda, Materiale, 4, 1957, p. 80 și fig. 59 ; C. Preda, Materiale, 6, 1959, p. 258.

[414] P. Alexandrescu, Dacia, NS, 21, 1977, p. 120, 128—129, nr. 1, 2.

[415] S. Morintz, Materiale, 6, 1959, p. 232, fig. 1/1 ; C. Iconomu, Cercetări istorice, 9—10, 1978—1979, p. 204—205.

[416] C. Preda, Dacia, NS, 3, 1959, p. 181, 183, fig. 1/6 ; 2/9 ; idem, Materiale, 6, 1959, p. 256, fig. 5/2.

[417] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 129, nr. 8 și fig. 13/10.

[418] A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 48 și fig. 34/2.

[419] La Prof. Zlatarsky, Alifaky, Viniča, Drumevo etc.

[420] L. Bobčeva, *op. cit.*, p. 119—127 și pl. 3/10 ; 6/8.

Aria celei mai mari difuziuni a străchinilor lucrate la roată cu buza evazată pare să fie reprezentată de Dobrogea şi regiunea învecinată din nord-estul Bulgariei. Din punct de vedere cronologic s-a precizat că datarea acestui tip de vas, cu o răspîndire atît de mare şi o perioadă relativ îndelungată de întrebuinţare, este asigurată mai ales de contextul arheologic în care el apare şi nu atît de forma sau alte elemente ale variantelor sesizate. Deosebirile morfologice propuse pentru străchini au mai degrabă o valoare tipologică decît una cronologică, variantele acestui grup ceramic reprezentînd mai ales creaţii regionale decît dovezi ale unei succesiuni precise în timp [421].

S-a presupus [422] că străchinile cu buza evazată ar fi fost executate într-un oraş grecesc vest-pontic, eventual chiar la Istria, după modele hallstattiene, mai ales în vederea difuzării lor în mediul autohton. Dată fiind marea lor frecvenţă şi răspîndire pe un spaţiu întins, considerăm că acest tip putea fi lucrat chiar în centre meşteşugăreşti autohtone, după cum o dovedesc, de altfel, pasta şi forma unora dintre ele. Exemplarele de la Bugeac, Satu Nou, Grădiştea Călăraşi — pe de o parte, iar Krăgulevo, Černa, Prof. Zlatarski, Alifaky, Drumevo pe de alta — par să fi fost confecţionate în sectorul sud-sud-vestic al zonei dobrogene de difuzare a acestor străchini.

Pentru oala globulară fără torţi (inv. 22935, fig. 5/2), nu am întîlnit încă exemplare asemănătoare. Ca formă se apropie de un vas descoperit la Murighiol, cu gîtul mai larg, dar care păstrează pe umăr urma de prindere a torţii [423]. Căni lucrate la roată, cu corpul foarte bombat, globular, dar prevăzute cu torţi, datînd din secolele V—IV î.e.n., sînt cunoscute în Dobrogea [424]. Întîlnim pentru aceeaşi perioadă şi recipiente fără torţi, dar ele reprezintă fie ulcioare cu gîtul înalt [425], fie vase bitronconice, relativ scunde, cu gîtul larg, cilindric [426].

Cana piriformă (inv. 2306, fig. 4/4) aparţine de asemenea unui tip întîlnit destul de des, atît în Dobrogea [427], cît şi în zonele învecinate [428]. În general însă, exemplarele asemănătoare sînt mai mici şi au corpul mai pronunţat bitronconic, ori mai zvelt. După aspectul său general, cu excepţia gurii, vasul se înrudeşte şi cu unele *oenochoai* descoperite în mediul autohton [429].

Din cele de mai sus se poate observa că materialul arheologic autohton lucrat cu mîna sau la roată prezentat aici confirmă datarea anterioară a cunoscutelor

---

[421] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 130.

[422] *Idem*

[423] Exp. Bujor, Materiale, 7, p. 298—299 şi fig. 2.

[424] La Adamclisi (M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 27 şi pl. 2/1 ; 13/5), Bugeac (în mormintele nr. 63, inv. 25006 şi 69, inv. 25039).

[425] Ca la Bugeac, m. 31/b, inv. 20385.

[426] Adamclisi (cf. M. Irimia, Pontica, 6, 1973, p. 27 şi pl. 2/4 ; 13/6.

[427] La Bugeac mai multe exemplare inedite ; Ostrov, cf. A. Aricescu, Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie, I, 1964 (1971), p. 223—224 ; Enisala (G. Simion, Peuce, 2, 1971, fig. 18/c ; idem, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 153 şi fig. 6/10) ; Murighiol (Exp. Bujor, Dacia, NS, 2, 1958, fig. 5/4, 7).

[428] În Moldova, la Curteni (C. Iconomu, *op. cit.*, p. 215, pl. 24/2-6 ; 26/1-6 ; 27/1) ; Slobozia (C. Buzdugan, Carpica, 1, 1968, p. 83, fig. 5/1) etc. În Muntenia, la Govora (Gh. I. Petre, SCIV, 22, 1971, 4, p. 565—566 şi fig. 1/1) ; Zimnicea (A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 48 şi fig. 35/3-5) etc. În nord-estul Bulgariei la Ravna (M. Mirčev, Izvestiia-Sofia, 25, 1962, passim ; B. Hänsel, *op. cit.*, pl. 9/12, 15) ; Prof. Zlatarsky (M. Mirčev, Izvestiia-Varna, 14, 1963, p. 6 şi fig. 10) ; Braničevo (Ţv. Dremsizova, Izvestiia-Sofia, 25, 1962, fig. 3/1, 3) ; Kaloianovo (M. Čičikova, Izvestiia-Sofia, 31, 1969, p. 22—23 şi fig. 28), Drumezo (Ţv. Dremsizova, Arheologiia, 7, 1965, p. 55, fig. 3/1-3-3) etc.

[429] P. Alexandrescu, Dacia, NS, 21, 1977, p. 126—127 şi fig. 11/3-4.

descoperiri de la Satu Nou în ultimele decenii ale secolului V și în tot cursul secolului IV î.e.n.[430]. Pe de altă parte, fragmentul de amforă ștampilată de tipul Heraclea Pontică, aparținînd primei grupe cronologice, se datează la sfîrșitul secolului V — și în primul sfert al secolului IV î.e.n.[431] și poate constitui, alături de *kantharos*-ul attic de la mijlocul secolului IV î.e.n.[432], un reper cronologic mai precis pentru întregul lot de descoperiri. Mai tîrzie este doar amfora rhodiană, care impune, totuși, prelungirea celei mai recente perioade a necropolei, în cazul în care provine cu certitudine din aria ei, pînă în primele decenii ale secolului III î.e.n., după cum de altfel s-a și sugerat[433].

17. **VALEA DACILOR** (oraș Medgidia, jud. Constanța).

În marginea de sud a localității, săpîndu-se o groapă pentru instalarea unui stîlp al rețelei electrice, a fost descoperită în anul 1980 o amforă elenistică[434]. Vasul, neștampilat, este de tipul Heraclea Pontică. Are corpul tronconic și gura puțin asimetrică, cu buza îngroșată spre exterior și marginea rotunjită. Capătul inferior al piciorului e rupt din vechime (fig. 14/20). Pastă cărămizie cu mult nisip negru, grosier ; suprafața vasului este corodată.

După formă, amfora pare să aparțină tipului IV, la I. B. Zeest[435], datat în secolul III î.e.n.

18. **ZEBIL** (com. Sarichioi, jud. Tulcea).

În perimetrul satului, săpîndu-se o groapă pentru instalarea unui stîlp al rețelei telefonice, au fost descoperite în anul 1974 o amforă ștampilată și un unguentar de epocă romană timpurie. Nu am putut preciza[436] dacă amfora provine dintr-un mormînt, ori dintr-un alt complex arheologic.

1. Amforă de tipul Heraclea Pontică, cu corpul conic, umerii rotunjiți, gîtul cilindric, lărgit spre bază și piciorul înalt, aproape cilindric, terminat într-o bază concavă (fig. 11/5). Pastă gălbuie-alburie, cu nisip negru în compoziție. În jurul gîtului, sub buză, se observă urmele unei dungi de vopsea roșie, aproape complet corodată.

Ștampilă englifică dreptunghiulară pe două rînduri fără chenar (fig. 7/15 ; 16/6). Inv. 20727.

ΣΟΤΗ
ΡΟΣ Σωτῆ|ρος

[430] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 7, p. 286 ; idem, Materiale, 8, p. 371.

[431] Datarea acestei grupe mai sus, la amfora de la Adîncata.

[432] P. Alexandrescu, Thraco-dacica, 1, 1976, p. 122, nr. 58.

[433] B. Mitrea, C. Preda, N. Anghelescu, Materiale, 8, p. 371.

[434] A fost recuperată de colegul Răzvan Neicu.

[435] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 100 și pl. 22/45.

[436] Descoperitorii ne-au informat doar că nu conținea oase calcinate ori cenușă. N-au săpat în jur, astfel încît nu au sesizat existența vreunui mormînt de inhumație, dar această ipoteză nu poate fi exclusă cu totul. După spusele lor, ambele vase ar fi fost găsite împreună, în grădina locuitorului Țîntar, la capătul traseului telefonic și de radioficare. În același loc au apărut mai multe fragmente „ale unui vas asemănător" cu amfora, dar care n-au fost recuperate. Dată fiind diferența cronologică dintre cele două piese recuperate, considerăm că unguentarul ceramic aparținea unui alt complex arheologic.

Dimensiunile amforelor [1])

Localitatea și numărul de ordine	Nr. inventar	H	H1	H2	H3	H4	H5	D	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	A	S	
																	L	l
1. Adîncata	24.018	64,5	25,5	30	19,3	20	5,5	27,5	10	8	9	12,5	4,5	5	4,3 2,6	55	3	1,4
2. Agigea	13.539	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8,5	—	—	—	—
3. 23 August, 1	20.658	65	29,5	35,5	22,5	22	—	25,5	9,3 9,8	6,8 7,2	9,3	14	4,3	—	4,2 2,3	59	4,3	0,8
4. 23 August, 2	20.659	23,5	—	—	—	21,5	—	—	—	—	10	—	—	—	4,7 2,6	—	4	1,7
5. 23 August, 3	20.660	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4,3	2,5
6. 23 August, 4	20.661	65	24	41	16	18	4,5	31	10	8	10,3	13,5	3,7	3,7	4 2,4	55	57,5	2
7. Băltăgești	21.514	73	27	46	22	22	13	23,5	10,8	7,5	9	16	4,5	6,5	4,5 2,3	60	2,2	1,7
8. Cernavodă, 1	6.263	67	29	38	23,5	24	5,5	22	9,5	7,2	9	—	4	5,3	4,1 2,7	57,3	—	—
9. Cernavodă, 2	12.206	62	29	23	21,5	—	—	22	—	—	8,5	—	—	4,5	4,3 2	—	—	—
10. Constanța-Sud, 1	21.330	55,5	24,2	31,3	21	20	5	21	8,8 9,3	6,8 7,8	8,7 7,8	12	4	4,4	3,5 2,1	47,5	—	—
11. Constanța-Sud, 2	21.338	58	22,6	35,4	16,5	15,5	5	23	8,6	6,7	7,7	11,5	3,3	4,7	3,1 1,8	52,5	1,8 6,5	1,2 1
12. Cumpăna	24.024	62	25	37	21,5	22	11	21,5	10,2 9	8 7	8,5	14	4,5	5,4	4 2,4	51	—	—

Localitatea și numărul de ordine	Nr. inventar	H	H1	H2	H3	H4	H5	D	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	A	S	
																	L	1
13. Dunărea	21.001	67	30	37	28	27	5	19	9,7 9	7,7 7	9,2 8,6	13	4	5	3,1 2,3	58	—	—
14. Făurei	20.627	37	—	—	—	—	—	21	—	—	—	—	—	—	5 2,4	—	—	—
15. Ion Corvin, 1	20,717	74,5	20	54,5	—	—	8	33	—	—	—	13,5	6,5	3,8	4 3,7	—	—	—
16. Ion Corvin, 2	20.716	74	18,5	55,5	—	—	5,5	35	—	—	—	13,5	4,8	7	4,8 2,8	—	—	—
17. Ion Corvin, 3	20.697	52	23,5	28,5	21	19,5	..	24	9,3	6,8	7,5	13	4,8	—	4,2 2	50,6	—	—
18. Ion Corvin, 4	20.698	27	—	—	—	—	—	—	9,3	7,7	8,5	16	—	—	4,1 3,1	—	—	—
19. Ion Corvin, 5	20.699	15,3	—	—	—	— —	— —	— —	10,2 9	8,7 7,3	9,5 8,3	—	—	—	4 2,4	—	—	—
20. Medgidia, 6	21.373	33	17	16	15	11	—	20,5	9	6,9	8,7	12,5	—	—	3,4 2,2	—	2	1,8
21. Medgidia, 7	21.373	18	—	—	17	15,5	—	—	9,2 8,5	7,2 6,5	8,7 8	14,5	—	—	3,2 2,2	—	—	—
22. Mihai Viteazu, 2	21.304	73	26	47	—	22,8	11	38	—	—	—	16	5,2	8,2	4,8 2,3	—	—	—
23. Mihai Viteazu, 3	21.306	32	—	—	—	23,5	—	—	12	8	9,2	—	—	—	5,2 2,8	—	—	—
24. Mihai Viteazu, 4	21.307	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 3,1	—	—	—
25. Mihai Viteazu, 5	21305/a	39	—	—	—	—	12,5	—	—	—	—	—	4,8	8	—	—	—	—

Localitatea și nr. de ordine	Nr. inventar	H	H1	H2	H3	H4	H5	D	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	A	S	
																	L	l
26. Mihai Viteazu, 6	21,305b	23,5	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	5,5	8,8	—	—	—	—
27. Mihai Viteazu, 7	21.305c	24	—	—	—	—	10,5	—	—	—	—	—	5,5	9	—	—	—	—
28. Mihai Viteazu, 8	21.308a	22	—	—	—	—	—	—	—	8,3	10,3	—	—	—	5,2 2,3	—	—	—
29. Mihai Viteazu, 9	21.039b	23,5	—	—	—	—	—	—	—	—	9,8	11,5	—	—	—	—	—	—
30. Satu Nou, 17	14.430	52	27,3	24,7	25	22,3	—	23	9	6,6 6,3	7,8 7,5	17	—	—	3,6 2,8	—	—	—
31. Satu Nou, 18	14.434	23	—	—	—	21	—	—	10,2	7,6	9	—	—	—	3,6 2,6	—	—	—
32. Satu Nou, 20	14.433a	—	—	—	—	—	—	—	13	10,1	11,8	—	—	—	4 2,6	—	—	—
33. Valea Dacilor	24.017	63	27	36	23,7	24	—	25	9 10	6,7 7,5	8 9	13,5	—	—	4,3 2,2	58	—	—
34. Zebil	20 727	68	28,5	39,5	24	23,5	7	26	9,6	7,3	9	14	4,2	5,3	4,7 3,2	58,7	4,1	2,1

*) H = înălțimea ; H1 = înălțimea părții superioare pînă la diametrul maxim ; H2 = înălțimea părții inferioare cu piciorul ; H3 = înălțimea gîtului ; H4 = înălțimea torților ; H5 = înălțimea piciorului ; D = diametrul maxim ; D1 = diametrul gurii împreună cu buza ; D2 = diametrul interior al gurii ; D3 = diametrul gîtului imediat sub buză ; D4 = diametrul gîtului la trecerea de la umăr la gît ; D5 = diametrul minim al piciorului la partea lui superioară ; D6 = diametrul maxim al piciorului la partea inferioară ; D7 = diametrul torților ; A = adîncimea în interior pînă la nivelul buzei ; S = ștampila ; L = lungimea ; l = lățimea. Dimensiunile sînt date în centimetri.

TABEL I — THASOS

Nr. crt.	Localitatea	Grupa	Ștampila			Datare	Inv.	Observații
			Dimensiuni	Legenda	Simbol			
1	Băltăgești	Iu. G. Vinogradov, gr. 4.	2,2×1,7	Θασίων [Ἀ]θη[νιππος]?	Pasăre	350—330 î.e.n.	21514	Legenda pe trei laturi
2	Cumpăna	Iu. G. Vinogradov, gr. 5 b timpurie, parțial și în 5 b tîrzie.	3,2×2,2	Θασίων Σάτυρος	Thyrsos cu panglică și monogramă.	320—sf.sec.III î.e.n. (Vinogradov); 300—250 î.e.n. (M. Debidour).	20656	Σ lunar. Legenda pe două rînduri, încadrînd simbolul.

TABEL II — HERACLEA

1	Adîncata	Brashinsky, gr.I	3×1,4	Ἀριστο [κ]ράτης		circa 400—370 î.e.n.	24018	Fără chenar
2	23 August	Brashinsky, gr. I		Γέροντος		circa 400—370 î.e.n.	20685	Fără chenar
3	23 August	Brashinsky, gr. I	4×1,7	Ἀριστο κράτ[εο]ς		circa 400—370 î.e.n.	20695	Fără chenar
4	23 August	Brashinsky, gr. II	1,3×2,5	Μίκκος Λύσιος	Vas (crater)	370—330 î.e.n. sau 375—350 î.e.n.	20660	Legenda pe două rînduri, încadrînd simbolul.
5	Cernavodă	Brashinsky, gr. III sau IV		corodată		330—250 î.e.n.	0253	Legenda pe două rînduri
6	Ion Corvin			ilizibilă			20693	Aplicata defectuos
7	Medgidia	Brashinsky, gr. V	2×1,8	ΙΦ		mijlocul sec. III î.e.n.	21373	

Nr. crt.	Localitatea	Grupa	Ștampila			Datare	Inventar	Observații
			Dimensiuni	Legenda	Simbol			
8	Satu Nou	Brashinsky, gr. I	3,2×2	Φιλο τίμου		circa 400—370 î.e.n.	14450	Chenar parțial
9	Zebil	Brashinsky, gr. I		Σωτῆ ρος		circa 400—370 î.e.n.	20627	Fără chenar

TABEL III — SINOPE

1	23 August	Grakov, gr. VI	7.5×2	[ἀστυνόμου] Ἡρακλείδου τοῦ Ἑκαταί(ου)	Personaj masculin în picioare.	120—70 î.e.n. (Grakov) 150—100 î.e.n. (Brashinsky, *Sinope*)	20661	ultimul rînd complet ilizibil.

TABEL IV — RHODOS

1	Satu Nou	Șelov, Pausanias I	2,2—1,4	Παυσανία		Sfîrșitul sec. IV-începutul începutul sec. sec. III î.e.n.	14433	

TABEL V — CHERSONES

1	Constanța-Sud	Katz, tipul I (după ștampilă) Borisova, tipul I B (după forma amforei).	1) 1,8×1,2	ΣΤΕ		Ultimul sfert al secolului IV-primul sfert al III î.e.n.	21338	1) T în ligatură cu E
			2) 6,5×1	Αἰσχίν[α] ἀστυνόμου				

Pridik, p. 119, nr. 5, cu magistrat ; p. 126, nr. 162, pe două rînduri, retrograd, răsturnat ; Grakov, *Englificeskie kleima*, prod, p. 191 ; B. A. Vasilenko, NE, 11, 1974, p. 8. După formă, amfora se apropie de exemplarele considerate de Grakov ca produse într-un centru necunoscut, de influență heracleană [437]. După ștampilă aparține primei grupe cronologice [438].

— Unguentar cu corpul piriform, gîtul cilindric și buza îngroșată în exterior. Fundul mic, puțin concav (fig. 14/19). Pastă roșie, fină, densă. Dimensiuni : H = 10,5 cm ; D = 4,7 cm. Inv. 20728.

Unguentariile de tipul amintit sînt datate la sfîrșitul secolului I î.e.n.-începutul secolului I e.n. [439]. La Tomis ele apar ca ofrande în mormintele datate în primele trei sferturi ale secolului I e.n. [440].

LISTA PRESCURTĂRILOR FOLOSITE MAI DES

Bon = A. M. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos*, în Études thasiennes, IV, Paris, 1957.

Brashinsky = I. B. Brashinsky, *Keramiceskie klejma Geraklei Pontiiskoi*, NE, 5, 1965, p. 10—27.

Brashinsky, *The Progres...* = I. B. Brashinsky, *The Progress of Greek Ceramik Epigraphy in the USSR*, EIRENE, XI, Studia graeca et latina, Praha, 1973, p. 111—144.

Brashinsky, *Sinope* = I. B. Brashinsky, *Ekonomiceskie svjazu Sinopi v IV—II vv. do n.e.*, Antični gorod, Moskva, 1963, p. 132—145.

Canarache = V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București, 1957.

Grakov = B. N. Grakov, *Drevne-greceskie keramiceskie klejma s imenami astinomov*, Moskva, 1928.

Grakov, *Englificeskie kleima...* = B. N. Grakov, *Englificeskie kleima na gorlah nekotorîh ellinisticeskih ostrodonnîh amfor*, 1, Moscova, 1926, extras.

Grace, *Agora* = V. Grace, *Stamped Amphora Handles Found in 1931—1932*, Hesperia III, 1934, N3.

V. Grace, *Koroni* = V. Grace, *Notes on the Amphores from the Koroni Peninsula*, Hesperia, XXXII, 1963.

V. Grace, *Pnyx* = V. Grace, *Pnyx. Stamped Wine Jar Fragments*, Hesperia, Suppl., X, 1956.

Gramatopol-Poenaru, *Callatis* = M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Amphora Stamps from Callatis an South-Dobroudja*, Dacia, NS, 13, 1969, p. 127—282.

Gramatopol-Poenaru, *Tomis* = M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Amfore ștampilate din Tomis*, SCIV, 19, 1968, 1, p. 41—61.

Irimia, *Probleme de cercetare...* = M. Irimia, *Probleme de cercetare, conservare și valorificare a monumentelor arheologice de pe traseul canalului Dunăre-Marea Neagră*, manuscris.

Lazarov, *Antičini amfor* = M. Lazarov, *Antičini amfori (VI—I v.pr.n.e.) ot Bălgarskoto Černomorie*, Izvestiia-Varna, 9(24), 1973, p. 3—52.

---

[437] I. B. Zeest, *op. cit.*, p. 101 și pl. 23/47 b.

[438] Vezi datarea grupei mai sus, la exemplarul de la Adîncata.

[439] H. A. Robinson, *Pottery of the Roman Period. The Athenian Agora*, V, Princeton, 1959, pl. 2, F. 50 ; G. R. Edwards, *The hellenistic Pottery from the Schipwreck of Antikythera*, Philadelphia, 1965, p. 22, fig. 12—13.

[440] M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, passim ; idem, Pontice, 2, 1969, p. 314—317 și fig. 27/b ; 28/c ; 29 — stînga ; 31.

Lazarov, *Rhodos* = M. Lazarov, *Tărgovskite vrăzki na Rhodos săs zapadnopontiiskite gradove prez elinisticeskata epoha*, Izvestiia-Varna, 13 (28), 1977, p. 1—46.
Lazarov, *Amfornite peciati* = M. Lazarov, *Amfornite peciati ot Odessos*, Izvestiia-Varna, 10 (25), 1974, p. 19—56.
Lazarov, *Nepublikovani anticini amfori* = M. Lazarov, *Nepublicovăni antičini amfori i amforni peciati ot bălgarskoto Černomorie*, Izvestiia-Varna, 11 (26), 1975, p. 128—136.
Lazarov, *Thasos* = M. Lazarov, *Le commerce de Thasos avec la côte thrace du Pont à l'époque préromaine*, Actes du IIe Congrès International de Thracologie, Bucureşti, (1976), II, 1980, p. 171—187.
Lazarov, *Heraclea* = M. Lazarov, *Razprostranenieto herakleiskite amfori i peciati v Trakiia*, Izvestiia-Varna, 16 (31), 1980, p. 5—19.
Şelov, *Tanais* = D. B. Şelov, *Keramiceskie kleima iz Tanaisa III—I vekov do n.e.*, Moskva, 1975.
Zeest = I. B. Zeest, *Keramiceskaia tara Bospora*, Moskva, MIA, 83, 1960.

NEUE DATEN, DIE NEKROPOLEN DER DOBRUDSCHA IN DER ZWEITEN EISENEPOCHE BETREFFEND

Zusammenfassung

Zu Beginn der Arbeit stellt der Verfasser fest, dass, im Vergleich zu den Siedlungen, die abgelegenen Nekropolen und Gräber der Dobrudscha im allgemeinen eingehender erforscht wurden. Trotzdem sind die erzielten Ergebnisse ungleichmässig. Für die Ergänzung der Informationen ist unter anderen auch die Veröffentlichung der aus den Gräbern stammenden, noch unbekannten archäologischen Materialien notwendig.

Eine grosse Anzahl von Frunden (19) sind an der Meeresküste, besonders in den griechischen Kolonien bekannt. Die Funde sind gruppiert und in Abhängigkeit von den Zentren, um die sie sich befinden, dargestellt. Obwohl man für die verschiedenen Grabkomplexe nicht immer behaupten kann, in wie weit sie griechisch, getisch oder skythisch beeinflusst sind, beweisen die Nekropolen, wie auch die Siedlungen, das Vorhandensein einer heterogenen Bevölkerung der *mixhellenes* in der Nähe von Histria, Tomis und Callatis, durch die sich Verhältnisse zu den sich von der Stadt weiter befindenden Geten entwickelt haben.

Die Gräber von Topraisar, Mihai Viteazu und Jurilovca, mit einem reicheren archäologischen Inhalt, haben einen „fürstlichen" Charakter. Von besonderer Bedeutung ist das in der Nähe von Mangalia aufgefundene Hügelgrab mit der Totenkammer und Gewölbe aus Stein das sich anderer drei schon seit längerer Zeit in dieser Zone bekannten ähnlichen Konstruktionen einreihen lässt. Diese könnten mancher skythischen „*basilei*" angehören. Das neu aufgefundene Grab stammt aus den Jh. 3—2 v.u.Z.

Eine zweite Fundzone umfasst das Zentrum der Dobrudscha, in dem bis heute in 12 Ortschaften Gräber aufgefunden wurden. In keinem dieser angegebenen Punkte wurden systematische Forschungen unternommen. Hinsichtlich des Ritus sind sowohl Körperbestattungen als auch Brandbestattungen anzutreffen.

Die grösste Anzahl der abgelegenen getischen Nekropolen und Gräber meldet sich am Ufer der Donau (in 28 Ortschaften, in manchen davon in je zwei oder sogar je drei verschiedenen Punkten). Von den im Südwesten der Dobrudscha gelegenen Nekropolen ist der Friedhof II von Bugeac zu erwähnen, in dem bis heute 115 Gräber erforscht wurden. Der Verfasser schildert die wichtigsten Merkmale der 6 in Bugeac erfassten Riten, wie auch einige Daten, die Chronologie der Nekropole

betreffend. Bemerkt wird ebenfalls, dass die graue, am Töpferrad verfertigte Keramik 42,45% des gesamten Keramikinhalts darstellt.

Eine andere zahlreiche Bestattungsfundgruppe konzentriert sich im Westen des Zentralgebiets der Dobrudscha, in der Nähe der Ortschaft Cernavodă, am Ende des Handelsweges, der das Carasu Tal durchquerend die Verbindung zwischen Tomis und Axiopolis machte. Eine kleine Anzahl von Keramikgefässen, von denen wir wenige Informationen besitzen, wurden im nordwestlichen Teil der Dobrudscha aufgefunden. Mehrere Funde stammen aus dem Norden, aus der Nähe der Donau. Die Gräberfunde aus dem Norden der Dobrudscha, aus der Nähe des gutbekannten „Fürstengrabes" von Agighiol, samt den umherliegenden Siedlungen könnte das Verbreitungsgebiet einer tribalen lokalen Gemeinschaft unter der Führung eines „Basileus" angeben. Dieselbe Hypothese könnte auch für die Nekropole aus dem Südwesten der Dobrudscha, für die zahlreichen Funde von Călăraşi-Ialomiţa und für den an Bulgarien grenzenden nordöstlichen Sektor gültig sein.

Die Einteilung der Grabfunde (flache- oder Hügelgräber) und der sich um Gräber mit mehr oder weniger „fürstlichem" Charakter befindlichen Siedlungen erlauben die Identifizierung mancher Zonen, die sich gewissermassen unter der Führung der aus literarischen, epigraphischen und numismatischen Quellen bekannten „Basilei" einheitlich entwickelt haben.

Hinsichtlich der Bestattungsriten stellt der Verfasser das Vorhandensein folgender Typen in der Dobrudscha fest :

— Flache Gräber in einfachen Urnen — die häufigsten ;

— Steinkistengräber ;

— Flache Gräber in „Steinhülle" — ziemlich zahlreich in Bugeac und seltener in anderen Ortschaften.

— Von mehrerer an einer bestimmten Entfernung gelegten Steinen „markierte" und nichtgeschützte Gräber.

Hier gibt es zwei Varianten : „Markierung" mit einem oder einige Steine und „Markierung" mit einem massiven Steinhaufen. Beide Varianten sind in Bugeac häufig und seltener in anderen Nekropolen anzutreffen.

— Gräber ohne Urne, in einen Graben eingeführte Überreste — ebenfalls seltener aufzufinden.

— Flache Gräber mit der Einäscherung an Ort und Stelle — als griechisches Ritus betrachtet, nur in zwei Nekropolen aufgefunden.

— Flache Inhumationsgräber — sind in den getischen Nekropolen immer vorhanden und sind seltener als die Einäscherungsgräber anzutreffen.

— Inhumationshügelgrab — seltener aufgefunden. Zu diesen sind auch die in 2 Mai bei Mangalia aufgefundenen Hügelgräber mit Totenkammer und Gewölbe aus Stein zu erwähnen.

— Hügelgräber mit der Einäscherung an Ort und Stelle — nur einige Fälle zu erwähnen.

— Zenotaph — „Gräber", nur in Bugeac (flache Gräber) und Grindul Caraorman (Hügelgräber) freigelegt.

Abschliessend bringt der Verfasser eine Reihe von noch unbekannten Funden, die der behandelten historischen Periode angehören, dar.

ȘTAMPILE DE AMFORE INEDITE DE LA CALLATIS

LIVIA BUZOIANU, NICOLAE CHELUȚĂ-GEORGESCU

Importurile amforelor ștampilate descoperite la Callatis par să reprezinte, din punct de vedere al valorificării științifice, cel puțin pînă la ora actuală, o categorie privilegiată între materialele de aceeași natură descoperite la Histria și Tomis. Afirmația noastră are în vedere cele aproximativ 350 de ștampile aplicate pe torți și pe gîturi de amforă, a căror publicare se datorează lui Th. Sauciuc-Săveanu, O. Tafrali și G. Cantacuzino [1], precum și lotul de 1106 ștampile publicate de M. Gramatopol și Gh. Poenaru-Bordea, în Dacia NS XIII, 1969, p. 127—282. Ulterior, provenind tot de la Callatis, au fost publicate de diverși cercetători loturi mai mici de amfore ștampilate [2], aproximativ 115 piese, cifră care ridică numărul ștampilelor de amfore publicate de la Callatis la 1571 exemplare. Un număr de circa 840 exemplare, aflate în diferite colecții bucureștene și care au constituit la un moment dat obiect de cercetare din partea specialiștilor, își așteaptă încă publicarea [3].

Nu putem face deocamdată o comparație sigură cu situația de la Histria. Luînd ca premisă creștrea rapidă a numărului torților ștampilate la Histria de la 1081 în 1957 la 1300 în 1959 [4] și estimarea lor la circa 1600 în 1969 [5] și, pe de altă parte, dat fiind caracterul continuu al cercetărilor arheologice de aici, apreciem pentru colonia milesiană un număr de exemplare apropiat de al Callatidei, dacă nu chiar în ușor avantaj. Față de Tomis, superioritatea numerică este clară și este puțin

---

[1] Vezi întreaga bibliografie la Gh. Poenaru-Bordea, SMMIM, tom VII—VIII, 1974—1975, p. 5, notele 1, 2, 3.

[2] C. Iconomu, Pontica, I, 1968, p. 250—251 (8 ștampile) ; V. Cosma, BMI, XLII, 1973, 1, p. 37—38 ; din nou Gh. Poenaru-Bordea, SMMIM, tom VII—VIII, 1974—1975, p. 7—8 (9 ștampile) ; L. Buzoianu, Pontica, XII, 1979, p. 77—96 (58 ștampile) ; O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 249—254 (12 ștampile).

[3] V. Eftimie, Dacia, NS, III, 1959, p. 202, n. 25 (640 piese) ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, Dacia, NS, XIII, 1969, p. 130 și n. 27 și 30.

[4] V. Eftimie, *op. cit.*, p. 198.

[5] M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 128 și n. 7.

probabil ca viitoarele cercetări arheologice să echilibreze într-un fel raportul de aproximativ 8,5 în favoarea Callatisului.

Lotul studiat de noi are în vedere un număr de 107 ștampile de amfore, dintre care 60 exemplare (56,1%) provin din săpăturile recente, majoritate din zona templelor grecești, 24 ștampile (22,4%) reprezintă colecția Școlii generale nr. 2, 9 exemplare (8,4%) au făcut parte alături de alte obiecte de epocă greacă și romană dintr-o colecție particulară, iar 14 piese (13,08%) au fost găsite în vechea colecție a muzeului din Constanța, ajunse aici probabil după anul 1962.

Repartizate pe centre de producție, situația lor prezintă următoarea configurație :

Centrul de producție	Săpături recente	Școala nr. 2 Mangalia	Colecție particulară	Colecție M.I.N.A.C.	Total
Thasos	13	3	1	—	17
Rhodos	10	10	1	—	21
Sinope	20	7	2	14	43
Heraclea	5	1	1	—	7
Chersones	3	—	—	—	3
Cnidos	1	1	—	—	2
Cos	1	1	4	—	6
Paros	—	1	—	—	1
Nedeterminate	7	—	—	—	7
Total	60	24	9	14	107

Din punct de vedere cantitativ, pe primul loc (40,19%), la fel ca la Histria și Tomis, se plasează importurile din Sinope, situație explicată prin dezvoltarea deosebită a comerțului sinopean în secolele III—II î.e.n. După reducerea la jumătate a numărului torților rhodiene, procedeu aplicat în studiile care au în vedere acest centru, pe locul secund sînt produsele de Thasos (15,8%). Urmează produsele de Rhodos (9,4%), plasate în lotul nostru înaintea celor de Heraclea[6] (6,5%), situație care se verifică și în comentariile din Dacia NS, III, 1959, p. 203.

Oscilațiile pe piețile vest-pontice a unuia sau altuia din restul centrelor exportatoare de produse amforice, nu prezintă date menite să modifice situația primelor clasate. De o observație specială se bucură, poate, amforele de Cnidos, aflate pe locul IV la Histria și Tomis, și produsele de Paros, se pare cu o mai bună reprezentare la Callatis, total absente la Tomis și sub 1% prezente la Histria.

[6] Vezi situația inversă, *ibidem*, p. 135—136.

Vom urmări, în continuare, situația cronologică a ștampilelor de amforă de la Callatis, în ordinea urmată și în cataloage.

Ștampilele *thasiene* timpurii (sfîrșitul sec. V î.e.n. — începutul sec. IV î.e.n.) sînt total absente în lotul nostru, iar prezența lor sporadică în alte loturi provenind de la Callatis [7] o considerăm accidentală. Piața callatiană, spre deosebire de Histria și Tomis, era orientată la acea dată spre comerțul cu Heraclea Pontică [8]. Mai mult, prezența unui număr considerabil de ștampile thasiene de la mijlocul secolului IV î.e.n. la Tomis [9], în comparație cu Callatis, pare să indice un comerț mai activ al coloniei milesiene cu Thasos la acea dată. Majoritatea ștampilelor thasiene de la Callatis aparțin celei de a doua jumătăți a sec. IV î.e.n. și cu deosebire, sfîrșitul sec. IV î.e.n. — începutul sec. III î.e.n.

Din totalul de 17 ștampile thasiene, un singur exemplar este de tip vechi [10], 12 exemplare sînt de tip recent, 3 exemplare conțin monograme înscrise într-un cerc și un exemplar-fragment de gît și toartă cu urme de vopsea la baza torții — nu poartă ștampilă.

Piesa cu nr. inv. 1702 [11] poartă legenda [Τ]ηλεφά | νης | ΛυσιΚλῆς dispusă pe trei laturi ale ștampilei încadrînd simbolul. Bon [12], 1612, prezintă un exemplar Τηλε | φάνης | [.]σ[./..]ης cu simbolul „cască", asimilat în BCH, XC, 1966, p. 645, nr. 20 cu Τηλεφά | νης ΛυσιΚλῆς |[...]. Exemplarul nostru poate fi analog cu o ștampilă publicată de L. Skorpil, Bul. Comm. imp. arch., 1904, p. 139, nr. 600, unde autorul reconstituie forma [Μνη]σιΚλῆς probabil pentru [Λυ]σιΚλῆς și descrie atributul „cap de Meduză". Confirmarea o aflăm în două ștampile apărute la Thasos [13], sectorul porții lui Hermes, una aflată pe nivelul X, datată în al treilea sfert al sec. IV î.e.n. și a doua, pe nivelul IX, plasat la sfîrșitul sec. IV î.e.n. — începutul sec. III î.e.n. Iu. G. Vinogradov [14] plasează pe Τηλεφάνης între eponimii grupei a IV-a cronologice, 350—330 î.e.n. Ne oprim și noi la această datare, care, în parte, este susținută de descoperirile de la poarta lui Hermes, deși, mai nou, M. Debidour [15] încadrează ambele nume în prima jumătate a sec. IV î.e.n.

---

[7] V. Eftimie, *op. cit.*, p. 203 ; vezi și M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 138—139.

[8] Idem, *op. cit.*, p. 147.

[9] L. Buzoianu, Pontica, XV, 1982, p. 145.

[10] Pentru discuția timbre de tip vechi/timbre de tip recent, vezi V. Grace, Hesperia Suppl. X, 1956, p. 122—127 și comentariul lui Y. Garlan, BCH, XL, 1966, p. 592 și n. 1.

[11] Posibil să fie același cu exemplarul publicat de O. Bounegru și C. Chiriac, *op. cit.*, p. 249 și pl. 1/2 ; ne manifestăm totuși scepticismul întrucît nici un alt exemplar publicat de autorii citați nu se regăsește între ștampilele noastre.

[12] Ne referim la catalogul A. M. Bon și A. Bon, *Les timbres amphoriques de Thasos*, Paris, 1957, pe care îl vom menționa și în catalog în forma *Bon*, urmată de numărul din catalog al piesei.

[13] Y. Garlan, BCH, XC, 1966, nr. 20, nr. 27.

[14] Iu. G. Vinogradov, NE, X, 1972, 2, p. 61.

[15] M. Debidour, BCH, Suppl. V, Thasiaca, p. 310.

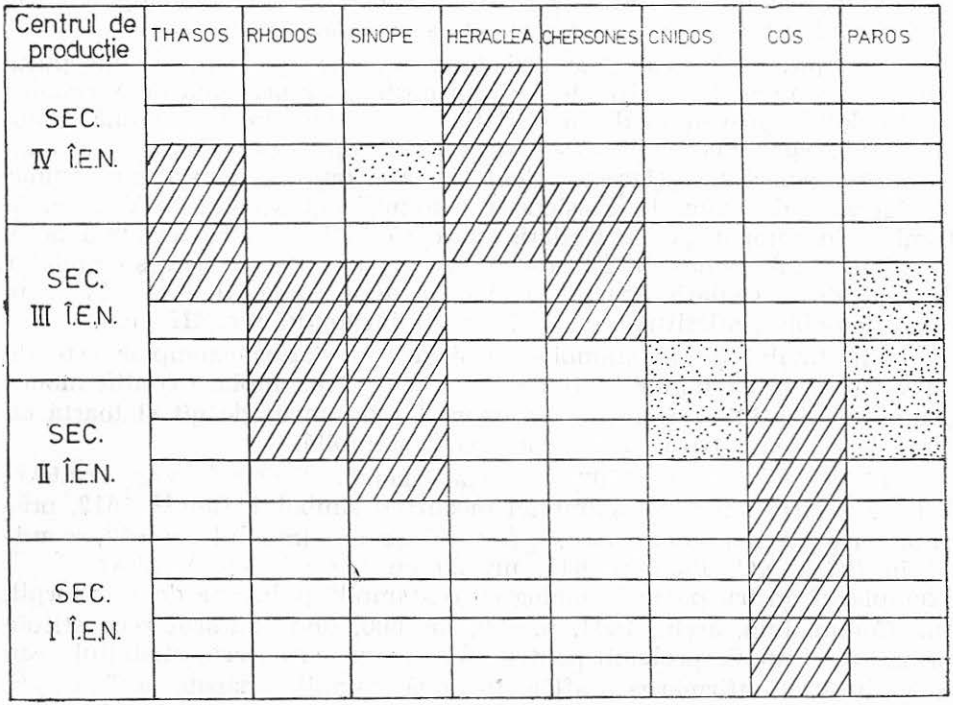

Fig. 1

Ștampilele de tip recent se suprapun cronologic grupei V-b la Vinogradov, datată 320—200 î.e.n. [16], perioadă de timp nuanțată acum grație săpăturilor din zona incintei thasiene [17].

În ordinea noilor precizări, două exemplare Ἀριστοφῶν se plasează în ultimul sfert al sec. IV î.e.n. [18]. Pentru ștampila conținînd numele Δεινώπας ne manifestăm reținerea pentru o datare a lui chiar din al treilea sfert al sec. IV î.e.n. [19]. Mai potrivită ni se pare o plasare în ultima parte a sec. IV î.e.n. [20], dacă nu cumva, izolat, torți de amforă cu numele lui Δεινώπας au fost ștampilate și la începutul sec. III î.e.n.,

[16] Iu. G. Vinogradov, *op. cit.*, p. 39.

[17] Y. Garlan, *op. cit.*, p. 586—652 ; idem, BCH, 102, 1978, p. 807—810 ; idem, BCH, Suppl. V Thasiaca, p. 213—268 ; M. Debidour, *ibidem*, p. 269—313.

[18] V. Grace, Hesperia, XL, 1971, p. 64, nr. 40, plasează în jurul anului 325 î.e.n. un exemplar Ἀριστοφῶν cu pilos = Bon, 413, aflat în rambleul construcției Square Peristyle din agoraua atheniană ; rețineri, Y. Garlan, Thasiaca, p. 247, 248 și 264 ; M. Debidour, *ibidem*, p. 312.

[19] M. Debidour, *op. cit.*, passim ; Y. Garlan, *op. cit.*, p. 248. Ca să nu mai vorbim de o datare și mai ridicată propusă de G. Tonceva, Bull. Soc. arch., Varna, 8, 1951, p. 62, tumulul nr. 6, sfîrșitul sec. V î.e.n.-începutul sec. IV î.e.n.

[20] Cf. V. Grace, Hesperia, VI, 1937, p. 165, fig. 93 b, f și p. 166 ; eadem, Hesperia, Suppl. IV, 1940, p. 100.

după adoptarea grafiei cu sigma lunar [21] (pentru care vezi și Bon 565, 577, 588).

Găsirea unui exemplar Πουλυάδης în contexte arheologice datate cu aproximație la sfîrșitul sec. IV î.e.n., precum și a altuia scris cu sigma lunar (Bon 1398), ne determină să luăm în considerare ca perioadă de datare nu neapărat ultima treime a sec. IV. î.e.n., după M. Debidour [22], ci mai ales, chiar începutul sec. III î.e.n., după ultima opinie a Virginiei Grace [23] cu privire la depozitul Q 10 : 1 de pe agoraua atheniană [24], unde o ștampilă Πουλυάδης apare împreună cu o ștampilă Πυθίων IV.

Alte trei ștampile se pot plasa în prima jumătate a sec. III î.e.n. : Σκύμνος II, Φιλίσκος și Ἀργείας, primele două prezente și în așezarea Demetrias datată în 294 î.e.n., precum și în gropile de la poarta lui Silenus considerate posterioare anului 275 î.e.n., dată ipotetică pentru construirea bastionului de acolo [25].

Printre ștampilele cărora n-am putut să le dăm o datare restrînsă este un exemplar cu numele Πφη[ξῆνας] — și facem aici mențiunea că ne-am oprit la forma Πρη[ξῆνας] și nu Πρη[ξίπολις] bazîndu-ne pe forma numelui înregistrată cu același simbol „harpun" pe două exemplare de la Baia — Hamangia [26] și Callatis [27]. Pentru alte două piese (inv. 31542 și inv. 1710) facem doar mențiunea că sînt de tip recent, ștampilele în discuție avînd conservat doar etniconul.

În jurul anului 340 î.e.n. și puțin mai tîrziu se plasează trei ștampile cu monogramă, corespunzătoare grupei a VI-a din tipologia lui Vinogradov [28].

În concluzie, ștampilele thasiene descoperite la Callatis și care fac obiectul discuției noastre se repartizează : 23,5% la mijlocul sec. IV î.e.n. ; 29,4% sfîrșitul sec. IV î.e.n. — începutul sec. III î.e.n. ; 17,6% în prima jumătate a sec. III î.e.n.

În privința frecvenței numelor semnalăm :

1. nume noi pentru zona vest-pontică : Ἀργείος și Δεινώπας.

2. alte nume Ἀριστόδικος, Πυθίων și Σκύμνος se încadrează în seria cu bogată reprezentare în onomastica thasiană.

Prezentul lot al ștampilelor callatiene aduce în discuție un număr relativ „mare" de exemplare *rhodiene* (în comparație cu celelalte centre exportatoare exceptînd Sinope), fapt anunțat încă din 1959 cînd, pentru sec. III î.e.n., cantitatea de fragmente rhodiene de Callatis este mai mare decît la Histria [29]. Dintre cele 21 de ștampile rhodiene, 8 aparțin

---

[21] Y. Garlan, Thasiaca, p. 247 și n. 14 ; vezi de asemenea, M. Debidour, *op. cit.*, p. 287, n. 61.

[22] Idem, *op. cit.*

[23] Y. Garlan, Thasiaca, p. 249, n. 21.

[24] The Athenian Agora, XII, p. 397.

[25] V. Grace, Ath.Mith., 89, 1974, p. 198 și n. 21 ; M. Debidour, *op. cit.*, p. 303.

[26] V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, Editura Academiei R.P.R., 1957, p. 61, nr. 64.

[27] M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, nr. 145. Vezi și catalogul nostru nr. 8.

[28] Iu. Vinogradov, *op. cit.*, p. 41—42.

[29] V. Eftimie, *op. cit.*, p. 203.

eponimilor, 9 aparțin producătorilor, iar alte patru exemplare nu au legenda reconstituită.

Demn de remarcat pentru acest centru este prezența la Callatis încă de la sfîrșitul sec. IV î.e.n. sau, mai sigur, prima jumătate a sec. III î.e.n. a mărcilor de producător rhodiene. Se confirmă în felul acesta constatarea făcută de M. Gramatopol și Gh. Poenaru-Bordea cu privire la prezența ștampilelor timpurii [30]. Trei exemplare, provenite din săpăturile din 1981 efectuate în noua zonă sacră a cetății, se datează între ștampilele rhodiene timpurii. Punerea lor în discuție o facem în urma reconsiderării cronologiei ștampilelor ceramice de la Koroni, acceptate și de Thompson în schimbarea, mai ales, a datei de sfîrșit a grupei B de ceramică elenistică [31]. Astfel, numele lui Ἱεροτέλης datat în Délos XXVII în prima jumătate a sec. III î.e.n. [32], este redatat cca. 269—225 î.e.n. [33] și se pare anterior anului 240 î.e.n., dată aproximativă de la care începe să figureze menționarea pe ștampilele rhodiene a lunii anului [34].

Acceptînd în continuare redatarea complexului de la Koroni în timpul războiului cremonidian din 265 î.e.n., luăm în considerare această perioadă și pentru ștampilele producătorului Σῶτας, nerespingînd, deși exemplarul nostru nu o necesită, posibilitatea aplicării unei ștampile suplimentare și pe exemplarele rhodiene timpurii [35]. Același nume, prezent și la Pnyx [36], sugerează pentru cel puțin o parte a complexului amintit, o datare mai tîrzie decît sfîrșitul sec. IV î.e.n., care să însemne, cu aproximație, a treia decadă a sec. III î.e.n. [37]

Unei perioade de mijloc, de circa 65 ani, anterioară depozitului pergamic îi aparțin eponimul Θρασυρδάμος și producătorul Παυσανίας ambele nume aflate pe exemplare separate pe agoraua atheniană, la Pnyx și la Tarsus, în contexte arheologice de sec. III î.e.n. [38].

Luînd ca punct de plecare punerea în legătură a complexului de la Koroni cu războiul cremonidian, pe deoparte, și cronologia mai bine stabilită a ștampilelor cnidiene, pe de altă parte, V. Grace propune o devansare a complexului Pergam între 210—175 î.e.n. [39], datare nu îndeajuns de convingătoare pentru unii cercetători [40], dar care nu contravine cu mult celei stabilite anterior de F. Bleckmann [41] și acceptată pînă acum.

---

[30] M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 142.

[31] V. Grace, Ath.Mith., 89, 1974, p. 194—197.

[32] V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, *Les timbres amphoriques grecs. Exploration archéologique de Délos*, XXVII, Paris, 1970, p. 290 sqq., E 2.

[33] V. Grace, Ath.Mith., 89, 1974, p. 197—200.

[34] V. Grace, *op. cit.*, p. 197 ; vezi și M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 182—183.

[35] V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, *op. cit.*, p. 294 ; vezi contra, D. B. Șelov, *Keramiceskie kleima iz Tanaisa III—I vekov do n.e.*, Moskva, 1975, p. 24.

[36] V. Grace, Hesperia, Suppl. X, 1956, p. 141, N. 41.

[37] Eadem, Ath. Mith., 89, 1974, p. 198.

[38] Vezi catalogul nr. 23 și nr. 25.

[39] V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, *op. cit.*, p. 290—291.

[40] D. B. Șelov, *op. cit.*, p. 17.

[41] F. Bleckmann, *De inscriptionibus quae leguntur in vasculis Rhodii*, Goettingen, 1907, p. 34 sqq.

Opt ștampile (40%) din lotul nostru se datează în perioada complexului pergamic, recunoscută ca fiind cea mai activă perioadă a comerțului rhodian. Pentru unele ștampile am găsit precizări care tind spre o datare individuală a numelui. Exemplu, producătorul Ἀγοράναξ, căruia i s-a recunoscut o datare în mare în a doua jumătate a sec. III î.e.n., a fost fixat în cele din urmă la cca. 221—198 î.e.n [42].

Perioadei post-pergamice îi aparțin două ștampile cu numele eponimilor Παυσανίας III și Ἡράγορας.

Trecem sub rezervă ștampila cu nr. inv. 31533. Legenda incomplet reconstituită, dimensiunile reduse ale torții, caracteristicele pastei, pun sub semnul îndoielii proveniența rhodiană a exemplarului și datarea lui în sec. III î.e.n. deși un producător Παοίων este cunoscut la Rhodos înainte de cca. 220 î.e.n. [43].

Dintre exemplarele cu legenda nereconstituită, apreciem ca aparținînd unei perioade mai timpurii piesa cu nr. inv. 1758 (găsită în zona sacră a cetății) cu ștampilă rectangulară dispusă în zona de îndoitură lină a torții. Alte trei exemplare aparțin formei clasice a torților rhodiene, cunoscute din depozitele din Pergam și Villanova.

Numărul în general „mic" de ștampile rhodiene de la Callatis, publicate pînă acum, nu ne dă dreptul să vorbim de „noutăți" onomastice aduse de noul lot. Faptul că în ele regăsim nume de producători timpurii, confirmă caracterul *nu întîmplător* al existenței produselor rhodiene timpurii la Callatis. Prezența repetată aici a numelor lui Ἑρμοτέλης, Σῶτας, Παυσανίας III și absența aproape totală a acelorași nume la Histria și Tomis, pare să sugereze pentru coloniile din sud, în sec. III î.e.n., o orientare comercială mai mare spre Rhodos, timp în care vecinele lor din nord desfășurau, cel puțin pînă la jumătatea secolului, un comerț activ cu insula Thasos.

Sinope ocupă în continuare primul loc în privința volumului importului callatian. Incertitudinea datării ștampilelor de Sinope ne obligă la mare prudență în privința adoptării unei cronologii. Întrucît repartizarea numelor în grupe cronologice, efectuată de B. N. Grakov [44] încă din 1929 s-a menținut, încadrăm materialul în aceste grupe ale căror limite cronologice absolute, comportînd modificări ulterioare, suferă de deviații de pînă la o jumătate de secol [45]. Nerespingînd *a priori* una sau alta dintre schemele propuse, supuse în continuare discuțiilor, adoptăm deocamdată cronologia propusă de I. B. Brașinsky [56] cu observațiile ulterioare prilejuite de cercetarea așezării și necropolei Elisavetskoe [47].

---

[42] V. Grace, Ath. Mith., 89, 1974, p. 200.

[43] V. Grace, Tarsus, I, Princeton, 1950, nr. 10, Iu. S. Badalianț, S. A., 4, 1976, p. 32—41 (vezi catalog nr. 34).

[44] B. N. Greakov, *Drevnegreceskie keramiceskie kleima s. imenami astinomov*, Moskva, 1929, p. 107 sqq.

[45] Vezi sintetizate propunerile de cronologie a ștampilelor sinopeene la D. B. Șelov, *op. cit.*, p. 136 sqq.

[46] I. B. Brashinsky, *Economiceskie sviazi Sinopi v IV—II vv. do n.e.*, vol. Antičnîi gorod, Moskva, 1963, p. 133 ; idem, Eirene, XI, 1973, p. 127.

[47] Idem, *Greceskii keramiceskii import na nijnem Donu v V—III vv. do n.e.*, Leningrad, 1980, p. 41—43.

Noua schemă, care are în vedere reconsiderarea datărilor grupelor III și IV, nu oferă însă o soluție definitivă. Punîndu-se de acord cu B. A. Vasilenko în privința imposibilității unei datări a ștampilelor din grupa a IV-a la sfîrșitul sec. III î.e.n. — începutul sec. II î.e.n.[48], recent Brașinsky acceptă sec. III î.e.n. pentru ștampilele din grupele III și IV, și pare să fie de acord cu D. B. Șelov în eventualitatea unei datări a ștampilelor din grupa a IV-a chiar în prima jumătate a sec. III î.e.n.[49].

În cazul acesta și următoarele grupe cronologice implică modificări și din acest punct de vedere schema lui Brașinky este imperfectă. Adoptarea acestei scheme și concluziile rezultate de aici capătă un caracter ipotetic de aplicabilitate.

Cele 42 de ștampile amforice care constituie obiectul discuției noastre se repartizează după cum urmează :

— grupa III-a — 7 exemplare ;
— grupa IV-a — 17 exemplare ;
— grupa V-a — 12 exemplare ;
— grupa VI-a — 4 exemplare ;
— comune grupelor a V-a și a VI-a — 2 exemplare.

Cantitativ, după cum s-a observat și cu alte prilejuri[50], domină ștampilele din grupa a IV-a. Acceptînd datarea grupelor III și IV în sec. III î.e.n., obținem un procentaj de 57,14% ștampile pentru acest secol, restul de aproximativ 43% reprezentîndu-l ștampilele din sec. II î.e.n.

Între materialele provenite din recentele săpături din zona sacră callatiană provine un fragment de țiglă sinopeană cu ștampila Ποσειδ ω(νίου) ἐπὶ Ἀπολλ | οδ ώ(ρου) | ἀστυ(νόμου) și emblema „vulturul pescar". Este un caz izolat[51] aici de ștampilă sinopeană timpurie cca. 360—320 î.e.n.[52]. Date fiind condițiile descoperirii, nu credem că forțăm prea mult nota sugerînd existența importului materialelor de construcție la Callatis pe la mijlocul sec. IV î.e.n. Indirect, fragmentul de tegulă poate constitui instrument de datare al complexului în care a fost descoperit.

Din punct de vedere onomastic remarcăm

1. nume noi de astynomi înregistrați la Callatis : Λέων ὁ Λεοντίσκου, Ἱκέσιος ὁ Σιμίου, Πάμφιλος ὁ Ἑκαταίου[53];

---

[48] B. A. Vasilenko, *Keramiceskie kleima iz antičnih poselenii na pobereje Dnestrovkovo limena kak istočnik dlia izucenia torgovîh sviazei Severo-Zapadnovo Pricernomoriia greceskim mirom (V—III vv. do n.e.)*, Avtoref. kand. diss., Moskva, 1972, p. 17.

[49] I. B. Brashinsky, *op. cit.*, p. 42, D. B. Șelov, *op. cit.*, 1975, p. 139.

[50] V. Eftimie, *op. cit.*, p. 202 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 140.

[51] Pentru tegulae ștampilate de la Mangalia, vezi iidem, *op. cit.*, nr. 1109—1111 ; El. Bârlădeanu, Pontica, XIII, 1980, p. 228—229.

[52] Vezi V. I. Țehmistrenko, SA, 1960, 3, care află cele mai apropiate analogii ale emblemei „vulturul pescar" de pe ștampilele sinopeene tîrzii în monedele din anii 370—360 î.e.n.

[53] Ultimul nume apare la Albești. Vezi A. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, Materiale, Oradea, 1979, p. 170.

2. prezența unor nume de astynomi pe mai multe exemplare : Ἱκέσιος ὁ Βακχίου — 4 exemplare ; Αἰσχίνης II și Ἀρτεμίδωρος — cîte 3 exemplare ; Εὐχάριστος ὁ Δημητρίου, Ποσειδώνιος, Δημήτριος ὁ Θευγνήτου, Ἱκέσιος, Κρατίσταρχος și Ποσίδειος ὁ Θεαρίωνος pe cîte 2 exemplare ;

3. în sfîrșit, mai multe asociații noi de nume astynomi — producători apăruți acum în arealul vest-pontic :

astynom		— producător	
	Ποσειδώνιος		Γλαυκίας
	Αἰσχίνης		Πίστος,
	Ἀριστίων		Κεφαλίων
	Ἀρτεμίδωρος		Μιθριδάτης
	Δημήτριος ὁ Θευγνήτου		Τῦς sive Θῦς
	Ἱκέσιος		Θυαίας
	Κρατίσταρχος		Καλλισθένης
	Μιλτιάδης		Πύθης
	Ἱκέσιος ὁ Βακχίου		Κλεαίνετος, Μενίσκος
			Σάγαρις
	Ποσίδειος ὁ Θεαρίωνος		Δημήτριος
	Ζῆνις ὁ Ἀπολλοδώρου		Ἀπολλώνιος
	Ἶφις ὁ Ἑστιαίου		Μενέκριτος

Importurile din *Heraclea Pontica* sînt marcate în lotul nostru prin 7 exemplare ștampilate, dintre care 5 provin din „zona sacră" a orașului. În ce privește cronologia lor, aplicăm schema recent elaborată de I. B. Brașinky, care ni se pare îndeajuns de verificată prin numărul mare de descoperiri de la Elisavetskoe[54]. Conform noii scheme un exemplar aparține primului și celui de-al doilea sfert al sec. IV î.e.n. ; 3 exemplare se încadrează în al doilea, al treilea și începutul ultimului sfert al sec. IV î.e.n. ; 1 exemplar, posibil să fie datat la sfîrșitul sec. IV — primul sfert al sec. III î.e.n. Pentru restul de două ștampile caracterul fragmentar al legendei păstrate ne determină să presupunem prima și a doua grupă cronologică, respectiv primele trei pătrimi ale sec. IV î.e.n.

Numărul mic de ștampile din *Chersones* nu poate oferi surprize în privința acestui centru pe piața callatiană, chiar dacă cronologia comportă în continuare discuții. Cele mai vechi exemplare la noi sînt două ștampile de astynomi datate după B. I. Mihlin[55] de la granița secolelor IV—III î.e.n. — pînă la mijlocul sec. III î.e.n. Cea mai recentă este o ștampilă de producător Ἀθαναῖου εἰς ἐμπόριον datată în a doua jumătate a sec. III î.e.n. (pînă la ultima decadă a secolului).

De remarcat pentru Callatis avînd în vedere lotul anterior de ștampile publicat în 1969, absența exemplarelor de la sfîrșitul sec. III î.e.n. — pînă la mijlocul sec. II î.e.n.

[54] I. B. Brashinsky, *op. cit.*, p. 38—41.
[55] B. Iu. Mihlin, VDI, 2, 1979, p. 139—159.

Dintre ștampilele posibil *cnidiene* reține atenția exemplarul cu nr. inv. 1720 și legenda Ἀπολλώνιος Ἱσίδας : ; numeroase torți pe care apar aceste două nume sînt în general cnidiene. Al doilea nume desemnează, după V. Grace [56], probabil un etnicon ; 7 exemplare din secțiunea Θ de pe agoraua Athenei indică o datare în ultima parte a sec. III î.e.n. Exemplarul găsit la Carthagina probează pentru o datare a tipului de ștampilă înainte de 146 î.e.n.

În ce privește amforele de *Cos*, deși este recunoscută o circulație a lor în sec. IV î.e.n. — I î.e.n., se admite, în general, ștampilarea mai ales în sec. II—I î.e.n. [57]. Din cele 6 exemplare din lotul nostru, doar unul singur avînd încrisă monograma ΦΙ provine din „zona sacră" și e posibil, deci, să facă parte dintr-o perioadă mai timpurie de ștampilare.

Exemplarul din *Paros*, în baza descoperirii tot pe agoraua din Athena a 5 exemplare în context de sec. III î.e.n., îl datăm în limitele acestui secol, neexcluzînd nici o dată mai tîrzie la începutul sec. II î.e.n. [58]

Dintre cele 7 exemplare cu centru de producție nedeterminat, aducem în discuție exemplarul cu nr. inv. 1721 cu legenda ἐπὶ Ἀρ | [ι] στ [·] ν și ștampilă secundară cu monogramă. Posibil să fie vorba de un eponim rhodian, care, după forma torții, se poate încadra într-o perioadă timpurie.

Lotul mai conține o ștampilă circulară divizată în opt sectoare de cerc conținînd numele Τολμαίου [59], piesă care-și află analogiile tipologice cele mai apropiate într-un alt exemplar descoperit tot la Callatis și conținînd numele Δημάρχου. [60]

Între ștampilele anepigrafice, notăm două exemplare prezentînd caracteristicele pastei de Sinope și conținînd ca marcă un cerc adîncit. Aceleași caracteristici ale pastei le prezintă și piesa cu nr. inv. 1704 și cu reprezentarea într-un cadru rectangular a unei herme [61].

Ca o concluzie finală a situației importurilor amforice pe piața callatiană marcăm :

— începutul activității comerciale la Callatis în primul sfert al sec. IV î.e.n. cu produse din Heraclea Pontică ;

— apariția produselor de Thasos, sporadică pe la mijlocul sec. IV î.e.n. și cu un caracter organizat tot mai pronunțat în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. pînă la mijlocul sec. III î.e.n. ;

— de la această dată, Thasos cedează locul concurenței produselor rhodiene și sinopeene, care vor ocupa piața callatiană, primele pînă la jumătatea sec. II î.e.n., următoarele, probabil, pînă spre sfîrșitul aceluiași secol.

---

[56] V. Grace, Hesperia, III, 1934, p. 277, nr. 222.

[57] Vezi D. B. Șelov, *op. cit.*, p. 131—132 ; V. Eftimie, *op. cit.*, p. 201, n. 22 și p. 203.

[58] V. Grace, *op. cit.*, p. 276, nr. 220 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *op. cit.*, p. 143 și n. 92.

[59] Τολμαῖος, Thucydide, 1, 108, 113 ; Plutarch, Pericle.

[60] L. Buzoianu, Pontica, XII, 1979, p. 91, nr. 40, pl. III/7.

[61] Z. Sztetyłło, Études et Travaux, V, 1971, p. 91—103.

Caracter mai puțin stabil și organizat au avut importurile din Chersones și probabil Paros în sec. III î.e.n.; din Cnidos, la sfîrșitul sec. III î.e.n. și începutul sec II î.e.n.; și din Cos, în sec. II—I î.e.n. (vezi și figura 1).

Procentual, din 91 exemplare databile, mai mult de jumătate — 52,7% sînt din sec. III î.e.n., 32,9% din sec. II î.e.n. și doar 14,2% din sec. IV î.e.n.

Concluziile noastre confirmă existența perioadei de mare înflorire pe care a cunoscut-o Callatis în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. și în secolul următor [62], perioadă care s-a prelungit pînă la jumătatea sec. II î.e.n. [63]. De la această dată, Callatis cedează tot mai mult locul Tomisului care, după cum probează documentele arheologice, a avut numai de cîștigat de pe urma războiului din 260 î.e.n.

O mențiune specială datorăm ștampilelor provenite din săpăturile recente de la Mangalia (zona templelor grecești). Anunțăm cu titlu de instrument de lucru pentru viitoarele cercetări de acolo, cele mai timpurii exemplare ca datînd din al doilea sfert al sec. IV î.e.n.; avem în mod sigur exemplare databile pînă la mijlocul sec. II î.e.n., fiind posibilă o restrîngere a acestei datări pînă la începutul celui de-al doilea sfert al sec. II î.e.n. Ștampilele care apar după mijlocul sec. II î.e.n. sînt un exemplar izolat de Sinope din grupa a VI-a (Brașinski, 150—100 î.e.n.; Vasilenko, 180—130 î.e.n.) și un exemplar de Cos, care poate fi datat și într-o perioadă mai timpurie.

CATALOG

A. THASOS

Ștampile cu legenda constituită din două nume

1. Inv. 1702. Mangalia, săpături 1981 (Pl. I, IV).

[Τ] ΗΛΕΦΑ|ΝΗΣ | ΛΥΣ|ΚΛΗΣ [Τ]ηλεφά|νης| Λυσικλῆς
masc. ă →

Iu. G. Vinogradov, p. 61, grupa IV; M. Debidour, *Thasiaca*, p. 310 încadrează ambele nume în prima jumătate a sec. IV î.e.n.

[62] D. M. Pippidi, DID, I, p. 237—239; idem, *Contribuții* [2], București, 1967, p. 32, 67; C. Preda, Dacia, NS, V, 1961, p. 275—303; idem, Callatis, Editura Meridiane, București, 1963.

[63] Vezi decretul pentru Hephaistion, fiul lui Matris, din prima jumătate a secolului II î.e.n. la D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 32—67.

Bon, 1612 : Τηλε|φάνης|[.] σ [—]——]ης completat de Y. Garlan, BCH, XC ; 1966, p. 645, nr. 20 Τηλεφά|νης Λυσικλῆς|[...]. Exemplar identic, O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 149, nr. 2, pl. I/2. Λυσικλῆς apare printre fabricanții thasieni timpurii și la V. Grace, Pnyx, fig. 6.

Ștampile de tip recent

2. Inv. 1708. Mangalia, săpături 1981 (Pl. I).

ΘΑCΙΩΝ	Θασίων
bufniță	↑
ΑΡΓΕΙΟC	Ἀργείος

Tip Bon, 243.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 26, grupa V-b ; M. Debidour, *Thasiaca*, prima jumătate a sec. III î.e.n.

Numele mai apare la M. Th. Lenger, V. Grace, BCH, LXXXII, 1958, 1, p. 368 sqq., nr. 23 (simbol diferit).

3. Inv. 1706. Mangalia, săpături 1981 (Pl. I).

ΘΑΣΙΩΝ	Θχαίων
spic	⟶
ΑΡΙΣΤΟΔΙ|ΚΟΣ	Ἀριστόδι|κος

Tip Y. Garlan, *Thasiaca*, p. 260, nr. 6 ; Bon 311 *.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 35, grupa V-b ; M. Debidour, *Thasiaca*, în jurul anului 300 î.e.n.

M. Th. Lenger, V. Grace, BCH, LXXXII, 1958, 1, nr. 25 (simbol neclar) ; Y. Garlan, BCH, XL, 1966, nr. 79—82 (alte simboluri) ; idem, *Thasiaca*, p. 232, nr. 11 ; M. Mircev, nr. 6—7 ; V. Canarache, nr. 4—5 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 9—14, 1114 ; V. H. Baumann, Peuce, IV, 1973—1975, p. 36—37, nr. 16.

4. Inv. 1703. Mangalia, săpături 1981 (Pl. I).

ΘΑΣΙΩΝ	Θασίων
pasăre	↑
ΑΡΙΣΤΟΦΩΝ	Ἀριστοφῶν

Linia inferioară scrisă răsturnat.

Tip M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 29.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 42, grupa V-b ; M. Debidour, Thasiaca, p. 312, dată necunoscută, sigur după 340 î.e.n. ; Y. Garlan, BCH, XC, 1966, nr. 29 (Bon, 376) în context de la sfîrșitul sec. IV î.e.n.-începutul sec. III î.e.n. ; idem, *Thasiaca*, p. 232, nr. 14 și p. 260, nr. 7 ; V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, Délos, 27, p. 123.

Cu simboluri diferite numele apare la Bon, 413—431 ; M. Mircev, nr. 9—10 ; N. Conovici, Cr. Muşeţeanu, SCIVA, 1975, 4 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 27—28 ; M. Lazarov, în Nessebre, II, Sofia, 1980, p. 159, nr. 6.

5. Inv. 1707. Mangalia, săpături 1981 (Pl. III).

ΘΑ[ΣΙΩΝ]	Θα[σίων]
simbol rupt	
ΝΩΦ[. . .]	[Ἀριστο]φῶν

Numele pe linia inferioară scris răsturnat. Reconstituire ipotetică.

M. Th. Lenger, V. Grace, BCH, LXXXII, 1958, 1, nr. 131, ștampilă cu simbol „vas fără toarte" și legenda [...] οφῶν. Numele presupuse : Κλεοφῶν, Ἀριστοφῶν, Ηρο φῶν, Κηφισοφῶν.

6. Inv. 1709, Mangalia, săpături 1981 (Pl. III).

ΩΠΑ[C] [Δειν]ῶπα[ς]

simbol neclar : ancoră ?

[ΘΑ]CIΩN [Θα]σίων

Tip Bon, 561(?).

Iu. G. Vinogradov, p. 62 nr. 59, grupa V-b ; M. Debidour, *Thasiaca*, al treilea sfert al sec. IV î.e.n.

G. Tonceva, Bull. Soc. arch., Varna, VIII, 1951, p. 62 (fără indicarea atributului) ; Lilly-Ghali, BCH, LXXVII, 1953, catalog nr. 5 ; V. I. Pruglo, KS, 116, p. 35/10 și fig. 4 ; M. Mircev, nr. 14—15 ; Y. Garlan, BCH, XC, 1966, nr. 13—19 și 105 ; idem, *Thasiaca*, p. 234, nr. 20 ; M. Debidour, *Thasiaca*, p. 300—301.

7. Inv. 1705. Mangalia, săpături, 1981. (Pl. I).

ΠΟΥΛΥΑΔΟ[Y] Πονλυάδο[υ]

secure bipenă ←

ΘΑΣΙΩΝ Θασίων

Tip M. Th. Lenger, V. Grace, BCH, LXXXII, 1958, 1, nr. 93 ; O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 249, nr. 1.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 165, grupa V-b ; M. Debidour, *Thasiaca*, ultima treime a sec. IV î.e.n.

Cu diverse simboluri, numele este înregistrat la Bon, 1393—1401 ; colectiv, SCIV, 1951, 1, p. 194 ; Y. Garlan, *Thasiaca*, p. 240, nr. 43 ; M. Debidour, *ibidem*, p. 300—301 ; I. B. Brashinsky, 1980, p. 152, nr. 107.

8. Inv. 31543. Mangalia, Școala generală nr. 2. (Pl. III).

[ΘΑΣΙ]ΩN [Θασί]ων

furcă cu cinci dinți (harpun) →

ΠΡΗ[ΞΗΝΑΣ] Πρη[ξῆνας]

Numele scris răsturnat.

Tip Canarache, nr. 64 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 145.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 167, grupa V-b.

9. Inv. 31544. Mangalia, Școala generală nr. 2. (Pl. III).

[Θ]ACIΩN [Θ]ασίων

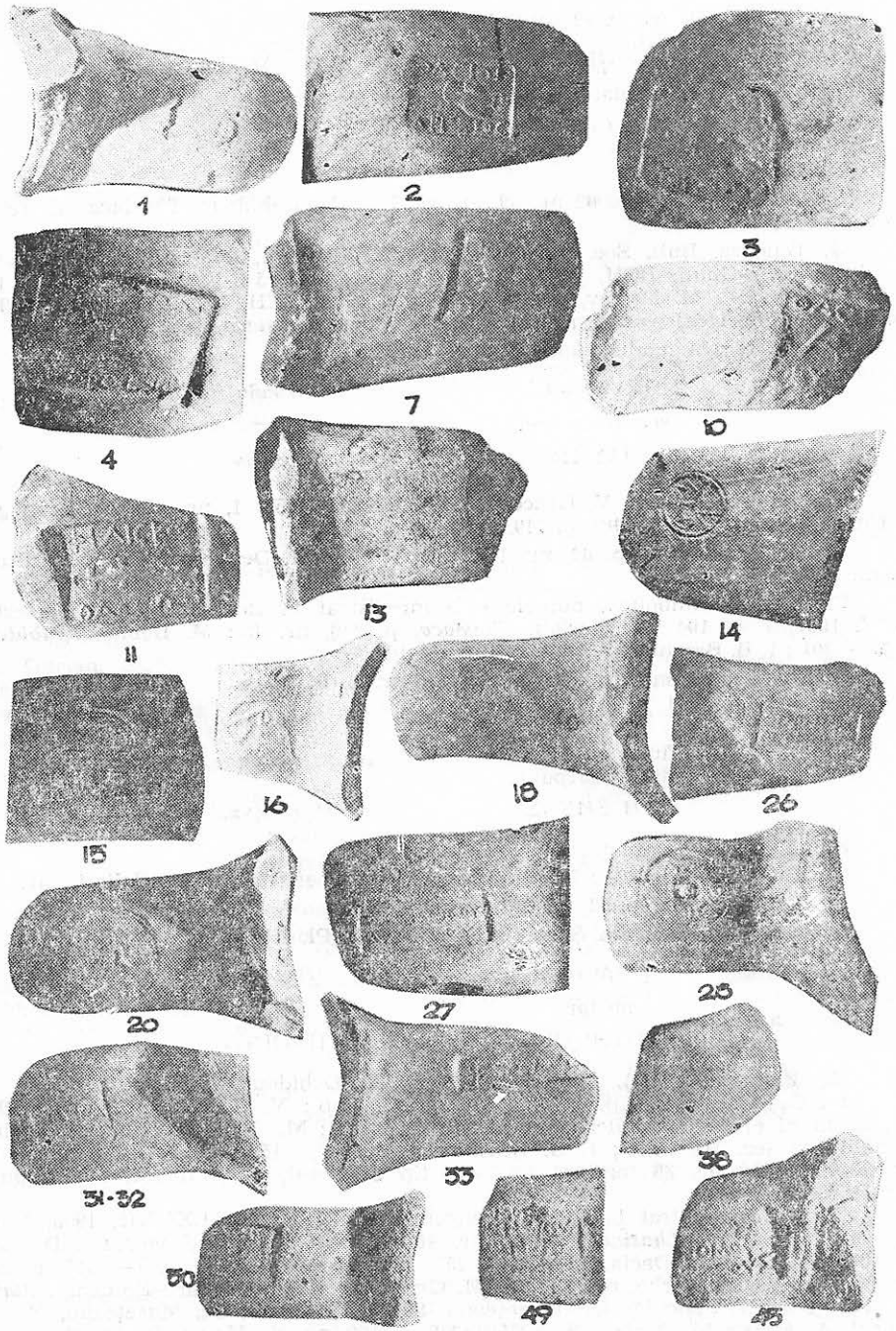
neclar

[ΠΙ]ΥΘΙ[ΩΝ] [Πι]υθί[ων]

Tip Bon, nr. 1495(?). Πυθίων, IV, după M. Debidour, *Thasiaca*, p. 284.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 170, grupa V-b ; Y. Garlan, BCH, XC, 1966, nr. 23, în nivel din al treilea sfert al sec. IV î.e.n. ; M. Debidour, *Thasiaca*, prima jumătate a sec. III î.e.n. ; I. B. Brashinsky, 1980, p. 153, nr. 111—112 și p. 154 nr. 122 ; p. 110 nr. 36 (amforă întreagă tip 21 Zeest, sfîrșitul sec. IV-începutul sec. III î.e.n.).

Numele înregistrat la M. Th. Lenger, V. Grace, BCH, LXXXII, 1958, 1, nr. 96—99 ; Y. Garlan, *Thasiaca*, p. 21, nr. 46—49 ; Th. Sauciuc-Săveanu, AD, 1937, p. 106, nr. 2 ; idem, Dacia, V—VI, p. 252, nr. 2 ; idem, Dacia, VII—VIII, p. 265, nr. 58—59 ; V. Canarache, nr. 66—67 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 148—178 ; N. Conovici, Cr. Mușețeanu, SCIVA, 1975, 4 ; Cr. Mușețeanu, N. Conovici, A. Anastasiu, Dacia, NS, XXII, 1978, p. 179, nr. 25. M. Irimia, Pontica, XIII, 1981, p. 92 și fig. 9/4.

Planșa 1

10. Inv. 1712. Mangalia, săpături, 1981. (Pl. I).

ΘACI[ΩN]	Θασί[ων]
ciorchine ?	⟶
[C]KY[MNOC]	[C]κύ[μνος]

Tip Bon, nr. 1566(?) ; Σκύμνος II, M. Debidour, *Thasiaca*, p. 286.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 175, grupa V-b ; M. Debidour, *Thasiaca*, prima jumătate a sec. III î.e.n.

M. Th. Lenger, V. Grace, BCH, LXXXII, 1958, 1, nr. 102 ; Y. Garlan, BCH, XC, 1966, nr. 192—193 ; idem, *Thasiaca*, p. 241, nr. 50 ; p. 263, nr. 18 ; M. Debidour, *ibidem*, p. 300—301 ; V. Canarache, nr. 79—84 ; Al. Popeea, SCIV, 18, 1973, 3, p. 511, nr. 9 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Tomis*, nr. 12—13 ; iidem, *Callatis*, nr. 187—192 ; I. B. Brashinsky, 1980, p. 153, nr. 113—115.

11. Inv. 1711. Mangalia, săpături, 1981. (Pl. I).

ΦIΛICKOC	Φιλίσκος
alabastron	⟵
ΘACIΩN	Θασίων

Tip Bon, nr. 1663.

Iu. G. Vinogradov, p. 62, nr. 185, grupa V-b ; M. Debidour, *Thasiaca*, prima jumătate a sec. III î.e.n.

M. Th. Lenger, V. Grace, BCH, LXXXII, 1958, 1, nr. 108 ; M. Debidour, *op. cit.*, p. 300—301 ; G. Tonceva, Izvestiia Varna, X (XXV), 1974, p. 295, nr. 39 și pl. XI.

12. Inv. 31542. Mangalia, Școala generală nr. 2. (Pl. V).

ΘAΣIΩN	Θασίων
simbol neclar ; vas cu inel la bază(?)	
AΘ[...]	Ἀθ[...]

Gr. Avachian, CNA, anul VI, nr. 59—62, 1925, p. 31, nr. 79 : Ἀθλι|ος Θα|σίων (simbol „pește").

13. Inv. 1710. Mangalia, săpături, 1981. (Pl. I).

ΘA[Σ]I[ΩN]	Θα[σ]ί[ων]
sabie(?)	⟵ ?
Av[...]	Ἀ...

Ștampile cu monogramă și torți anepigrafice

14. Inv. 1757. Mangalia, săpături 1981. (Pl. I).

Ștampilă circulară divizată în trei sectoare.

M

ΠX E

Tip E. M., Pridik, 1917, p. 108, tabl. XVI/56 ; Bon, nr. 2149, vede în loc de Π_X, E_X ligate ; E. M. Staerman, K. S., XXXVI, 1951, p. 47, nr. 255—257 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Tomis*, nr. 62 ; iidem, *Callatis*, nr. 985 ; L. Buzoianu, Pontica, XII, 1979, p. 92, nr. 42 (pl. III/9).

15. Inv. 1755. Mangalia, săpături, 1981, (pl. I).

Ștampilă circulară divizată în patru sectoare.

Variante, M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, Callatis, nr. 969.

N. M. Staerman, KS, XXXVI, 1951, p. 47, fig. 7/253.

16. Inv. 1713. Mangalia, săpături, 1981, (pl. I).

Monogramă în cerc nedivizat. Pastă cărămizie cu mică.

Variante, Bon, nr. 2188, 2185. Proveniență thasiană îndoielnică.

17. Inv. 30509. Mangalia, din colecția particulară.

Fragment gît și toartă amforă thasiană, pastă cărămizie cu mică ; gît cu profil drept, buză cu bordură exterioară, toartă cu secțiune elipsoidală. La baza torții și pe gît, urme de vopsea roșie.

V. Grace, *Pnyx*, p. 128, fig. 7.

RHODOS[1]

Ștampile conținînd nume de eponimi

18. Inv. 1724. Mangalia, săpături, 1981, (pl. I, III).

Ștampilă circulară.

ΕΠΙΑΙΝΗΣΙΔΑΜΟΥΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ

floare de rodie cu frunze

ἐπὶ Αἰνησιδάμου Θεσμοφορίου

Tip Canarache, nr. 508. Αἰνησίδαμος II, 220—180 ; V. Grace, BCH, LXXVI, 1952, p. 528 ; D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, p. 31.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 23, nr. 9 ; L. Buzoianu, Pontica, XIII, 1980, p. 130—131, nr. 5—9.

19. Inv. 31531. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. III).

ΕΠ[Ι]Α[Ρ]ΙΣ	ἐπ[ὶ] Α[ρ]ισ
ΤΟ[ΔΑ]ΜΟΥ	το[δά]μου
ΥΑ[ΚΙΝΘ]ΙΟΥ	Ὑα[κινθ]ίου

Tip D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, p. 41, nr. 55 ; 220—180 ; V. Grace, BCH, LXXVI, 1952, p. 528 ; eadem, *Tarsus*, p. 141, nr. 28 ; D. B. Șelov, *op. cit.*, p. 40, restrînge perioada de activitate a lui Ἀρισόδαμος la 200—180 î.e.n.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 24—25, nr. 25 ; L. Buzoianu, Pontica, XIII, 1980, p. 131, nr. 14—15.

20. Inv. 1723. Mangalia, săpături, 1981, (pl. I).

Ștampilă circulară.

ΕΠΙ[Α]ΡΙ[ΣΤ]ΩΝ[...] ΘΕΣΜΟΦΟΡΙΟΥ[]

floare de rodie.

ἐπὶ[Ἀ] ρι[στ]ων[...] Θεσμοφο[ρίου]

[1-2] Pentru economie de spațiu și pentru a nu ne repeta în referirile noastre bibliografice, trimitem direct la tabelele anexate articolelor de sinteză ale lui M. Lazarov, Izvestiia Varna, XIII (XXVIII), 1977, p. 1—48 *(Rhodos)* și respectiv Izvestiia Varna, XIV (XXIX), 1978, p. 11—66 *(Sinope)*.

Numele eponimului poate fi Ἀρίστων, genetivul — ος, datat 220—180 ; V. Grace, BCH, LXXVI, 1952, p. 528 ; eadem, *Tarsus*, p. 142, nr. 36 ; activitate restrnsă la 200—180 î.e.n., D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, p. 43 ; sau Ἀριστωνίδας, cf. E. M. Pridik, 1917, p. 6, nr. 93 ; V. Grace, *Agora*, p. 225, nr. 39 ; eadem, *Amphoras*, fig. 23.

Forma torții cu curbură lină ne determină să luăm în considerare acest al doilea eponim.

21. Inv. 31530. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. III).

ΕΠΙ[Δ]ΑΜΟΚΛ	ἐπὶ [Δ]αμοκλ
ΕΥΣ	εὖς
Δ[Α]ΛΙΟΥ	Δ[α]λίου

220—180 î.e.n. ; Iu. S. Badalianț, SA, 1976, 4, p. 39.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 27, nr. 43 ; L. Buzoianu, Pontica, XIII, 1980, p. 132, nr. 23.

22. Inv. 31527. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. V).

ΕΠΙΗΡΑΓΟΡ	ἐπὶ Ἡραγόρ[α
Α	
ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ	Ἀγριανίου

Aceeași legendă, D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, p. 54, nr. 114.

180—150 î.e.n. ; V. Grace, BCH, LXXVI, 1952, p. 529 ; V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, Délos, XXVII, p. 314.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 27, nr. 56.

23. Inv. 31526. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. III).

ΕΠΙΘΡΑΣΥ	ἐπὶ Θρασυ
ΔΑΜΟΥ	δάμου

275—220 î.e.n. ; Iu. S. Badalianț, SA, 1976, 4, p. 39.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 28, nr. 62.

24. Inv. 30502. Mangalia, colecție particulară, (pl. III).

ΕΠΙΞΕΝΟ	ἐπὶ Ξενο
ΦΩΝΤΟΣ	φῶντος
ΑΡΤΑΜΙΤΙΟΥ	Ἀρταμιτίου

Tip B. I. Levi, *Olbia*, nr. 140 ; 200—180 î.e.n., D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, p. 85.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 29, nr. 81.

25. Inv. 31529. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. V).

ΕΠΙΠΑΥΣΑΝΙΑ	ἐπὶ Παυσανία
ΑΡΤΑΜΙΤΙΟΥ	Ἀρταμιτίου

Παυσανίας III, 180—150 î.e.n. ; V. Grace, BCH, LXXVI, 1952, p. 529 ; eadem, Hesperia, XXII, 1952, 2, p. 118 ; V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, Délos, XXVII, p. 304—305 ; D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, p. 66 ; Iu. S. Badalianț, SA, 1976, 4, p. 40.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 29, nr. 83 ; L. Buzoianu, Pontica, XIII, 1980, p. 133, nr. 35—36.

Ștampile conținînd nume de producători

26. Inv. 1719. Mangalia, săpături 1981, (pl. I).

ΑΓΟΡΑΝΑΚΤΟ[Σ]	Ἀγορανάκτο[ς]
ΑΓΡΙΑΝΙΟΥ	Ἀγριανίου

Producător din a doua jumătate a sec. III î.e.n. ; V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, Délos, XXVII, p. 302, E4. Anterior, V. Grace, *Agora*, p. 228, nr. 49—50, se oprise la datarea 200—180 î.e.n. ; eadem, *Pnyx*, nr. 103, cf. și 102, perioada 220—180 î.e.n., cu observația că Ἀγοράναξ a lucrat cu siguranță mai devreme decît ultimul sfert al sec. III î.e.n. ; eadem, *Amphoras*, fig. 25 ; Yves Calvet, *Salamine de Chypre*, Paris, 1972, nr. 36, perioada 220—180 î.e.n., cu mențiunea că numele aparține și la sfîrșitul perioadei a II-a. La Iu. S. Badaliant, SA, 4, 1976, p. 32—41, numele apare deopotrivă cu eponimi din grupele cronologice II și III. Recent, V. Grace, Ath. Mitt., 89, 1974, p. 200, stabilește pentru acest producător perioada de timp cuprinsă între circa 221—198 î.e.n.

În arealul vest-pontic numele apare la M. Lazarov, *Rhodos*, p. 33, nr. 4 ; V. Sîrbu, Istros, I, 1980, nr. 24, reluat și în Pontica, XV, 1982, p. 99, nr. 2.

27. Inv. 1717. Mangalia, săpături, 1981, (pl. I).

Α[ΝΔΡ]ΟΝΙΚΟΥ Ἀ[νδρ]ονίκου
ΔΑΛΙΟΥ Δαλίου

D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, nr. 269, fără date de încadrare cronologică. După aspect ștampila pare din a doua jumătate a sec. III î.e.n.

Numele atestat la E. M. Pridik, 1917, p. 22, nr. 482 ; Z. Sztetyłło, Nea Paphos, nr. 328, reconstituire nesigură Ἀν[δρόνικος] sau Ἀν[τίπατρος]

28. Inv. 1722. Mangalia, săpături 1981, (pl. I).

Ștampilă circulară cu umbo.

ΙΕΡΟΤΕΛ[Ε]ΥΣ Ἱεροτέλ[ε]ους

V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, Délos, XXVII, p. 290 sqq., producător datat în prima jumătate a sec. III î.e.n. (cca. 300 î.e.n.) ; V. Grace, *Koroni*, p. 328, n. 20 ; eadem, Ath. Mitt., 89, 1974, p. 200, ia în considerare perioada cuprinsă între 269—225 î.e.n., Cr. Mușeteanu, N. Conovici, A. Anastasiu, Dacia, NS, XXII, 1978, p. 182—183, nr. 32—33, numele lui Ἱεροτέλης apare datat în perioada de activitate a eponimelor Τιμόστρατος și Ἀγέστρατος. Autorii articolului pornind de la reconsiderarea datărilor operată de V. Grace în articolul menționat mai sus, propun o datare a numelor într-o perioadă anterioară anului 240 î.e.n.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 38, nr. 64. Numele mai apare pe două exemplare de torți ștampilate inedite de la Tomis, edificiul roman cu mozaic, (inv. 11335 și 11338).

29. Inv. 31525. Mangalia, Școala generală nr. 2 (pl. V).

ΜΑΡΣΥΑΣ Μαρσύας
ΒΑΔΡΟΜΙΟΥ Βαδρομίου

V. Grace, *Pnyx*, cf. 102, perioada 220—180 î.e.n. ; V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, *Délos*, XXVII, p. 314, E37, cu precădere spre începutul perioadei a IV-a ; Yves Calvet, *Salamine*, nr. 53, perioada a IV-a (180—146 î.e.n.) ; D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, nr. 401.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 38, nr. 77 ; L. Buzoianu, Pontica, XIII, 1980, p. 137, nr. 32—33.

30. Inv. 31528. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. III, V).

ΠΑΥΣΑΝΙΑ Παυσανία

Παυσανίας I, sfîrșitul sec. IV î.e.n.-începutul sec. III î.e.n. ; V. Grace, *Agora*, p. 224, nr. 30—35 ; eadem, *Tarsus*, p. 140, nr. 13 ; eadem, *Pnyx*, p. 142, nr. 90 ; eadem, *Koroni*, p. 324 ; M. T. Lenger, BCH, LXXXI, 1957, p. 162, nr. 82. Mai nou, după redatarea complexului Koroni, V. Grace, Ath. Mitt., 89, 1974, p. 193—201, luăm în considerare primele patru decenii ale sec. III î.e.n.

M. Lazarov, *Rhodos*, p. 39, nr. 96 ; L. Buzoianu, Pontica, XIII, 1980, p. 138, nr. 42.

31. Inv. 1714. Mangalia, săpături 1981, (pl. I).

ΣΩΤΑ Σωτᾶ

Σώτας I, 331—275 î.e.n. ; V. Grace, *Pnyx*, p. 141, nr. 7 (sfîrșitul sec. IV î.e.n., înainte de 300 î.e.n.) ; eadem, *Koroni*, p. 333 ; V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, Délos, XXVII, p. 292, 294/3 ; pentru o redatare a complexelor, vezi V. Grace, Ath. Mitt., 89, 1974, p. 193—201.

M. Lazarov, Rhodos, p. 40, nr. 108.

32. Inv. 1715. Mangalia, săpături, 1981, (pl. I).

ΣΩΤΑ Σωτᾶ

Vezi mai sus, nr. 31.

33. Inv. 1718. Mangalia, săpături, 1981, (pl. I).

ΦΑΝΙ[ΑΣ] Φανί[ας]

220—180 î.e.n. ; M. Lazarov, *Rhodos*, p. 41, nr. 114.

E. M. Pridik, 1917, p. 33, nr. 847 ; I. T. Kruglikova, KS, 116, 1969, p. 95, fig. 29/19.

Ștampile cu legenda nereconstituită

34. Inv. 31533. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. III, V).

ΙΑΡΑΠΥΤΝΙΩΝ ΙΑΡΑΠΥΤΝΙΩΝ

alabastron cu floare ? ←

ΠΑΣΙΩΝΟΣ Πασίωνος

Pentru Πασίων, V. Grace, *Tharsus*, nr. 10 (sec. III î.e.n. (ante 220 î.e.n.) ; Iu. S. Badalianț, SA, 4, 1976, p. 39, propune perechea de nume eponim-producător Ἀρμοσίλας—Πασίων în grupa a II-a cronologică (275—220 î.e.n.).

Πασίων apare la E. M. Pridik, 1917, p. 32, nr. 801 (cu luna Δάλιος) ; la Callatis, numele este înregistrat de două ori, de fiecare dată, scris retrograd și cu sigma lunar (posibil să fie vorba de aceeași ștampilă) de Th. Sauciuc-Săvenau, Dacia, VII—VIII, p. 264, nr. 52 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 776.

35. Inv. 31534. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. III).

ΑΙ

ΤΙΟΥ

E. M. Pridik, 1917, p. 110, nr. 188 ((Ἀρισ|τίων)) dată ca incertă.

36. Inv. 31532. Mangalia, Școala generală nr. 2. (pl. III, V).

Ștampilă circulară, cu simbol floare de rodie.

ΚΕ . . . ΤΗ

37. Inv. 1716. Mangalia, săpături 1981, (pl. III).

Ștampilă circulară.

[...]ΟΦΑΝ[...ΔΑ]ΛΙΟΥ [...]οφαν[...Δα]λίου

După aspect, a doua jumătate a sec. III î.e.n.

Dintre numele cu același sufix, dăm doar două exemple : E. M. Pridik, 1917, p. 132, nr. 18, ἐπὶ Ἀριστοφάνευς Δαλίου ; p. 134, nr. 58, ἐπὶ Ξενοφάνευς Δαλίου.

38. Inv. 1758. Mangalia, săpături 1981, (pl. I, III).

... ΟC

... ΟΣΟ

Ștampilă rectangulară dispusă în zona de curbură lină a torții.

SINOPE[2]

Grupa a III-a cronologică

39. Inv. 1730. Mangalia, săpături 1981, (pl. III).

[ΑΣΤΥΝΟΜΟ]Υ		[ἀστυνόμ]ου
[Ε]ΙΦ[ΙΟΣ]	kantharos	[Ε]ἴφ[ιος]
[ΤΟΥ ΝΟΥ] ΜΗ[ΝΙΟ]Υ		[τουΝου] μη[νίο]υ
[...] ο [...]		[...]ο[...]

Nume nou pentru zona vest-pontică.
E. M. Pridik, 1917, p. 67, nr. 119.

40. Inv. 9621. Mangalia, colecția M.I.N.A.C., (pl. III).

ΑΣΤΥ[ΝΟΜΟΥ]		ἀστυ [νόμου]
[Ε]ΥΧΑΡΙΣΤ[ΟΥ]		[Ε]ὐχαρίστ[ου]
ΤΟ[Υ]Δ[Η]Μ[Η[Τ[ΡΙ]ΟΥ		το[ῦ]Δ[η]μ[η]τ[ρί]ου
ΔΙΟ[Υ]	floare	Δίο[υ] ⟶

Astynom, grupa a III-a ; producător, grupa a IV-a.
Cu diverși producători astynomul înregistrat la M. Lazarov, *Sinope*, p. 31, nr. 5. Producătorul Δτος mai apare cu astynomi din grupa a III-a la M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 307.

41. Inv. 9622. Mangalia, colecția M.I.N.A.C., (pl. III).

ΑΣΤ[Υ]ΝΟ[ΜΟΥ]		ἀστ[υ]νό[μου]
ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥ		Εὐχαρίστου
ΤΟΥ Δ[ΗΜΗ]ΤΡΙΟΥ		τοῦ Δ[ημη]τρίου
ΔΙΟΥ	floare	Δίου ⟶

Vezi mai sus, nr. 40.

42. Inv. 30504. Mangalia, colecție particulară, (pl. III).

[ΑΣΤ]ΥΝΟΜΟΥ		[ἀστ]υνόμον
[Μ]ΝΗΣΙΚΛΕΟΥΣ	ciorchine	[Μ]νησίκλεους
[Η]ΦΑΙΣΤΙΟΥ		[Ἡ]φαιστίου

Astynom, grupa a III-a ; producător, grupele II—VI.

Astynomul Μνησικλῆς. M. Lazarov, *Sinope*, p. 32, nr. 11 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 101 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 145, nr. 10. Ἡφίστιος, producător atestat la M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 304 (cu astynom din grupa a II-a) și nr. 354 (cu astynom din grupa a IV-a).

43. Inv. 1725. Mangalia, săpături 1981, (pl. III).

[ΠΟΣΕΙΔΩΝΙ]	[Ποσειδωνί]
ΟΥ Α[ΣΤΥΝΟΜΟΥ]	ου ἀ[στυνόμου]
ΓΛΑ[ΥΚΙΑΣ]	Γλα[υκίας]

Astynom, grupa a III-a ; producător, grupele II, III și V.
Exemplar identic, M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 335.

44. Inv. 9601. Mangalia, colecția M.I.N.A.C., (pl. III).

ΠΟΣΕΙΔΩΝΙΟ(Υ)		Ποσειδωνίο(υ)
ΑΣΤΥΝΟ(ΜΟΥ)	acrostil ; trepied.	ἀστυνό(μου)
ΔΙΟΝΥΣΙΟ(Υ)		Διονυσίο(υ)

Astynom, grupa a III-a ; producător, grupele I—VI.
Exemplar identic E. M. Pridik, 1917, p. 96, nr. 711. Pentru coasta vest-pontică vezi astynomul Ποσειδώνιος la M. Lazarov, *Sinope*, p. 32, nr. 13.

45. Inv. 1741. Mangalia, săpături 1981, (pl. I).

[.....]		[.....]
[ΑΣΤΥ]ΝΟΜΟΥ	profil	[ἀστυ]νόμου
[ΦΙΛΟ]ΚΡΑΤΟΥΣ	masculin	[Φιλο]κράτους

Numele reconstituit ipotetic după E. M. Pridik, 1917, p. 87, nr. 520 și p. 101, nr. 815. Pentru astynomul Φιλοκράτης, vezi M. Lazarov, *Sinope*, p. 33, nr. 17.

Grupa a IV-a cronologică

46. Inv. 9890. Mangalia, colecția M.I.N.A.C., (pl. III).

[ΑΣΤ]ΥΝΟΜΟΥ	vas globular ;	[ἀστ]υνόμου
[ΑΙΣ]ΧΙΝΟΥ	ciorchine.	[Αἰσ]χίνου

Astynom, grupele I și IV ; noi am luat în considerare astynomul din grupa a IV-a cronologică.

Aceeași dispunere, numai cu simbol „ciorchine" la M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 342—343.

47. Inv. 9900. Mangalia, colecția M.I.N.A.C., (pl. III).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
ΑΙΣΧΙΝΟΥ	ghioagă	Αἰσχίνου
ΠΙΣΤΟΥ		Πίστου

Astynom, grupele I și IV ; producător, grupele II și IV.
Cu diferiți producători și simbol „ciorchine" astynomul apare la M. Lazarov, *Sinope*, p. 33—35, nr. 1 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 93 și p. 109 ; O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 252, nr. 5. Cu simbol „ghioagă" numele apare la L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 145, nr. 13—15.

48. Inv. 9653. Mangalia, colecție M.I.N.A.C., (pl. III).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
ΑΙΣΧΙΝΟΥ	ciorchine	Αἰσχίνου
ΤΙΜΟΛΕΩΣ		Τιμόλεως

Astynom, grupele I și IV ; producător, grupa a IV-a.
Exemplare identice ; O. Tafrali, A.Arh. I, 1927, p. 39, nr. 23 ; Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, III—IV, p. 461, nr. 1 ; idem, Dacia, VII—VIII, p. 529, nr. 27 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 367 ; V. Canarache, nr. 215.

49. Inv. 1743. Mangalia, săpături 1981, (pl. I).

[ΑΣΤΥΝ]ΟΜΟΣ		[ἀστύν]ομος
[ΑΡΙΣΤ]ΙΩΝ	Satir	[Ἀριστ]ίων
[ΚΕΦΑΛ]ΙΩΝ		[Κεφαλ]ίων

Astynom, grupa a IV-a ; producător, grupa a V-a.

Aceeași legendă, V. Canarache, nr. 234 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 399—400 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 18.

În diverse combinații de nume, vezi astynomul la M. Lazarov, *Sinope*, p. 36, nr. 5 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 89 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 19—21.

50. Inv. 1742. Mangalia, săpături 1981, (pl. I).

[ΜΙΘΡΑ]ΔΑΤΗΣ	[Μιθρα]δάτης sive
[ΑΥΤΥ]ΝΟΜΟΥ kantharos	(Μιθρι)δάτης
[ΑΡΤΕ]ΜΙΔΩΡΟΥ	[αστν]νόμου
	['Αρτε]μιδώρου

Astynom, grupele II și IV ; producător, grupele IV și V.

Exemplare identice la Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, I, 1924, p. 151, nr. 11 ; V. Canarache, nr. 352 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 411.

Pentru astynomul 'Αρτεμίδωρος cu alți producători, M. Lazarov, *Sinope*, p. 36—37, nr. 7 ; V. Sîrbu, Istros, I, 1980, nr. 28, reluat în Pontica, XV, 1982, p. 99, nr. 5.

51. Inv. 9891. Mangalia, colecția M.I.N.A.C., (pl. III).

[ΑΣΤΥ]ΝΟΜΟΥ	[ἀστυ]νόμου
[ΑΡΤΕΜ]ΙΔΩΡΟΥ ciorchine	['Αρτεμ]ιδώρου ↓
[Ψ'ΑΜ]ΜΙΣ	[Ψάμ]μις

Astynom, grupele II și IV ; producător, grupele IV și V. La M. Lazarov, *Sinope*, p. 29, nr. 3, astynomul 'Αρτεμίδωρος cu simbol „ciorchine" aparține grupei a II-a. Variantă cu simbol „kantharos", M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 419.

52. Inv. 31539. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. III, V).

[Α]ΡΤΕΜΙΔΩ[ΡΟΥ]	['Α]ρτεμίδώ[ρου)]
[Α]CΤΥΝΟΜ[ΟΥ] simbolul rupt	[ἀ]στυνόμ.[ου]
[.]Λ[...]ΙΟΥ	[.]Λ[...]ΙΟΥ

Pentru astynom vezi mai sus, nr. 50—51.

53. Inv. 1748. Mangalia, săpături 1981 (pl. II).

Ștampilă dublu imprimată.

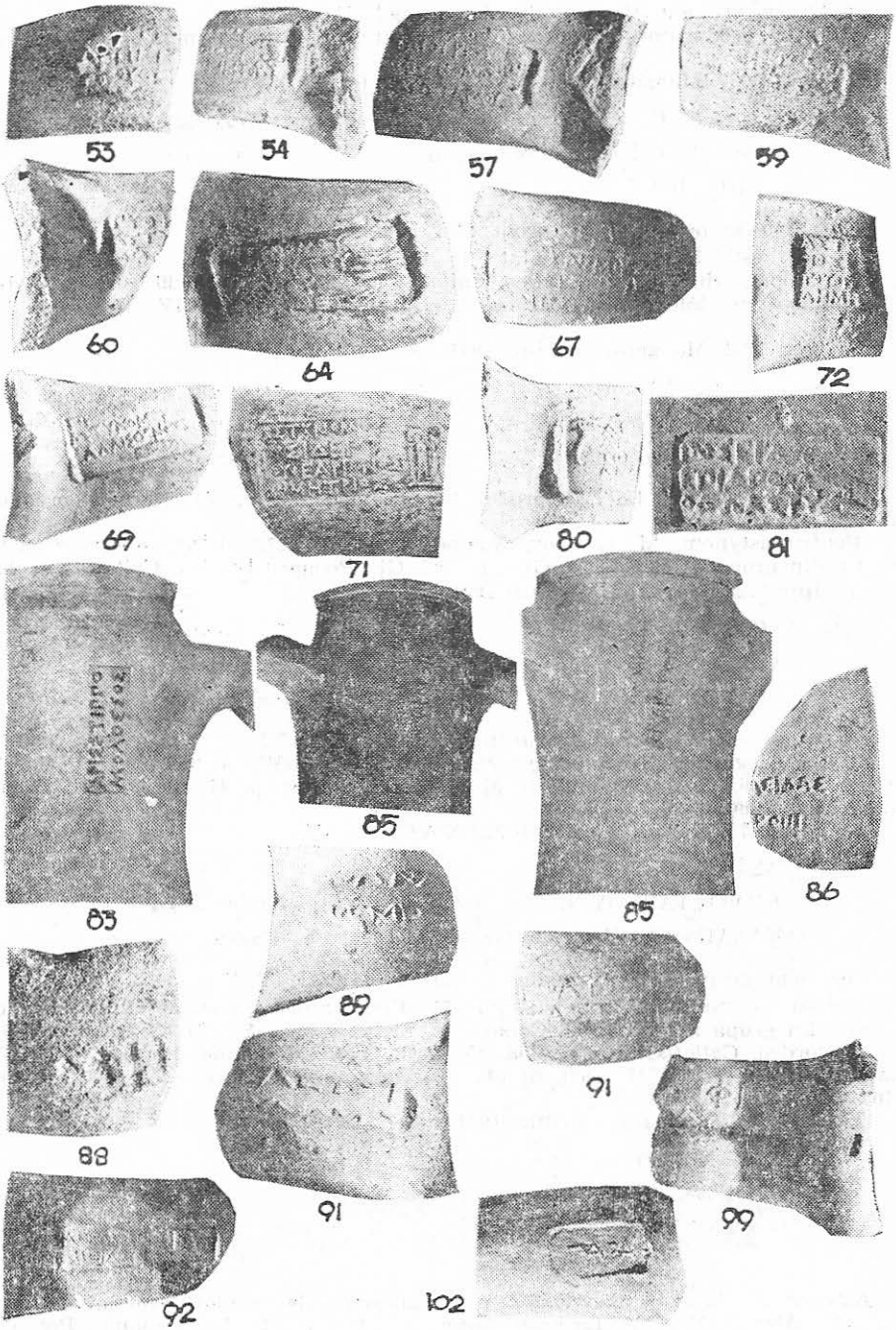
[Α]Σ[Τ]ΥΝ[ΟΜΟΥ]	[ἀ]σ[τ]υν[όμου]
ΔΗ[Μ]ΗΤ[ΡΙΟΥ]	Δη[μ]ητ[ρίου]
ΤΟΥΟΥΘΕΥ[ΓΝΗΤΟΥ]	τοῦ<ου> Θευ[γνήτου]
[.] ΥΣ	[Θ]ῦς sive [Τ]ῦς

Astynom, grupa a IV-a ; producător, grupele III și IV.

Pentru astynomul Δημήτριος ὁ Θευγνήτου cu diverși producători, vezi M. Lazarov, *Sinope*, p. 38—39, nr. 11 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 102.

54. Inv. 1739. Mangalia, săpături 1981.

[ΑΣΤΥΝ] ΟΜΟΥ	[ἀστυν]όμου
[ΔΗΜΗΤ]ΡΙΟΥ kantharos	[Δημητ]ρίου ↑
[ΤΟΥΘΕΥ]ΓΝΗΤΟΥ	[τοῦ Θευ]γνήτου
[ΝΟΥΜΗ]ΝΙΟ[Σ]	[Νουμή]νιος

Planșa 2

Astynom, grupa a IV-a ; producător, grupele II—V.

Numele producătorului reconstituit ipotetic. Pentru astynom, vezi mai sus nr. 53.

55. Inv. 9697. Mangalia, colecție M.I.N.A.C., (pl. II).

ΘΥΑ[ΙΑC]	Θυα[ίας]
ACT[ΥΝΟΜΟΥ] simbolul rupt	ἀστυνόμου]
ΙΚΕ[CΙΟΥ]	Ἱκε[σίου]

Astynom ,grupele II și IV ; producător, grupele I, III și V.

Θυαίας este bogat reprezentat la Callatis cu astynomi din grupele IV (M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 355—356, 384, 397, 398, 427—429) și V (*ibidem*, nr. 559 ; pentru *Tomis*, L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 35—36).

56. Inv. 1731. Mangalia, săpături 1981, (pl. III).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	ἀστυνόμου
[ΙΚΕC]ΙΟΥ pasăre	[Ἱκεσ]ίου
Μ[.Δ..]	Μ[ίδας]?

Astynom, grupele II, IV ; producător, grupele IV, V, VI. Numele producătorului ipotetic.

Pentru astynom, M. Lazarov, *Sinope*, p. 40, nr. 17. Μίδας apare cu astynomi tot din grupa a IV-a la M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 422.

57. Inv. 1728. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΑΠΑΤΟΥΡΙΟΣ		Ἀπατούριος
ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	cap de Silen	ἀστυνόμου ←
ΚΡΑΤΙΣΤΑΡΧΟΥ		Κρατιστάρχου

Astynom, grupa a IV-a ; producător, grupele IV, V, VI.

Aceeași legendă, Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, V—VI, p. 255, nr. 19. Cu diverși producători, vezi astynomul la M. Lazarov, *Sinope*, p. 41, nr. 19 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 86.

58. Inv. 9875. Mangalia, colecție M.I.N.A.C., (pl. III).

ΑΣΤΥΝ[ΟΜΟΥ]	ἀστυν[όμου]
ΚΡΑΤΙΣΤΑΡΧΟΥ simbol rupt	Κρατιστάρχου
ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΗΣ	Καλλισθένης

Astynom, grupa a IV-a ; producător, grupele II, III, IV, V.

Pentru astynom vezi mai sus ,nr. 57. Producătorul Καλλισθένης apare cu astynomi din grupa a IV-a la V. Canarache, nr. 224, 314, 351 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 357, 358, 453, 508, 1120 ; M. Irimia, Pontica, VI, 1973, p. 53 ; idem, Pontica, XIII, 1980, p. 102 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 16.

59. Inv. 1738. Mangalia, săpături 1981, (pl. II, III).

[ΑΣΤΥ]ΝΟΜΟΥ		[ἀστυ]νόμου
[ΛΕ]ΟΝΤΟΣ]	leu șezînd	[Λέ]οντος
[ΤΟΥΛΕΟΝΤ]ΙΣΚΟΥ		[τοῦ Λεοντ]ίσκου →
[.....]		[.....]

Astynomul Λέων ὁ Λεοντίσκου este cunoscut deocamdată numai cu producătorul Δῆος. Vezi M. Lazarov, *Sinope*, p. 41, nr. 21 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 24, 25.

1
5
6
8
9
18
19
21
23
30
34
36
37
38
39
40
41
43
42
44
46
47
48
50
55
24
51
52
35
56
58
59

Planșa 3

60. Inv. 1736. Mangalia, săpături, 1981, (pl. II).

ΠΥΘΗ][Σ]		Πύθη[ς]
ΑΣΤΥ[ΝΟΜΟΥ]	simbol rupt ; probabil fulger	ἀστυ[νόμου]
ΜΙΛΤ[ΙΑΔΟΥ]		Μιλτ[ιάδου]

Astynom, grupa a IV-a ; producător, grupele II, III, IV, VI.

Cu diverși producători, vezi astynomul la M. Lazarov, *Sinope*, p. 42, nr. 24.

Grupa a V-a cronologică

61. Inv. 31541. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. IV).

[ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ]		[ἀστυνόμου]
ΑΝ[Τ]ΙΠ[Α]Τ[ΡΟΥ]	proră de corabie	Ἀν[τ]ιπ[ά]τ[ρου]
ΤΟ[Υ]ΝΙ[ΚΩΝΟΣ]		το[ῦ]Νί[κωνος]
ΚΛΕΑΙΝΕΤΟΣ		Κλεαίνετος

Astynom, grupa a V-a ; producător, grupele II—VI.

Exemplar identic, M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 523. În diverse asociații de nume, astynomul apare la M. Lazarov, *Sinope*, p. 43, nr. 2 ; L. Buzoianu Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 28—29.

62. Inv. 1734. Mangalia, săpături 1981, (pl. IV).

ΑΣΤΥΝΟΜΟ[Υ]	simbol șters ; probabil tirs cu	ἀστυνόμο[υ]
ΕΚΑΤΑΙΟ[Υ]	pamblică	Ἑκαταίο[υ]

Astynom, grupele IV și V. Luăm în considerare grupa a V-a întrucît pe ștampilă nu avem menționat și numele producătorului. Vezi discuția la D. B. Șelov, *Tanais*, 1975, nr. 558. Aceeași legendă cu simbol „tirs" la M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 463—474, exemplare încadrate în grupa a IV-a de autori și în grupa a V-a de M. Lazarov, *Sinope*, p. 44, nr. 7 ; tot la *Callatis*, nr. 541—544, astynomul apare însoțit de simbolul „proră" (nr. 541 ; nr. 542—544, simbolul este rupt), exemplarele fiind plasate în grupa a V-a cronologică. Vezi întreaga bibliografie și discuție la M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 103.

63. Inv. 31538. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. V).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
ΙΚΕΣΙΟΥ ΤΟΥ	proră de corabie	Ἱκεσίου τοῦ
ΒΑΧΧΙΟΥ		Βαχχίου
ΑΤΩΤΗΣ		Ἀτώτης

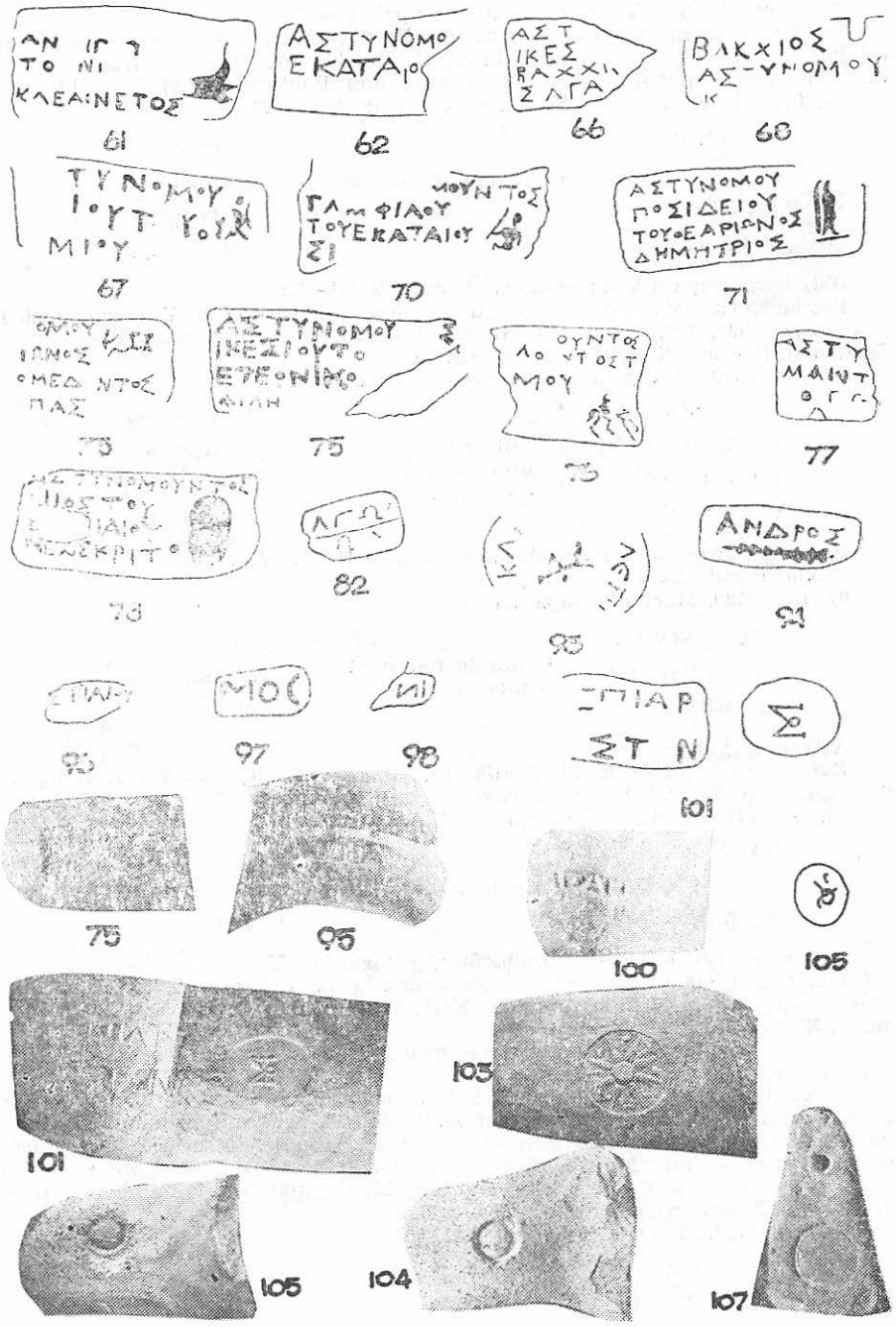
Ambele nume fac parte din grupa a V-a cronologică.

Aceeași legendă, O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 250, nr. 1.

Pentru diverse asociații de nume astynom-producători, vezi M. Lazarov, *Sinope*, p. 45, nr. 10 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 99 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 31—34.

64. Inv. 1727. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
[Ι]ΚΕΣΙΟΥ ΤΟΥ	proră de corabie	[Ἱ]κεσίου τοῦ
ΒΑΚΧΙΟΥ		Βακχίου
ΚΛ[Ε]ΑΙΝΕΤΟΣ		Κλ[ε]αίνετος

61
62
66
68
67
70
71
73
75
76
77
78
82
83
84
95
97
98
101
75
95
100
105
101
105
103
104
107

Planșa I

Astynom, grupa a V-a ; producător, grupele II—VI.

Pentru astynom vezi mai sus nr. 63. Producătorul Κλεαίνετος apare cu astynomi din grupa a V-a cronologică la V. Canarache, nr. 343 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 523, 573 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 146, nr. 38.

65. Inv. 31536. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. V).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
ΙΚΕΣΙΟΥ ΤΟΥ	proră de corabie	Ἱκεσίου τοῦ
ΒΑΧΧΙΟΥ		Βαχχίου
Μ[ΕΝ]ΙΣΚΟΣ		Μ[εν]ίσκος

Astynom, grupa a V-a ; producător, grupele III—VI.

Producătorul Μενίσκος apare cu astynomi din grupa a V-a cronologică la V. Canarache, 328, 338, 366(?) ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Tomis*, nr. 27 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 147, nr. 39.

66. Inv. 30503. Mangalia, colecție particulară, (pl. IV).

ΑΣΤ[ΥΝΟΜΟΥ]		ἀστ[υνόμου]
ΙΚΕΣ[ΙΟΥ ΤΟΥ]	simbolul rupt ; probabil proră de corabie	Ἱκεσ[ίου τοῦ]
ΒΑΧΧΙ[ΟΥ]		Βαχχί[ου]
ΣΑΓΑ[ΡΙΣ]		Σάγα[ρις]

Astynom, grupa a V-a ; producător, grupele II, III, V, VI.

Producătorul Σάγαρις rar întîlnit.

67. Inv. 1729. Mangalia, săpături 1981.

Α[Σ]ΤΥΝΟΜΟΥ		ἀ[σ]τυνόμου
ΙΚ[Ε]ΣΙΟΥ ΤΟΥ	divinitate feminină în picioare	Ἱκ[ε]σίου τοῦ ↑
[ΣΙ]ΜΙΟΥ		[Σι]μίου

Astynom, grupa a V-a.

Exemplare identice, E. M. Pridik, 1917, p. 72, nr. 205—207 ; I. T. Kruglikova. KS, 116, 1969, p. 97, nr. 20. Pentru astynom, vezi și M. Lazarov, *Sinope*, p. 25, nr. 11.

68. Inv. 9771. Mangalia, colecție M.I.N.A.C., (pl. IV).

ΒΑΚΧΙΟΣ		Βάκχιος
ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	arc în tolbă	ἀστυνόμου ↑
Κ[ΑΛΛΙΣΘΕΝΟΥ]?		Κ[αλλισθένου]?

Astynom, grupele IV—V ; producător, grupele I și V.

Pentru astynomul Καλλισθένης din grupa a IV-a vezi : M. Lazarov, *Sinope*, p. 40—41, nr. 18 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 93 ; O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 250, nr. 2.

Pentru astynomul Καλλισθένης din grupa a V-a, vezi de asemenea, M. Lazarov, *Sinope*, p. 45, nr. 12.

În cazul de față înclinăm să încadrăm ștampila în grupa a V-a cronologică, deși M. Lazarov, *loc. cit.*, atribuie simbolul „tolbă" primului astynom și simbolul „proră de corabie" astynomului din grupa a V-a. Formula de scriere — producător-funcție-astynom — este folosită deopotrivă cu numele acestui astynom și în grupa a IV-a și în grupa a V-a cronologică ; vezi M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 488—489 și respectiv nr. 559—565.

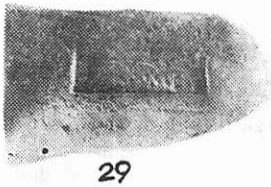
69. Inv. 1733. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

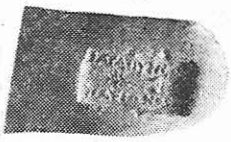
ΠΡΩΤΟΣ		Πρῶτος
ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΟΥΣ	tolbă	Καλλισθένους ←

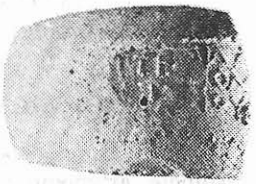

12

22

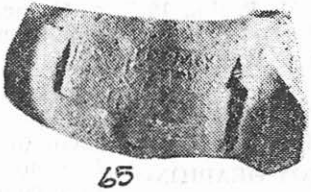

25

29

34

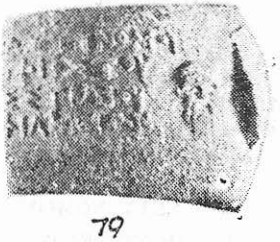

52

36

65

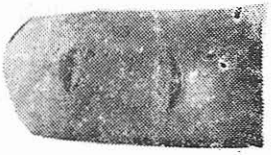

63

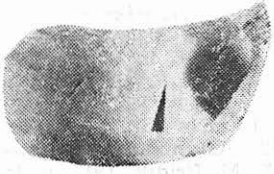

74

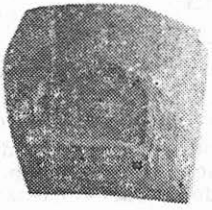

79

78

87

93

30

106

Planșa 5

Ambele nume sînt comune grupelor IV și V.

Exemplar identic, E. M. Pridik, 1917, p. 83, nr. 437. Aceeași legendă, V. Canarache, nr. 375 (ștampilă ruptă la dreapta) ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 561, sinbol „prora de corabie", exemplar încadrat în grupa a V-a de autori și acceptat ca atare și de M. Lazarov, *Sinope*, p. 45, nr. 12.

70. Inv. 9677. Mangalia, colecția M.I.N.A.C. (piesă provenind din colecția Tînțu), (pl. IV).

Α[ΣΤΥΝΟ]ΜΟΥΝΤΟΣ		ἀ[στυνο]μοῦντος
ΠΑΜΘΦΙΛΟΥ		Παμφίλου
ΤΟΥ ΕΚΑΤΑΙΟΥ		τοῦ Ἑκαταίου
ΣΙ[ΜΑΛΙΩΝ]		Σι[μαλίων]

Astynom, grupa a V-a ; producător, grupele III—VI.

Numele astynomului apare la Albești, vezi A. V. Rădulescu, N. Cheluță-Georgescu, M. Munteanu-Bărbulescu, Materiale, Oradea, 1979, p. 170. Vezi de asemenea, E. M. Pridik, 1917, p. 76, nr. 299—302 ; E. I. Levi, *Olbia*, p. 274, nr. 402 ; I. T. Kruglikova, KS, 116, 1969, p. 97, nr. 5.

71. Inv. 1735. Mangalia, săpături 1981, (pl. IV).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
ΠΟΣΙΔΕΙΟΥ	divinitate feminină	Ποσιδείου
ΤΟΥ ΘΕΑΡΙΩΝΟΣ	în picioare rezemată de o coloană	τοῦ Θεαρίωνος
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ		Δημήτριος

Astynom, grupa a V-a ; producător, grupele II, III, IV, VI.

Cu diverși producători, astynomul apare la M. Lazarov, *Sinope*, p. 46—47, nr. 18 ; L. Buzoianu, Pontica, XII, 1979, p. 90, nr. 30 ; eadem, Pontica, XIV, 1981, p. 146—147, nr. 37—42 ; O. Bounegru, C. Chiriac, *ibidem*, p. 250—252, nr. 4.

72. Inv. 1749. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΑΣΤΥ[ΝΟΜΟΥ]		ἀστυ[νόμου]
ΠΟΣΙ[ΔΕΙΟΥ]	simbolul rupt	Ποσι[δείου)]
ΤΟΥ ΘΕ[ΑΡΙΩΝΟΣ]		τοῦ Θε[αρίωνος]
ΔΗΜΗ[ΤΡΙΟΣ]		Δημήτριος

Vezi mai sus, nr. 71.

73. Inv. 9894. Mangalia, colecție M.I.N.A.C., (pl. IV).

[ΑΣΤΥΝ]ΟΜΟΥ		[ἀστυν]όμου
[ΧΟΡΗΓ]ΙΩΝΟΣ	Nike conducînd quadriga	[Χορηγ]ίωνος
[ΤΟΥΛΕ]ΩΜΗΔ[Ο]ΝΤ[Ο]Σ		τοῦ Λεωμέδ[ο]ντ[ο]ς
[ΜΙΘΡΩ]ΠΑΣΤΗΣ		[Μιθρω]πάστης
sive [ΚΟΡΩ]ΠΑΣΤΗΣ		sive [Κορω]πάστης

Numele aparțin grupei a V-a cronologice.

Pentru astynom cu diverși producători, vezi M. Lazarov, *Sinope*, p. 48, nr. 24 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 147, nr. 51—52. Astynomul Χορηγίων (fără patronimic) cu producătorul Κορωπάστηης apare la E. M. Pridik, 1917, p. 128, nr. 8, pe o cărămidă.

Grupa a VI-a cronologică

74. Inv. 31537. Mangalia, Şcoala generală nr. 2, (pl. V).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ		ἀστυνόμου
ΙΗΝΙΟΣ ΤΟΥ	simbolul rupt ;	Ζήνιος τοῦ
ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ	probabil trofee	Ἀπολλοδώρου
ΑΠ[ΟΛ]ΛΩΝΙΟΥ		Ἀπ[ολ]λωνίου

Astynom, grupa a VI-a ; producător, grupele II, III, VI.

Cu diverşi producători, vezi astynomul la M. Lazarov, *Sinope*, p. 49—50, nr. 9 ; V. Sîrbu, Istros, I, 1980, nr. 29 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 147, nr. 54—58. Producătorul Ἀπολλώνιος apare cu astynomi din grupa a VI-a cronologică la V. Canarache, nr. 251, 272 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 590.

75. Inv. 9680. Mangalia, colecţie M.I.N.A.C., (pl. IV).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥΝΤΟΣ		ἀστυνομοῦντος
ΙΚΕΣΙΟΥ ΤΟ[Υ]	simbolul rupt ;	Ἰκεσίου το[ῦ]
ΕΤΕΟΝΙΚΟΥ[]	probabil călăreţ	Ἐτεονίκο[υ]
ΦΙΛΗ[ΜΩΝ]		Φιλήμων]

Astynom, grupa a VI-a ; producător, grupele I, V, VI.

Aceeaşi legendă, V. Canarache, nr. 287. Cu diverşi producători, vezi astynomul la M. Lazarov, *Sinope*, p. 51—52, nr. 17.

76. Inv. 9686. Mangalia, colecţie M.I.N.A.C., (pl. IV).

[ΑΣΤΥΝΟΜ]ΟΥΝΤΟΣ		ἀστυνομοῦντος
[ΑΕΩΜΕ]ΔΟΝΤΟΣΤΟΥ	călăreţ	[Λεωμέ]δοντος τοῦ →
[ΕΠΙΔΗ]ΜΟΥ		[Ἐπιδή]μου
.....		.....

Astynomul, la M. Lazarov, *Sinope*, p. 52, nr. 20 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 147—148, nr. 59—63.

77. Inv. 1726. Mangalia, săpături 1981, (pl. IV).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ]		ἀστυ[νόμου]
ΜΑΝΤ[ΙΘΕΟΥ]	simbolul rupt	Μαντ[ιθέου]
[Τ]Ο[Υ]Π[Ρ]Ω[ΤΑΓΟΡΟΥ]		[τ]ο[ῦ]Π[ρ]ω[ταγόρου]
....Δ....		....Δ....

Astynom, la M. Lazarov, *Sinope*, p. 52—53, nr. 21 ; M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 84 ; L. Buzoianu, Pontica, XIV, 1981, p. 148, nr. 64—67.

Nume comune grupelor V şi VI

78. Inv. 31535. Mangalia, Şcoala generală nr. 2, (pl. IV, V).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥΝΤΟΣ		ἀστυνομοῦντος
ΙΦΙΟΣ ΤΟΥ	cap de Silen	Ἴφιος τοῦ ↑
Ε[ΣΤ]ΙΑΙΟΥ		Ἑ[στ]ιαίου
ΜΕΝΕΚΡΙΤΟ[Σ]		Μενέκριτο[ς]

Ambele nume sînt comune grupelor V și VI.
Astynomul apare cu alți producători la M. Lazarov, *Sinope*, p. 55, nr. 5.

79. Inv. 31540. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. V).

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ	ἀστυνόμου
ΙΦΙΟΣ ΤΟΥ cap de Silen	Ἴφιος τοῦ ↑
ΕΣΤΙΑΤΙΟΥ	Ἑστιαίου ↓
ΦΙΛΗΜΩΝ	Φιλήμων

Astynom, grupa V sau VI ; producător, grupele I, V, VI.
Exemplar identic, Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, V—VI, p. 253, nr. 11 (p. 254, nr. 12 fără producător).

Ștampile cu legenda nereconstituită

80. Inv. 1737. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

	ACT
cornul abundenței	↑ ANT
	↓ ΤΟΥ
	ΑΠΑ

Aceeași dispunere într-o ștampilă fără simbol, la Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, V—VI, p. 254, nr. 14, cu legenda ἀστυνόμου| Ἀντιμάχου| ...υπρος|Ἀπατούριος.
Pe rîndul trei autorul reconstituie o formă [Κ]ύπριος.
După părerea noastră mai curînd se potrivește un [Θε]ύπρος. În acest caz putem presupune pentru ștampila noastră legenda

ΑCΤ[ΥΝΟΜΟΥ]
ΑΝΤ[ΙΜΑΧΟΥ]
ΤΟΥ[ΘΕΥΠΡΟΣ]
ΑΠΑ[ΤΟΥΡΙΟΣ]

Ștampile pe țigle

81. Inv. 1760. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΠΟΣΕΙΔΩ	Ποσειδω(νίος)
ΕΠΙΑΠΟΛΛ vultur pe delfin	ἐπὶ Ἀπολλ ←
ΟΔΩΑΣΤΥ	οδώ(ρου) ἀστυ(νόμου)

HERACLEA PONTICĂ[3]

82. Inv. 1753. Mangalia, săpături 1981, (pl. IV).
Ștampilă aplicată pe gît, cu litere în relief, foarte slab imprimată.

$$\frac{\text{ΑΠΩΛ}}{\Omega}$$

Grupa I cronologică : I. B. Braşinsky, NE, V, 1965, cca. 400—370 î.e.n., B. A. Vasilenko, NE, XI, 1974, sfîrșitul sec. V-începutul sec. IV î.e.n., I. B. Braşinsky, 1980, primul și începutul celui de al doilea sfert al sec. IV î.e.n.
Asemănător, O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 253, nr. 1.

[3] Prezentăm în continuare ștampilele în ordinea alfabetică a primului nume, întrucît avem un număr redus de exemplare din fiecare centru.

83. Inv. 1744. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΑΡΙΣΤΙΠΠΙΟ	Ἀρίστιππο[ς]
ΜΟΛΟΣΣΟΣ	Μόλοσσος

Ştampilă din grupa a II-a cronologică la I. B. Braşinsky, NE, V, 1964, cca. 370—330 î.e.n. ; grupa a III-a, B. A. Vasilenko, NE, XI, 1974, sfîrşitul primului sfert al sec. IV-începutul sec. III î.e.n. ; I. B. Braşinsky, 1980, grupa a II-a tîrzie, plasată în al doilea, al treilea şi începutul ultimului sfert al sec. IV î.e.n.

Exemplar identic, E. M. Pridik, 1917, p. 122, nr. 67, reluat de B. A. Vasilenko, *loc. cit.*, p. 12. Μόλοσσος mai apare la Callatis, în combinaţie cu magistratul Διόνυσος, L. Buzoianu, Pontica, XII, 1979, p. 88, nr. 24.

84. Inv. 30501. Mangalia, din colecţie particulară.

ΕΥΡΥΔ	Εὐρυδ
ΑΜΟ	ἀμο[υ]

Grupa I cronologică (vezi mai sus, nr. 82).

Exemplare identice, E. M. Pridik, 1917, p. 124, nr. 109—110, reluate de I. B. Braşinsky, *loc. cit.*, tabl. I/1 şi B. A. Vasilenko, *loc. cit.*, p. 23 ; I. B. Braşinsky, 1980, p. 114, nr. 68 ; vezi de asemenea, V. Canarache, nr. 468. Variante, I. B. Braşinsky, 1980, p. 114, nr. 69 şi p. 158, nr. 195—201.

85. Inv. 1745. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΗΡΑΚΛΕΙΔΑΣ	Ἡρκαλείδας
ΕΠΙ ΑΝΔΡΟΝΙ	ἐπὶ Ἀνδρονί(κου)

I. B. Braşinsky, NE, V, 1965, grupa a III-a, cca. 330—300 î.e.n. ; B. A. Vasilenko, NE, XI, 1974, aceeaşi grupă, sfîrşitul primului sfert al sec. IV î.e.n.-începutul sec. III î.e.n. ; I. B. Braşinsky, 1980, tipologic, grupa a III-a tîrzie, încadrată în grupa a II-a cronologică, al doilea, al treilea şi începutul ultimului sfert al sec. IV î.e.n.

Exemplar identic, I. B. Braşinsky, 1980, p. 168, nr. 349.

Pentru Ἡρακλείδας, variante E. M. Pridik, 1917, p. 121, nr. 41 ; V. Canarache, nr. 469 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 824 ; L. Buzoianu, Pantica, XII, 1979, p. 88, nr. 20.

Pentru Ἀνδρόνικος, vezi L. Buzoianu, *loc. cit.*, p. 89, nr. 27.

86. Inv. 1746. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

[ΗΡΑΚΛ]ΕΙΔΑΣ	[Ἡρακλ]είδας
[ΕΠΙΑΝΔ]ΡΟΝΙ	[ἐπὶ Ανοδρονί(κου)

Vezi mai sus, nr. 85.

87. Inv. 31545. Mangalia, Şcoala generală nr. 2, (pl. V).

Ştampilă englifică aplicată pe toartă ; litere dublu imprimate.

ΚΛΕ

ΠΟ

Ipotetic, după Th. Sauciuc-Săveanu, Dacia, III—IV, p. 430 şi Dacia, V—VI, p. 288, nr. 20, presupunem o ştampilă de tipul :

[Ἡρα]κλε[ιδας]

[επια]πο[λλωνιου]

Grupa a III-a cronologică (vezi mai sus, nr. 85).

88. Inv. 1747. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

Ștampila englifică aplicată pe toartă ; fără cadru ; slab lizibilă ; urme de vopsea roșie la baza torții.

MH Μή[νης]?

Grupa I cronologică (?).

CHERSONES

89. Inv. 1750. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΑΘΑΝΑΙ[ΟΥ] Ἀθαναΐ[ου]

ΕΙC ΕΜΠΟΡ[ΙΟΝ] εἰς ἐμπόριον

Tip V. V. Borisova, VDI, 3, 1949, p. 86—87 ,nr. 2a și 2b și tabl. I ; R. B. Ahmerov, VDI, 4, 1949, p.108, tabl. III/2 ; V. V. Borisova, NE, XI, 1974, 3, tabl. XV/9-10.

Datare : R. B. Ahmerov, *loc. cit.*, p. 112, grupa a III-a, 220—180 î.e.n. ; V. V. Borisova, *loc. cit.*, p. 122—123, sfîrșitul sec. III-începutul sec. II î.e.n. ; B. Iu. Mihlin, VDI, 2, 1979, p. 149, grupa a III-a, mijlocul-ultima decadă a sec. III î.e.n.

Numele apare la V. Canarache, nr. 484 ; M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 873. Două exemplare inedite se află între colecțiile M.I.N.A.C. și provin de la Tomis.

90. Inv. 1752, Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

[ΗΡΑ]ΚΛΕΙΟΥ [Ἡρα]κλείου

[ΑΣ]ΤΥΝΟΜΟΥ [ἀσ]τυνόμου

Tip V. V. Borisova, NE, XI, 1974, 3, tabl. V/4-8.

Datare : R. B. Ahmerov, VDI, 4, 1949, grupele I—IV ; V. V. Borisova, *loc. cit.*, p. 114—115, sfîrșitul sec. IV-începutul sec. III î.e.n. ; B. Iu. Mihlin, VDI, 2, 1979, p. 147, grupa a II-a, granița secolelor IV—III î.e.n.-mijlocul sec. III î.e.n. Vezi întreaga discuție și la M. Irimia, Pontica, XIII, 1980, p. 95, nr. 7.

Exemplar identic, M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 890—891 (variantă, nr. 892).

91. Inv. 1751. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΠΟΛΥΣ[ΤΡΑΤΟΥ] Πολυσ[τράτου]

ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ἀστυνόμου

Tip V. V. Borisova, NE, XI, 1974, 3, tabl. XI/13.

Datare : R. B. Ahmerov, VDI, 4, 1949, grupa a II-a, 250—200 î.e.n. ; V. V. Borisova, *loc. cit.*, p. 120—121, mijlocul și sfîrșitul sec. III î.e.n. ; B. Iu. Mihlin, VDI, 2, 1979, p. 148, grupa a II-a, granița secolelor IV—III î.e.n.-mijlocul sec. III î.e.n.

Numele apare la M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 902—903 ; O. Bounegru, C. Chiriac, Pontica, XIV, 1981, p. 252, nr. 1.

CNIDOS

92. Inv. 1720. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ obiect Ἀπολλώνιος

ΠΙCΙΔΑΣ rectangular Πισίδας

V. Grace, *Agora*, p. 277, nr. 222 (exemplar cnidian presupus) ; înainte de anul 146 î.e.n. ; eadem, *Pnyx*, nr. 113, datat înainte de 150 î.e.n. E. M. Pridik, 1917, p. 59, nr. 28 (producător cnidian ; omega cursiv, sigma lunar) ; p. 109, nr. 79 (incertă) ; V. Canarache, nr. 725, 726 ; M. Mircev, p. 61, nr. 32. Un număr de șase exemplare inedite provenind de la Tomis se află în colecțiile M.I.N.A.C.

93. Inv. 31548. Mangalia, Școala generală nr. 2 (pl. IV, V).
Ștampilă circulară cu legenda dispusă în jurul simbolului.

ΕΠΙ[...]ΚΛ[...]Α

triskel

COS

94. Inv. 30505. Mangalia, colecție particulară (pl. IV).

ΑΝΔΡΟΣ Ἄνδρος

ghioagă ⟶

E. M. Staerman, KS, 36, 1951, p. 41, fig. 5/105-107 ; E. I. Levi, Olbia, p. 275, nr. 395 ; V. Canarache, nr. 714.

95. Inv. 31547. Mangalia, Școala generală nr. 2 (pl. IV).
Scriere retrogradă.

ƎMϤA Ἄρμε

96. Inv. 30508. Mangalia, colecție particulară, (pl. IV).

[Ε]ΣΤΙΑΙΟΥ [Ἑ]στιαίου

ghioagă ⟶

97. Inv. 30506. Mangalia, colecție particulară, (pl. IV).

MOC

E. M. Staerman, KS, 36, 1959, p. 41, nr. 128.

98. Inv. 30507. Mangalia, colecție particulară, (pl. IV).
Ștampilă ruptă la partea stîngă.

ИΙ

E. M. Staerman, KS, 36, 1951, p. 41, nr. 159 : NIK ; NIKIOY ; nr. 129 : ΙΚΟΝ

M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 959, retrograd Νίκων și simbol „ghioagă".

99. Inv. 1754. Mangalia, săpături 1981, (pl. II).

ΦΙ

Exemplar identic, L. Buzoianu, Pontica, XII, 1979, p. 91, nr. 36.

PAROS

100. Inv. 31546. Mangalia, Școala generală nr. 2, (pl. IV).

ΠΑΡΙΩΝ Παρίων

M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Callatis*, nr. 916—938.

ȘTAMPILE CU CENTRU DE PRODUCȚIE NEDETERMINAT

101. Inv. 1721. Mangalia, săpături 1981, (pl. IV).

ΕΠΙΑΡ

[!] ΣΤ[.]Ν

În continuare ștampilă complementară în cadru oval : Σο

102. Inv. 1759. Mangalia, săpături 1981 (pl. II).

Ștampilă rectangulară cu legenda pe un singur rînd ; pastă cărămizie cu mică în compoziție.

ΠΑΡΑ

103. Inv. 1756. Mangalia, săpături 1981, (pl. IV).

Ștampilă circulară cu legenda dispusă în opt sectoare de cerc (diam. = 26 mm).

Τολμαίου

ȘTAMPILE ANEPIGRAFICE

104. Inv. 1740. Mangalia, săpături 1981.

Cerc adîncit, caracteristicile pastei de Sinope.

105. Inv. 1732. Mangalia, săpături, 1981, (pl. IV).

Cerc adîncit cu urme de litere ; caracteristicile pastei de Sinope.

106. Inv. 1704. Mangalia, săpături 1981, (pl. V).

Ștampilă anepigrafică ; pastă cărămizie cu ingrediente nisipoase ; foarte slabe urme de mica. Simbol hermă.

hermă

←

107. Inv. 1761. Mangalia, săpături 1981, (pl. IV).

Greutate piramidală pentru războiul de țesut. Pe una din fețe prezintă o ștampilă circulară (diam. = 20 mm) cu urme șterse de litere.

INDEX DE NUME[4]

Ἀγοράναξ	— RH., prod., 26
Ἀθαναῖος	— CH., 89
Αἰνησίδαμος	— RH., ep. 18
Αἰσχίνης	— S., ast. 46, 47, 48
Ἀνδρόνικος	— RH., prod. 27
Ἀνδρόνικος	— H., 85, 86
Ἄνδρος	— C., 94
Ἀντίμαχος ὁ Θευ...	— S., ast. 80(?)
Ἀντίπατρος ὁ Νίκωνος	— S., ast. 61
Ἀπατούριος	— S., prod. 57, 80
Ἀπολ...	— H., 82
Ἀπολλόδωρος	— S., ast. 81 (cărămidă)
Ἀπολλώνιος	— S., prod. 74 ; H., 87(?) ; CN., 92
Ἀργεῖος	— TH., 2
Ἀρίστιππος	— H., 83
Ἀριστίων	— S., ast. 49
Ἀριστόδαμος	— RH., ep. 19
Ἀριστόδικος	— TH., 3
Ἀριστοφῶν	— TH., 4, 5
Ἀρίστων	— RH., ep. 20
Ἀριστ[.]ν	— N., 101
Ἀρμε	— C., 95

[4] Prescurtările folosite în indexul de nume sînt următoarele : C = Cos ; CH = Chersonesul Tauric ; CN = Cnidos ; H = Heraclea Pontică ; N = Nedeterminate ; RH = Rhodos ; S = Sinope ; TH = Thasos.

'Αρτεμίδωρος — S., ast. 50, 51, 52
'Ατώτης — S., prod. 63
Βάκχιος — S., prod. 68
Γλαυκίας — S., prod. 43
Δαμοκλῆς — RH., ep. 21
Δεινώπας — TH., 6
Δημήτριος — S., prod. 71, 72
Δημήτριος ὁ Θευγνήτου — S., ast. 53, 54
Διονύσιος —S., prod. 44
Δῖος — S., prod. 40, 41
Εἶφις ὁ Νουμηνίου — S., ast. 39
'Εκαταῖος — S., ast. 62
'Εστιαῖος — C., 96
Εὐρύδαμος — H., 84
Εὐχάριστος ὁ Δημητρίου — S., ast. 40, 41
Ζῆνις ὁ 'Απολλοδώρου — S., ast. 74
'Ηραγόρας — RH., ep. 22
'Ηρακλείδας — H., 85, 86, 87(?)
'Ηράκλειος — CH., 90
'Ηφαίστιος — S., prod. 42
Θρασύδαμος — RH., ep. 23
Θυαίας — S., prod. 55
Θῦς — S., prod. 53
'Ιεροτέλης — RH., prod. 28
'Ικέσιος — S., ast. 55, 56
'Ικέσιος ὁ Βαχχίου — S., ast. 63, 64, 65, 66
'Ικέσιος ὁ'Ετεονίκου — S., ast. 75
'Ικέσιος ὁ Σιμίου — S., ast. 67
Ἶφις ὁ 'Εστιαῖου — S., ast. 78, 79
Καλλισθένης — S., ast. 68, 69 ; prod. 58
Κεφαλίων — S., prod. 49
Κλεαίνετος — S., prod. 61, 64
Κορωπάστης — S., prod. 73
Κρατίσταρχος — S., ast. 57, 58
Λεωμέδων ὁ 'Επιδήμου — S., ast. 76
Λέων ὁ Λεοντίσκου — S., ast. 59
Λυσικλῆς — TH., 1
Μαντίθεος ὁ Πρωταγόρου — S., ast. 77
Μαρσύας — RH., prod. 29
Μενέκριτος — S., prod. 78
Μενίσκος — S., prod. 65
Μίδας — S., prod. 56(?)
Μιθραδάτης — S., prod. 50
Μιθριδάτης — S., prod. 50
Μιθρωπάστης — S., prod. 73
Μιλτιάδης — S., ast. 60
Μνησικλῆς — S., ast. 42
Μολοσσός — H., 83
Μος — C., 97
NI — C., 98
Νουμήνιος — S., prod. 54
Ξενοφῶν — RH., ep. 24
Πάμφιλος ὁ'Εκαταίος — S., ast. 70
Παρα — N., 102
Πασίων — RH., prod. 34
Παυσανίας — RH., ep. 25 ; prod. 30
Πισίδας — CN., 92
Πίστος — S., prod. 47
Πολύστρατος — CH., 91

Ποσειδώνιος	— S., ast. 43, 44 ; prod. 81 (cărămidă)
Ποσίδειος ὁ Θεαρίωνος	— S., ast. 71, 72
Πουλυάδης	— TH., 7
Πρηξήνας	— TH., 8
Πρώτος	— S., prod. 69
Πύθης	— S., prod. 60
Πυθίων	— TH., 9
Σάγαρις	— S., prod. 66
Σιμαλίωυ	— S., prod. 70
Σκύμνος	— TH., 10
Σώτας	— RH., prod. 31, 32
Τηλεφάνης	— TH., 1
Τιμόλεως	— S., prod. 48
Τολμαῖος	— N., 103
Τῦς	— S., prod. 53
Φανίας	— RH., prod. 33
ΦΙ	— C., 99
Φιλήμων	— S., prod. 75, 79
Φιλίσκος	— TH., 11
Φιλοκράτης	— S., ast. 45
Χορηγίων ὁ Λεωμέδοντος	— S., ast. 73
Ψάμμις	— S., prod. 51

INDEX DE ATRIBUTE

acrostil, S., 43
alabastron, TH., 11
ancoră(?), TH., 6
bufniță, TH., 2
cap masculin din profil, S., 45
cap de Silen, S., 57, 78, 79
călăreț, S., 76
ciorchine, TH., 10(?) ; S., 42, 46, 48, 51
cornul abundenței, S., 80
divinitate feminină în picioare, S., 67, 71
floare, S., 40, 41
floare de rodie, RH., 18, 20, 36
ghioagă, S., 47 ; C., 94, 96
harpun, TH., 8
hermă, N., 106
kantharos, S., 39, 50, 54
leu șezînd, S., 59
mască, TH., 1
Nike conducînd quadriga, S., 73
obiect rectangular, CN., 92
pasăre, TH., 4 ; S., 56
proră de corabie, S., 61, 63, 64, 65
sabie, TH., 13(?)
Satyr, S., 49
secure bipenă, TH., 7
spic, TH., 3
trepied., S., 44
triskel, CN., 93
tolbă (arc în tolbă), S., 68, 69
vas, TH., 12(?) ; S., 46
vultur pe delfin, S., 81

LISTA ABREVIERILOR FOLOSITE ÎN CATALOG

Bon — A.-A. M. Bon, *Les timbres amphoriques trouvés à Thasos*, Paris, 1957

I. B. Braşinsky, 1980 — I. B. Braşinsky, *Greceskii keramiceskii import na Nijmen Donu v V—III vv. do n.e.*, Leningrad, 1980

V. Canarache — V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, Bucureşti, 1957

M. Debidour, Thasiaca — M. Debidour, *Réflexions sur les timbres amphoriques thasiens*, B.C.H., Suppl., V, Thasiaca, p. 269—313

Y. Garlan, Thasiaca — Y. Garlan, *Koukos. Données nouvelles pour une nouvelle interprétation des timbres amphoriques thasiens*, B.C.H., Suppl., V, Thasiaca, p. 213—268

V. Grace, Agora — V. Grace, *Stamped Amphora Handles Found in the Athenian Agora 1931—1932*, Hesperia, III, 1934, N3

V. Grace, Amphoras — V. Grace, *Amphoras and the Ancient Wine Trade*. Princeton, 1961

V. Grace, Koroni — V. Grace, *Notes on the Amphoras from the Koroni Peninsula*, Hesperia, XXXII, 1963, N 3

V. Grace, Pnyx — V. Grace, *Pnyx. Stamped Wine Jar Fragments*, Hesperia, Suppl. X, 1956

V. Grace, Tarsus — V. Grace, *The Stamped Amphora Handles. Excavations at Gözlu Kule. Tarsus I.*, Princeton, 1950

V. Grace, M. Savvatianou-Pétrapoulakou, Délos, XXVII — V. Grace, M. Savvatianou Pétrapoulakou, *Les timbres amphoriques grecs. Exploration archéologique de Délos*, XXVII, Paris, 1970, p. 277—382

M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, Callatis — M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Amphora Stamps from Callatis and South Dobdrudja*, Dacia, NS, XIII, 1969, p. 127—282

M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, Tomis — M. Gramatopol, Gh. Poenaru-Bordea, *Amfore ştampilate din Tomis*, SCIV, 19, 1968, 1, p. 41—61

M. Lazarov, Rhodos — M. Lazarov, *Tărgovskite vrăzki na Rodos săs zapadnopontiiskite gradove prez elinisticeskata epoha*, Izvestiia Varna, XIII (XXVIII), 1977, p. 1—48.

M. Lazarov, Sinope — M. Lazarov, *Sinope i zapadnopontiiskiiat pazar*, Izvestiia Varna, XIV (XXIX), 1978, p. 11—66

E. I. Levi, Olbia — E. I. Levi, *Keramiceskii kompleks III—II vv.do n.e. iz raskopok Olviiskoi agorî*. — Olviia. Temenos i agora. M-L., 1964.

M. Mircev — M. Mircev, *Amforite peceati ot muzeia văv Varna*, Sofia, 1958

E. M. Pridik, 1917 — E. M. Pridik, *Inventarnîi katalog kleim na amfornîh rucikah i gorlişkah i na cerepiţah Ermitajnogo sobraniia*, Petrograd, 1917

D. B. Şelov, Tanais — D. B. Şelov, *Keramiceskie kleima iz Tanaisa III—I vekov*, do n.e., Moskva, 1975

Iu. G. Vinogradov — Iu. G. Vinogradov, *Keramiceskie kleima ostrova Fasos*, NE, X, 1972, 2, p. 3—62

M.I.N.A.C. — Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa.

NEUE AMPHORENSTEMPEL VON CALLATIS

Zusammenfassung

Das vorliegende Studium umfasst eine Anzahl von 107 Amphorenstempel, die von chronologischem Standpunkt aus besprochen und auf Erzeugungszentren eingeteilt werden. Der Beginn der kallatianischen Handelstätigkeit mit Erzeugnissen von Heraclea Pontica wird für das erste Viertel des 4. Jh. v.u.Z. angesetzt. Von der Mitte des 4. Jh. v.u.Z. erscheinen, zuerst einzeln, dann aber einen immer systematischeren Charakter annehmend, die Erzeugnisse von Thassos. Von der Mitte des 3. Jh. v.u.Z. wird der kallatianische Markt von der Konkurrenz der Erzeugnisse von Rhodos und Sinope gezeichnet.

Ihre prozentuelle Lage bezeugt die Blütezeit von Callatis in der zweiten Hälfte des 4. Jh. v.u.Z. und im folgenden.

CONSIDERAȚII PRELIMINARE ASUPRA PIETREI DE CONSTRUCȚIE FOLOSITE LA HISTRIA

ADRIAN MURARU și ALEXANDRU AVRAM

Acest studiu a fost inițiat în cadrul unui program de cercetări interdisciplinare avînd ca obiect Cetatea Histria. Ne propunem să urmărim atît caracterul petrografic-tehnic al materialului de construcție, cît și sursa acestuia. În măsura posibilităților, vom încerca să depistăm carierele antice pentru piatra de construcție. În viitor, rezolvarea acestor probleme va aduce cu sine o contribuție la o mai bună cunoaștere a vieții economice a cetății de pe malul lacului Sinoe în epoca greco-romană.

Cadrul geologic general ; resurse

Dobrogea se înscrie între regiunile din țară cu un potențial deosebit de ridicat în ceea ce privește piatra de construcție. Dovadă în acest sens stau nenumăratele exploatări actuale, precum și amploarea deosebită a construcțiilor din diferite etape istorice.

În peisajul geologic al Dobrogei se disting trei regiuni care se diferențiază din punct de vedere al cantității și al diversității elementelor petrografice. Aceste zone se delimitează între ele prin intermediul a două falii regionale denumite după localitățile prin care trec : Ovidiu-Capidava și Camena-Peceneaga. Prima separă Dobrogea de sud de Dobrogea centrală, iar a doua Dobrogea centrală de cea de nord.

Cele trei regiuni au evoluat în decursul timpului geologic în mod diferit, astfel încît eroziunea a scos la suprafață elemente foarte diverse ca vîrstă și constituție petrografică, imprimînd caractere specifice fiecărei regiuni.

Varietatea cea mai mare de roci este întîlnită în zona de nord, care în literatura geologică este cunoscută și sub numele de Orogenul nord-dobogean. În cadrul acestuia aflorează formațiuni începînd cu pro-

terozoicul superior şi pînă la finele cretacicului [1]. Rocile cele mai bine reprezentate sînt cele magmatice granitoide şi, într-o măsură mai mică, cele bazice ofiolitice. Acestea au o importanţă redusă pentru problema noastră, deoarece nu au fost întîlnite în materialul de la Histria decît în mod sporadic şi nereprezentativ. Rocile metamorfice sînt şi ele cunoscute în Dobrogea de nord, dar nici acestea nu vor intra aici în discuţie din acelaşi motiv.

Cele care interesează cel mai mult din această zonă sînt rocile sedimentare, în special calcarenitele cretacicului superior din bazinul Babadagului, la care se adaugă, într-o măsură mai mică, calcarele triasice şi jurasice din partea centrală şi de nord a regiunii. Formaţiunile cretacicului superior au reprezentat una din cele mai importante surse pentru materialul de la Histria ; asupra acestora ne vom opri atunci cînd vom descrie elementele petrografice.

Dobrogea centrală se înscrie, la rîndul ei, ca una din zonele importante pentru aprovizionarea cu piatră. Deşi resursele acesteia sînt mult mai puţin diverse, calitatea materialului este bună, iar rezervele apreciabile.

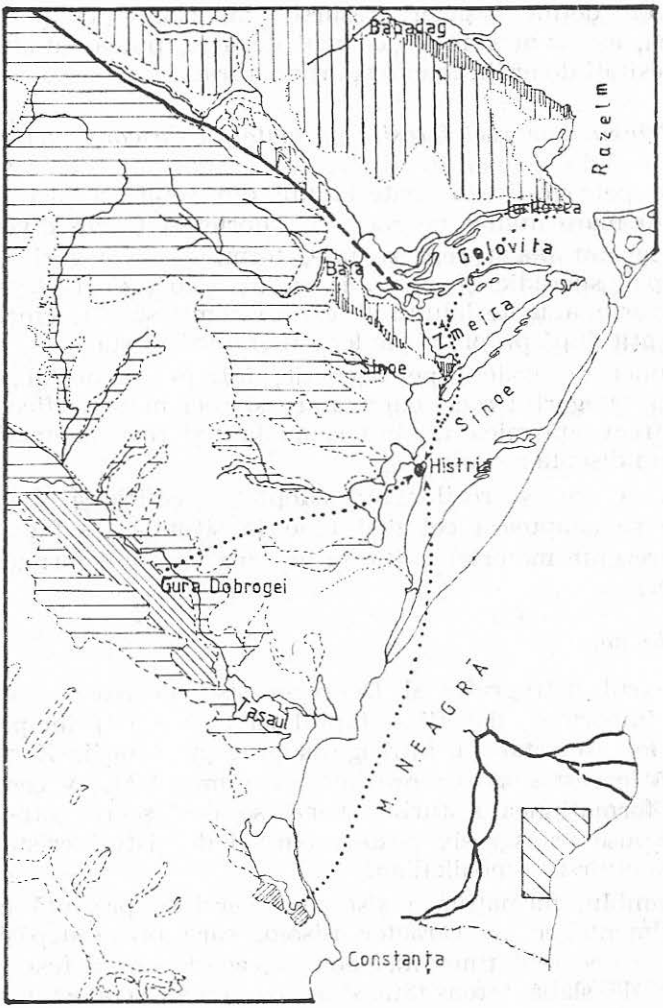
Două elemente petrografice sînt definitorii pentru zona centrală a Dobrogei : şisturile verzi şi calcarele jurasicului. Şisturile verzi se numără printre cele mai vechi roci din ţară şi îşi fac aici apariţia cea mai reprezentativă, aflorînd pe suprafeţe întinse. Această situaţie se datorează faptului că Dobrogea a funcţionat, cel puţin în ultima perioadă, ca un horst, favorizînd erodarea cuverturii sedimentare în proporţie de peste 80% (se face abstracţie de depozitele cuaternare superficiale). Ceea ce a mai rămas din depozitele sedimentare vechi ale Dobrogei este reprezentat de calcarele jurasicului mediu şi superior, care sînt cantonate în special de-a lungul văii Casimcea, dar şi în vest, pe malul Dunării, de la Hîrşova spre sud [2]. Mai sînt cunoscute şi cîteva puncte în care apar şi depozite cretacice, dar a căror importanţă este redusă, dată fiind mica lor extindere.

Dobrogea de sud reprezintă a treia regiune majoră din punct de vedere geologic, dar şi în privinţa resurselor de piatră de construcţie. În cadrul acestei regiuni stratele au dispoziţia suborizontală şi sînt foarte puţin deranjate, astfel încît depozitele mai vechi afloreză doar pe văi. Coloana stratigrafică a depozitelor care afloreză începe cu formaţiunile cretacicului, dar din întreaga suită ne interesează doar cele de vîrstă sarmaţiană, acestea fiind singurele întîlnite în materialul de la Histria. De altfel, şi celelalte roci au calităţi bune, dar material similar putea fi găsit mult mai aproape de cetate [3].

[1] V. Mutihac, L. Ionesi, *Geologia României*, Bucureşti, 1974, p. 120—121.

[2] A. Bărbulescu, *Stratigrafia jurasicului din vestul Dobrogei centrale*, Bucureşti, 1974, *passim*.

[3] G. Pârvu, Gh. Mocanu, C. Himbovschi, A. Grecescu, *Roci utile din România*, Bucureşti, 1977, p. 154—160.

L E G E N D A:

- gisturi verzi
- calcirudite cenomaniene
- calcarenit turonian-senonian
- calcare algale jurasice
- calcare lumașelice sarmațiene
- ·····➤ - direcții de transport

Schița geologică cu principalele surse de piatră de construcție pentru cetatea Histria.

Dobrogea deține, așadar, resurse importante pentru piatră de construcție și, așa cum vom vedea mai departe, putea satisface o gamă largă de necesități de ordin tehnic și arhitectural.

Principalele roci folosite ca material de construcție

Analiza petrografică a materialului din cetate a pus în evidență prezența unui mare număr de roci cu proprietăți foarte diverse. Dintre acestea, unele sînt bogat reprezentate, formînd o categorie majoritară, iar altele apar sporadic și probabil că nu depășesc 1—2%. Cea mai importantă parte a materialului litic este compusă din cinci tipuri de roci grupate atît după proprietățile lor, cît și după vîrstă.

Din punct de vedere petrogenetic, întregul material se împarte în doar două categorii : roci sedimentare și roci metamorfice. Între elementele cu frecvență mică, au fost semnalate și roci magmatice, dar pe acestea le vom discuta separat.

Pentru descrierea rocilor am adoptat clasificarea după criteriul vîrstei, care se adaptează cel mai bine la situația de față. În consecință, vom prezenta materialul litic în ordinea vechimii formațiunilor din care provine.

Șisturile verzi

În spectrul petrografic al Dobrogei șisturile verzi ocupă un loc deosebit de important, dat fiind faptul că aici este principalul loc de aflorare al lor raportat la întreaga suprafață a țării. Zona cea mai caracteristică în cest sens o reprezintă așa-numitul Masiv central-dobrogean, unde formațiunea șisturilor verzi se desfășoară într-o suită de complexe dispuse transgresiv peste un nivel de șisturi cristaline mezometamorfice de vîrstă prebaikaliană [4].

În ansamblu, formațiunea șisturilor verzi se prezintă ca un corp geologic sedimentogen cu caracter flișoid, care poate depăși grosimea de 3000 m. În decursul timpului geologic, acest corp a fost supus unui metamorfism de slabă intensitate și a fost totodată afectat de eforturi tectonice cu efect plicativ, care au avut ca rezultat formarea unui sistem de cute anticlinale și sinclinale dispuse aproximativ E-V.

Sub aspect petrografic, în componența acestor roci intră material detritogen divers, predominînd însă cuarțul și feldspații, care conferă caracterul de graywacke și arcoze. Un alt component important este cloritul, care dă coloratia verde-vineție specifică rocii. Granulometria materialului este foarte variabilă, putînd fi întîlnite aspecte de la cele pelitice, cum sînt filitele, pînă la aspecte grosiere de tipul microconglomeratelor cu treceri gradate între ele, ceea ce sugerează o bună granoclasare. Pe baza variațiilor granulometrice și, parțial, a celor de com-

[4] V. Mutihac, L. Ionesi, *op. cit.*, p. 107—108.

poziție, în cadrul formațiunii șisturilor verzi au fost separate un număr de patru complexe, care corespund unor faze distincte de sedimentare [5]. Deși întregul pachet a fost afectat de un metamorfism regional incipient, structura stratigrafică s-a conservat în cea mai mare parte, astfel încît roca, în punctele de aflorare, se desprinde în plăci. Considerăm important acest element din punct de vedere al materialului ca piatră de construcție.

Sub aspect tehnic, roca este omogenă și cu duritate destul de ridicată, indiferent de categoria granulometrică predominantă. Posibilitățile de exploatare sînt foarte largi, iar rezervele practic inepuizabile. În prezent există peste 30 de puncte de exploatare a șisturilor verzi pentru diverse interese economice, în special pentru drumuri și ca piatră de construcție [6].

În ceea ce privește extinderea formațiunii șisturilor verzi, se poate spune că ocupă cea mai mare parte din Dobrogea centrală, excepție făcînd unele sectoare din sud și sud-vest acoperite cu depozite jurasice. Astfel stînd lucrurile, pentru cetatea Histria această rocă dobîndește statut de material local. Mai mult decît atît, însăși cetatea este așezată în unele puncte direct pe șist, fără o pătură intermediară de sedimente. Datorită acestei situații, șistul verde abundă în toate construcțiile din cetate. Desigur, roca nu se pretează la blocuri fasonate, însă este cel mai ieftin material pentru emplecton, pavaje, ziduri de locuințe etc. La inventarierea materialului petrografic din cetate s-a putut constata că șistul a fost folosit în toate etapele de construcție.

Există însă și situații în care șistul nu putea fi înlocuit de alte roci. Este vorba despre aspecte cu caracter microconglomeratic, folosite în special la cuptoare, terme (praefurnium), unde temperaturile ridicate ar fi alterat repede alt material. La analiza petrografică s-a constatat că granulele cuprinse în rocă sînt formate în special din cuarț, mineral cu rezistență termică destul de ridicată, satisfăcînd necesitățile de acest ordin. Remarcăm această situație ca un caz în care între materialul folosit și funcția pe care acesta o îndeplinea se stabilește o relație mai strînsă, care trădează experiența bogată a constructorilor antici. Mai trebuie arătat că acest microconglomerat nu a fost găsit decît în construcții speciale, așa cum am mai amintit, și că el nu este cuprins în formațiunile geologice din imediata apropiere a cetății. Aceste elemente ne fac să credem că roca era adusă de la oarecare distanță și că cel mai probabil punct, conform hărții geologice, ar fi cel de lîngă localitatea Tîrgușor, unde roca este și astăzi exploatată ocazional [7]. Microconglomeratul a fost folosit, după cercetările din teren, numai la construcțiile de epocă romană.

[5] O. Mirăuță, *An. Com. Geol.*, 37, 1969, p. 10—15.

[6] N. St. Mihăilescu, I. Grigore, *Resurse minerale pentru materiale de construcție din România*, București, 1982, p. 128—147.

[7] *Ibidem*, p. 145.

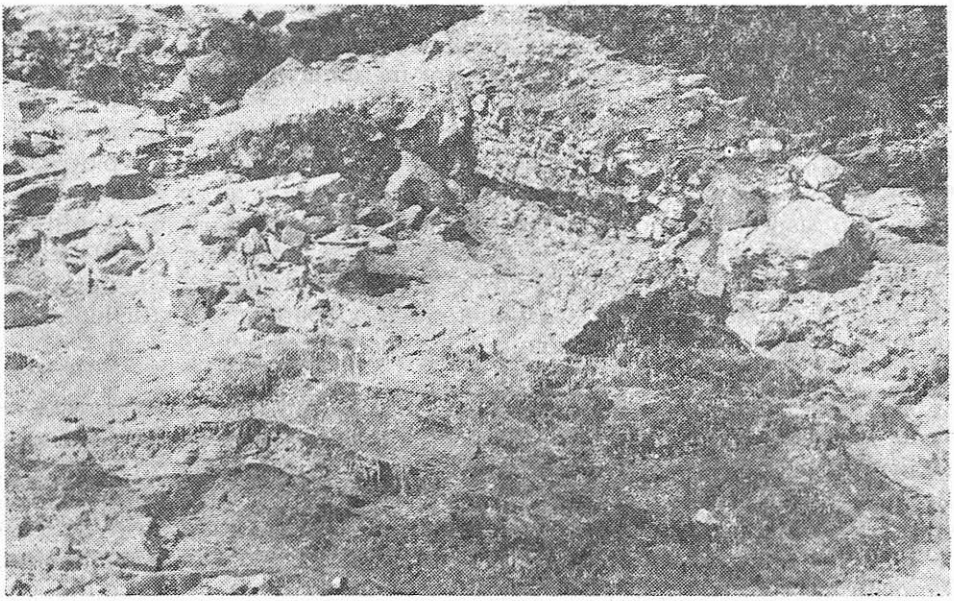

Fig. 1. Şisturile verzi aflorează chiar în interiorul cetăţii şi constituie fundaţia multor edificii.

Calcarele

Calcarele — roci sedimentare carbonatice, formate preponderent (peste 50%) din calcit şi/sau aragonit — reprezintă, din punct de vedere tehnic, o a doua categorie majoră în materialele de construcţie folosite în cetatea Histria. Dacă şistul verde satisface cantitativ necesarul de piatră, calcarele corespund unor necesităţi de ordin arhitectural-estetic, reprezentînd componenta calitativă a materiei prime. De asemenea, dacă şistul putea fi exploatat la întîmplare în jurul cetăţii, şi chiar în interiorul ei, calcarele necesitau mult mai multă atenţie în privinţa modului şi a locului de prelevare.

Sub aspect petrografic, se remarcă prezenţa mai multor tipuri de calcar, diferite atît prin vîrsta lor, cît şi prin caracterele structural-texturale. În cele ce urmează, vom descrie roca în ordinea formaţiunii din care provine.

Calcarele jurasice

O mare parte din construcţiile, de epocă romană mai ales, conţin înglobate blocuri de calcar de culoare albă gălbuie, care, pe baza faunei conţinute, au fost determinate ca aparţinînd jurasicului mediu şi superior.

Analiza petrografică macroscopică şi a secţiunilor subţiri a relevat faptul că este vorba de diferite forme de calcarenite şi calcirudite cu

Fig. 2. Cetatea Histria. Aspect textural al calcarului jurasic. X 1.

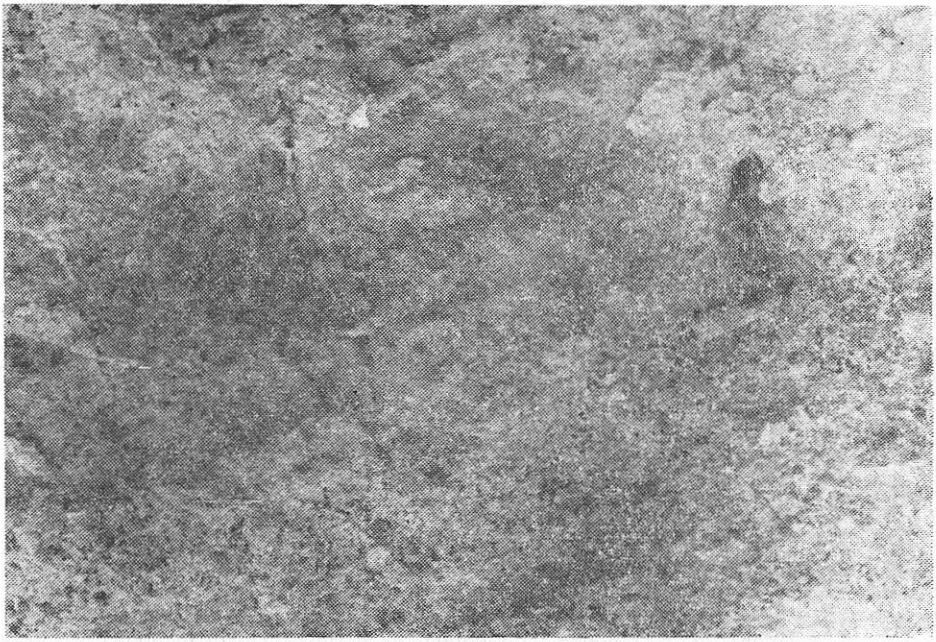

Fig. 3. Cetatea Histria. Prin dizolvarea parțială a calcarului jurasic este pusă în evidență structura materialului și o faună relativ bogată. În imagine se observă o radiolă de *Plegiocidaris*. X 1.

treceri la calcare bioacumulate encrinitice bogate în briozoare, crinoide și alge. Aspectul macroscopic este masiv, iar pe suprafața blocurilor apar solubilizări selective care pun în evidență o faună fosilă destul de bogată, mai ales în forme mici, precum și, parțial, unele structuri interne specifice de tipul peletelor și lumpurilor.

Dintre formele fosile, au fost determinate numeroase exemplare de *Rhabdocidaris, Hemicidaris, Plagiocidaris*, precum și fragmente de *Collyrites elliptica*. Formele mari de amoniți, lamelibranchiate etc. sînt practic absente, deși în formațiunile jurasicului din Dobrogea sînt destul de frecvente. Pe baza asociației fosile enumerate mai sus, deși sumară, se poate atribui acestor calcare vîrsta calloviană medie și superioară.

Pe lîngă aceste forme fosilifere, în materialul litic au mai fost determinate o seamă de probe de calcar dolomitic și calcare cu silicifer, care sînt cunoscute la nivelul Oxfordianului și Kimmeridgianului [8]. Avem în față elemente oarecum disparate ale formațiunilor jurasice, care ne fac să credem că materialul nu provine dintr-un singur loc.

Pentru determinarea locului de proveniență al acestui material ne-am folosit, în primul rînd, de asociația fosiliferă. Fauna enumerată mai sus este menționată în literatura geologică în mai multe situații la nivelul Callovianului, însă, cel mai complet și reprezentativ, în formațiunea numită de „Gura Dobrogei" [9], care aflorează în zona localității cu același nume. Aceeași asociație a fost prezentată și cu prilejul cercetărilor făcute la peștera de la Gura Dobrogei [10], ceea ce ne face să credem că acesta este cel mai probabil punct de proveniență a materialului de la Histria. În privința aspectelor de calcar dolomitic și de calcar cu accidente silicioase, este mult mai greu de făcut astfel de precizări, deoarece nu avem nici un element director. Ceea ce se poate spune totuși este că și aceste roci provin tot din bazinul Casimcei, de pe aliniamentul localităților Luminița-Gura Dobrogei.

Deși cercetările în această direcție nu sînt finalizate, se poate accepta ca principală sursă a calcarelor jurasice zona Gura Dobrogei. Condițiile de zăcămînt de aici sînt dintre cele mai favorabile, roca apărînd la suprafață, iar transportul se poate efectua fără obstacole. Distanța dintre cetatea Histria și acest punct de exploatare este de cca. 20—25 km.

În ceea ce privește utilizarea acestui material, se constată o gamă foarte largă de destinații. Roca se cioplește foarte bine și rezistă cu succes la intemperii datorită unui conținut de cîteva procente de SiO_2.

---

[8] M. Popovici, M. Pascu, *Dezvoltarea, relațiile stratigrafice și chimismul unor masive calcaroase mezozoice din Carpați și Dobrogea*, în *Asociația Geologică carpato-balcanică. Congresul al V-lea*, vol. 5, București, 1963, p. 200—203.

[9] A. Drăgănescu, A. Ghenea, C. Ghenea, E. Mirăuță, *Harta geologică 1 : 50 000*, foaia 169 c : Gura Dobrogei, București, Institutul geologic, 1979.

[10] M. Dumitrescu, T. Orghidan, J. Tanasachi, *An. Com. Geol.*, 31, 1958, p. 461—492.

Calcarul cenomanian

Deși conținutul $CaCO_3$ corespunde calcarelor tipice, în cea mai mare parte, rocile cenomaniene au, de fapt, foarte frecvent caracter de microcongomerat. Am preferat însă denumirea după criteriul compozițional, pentru o mai bună sistematizare a datelor.

Acest material provine dintr-o formațiune în care sînt foarte frecvente trecerile pe verticală de la niveluri centimetrice de calcar lumașelic la niveluri de microconglomerat cu elemente de cuarț. La analiza microscopică s-a constatat existența unor alternanțe ritmice de calcarenite și calcirudite. Compoziția mineralogică este dominată cantitativ de carbonatul de calciu, dar apar frecvent granule de cuarț, feldspați, fragmente litice etc. În nivelurile microconglomeratice elementele ruditice pot ajunge pînă la dimensiunea de 2—3 mm.

Aspectul macroscopic este lumașelic vacuolar și datorită prezenței unei macrofaune bogate în lamelibranchiate și gasteropode. Dintre acestea au putut fi determinate forme de *Exogyra haliotidea*, *Exogyra digitata*, *Exogyra columba*, Pecteni, Ostreide, precum și fragmente de Crinoide. Adesea Exogyrele pot fi extrem de numeroase, dînd naștere la bancuri groase de lumașele în amestec cu elementele conglomeratice. Culoarea rocii este, în general, deschisă, cu nuanțe de cenușiu, gălbui sau verde, cînd există și un conținut de glauconit.

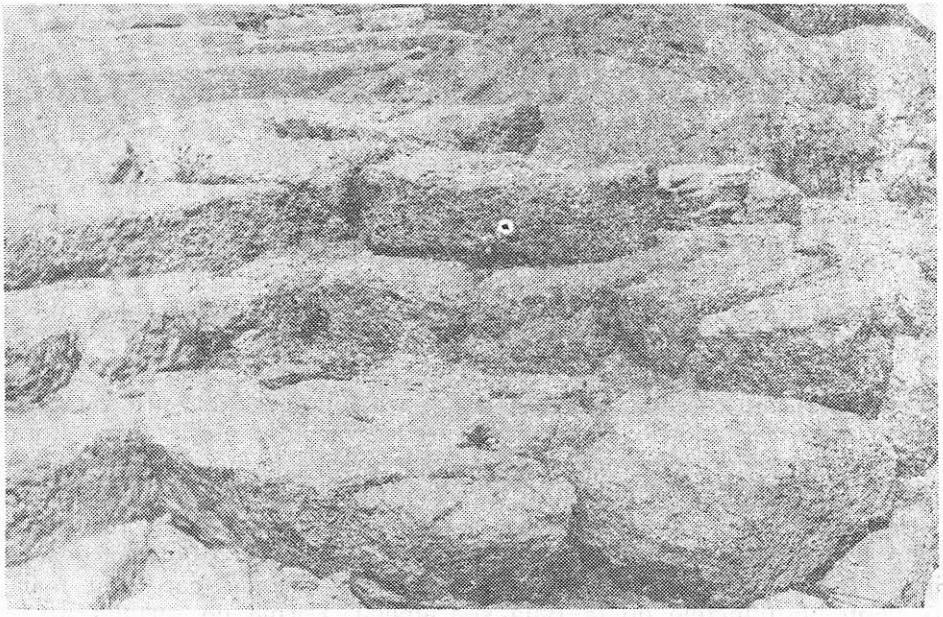

Fig. 4. Cetatea Histria. Altarul lui Zeus Polieus realizat numai din calcar cenomanian provenit din cariera de pe malul lacului Sinoe.

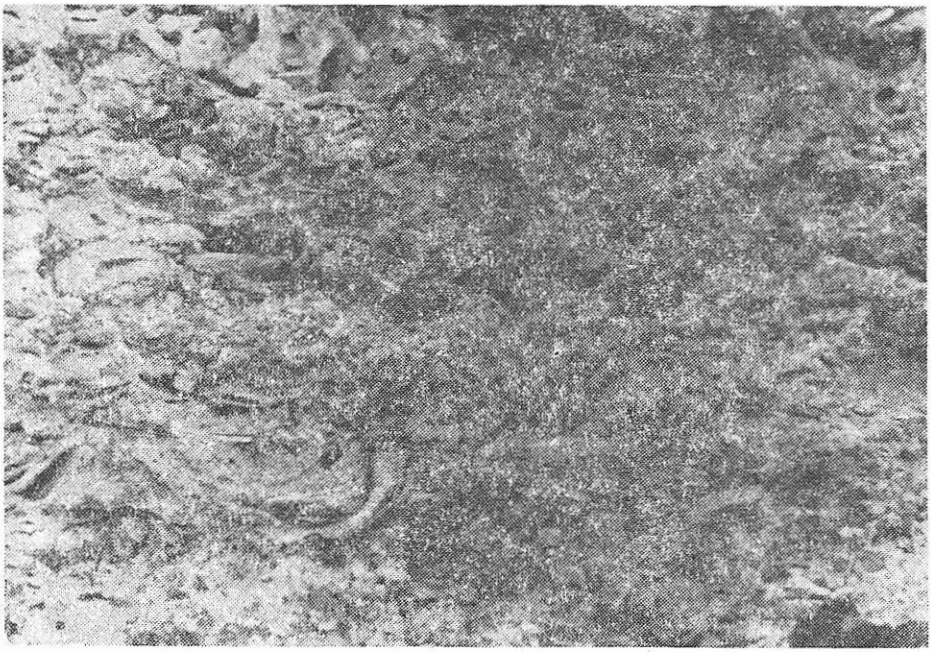

Fig. 5. Cetatea Histria. Aspect textural al calcarului cenomanian. Se observă caracterul lumașelic. X 0,8.

Pentru determinarea sursei acestei roci, ne-am folosit, de asemenea, atît de caracterele petrografice, cît mai ales de asociația faunistică. Suma caracterelor prezentate mai sus corespunde formațiunilor cenomaniene din bazinul Babadagului. Acestea sînt dispuse la periferia sinclinalului Babadag și se prezintă în două faciesuri. În rama nordică a sinclinalului, faciesul acestor formațiuni este neritic, iar în sud se trece la condiții litorale cu aspecte petrografice similare cu cele întîlnite în cetate. Principalele puncte de aflorare sînt în zona localităților Camena, Baia și, mai spre sud-est, lîngă Sinoe, pe malul lacului cu același nume [11].

În vederea determinării cît mai exacte a locului de proveniență a materialului, am cercetat pe teren aceste trei puncte. S-a constatat astfel că, în toate deschiderile, roca apare într-adevăr în același facies litoral, cu aspect microconglomeratic și lumașelic. Analiza faunei fosile a evidențiat însă o serie de particularități care ne-au venit foarte mult în sprijin. Astfel, speciile *Exogyra haliotidea* și *Exogyra digitata* sînt prezente în toate punctele, în schimb *Exogyra columba* a putut fi găsită doar la Sinoe. În schimb, la Sinoe lipsesc formele de *Serpula*, care sînt foarte frecvente în punctele de la Baia și Camena. Forme de *serpula* nu au

[11] O. Mirăuță, E. Mirăuță, *An. Com. Geol.*, 33, 1964, p. 359—361.

fost întîlnite nici în materialul din cetate. Plecînd de la aceste constatări, am cercetat mai atent aflorimentul de pe malul lacului Sinoe [12]. Cercetarea a fost ușurată de o seamă de excavații moderne prilejuite de construcția unui drum. În primul rînd, a fost constatată identitatea materialului cu cel din cetate, atît sub aspect petrografic, cît și în ceea ce privește conținutul faunistic. Conformația terenului este asemănătoare unor terase, fiind recunoscute două trepte, dar cu extindere restrînsă, dezvoltate numai pe un bot de deal. Înălțimea acestor trepte este de cca. 10 m. Cercetînd și în secțiune aceste terase prin intermediul excavațiilor, am constatat că nu este vorba de niște terase naturale, ci de o serie de amenajări antropice. Astfel, în structura treptei inferioare, se observă depuneri succesive de material nisipos și rocă sfărîmată, care formează pachete oblice cu înclinație constantă, similare celor depuse în haldele exploatărilor actuale. De asemenea, am mai găsit, amestecate în materialul cu sfărîmături, blocuri fasonate și fragmente de blocuri rămase pe loc, precum și fragmente ceramice. Astfel stînd lucrurile, nu mai încape nici o îndoială că aceasta este cariera care a furnizat material pentru cetatea Histria. Distanța de la carieră la cetate este de cca. 10 km, iar transportul se putea face foarte simplu, pe lac sau pe uscat.

Cariera de la Sinoe a furnizat material în special ca blocuri, de dimensiuni variabile în funcție de destinația lor. Utilizarea carierei a început din primele etape de construcție ale cetății Histria. Astfel, există construcții de epocă clasică [13] executate în totalitate din această piatră. Calcarul cenomanian este o rocă foarte frecvent întîlnită în construcții din toate epocile, însă adesea, în fazele tîrzii, apar și blocuri remaniate, încît este greu de precizat intervalul de timp în care aportul de material de la Sinoe a fost activ.

Calcarul turonian

Dintre varietățile de calcar întîlnite în cetatea Histria, se pare că cel mai bine reprezentat este calcarenitul de vîrstă turoniană. Este vorba de o rocă de culoare albă sau ușor gălbuie, cu aspect grezos fin. În secțiuni subțiri, s-a putut observa compoziția mineralogică formată dintr-o masă de bază calcaroasă, în care sînt prinse fragmente de organisme și o cantitate variabilă de material terigen, în special cuarț. Materialul terigen ajunge adesea pînă la 20—30%. Granulele au în general un caracter angular și sînt relativ bine sortate. Roca se menține destul de constant cu aceeași granulație fină. Frecvent, în masa calcitică

[12] Menționăm că punctul respectiv a fost descoperit de geologul Emil Zah, care a arătat, în același timp, că de aici provine calcarul cenomanian folosit la unele construcții din cetate.

[13] De exemplu, altarul G (sec. al V-lea î.e.n.) din zona sacră. Vezi G. Bordenache, V. Eftimie, S. Dimitriu, *Materiale*, 9, 1970, p. 181. Tot din același calcar este construit și altarul lui Zeus Polieus.

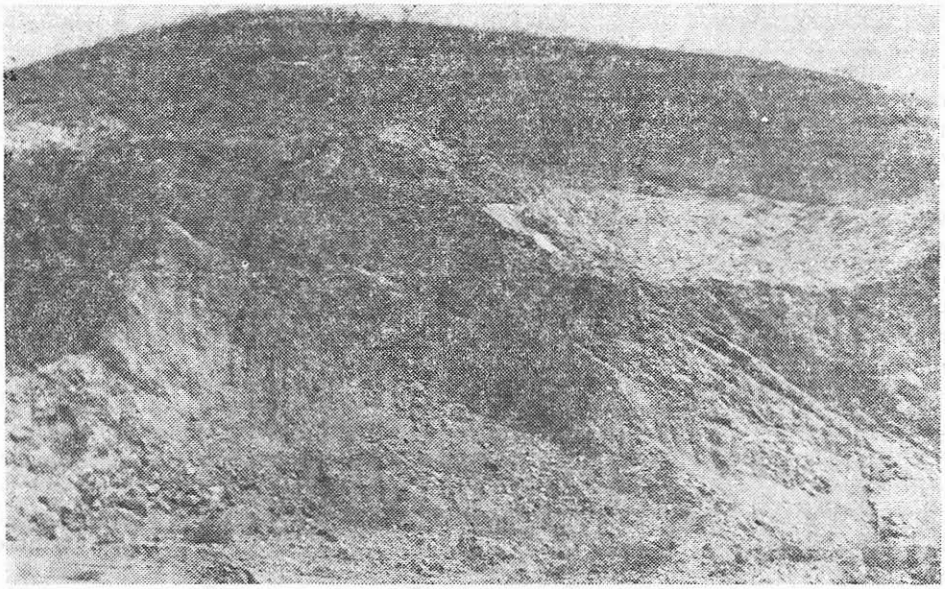

Fig. 6. Cariera de calcar cenomanian de pe malul lacului Sinoe. Se observă depunerile ritmice de material mărunt rezultat după extragerea blocurilor. Frontul de lucru se află în stînga imaginii.

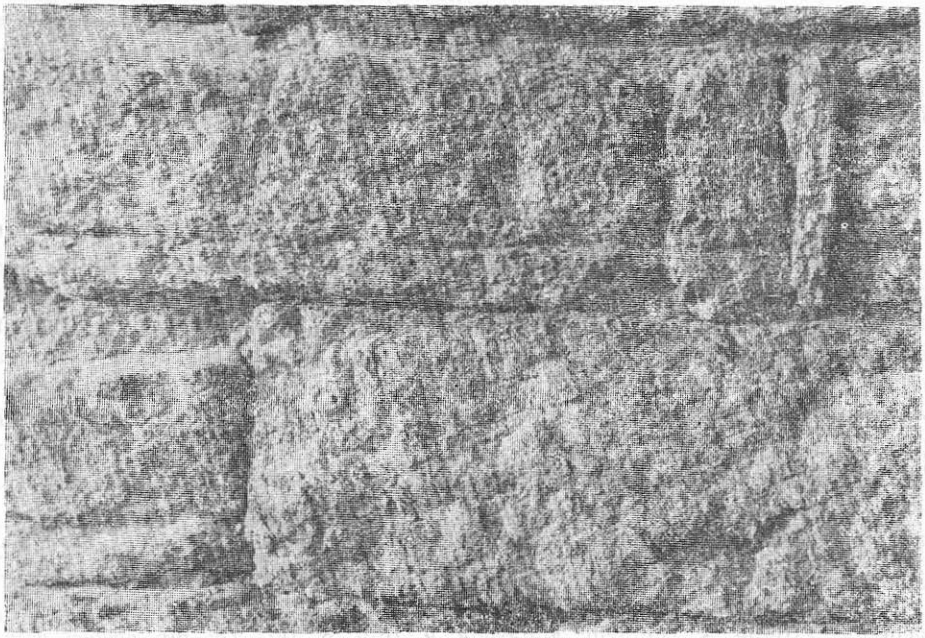

Fig. 7. Cetatea Histria. Blocuri din calcar turonian. X 0,1.

apar accidente silicioase în formă de chaille-uri, care măresc rezistența materialului. De asemenea, pot să apară fenomene de solubilizare parțială care duc la aspecte friabile, prăfoase. Uneori, datorită neomogenității materialului sedimentat, roca se prezintă noduloasă, iar acest aspect se accentuează în timp datorită agenților externi.

Foarte des, probele de rocă conțin impresiuni fosile aparținînd în special speciei *Inoceramus labiatus*, care atestă vîrsta turoniană. La microscop au mai fost observate diferite forme de globigerine și spiculi de spongieri.

Calcare de acest tip sînt cunoscute tot în bazinul Babadag, alcătuind depozitele acoperitoare ale microconglomeratelor cenomaniene prezentate anterior. La rîndul lor, calcarenitele turoniene stau sub o cuvertură de formațiuni senoniene cu caractere petrografice asemănătoare. Această suită sedimentară este dispusă într-o structură sinclinală largă, astfel încît turonianul aflorează numai pe cele două flancuri [14]. În consecință, material similar celui din cetate se găsește la nord de aliniamentul localităților Camena-Visterna-Jurilovca și la est de linia localităților Baia și Mihai Viteazul. În faza de cercetare în care ne aflăm nu au fost încă cercetate aceste depozite pe teren, dar harta geologică ne permite să constatăm deocamdată că cele mai favorabile puncte de exploatare a calcarenitului ar fi în dreptul localității Mihai Viteazul, pe malul lacului Golovița (cca. 12 km de cetatea Histria) și în zona Jurilovca, la Capul Dolojman (cca. 26 km de cetatea Histria) [15]. Sîntem, desigur, tentați să considerăm mai probabilă prima localizare datorită distanței mai mici față de cetate, dar rămîne ca cercetările viitoare să certifice această ipoteză. Condițiile de exploatare sînt bune în ambele locuri, punctele fiind situate pe malul lacului și existînd posibilitatea transportului pe apă. Nu excludem însă nici ideea ca cele două puncte să fi fost exploatate simultan.

Întrebuințarea calcarenitului a fost, de asemenea, foarte diversă. Materialul a fost folosit atît ca blocuri mari pentru construcțiile mai importante, cît și la pavaje sau în emplecton, alături de șistul verde sau de alte roci. În majoritatea cazurilor însă calcarenitul se prezintă în blocuri bine fasonate, pentru care roca se pretează foarte bine. Sînt cazuri în care din această rocă au fost cioplite blochete de dimensiunea cărămizilor, de exemplu la zidul de incintă din epoca romană timpurie [16].

---

[14] V. Ianovici, D. Giușcă, V. Mutihac, O. Mirăuță, M. Chiriac, *Ghidul excursiilor D. — Dobrogea*, în *Asociația Geologică carpato-balcanică. Congresul al V-lea*, București, 1961, p. 31—33.

[15] O. Mirăuță, V. Mutihac, T. Bandrabur, *Harta geologică 1 : 200 000*, foaia 38 : Tulcea, București, Institutul geologic, 1968 ; M. Chiriac, *Harta geologică 1 : 200 000*, foaia 46 : Constanța, București, Institutul geologic, 1968.

[16] G. Florescu, Gh. Cantacuzino, *Zidul-incintă de pe platoul din vestul cetății*, în *Histria. Monografie arheologică*, vol. 1, București, 1954, p. 285—293 (pentru tehnica de construcție : p. 287).

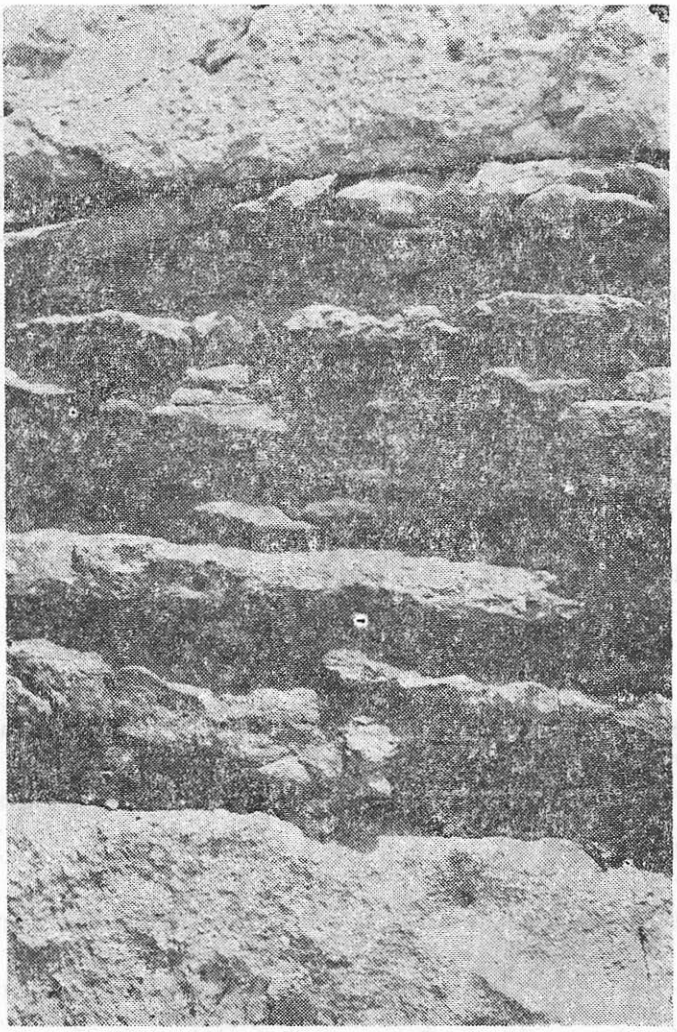

Fig. 8. Cetatea Histria. Calcarenit turonian provenit din bazinul Babadag.

Sub aspect stratigrafic, se poate spune că materialul adus din bazinul Babadag, așa cum am mai arătat și în cazurile anterioare, a fost folosit cu precădere în primele etape de existență a cetății (arhaică, clasică), dar a continuat să fie prezent în cantitate mare și în perioadele mai tîrzii. Sînt și de această dată frecvente situațiile în care materialul a fost refolosit din construcțiile mai vechi [17].

[17] M. Coja, SCIV, 15, 1964, 3, p. 388 arată, de exemplu, cum blocurile din paramentele zidului clasic „au fost refolosite la construirea zidului de apărare din epoca elenistică, odată cu piatra măruntă, refolosită și ea în emplecton".

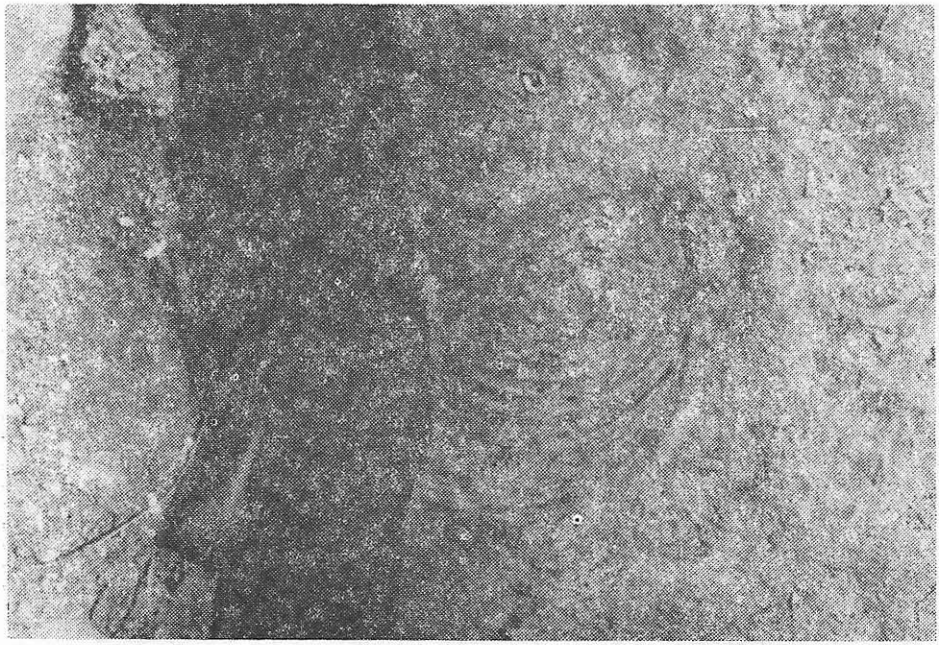

Fig. 9. Inoceramus labiatus SCHLOTH din calcarenitele turoniene.

Calcarul sarmațian

Cea din urmă categorie de calcare folosite la construcțiile din cetatea Histria o formează calcarul lumașelic de vîrstă sarmațiană.

Acest calcar are în compoziție peste 90% material carbonatic, la care se mai adaugă cantități mici de material terigen. Fauna fosilă conținută este deosebit de bogată, încît aspectul rocii devine acela de lumașel tipic. Frecvent, aspectul lumașelic este înlocuit de niveluri oolitice roșietice, datorită proceselor de alterare lateritică și îmbogățirii în oxizi de fier. Datorită cantității mari de material fosil și, într-o anumită măsură, datorită gradului scăzut de tasare, roca are adesea un caracter vacuolar, mărind astfel valoarea estetică a materialului.

Din fauna fosilă, au fost determinate numeroase specii ; amintim, în special : *Mactra vitaliana, Mactra podolica, Mactra caspia, Mactra bulgarica, Cardium plicatum, Cardium fitoni*, precum și forme de *Dorsanum, Irus*, diatomee și altele. Această asociație faunistică atestă apartenența materialului la subetajele mediu și superior ale Sarmațianului, respectiv Bassarabian și Kersonian [18].

Depozitele sarmațiene de acest tip sînt cunoscute în Dobrogea de sud, în special în sectorul estic al acesteia. Cele mai importante des-

[18] V. Ianovici et alii, *op. cit.*, p. 43—50.

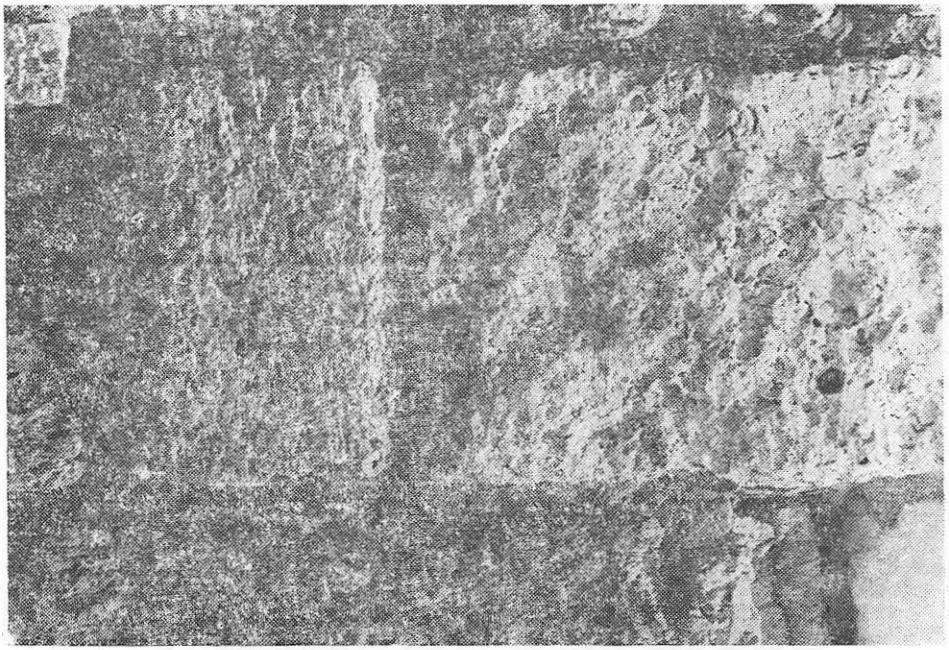

Fig. 10. Cetatea Histria. Blocuri din calcar lumaşelic sarmaţian. X 0,1.

chideri, la acest nivel, sînt în zona Palazu Mare — Ovidiu şi în jurul lacului Techirghiol [19]. În aceste puncte Sarmaţianul apare discordant peste depozitele cretacice şi este deschis pe ambele subetaje. Stratele apar în poziţie orizontală şi oferă în acest fel condiţii foarte bune de exploatare. De altfel, în momentul de faţă, în aceste locuri există exploatări relativ mari pentru piatră de construcţie.

Datorită continuităţii de facies deosebit de mari de care dispun formaţiunile Sarmaţianului, este greu de descoperit locul din care a fost prelevat materialul de la Histria. Apreciem însă că cele mai favorabile puncte de exploatare sînt totodată şi cele mai apropiate de cetate. Transportul pietrei s-a făcut, probabil, tot pe calea apei, deoarece distanţa este destul de mare (35—40 km), iar accesul relativ dificil.

Calcarul sarmaţian a fost întrebuinţat doar ca blocuri de dimensiuni foarte mari, plasate în zidul de incintă tîrziu [20] şi în locuinţele romane-tîrzii. Folosirea materialului a avut un caracter mai intens în epoca romană.

[19] M. Chiriac, *op. cit.*

[20] G. Florescu, *Incinta cea mare a cetăţii*, în *Histria. Monografie arheologică*, vol. 1, Bucureşti, 1954, p. 66—95 ; C. Domăneanţu, A. Sion, SCIVA, 33, 1982, 4, p. 377—394.

Alte roci

În afară de materialul prezentat pînă aici, respectiv șisturi verzi și calcare, în cetate au mai fost sesizate, în cadrul diferitelor construcții, și alte elemente petrografice. Desigur, acestea reprezintă o cantitate neglijabilă față de cele prezentate anterior, dar trebuie să fie, oricum, luate în considerare.

Este vorba, în primul rînd, de marmură. Aceasta apare în mai multe varietăți și este prezentă, mai ales, în construcțiile mai importante (temple, altare, bazilici etc.). Deși asupra marmurei nu a fost efectuat un studiu mai atent, se admite că în majoritatea cazurilor aceasta provine din import [21]. Cu toate că sînt menționate unele depozite de calcar cristalin în Dobrogea, nu avem încă vreo dovadă de utilizare în acest sens.

În afară de marmură, în această categorie minoritară mai includem unele probe de cuarțit, porfire cuarțifere, amfibolit, chiar și granite și

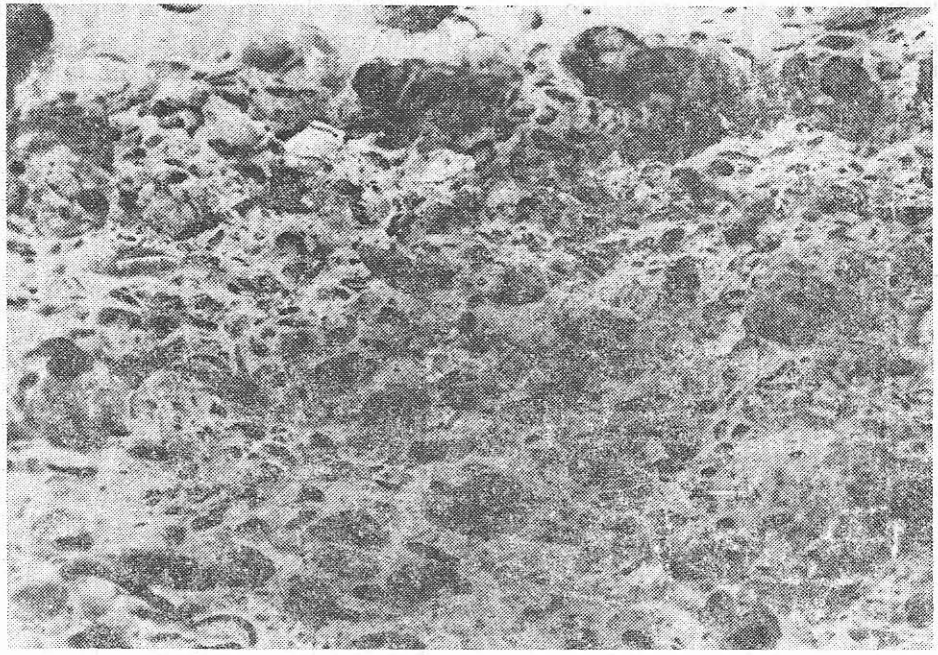

Fig. 11. Cetatea Histria. Calcarul lumașelic sarmațian. X 0,5.

[21] Cele mai însemnate piese de marmură de la Histria sînt cele din componența templului dedicat Marelui Zeu (sec. al III-lea î.e.n.). Este vorba de marmură de import. Vezi, pentru acest edificiu, D. M. Pippidi, G. Bordenache, BCH, 83, 1959, 2, p. 455—465. Piese de marmură s-au găsit și în zidurile bazilicii din sectorul central (edificiu încă necercetat, din epoca romano-bizantină).

unele bucăţi de calcar triasic. În majoritatea cazurilor, acestea sînt elemente disparate care apar sporadic în emplectonul zidurilor de epocă tîrzie. Proveniența acestor roci este în cea mai mare parte Dobrogea de nord; judecînd după cantitatea în care sînt reprezentate, credem că nu sînt rodul unor exploatări sistematice şi că nu poate fi vorba de un aport constant de material din această direcţie. Multe din probe au chiar un grad avansat de rulare, ceea ce indică proveniența pietrelor dintr-o vale de rîu. Dintre rîurile care ar fi putut transporta acest material , cele mai probabile sînt Slava şi Taiţa. În orice caz, prezența acestor roci nu poate avea semnificaţii economice considerabile pentru activitatea cetăţii Histria.

Regiunea de aprovizionare cu piatră de construcţie a Histriei

Am prezentat mai sus principalele caractere petrografice ale materialului de construcţie folosit în cetatea Histria şi am formulat cîteva consideraţii cu privire la sursa acestuia. Ca o concluzie la acest capitol, vom încerca să sistematizăm datele cu privire la extinderea regiunii de pe suprafaţa căreia avea loc aportul de rocă. Considerăm că această regiune coincide cu aceea a teritoriului cetăţii Histria sau, cel puţin, a zonei de influenţă a cetăţii.

Tabel 1

DIRECŢII DE UTILIZARE A PIETREI DE CONSTRUCŢIE ÎN CETATEA HISTRIA (1 — PREZENŢĂ; 0 — ABSENŢĂ).

Roca	ziduri de incintă		terme		pavaje	decoraţiuni	inscripţii
	parament	emplecton	ziduri	praefurnium			
şisturi verzi	0	1	1	1	0	0	0
calcar algal jurasic	1	0	0	0	0	1	1
calcirudit cenomanian	1	1	1	0	1	0	1
calcarenit turonian	1	1	1	1	1	1	1
calcar lumaşelic sarmaţian	1	0	0	0	0	0	0

În primul rînd, se remarcă faptul că aportul de material nu este unidirecţional. Necesităţile constructive destul de complexe au impus probabil exploatarea unor categorii diverse de material, care nu puteau fi găsite în acelaşi loc. Putem presupune că exista şi o oarecare activi-

tate de prospectare a teritoriului în vederea găsirii rocilor care satisfăceau cel mai bine aceste necesități [22].

Foarte sugestivă este, în acest sens, exploatarea de calcar cenomanian de pe malul lacului Sinoe. Materialul de aici putea fi extras în condiții foarte bune, cu trepte înalte, cu degajarea ușoară a carierei, iar transportul se putea face direct pe apă. Desigur, material similar se găsea și mai adînc în interiorul uscatului — și chiar de calitate ceva mai bună —, dar la Sinoe era punctul cel mai favorabil. În zona respectivă s-au descoperit în mai multe puncte așezări de epocă greco-romană [23]. Săpături arheologice sistematice s-au efectuat în anii 1952—1954, rezultatele nefiind publicate decît parțial [24]. Astfel, la aproximativ 2 km sud-est de satul Sinoe, pe malurile pîrîului (derea) care se varsă aici în lacul Sinoe, a fost descoperită o așezare cu două nivele de locuire : elenistic (cu urme de ziduri) și roman tîrziu (sec. V—VI e.n.) [25]. Deși nivelele romane timpurii nu au fost surprinse [26], este probabil ca locuirea să fi fost neîntreruptă, iar aici să se fi găsit *Vicus Quintionis* [27], menționat într-o binecunoscută serie de inscripții și localizat în zona satului Sinoe [28].

Alături de aceasta, există însă aici o așezare grecească situată pe malul lacului Zmeica, în spatele insulei Lupilor [29]. Materialul ceramic

---

[22] Nu avem, din păcate, pentru regiunea Histriei (și nici pentru Dobrogea, în general) nici o știre scrisă despre exploatarea pietrei, deci nu putem ști care vor fi fost particularitățile acestei activități în epoca greco-romană, mijloacele tehnice, statutul juridic al exploatărilor și al lucrătorilor din cariere etc. În alte zone ale lumii greco-romane acestor chestiuni li s-a dat, cel puțin parțial, un răspuns. Fie-ne îngăduit a cita — din literatura, de altfel, destul de săracă a problemei în discuție — cîteva studii de acest gen : Fiehn, RE, zweite Reihe, vol. III, s.v. Steinbruch, col. 2241—2293 ; H. Lehner, *Germania*, 5, 1921, p. 130—133 ; Fr. Sprater, *Mainzer Zeitschrift*, 30, 1935, p. 32—39 ; C. N. Bromehead, *Mining and quarrying to the seventh century*, în *A history of technology*, ed. by Ch. Singer, E. J. Holmyrad, A. R. Hall, T. I. Williams, vol. 2. *The mediterranean civilizations and the middle ages, c. 700 B. C. to A. D. 1500*, Oxford, 1957, p. 24—32 ; R. J. Forbes, *Studies in ancient technology*, vol. 7, Leiden, 1963, p. 162—177.

[23] Primele informații despre descoperirile de la Sinoe : V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la Vallée du Danube (d'après les dernières découvertes archéologiques)*, *Académie roumaine. Bulletin de la section historique*, 10, 1923, p. 34 ; așezarea mai este menționată în harta desenată de P. Polonic (vezi V. Canarache, SCIV, 7, 1956, 3—4, p. 291, fig. 2a).

[24] V. Canarache, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 136—145 ; idem, SCIV, 7, 1956, 3—4, p. 291 ; vezi și I. Stoian, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 197—198.

[25] V. Canarache, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 136—138.

[26] Este foarte probabil ca doar întîmplarea să fi făcut ca nivelele romane timpurii să nu apară în secțiunile practicate, căci așezarea este foarte întinsă, atingînd, după estimările autorului săpăturii, „aproape 6 ha" (idem, *ibidem*, p. 136).

[27] *Ibidem*, p. 138.

[28] D. Tudor, SCȘ-Iași, 2, 1951, 1—2, p. 498—518 ; S. Lambrino, *Mélanges Marouzeau*, Paris, 1948, p. 319—346 ; Al. Suceveanu, Em. Zah, SCIV, 22, 1971, 4, p. 567—578 ; ultima ediție a inscripțiilor din *Vicus Quintionis* la D. M. Pippidi, *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine*, vol. 1. *Histria și împrejurimile*, București, 1983, p. 437—455 (nr. 324—341).

[29] V. Canarache, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 138—145 ; este însă greu de acceptat ideea că era vorba de o așezare „indigenă" (p. 144).

este databil în secolele V—II î.e.n. ; se adaugă însă urme sporadice de fragmente ceramice arhaice (sec. al VI—lea î.e.n.) [30]. Adăugăm faptul că așezările de la Sinoe erau legate încă din epoca greacă cu drumuri de cetatea Histria, care au ieșit în evidență la examenul fotografiilor aeriene [31]. Este, după părerea noastră, limpede că în zona actualului sat Sinoe exista o constelație de așezări grecești, dintre care unele au dăinuit pînă în epoca romană tîrzie și cărora, pe de altă parte, li s-au adăugat și alte așezări în epoca romană [32].

Tabel 2

SURSELE DE PIATRĂ DE CONSTRUCȚIE FOLOSITE ÎN ETAPELE DE CONSTRUCȚIE A CETĂȚII HISTRIA

Etapa	șisturi verzi	calcar algal jurasic	calcirudit cenomanian	calcarenit turonian	calcar lumașelic sarmațian
Romană tîrzie	1	1	1	1	1
Romană timpurie	1	?	1	1	?
Ep. Elenistică	1	0	1	1	0
Ep. Clasică	1	0	1	1	0
Ep. Arhaică	1	0	1?	1	0

În vederea satisfacerii necesităților de piatră ale cetății, era implicată totuși o arie mai largă. Astfel, la nord, deplasările se făceau pînă în zona lacului Golovița, în dreptul localității Mihai Viteazul, de unde se aduceau calcarul cenomanian și calcarenitele turoniene. Este posibil ca zona de aprovizionare să fi fost și mai întinsă, pînă în raza Capului Dolojman, dar nu avem încă date suficiente în sprijinul acestei idei.

Spre vest, deplasările erau mult mai reduse, deoarece șistul verde care provine din această direcție putea fi găsit în imediata apropiere a cetății.

Cele mai îndepărtate puncte sînt situate spre sud, în zona sinclinalului și a văii Casimcea pentru calcarele jurasice și, mai departe, în zona Palazu Mare-Ovidiu, pentru calcarul lumașelic sarmațian. Din aceste puncte și transportul era mai dificil, fie că se făcea pe uscat, fie că se realiza pe mare.

Este de presupus că în epoca greacă teritoriul histrian se întindea pînă la valea Casimcei, care pare să fi fost o frontieră sudică a acestuia. Valea Casimcei reprezintă o linie de demarcație între așezările greco-

[30] Descrierea materialului : *ibidem*, p. 139—144 (cu datare la p. 145) ; vezi și I. Stoian, *op. cit.*, p. 197—199.

[31] E. Doruțiu-Boilă, *Peuce*, 2, 1971, p. 42 (vezi și harta).

[32] Din acestea din urmă făcea parte, probabil, *Vicus Quintionis*, unde locuiau bessi colonizați. Să fi fost bessii, în afară de mineri (S. Casson, JRS, 17, 1927, p. 100 ; Al. Suceveanu, Em. Zah, *op. cit.*), și lucrători în carierele de piatră ?

indigene și cele pur indigene : așezările de la Gura Dobrogei și Cheia, de exemplu, sînt getice, materialul grecesc nefiind decît rezultatul unui import [33]. În epoca romană însă, atunci cînd, în lumina observațiilor geologice, se știe că a debutat exploatarea calcarelor jurasice de la Gura Doborgei, sînt documentate și în zona respectivă urme arheologice de locuiri romane [34]. Rîul Casimcea — *Calabaeus* (?) din hotărnicia lui M. Laberius Maximus — este, după V. Pârvan, granița sudică pentru *territorium Histriae* [35].

Pentru obținerea pietrei de construcție, trebuiau, deci, să fie străbătute distanțe maxime de respectiv 15 km spre nord (sau 26 km, în cazul în care se exploatau și sursele din zona Jurilovca-Capul Dolojman), 5 km spre vest, 20 km spre sud-vest și cca. 40 km spre sud. Această zonă de cca. 60 km lungime de-a lungul coastei Mării Negre era cuprinsă în teritoriul cetății, cel puțin așa cum se conturează acesta în lumina cercetărilor arheologice de pînă acum.

Distanța dintre sursă și cetate se mai reflectă destul de sugestiv și în cantitatea cu care este reprezentată fiecare rocă. Studii exacte în această direcție nu s-au făcut datorită dificultăților de evaluare cantitativă a materialului, însă este observabil faptul că rocile predominante sînt calcarele cenomaniene și turoniene, alături de șisturile verzi, care au și sursa cea mai apropiată. După acestea urmează calcarele jurasice și, în cele din urmă, cele sarmațiene, care sînt aduse de la o mai mare distanță.

Exploatarea în timp a principalelor surse. Etape de construcție și exploatarea pietrei

După constatările din teren, se pare că sursele menționate mai sus nu au fost exploatate simultan, ci au existat perioade în care materialul provenea numai dintr-un singur punct sau două. Acest lucru este mai evident în cazul construcțiilor mai vechi, la care posibilitățile de refolosire a pietrei din construcții anterioare sînt limitate sau chiar absente. După primele constatări în acest sens, au fost cercetate complexele de construcții separat, pe fiecare perioadă de locuire.

Au intrat, mai întîi, în atenție construcțiile din perioada arhaică și clasică, anume zidul de incintă din secolul al VI-lea î.e.n. [36], incinta clasică [37] și zona sacră [38]. Se constată că aceste complexe sînt realizate

[33] N. Harțuche, *Pontica*, 9, 1976, p. 14—16 (Gura Dobrogei) ; 17—18 (Cheia : punctele „la izvor" și „la baba") ; cf. M. Irimia, *Pontica*, 13, 1981, p. 80, n. 130—131.

[34] N. Harțuche, *op. cit.*, p. 14—18.

[35] V. Pârvan, *Histria, IV*, ARMSI, 38, 1916, p. 582—583. Pentru acest document : D. M. Pippidi, *Contribuții*[2], București, 1967. p. 349—385 ; idem, *Inscripțiile*, p. 187—212 (nr. 67—68).

[36] Săpături M. Coja.

[37] M. Coja, SCIV, 15, 1964, 3, p. 383—400 (adaugă rapoartele preliminare menționate în același studiu, la p. 383, n. 1).

[38] Pentru zona sacră în epoca arhaică și clasică, vezi, mai ales, rapoartele din *Materiale*, 5, 1959, p. 283—288 (D. M. Pippidi, V. Eftimie) și 9, 1970, p. 178—186 (G. Bordenache, V. Eftimie, S. Dimitriu). Vezi, recent, K. Zimmermann, *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift*, 22, 1981, p. 453—467.

în întregime din material adus din bazinul Babadag, respectiv din microconglomerat cenomanian (adus de la Sinoe) şi calcarenit turonian (din zona Mihai Viteazul-Babadag-Jurilovca). Este de mirare că şisturile verzi, care se găsesc în imediata apropiere, sînt totuşi foarte slab reprezentate. Are loc, deci, în această etapă, un aport masiv de piatră din zona de la nord de Histria. Este probabil şi momentul în care este iniţiată exploatarea de la Sinoe, precum şi altele mai la nord, pentru calcarenit. Rocile care îşi au sursa în sudul regiunii lipsesc cu desăvîrşire.

Aceleaşi surse sînt folosite şi în perioada elenistică. Mărturiile cele mai concludente în acest sens le depun calcarenitele turoniene din componenţa zidului de incintă elenistic[39]. Proveniența calcarenitului turonian dintr-o zonă situată ceva mai la nord (Mihai Viteazul-Jurilovca-Babadag) pledează, după părerea noastră, pentru includerea acestei regiuni în teritoriul histrian în epoca greacă (probabil încă de la sfîrşitul secolului al VI-lea î.e.n.). Din păcate, datele arheologice care ar putea întări o asemenea concluzie sînt destul de sărăcăcioase datorită insuficienţei cercetărilor. Singura aşezare din zonă cercetată sistematic o perioadă mai îndelungată este situl de la Capul Dolojman[40], fondat de coloniştii greci încă din secolul al VI-lea î.e.n.[41]. Nedispunînd de izvoare literare[42] şi, pînă în momentul de faţă, nici de surse epigrafice din epoca greacă, nu ne putem face o idee despre statutul juridic al aşezării ; analogiile stabilite pe cale arheologică cu Histria ne îndeamnă însă să vedem aici o aşezare depinzînd de Histria, situată în *chora* acesteia[43].

La aceasta se adaugă aşezarea recent descoperită la Vişina, datată în secolul al VI-lea î.e.n.[44], cîteva descoperiri cu caracter funerar din aceeaşi zonă a bazinului Babadag (Baia[45], Jurilovca[46], Ceamurlia de Jos[47]), precum şi unele puncte, unde, prin cercetări de suprafaţă, au

---

[39] V. Canarache, *Incinta din valul III al cetăţii*, în *Histria. Monografie arheologică*, vol. 1, Bucureşti, 1954, p. 278—285 ; C. Preda, arh. A. Doicescu, *Zidul de apărare din epoca elenistică*, în *Histria II*, Bucureşti, 1966, p. 297—324.

[40] Pentru descoperirile de la Capul Dolojman (epocile greacă, romană, romano-bizantină) vezi M. Coja. *Peuce*, 2, 1971, p. 179—190 ; eadem, BMI, 41, 1972, 3, p. 33—42 ; eadem, *Peuce* 6, 1977, p. 163—179.

[41] Vezi importanta discuţie a raportului dintre stratul precolonial şi stratul colonial arhaic la M. Coja, BMI, 41, 1972, 3, p. 33—34. Piesa cea mai veche este un fragment de bol (*ibidem*, p. 36, fig. 3/2) datat la sfîrşitul sec. al VII-lea sau începutul sec. al VI-lea î.e.n. (P. Alexandrescu, în *Thraco-Dacica*, édité par les soins de C. Preda, Al. Vulpe, C. Poghirc, Bucureşti, 1976, p. 119).

[42] În afară de menţiunea lui Hekataios (*F. Gr. Hist.*, 1, F 172) cu privire la Orgame, toponim localizat îndeobşte la Capul Dolojman.

[43] Cel care a lansat ideea că aici era „un comptoir commercial d'Histria" este P. Nicorescu, *Académie Roumaine. Bulletin de la section historique*, t. 25, 1944, p. 96

[44] M. Mănucu-Adameşteanu, *Materiale şi cercetări arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte*, Tulcea, 1980, p. 157—160.

[45] Colectiv, SCIV, 4, 1953, 1—2, p. 127—128 (mormînt de inhumaţie din sec. V—IV î.e.n. ; groapă cu ceramică elenistică).

[46] V. Canarache, *Importul amforelor ştampilate la Istria*, Bucureşti, 1957, p. 380—381 (mormînt din sec. al IV-lea î.e.n. cu amfore depuse în cerc).

[47] D. Berciu, *Cultura Hamangia*, vol. 1, Bucureşti, 1966, p. 166—168.

fost depistate urme de locuire din epoca greacă : Babadag [48], Beidaud [49]. Desigur, descoperirile de ceramică greacă și de monede histriene sînt mult mai numeroase în zonă ; în alte puncte însă este covîrșitor caracterul indigen al așezării, respectiv al necropolei : Sarichioi [50], Mahmudia [51], Sarinasuf [52], Enisala [53], Telița [54], Beștepe [55], Beidaud [56]. Prezența descoperirilor de factură grecească — în majoritatea cazurilor, începînd din secolul al IV-lea î.e.n. — nu indică aici decît o influență economică, o pătrundere a mărfurilor grecești.

În lumina descoperirilor ceramice și numismatice [57], s-au conturat cîteva căi de penetrație economică greco-elenistică în nordul și nord-vestul Dobrogei [58]. Se adaugă apoi constatările făcute în sudul Basarabiei și de-a lungul Niprului, din care rezultă existența unei zone de influență economică a Histriei [59]. Este deja un lucru acceptat acela că penetrația economică — însoțită, fără îndoială, pînă la un anumit punct de cea politică — a Histriei era orientată către nord [60]. Este firesc, în aceste condiții, ca și zona de influență directă, dacă nu și teritoriul

---

[48] S. Morintz, *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 102 (urme de locuire din sec. al IV-lea î.e.n.) ; M. Irimia, *op. cit.* ; E. Oberländer-Târnoveanu, I. Oberländer-Târnoveanu, *Descoperiri de perioadă romană, bizantină și feudală la Babadag*, comunicare prezentată la a XVII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1982 (fragmente de ceramică grecească din sec. IV—II î.e.n.).

[49] Ne referim la locuirea elenistică și autohtonă (sec. IV—III î.e.n.) semnalată în punctul „la cișmea" de G. Simion, E. Lăzurcă, *Peuce*, 8, 1980, p. 37—39.

[50] E. Oberländer-Târnoveanu, I. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 77—142 (ceramica greacă : p. 81).

[51] I. Oberländer-Târnoveanu, *Peuce*, 8, 1980, p. 60—63 (descoperirile de epocă greacă).

[52] Cercetări P. Alexandrescu (inedite) ; cf. M. Irimia, *op. cit.*, p. 102—103.

[53] M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 21 și n. 11 (urme de așezare de „aspect Sarinsauf" din sec. VI—V î.e.n.). Necropola getică : G. Simion, *Peuce*, 2, 1971, p. 63—129 ; idem, în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 143—163 ; idem, *Peuce*, 6, 1977, p. 49—57.

[54] G. Simion, *Peuce*, 6, 1977, p. 57—72 (necropolă getică — sec. al II-lea î.e.n.).

[55] Idem, *ibidem*, p. 31—47 (cetățuie databilă în sec. IV—III î.e.n.).

[56] G. Simion, E. Lăzurcă, *op. cit.*, p. 37—54 (cetățuie getică din sec. al IV-lea î.e.n.).

[57] Primul studiu de sinteză în această direcție a fost întreprins de V. Pârvan, *La pénétration...*, p. 23—47. Pentru descoperirile monetare grecești și semnificația lor, vezi B. Mitrea, *Studii clasice*, 7, 1965, p. 143—167 ; E. Oberländer-Târnoveanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 59—87. O sinteză cu privire la așezările getice și la influența exercitată asupra acestora de coloniile grecești : M. Irimia, *Pontica*, 13, 1981, p. 66—118.

[58] Vezi căile distinse de M. Irimia, *op. cit.*, p. 80 pe valea Teliței și Taiței către Dobrogea de nord-vest și pe valea Hamangiei către Topolog, precum și cea, mai puțin cercetată, dar indicată de descoperirile monetare, pe valea Slavelor, spre zona dealurilor Niculițelului și, mai departe, spre Isaccea (E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 65).

[59] Exemplul cel mai concludent este grădiștea de la Roxolani (P. Alexandrescu, *Studii clasice*, 12, 1970, p. 149—156), identificată de autorii cercetării cu anticul Nikonium. Materialul arheologic și, mai ales, abundența monedelor histriene demonstrează că este vorba de o colonie a Histriei. Reamintim că tot prin aceeași zonă este menționat în izvoare Ἰστριανῶν λιμήν (Arrian., *Peripl.*, 31 ; Anon. Peripl. Pont. Eux., 16).

[60] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 155—156 ; idem, SCIVA, 25, 1974, 2, p. 215.

Tabel 3

PRINCIPALELE CARACTERE PETROGRAFICE ALE ROCILOR FOLOSITE CA MATERIAL DE CONSTRUCŢIE ÎN CETATEA HISTRIA

Roca	Vîrsta	Compoziţie mineralogică	Structură Textură	Asociaţie fosilă	Sursa
şisturi verzi	proterozoic sup.	cuarţ feldspaţi litice clorit pirită	detritogen stratificat şistuozitate	—	local
calcar algal	jurasic	calcit opal (2%)	structuri biogene peletale lumpale vicclaste	Rhabdocidaris Hemicidaris Plagiocidaris Collyrites elliptica	Ferm. Gura Dobrogei Luminiţa
calcirudit	cenomanian	calcit cuarţ glauconit feldspaţi litice	stratificat	Exogyra columba E. digitata E. haliotidea Pecten Ostrea	Zona Sinoe
calcarenit	turonian-senonian	calcit aragonit cuarţ opal feldspaţi	stratificat bine sortat	Inoceramus labiatus Holaster Micraster	Baz. Babadag
calcar lumaşelic	sarmaţian	calcit cuarţ feldspaţi	vacuolar stratificat	Mactra vitaliana M. podolica M. caspia M. bulgarica Cardium plicatum C. fitoni Irus Dersanum	Palazu Mare Ovidiu

stricto sensu[61] al cetăţii să se fi lărgit în special către zona nordică[62]. În orice caz, considerăm că, în lumina descoperirilor menţionate, chiar dacă insuficienţa cercetărilor de teren îşi spune o dată mai mult cuvîn-

[61] Pentru distincţia între cele două înţelesuri ale termenului de χώρα (în lumina pasajelor din Diod., 11, 91 şi 13, 108, 7), vezi D. Adameşteanu, *Kokalos*, 2, 1956, 2, p. 146—147 ; mai recent, P. Briant, *Klio*, 60, 1978, 1, p. 66.

[62] Aceasta este, de altfel, şi situaţia în epoca romană, atîta cît se poate deduce din hotărnicia consularului M. Laberius Maximus (vezi D. M. Pippidi, *Contribuţii*[2], în special p. 361—371 şi fig. 4 de la p. 361 cu reconstituirile teritoriului histrian propuse de V. Pârvan şi P. Nicorescu). Dacă la sud teritoriul se întinde pînă către rîul Casimcea şi lacul Taşaul, spre nord acesta atinge braţul Sf. Gheorghe. Desigur, „guvernatorul lui Traian n-a făcut decît să «întărească» hotarele recunoscute Histriei în momentul integrării în imperiu" (*ibidem*, p. 371).

tul, zona Mihai Viteazul — Babadag — Jurilovca făcea parte (probabil încă din secolul al VI-lea î.e.n.) din teritoriul histrian [63].

Revenind la problema care ne preocupă, putem, așadar, considera pentru epoca greacă în ansamblu existența a două mari surse de aprovizionare cu piatră : cariera de la Sinoe pentru microconglomeratul cenomanian și zona Mihai Viteazul — Babadag — Jurilovca (punctele mai precise de exploatare n-au putut fi — în actualul stadiu al cercetării — determinate) pentru calcarenitul turonian. La aceste surse se adaugă, evident, și zona cetății propriu-zise, care oferea cantități apreciabile de șist verde, folosit, în special, în construcția locuințelor [64].

La o schimbare, manifestată printr-o lărgire a gamei de surse de piatră și, corespunzător acesteia, printr-o lărgire a zonei de proveniență a rocilor, asistăm în epoca romană. Că exploatarea surselor tradiționale continuă o dovedește zidul roman timpuriu de incintă [65], ale cărui paramente sînt constituite din blochete de calcarenit turonian. Constatăm însă acum, spre deosebire de epocile anterioare, o utilizare masivă a șistului verde în edificii cu caracter public, de exemplu în ansamblul termelor [66]. De asemenea, începe exploatarea surselor de calcar jurasic de la Gura Dobrogei. Această rocă a fost folosită în special în arhitectura domestică de epocă romană.

Cît privește epoca romană tîrzie, sînt folosite absolut toate rocile inventariate pînă acum. În construcțiile mărunte predomină șistul verde, fapt vizibil în special la construcțiile din cartierul de sud-vest al cetății și din sectorul „Domus" (sec. al VI-lea e.n.) [67]. Această rocă se întîlnește — cum era și de așteptat, dată fiind abundența sa la sud de aliniamentul Pecineaga-Camena — la mai toate așezările de epocă romană pînă la sud de Valea Casimcei și la lacul Tașaul [68].

Construcția cea mai impozantă a epocii este, fără îndoială, zidul de incintă tîrziu [69]. În componența acestuia intră calcare jurasice, microconglomerat cenomanian și calcarenit turonian, însă majoritatea blocurilor din parament sînt, după cum am văzut, din calcar sarmațian.

---

[63] Este vorba fie de un teritoriu în sens juridic, fie de o zonă de influență.

[64] Pentru epoca arhaică avem un singur exemplu de locuință, unde, alături de alte materiale de construcție, s-a folosit piatra (locuința nr. 7/1959 din secțiunea XNV, nivelul arhaic III ; vezi S. Dimitriu, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății în epoca arhaică*, în *Histria II*, București, 1966, p. 32—33. Piatra este, în general, rar folosită în epoca arhaică în construcții de locuințe în coloniile nord- și vest-pontice (*ibidem*, p. 33, n. 24). Exemple de locuințe de epocă clasică din șist : M. Coja, *Dacia*, 14, 1970, p. 104 și fig. 3 (locuință din sec. al V-lea î.e.n. din Z_2) ; eadem, în *Histria V. Ateliers céramiques*, București, 1979, p. 26—27 (locuință din sec. al IV-lea î.e.n. cu pereți de șist și calcar) și 41—42. Locuință de epocă elenistică cu ziduri de șist și calcar : eadem, *Dacia*, 14, 1970, p. 108—109 fig. 7—8 ; locuințele din Z_2).

[65] G. Florescu, Gh. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 285—293.

[66] Al. Suceveanu, *Histria VI. Les thermes romains*, Bucarest, 1982, p. 40—53.

[67] I. Stoian, *Sectorul central*, în *Histria. Monografie arheologică*, p. 328.

[68] A. Rădulescu, *Pontica*, 5, 1972, p. 186.

[69] Vezi *supra*, n. 20.

Acesta provine, după părerea noastră, din zona Ovidiu-Palazu Mare, unde calcarul sarmaţian apare amestecat cu depozite cretacice şi jurasice [70]. Este semnificativ faptul că aici va fi fost, după toate probabilităţile, şi un punct de aprovizionare cu piatră a Tomisului [71]. În emplectonul incintei tîrzii de la Histria apare şistul verde; de asemenea, reamintim că, în condiţiile vitrege ale construirii zidului după distrugerea de la mijlocul veacului al III-lea e.n. [72], au fost refolosite, în multe rînduri, inscripţii sau elemente arhitecturale mai vechi [73].

Pentru proveniența calcarenitului turonian la Histria în epoca romană sînt posibile mai multe puncte situate în raza aceluiaşi bazin Babadag, exploatat încă din epoca greacă. Asemenea puncte ar fi însăşi localitatea Babadag [74] şi Zebil [75], dar, mai probabil, cariere apropiate din zona Baia-Mihai Viteazul [76]. De la Jurilovca se ştie că provenea calcarenitul turonian din construcţiile cetăţilor romane de la Argamum şi Enisala [77]. Zona bazinului Babadag făcea, în mod sigur, parte din teritoriul histrian, după cum reiese din horothesia lui M. Laberius Maximus [78]. Din păcate, situaţia arheologică a zonei respective este destul de slab cunoscută în ceea ce priveşte epoca romană. Prin cercetări de suprafaţă s-au identificat însă cîteva aşezări în sectorul Babadag-Baia-Jurilovca, databile în epoca romană (timpurie şi tîrzie) [79], la care se adaugă şi cîteva sporadice descoperiri epigrafice [80]. Adăugăm, cu titlul de ipoteză, posibilitatea existenţei unei exploatări în apropiere de Camena, anticul *Vicus Petra*. Cercetările perieghetice au atras aici atenţia asupra existenţei unei aşezări rurale romane şi bizantine [81]. Toponimul *Petra* (tradus apoi de slavi în *Camena* — numele actual al satului) poate sugera, după părerea noastră, o exploatare a pietrei în zonă.

---

[70] G. Pîrvu, *Carierele din RPR*, Bucureşti, 1964, p. 192—193.

[71] A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 184.

[72] Pentru o prezentare a principalelor puncte de vedere emise cu privire la datarea acestui eveniment, vezi C. Domăneanţu, A. Sion, *op. cit.*, p. 379, n. 12; Al. S. Ştefan, RMM-MIA, 44, 1975, 2, p. 51—52, n. 7—18. Vezi, recent, Vl. Iliescu, în *Romanitas-Christianitas. Untersuchungen zur Geschichte und Literatur der römischen Kaiserzeit. Joh. Straub zum 70. Geburtstag am 18. Oktober 1982 gewidmet*, Berlin-New York, 1982, p. 335—348.

[73] Un exemplu dintre multe altele la D. M. Pippidi, *Contribuţii* [2], p. 463: jilţuri de piatră dintr-un amfiteatru incastrate în zidul de incintă din epoca tîrzie.

[74] A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 185; G. Pîrvu, *op. cit.*, p. 172. Urme de aşezare romană: colectiv, SCIV, 5, 1954, 1—2, p. 110—111; E. şi I. Oberländer-Târnoveanu, comunicare citată la n. 48.

[75] A. Rădulescu, *op. cit.*; G. Pîrvu, *op. cit.*, p. 199—200.

[76] Considerăm că sursele Babadag (Codrul de Sus şi Codrul de Jos) şi Zebil sînt prea depărtate de cetate faţă de puncte similare, care oferă condiţii de exploatare foarte bune şi sînt mult mai apropiate de cetate.

[77] A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 186.

[78] D. M. Pippidi, *Contribuţii* [2], p. 349—385.

[79] Colectiv, SCIV, 1954, 1—2, p. 108—117.

[80] E. Doruţiu-Boilă, *Inscripţiile din Scythia Minor*, vol. 5, Bucureşti, 1930, p. 240—252 (nr. 222—233).

[81] Eadem, *ibidem*, p. 240.

Desigur, studiul de față nu a fost conceput decît ca o primă încercare de sistematizare a datelor de pe teren — geologice și arheologice — în stare să contribuie la o clarificare a problemei sursei pietrei la Histria. De aici și caracterul preliminar al considerațiilor și al oricăror concluzii. Rămîne ca viitoarele cercetări să-și spună cuvîntul, atît din punct de vedere geologic, cît și din punct de vedere arheologic.

CONSIDÉRATIONS PRÉLIMINAIRES SUR LA PIERRE DE CONSTRUCTION EMPLOYÉE À HISTRIA

Résumé

L'étude contient un examen préliminaire des caractères pétrographiques et techniques, ainsi que des sources des matériaux de construction employés à l'époque gréco-romaine à Histria.

Dans la carte géologique de la Dobroudja on distingue trois régions (le Nord, la zone centrale et le Sud), qui présentent une variété appréciable de roches. Les principales roches employées comme matériaux de construction ont été : les schistes verts, qui affleurent surtout à l'intérieur même de la cité, ce qui explique, d'ailleurs, leur utilisation sur une grande échelle dans l'architecture domestique ; les calcaires jurassiques, dont on peut établir la source dans la région de Gura Dobrogei ; le calcaire cénomanien, qui provient de la carrière découverte au bord du lac de Sinoe (dans la presqu'île qui se trouve vis-à-vis de Grindul Lupilor), fait prouvé par les traits pétrographiques communs, ainsi que par la faune fossile y associée ; le calcaire turonien provenant du bassin de Babadag (plus exactement de la zone comprise entre les localités Mihai Viteazul-Babadag-Jurilovca) ; le calcaire sarmatien apporté de la zone comprise entre Ovidiu et Palazu Mare. A côté de ces roches, il y en a aussi d'autres, dont l'emploi fut sensiblement plus réduit. C'est le cas du marbre qui, certainement, n'est pas de provenance locale, mais dont on ignore, pour le moment, l'origine exacte.

On remarque donc que la pierre de construction employée à Histria provient de différents centres où on doit supposer l'existence de carrières exploitées systématiquement. La seule preuve en est, pour le moment, la carrière de la presqu'île de Sinoe. A noter le fait significatif que cette zone a été intensement habitée dès l'époque grecque (sites grecs et romains à Sinoe-Vicus et Sinoe-Zmeica, partiellement fouillés). Quant aux autres centres de provenance des différentes catégories de roches, même les plus éloignés (Gura Dobrogei — environ 20 km vers l'ouest ; Ovidiu-Palazu Mare — environ 40 km vers le sud ; Jurilovca — Capul Dolojman — environ 26 km vers le nord), se situent à l'intérieur du territoire d'Histria ; du moins, c'est ce qui semblent indiquer les trouvailles archéologiques et les sources épigraphiques.

Les périodes où la pierre a été exploitée dans les endroits mentionnés ci-dessus n'ont pas été les mêmes. Aux époques archaïque et classique les constructions en calcaire cénomanien et turonien (les remparts archaïques et classiques, les constructions de la zone des temples) témoignent de la provenance de la pierre du nord de la cité. Ce sont les mêmes carrières qui ont alimenté la cité à l'époque hellénistique. A l'époque romaine, à côté de ces exploitations traditionnelles, débute l'exploitation du calcaire jurassique de Gura Dobrogei ; à l'époque romaine tardive on emploie aussi le calcaire sarmatien de la zone d'Ovidiu-Palazu Mare. Ce sont les murs d'enceinte qui nous offrent le principal témoignage de la présence de ces roches à Histria.

Malheureusement, pour toute l'époque gréco-romaine, on ne dispose, dans les sources écrites, d'aucune indication sur l'exploitation de la pierre dans la Dobroudja, ce qui rend, pour le moment, inutiles toutes considérations sur les méthodes y employées, sur la main d'oeuvre etc. Il est, pourtant, probable que le toponyme *vicus Petra*, mentionné dans une inscription, témoigne de l'existence d'une carrière à l'époque romaine.

Liste des illustrations

Fig. 1. Les schistes verts affleurent même à l'intérieur de la cité et constituent la fondation de beaucoup d'édifices.

Fig. 2. Histria. Aspect textural du calcaire jurassique. X 1.

Fig. 3. Histria. Par la dissolution partielle du calcaire jurassique sont mises en évidence la structure du matériau et une faune relativement riche. Dans l'image on observe une radiole de *Plegiocidaris*. X 1.

Fig. 4. Histria. L'autel de Zeus Polieus, réalisé exclussivement en calcaire cénomanien provenant de la carrière située au bord du lac de Sinoe.

Fig. 5. Histria. Aspect textural du calcaire cénomanien. On observe le caractère lumachellique. X 0,8.

Fig. 6. La carrière de calcaire cénomanien au bord du lac de Sinoe. On observe les dépôts rythmiques de menus matériaux résultés après l'extraction des blocs. Le front de taille se situe dans la partie gauche de l'image.

Fig. 7. Histria. Blocs de calcaire turonien. X 0,1.

Fig. 8. Histria. Calcaire turonien provenant du bassin de Babadag.

Fig. 9. Inoceramus labiatus SCHLOTH provenant des calcaires turoniens.

Fig. 10. Histria. Blocs de calcaire lumachellique sarmatien. X 0,1.

Fig. 11. Histria. Le calcaire lumachellique sarmatien. X 0,5.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA UNOR NECROPOLE CREȘTINE ALE TOMISULUI (II)

C. CHERA-MĂRGINEANU, V. LUNGU

Continuarea lucrărilor de construcții efectuate în orașul Constanța în anul 1982 în arealul ocupat de necropolele tomitane, ne-au oferit posibilitatea continuării săpăturior de salvare, care au pus în evidență un important material arheologic provenit din complexe funerare romano-bizantine. Aceste morminte vin să se adauge altor 50 de lăcașuri sepulcrale săpate și cercetate în anul 1981 [1]. Menționăm că descoperirile în cauză sînt localizate pe bd. Republicii (curtea spitalului vechi), bd. 1 Decembrie 1918 (bl. L52A) și în incinta poștei noi.

TIPURI DE MORMINTE

Acest aspect a fost amănunțit analizat într-un alt articol [2] și de aceea ne mulțumim aici a le aminti numai :

A. Morminte în firidă cu cameră de acces.

B. Morminte simple.

C. Mormînt cu protecție de țigle.

Descrierea complexelor funerare

1. Bd. Republicii (spitalul vechi).

M_1. Dimensiunlie firidei : L =2,00 m, l = 0,90 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 1,50 m, l păstrată = 0,40m ; A = 1,50 m ; țigle la capătul firidei. Schelet deranjat, în sicriu, orientat NE-SV (cap). Fără inventar.

---

[1] V. Lungu, C. Chera-Mărgineanu, Pontica, 15, 1982, p. 175—199.

[2] Ibidem.

M_2. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,10 m, l = 1,20 m ; camera de acces excavată ; A = 1,90 m ; firida conținea două schelete întinse pe spate, unul cu mîinile pe lîngă corp, iar celuilalt nu i s-a putut constata poziția mîinilor în raport cu corpul. Orientarea ambelor schelete : NV (cap)-SE. Fără inventar.

M_3. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,80 m, l = 2,30 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 0,30 m, l = 1,20 m ; A = 2,80 m. Fără țigle la capătul firidei, care conținea 4 schelete fără sicrie, toate cu mîinile pe lîngă corp, orientate V-E (picioare). Inventar : cataramă din bronz (Inv. 31.289), găsită la umărul drept al celui de-al doilea schelet, dinspre N ; brățară din bronz (Inv. 31.290) la încheietura mîinii stîngi a celui de-al treilea schelet, dinspre N.

M_4. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,00 m, l = 0,65 m, î = 0,45 m ; camera de acces excavată ; A = 2,40 m. Firida conținea oasele răvășite ale unui singur schelet, fără sicriu. Orientarea mormîntului : NV-SE. Fără inventar.

M_5. Mormînt simplu. Dimensiunile gropii : L păstrată : 0,80 m, l = 0,90 m ; A = 2,00 m. Oase răvășite, fără sicriu. Orientarea mormîntului : V-E. Fără inventar.

M_6. Dimensiunile firidei : L = 1,80 m, l = 0,90 m ; Dimensiunile camerei de acces : L = 1,90 m, l = 0,70 m. Fără țigle la capătul firidei, care conținea un schelet cu mîinile pe lîngă corp, orientat V-E. Inventar : brățară din bronz către genunchiul stîng ; fragment inel din bronz la mîna stîngă.

M_7. Dimensiunile firidei : L = 2,00 m, l = 1,30 m, î = 0,70 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 2,10 m, l = 0,90 m. O țiglă bloca intrarea în firida care conținea un schelet cu oasele răvășite, orientat V-E (picioare). Inventar : cataramă din bronz cu inscripție (inv. 31288) găsită către mijlocul scheletului.

2. Bd. 1 Decembrie 1918. (Bl. L52 A).

M_8. Mormînt simplu. Dimensiunile gropii : L = 2,20 m, l = 1,30 m ; A = 3,20 m ; țigle la picioarele scheletului, așezate vertical. Schelet așezat direct pe pămînt, întins pe spate, mîinile pe piept, orientat SV (240°) — N E (260°) picioare. Inventar : unguentarium cu corp fusiform și bulb la mijloc găsit în regiunea gambei drepte, irecuperabil (L = 0,25 m ; d. bulb = 0,025 m).

M_9. Dimensiunile firidei : L = 2,10 m, l = 1,65 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 2,00 m, l = 0,75 m ; A = 3,00 m. Țiglă la capătul firidei, care conținea două schelete, fără sicrie, orientate V-E, în poziție întinsă pe spate, mîinile pe lîngă corp. Inventar : unguentarium cu corp fusiform și bulb la mijloc, găsit la glezna piciorului stîng al primului schelet, dinspre sud (irecuperabil) ; inel din aur cu chaton la mîna stîngă a scheletului dinspre N. (Inv. 31854) ; monedă mică, ilizibilă, găsită în regiunea capului scheletului dinspre nord.

M_{10}. Dimensiunile firidei : L = 2,20 m, l = 0,90 m, î = 0,60 m ; A = 3,00 m ; camera de acces excavată. Țiglă la capătul firidei, în care

NR. MORMÎNT	TIPUL MORMÎNTULUI	POZIȚIA SCHELETULUI	NR. SCHELETELOR	INVENTARUL MORMINTELOR: CERAMICĂ	STICLĂ	CATARAME	BRĂȚĂRI	MĂRGELE	INELE	MONEDE
1	MORMÎNT CU FIRIDĂ ȘI CAMERĂ DE ACCES	⊖	1							
2		ⓘ⊖	2							
3		⊖⊖ ⊖⊖	4			●	●			
4		⊖	1							
5	SIMPLU	⊖	1							
6	MORMÎNT CU FIRIDĂ ȘI CAMERĂ DE ACCES	ⓘ	1				●		●	
7		⊖	1			●				
8	SIMPLU	▮	1		●					
9		ⓘⓘ	2		●				●	ILIZIBILĂ
10		ⓘ	1			●				
11		⊖⊖ ⊖▮ ▭▪	8							
12	MORMÎNT CU FIRIDĂ ȘI CAMERĂ DE ACCES	⊖	1							
13		⊖	1		●					
14		⊖⊖ ⊖	3				●			
15		⊖⊖	2		●					
16		ⓘⓘ	2					●		
17		⊖	1	●						
18		⊖	1							
19		CENOTAF								
20	SIMPLU	⊖	1							Constantius II 1
21	FIRIDĂ	ⓘ	1		●					
22	MORMÎNT NEIDENTIFICAT	◉	1			●				
23	MORMÎNT ÎN TIGLE	⊖	1					●	●	

⊖ DERANJAT; ⓘ MÎINILE PE LÎNGĂ CORP; ◉ MÎINILE PE BAZIN; ▮ MÎINILE PE PIEPT; ▭ O MÎNĂ ÎNDOITĂ DIN COT PE PIEPT, IAR CEALALTĂ DE-A LUNGUL CORPULUI; ▭ SCHELET ÎNTINS PE PARTEA DREAPTĂ, CU MÎNA STÎNGĂ SUB BĂRBIE, IAR DREAPTA ÎNTINSĂ PE LÎNGĂ CORP.

se afla un schelet, fără sicriu, în poziție întinsă pe spate, mîinile pe lîngă corp, orientat V (270°)-E (90°). Inventar : unguentarium cu corp globular, gît lung, cilindric și buza inelară (Inv. 31.297), găsit în regiunea capului, în partea stîngă.

M_{11}. Dimensiunile firidei : L = 2,20 m, l = 3,00 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 2,40m, l = 0,65 m ; A = 3,00 m. În firidă au fost găsite 8 schelete, toate orientate V-E, iar pozițiile lor sînt următoarele :

— schelet în poziție întinsă pe spate, mîna stîngă îndoită din cot pe piept, iar dreapta de-a lungul corpului ;
— schelet în poziție întinsă pe spate, mîinile pe bazin ;
— schelet întins pe partea dreaptă, cu mîna stîngă îndoită din cot și pusă sub bărbie, iar dreapta întinsă pe lîngă corp ;
— schelet în poziție întinsă pe spate, mîinile pe lîngă corp ;
— patru schelete din care s-au păstrat craniile și oase răvășite.

Fără inventar.

M_{12}. Dimensiunile firidei : L = 1,70 m, l = 0,80 m ; camera de acces nu a putut fi cercetată ; A = 3,00 m. Două țigle fragmentare la capătul firidei. Schelet fără sicriu, răvășit, orientat V (270°)-E (90°). Fără inventar.

M_{13}. Dimensiunile firidei : L = 2,00 m, l = 0,70 m, î = 0,80 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 1,00 m, l = 0,70 m ; A = 2,50 m. Țiglă la capătul firidei. Schelet răvășit, fără sicriu, s-a putut constata totuși poziția întinsă pe spate, orientat SV-NE. Inventar : unguentarium în formă de amforetă, găsit în regiunea cotului stîng.

M_{14}. Dimensiunile firidei : L = 2,00 m, l = 1,70 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 1,10 m, l = 0,60 m ; A = 3,00 m. Țiglă la intrarea în firidă, care conținea 3 schelete, în sicrie, deranjate, orientate SV (240°)-NE (60°). Inventar : brățară din bronz cu capetele petrecute (Inv. 31.330), găsită în regiunea genunchiului stîng al celui de al doilea schelet, dinspre NV.

M_{15}. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,40 m, l = 2,00 m : camera de acces excavată ; A = 2,50 m. Firida conținea două schelete deranjate, fără sicrie, orientate SV (240°)-NE (60°). Inventar : unguentarium în formă de amforetă (Inv. 31.513), găsit la picioare.

M_{16}. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,50 m, l = 1,50 m, î = 1,00 m. Camera de acces excavată. A = 3,00 m. Două schelete fără sicrie, orientate V-E, cu mîinile pe lîngă corp. Inventar : brățară de bronz cu sîrmă răsucită (Inv. 31.329) la picioarele scheletului dinspre N.

M_{17}. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 1,00 m, l = 0,75 m, î = 0,50 m ; A = 2,50 m. Firida conținea un schelet deranjat, fără sicriu, orientat V-E. Inventar : unguentarium ceramic cu caneluri (Inv. 31.886), la piciorul stîng, jos.

M_{18}. Dimensiunile păstrate ale firidei : L = 0,50 m, l = 1,00 m, î = 0,80 m ; camera de acces excavată ; A = 2,50 m. În firidă au fost

găsite numai picioarele scheletului, fără sicriu, orientat V-E. Fără inventar.

M_{19}. Dimensiunile firidei : L = 2,50 m, l = 1,50 m ; dimensiunile păstrate ale camerei de acces : L = 2,00 m, l = 0,75 m ; A = 2,50 m. Orientarea mormîntului SV (240°)-NE (60°). Cenotaf.

M_{20}. Mormînt simplu. Dimensiunile gropii : L = 1,80 m, l = 1,10 ; A = 3,00 m. Oase răvășite și cuie, ceea ce indică înhumarea în sicriu. Orientarea mormîntului V-E. Inventar : monedă de la Constanțius II.

M_{21}. Dimensiunile firidei : L = 2,10 m, l = 1,50 m, î = 0,80 m ; dimensiunile camerei de acces : L = 1,65 m, l = 0,75 m ; A = 2,20 m. Firida era blocată cu două țigle, iar în spatele lor erau așezate trei pietre informe. Schelet în poziție întinsă pe spate, cu mîinile pe lîngă corp. Orientare : V-E. Inventar : unguentarium fusiform cu bulb la mijloc (irecuperabil), găsit mai sus de genunchi.

3. Incinta poștei noi

M_{22}. Mormîntul era tăiat și răvășit ; de aceea nu a putut fi identificat tipul mormîntului și nici dimensiunile lui. Scheletul era orientat NV-SE, cu mîinile pe bazin (după informațiile lucrătorilor) pe care s-a găsit o cataramă cu armătura în formă de cruce. A = 3,40 m.

M_{23}. Mormînt cu protecție de țigle, așezate peste scheletul unui copil de cca 3—4 ani. N-au putut fi constatate dimensiunile datorită lucrărilor care au răvășit mormîntul și scheletul. Orientarea aproximativă : NV-SE. A = 3,00 m. Inventar recuperat : mărgele bitronconice de culoare verzuie, cu linii circulare de diferite culori ; mărgele inelare, mici, de culoare galbenă. Pl. 2/16, 17.

Inventar : tipuri de obiecte

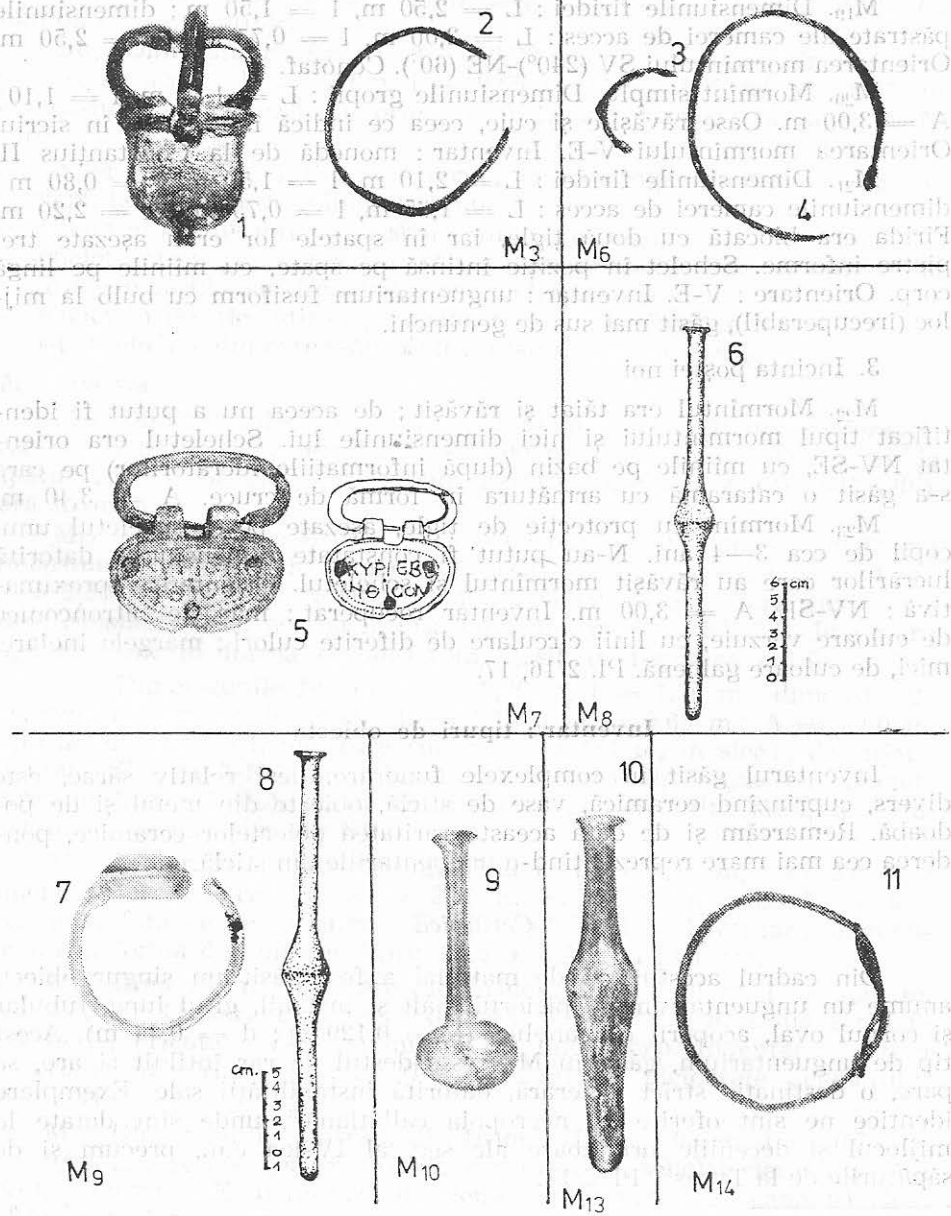
Inventarul găsit în complexele funerare, deși relativ sărac, este divers, cuprinzînd ceramică, vase de sticlă, obiecte din metal și de podoabă. Remarcăm și de data aceasta raritatea obiectelor ceramice, ponderea cea mai mare reprezentînd-o unguentariile din sticlă.

Ceramica

Din cadrul acestui tip de material a fost găsit un singur obiect, anume un unguentarium cu piciorul înalt și instabil, gîtul lung, tubular și corpul oval, acoperit cu caneluri (L = 0,129 m ; d = 0,44 m). Acest tip de unguentarium, găsit în M_{17}, este destul de rar întîlnit și are, se pare, o destinație strict funerară, datorită instabilității sale. Exemplare identice ne sînt oferite de necropola callatiană [3], unde sînt datate la mijlocul și deceniile următoare ale sec. al IV-lea e.n., precum și de săpăturile de la Tyras [4]. Pl. 2/14.

[3] C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 146, pl. XII, M_{167}, M_{204}.

[4] P. Nicorescu, *Tyras*, Dacia, 3—4, 1930—1932, p. 588, exemplar datat în sec. III—IV e.n.

Planșa 1

Vase de sticlă

Materialul vitric poate fi încadrat în trei categorii, și anume :

Unguentarii în formă de amforetă. Un exemplar a fost găsit în M_{13} (L = 0,172 m, d = 0,38 m), iar altul în M_{15} (L = 0,178 m, d_{max} = 0,38 m). Sînt des întîlnite într-o serie de necropole romane tîrzii, cum sînt cele de la Callatis [5], Tomis [6] și Karlovska (Ljubljana) [7]. Pl. 1/10 ; Pl. 2/12.

Unguentarii cu corpul fusiform și bulb la mijloc. Acest tip este reprezentat prin două exemplare găsite în M_8 (L = 0,250 m, d_{max} = 0,25 m) și M9 (L = 0,280 m, d_{max} = 0,30 m), ambele irecuperabile. Analogii pentru acest tip de unguentarii sînt destul de frecvente și menționăm în primul rînd pe cele de la Callatis [8] și Tomis [9], apoi pe cele de la Duras-Europos [10] și din unele colecții muzeale [11]. Contextul arheologic, coroborat cu analogiile enumerate plasează cronologic acest tip de vas în sec. IV e.n., mai precis către jumătatea și deceniile următoare ale acestui secol. Pl. 1/6, 8.

Unguentarium cu corp globular teșit și gît tubular. A fost descoperit în M_{10} (L = 0,120 m, d_{max} = 0,47 m). Exemplare asemănătoare întîlnim în necropola creștină de la Callatis [12], precum și în alte complexe funerare romano-bizantine din sec. IV e.n., cum ar fi cele de la Sagvar [13]. Pl. 1/9.

Obiecte din metal

Din această categorie fac parte cataramele și brățările.

Cataramă din bronz cu inel și armătură ovală. A fost găsită în M_7 și ne reține atenția în mod deosebit deoarece pe placa ovală se află o inscripție constînd dintr-o invocație creștină, ale cărei litere grecești sînt realizate în tehnica punctelor incizate. Inscripția este cuprinsă într-un chenar oval dublu, de asemenea incizat. Investigațiile întreprinse nu ne-au permis identificarea unui al doilea exemplar purtînd această inscripție, deși tipul de cataramă este bine cunoscut. Astfel, ea își găsește analogii la exemplare similare din necropola creștină de la

---

[5] C. Preda, *op. cit.*, p. 201, pl. LXX, M_{178} — mijlocul și a doua jumătate a sec. IV e.n.

[6] M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, București, 1968, fig. 261, 269, sec. IV e.n.

[7] Sonja Petru, Arheoloski Vestnik, 25, 1974, p. 31, pl. VIII, 2, 3.

[8] C. Preda, *op. cit.*, p. 147, pl. XIII, M_{261}.

[9] M. Bucovală, *op. cit.*, p. 152, fig. XI.

[10] C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen (Djakarta), 1957, p. 126, fig. 105.

[11] J. W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1975, pag. 214, pl. 28, fig. 461, 462.

[12] C. Preda, *op. cit.*, p. 147, pl. XIII, M_{222}.

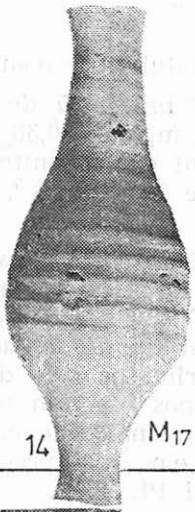
[13] A. Sz. Burger, ActaArch., 18, 1—4, 1966, p. 229, fig. 122, M_{335} ; p. 223, fig. 116, M_{270}.

M15 12

M16 13

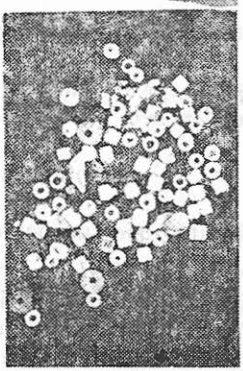
14 M17

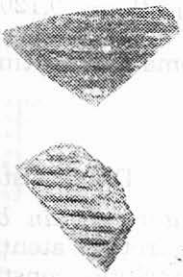
15 M22

16 M23

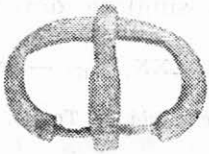
17

18

19

20

Passim

21 M37

Planşa 2

Callatis [14], unde acest gen de cataramă, asociată cu alte elemente de inventar, a fost datată între anii 330—380 e.n. Asemenea catarame ne sînt documentate și în alte necropole romano-bizantine, ca de pildă cele din Pannonia, de la Sagvar [15], Somodorpuszta [16], precum și în zona Rinului, în necropola de la Krefeld-Gellep [17]. Zona sud-dunăreană ne semnalează astfel de catarame la Gorun (Tolbuhin) [18], Varna [19], iar cea nord-dunăreană la Spanțov [20] în Muntenia și Lețcani [21] în Moldova, găsite în complexe funerare aparținînd orizontului cultural Sîntana de Mureș-Cerneahov. Am recurs la toate acestei analogii pentru a obține o încadrare cronologică cît mai precisă, cît și pentru a documenta acest tip de cataramă în sec. IV e.n. E. Keller, coroborînd acest tip de cataramă cu alte obiecte găsite în complexele funerare romano-bizantine, fixează cronologia acestora între anii 340—380 e.n. În consecință, catarama din complexul funerar al necropolei tomitane ar putea fi datată între anii 330—380 e.n., avînd în vedere și celelalte analogii enunțate.

Execuția inscripției de pe armătura cataramei în tehnica punctelor incizate reprezintă o manieră specific creștină, fiind prezentă și pe alte catarame asemănătoare, descoperite în mormintele creștine ale necropolelor Pontului Stîng, Callatis [22] și Tomis [23].

Inscripția de pe placă este următoarea : Κυριε Βοήθισον (Pl. 1/5). Din punct de vedere gramatical, inscripția indică un imperativ aorist, persoana a doua singular, ceea ce s-ar traduce prin „Doamne, ajută" ! Folosirea caracterelor grecești confirmă, ca și celelalte texte creștine, originea orientală a creștinismului din Sciția Mică, unde tradiția greacă s-a păstrat — atît la Tomis, cît și în celelalte orașe vest-pontice — pînă la sfîrșitul antichității.

Expresia „Doamne, ajută" ! apare frecvent în inscripțiile cu caracter creștin din Scythia Minor în perioada romano-bizantină și se întîlnește pe ziduri de incintă, obiecte mărunte, cum ar fi capace de vase, vase, cît și pe construcțiile funerare. Tot la Tomis, întîlnim o astfel de

---

[14] C. Preda, *op. cit.*, p. 149, pl. XV, $M_{352.2}$; pl. XXXV, $M_{364.2}$; pl. LXXVIII, M_{267}.

[15] A. Sz. Burger, *op. cit.*, p. 215, fig. 108, $M_{194/2}$ și p. 219, fig. 112/12, M_{223}.

[16] Idem, Arch.Ért., 1974, 101, p. 67, fig. 3, $M_{16/33}$.

[17] R. Pirling, *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, M_{332}, fig. 14, 9.

[18] I. Vasilicin, Izvestiia-Varna, 14 (19), 1978, pl. IV, 3, p. 115, într-un mormînt de piatră de secol IV e.n.

[19] D. I. Dimitrov, Izvestiia-Varna, 11, 1960, p. 97, fig. 4 — cataramă din aur datată în al treilea sfert al sec. IV e.n.

[20] B. Mitrea, C. Preda, *Necropolele de secol IV e.n. din Muntenia*, București, 1966, p. 207, fig. 3, sec. IV e.n.

[21] C. Bloșiu, Arh. Mold., 8, 1975, p. 266, fig. 29/2, M_{34} — a doua jumătate a sec. IV e.n.

[22] C. Preda, *op. cit.*, p. 176, pl. XLVI, 6 — cataramă cu placă ovală pe care se află un pește incizat din puncte și linii într-un chenar realizat în aceeași tehnică — sec. IV e.n. ; C. Iconomu, Pontica, 2, 1969, pag. 105, fig. 24.

[23] N. Cheluță-Georgescu, Pontica, 10, 1977, p. 254—260, pl. I, 1-1a, sec. VI e.n. ; I. Barnea, *Arta creștină înRomânia*, 1979, vol. I, p. 234, pl. 99/2.

invocaţie pe două blocuri de calcar din sec. IV şi respectiv V—VI e.n. [24]. Expresii identice sau similare ne sînt documentate la Histria [25], în necropola romano-bizantină de la Callatis [26], precum şi la Ulmetum [27]. Dacă inscripţiile trecute aici în revistă au o datare destul de relativă şi incertă, inscripţia de pe catarama găsită la Tomis este bine datată şi este posibil să fie anterioară multor inscripţii conţinînd această expresie şi enumerate aici *.

Cataramă din bronz cu inel oval şi lăcaş pentru fixarea capătului superior al spinului, armătura cu jumătatea inferioară semicirculară, prevăzută cu o mică proeminenţă. A fost găsită în M_3, acest tip de cataramă fiind datat în sec. VI e.n., iar analogiile cele mai apropiate ne sînt semnalate în necropolele tîrzii de la Callatis [28], Histria [29] şi Piatra Frecăţei [30]. L = 0,034 m. Pl. 1/1.

Cataramă cu inel oval şi armătura sub forma unei cruci. Catarama este prevăzută cu un lăcaş pentru fixarea capătului superior al spinului, care la partea sa inferioară prezintă o proeminenţă. Piesa a apărut în M_{22} şi are o lungime de 0,04 m. Crucea are braţele lăţite către capete, care sînt uşor arcuite spre interior. Pe braţele crucii se află şase cerculeţe dispuse tot în formă de cruce. După forma inelului, catarama se datează în sec. VI e.n., iar analogiile cele mai apropiate, în privinţa formei inelului, le întîlnim în necropolele tîrzii de la Histria [31], Piatra Frecăţei [32] şi Callatis [33]. Cît priveşte armătura sub formă de cruce a cataramei, o bună asemănare poate fi stabilită cu cruciuliţa de aur de la Histria [34]. Investigaţiile întreprinse ne-au prilejuit găsirea unei ana-

[24] Em. Popescu, *Inscripţiile din sec. IV—XIII descoperite în România,* Bucureşti, 1976, p. 42—43, nr. 7 — bloc dreptunghiular din piatră care a făcut parte din zidul de incintă al cetăţii Tomis şi purtînd invocaţia „Doamne Dumnezeule, ajută cetăţii refăcute ! Amin !" — sec. VI e.n. şi p. 45 ; nr. 10 — bloc de calcar datat în sec. VI e.n. cu inscripţie „Doamne, ajută altarului creştinilor !"

[25] Ibidem, p. 158—159, nr. 128 — fragment de capac de chiup datat în sec. V—VI e.n. cu inscripţia „Ajută, Doamne !", lectură propusă de I. Barnea, şi p. 156, nr. 120, fragment de capac de vas cu inscripţia „Doamne, ajută. Amin !. — sec. V—VI e.n.

[26] C. Preda, *op. cit.,* p. 82, M_{316} cu boltă şi dromos, datat în prima jumătate a sec. V e.n. ; pe peretele de sud al dromosului se află inscripţia κὺρ(ι)ε βοηθ(ι)

[27] V. Pârvan, Ulmetum, 2, p. 352—353, fig. 10 (desen), în ARMSI, tom XXXVI, 1913—1914 — capac de lut datat în sec. V—VI e.n. şi purtînd inscripţia „Doamne, ajută !".

* La Odessos, în necropolă de sec. VIII—XI, inel cu inscripţia KYPIE BOHΘH

[28] C. Preda, *op. cit.,* p. 164, pl. XXXIV, 3 — datată cu o monedă de aur de la Iustinian.

[29] P. Alexandrescu, Histria, II, 1966, p. 534, pl. 102, fig. XVI [8] — datat în sec. VI e.n.

[30] P. Aurelian, Materiale, 8, p. 580, fig. 15, 16 — datate în sec. VI e.n.

[31] P. Alexandrescu, loc. cit.

[32] P. Aurelian, loc. cit.

[33] C. Preda, *op. cit.,* p. 164, pl. XXXIV, 2.

[34] I. Barnea, *op. cit.,* p. 228, pl. 96.

logii foarte apropiate — o cataramă de execuție identică din Crimeea — dar datată în a doua jumătate a sec. VII e.n. [35]. Pl. 2/15.

Trecem acum la prezentarea unei alte categorii de obiecte din metal, și anume aceea a brățărilor, în cadrul cărora distingem trei tipuri, descoperite în complexele cercetate.

Brățară cu sîrmă răsucită, găsită în M_{16} (d = 0,056 m). Asemenea brățări se încadrează în necropola callatiană [36] în al doilea și al treilea sfert al sec. IV e.n., ca și la Histria [37]. Pl. 2/15.

Brățară cu capetele petrecute și înfășurate (M_{14}, d = 0,047 m). În funcție de contextul arheologic în care a fost găsită și de analogii poate fi datată în sec. IV e.n. La Callatis [38] acest tip este plasat cronologic în al doilea și al treilea sfert al sec. IV e.n., iar în Pannonia la Sagvar [39] în același secol. Pl. 1/11.

Brățară cu unul din capete lățite (M_3, d = 0,036 m). A fost descoperită cu o cataramă cert datată în sec. VI e.n. Asemănări se pot face cu exemplare din necropola callatiană [40], dar datate cu două secole mai devreme, ceea ce indică o lungă evoluție a sa în timp. Pl. 1/2. Tot din categoria obiectelor din metal fac parte încă două catarame, una simplă, avînd numai inelul și spinul, iar cealaltă păstrînd o parte din armătură. Ambele piese se datează, ținînd cont de tipul acestora, în sec. VI e.n. Aceste piese provin dintr-un context arheologic mai puțin clar, dar este lesne de înțeles că provin dintr-un mormînt de secol VI e.n., zona bd. Republicii fiind foarte cunoscută ca aparținînd unei largi arii de necropole a Tomisului (limita sudică a necropolei de sec. VI e.n.). Pl. 2/20, 19.

Obiecte de podoabă

Mărgele de sticlă, bitronconice, în formă de butoiaș, de culoare verde, cu dungi circulare de diferite culori. La Tomis au apărut într-un context incert, greu databil. Au fost găsite în M_{23}, iar în umplutura sa au fost descoperite două fragmente de ceramică striată de secol VI e.n., ceea ce ar putea constitui un element de datare. Acest tip de mărgele se datează în general în sec. IV e.n., cum este cazul celor din necropola de la Callatis [41] și a celei de la Histria [42]. În alte părți, ca de pildă la Rifnik [43], sînt încadrate cronologic în prima jumătate a sec. VI e.n. Pl. 2/16.

---

[35] S.A., 1, 1971, p. 119, fig. 7, 5 ; vezi și I. Nestor, E. Zaharia, Materiale, 10, 1973, p. 198, fig. 3/5, sec. VI—VII e.n.

[36] C. Preda, *op. cit.*, p. 152, pl. XVIII.

[37] H. Nubar, SCIV, 22, 2, 1971, p. 207, fig. 6/3.

[38] C. Preda, *op. cit.*, p. 153, pl. XIX, M_{184}.

[39] A. Burger, Acta Arch., 18, 1—4, fig. 16, M_{275} și fig. 120, M_{328}.

[40] C. Preda, *op. cit.*, p. 156, pl. XXII.

[41] *Ibidem*, p. 181, pl. LI, $M_{9.1}$.

[42] H. Nubar, *op. cit.*

[43] Bolta Lojze, în Zgodnji svednji vek o Slovenji, Ljubljana, 1967, p. 89—103.

Inel de aur cu chaton (d = 0,03 m), găsit în M_9 împreună cu un unguentarium cu bulb la mijloc. Acest tip de inel este cunoscut în sec. IV şi a apărut pînă acum într-o serie de necropole tîrzii, cum ar fi cele de la Callatis [44] şi Sagvar [45] în Pannonia. Pl. 1/7.

* * *

Majoritatea mormintelor fac parte din necropola a V-a a Tomisului, pe care noi am identificat-o ca fiind prima necropolă creştină, datată în al II-lea şi al III-lea sfert al veacului al IV-lea e.n. [46]. Inventarul funerar descris se încadrează cronologic în limitele de timp propuse de noi, iar moneda de la Constantius II din M_{20} confirmă şi ea limita inferioară a necropolei creştine, şi anume al II-lea sfert al veacului al IV-lea e.n. De asemenea, caracterul creştin al necropolei este întărit şi de catarama cu invocaţie creştină. Referindu-ne la caracterul necropolei, credem că fibula care are piciorul decorat cu o cruce dublă şi capetele lăţite merită o atenţie deosebită şi de aceea inserăm aici un comentariu mai larg [47]. Coroborînd analogiile cu ansamblul inventarului funerar din care face parte fibula în discuţie — catarămă din bronz, mărgele din pastă de sticlă în formă de opt, opaiţ, unguentarium cu corp fusiform şi bulb la mijloc — se ajunge la o datare a mormîntului în a doua jumătate a sec. IV e.n., elementul de datare cel mai sigur fiind catarama din bronz databilă după E. Keller între anii 340—380 e.n. Luînd în consideraţie numai analogiile enunţate, putem data fibula cu decorul crucii în prima jumătate a sec. IV e.n., mai degrabă către sfîrşitul acestei jumătăţi [48]. Nu excludem posibilitatea ca această piesă să fi fost confecţionată şi purtată de defunctul creştin în prima jumătate a sec. IV e.n. pînă în momentul morţii sale survenite la mijlocul sau a doua jumătate a sec. IV e.n. Acceptînd acest raţionament, ar însemna că această piesă este cel mai timpuriu obiect cu reprezentarea crucii ca simbol creştin. În acest caz — ştiindu-se că apariţia semnului crucii pe monumentele creştine începe să se răspîndească de abia în a doua jumătate a sec. IV e.n. — data apariţiei acestui semn în simbolistica creştină ar trebui coborîtă în prima jumătate a acestui secol, poate către sfîrşitul primei jumătăţi. Pl. 2/21.

Din cercetările de pînă acum, limitele necropolei creştine de sec. IV e.n. sînt următoarele : la nord intersecţia dintre Bd. 1 Decembrie 1918 cu str. Stabilizării, la sud Bd. Republicii, iar la vest Bd. 1 Decem-

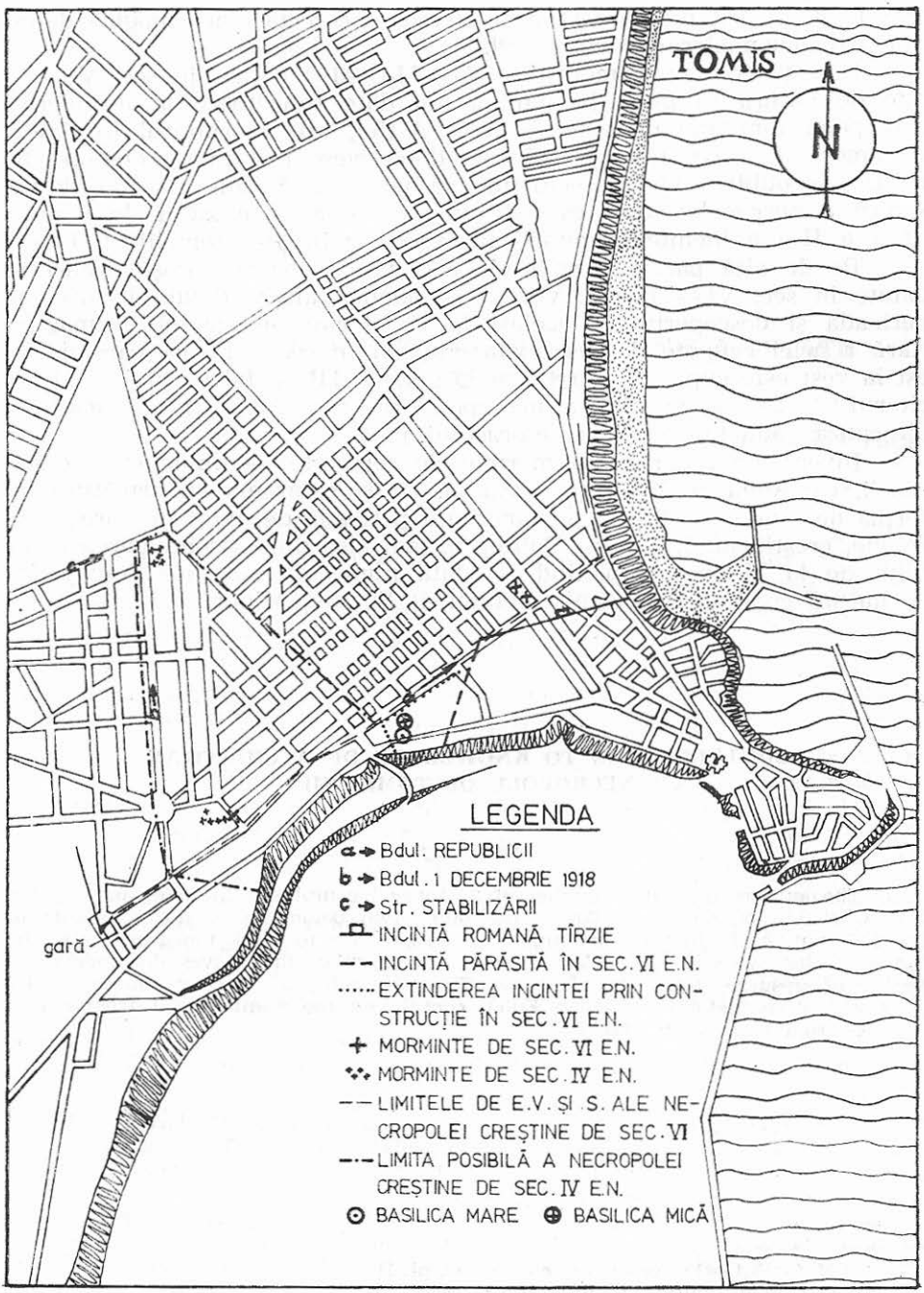
[44] C. Preda, *op. cit.*, pl. XXV.

[45] A. Sz. Burger, *op. cit.*, p. 216, fig. 109, $M_{197.5}b$ cu monede datate 355—361 ; p. 224, fig. 117, $M_{283.3}b$; p. 227, fig. 120, $M_{328.3}$.

[46] V. Lungu, C. Chera-Mărgineanu, *op. cit.*, p. 198.

[47] Pentru descrierea şi analogiile privitoare la fibula în cauză vezi V. Lungu, C. Chera-Mărgineanu, *op. cit.*, p. 191—193, pl. 6, 28.

[48] Numai la Apahida ne este documentată o fibulă de tip Zwiebelknopffibel ce are decorat semnul crucii pe picior, dar este datată în a doua jumătate a sec. al V-lea e.n.

TOMIS
N
gară
LEGENDA
a → Bdul. REPUBLICII
b → Bdul. 1 DECEMBRIE 1918
c → Str. STABILIZĂRII
INCINTĂ ROMANĂ TÎRZIE
INCINTĂ PĂRĂSITĂ ÎN SEC. VI E.N.
EXTINDEREA INCINTEI PRIN CONSTRUCȚIE ÎN SEC. VI E.N.
MORMINTE DE SEC. VI E.N.
MORMINTE DE SEC. IV E.N.
LIMITELE DE E.V. ȘI S. ALE NECROPOLEI CREȘTINE DE SEC. VI
LIMITA POSIBILĂ A NECROPOLEI CREȘTINE DE SEC. IV E.N.
BASILICA MARE
BASILICA MICĂ

Planșa 3

brie 1918. La est nu au fost încă efectuate cercetări arheologice datorită clădirilor moderne existente. Pl. 3.

Descoperirea unor morminte (M_3, M_{21}, M_{22}) datate în sec. VI e.n. este de natură să pună în lumină noi date referitoare la întinderea necropolei tomitane din sec. VI e.n. Astfel, atît mormîntul în firidă și cameră de acces (M_3), cît și cele două piese (catarame) descoperite pe Bd. Republicii vin să confirme că pe această linie se afla limita sudică a necropolei, care este destul de aproape de zidul de incintă (faza a II-a a incintei tomitane tîrzii construită din temelii)[49]. Pl. 3.

Pe de altă parte, mormintele cercetate în curtea Poștei mari și datate în sec. VI—VII e.n. vin să se adauge altora datate în aceeași perioadă și descoperite în același loc[50], oferindu-ne astfel o imagine clară a ariei ocupate de necropola creștină în sec. VI e.n., care de la est la vest este cuprinsă între actuala gară C.F.R. și faleza plajei „Muncitorul[51]". Limita nordică a necropolei nu a putut fi încă surprinsă din cauza clădirilor moderne ale orașului. Pl. 3.

Inventarul funerar din mormintele cercetate — fibula cu decorul crucii, catarama cu invocație creștină, cît și catarama cu armătura în formă de cruce — vine să documenteze perioada de avînt pe care noua religie, creștinismul, o ia în Dobrogea, mai ales după promulgarea edictului de la Milan, completînd totodată numărul celorlalte descoperiri de natură creștină din Tomis și implicit Scythia Minor.

CONTRIBUTIONS TO KNOWLEDGE OF A CHRISTIAN NECROPOLE OF TOMIS (II)

Summary

The authors present a number of 23 funeral complexes, 21 being part of the first Christian necropole of Tomis, the other two belonging to the necropole of the 2nd cent. A. D. In the same time, the authors try to mark topographically the limits of the two necropoles. The funeral inventory of the graves documents the period of upsurge, taken by the new Christian religion in Dobrudja especially after the promulgation the Milan Edict, completing the number of Christian discoveries from Tomis and Scythia Minor.

[49] N. Cheluță-Georgescu, *op. cit.*, p. 259, pl. II.
[50] C. Cîrjan, Pontica, 3, 1970, p. 383—388.
[51] N. Cheluță-Georgescu, *op. cit.*, p. 258.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE PE VIA FORENSIS A CETĂȚII TROPAEUM TRAIANI

A. PANAITESCU

Campania de săpături arheologice sistematice desfășurată în luna iunie a anului 1982 în sectorul D al cetății Tropaeum Traiani [1] a urmărit clarificarea unor aspecte privind stratigrafia acestei suprafețe din incinta așezării mai sus amintite, pe de-o parte, și cercetarea unei locuințe aflate pe latura de est a Viei Forensis, pe de alta.

Rezultatele le considerăm interesante, fie că ele confirmă și îmbogățesc descoperirile anterioare, fie că aduc date noi privind viața de la Tropaeum Traiani în epocile romană și romano-bizantină.

În vederea realizării acestor obiective am început executarea pe latura de est a Viei Forensis, a unor sondaje stratigrafice ce urmăresc existența în zona respectivă a locuirii din veacurile anterioare sec. IV e.n. și am trecut la efectuarea de cercetări în carourile DC5 și DC6 [2] în vederea obținerii unei imagini mai clare asupra locuirii din zona respectivă.

În legătură cu primul aspect precizăm că sondajul stratigrafic efectuat în caroul DC1 relevă o situație interesantă în legătură cu stratigrafia acestei porțiuni din suprafața așezării tropaeenilor. Pentru o mai bună înțelegere considerăm necesar să reamintim în cîteva cuvinte stratigrafia prezentată în volumul „Tropaeum Traiani. I. Cetatea" [3].

După cum au observat și autorii, platoul din Valea Urluiei, pe care se află cetatea este constituit din loess galben deschis la culoare

---

[1] Vezi în legătură cu sectoarele în care este împărțită suprafața cetății planul din *Tropaeum Traiani. I. Cetatea*, 1979, p. 126 și precizarea noastră în legătură cu denumirea Via Forensis din Pontica, 12, 1979, p. 197.

[2] Precizăm că desființarea martorului dintre DC4 și DC5 a fost necesară în vederea determinării grosimii zidului de nord al încăperii pe care am cercetat-o în cursul acestei campanii. Cît privește numerotarea secțiunilor și carourilor ea este în detaliu prezentată în raportul nostru publicat în Materiale, XIII, 1980, Oradea.

[3] Cap. 2 — p. 35—45.

aflat la —4,50 m față de nivelul actual de călcare. Această situație o avem în zona porții de est. Începînd de la adîncimea mai sus amintită cei care au redactat volumul respectiv disting următoarele nivele de locuire :

N I — are o grosime de 0,30—0,50 m, este de culoare brună închisă și conține o mare cantitate de cenușă și cărbune. Acest nivel cuprinde fragmente ceramice dacice și romane la care se adaugă zgură de fier. El a fost identificat la turnul 1 al porții de est.

N II — are o grosime de 0,10—0,15 m și este format dintr-un strat de mortar și sfărîmătură de piatră. Nivelul a fost considerat de către autori ca nivel al primei incinte de la Tropaeum Traiani [4]. Peste el se află un strat de pămînt de culoare galben-cenușie pigmentat cu cărbune și cenușă, gros de circa 0,30 m și bogat în material ceramic roman timpuriu.

N III — este format dintr-un strat de sol brun-gălbui, bine tasat și pe alocuri din pavaj de bolovani de dimensiune mijlocie. Este datat cu o monedă de la Septimius Severus [5], iar sfîrșitul său marcat de un incendiu ale cărui urme sînt vizibile și în interiorul cetății.

N IV A — are o grosime de 0,05—0,10 m în interiorul cetății și este format dintr-un strat de pămînt galben bine bătătorit. El corespunde, după autori, tălpii zidului de incintă din partea de est [6].

N IV B — este marcat în interiorul așezării de pietre și pămînt galben bine bătătorit. În perioada de timp ce este cuprinsă în acest nivel are loc, spun autorii, construirea locuințelor extramurane descoperite în zona porții de est [7].

N V — în interiorul cetății se sprijină pe un strat de pămînt de culoare cenușie-gălbuie gros de 0,30—0,40 m care s-a depus sau a fost depus, pe nivelul anterior .Nivelul este marcat prin pămînt tasat sau pavaj din piatră pe care s-au găsit resturi de cenușă și cărbune. Această perioadă de locuire sfîrșește, în zona unde a fost identificat nivelul, printr-un puternic incendiu. Nivelul în discuție este legat de construirea basilicii A și are o grosime de 0,30 m.

N VI A — se așterne peste un strat de umplutură sau de nivelare a straturilor de dărîmătură. Această fază din viața așezării se observă, stratigrafic, pe toată suprafața delimitată de incintă și se găsește imediat sub stratul de dărîmătură ce acoperă cetatea.

N VI B — se distinge numai pe alocuri și este reprezentat de o înălțare cu circa 0,20—0,30 m față de nivelul anterior, realizată din pămînt galben adus și lipit peste depunerile anterioare.

Încercînd o încadrare cronologică a acestor nivele, încadrare destul de dificilă dealtfel în sensul extinderii ei pentru toată așezarea, putem spune că N I ar corespunde sec. I î.e.n. — sec. I e.n. ; N II — sec. II e.n. ; N III — sec. II—III e.n. ; N IV A — sec. III—IV e.n. ;

[4] *Ibidem*, p. 35.
[5] *Ibidem*, p. 35.
[6] *Ibidem*, p. 38, fig. 14.
[7] *Ibidem*, p. 39.

N IV B — sec. IV—V e.n. ; N V — sec. V e.n. ; N VI A — sec. V—VI e.n. ; N VI B — sec. VI—VII e.n.

În sondajul stratigrafic pe care l-am executat în DC1 și care are dimensiunile de 4 × 1 m, adîncimea la care am ajuns fiind de circa 0,80 m de la nivelul de călcare al casetei și 1,80 m de la nivelul actual de călcare al zonei, am identificat începînd de la nivelul de călcare al casetei următoarele nivele : — (vezi fig. 1 și 2) :

1. Pămînt lutos de culoare galbenă-alburie avînd o grosime de 0,16—0,05 m.
2. O lentilă de pămînt galben bătătorit.
3. Pămînt de culoare roșcată cu puternice urme de incendiu avînd o grosime de 0,27—0,18 m.
4. Pămînt de culoare galbenă cu o grosime de 0,20—0,17 m.
5. Strat de mortar cu pietriș avînd o grosime de 0,06—0,03 m.
6. Pămînt brun ce conține fragmente ceramice dacice și romane.

În profilul de vest al secțiunii (Fig. 2) situația este asemănătoare, cu adaosul că pe stratul de pămînt galben ce suprapune stratul de mortar și pietriș se sprijină două blocuri de piatră și o bază de coloană aflată la 0,82 m de fundația zidului ce mărginește latura de nord a casetei DC1 (Fig. 3). Șanțul fundației acestui zid taie toate nivelele

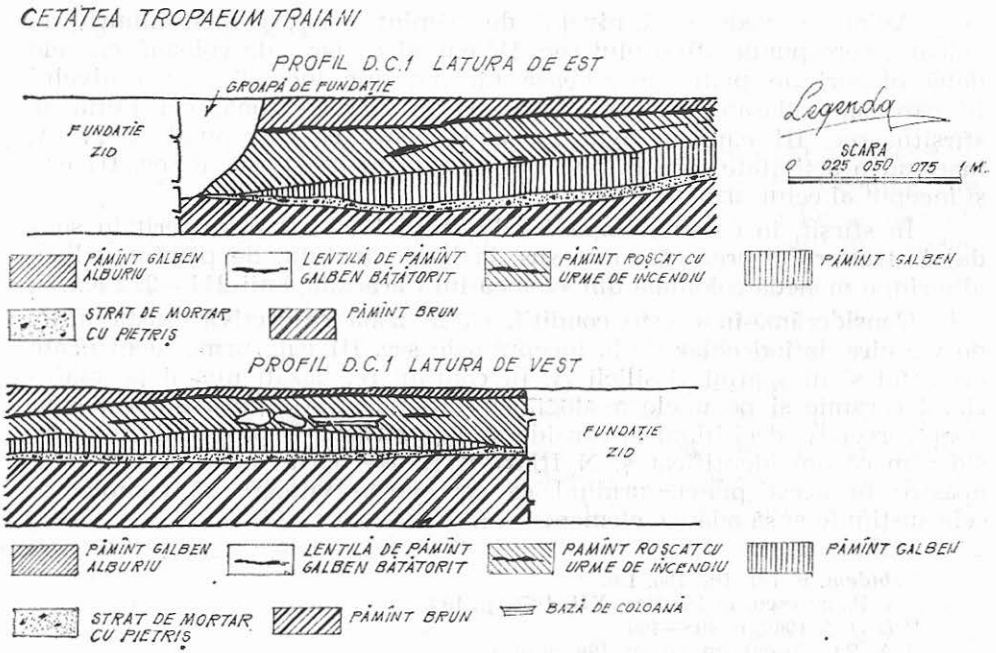

Fig. 1 și 2. Cetatea Tropaeum Traiani — profil DC1, latura de est (sus) și latura de vest (jos).

pînă la pămîntul de culoare brună ce conține fragmente ceramice dacice și romane.

Baza de coloană este lucrată în calcar de culoare gălbuie și are următoarele dimensiuni : D = 0,40 m, I = 0,15 m. Aspectul piesei este deosebit de frumos și proporționat dovedind o lucrătură îngrijită. O bază de coloană asemănătoare a fost găsită în porticul de pe latura de sud a Basilicii Forensis, deci în imediata vecinătate a descoperirii noastre [8]. Baza de coloană în discuție cu siguranță că marchează unul din nivelele de locuire din zona de care ne ocupăm. Ea se află (Fig. 2) la baza nivelului de pămînt de culoare roșcată cu puternice urme de incendiu.

Pe nivelul de pămînt de culoare galbenă alburie a fost descoperită în campaniile trecute o monedă datată în vremea lui Arcadius, anii 383—395 [9]. Aminteam cu acel prilej că a avut loc o refacere în zona centrală a cetății, cînd la anul 386 împăratul Teodosius I a trecut pe drumul Marcianopolis — Tropaeum Traiani în timpul luptelor cu ostrogoții din Delta Dunării [10]. Mai precizam atunci că fundația zidului ce delimitează latura de nord a casetei DC1 este compusă din piatră de dimensiune mijlocie prinsă cu pămînt, asemănătoare fundației Basilicii Forensis descoperită în cursul campaniei din anul 1977 și înscrisă în categoria „zidurilor uscate" [11]. Fundația din DC1, datată în sec. IV e.n., taie deci toate nivelele pe care noi le-am descoperit în anul 1982.

Avînd în vedere că nivelul de pămînt lutos, galben alburiu la culoare, corespunde sfîrșitului sec. IV e.n. și că baza de coloană cu cele două blocuri de piatră marchează un puternic incendiu, prin nivelul în care sînt plasate, putem afirma că în această zonă, cel puțin la sfîrșitul sec. III e.n., au avut loc evenimente ce corespund N IV A, marcînd o activitate constructivă din acești ani de sfîrșit ai sec. III e.n. și început al celui următor.

În sfîrșit, în cursul campaniei din anul 1982 am descoperit în sondajul stratigrafic prezentat mai sus, la baza nivelului de pămînt galben alburiu, o monedă colonială din vremea lui Caracalla, anii 211—212 e.n. [12].

Considerăm, în aceste condiții, că în zona respectivă există urme de viețuire datînd chiar de la începuturile sec. III e.n., urme identificate de altfel și în spațiul Basilicii A. În continuare, bazați numai pe materialul ceramic și pe unele analogii cu situația stratigrafică din celelalte zone cercetate, deci luînd în considerație elementul de probabilitate, considerăm că am identificat și N III și N II. Ne oprim cu considerentele noastre în acest punct, urmînd ca cercetările viitoare să completeze cele susținute și să adauge elemente noi.

---

[8] *Ibidem*, p. 131, fig. 108, 1/8.

[9] A. Panaitescu, în Pontica, XII, 1979, p. 198.

[10] *DID*, 2, 1968, p. 405—406.

[11] A. Panaitescu, *op. cit.*, p. 198, nota 9.

[12] Moneda a fost descoperită la 1,10 m adîncime de la nivelul actual de călcare și a fost bătută la Odessos. Aducem colegei A. Vertan, care a identificat-o, mulțumiri și pe această cale.

Fig. 3. Zid de sec. IV e.n.

Fig. 4. Colțul de nord-est al încăperii din DC5.

Moneda descoperită în sondajul stratigrafic prezentat relevă și un alt aspect important din viața economică a așezării tropaeenilor din sec. al III-lea. Ea vine să completeze imaginea schimburilor economice pe care locuitorii de aici le realizau cu orașele grecești din sud [13].

În legătură cu cea de-a doua problemă pe care ne-am propus s-o tratăm în raportul de față, considerăm necesar să prezentăm situația rezultată în urma cercetărilor din carourile DC5 în special și DC6 în general.

În DC5 am descoperit o încăpere, delimitată la nord de un zid realizat din piatră prinsă cu pământ cu o grosime de 0,80 m, la vest de un altul în care am surprins pragul intrării și la sud de un zid foarte distrus lucrat în aceeași tehnică. Zidul de est se află încă acoperit de profilul de est al casetei. Suprafața încăperii este de circa 22 mp [14].

[13] Reamintim că au mai fost descoperite la Tropaeum Traiani și alte monede emise de orașele din sud cum ar fi, spre exemplu, Marcianopolis, din vremea împăratului Elagabal — vezi Pontica, 9, 1976, p. 185.

[14] Lungimea zidului de nord este de 4 m, cea a zidului de vest este de 5,50 m, cea a zidului de sud este de 4 m.

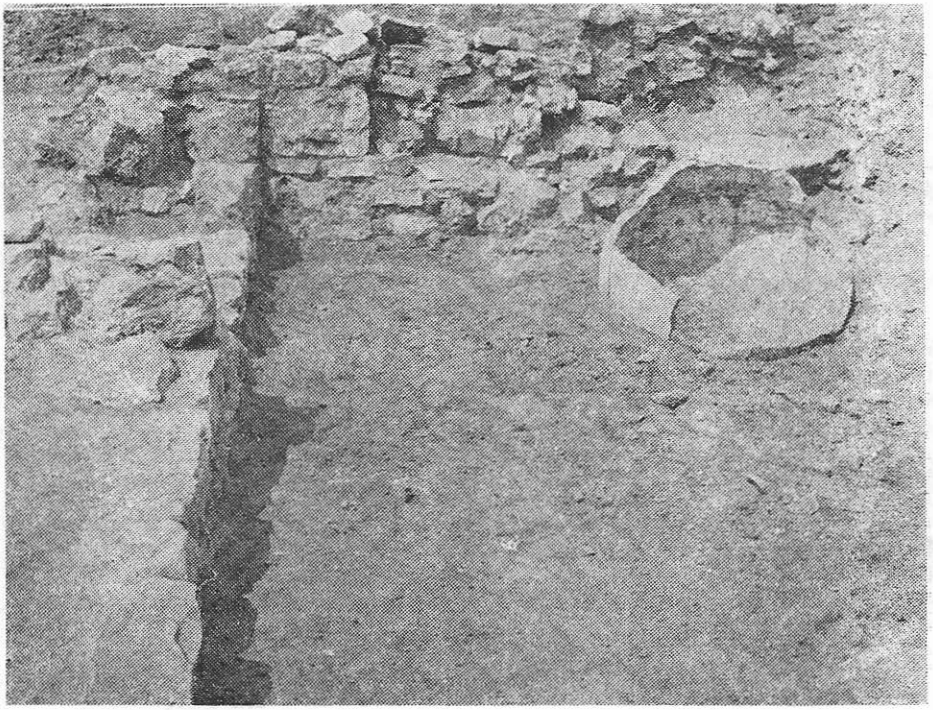

Fig. 5. Încăperea din DC5.

O situație interesantă ce poate lămuri, oarecum, unele din fazele de utilizare a încăperii, o întîlnim în colțul de nord-est al acesteia. Aici există un chiup, de dimensiune mijlocie, care în momentul cînd a fost plasat a necesitat scobirea, în acea porțiune, a zidului de nord al încăperii (Fig. 4). Această fază corespunde, credem noi și cu utilizarea pragului de la intrare. În cazul de față încăperea a existat anterior pentru ca după aceea să fie montat chiupul (Fig. 5).

În timpul cercetărilor au fost descoperite materiale arheologice importante :

— fragmente (două bucăți mari) de chirpic, la 0,25 m de la nivelul actual de călcare ;

— multă olană și cărămidă care, împreună cu materialul ceramic de construcție descoperit în sectorul D, vor constitui obiectul unui studiu aparte ;

— în interiorul chiupului a fost descoperită o fusaiolă fragmentară, confecționată din os, de culoare brună, avînd diametrul de 0,03 m.

[15] *Tropaeum Traiani. I. Cetatea*, 1979, p. 192, fig. 174, 10/12.

Forma piesei este emisferică, suprafața plană fiind ornamentată cu trei cercuri incizate și concentrice ce reprezintă chenarul de margine, o bandă ornamentată cu grupuri de cîte trei mici incizii circulare dispuse în triunghi și două cercuri incizate și ele concentrice ce delimitează orificiul central. Un asemenea tip de fusaiolă este datat în sec. VI e.n. și inclus în N VI B [15], deci în acel timp încăperea era locuită ;

— fragment din umărul și corpul unui vas confecționat din pastă de culoare cărămizie avînd ca decor incizii în formă de val pe umăr. În legătură cu acest decor întîlnim analogii chiar la Tropaeum Traiani datate pentru N III (sec. II—III e.n.) [16] și la Sacidava unde un ulcior din pastă cenușie gălbuie, cu corp globular, fund plat și o singură toartă este datat în sec. VI—VII e.n. ; [17]

— o cană confecționată din pastă de culoare cenușie, prezentînd ca decor caneluri pe gît și pe umeri. Vasul are o toartă, fundul plat și o formă bitronconică cu umărul rotunjit și gîtul ușor alungit. Ea a fost descoperită la — 1,30 m de la nivelul actual de călcare ;

— capac realizat din ceramică de culoare cărămizie gălbuie avînd în pastă pietriș mărunt ca degresant. Piesa prezintă unele deformări pe margine și are diametrul egal cu 0,08 m.

În DC6, în timpul cercetărilor (pe care le vom continua în campaniile viitoare) au fost descoperite următoarele piese arheologice semnificative :

— opaiț realizat din pastă de culoare alburie. Rostrumul este alungit și șănțuit, ansa plină străbătută de două caneluri, discul ornamentat cu vrejuri, iar umărul cu același motiv vegetal. Piesa are următoarele dimensiuni : L = 9,5 cm, l = 6,5 cm, î = 3,5 cm și este datată în prima jumătate a sec. VI e.n. [18] ;

— ansă de opaiț, realizată tot din pastă de culoare alburie, reprezentînd o figură zoomorfă, probabil un cap de taur. Prin analogie o putem data în sec. VI e.n. [19] ;

— monedă din vremea lui Justinian, anii 546—547 e.n., găsită în martorul dintre DC5 și DC6, la 0,30 m de la nivelul actual de călcare.

Este prematur să tragem concluzii privind fazele de locuire din această zonă a așezării de la Tropaeum Traiani. Cert este că aici, în sectorul D al cetății și cu siguranță și în celelalte s-a desfășurat o intensă viețuire pe parcursul secolelor III—VII e.n.

---

[16] *Ibidem*, p. 184, fig. 152, 5/8.

[17] C. Scorpan, în Pontica, 8, 1975, p. 287, tip F, pl. 7, 11, 12. Decor asemănător mai întîlnim pe ceramica din sec. VII e.n., existentă la Muzeul de istorie națională și arheologie Constanța.

[18] Datarea a fost făcută, la fața locului, de către I. Barnea căruia îi mulțumim și pe această cale.

[19] *Tropaeum Traiani. I. Cetatea*, 1979, p. 192, fig. 173, 9/6.

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN AUF DER VIA FORENSIS DER BURG TROPAEUM TRAIANI

Zusammenfassung

Der Verfasser schildert in diesem Bericht die vorläufigen Ergebnisse der systematischen archäologischen Forschungen in der Burg Tropaeum Traiani (Adamclisi). Es wurden hinsichtlich der Schichten der Burg die dem 4. Jh. u.Z. vorangehenden Wohnschichten erwähnt, in denen römische und dakische Keramik und eine Münze aus der Zeit des Kaisers Caracalla, Jahre 211—212 u.Z., entdeckt wurden. Danach werden einige keramische Materialien und Knochenreste beschrieben, die in einem Raum auf der Via Forensis entdeckt wurden ; eine Spinnwirtel aus dem 6. Jh. u.Z., ein Fragment von einem Gefäss mit wellenförmigen Inzisionen auf der Schulter, ein Öllämpchen aus der ersten Hälfte des 6. Jh. und eine Öllämpchenscheibe mit zoomorpher Darstellung aus derselben Epoche.

All das sind, wie der Verfasser meint, Beweise für die starke Bewohnung der Siedlung von Tropaeum Traiani in den Jahrhunderten 2—7 u.Z.

UN TEZAUR DE MONEDE BIZANTINE DESCOPERIT LA CONSTANȚA

BUCUR MITREA

Pe teritoriul municipiului Constanța s-a descoperit pe la finele anului 1929 [1] un tezaur de monede bizantine de bronz. Amănunte în legătură cu punctul și împrejurările în care acest important document numismatic a ajuns la cunoștința noastră se păstrează în arhiva Institutului de arheologie din București [2]. După informațiile oficiale consemnate în actele aflate la dosar, reiese că descoperirea s-a făcut pe terenul ce aparținea în acel timp fermei Școlii normale din localitate [3]. Sînt păstrate și unele amănunte topografice : tezaurul s-a găsit în cartierul numit pe atunci Anadolchioi [4], azi cartierul Poporului. Punctul în care s-a descoperit tezaurul este și el menționat [5]. Sînt cunoscute și împrejurările. Desfundînd terenul pentru a fi plantat cu vie, lucrătorul Dionisie Jurov a dat peste o oală ce conținea monede. Cantitatea de monede a fost apreciată cam la 1,5 kg. Lucrătorul amintit și-a însușit întreaga descoperire și a încercat s-o valorifice la un zaraf, pe nume Mendel

---

[1] Actele de la dosar menționează data de 9 decembrie cînd autoritățile din Constanța au întocmit Procesul-Verbal care se referă la descoperire.

[2] Principalele documente în legătură cu această descoperire sînt cuprinse în Arhiva Muzeului național de antichități, azi Institutul de arheologie, Dosar, 1929/64 din 12 decembrie ; 153/68 verso ; 158 din 13 decembrie, precum și Dosar 1930/10, care cuprinde o bună sinteză a împrejurărilor în care s-a făcut descoperirea. Documentul a fost întocmit de Harilau Metaxa, pe atunci subdirector al Muzeului național de antichități și șeful Cabinetului numismatic.

[3] După o altă versiune ce mi-a fost comunicată de profesorul Ioan Gr. Popescu din Constanța, descoperirea monetară s-a făcut pe proprietatea sa. Și noi înclinăm să dăm crezare acestei versiuni, care nu exclude pe cea oficială, ci mai curînd se completează. Cercetări de microtopografie, la nivelul realităților din anul 1929 vor putea duce la identificarea cu precizie a punctului de descoperire.

[4] Pentru moment ne rezumăm că trimitem pentru amănunte topografice la planul general al orașului Constanța, cu precizarea străzii Poporului. Ținem să exprimăm calde mulțumiri lui Adrian Rădulescu, directorul Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța, care la solicitarea noastră a binevoit să ne trimită, cu amabilitate și promptitudine, planul din fig. 1, cu notările cartierului și a străzii.

[5] Actuala strada Poporului.

Lipovici, din Constanța. Între timp aflînd de găsirea tezaurului, conducerea școlii respective, a sesizat autoritățile locale, prin profesorul Ioan Gr. Popescu [6]. Autoritățile la rîndul lor, potrivit legii, au confiscat de la zaraful amintit, cu forme legale, toate monedele, pe care le-au îndrumat apoi la Muzeul național de antichități din București, azi Institutul de arheologie. Aci monedele au fost curățite, identificate, clasificate și catalogate [7].

Din documentele păstrate la dosar reiese că numărul monedelor recuperate cu acel prilej ar fi fost de 383 exemplare. După informații ulterioare, primite de semnatarul acestor rînduri, înainte de 1961, tocmai de la unul din martorii care cunoșteau bine întreaga problemă a descoperirii, profesorul Ioan Gr. Popescu, reiese că D-sa a reținut din monedele aflate un număr de vreo 50—60 de exemplare, valorificate ulterior la anticarul Șapira din București [8]. Acest important lot de monede îl socotim pierdut, cel puțin deocamdată. Pentru studiu ne-a rămas un număr de 383 exemplare.

Potrivit catalogului monedelor din tezaur, întocmit de noi în 1961, distingem trei categorii de monede : un bronz emis de Maximianus (spuriu ?), 252 monede mici de bronz, cunoscute sub denumirea generică de *minimi*. Este vorba de *nummi*, piese în valoare de doi, trei sau mai mulți *nummi*, care au fost emise în a doua jumătate a secolului al V-lea și în continuare și în secolul următor. Ele sînt în general rău păstrate și multe sînt în stare fragmentară. Lor li se adaugă un număr de 130 monede bizantine de bronz, în general bine păstrate. Ele formează baza studiului nostru. Cronologic, acest lot de monede a fost emis de împărații Anastasius, Iustin I și Iustinian. Adăugăm amănuntul că monedele lui Anastasius sînt emise după reforma din 498. Acest ultim lot formează obiectivul cercetării noastre mai adîncite.

Din punct de vedere tehnic monedele au fost descrise în partea a doua a lucrării noastre, sub denumirea Catalogul monedelor. La el vom face mereu aluzie în comentariul nostru pe care-l prezentăm mai jos.

---

[6] După versiunea de la nota 3 terenul pe care s-a descoperit tezaurul ar fi aparținut prof. I. Gr. Popescu, fapt care explică reținerea unui număr de monede despre care va fi vorba mai departe.

[7] A fost întocmită o amplă Notă de inventar, Institutul de arheologie, Dosar, Inventar, Nr. 1162, 17 p. de semnatarul rîndurilor de față.

[8] Informația am primit-o înainte de 1961 din partea profesorului amintit, am trecut-o în nota de inventar citată și noi o reținem ca posibil reală. Dacă o pomenim, o facem pentru implicațiile pe care le are în valorificarea științifică a tezaurului. Prin faptul că din întreaga descoperire au fost reținute și înstrăinate vreo 50—60 exemplare, aceasta înseamnă că piesele în cauză (avînd în vedere scopul urmărit) nu puteau fi decît folles sau, mai puțin probabil și în număr mai mic, demi-folles. Întrucît întreg lotul cu care operăm efectiv numără 130 exemplare, care în marea lor majoritate se încadrează în aceste două nominaluri, atunci masa tezaurului, mai precis cea a celor două principale nominaluri, folles și demi-folles, a fost păgubită cu un procent între 39 și 46 exemplare. De aci și unele prudente rezerve în concluziile pe care le vom formula.

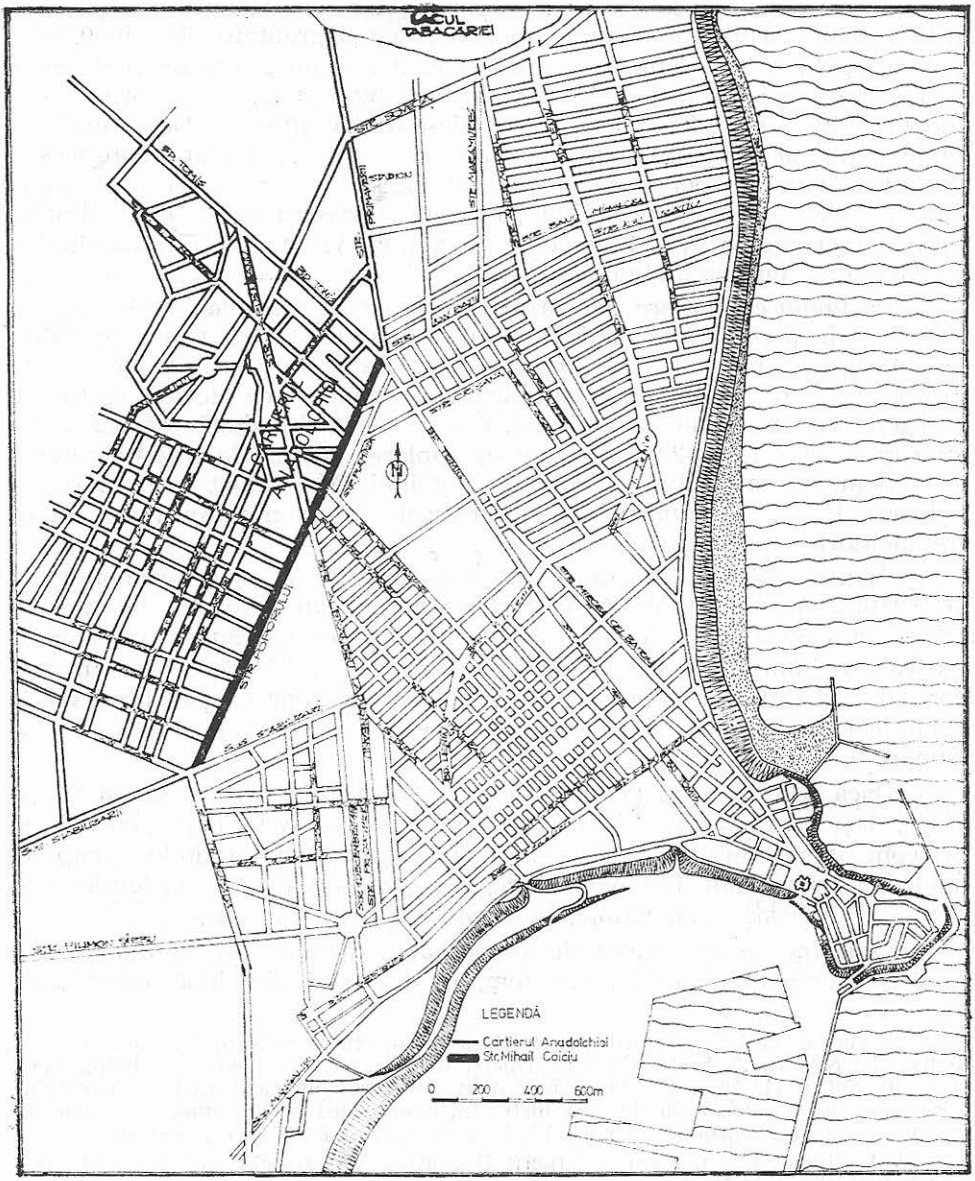

Fig. 1. Planul municipiului Constanța cu cartierul Anadolchioi și str. Poporului, unde s-a descoperit tezaurul.

Mai întîi cîteva cuvinte referitor la „*minimi*“ [9] din tezaur. Cum am menționat deja, starea lor de conservare este precară. De aceea, pentru moment, am încercat o grupare a lor pe categorii de greutăți. Într-o primă grupă am cuprins monedele cu o greutate pînă la 0,50 g. Am înregistrat 34 exemplare. Între 0,50 g și 1,50 g am deosebit două subgrupe : una pînă la 1 g și cea de a doua pînă la 1,50 g. În prima s-au încadrat 130 exemplare, iar în cea de-a doua alte 42. Deci numeric, majoritatea acestor emisiuni mărunte se situează în limitele acestei greutăți. După un cercetător recent al emisiunilor monetare bizantine, am în vedere pe Wolfgang Hahn, am putea avea minimi, 1/288 dintr-o libră, cu greutatea de 1,13 g, ceea ce pentru vremea lui Anastasius ar corespunde unui nominal de 2 1/2 *nummi* [10].

Pe unele exemplare am văzut sau mai precis starea lor de conservare lasă încă să se întrevadă litera A monogramat cum apare de obicei pe măruntele emisiuni ale împăratului. De asemenea se mai poate deslușI, nu fără oarecare greutate, urme de monograme ale lui Iustin sau Iustinian sau poate de la amîndoi. Cît privește alte două categorii, cea cuprinsă între 1,50—2,00 g, cu 9 exemplare, sîntem înclinați, ipotetic, să vedem un multiplu al aceluiași nominal. Mai exact exemplare cu valoarea B, Γ, Δ *nummi* [11]. Un număr de 26 exemplare sînt în stare fragmentară.

Aceste emisiuni monetare mărunte au cauzat vieții economice a Imperiului mari greutăți și numeroase nemulțumiri în cea de a doua jumătate a secolului al V-lea. Ele nu numai că erau greu de transportat, păstrat și manipulat, dar se pretau ușor și la falsificări. Și asemenea contrafaceri întîlnim chiar pe teritoriul Dobrogei, dar nu pe latura maritimă, cel puțin pînă acum, ci pe latura ei vestică, la Izvoarele, pe Dunăre [12].

Dacă primul grup de monede care formează tezaurul de la Constanța, deși în număr de 253 ne-a prilejuit doar o prezentare generală și un comentariu sărac [13], cea de-a doua parte, cel de-al doilea grup de monede, format din 130 exemplare, bine conservate, ne prilejuiește o serie de observații mai ample, pe care le vom expune mai jos.

Vom începe cu starea de conservare, care a fost notată pentru fiecare exemplar în parte. Reținem, că în afară de două exemplare,

[9] Asupra acestei categorii de emisiuni a se vedea Howard L. Adelson and George L. Kustas, A Sixth Century Hoard of Minimi from Western Peloponese, Museum Notes, 11, 1964, p. 159—205. Pentru monogramele care apar pe exemplarele emise de Anastasiu, Iustin I și Iustinian, a se vedea p. 205, unde sînt figurate tipurile principale, însoțite de probabilele atribuiri împăraților de mai sus.

[10] Wolfgang Hahn, *Moneta Imperii Byzantini*, Viena, 1973, vol. I, p. 24, precum și tabelele de la finele volumului.

[11] Adelson și Kustas, loc. cit.

[12] Vasile Culică, Pontica, 5, 1972, p. 367—400.

[13] Monedele din această categorie rămîn să fie investigate în mod adecvat și cu toată atenția cuvenită într-o cercetare viitoare.

numerele 267 și 348, care sînt rău conservate, celelalte sînt satisfăcător, bine sau chiar foarte bine păstrate. În special, exemplarele emise de Iustinian după anul 538 sînt bine sau foarte bine conservate [14].

Varietăți

Am considerat ca atare exemplarele care nu se află înregistrate în publicația de referință DOC.

Astfel, un follis emis de Iustin I în monetăria de la CON (nr. 299) are litera officinei Ǝ (E inversat).

Dintre emisiunile lui Iustinian am remarcat unele variante care constau din forma pe care o are o stea de pe rv. (nr. 326, 328, 329, 336, 373, 375) sau din modul în care sînt eșalonate cifrele care compun anul de domnie (nr. 370, 371 și 380). Un *decanummion* emis de același împărat (nr. 372) nu-i este cunoscut publicației DOC.

Tot aici mai pot fi notate alte două noutăți. Astfel pe un follis emis la Nicomedia de Iustinian I legenda este DNIVTS+NVS (nr. 319). Pe un nominal asemănător, emis de aceiași monetărie, pentru același împărat, sigla atelierului monetar este scrisă în sens invers, o parte în exergă, IN, iar în st. K [15].

Ca observații de ordin tehnic reținem o surfrapare (nr. 295), o dublă batere (nr. 302), precum și „oboseala" matrițelor monetare, care în primul rînd din cauza uzajului lor, dar probabil și din alte motive tehnice, nu s-au imprimat pe porțiuni mai mici sau mai mari, atît pe av., cît și pe porțiunea corespunzătoare de pe rv. (nr. 257, 277, 283, 286, 298, 301, 320, 327, 330-333, 343, 346, 347, 349, 351, 352 și 355).

Observații metrologice

Potrivite prin prizma greutății, monedele emise în numele lui Anastasius pot fi grupate în două emisiuni deosebite. Prima, cuprinsă între anii 498 și 512, se caracterizează prin greutate redusă și modul mic. În această categorie se încadrează trei folles din tezaurul nostru. Ei au greutățile de 8,58 (nr. 263), 8,62 (258) și 9,43 g (nr. 260).

Cea de-a doua emisiune se plasează cronologic între anii 512 și 518. Tezaurul pe care-l studiem conține nouă exemplare care se încadrează în acest răstimp. Din punct de vedere al nominalului, șapte sînt folles, iar două demi-folles. Nominalul M, de 40 nummia, are următoarele greutăți : 18,40 (nr. 254) ; 17,15 (nr. 259) ; 17,12 (nr. 261) ; 16,69 (nr. 257) ; 16,19 (nr. 256) ; 14,57 (nr. 262) ; 13,60 (nr. 255). Cele două exemplare care poartă cifra de valoare K, douăzeci, deci demi-folles, care se încadrează în aceeași emisiune, au greutățile de 7,25 g (nr. 264) ; și 7,79 g (nr. 265).

[14] A se vedea Catalogul monedelor, în special nr. 359 (cu pl. I, 6), 360, 365, 366, pl. I, 7.

[15] În Catalogul monedelor este descrisă sub nr. 322.

Deşi numărul de exemplare de care dispunem în tezaurul de la Constanţa este redus, să vedem cum se încadrează media greutăţii pentru fiecare din cele două emisiuni de tipul M, 40 nummia, în raport cu mediile obţinute în cercetări similare, dar dispunînd de un număr mai mare de exemplare.

Pentru prima categorie de folles de astfel de exemplare, ca de alt fel şi pentru cea de a doua, vom reproduce datele unei specialiste în materie, Cécile Morrisson. Învăţata franceză, ţinînd seama de greutatea a 21 folles studiaţi de A. R. Bellinger, la care mai adaugă alte 41 exemplare aflate în publicaţiile de referinţă ale lui Wroth, Tolstoi, DOC, conchide „on obtient un poid moyen de 8,77 g" [16]. Or media obţinută de cele trei exemplare ale tezaurului nostru este de 8,86 g, care se integrează perfect în greutatea mijlocie obţinută de cunoscuta specialistă franceză. Aceeaşi autoare, rezumă mai departe şi greutatea medie a acelorași emisiuni monetare, dar din etapa 512—518. Şi precizează că se ridică la 16,34 g. La cele şapte exemplare ale noastre greutatea medie este de 16,25 g. Deci observăm o încadrare perfectă în ceea ce priveşte greutatea medie şi a celei de-a doua emisiuni monetare.

Privite cronologic pe împăraţi, cele 130 de monede se repartizează în felul următor : Anastasius cu 12 exemplare (9,23% din tezaur), Iustin I cu 60 (46,15%), iar Iustinian cu 58 (44,61%). (Fig. 2).

Nominaluri

În tezaurul de la Constanţa întîlnim pentru prima dată pe teritoriul Dobrogei [17] într-o descoperire de monede bizantine toate tipurile de nominaluri de bronz emise de atelierele imperiale, în prima jumătate a secolului al VI-lea. Reamintim că am pomenit mai sus de existenţa în cuprinsul tezaurului a nu mai puţin de 252 minimi, în cea mai mare parte slab conservaţi, unii fragmentari, dar sub care se ascund exemplare de unul, două, trei *nummia*. Cercetări atente viitoare, folosind procedee moderne de curăţire şi identificare, vor reuşi să precizeze unele nominaluri mărunte, precum şi numele unora din împăraţii care le-au monetizat. Noi, după cît ni s-a părut, am sesizat atît sigla A, care poate fi atribuită în primul rînd lui Anastasius, dar şi N care

[16] Cécile Morrisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1970, p. 16, nota 5.

[17] Monedele byzantine din secolele V—VII descoperite în Dobrogea au format obiectul a numeroase studii. Amintim cîteva, unde se găseşte bibliografia anterioară : Gh. Poenaru-Bordea, BMI, 40, 3, 1971, p. 51—57. Idem, în Actes du XIVe Congrès international des études byzantines, Bucarest, septembre, 1971, vol. 3, publié 1976, p. 203—211. Idem, Problèmes historiques de la Dobroudja (VIe—VIIe siècles) à la lumière des monnaies byzantines traitées par des méthodes statistiques. Pact, vol. 5, 1981, p. 365—377. Pentru situaţia de la Dinogetia, a se vedea Bucur Mitrea, Pontica, 7, 1974, p. 49—72. Cf. Idem, Actes du 8ème Congrès international de numismatique, New York, Washington, 1973, Paris-Bâle, 1976, p. 451—453. Pentru Histria, a se vedea C. Preda şi H. Nubar, *Histria, III, Descoperiri monetare, 1914—1970*, Bucureşti, 1973, p. 78—85 şi 198—233.

ne îndrumă pentru vremea lui Iustin I sau a lui Iustinian [18]. Pe unul din exemplare se distinge clar sigla B, deci valoarea de două nummia, emis, foarte probabil de Anastasius [19]. Este descris sub nr. 315. Un alt nominal, *pentanummion*, a fost precizat în trei exemplare : unul emis de Iustin I și două de Iustinian (nr. 314, 373 și 374). Nominalul de zece nummia, *decanummmion*, apare într-un singur exemplar, emis sub Iustinian (nr. 372).

Alt nominal care apare în tezaurul nostru este demi-follis-ul, notat cu cifra K, indicînd valoarea de 20 nummia. Îl găsim monetizat în două exemplare sub Anastasius, 11 în timpul lui Iustin I și 12 sub Iustinian. În total 25 exemplare. După cît se pare numărul de asemenea nominaluri în tezaur este relativ redus, chiar mic.

Nominalul de departe dominant este cel cunoscut sub denumirea de follis. Este întîlnit în nu mai puțin de 100 exemplare. Pe împărați acest nominal se repartizează în felul următor : Anastasius cu 10 exemplare, Iustin I cu 47, iar Iustinian cu 43.

Pentru a scoate în evidență rolul predominant al acestui nominal, follis, în acumularea din tezaur este suficient să amintim că toate celelalte nominaluri la un loc, inclusiv minimii, nu constituie decît 19,5 folles, deci abia a cincea parte din totalitatea folles-urilor păstrați în tezaur. Faptul acesta, după toate probabilitățile, ne arată că avem de a face cu un tezaur de acumulare, în care s-a păstrat și au fost tezaurizate în primul rînd și în mare cantitate nominalul maxim. N-au lipsit nici celelalte subdiviziuni, dar toate sînt prezente în număr și cantități inferioare.

Monetăriile

Piesele din tezaurul nostru au fost bătute în atelierele monetare ale imperiului care se aflau în activitate în acea vreme. Potrivit sub acest aspect situația se prezintă în felul următor :

CON	109	exemplare	83,85%
THE	1	„	0,77%
NIK	15	„	11,54%
CYZ	3	„	2,31%
ANT	1	„	0,77%
?	1		0,77%
Total	130	„	100%

Pe baza datelor de mai sus putem conchide că atelierul monetar al capitalei Imperiului bizantin, Constantinopolul, este acela care punea la dispoziția Scythiei Minore monedele de care avea nevoie, în proporție de aproape 84%. După atelierul monetar din Constantinopol un rol des-

[18] H. Adelson și G. Kustas, *loc. cit.*, p. 205.

[19] W. Hahn, *op. cit.*, p. 24 și tabela Anastasius, Kupfer.

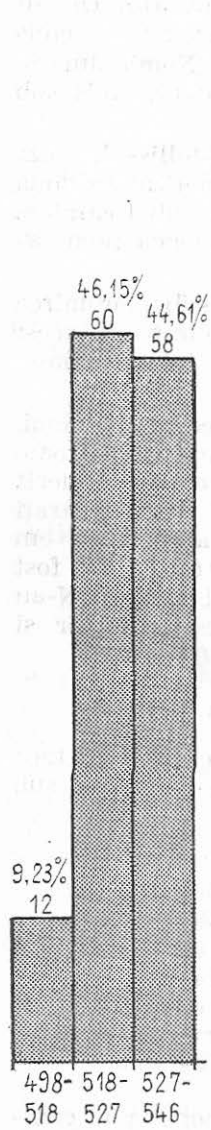

Fig. 2. Diagramă cu repartizarea monedelor pe împărați.

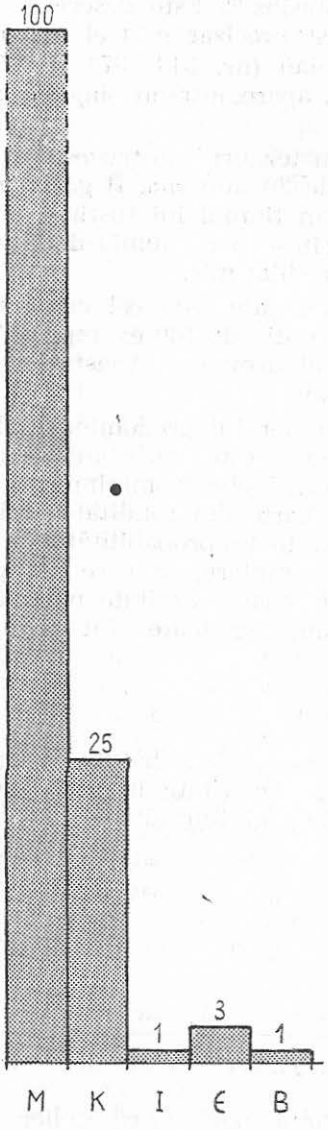

Fig. 3a. Diagramă cu repartizarea monedelor pe nominaluri.

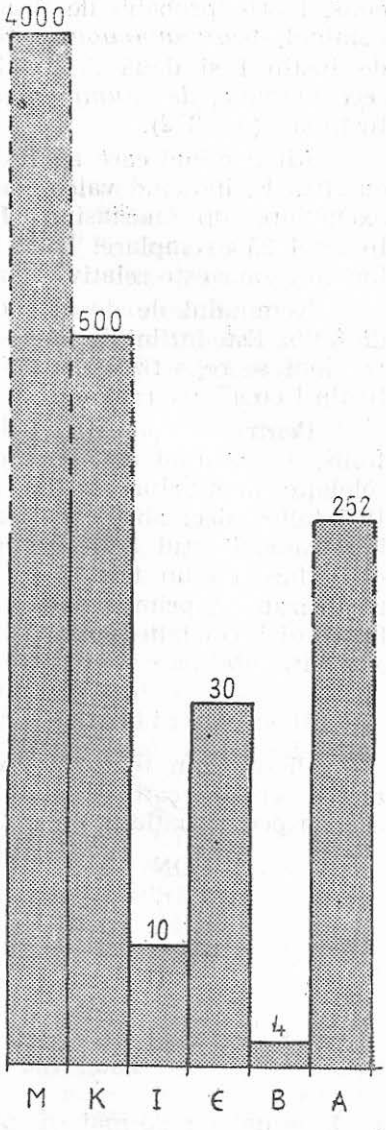

Fig. 3b. Diagramă cu nominalurile transformate în minimi.

tul de important l-a avut cel din Nicomedia, care participă cu 11,54% din numerar. Restul atelierelor monetare, în descoperirea noastră, apar ca avînd un rol cu totul minor. Pentru a vedea dacă datele pe care ni le oferă tezaurul nostru au o valoare semnificativă pentru întreaga regiune avem nevoie ca aceste date să fie comparate cu altele similare din aceeași regiune. Pentru moment cunoaștem situația din două cetăți : Histria și Dinogetia, la care se adaugă o situație generală a unei astfel de categorii de monede aflătoare la Cabinetul numismatic al Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța [20]. Le menționăm mai jos, pentru a avea termen de comparație.

	Histria			Dinogetia			Scythia Minor
	1 Anast.	2 Iustin	3 Iustinian	1.	2.	3.	
CON	14	15	53	6	7	9	****
THE	—	—	1	—	—	1	**
NIK	1	2	7	1	—	6	***
CYZ	—	—	3	—	—	—	*
ANT	—	—	2	1	—	1	

Din examinarea comparativă pe care ne-o oferă datele expuse mai sus reies unele constatări ce se cer subliniate. Mai întîi notăm că deși avem de a face, pe de o parte cu un tezaur, cum este cel de la care pornim, iar pe de altă parte cu material monetar recuperat din două cetăți bizantine deosebite ; și, în sfîrșit, cu monede provenite din teritoriul Scythiei Minore, strînse într-o colecție a cabinetului din Constanța, toate acestea prezintă unele caractere comune. În fiecare din aceste complexe domină de departe monedele bătute în atelierele monetare din Constantinopol. Acestei monetării îi urmează cea din Nicomedia, dar la distanță mare de precedenta. Îi succede apoi monetăria din Kyzikos, pe cînd celelalte două, Thessalonic și Antiohia au o prezență mai mult simbolică în aprovizionarea cu numerar circulant a Scythiei Minore.

Ni se pare interesant să ne oprim în final asupra modului în care se orînduiesc cronologic monedele lui Iustinian în tezaurul ce ne-a reținut atenția. Desigur, avem în vedere doar pe cele care sînt datate prin anii de domnie ai împăratului. În acest scop am întocmit

[20] Gh. Poenaru-Bordea, art. cit., Pact, 5, 1981, p. 376—377. Pentru circulația monedei bizantine la nord de Dunăre, a se vedea Constantin Preda, SCIVA, 23, 1972, 3, p. 375—415.

situația de mai jos, notînd în primul rînd în ordine cronologică anii în care au fost emise monedele și apoi numărul de exemplare :

539/40	3	exemplare
541/2	4	„
542/3	1	„
543/4	2	„
544/5	1	„
545/6	2	„

Din situația de mai sus reiese că monedele datate ale împăratului Iustinian prezente în tezaur se succed, deci au afluit, într-o anumită suită continuă, fără vreo întrerupere, care să ridice probleme și să ceară explicații. Cele mai recente monede din descoperire sînt două demifolles (numerele 370 și 371). Ambele se datează în anii 545/6. Exemplarele amintite ne conduc la încheierea că tezaurul a fost îngropat în anii 545/6 sau imediat după această dată. Izvoarele literare, dar și cele epigrafice nu pot furniza pentru această dată informații care să documenteze un eveniment militar, o invazie, care să explice tăinuirea tezaurului [21]. Dacă asemenea știri lipsesc, să vedem ce ne pot spune alte descoperiri monetare, tezaure și aflări izolate, mereu de pe același pămînt al Dobrogei sau chiar de la nord de Dunăre.

Informațiile de cari dispunem azi mai cunosc un singur tezaur ce conținea monede de bronz emise numai de împăratul Iustinian. Acel tezaur s-a descoperit la Satu Nou [22], jud. Constanța și nu în jud. Tulcea, cum figurează în informația primară, și cum continuă și azi în

[21] Din bogata bibliografie care tratează problema incursiunilor populațiilor aflate în migrație, pentru o informare generală a se vedea Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, p. 416 și urm. Ca studii speciale menționăm J. Jouroukova, Byzantino-bulgarica, III, 1966, p. 255—262. Pentru unele tezaure de monede bizantine din secolul al VI-lea, descoperite la Sadovetz, a se vedea J. Jouroukova, în Mélanges de numismatique, d'archéologie et d'histoire offerts à Jean Lafaurie, Paris, 1980, p. 273—280.

[22] Singura informație de care dispunem referitor la acest tezaur este cea consemnată de Const. Moisil, BSNR, XI, nr. 22, 1914, p. 55. O dăm în întregime. „La Satu Nou (jud. Tulcea) între ruinele de pe malul Dunării, V. Ursăchescu a găsit în 1912, 25 monede de aramă de la împăratul Iustinian. Monedele erau așezate sub o piatră în ruinele zidului înconjurător". Cu privire la preciziunile geografice și arheologice, așa cum reies din cele relatate mai sus, observăm că localitatea Satu Nou, jud. Tulcea, nu este situată pe malul Dunării, ci pe al unei prelungiri a lacului Babadag, la circa 20 km (în linie dreaptă) sud de orașul Tulcea. În plus, ziduri de cetate romană nu par să fie cunoscute în localitate. În schimb, tot în Dobrogea, se mai află o altă localitate, cu exact același nume, Satu Nou, dar care este situată în județul Constanța. Această ultimă localitate este așezată într-adevăr în apropierea Dunării, iar cetatea cu ziduri bizantine se află chiar în apropierea malului Dunării. În ceea ce ne privește înclinăm pentru această identificare, cu corectarea și justificarea geografică și arheologică de mai sus. În cercetările recente asupra tezaurelor de monede bizantine din Dobrogea sînt menținute informațiile lui Const. Moisil.

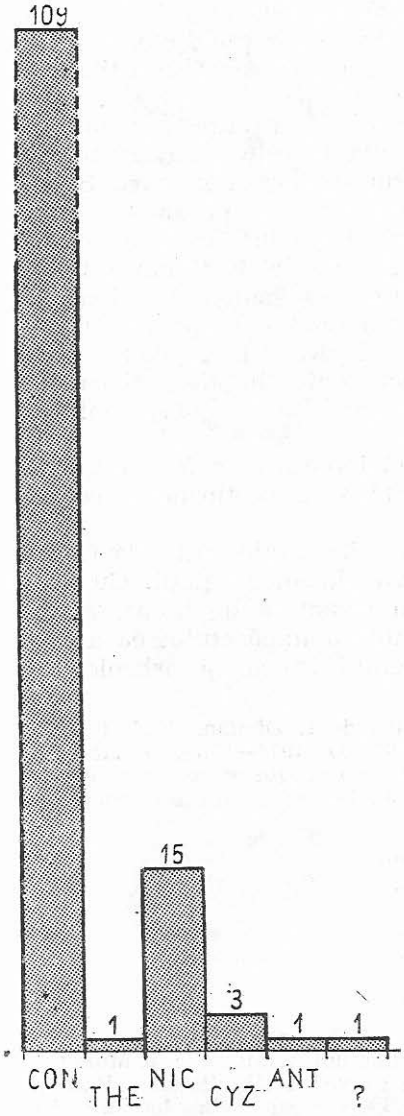

Fig. 4. Diagramă cu repartizarea monedelor pe monetării.

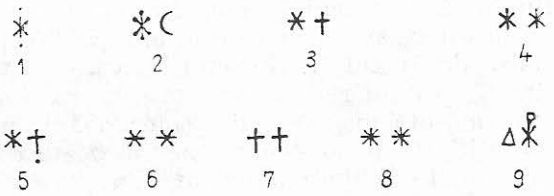

Fig. 5. Stele, cruci și simboluri pe monedele din tezaur.

literatura de specialitate. Tot ce știm despre el este că cuprindea 25 monede de bronz, emise, toate, de împăratul Iustinian. Din păcate un inventar al descoperirii, o precizare cronologică a acestor emisiuni, ne lipsește. Totuși, este de reținut faptul, semnificația de ordin general, că un al doilea tezaur monetar se încheie tot cu monede de la Iustinian. Și, un element în plus, care nu trebuie pierdut din vedere și nici minimalizat, că a fost găsit la baza zidurilor de incintă ale unei cetăți bizantine, de data aceasta de pe malul Dunării, cea de la Satu Nou, jud. Constanța.

Dacă tezaurul de la Satu Nou a păstrat cu străşnicie secretul structurii lui cronologice, să încercăm să vedem dacă există o cezură în înșirarea cronologică a monedelor lui Iustinian descoperite în cîteva mari centre bizantine cercetate pe pămîntul Dobrogei. Avem în vedere situația de la Histria, precum și cea ilustrată de monedele aceluiași împărat în colecțiile Cabinetului numismatic al Muzeului din Constanța. În ceea ce privește Histria [23], monedele împăratului Iustinian afluesc an de an pînă la 543/4, după care urmează o întrerupere. Afluxul lor, al monedelor, va fi reluat începînd cu anul 547/8. Situația este aceeași atît pentru nominalul M, cît și pentru K. Ne grăbim să adăugăm, în această ordine de idei, că aceeași întrerupere se observă și în unele tezaure de monede care conțin exemplare de la Iustinian și au fost aflate la nord de Dunăre, respectiv la vest de

[23] H. Nubar, la Constantin Preda și H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare, 1914—1970*, București, 1973, p. 203—204.

fluviu, la Gropeni [24], jud. Brăila. Într-adevăr monedele lui Iustinian din acest tezaur se opresc la anul 544/5, pentru a continua apoi cu cele emise de Justin II. Structura acestui tezaur nu credem că constituie o simplă întîmplare. Ea reflectă o situație din Scythia Minor. Într-o anumită măsură monedele din colecția Muzeului din Constanța [25] nu ne vin în sprijinul constatărilor noastre, poate datorită faptului că constituie o colecție. În schimb posedăm, din partea arheologilor Alexandru Suceveanu [26] și a colaboratorului său Constantin Scorpan, o prețioasă observație, care merită să rețină atenția noastră. Pe scurt, este vorba de sesizarea la șantierul Histria a unei monede de la Iustinian într-un strat de incendiu [27]. Moneda de bronz se datează în anii 543/4. Deci în preajma datei de 545/6 indicată de îngroparea tezaurului nostru. Toate cele expuse mai sus ne îngăduie să formulăm ipoteza că în jurul acestei date avem de înregistrat un puternic impact venit din afară și care a avut efecte dezastroase, deși trecătoare, pentru provincia de graniță a Imperiului.

Dacă situația este așa, atunci o anumită ipoteză ce a fost avansată în legătură cu refacerea zidurilor de incintă și a bastioanelor cetății Tomis, poate fi și ea reluată.

Încă din 1915 Vasile Pârvan [28] publica o inscripție găsită la Constanța, inscripție care pomenește de refacerea zidurilor cetății. Cu acel prilej Vasile Pârvan pomenea de o monedă bizantină de bronz, aflată la picioarele zidului. Pe baza anilor de domnie a împăratului ea a fost datată în anii 547/8. Ion Barnea [29], cunoscutul istoric și arheolog al

---

[24] Tezaurul a fost publicat pentru prima oară de I. Dimian, SCN, 1, 1957, p. 193—194. Mai recent, Octavian Iliescu, BSNR, 67—69 (1973—1975), p. 115—116, ne dă un inventar tehnic al celor 47 piese aflate în tezaur. Din acestea zece exemplare au fost emise în timpul domniei lui Iustinian. Ele se eșalonează cronologic în felul următor :

539/40	2	exemplare
540	1	„
540/1	2	„
541/2	2	„
542/3	1	„
543/4	1	„
544/5	1	„

Tezaurul continuă apoi cu exemplare bătute sub Iustin al II-lea.

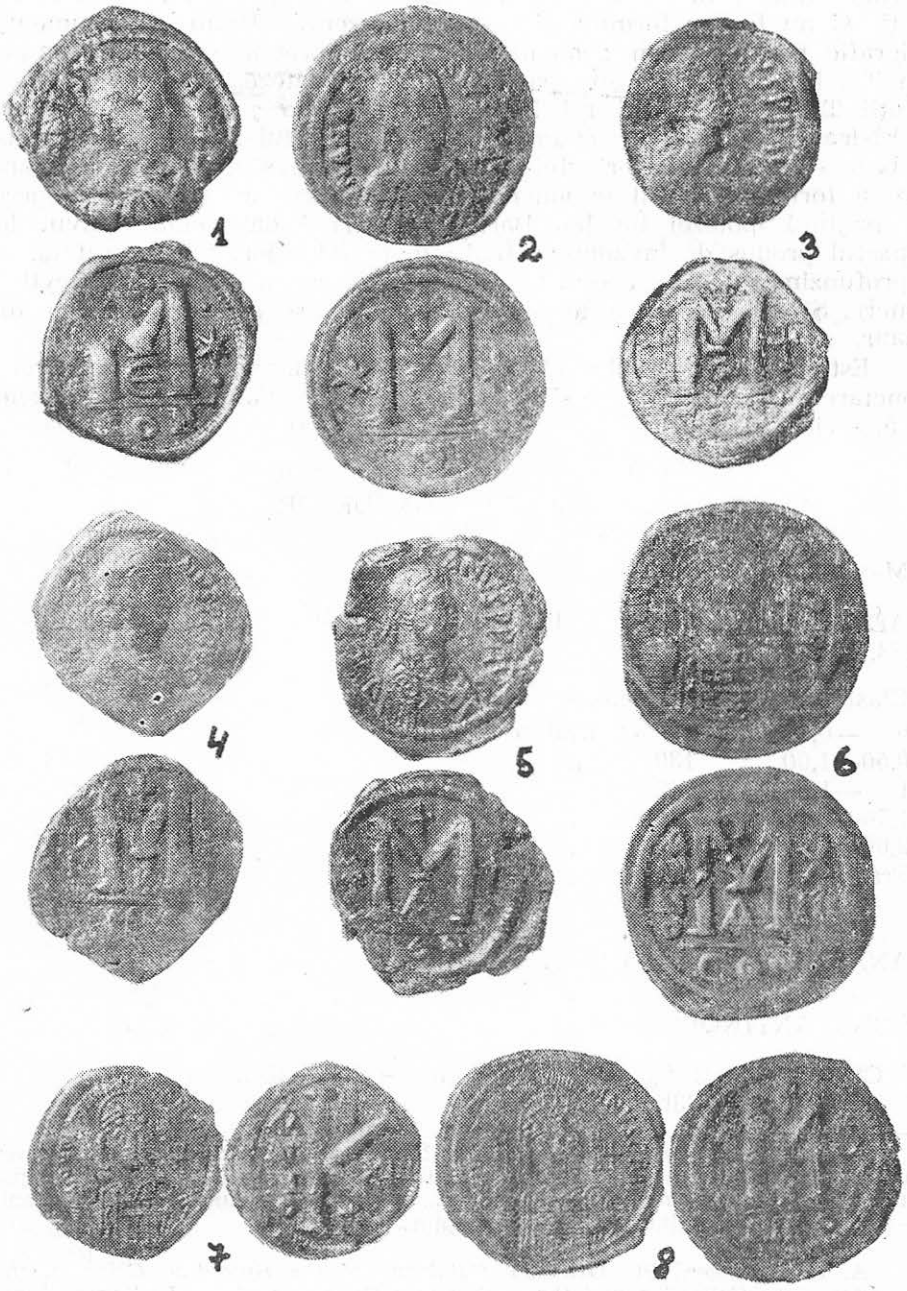
[25] Pentru monedele bizantine din colecția Cabinetului numismatic al Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța a se vedea Gh. Poenaru Bordea, Problèmes historiques de la Dobroudja (VIe—VIIe siècles) à la lumière des monnaies byzantines traitées par des méthodes statistiques, Pact, 5, 1981, p. 365—377. Pentru aspectul special care ne interesează acum, a se vedea același, Actes du XIVè Congrès international des études byzantines, vol. 3, București, 1976, p. 203—213. În special p. 212, unde monedele sînt eșalonate cronologic și numeric pe fiecare an de domnie al împăratului Iustinian.

[26] Alexandru Suceveanu, Constantin Scorpan, Pontica, 4, 1971, p. 167 și Gh. Poenaru Bordea, ibid., 4, 1971, p. 326 și 332—333, nr. 35—39.

[27] Aceiași, ibid.

[28] Vasile Pârvan, Zidul cetății Tomis, Anal. Acad. Rom., Mem. secț. ist. seria II, t. XXXVII, p. 415—450.

[29] Ion Barnea, *op. cit.*, p .423—424.

Pl. I. Monede de bronz din tezaur.

Scytiei Minore, face un pas mai departe. Este adevărat, cu fină discreție și nu fără a formula și o subtilă rezervă. Amintind documentul epigrafic pe care l-am pomenit mai sus, împreună cu altele similare din Tomis, dar și din alte părți, inclină să dateze refacerea zidurilor cetății Tomis în timpul lui Iustinian, în prima jumătate a secolului al VI-lea [30]. Noi vedem aici influența documentului monetar care a stat la baza concluziilor istoricului Dobrogei romane și bizantine. Tezaurul care a format obiectul expunerii noastre aduce un argument concret în sprijinul ipotezei lui Ion Barnea, precizînd data cînd a avut loc impactul produs de invadatori, schițînd, în felul lor, atît suprafața, cît și profunzimea pe care acesta l-a avut pentru orașele și așezările Scythiei Minore. Și data aceasta este 545/6, an cu care se încheie monedele din tezaur.

Este o dovadă în plus că de la cercetarea amănunțită a tezaurelor monetare ne putem aștepta și la alte încheieri de natură istorică, economică, socială și politică.

CATALOGUL MONEDELOR

1. Maximianus.

AE 4,21 g ; 26 mm. Coh [2] ? RIC, ?

2-253. Minimi

Clasificați după greutate, se prezintă astfel :

0 —0,50 g	34	exemplare
0,50—1,00	130	„
1 —1,50	42	„
1,50—2,00	11	„
2,00—3,00	9	„
Fragmente	26	„

ANASTASIUS 498—518 12 ex.

CONSTANTINOPOL

254. CON, M, off. B, fig. 5/4 ? ↙ 18,40 g ; 34 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 19, 23b.1.

[30] Ibid. „La Tomis, trei inscripții în limba greacă atestă despre refacerea zidurilor cetății în prima jumătate a secolului al VI-lea, cel mai probabil în timpul lui Iustinian". Iar ceva mai departe, adaugă... „O monedă a lui Iustinian, din anii 547—548, s-a găsit chiar lîngă zidul cu inscripție..."

[31] *Prescurtări :*

DOC : A. R. Bellinger,, Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and the Whittemore Collection. A. R. Bellinger, Anastasius I to Maurice (491—602)*, Washington, 1966. *off :* Officina. C = conservarea ; b = bună ; f = foarte ; p = puțin ; s = satisfăcător ; sl = slab ; t = tocit.

255. CON, M, off., B, fig. 5/4. ↙ 13,60 g ; 30,5 mm. C.b.t. Pl. I.1.
DOC, 1, p. 19, 23b.1 și urm.

256. [C]ON, M, off. E, fig. 5/8. ↙ 16,19 g ; 34,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 22, 23, j. 2, tip gen.

257. CON, M, off. E, fig. 5/4. ↓ 16,69 g ; 34,5 mm. C.s. Imprimarea tiparului monetar este necompletă.
DOC, 1, p. 21, 231, tip gen.

258. [CO]N, M, off. Δ, fig. 5/8. ↓ 8,62 g ; 26 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 15, 20 d.1.

259. [C]ON, M, off. E, fig. 5/8. ↓ 17,15 g ; 32 mm. C.b.t. Pl. I.2.
DOC, 1, p. 22, 23j.2.

260. [CON], M, off. ? fig. 5/8. ↙ 9,43 g ; 23 mm. C.s.
DOC, 1, p. 15, 20a, tip gen.

261. CON, M, off. ? fig. 5/4. ↓ 17,12 g ; 35,5 mm. C.s.
DOC, 1, p. 18, 23a. 1, tip gen.

262. [CON], M, off. B, fig. 5/4. ↙ 14,57 g ; 32,5 mm. C.s.
DOC, 1, p. 19, 23 b.1.

263. CON, M, off. ? fig. 5/2. ↓ 8,58 g ; 22,5 mm. Perioada a doua.
DOC, 1, p. 15, 20a.1, tip gen.

264. CON, K, off. E. ↓ 7,25 g ; 27 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 24, 24g.1.

265. CON, K, off. E. ↓ 7,79 g ; 27,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 24, 24g.1.

IUSTINUS I 518—527

Constantinopol

266. CON, M, off. A, fig. 5/3. ↙ 17,43 g ; 32,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 40, 9a.2.

267. CON, M, off. A. fig. 5/3. ↙ 11,02 g ; 29,5 mm. C. rea avers.
DOC, 1, p. 40, 9a.1.

268. [CON], M, off. A, fig. 5/4. ↗ 16,60 g ; 33 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 39, 8a.3.

269. CON, M, off. A, fig. 5/5. ↘ 16,58 g ; 31,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 40, 9a.1.

270. CON, M, off. A ? fig. 5/5. ↓ 15,55 g ; 31,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 40, 9a.1.

271. CON, M, off. A, fig. 5/5. ↓ 10,81 g ; 29 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 40 9a.1.

272. CON, M, off. A, fig. 5/6. ↓ 17,80 g ; 30 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 39, 8a.1.

273. C[ON], M, off. A ? fig. 5/4 ?, 5 ? ↓ 13,39 g ; 30,5 mm. C.b.t. Imprimarea tiparului monetar pe rv. este defectuoasă.
DOC, 1, p. 40, 9a.1, tip gen.

274. CON, M, off. A, fig. 5/6. ↙ 16,95 g ; 32,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 39, 8a.2.

275. CON, M, off. A, fig. 5/4. ↙ 15,67 g ; 31 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 39, 8a.3.

276. CON, M, off. A, fig. 5/4. ↘ 15,44 g ; 33 mm C.s.t.
DOC, 1, p. 39, 8a.3.

277. CON, M, off., B, fig. 5/3. ↓ 16,80 g ; 30 mm. C.b. Tipar „obosit" și imprimarea defectuoasă pe jumătatea superioară a av. și partea respectivă de pe rv.
DOC, 1, p. 39, 8b.1.

278. CON, M, off. B, fig. 5/5. ↗ 14,64 g ; 30,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 40, 9b.1.

279. [CON], M, off. B, fig. 5/5. ↙ 16,54 g ; 31,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 40, 9b.1.

280. CON, M, off. B, fig. 5/4. ↓ 14,75 g ; 31 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 39, 8b.1.

281. CON, M, off. B, fig. 5/4. ↙ 15,79 g ; 30 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 39, 8b.1.

282. CON, M, off. B, fig. 5/4. ↗ 17,49 g ; 32 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 39, 8b.1.

283. CO[N], M, off. B, fig. 5/5 ? ↗ 15,12 g ; 32,5 mm. C.s.t. Imprimarea tiparului monetar este parțială.
DOC, 1, p. 40, 9b.1 (?).

284. [CO]N, M, off. Γ, fig. 5/4. ↗ 16,52 g ; C.b.t.
DOC, 1, p. 39, 8c.1.

285. CON, M, off. Γ ? fig. 5/4 ? ↗ 15,81 g ; 31 mm. C.b. Defecte de batere.
DOC, 1, p. 39, 8c.1.

286. CO[N], M, off. Γ, fig. 5/5. ↙ 17,67 g ; 31,5 mm. C.b. Imprimarea parțială av. dr. și rv.
DOC, 1, p. 41, 9c.1.

287. CON, M, off. Λ, fig. 5/4. ↙ 17,20 g ; 32 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 40, 8d.

288. CO[N], M, off. Λ, fig. 5/3. ↑ 17,69 g ; 32 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 41, 9d.1.

289. [CO]N, M, off. Λ, fig. 5/5. ↗ 16,85 g ; 30 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 41, 9d.2.

290. CON, M, off. Λ, fig. 5/5. ↘ 16,28 g ; 30 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 41, 9d.2.

291. CON, M, off. Λ, fig. 5/5. ↘ 15,35 g ; 30,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 41, 9d.2.

292. CON, M, off. Λ, fig. 5/5. ↓ 15,47 g ; 31 mm C.s.t.
DOC, 1, p. 41, 9d.2.

293. CON, M, off. E, fig. 5/4. ↙ 14,14 g ; 30 mm. C.s.
DOC, 1, p. 40, 8e.1.

294. CON, M, off. E, fig. 5/4. ↙ 15,66 g ; 32,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 40.

295. CON, M, off. E, fig. 5/7. ↙ 13,16 g ; 31 mm. C.b.t. Surfrapată.
DOC, 1, p. 41, 10, dar officina B.

296. CON, M, off. E, fig. 5/7. ↙ 16,29 g ; 31 mm. C.b.t. Pl. I.3.
DOC, 1, pl. 7, 11, dar officina B. Pentru text, ibid., p. 41, 11, dar o descrie „Above cross. To 1. cross. To r. crescent invard. In ex. CON. Beneath, E". Dar pe planșe, unde trimite autorul, se văd bine cele două cruci, dr. și st.

297. [CON], M, off. E, fig. 5/7. ↑ 15,90 g ; 29,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 41, 10.

298. [CON], M, off. E, fig. 5/8. ↙ 16,03 g ; 32,5 mm. C.s. Imprimarea slabă av. sus și rv.
DOC, 1, p. 40, 8e.3.

299. CON, M, off. Ǝ (litera E inversată), fig. 5/8. ↘ 13,69 g ; 30 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 40, 8e.1. Variantă, litera officinei fiind inversată.

300. CON, M, off. ? fig. 5/3. ↗ 16,10 g ; 33 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 40, 9a.1.

301. [CON], M, off. ? fig. 5/5. ↙ 15,07 g ; 30 mm. C.s. Imprimarea parțială av. jumătatea superioară și revers.
DOC, 1, p. 40, 9a.1, tip gen.

302. CO[N], M, off. A sau Λ, fig. 5/5. ↓ 14,25 g ; 32 mm. C.s. Dublă batere.
DOC, 1, p. 40, 9a.2.

303. C[ON], M ? off. ? fig. 5/4. ↙ 12,05 g ; 31 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 39, 8a.5, tip gen.

304. CON, M, off. B ? fig. 5/4. ↙ 16,87 g ; 33 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 39, 8a.5, tip gen.

305. K, off. A. ↑ 7,29 g ; 25,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 42, 14a.

306. K, off. B, fig. 5/4. ↙ 9,52 g ; 23,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 42, 15b.1.

307. K, off. B, fig. 5/4. ↓ 9,00 g ; 26 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 42, 15b.1.

308. K, off. Γ, fig. 5/4. ↑ 8,90 g ; 25,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 43, 15c.1.

309. K, off. Γ, fig. 5/4. ↙ 8,63 f ; 25,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 43, 15c.1.

310. K, off. Δ. ↑ 8,10 g ; 28 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 42, 14d.

311. K, off. Δ, fig. 5/4. ↑ 7,55 g ; 23,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 42, 14d.

312. K, off. Δ, fig. 5/4. ↑ 11,19 g ; 26 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 43, 15d.1.

313. K, off. E, fig. 5/4. ↓ 7,99 g ; 26 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 43, 15e.

314. Pentanoumion. ↓ 2,39 g ; 15 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 45, 21b.1.

THESSALONICA

315. Nominal : două nummia.
Rv. B, dar vag. In st. și dr. stea ?
DOC, 1, p. 48, 27.

NICOMEDIA

316. NIKM, M, off. A, fig. 5/5. ↙ 16,67 g ; 30,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 49, 31.

317. NIKM, M, off. A, fig. 5/5. ↗ 16,20 g ; 30,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 49. 31.

318. [NI]KM, M, off. A, fig. 5/5. ↙ 16,88 g ; 33 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 49, 31.

319. NIKM, M, off. A ? fig. 5/6. ↙ 16,23 g ; 30 mm. C.b.t. Pe av. legenda DNIVTS + (deasupra capului), apoi NVS...
DOC, 1, p. 49, 29b.2, tip gen.

320. NIKM, M, off. A, fig. 5/4. ↙ 15,84 g ; 34,5 mm. C.s. Ștanța uzată, imprimarea slabă.
DOC, 1, p. 48, 28a.1.

321. NIKM, M, off. B, fig. 5/7. ↙ 16,25 g ; 30,5 mm C.sl.t.
DOC, 1, p. 49, 33b.1.

322. NIK, M, off. B, în exergă IN, iar în cîmp st. K. Numele atelierului trebuie citit invers : NIK. ↗ 13,04 g ; 32,5 mm. C.s.t. Pl. I, 4.
DOC, 1, p. 48 și urm., tip gen.

323. NI, K, off. A ? ↓ 8,46 g ; 25 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 50, 34a.1.
Cyzicus

324. K[YZ], M, off. A, fig. 5/6. ↙ 16,96 g ; 29 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 51, 38.

325. KY, K, off. A, ↗ 7,12 g ; 25,5 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 52, 42.

IUSTINIANUS. Emisiuni 527—538.

CONSTANTINOPOL

326. CON, M, off. A, fig. 5/5. ↙ 16,80 g ; 31,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 78, 28a.1, variantă prin stea, fig. /4.

327. CON, M, off. A, fig. 5/5. ↓ 18,22 g ; 30,5 mm. C.s. Ștanța „obosită", av. st., precum și rv. partea corespunzătoare.
DOC, 1, p. 78, 28a.1, variantă.

328. CON, M, off. A, fig. 5/5. ↗ 17,18 g ; 29,5 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 78, 28a.1, variantă.

329. CON, M, off. A, fig. 5/5, var. ↙ 17,40 g ; 33,5 mm. C.b.t. Pl. I, 5.
DOC, 1, p. 78, 28a.1, variantă.

330. CON, M, off. A, fig. 5/5. ↙ 18,52 g ; 31 mm. C.s. Ștanța „obosită" av. st. și partea respectivă de pe rv.
DOC, 1, p. 78, 28a.1.

331. CON, M, off. A, fig. 5/3 ? ↙ 17,18 g ; 30 mm. C.s. Ștanța „obosită".
DOC, 1, p. 78, 28a.1, tip gen.

332. CON, M, off. A, fig. 5/7 ? ↓ 16,51 g ; 31 mm. C.s. Ştanţa „obosită".
DOC, 1, p. 41, 10 variantă *officina*.

333. CON, M, off. A, fig. 5/3. ↙ 16,49 g ; 29,5 mm. C.s. Ştanţa „obosită".
DOC, 1, p. 40, 9a.1, tip gen.

334. CON, M, off. B, fig. 5/5. ↙ 16,96 g ; 30 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 78, 28b.1.

335. CON, M, off. B, fig. 5/5. ↙ 16,59 g ; 29 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 78, 28b.1.

336. CON, M, off. B, fig. 5/3. ↙ 17,24 g ; 29 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 78, 28b.1, var. stea.

337. CON, M, off. B, fig. 5/3. ↙ 18,78 g ; 30,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p, 78, 28b.1.

338. CON, M, off. B, fig. 5/6. ↗ 17,56 g ; 32 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 80, 30c.

339. CON, M, off. B, fig. 5/5 ? ↙ 17,96 g ; 38,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 78, 28b.1.

340. CON, M, off. Γ, fig. 5/3. ↙ 16,94 g ; 30 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 79, 28c.1.

341. CON, M, off. Γ, fig. 5/3. ↗ 15,86 g ; 30,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 79, 28c.1.

342. CON, M, off. Γ, fig. 5/5. ↙ 19,09 g ; 29,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 79, 28c.3.

343. CON, M, off. Γ, fig. 5/5 ? ↗ 14,17 g ; 31 mm. C.sl.t. Ştanţele „obosite".
DOC, 1, p. 79, 28c.1, tip gen.

344. C[O]N, M, off. Δ, fig. 5/5. ↓ 14,65 g ; 31 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 79, 28d.1.

345. CON, M, off. Δ ? fig. 5/3. ↗ 17,04 g ; 31 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 79, 28d.5.

346. CON, M, off. E, fig. 5/7. ↑ 17,21 g ; 31,5 mm. C.s. Ştanţa „obosită".
DOC, 1, p. 41, 11 variantă.

347. CON, M, off. E, fig. 5/7. ↙ 17,11 g ; 33 mm. C.s. Imprimarea tiparului av. sus şi dr. foarte slabă.
DOC, 1, p. 79, 29a.1.

348. CON, M, off. E, fig. 5/4 ? ↓ 19,32 g ; 35,5 mm. C.rea.
DOC, 1, p. 80, 30h.

349. CON, M, off. ? fig. 5/2. ↓ 18,37 g ; 32 mm. C.sl.t. Ştanţele „obosite".
DOC, 1, p. 81, 32.1.

350. [CON ?], M, off. ? fig. 5/7. ↗ 16,66 g ; 31 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 41, 10, tip gen.

351. [- - - ?], M, Av. imprimat doar parțial, iar rv. deloc. Ax ? 15,69 g ; 30 mm.
DOC, 1, p. ?

352. CON, M, off. ? fig. 5/3 ?, 5 ? 7 ? ↓ 15,35 g ; 32 mm. C.sl. Ștanța uzată av. jos.
DOC, 1, p. 78, 28a.1, tip gen.

353. C[ON], M, off. ? fig. 5/5. ↓ 14,50 g. 31 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 78, 28b.1, tip gen.

354. CON, M, off. ? fig. 5/3. ↙ 16,31 g ; 30,5 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 78, 28a.1 și urm.

355. K, off. A, fig. 5/6. ↓ 8,72 g ; 25 mm. C.s. Ștanța „obosită" av. st.
DOC, 1, p. 81, 33a.

356. K, off. Δ. ↗ 8,52 g ; 24 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 81, 33c.1.

357. K, off. E, fig. 5/4. ↙ 9,19 g ; 26 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 81, 33d.

358. K, off. ? fig. ? ↑ 5,73 g ; 23,5 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 81, 33a, tip gen.

IUSTINIANUS post 538

359. CON, M, off. A, X/III = 539—40. ↙ 21,33 g ; 39 mm. C.f.b. Pl. I, 6.
DOC, 1, p. 85, 38a.2.

360. CON, M, off. A, X/Ч = 541/2. ← 22,61 g ; 37,5 mm. C.f.b.
DOC, 1, p. 96, 65a.

361. CON, M, off. Δ, X Ч = 541/2. ↙ 24,03 g ; 38,5 mm. C.b.t.
DOC, 1, p. 88, 40d.1.

362. CON, M, off. Δ, XЧ/I = 542/3. ↙ 21,07 g ; 35 mm. C.b.
DOC, 1, p. 89, 41d.1.

363. CON, M, off. Δ, X/Ч/II = 543/4. ↙ 19,24 g ; 33 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 89, 42d.1.

364. CON, M, off. Δ, X/Ч/III =544/5. ↙ 19,77 g ; 32,5 mm. C.b.
DOC, 1, p. 90, 43e.2.

365. K, off. A, XIII = 539/40. ↙ 14,09 g ; 29 mm. C.f.b.
DOC, 1, p. 96, 63b.

366. K, off. Γ , XIII = 539/40. ↙ 12,77 g ; 29 mm. C.f.b. Pl. I, 7.
DOC, 1, p. 96, 63c.

367. K, off. A, XЧ = 541/2. ← 12,07 g ; 29 mm. C.b.p.t.
DOC, 1, p. 96, 64a.1.

368. K, off. Γ , XЧ = 541/2. ↗ 9,29 g ; 26 mm. C.b.
DOC, 1, p. 96, 65c.

369. K, off. Δ, XЧ I = 542/3. ↑ 9,78 g ; 26 mm. C.b.
DOC, 1, p. 97, 66c.

370. K, off. E, X/Ч I/II/I = 545/6. ↙ 10,34 g ; 27 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 97, 69, variantă prin cifra anului.

371. K, off. E, X/Ч I/II/I = 545/6. ↙ 10,95 g ; 26 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 97, 69, var. prin cifră.

372. I, X/Ч/II. = 543/4. ↓ 3,97 g ; 18 mm. C.sl.t.
DOC, 1, p. 98, lipsă.

373. Pentanummion.
↓ 2,39 g ; 14 mm. C.s.t. (Fig. 5/9).
DOC, 1, p. 82, 35a. Varietate : st. Δ.

374. Pentanummion.
↓ 2,93 g ; 19 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 82, 35b.1.

NICOMEDIA

375. NIKM, M, off. A, fig. 5/5. ↙ 18,90 g ; 30,5 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 78, 28a.1, variantă, stea.

376. NIKM, M, off. A, fig. 5/5. ↙ 17,24 g ; 31 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 110, 109.1.

377. NIKM, M, off. B, fig. 5/7. ↙ 17,43 g ; 30 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 110, 110.1.

378. NIKM, M, off. B, fig. 5/7. ↙ 15,38 g ; 33 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 49, 33b.1.

379. NIKM, M, off. A, fig. 5/5. ↙ 16,61 g ; 30 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 109—110, 109.1.

380. NIKO, M, off. B, X/Ч/II/I = 544/5. ↙ 20,63 g ; 33 mm. C.b.t.
Pl. I, 8.
DOC, 1, p. 90, 43b.1, variantă cifra.

381. NI, K, X/Ч/II = 543/4. ↓ 9,82 g ; 27 mm. C.s.t.
DOC, 1, p. 120, 143.

KYZIKOS

382. KYZ, M, off. B, ↙ 16,07 g ; 34 mm. C.sl.
DOC, 1, —

ANTIOHIA

383. THEЧP, M, off. Γ, fig. 5/8. ↖ 17,77 g ; 30,5 mm. C.b.
DOC, 1, p. 136, 206c.1.

UN TRÉSOR DE MONNAIES BYZANTINES DÉCOUVERT À CONSTANȚA

Résumé

Le trésor a été découvert en 1929 sur le territoire de la ville de Constanța. (Fig. 1). Il se trouvait abrité dans un pot en argile, qu'on n'a pas conservé. De ce trésor on a récupéré 383 monnaies de bronze, pendant que d'autres 50—60 exemplaires ont été vendus à des antiquaires. Parmi les monnaies récupérées 253 sont des minimi (inclusivement 1 AE de Maximien). Ces monnaies sont mal conservées et en partie, fragmentaires. Il semble qu'elles aient été frappées par Anastase, Justin Ier et Justinien. Le reste des 130 monnaies ont été examinées avec attention et elles sont présentées dans le Catalogue des monnaies. Ce lot de monnaies constitue la matière de notre étude.

En ce qui regarde les ateliers monétaires dans lesquels les 130 monnaies ont été frappées, celui de Constantinople, la Capitale de l'Empire, est sur le premier plan avec 109 exemplaires, représentant 83,85% du total des monnaies déterminées. Puis vient celui de Nicomédie avec 15 exemplaires (11,54%) et celui de Cyzique avec 3 exemplaires (2,31%). En même temps les ateliers de Thessalonique, d'Antioche, comme aussi un exemplaire dont l'atelier monétaire n'a pas été précisé sont présents dans notre trésor seulement par une seule monaie. Pour vérifier si les indications offertes par le trésor de Constanța ont une signification plus générale pour l'ensemble de la Scythie Mineure, nous avons fait appel à des recherches similaires, déjà publiées, toujours dans la même province l'Empire byzantin, à Histria, à Dinogetia, à l'étude de la collection numismatique du Musée de Constanța, comme aussi à quelques trésors découverts au nord du Danube, dans le „Barbaricum". Comme il résulte du tableau dressé par nous, ci-dessus, (p. 269), il ressort que la situation est, en général, la même. On peut donc conclure que les indications fournies par notre trésor sont valables pour l'entière province de la Scythie Mineure.

Les variantes vis-à-vis de DOC sont mentionnées dans le Catalogue des monnaies. (Fig. 5 et pl. I). Le trésor, qui se trouve actuellement dans le Cabinet numismatique de l'Institut d'Archéologie de Bucarest, a été enfoui peu de temps après 545/6. Notre depôt est un important document pour l'étude de la vie économique de la métropole de Tomis, de la Scythie Mineure, mais, en même temps, de l'Empire byzantin dans la première moitié du VIe siècle.

Liste des illustrations

Fig. 1. Le plan du municipe de Constanța, avec le fauborg Anadolchioi et la rue Poporului, où on a découvert le trésor monétaire.

Fig. 2. Diagrame avec la répartition des monnaies par empereurs.

Fig. 3. Diagrame avec la répartition des monnaies par des nominaux.

Fig. 3b. La même diagrame, mais avec les nominaux transformés en minimi.

Fig. 4. Diagrame avec la répartition des monnaies par des ateliers monétaires.

Fig. 5. Étoiles, croix, symboles et sigles sur les monnaies.

Pl. I. Monnaies de bronze du trésor.

SIGILII BIZANTINE INEDITE DIN DOBROGEA

I. BARNEA

Publicăm mai jos șapte sigilii bizantine de plumb, toate descoperite întîmplător și anume : primele trei pe plaja de la „Pontonul Vechi", Isaccea, jud. Tulcea, unde se află ruinele marii cetăți romane și apoi bizantine *Noviodunum* (nr. 1—3) ; două pe brațul Sf. Gheorghe, la Nufăru, jud. Tulcea, unde se presupune că a existat orașul medieval *Prislava* (nr. 4—5) și alte două la *Constanța* (nr. 6—7). Sigiliile de la Isaccea se adaugă celor cîteva zeci de exemplare descoperite mai înainte la Pontonul Vechi [1]. De la Nufăru a fost publicată de curînd fotografia primului sigiliu bizantin descoperit în această importantă așezare, cu prilejul săpăturilor arheologice inițiate aici în ultimul timp [2]. El a fost atribuit de noi lui Vasile Apokapes, fost duce de Paradunavon (1059) [3]. De la Constanța au fost publicate pînă acum aproape o sută de plumburi sigilare, marea majoritate din secolele VI—VII [4]. Cele două exemplare ce se publică aici constituie mărturii prețioase pentru continuitatea de viață și legăturile orașului Constanța cu Bizanțul în secolele XI—XII e.n.

---

[1] W. Knechtel, BSNR, XII, 1915, nr. 24, p. 92, nr. 27 și V. Laurent, *Byzantion*, VI, 1931, 2, p. 817, nr. 5 ; Gh. Ștefan, *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 482 ; N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 109—111 ; I. Barnea, SCN, IV, 1968, p. 239—247 ; Idem, SCN, VI, 1975, p. 159—162. Alte circa 40 sigilii bizantine de plumb, achiziționate în ultimii ani, se află în colecția Muzeului național de istorie și arheologie din Constanța, iar patru exemplare în colecția dr. Dorin Nicolae din orașul Tulcea (inedite).

[2] Silvia Baraschi — Neculai Moghior, în SMMIM, 13, 1980, p. 132, fig. 7/1 (fotografie neclară).

[3] N. Bănescu, *op. cit.*, p. 84—89 ; idem, RÉSEE, I, 1963, 1—2, p. 155—158 și 211—213 ; I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 133, 134—135.

[4] H. Metaxa, BCMI, VIII, 1915, p. 31—35 ; W. Knechtel, *op. cit.*, p. 80—97 ; I. Barnea, RÉSEE, VII, 1969, 1, p. 21—23 ; idem, SCN, VIII, 1983 (sub tipar).

I. SIGILII DE LA NOVIODUNUM

Colecția Institutului de arheologie din București.

1. *Photios*

Marginea puternic corodată sus, în dreapta aversului. Diam. 20 mm.

Av. Bustul unui sfînt militar tînăr, din față, cu părul cîrlionțat, îmbrăcat în chlamidă înnodată pe umărul drept și ținînd pe același umăr lancea. Lîngă marginea din stînga a chenarului circular, deasupra umărului drept al sfîntului, în coloană verticală, literele ΟΓΕ arată că figura reprezintă pe sf. Gheorghe. Distrusă partea din dreapta a figurii.

Rv. Într-un chenar alcătuit din două cercuri concentrice, între care ondulează un lujer cu frunze și flori, corodat în partea stîngă, se află o monogramă bloc ascunzînd probabil numele Φώτιος.

Secolele XI—XII.

2. *Constantinos Kavalakis*

Știrbit la extremitățile canalului pentru șnur. Diam. 18 mm.

Av. În chenar perlat, bustul unui sfînt militar tînăr, din față, cu părul cîrlionțat, îmbrăcat în chlamidă, nimbat, ținînd lancea pe umărul drept și scutul lîngă cel stîng. Din inscripția cu numele sfîntului abia se distinge în partea stîngă litera Γ , în dreapta, în coloană verticală, se citesc literele ΟΡ, iar mai jos, spre margine Γ , toate ducînd la presupunerea că figura îl reprezintă pe sf. Gheorghe.

Rv. Legendă în patru rînduri ale căror extremități din dreapta și din stînga sînt distruse prin presare.

+ΚΩΝ	+Κων(σταντίνῳ)
ΤΩΚΑ	τῷ Κα—
ΡΑΛΑ	βαλά—
Κ,	κ(ῆ).

(+Κύριε βοήθει)

+Κωνσταντίνῳ τῷ Καβαλάκῃ.

În traducere: „(+ Doamne, ajută) + lui Constantin Kavalakis". Secolul XI (sfîrșit).

Lectura este sigură. Patronimicul Kavalakis nu ne mai este cunoscut din altă parte. El derivă cel mai probabil din numele fortăreței *Kavala*, ce se afla în Asia Mică, la V de orașul Iconium, și de la care își trage numele orașul Kavala din Grecia. Fortăreața microasiatică este menționată de cronicarii bizantini Skylitzes, Theophanes Continuatus și Zonaras [5]. După cum se știe, în urma catastrofei de la Mantzikert (19 august 1071), unde armata bizantină a fost nimicită, iar împăratul Roman IV Diogene făcut prizonier, turcii selgiucizi au pus repede stăpînire pe

[5] G. Bakalakis, Τὸ τοπονύμιο Καβάλα, în Ἡ καβάλα καὶ ἡ περιοχή της, Tesalonic, 1980, p. 129—132. Studiu semnalat de H. Bakirtzis, eforul antichităților bizantine din Kavala (Grecia).

toată Asia Mică, întemeind în anul 1080 sultanatul de Rum sau sultanatul de Iconium, sub conducerea sultanului selgiucid Soliman, vărul sultanului Alp Arslan, învingătorul de la Mantzikert [6]. Cum era de așteptat, un mare număr de greci din ținuturile ocupate și-au găsit refugiul mai departe spre V. Printre refugiați presupunem că se afla și titularul sigiliului de la Noviodunum, ajuns probabil în orașul de la Dunărea de Jos sau în vreun alt centru bizantin, de unde scria cuiva din acest oraș. El ne apare ca un simplu particular, probabil negustor, care nu deținea nici un titlu și nici o funcție.

3. *Theodoros Nuvelkim, administrator* [7]

Ambele fețe mult tocite. Ruptă marginea de jos. Diam. 17 mm.

Av. Bustul unui sfînt militar, din față, îmbrăcat în chlamidă, ținînd lancea pe umărul drept. Din inscripția existentă în coloană, de o parte și de alta, se mai păstrează un E în marginea din stînga. Probabil sf. Teodor.

Rev. Legendă în cinci rînduri :

·K̄E R̄Θ	+[K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
·EOΔΩP,	Θ]εοδώρ(ῳ)
NꝰREΛK	Νουβελκ-
IMTΩKꝰ	ἰμ τῷ κου-
·AT,	ρ]άτ(ορι)

+Κύριε βοήθει Θεοδώρῳ Νουβελκὶμ τῷ κουράτορι

În traducere : „Doamne, ajută lui Theodor Nuvelkim, administrator".

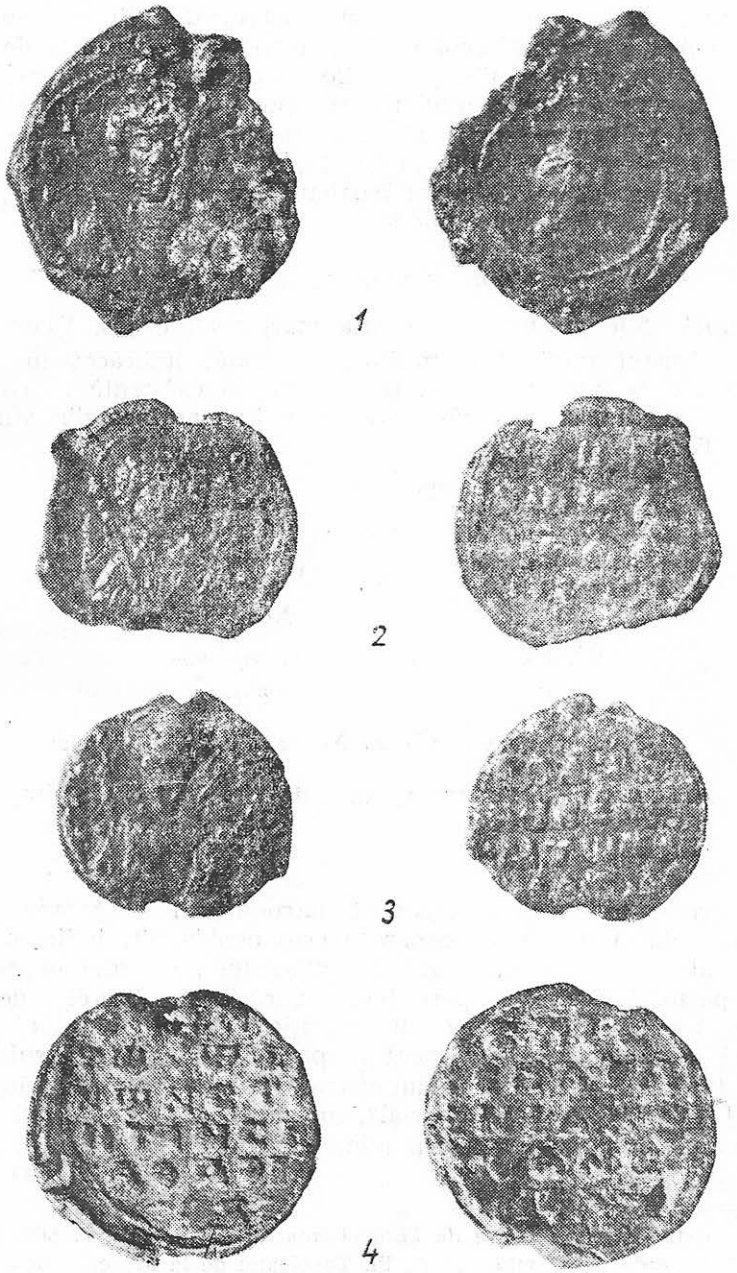
Secolul XI.

Dintre toate cuvintele legendei patronimicul Νουβελκίμ este singurul care ridică probleme, deoarece este neobișnuit, indicînd probabil un oriental (armean ?) și, după cîte cunoaștem, nu mai apare nicăieri în altă parte. Lectura lui pare însă sigură, toate literele, deși tocite, distingîndu-se destul de clar, cu excepția penultimei (I), din care se păstrează numai un mic fragment în partea de sus. Titularul sigiliului deținea funcția de *curator* (administrator, intendent), des întîlnită la Bizanț. Lipsind atributul „imperial", nu știm dacă el avea sub supraveghere bunuri imperiale sau era administratorul unor bunuri oarecare, așa cum pare mai probabil [8].

[6] G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, Paris, 1956, p. 366—367 și 371.

[7] Sigiliu cedat spre publicare de Fl. Topoleanu de la Muzeul „Delta Dunării", din Tulcea, căruia-i mulțumim și pe această cale.

[8] Cf. Gh. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, Paris, 1884, p. 488 ; V. Laurent, *La collection C. Orghidan*, Paris, 1952, nr. 13.

Pl. I. 1-3. Sigilii bizantine de la Noviodunum (Isaccea) ; 4. sigiliu bizantin de la Nufăru (Prislava ?) (circa 2/1).

II. SIGILII DE LA NUFĂRU, JUD. TULCEA [9]

Colecția Muzeului „Delta Dunării" din Tulcea.

4. *Constantinos Anemas, spătar și inspector al themei Armeniacilor.*

Ambele fețe parțial tocite. Diam. 20 mm.

Av. Legendă în cinci rînduri :

+K̄E R̄Θ	+[K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
TΩCΩΔ,	τῷ σῷ δ(ούλῳ)
KΩNCTA	Κωνστα-
NTIN. CΠ	ντίν(ῳ) σπ-
AΘAPI	αθαρί(ῳ)

Rv. Continuarea legendei, în cinci rînduri :

EΠIC	ἐπισ-
KEΠAPM	κεπ(τίτῃ)'Αρμ-
ENIAKΩ.	ενιακῶ[ν]
TOANE	τό 'Ανε-
MA	μᾷ

+Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ σπαθαρίῳ ἐπισκπτίτῃ 'Αρμενιακῶν τῷ 'Ανεμᾷ.

În traducere : „Doamne, ajută robului tău spătarul Constantin Anemas, inspector al (themei) Armeniacilor".

Secolul XI (sfîrșit).

Socotim sigură lectura legendei acestui valoros sigiliu, al cărui dublet, păstrat în colecțiile Cabinetului numismatic al Muzeului Național din Atena și publicat cu peste o jumătate de secol în urmă, nu fusese dezlegat în întregime nici de către editorul său [10], nici de unul din cei mai mari sigilografi bizantini [11]. Datorită faptului că exemplarul găsit la Nufăru, deși defectuos tot în partea finală a legendei, ca și cel de la Atena, se păstrează totuși ceva mai bine decît acela, am izbutit să precizăm că sigiliul aparține lui Constantin Anemas. Acesta este un membru necunoscut pînă acum al familiei Anemas, probabil arabă de origine, din Creta recucerită de bizantini sub Nichifor al II-lea Phocas,

---

[9] Cedate spre publicare de Gh. Mănucu-Adameșteanu, de la Muzeul „Delta Dunării" din Tulcea, căruia-i mulțumim și pe această cale.

[10] C. M. Konstantopoulos, Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα (Συλλογὴ 'Αναστασίου Κ. Π. Σταμούλη), Atena, 1930, p. 12, nr. 66.

[11] V. Laurent, *Bulletin de sigillographie byzantine*, în *Byzantion*, VI, 1931, p. 790 și 815.

în 961, familie ai cărei patru fraţi au conspirat în anul 1105 împotriva împăratului Alexios I Comnenul. Fiica acestuia, Ana Comnena, ne dă numele numai a doi dintre ei : Mihail şi Leon (*Alexiada*, XII, 5, 4) [12]. Un al treilea frate, cu numele Ioan, se pare că a fost identificat pe un sigiliu din aceeaşi perioadă de timp [13]. Un alt membru al familiei Anemas, purtînd prenumele Manuel şi titlul de „mare stratarh", fost ginere al împăratului Ioan al II-lea Comnenul (1118—1143) [14], pare mai curînd fiu al unuia din fraţii Anemas sau al altcuiva din aceeaşi familie. De aceea, dat fiind că sigiliul lui Constantin Anemas aparţine cel mai probabil secolului al XI-lea [15], presupunem că titularul lui ar putea fi unul din cei patru fraţi conspiratori împotriva lui Alexios I Comnenul. Oricum, textul legendei ne informează clar că Constantin Anemas, titularul sigiliului, deţinea titlul de *spătar* şi funcţia înaltă de *episkeptites* (inspector) [16] al themei Armeniacilor.

Descoperirea micului obiect la Nufăru, pe braţul Sf. Gheorghe, constituie un nou şi preţios document pentru legăturile dintre regiunea Deltei Dunării şi Asia Mică în perioada bizantină. Ea ne aminteşte îndeosebi de Katakalon Kekaumenos, conducător (ἄρχων) al themei Paristrion (Paradunavon) pe la anul 1043, după ce, cu puţin mai înainte, deţinuse aceeaşi înaltă funcţie pentru thema Armeniacilor (Cedren, II, p. 523) [17]. Se naşte chiar întrebarea dacă cei doi înalţi demnitari bizantini nu vor fi fost în strînsă legătură de prietenie şi colaborare în thema Armeniacilor şi apoi în Paristrion, deşi nu pare exclusă nici posibilitatea ca spătarul şi inspectorul Constantin Anemas să se fi refugiat din Asia Mică tot din cauza înaintării turcilor selgiucizi, ca şi Constantin Kavalakis (v. mai sus, sigiliul nr. 2). Rezultă în acelaşi timp importanţa aşezării de la Nufăru în perioada stăpînirii bizantine asupra teritoriului dintre Dunăre şi Mare şi necesitatea ca ea să fie cît mai bine cercetată şi cunoscută.

5. *Constantinos Kokkinovafevs, spătar imperial şi judecător.*

Parţial presat, rupt în margine şi tocit. Diam. 20 mm.

Av. Maica Domnului, bust, ţinînd pe braţul drept pe Iisus copil, ambii purtînd nimb. Figurile sînt tocite prin presare.

---

[12] A se vedea şi traducerea în limba română (Marina Marinescu, N. Ş. Tanaşoca), vol. II, Bucureşti (Bibl. p. toţi, nr. 906—907), 1977, p. 183 şi urm.

[13] G. Schlumberger, *op. cit.*, p. 615, nr. 1 ; idem, RN, 9, 1905, p. 334, nr. 239 ; V. Laurent, *Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine*, Athènes — Bucarest, 1932-7, nr. 330.

[14] R. Guilland, *Recherches sur les Institutions byzantines*, I, Berlin — Amsterdam, 1967, p. 394, nr. 61.

[15] V. Laurent, *Bulletin...*, *op. cit.*, p. 790.

[16] Pentru această înaltă funcţie a se vedea G. Schlumberger, *Sigilographie*, *op. cit.*, p. 511.

[17] I. Barnea, *op. cit.*, p. 127. De menţionat că şi Roman IV Diogene, fost „comandant al oraşelor de la Dunăre" (1053), înainte de a ajunge împărat (1068—1071), era un aristocrat capadocian.

Rv. Legendă în cinci rînduri, parțial tocită. Unele litere au căzut în afara suprafeței plumbului ; altele sînt deformate.

·K̄E R̄Θ	+] K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
R, CΠAΘAP,.	β(ασιλικῷ)σπαθαρ(ί ῳ)κ-
PITHCT ȣ K.	ριτὴς τοῦ Κ[ο-
KKINORAΦ,	κκινοβαφ(εῖ)
KONCT,	Κονστ(αντίνῳ).

+Κύριε βοήθει βασιλικῷ σπαθαρίῳ, κριτὴς τοῦ Κοκκινοβαφεῖ Κωνσταντίνῳ.

În traducere : „Doamne, ajută spătarului imperial (și) judecătorului Constantin Kokkinovafevs".

Secolele XI—XII.

Dacă există unele îndoieli cu privire la lectura cuvîntului κριτής (la nominativ !), care indică funcția titularului sigiliului, în schimb numele de familie și prenumele acestuia ni se par corect citite, deși primul, provenit dintr-o poreclă („vopsitorul în (cu) roșu") nu l-am mai întîlnit nicăieri. Oricum, titlul și funcția îl arată ca pe un personaj important.

III. SIGILII DE LA CONSTANȚA

Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Nr. 131078 și 131079 (fosta colecție maior Ștefan Nicolae).

6. *Grigorios Drouvithopoulos*

Plumb știrbit jos, la extremitatea canalului pentru șnur. Diam. 18 mm.

Av. Bustul sfîntului Nicolae în cerc perlat, reprezentat din față, nimbat, în costum de arhiereu, ținînd cu stînga Evanghelia la piept și binecuvîntînd cu dreapta. De o parte și de alta numele, în inscripție verticală : în stînga O NI, în dreapta ΚΟΛ (αος).

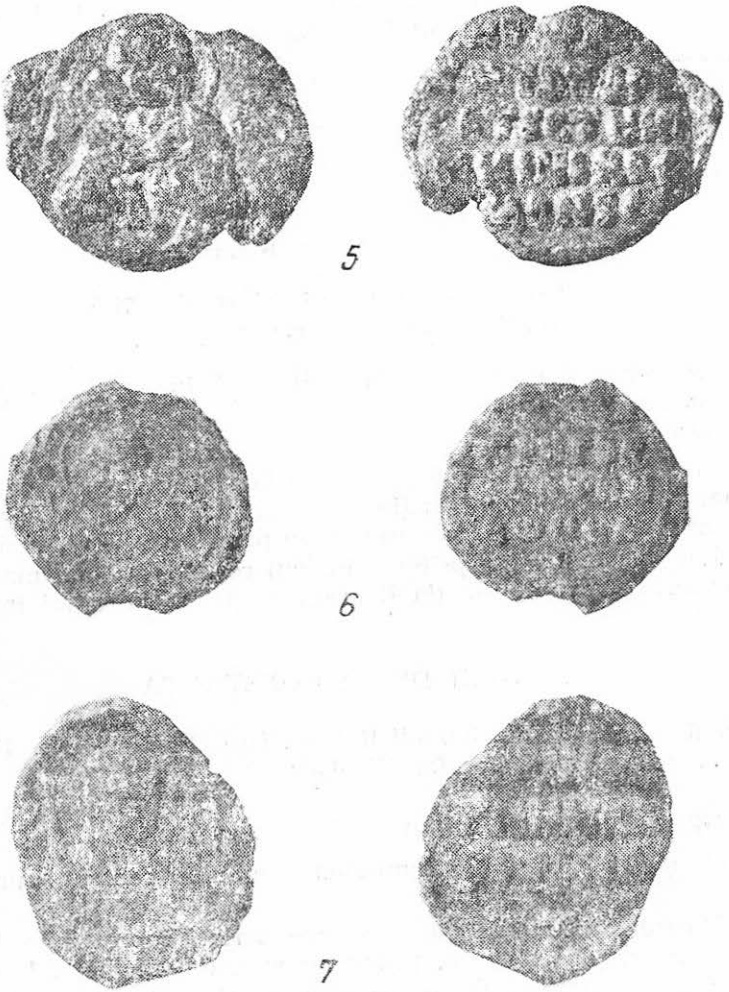
Rv. În cerc perlat, legenda în trei rînduri, cu litere mici, relativ bine păstrate.

— ⁘ —

ΓΡΗΓΟΡ,	Γρηγόρι(ος)
OΔP ȣ RH	ὁ Δρουβη-
ΘΩΠ ȣ Λ,	θώπουλ(ος).

— · —

Γρηγόριος ὁ Δρουβηθώπουλος.

Pl. II. 5. Sigiliu bizantin de la Nufăru ; 6-7. sigilii bizantine de la Constanţa (circa 2/1).

În traducere : „Grigorie Drouvithopoulos").

Secolul XI.

Titularul sigiliului pare a fi fost vreun negustor al cărui nume nu ne este cunoscut din altă parte [18].

7. *Irina Nikeritisa*

Plumb de formă ovală neregulată, relativ bine păstrat. Diam. 7 × 12 mm.

[18] Cf. N. Oikonomidès, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, p. 357 şi 358 ; *Drougoubitai, Dragoubitai* (nume slav).

Av. Sfînt militar, bust, din față, nimbat, ținînd lancea pe umărul drept și scutul în stînga. De o parte și de alta legenda verticală cu numele, din care se disting literele E (în stînga) și POC (în dreapta). Probabil Θεόδωρος — sfîntul Theodor.

Rv. Legendă în trei rînduri, cu litere mari, păstrate aproape toate în întregime.

·IPHNH	E]ἰρήνῃ
THNHKE	τῇ Νικε-
PITHCH	ριτήσῃ.

(+ Κύριε βοήθει) Εἰρήνῃ τῇ Νικεριτήσῃ.

În traducere : (+ Doamne, ajută) Irinei Nikeritisa.

Secolul al XII-lea.

Numele titularei sigiliului amintește pe cel al eunucului Leon Nikerites, renumit general și om de încredere al împăratului Alexios I Comnenul, primul strateg al themei Paristrion (Paradunavon) după distrugerea pecenegilor la Lebunion (1091). Menționat de Ana Comnena (*Alexiada*, VII, VIII) și de cinci sigilii bizantine (două la Constantinopol și cîte unul la Leningrad, Viena și Vatican), Leon Nikerites este prezentat ca fiind rînd pe rînd : 1) *anthypatos și strateg de Pelopones ;* 2) *protoproedros și anagrapheus de Pelopones ;* 3) *duce al themei Paradunavon ;* 4) *protonobilissimus, mare duce și anagrapheus al insulei Cipru.* În anul 1117 a participat la campania împotriva turcilor selgiucizi [19]. Irina Nikeritisa făcea probabil parte din aceeași familie ca și cunoscutul general. Socotindu-se ea însăși un personaj cunoscut, nu-și menționa decît numele pe sigiliul găsit la Constanța, unicul exemplar ajuns pînă la noi.

UNPUBLISHED BYZANTINE SEALS FROM DOBRUDJA

Summary

Seven lead Byzantine seals of the 11th—12th cent., are published discovered at *Noviodunum* (Isaccea, Tulcea district) — 3 pieces, *Nufăru*, Tulcea district — 2 pieces, and Constantza — 2 pieces.

The first seal belongs to a certain *Photios ;* the second one to *Constantinos Kavalakis*, probably native of Kavala, a fortress situated west of Iconium town, Asia Minor, where he was assumed to take refuge from, before Asia Minor being occupied by Selgiuk Turks (about 1080), and the third one to *Theodoros Nuvelkim,*

[19] V. Laurent, *Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican*, Città del Vaticano, 1962, nr. 110 ; I. Barnea, *Din istoria Dobrogei, op. cit.*, p. 153—154 ; W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, 1. Teil, Wien, 1978, nr. 99.

curator (administrator). Between the two seals from Nufăru, where the medieval town of Prislava was supposed to exist, the most important is the one which belonged to *Constantinos Anemas, spatharus and episkeptites* (inspector) of Armeniacs' (thema) (no. 4), member of the wellknown *Anemas* family, unidentified up to the present, although another pattern of the same seal, unpuzzled entirely, has been published for a longtime. The second seal from Nufăru (no. 5) belongs to *Constantinos Kokkinovafeus, imperial spatharus and judge,* elsewhere unknown. The titulars of the two seals discovered in Constantza, are unknown, too : *Gregorios Drouvithopoulos* (no. 6) and *Eirene Nikeritise* (no. 7). The latter is probably, from the family of the wellknown general and confidential person of emperor Alexios I Comnen, Leon Nikerites, the former duke of Paristrion thema (Paradounavon).

TIPURI DE NAVE LA DUNĂREA DE JOS ÎN SECOLELE IV—VII E.N.

OCTAVIAN BOUNEGRU

Evenimentele politice petrecute în secolele IV—VII în provincia Scythia Minor, analizate pe larg în literatura de specialitate, mai veche sau mai recentă, ne sînt astăzi relativ bine cunoscute, grație mențiunilor din izvoarele antice, a descoperirilor arheologice, epigrafice și numismatice. Perioada amintită, în care au avut loc mari tulburări ce au afectat grav Imperiul roman, mai ales provinciile de graniță, se caracterizează prin numeroase campanii militare prin care romanii și mai tîrziu bizantinii, au încercat să stăvilească neîntrerupta penetrație a diverselor populații barbare. În operațiunile militare de pe limesul scitic atît romanii, cît și barbarii, au folosit, nu o dată, nave de război sau diferite tipuri de ambarcațiuni utilizate în scopuri militare. Credem că o prezentare, fie ea și sumară, a principalelor mijloace de navigație utilizate în scopuri militare, pe care le întîlnim în diverse mențiuni ale unor autori antici și alte izvoare, ar contribui la o mai bună cunoaștere a acestor evenimente. Acesta este de altfel și scopul rîndurilor ce urmează.

În *Notitia Dignitatum* [1], Or. XXXIX, 35, alături de celelalte trupe ce aveau ca sarcină apărarea graniței dunărene a provinciei Scythia, întîlnim o unitate navală numită *Musculi Scythici*, unitate aflată sub comanda unui *praefectus ripae*, dependent de *legio I Iovia* și *legio II Herculia* [2]. Numele acestei unități a fost tradus fie prin „bărcile scitice" [3], fie prin „corăbii de tip local" [4], pornindu-se, probabil, de la faptul că determinativul *Scythici* indică originea locală a acestor ambarcațiuni. Vom încerca în rîndurile ce urmează să arătăm că unitatea mai sus

---

[1] Am folosit ediția O. Seeck, Berlin, 1876.

[2] *Notitia Dignitatum*, Or., XXXIX, 35 : *Praefectus ripae legionis primae Ioviae cohortis ... et secundae Herculiae musculorum Scythicorum et classis, Inplateypegiis.*

[3] Vl. Iliescu în FHDR, II, p. 211.

[4] A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 120.

prezentată era compusă din cu totul alte vase decît s-a crezut pînă acum.

În 1895 se descoperea la Althiburos (Tunisia) un mozaic de o mare valoare pentru problema navigației în Marea Mediterană, în epoca romană [5]. Pe acest mozaic sînt reprezentate 25 de tipuri de ambarcațiuni, ușoare sau grele, fiecare avînd și denumirile pe care le purtau în epoca amintită. Printre aceste ambarcațiuni se găsește și una numită *musculus* [6], în limba greacă μύδιον. Este vorba despre un vas asimetric, a cărui propulsie se realiza cu ajutorul ramelor, neavînd catarg. Acest tip de navă este singurul care poartă numele unui animal, lucru întărit de faptul că prora este ornamentată cu un cap al animalului de la care derivă numele vasului, anume șoarecele. După părerea unor autori, o caracteristică importantă a acestui gen de navă, rapiditatea, ușurința în deplasare, rezidă din faptul că numele vasului provine din diminutivul numelui animalului amintit mai sus [7]. Rezultă deci că în epoca romană era răspîndit un tip de vas numit *musculus*, de dimensiuni relativ reduse [8], rapid și ușor, folosit în scopuri economice, dar și militare, care putea circula în bune condițiuni în zonele lagunare maritime, sau în cele ale rîurilor mai mari și ale fluviilor [9].

În aceste condiții, traducerea numelui unității de *Musculi Scythici* prin „bărcuțe scitice" sau „corăbii de tip local" ni se pare neadecvată. Credem că în pasajul amintit din *Notitia Dignitatum* se face referire la o unitate navală formată tocmai din astfel de ambarcațiuni, numite *musculi*, nave ce erau deservite de marinari recrutați din zona Dunării de Jos, deci din provincia Scythia. În sprijinul acestei păreri, subliniem următoarele :

1. Era firesc ca în textul din *Notitia Dignitatum* să se fi înregistrat o situație de fapt existentă, anume prezența unei unități navale formate din *musculi*, nave ce purtau un nume special, care nu puteau fi confundate cu ambarcațiunile locale, desemnate prin alte denumiri [10].

2 Vase de acest tip au fost folosite și în zona litorală a provinciei Scythia, așa cum ne-o dovedește un altar anepigraf descoperit la Histria [11], pe care este reprezentată o navă, identificată aproape sigur

---

[5] Pentru toată bibliografia referitoare la acest mozaic, vezi P. M. Duval, Mel. Rom., LXI, 1949.

[6] *Ibidem*, pl. III ; E. Saglio, D A, III, p. 2071, fig. 5219, s.v. *Musculus*.

[7] P. M. Duval, *op. cit.*, p. 136.

[8] Așa cum reiese din Isidor, Or., XIX, 1, 14, *longae naves sunt, quas dromones vocamus, dictae eo quos longiores sunt ceteris, cui contrarius est musculus curtum navigium*.

[9] P. M. Duval, *op. cit.*, p. 137.

[10] O situație similară o întîlnim în Mediterana occidentală unde, tot *Notitia Dignitatum*, Oc., XLII, 16, menționează o unitate staționată la Massalia, formată din soldați greci care deserveau astfel de *musculi*, numită *milites musculariorum Massiliae Graecarum*. Aceasta este sigur o unitate navală întrucît ea este menționată imediat după alte două astfel de unități, *classis fluminis Rhodani* (Not. Dign., Oc., XLII, 14) și *classis barcariorum* (Not. Dign., Oc., XLII, 15).

[11] G. Bordenache, Dacia, N.S., V, 1961, p. 210, fig. 8.

cu un *musculus* [12]. După cum am încercat să demonstrăm cu alt prilej [13], astfel de *musculi* erau utilizați în scopuri comerciale și de transport în apele scăzute din preajma Histriei și probabil nu numai în această zonă.

În acest context, mult mai aproape de realitate ni se pare ipoteza potrivit căreia *musculi Scythici* desemnau o unitate formată din vase numite *musculi*, cunoscute în toată lumea romană. Atributul *Scythici* nu indică, după părerea noastră decît etnicul celor care deserveau aceste ambarcațiuni. Credem că numele unității este pur și simplu *musculi Scythici* și nu *cohors musculorum Scythicorum*, așa cum apare într-o lucrare recentă [14], întrucît din pasajul citat mai sus [15] reiese că după *cohortis* ... urmează o lacună în text, a cărei întregire este greu de presupus, astfel încît cohortis nu are nici o legătură cu *musculi Scythici* [16].

În același pasaj din *Notitia Dignitatum*, XXXIX, 35, este menționat un alt tip de vase folosite în scopuri militare, numite *plateypegia* (πλατυπήγιον). Este vorba despre ambarcațiuni specifice deltei Nilului, unde apar menționate în cîțiva papirusi din secolul al III-lea e.n. [17], construite special pentru a putea pătrunde în apele puțin adînci, avînd fundul plat. În ceea ce privește *plateypegia* pe care le întîlnim în delta Dunării, s-au emis două ipoteze. Una, potrivit căreia în pasajul din *Notitia Dignitatum* este vorba despre un toponim, *Plateypegia*, localitate situată în deltă, unde-și avea baza flota romană [18], cealaltă, după care este vorba despre o unitate navală formată din astfel de ambarcațiuni, *classis in plateypegiis* [19]. Din punctul nostru de vedere, fie că este un toponim, derivat desigur din numele vaselor, fie că este o unitate navală, important ni se pare faptul că știm sigur că, cel puțin în secolul al IV-lea e.n., dacă nu cumva și mai tîrziu, supravegherea deltei era încredințată vaselor cu fundul plat, πλατυπήγια. Această măsură este luată de administrația romană pentru a ușura și intensifica supravegherea zonei amintite, în condițiile în care aici puteau pătrunde mai greu vasele de război.

Mai mulți autori antici amintesc în operele lor, comentînd evenimentele militare din zona de care ne ocupăm, diverse tipuri de ambarcațiuni. Astfel, la Zosimos, II, 21, se arată că : ... *sarmații ... au trecut*

[12] O. Bounegru, Istros, I, Anuarul Muzeului Brăilei, 1980, p. 187.
[13] *Ibidem*.
[14] A. Aricescu, *op. cit., loc. cit.*
[15] Vezi nota 2.
[16] Există și mențiuni despre cohorte navale, dar ele sînt desemnate în acest sens prin termeni generali și nu prin determinative precise relativ la navele din care erau compuse. Astfel găsim într-o inscripție de la Cordoba o *cohors maritima* (CIL, II, 2224), iar în alte trei inscripții de la *Cemenelum* și Riviera apare o presupusă *cohors naut [arum]* (Cihorius, RE, col. 318, s.v. Cohors). Putem presupune, desigur doar cu titlul de ipoteză, că, dacă interpretarea lui Th. Mommsen privind acest pasaj, este corectă, (vezi ediția O. Seeck, p. 88, nota 9) atunci numele unității ar fi *classis musculorum Scythicorum*. Propunerea este tentantă, avînd în vedere logica frazei, dar, din păcate, imposibil de verificat.
[17] R. Rémondon, Revue de Philologie, 28, 1954, 2, p. 119—210.
[18] D. M. Pippidi, St. Cl., VII, 1966, p. 330—332.
[19] A. Aricescu, St. Cl., XVII, p. 161.

Istrul cu corăbiile [20] ..., iar mai departe : *Rausimodus .... se îmbarcă în corăbii și trecu Istrul* (ές ετας ναῦς ἐμβάς ἐπεραιοῦτο τὸν Ἴστρον) [21]. Este vorba despre războiul purtat de Constantin, în anul 323, împotriva thervingilor conduși de Rausimodus, care au și fost învinși și respinși peste Dunăre [22]. Un alt pasaj în care întîlnim termenul general de navă îl găsim la Ammianus Marcellinus, XXXI, 4, 5, unde autorul, vorbind despre trecerea goților în număr mare în sudul Dunării, în anul 376 [23], arată că aceștia au fost nevoiți să se îngrămădească în mai multe ... *corăbii, bărci sau trunchiuri de copaci scobiți (navibus ratibusque et cavatis arborum alveis)* [24]. Tot la Ammianus Marcellinus, XXVII 5, 9, întîlnim o altă mențiune asupra unor nave, atunci cînd este descrisă pacea dintre Valens și Athanaric, pace care, fapt binecunoscut, a fost încheiată la Noviodunum, pe o corabie, în mijlocul Dunării [25] : *navibus remigo directis in medium flumen* [26]. La Themistios, discursul X, 133—140, referindu-se la același eveniment, găsim corespondentul în limba greacă al lui *navis* ναῦς [27].

Se poate deci observa că, întrucît autorii citați folosesc termenul general *navis*, ναῦς, nu putem face alte precizări asupra acestora, putînd spune doar că erau folosite în scopuri militare, atît de către romani cît și de barbari.

O altă categorie de informații referitoare la navigația în scopuri militare la Dunărea de Jos o constituie mențiunile privind diferitele tipuri de ambarcațiuni, care au circulat aici, începînd cu secolul al IV-lea e.n. Astfel, la Zosimos, IV, 10, întîlnim următorul pasaj : *El [Valens] avea grijă ca aprovizionarea armatei să se facă cu un mare număr de corăbii de transport, prin Pontul Euxin la gurile Dunării și de acolo cu ajutorul vaselor fluviale, să fie depozitate în orașele de pe țărmul fluviului, astfel încît armata să se poată aproviziona îndată* [28]. Este vorba despre pregătirile pe care Valens le făcea în vederea războaielor cu goții, din anii 367—369 [29]. Din acest pasaj reiese că în secolul al IV-lea e.n. circulau, cel puțin la gurile Dunării, vase de transport ὁκλάδες, în timp ce navele fluviale ποταμίαι ναῦσ, care probabil că aveau un tonaj mai redus, asigurau transportul mărfurilor pe fluviu în sus. Aceste ultime afirmații sînt confirmate de relatarea aceluiași Zosimos, IV, 18, unde, vorbindu-se despre expediția generalului Promotus împotriva barbarilor, în anul 381, se menționează că romanii foloseau în scopuri militare nave fluviale. Interesant ni se pare faptul

[20] FHDR, II, p. 307.
[21] *Ibidem*.
[22] I. Barnea, DID, II, p. 388.
[23] *Ibidem*, p. 399.
[24] FHDR, II, p. 135.
[25] I. Barnea, *op. cit.*, p. 394.
[26] FHDR, II, p. 127.
[27] *Ibidem*, p. 59.
[28] *Ibidem*, p. 38.
[29] I. Barnea, *op. cit.*, p. 395.

că așa numitele ὁλκάδες, corăbii de transport, au circulat în zona de care ne ocupăm o lungă perioadă de timp, începînd cu epoca elenistică, așa cum reiese dintr-o relatare a lui Apollonios din Rhodos, IV, 283 [30] și pînă în secolul al VI-lea e.n., după cum vom arăta mai jos.

Cu prilejul expediției purtate de către Promotus, *magister militum* al Thraciei, împotriva ostrogoților conduși de Odotheos, din anul 381 [31], Zosimos descrie o bătălie navală pe Dunăre [32]. Se arată că romanii, avînd un mare număr de *corăbii mari* ναῦς μεγαλαί, au distrus în cea mai mare parte cele aproape 3000 de monoxile în care se îmbarcaseră goții pentru a trece Dunărea [33]. Aceste ναῦς μεγαλαί erau, fără îndoială, vasele de război, avînd corespondent într-o epocă mai timpurie pe acele ναῦς μακραί, despre care știm că au circulat și în zona litoralului Mării Negre [34].

Vasele de transport (ὁλκάδες) apar menționate și în secolul al VI-lea e.n., cu prilejul luptelor dintre avari și sclavini din anul 578. Astfel, Menander Protector, 48, arată că bizantinii l-au convins pe Baian să lupte împotriva sclavinilor așezați în sud-estul Munteniei [35]; avarii au fost îmbarcați, pentru a trece în sudul Dunării, în așa numitele *corăbii mari* (ὁλκάσι μακραῖς) [36]. După părerea noastră nu poate fi vorba despre vase de război, așa cum s-ar putea înțelege, ci despre nave, de data aceasta de mari dimensiuni, folosite și pentru transportarea trupelor. Mai departe, Menander Protector ne relatează că, după ce avarii au ajuns pe teritoriul Sciției, adică în Dobrogea, au fost trecuți în nordul Dunării, deci în Muntenia, pentru a lupta împotriva sclavinilor, în așa numitele ἀμφιπρύμνοι. În FDHR, II, p. 519, acest termen este tradus prin *corăbii cu cîrme de jur împrejur*. Credem însă că traducerea mai logică ar fi *corăbii cu rame de jur împrejur*, deoarece orice vas avea o singură cîrmă, compusă dintr-un mecanism ce acționa simultan asupra a două rame mai mici. Nu înțelegem însă de ce autorul a folosit termenul de πρύμνα pentru a indica acele rame, căci în epoca romană πρύμνα reprezenta pupa unui vas [37], poate pentru faptul că în antichitate la pupa se găseau cele două rame ce constituiau sistemul de guvernare al navei [38].

Un alt tip de vas care a circula pe Dunăre în secolul al VI-lea e.n. îl întîlnim într-o relatare a lui Theophanes Confessor [39]. Vorbind despre invazia kutrigurilor în sudul Dunării, din anul 559, acesta arată că Iustinian I a dispus întărirea flotei dunărene prin construirea așa numi-

[30] RE, IV, col. 2122, s.v. *Danuvius*. Apollonios din Rhodos le numește νῆες φορτίδες sau ὁλκάδες.
[31] I. Barnea, *op. cit.*, p. 405.
[32] Zosimos, IV, 39.
[33] FHDR, II, p. 313 și urm.
[34] D. M. Pippidi, Em. Popescu, Dacia, N.S., 3, 1959, p. 235.
[35] I. Barnea, *op. cit.*, p. 432.
[36] FHDR, II, p. 519.
[37] L.S.J., s.v. πρύμνα.
[38] O. Bounegru, *op. cit.*, *passim*.
[39] Theophanes Confessor, p. 233, 4-8, De Boor.

telor πλοῖα διάπρυμνα[40]. Nu credem că poate fi acceptată traducerea din FHDR, II, p. 601, anume : *nave cu două pupe.* În epoca romană, ca și mai înainte de altfel, vasele de război aveau întotdeauna pupa rotunjită iar prora ascuțită și întărită cu acel *proembolion*, cu rolul de a lovi coca navelor inamice[41]. Este posibil ca Theophanes Confessor, atunci cînd ne-a transmis informația despre care discutăm, să se fi gîndit la un tip de vase ce aveau atît partea din față cît și cea din spate, rotunjite, de unde și aspectul de vase cu „două pupe", nave pe care nu le putem numi decît πλοῖα διάπρυμνα. În felul acesta traducerea corectă ni se pare a fi ... *vase cu pupe într-o parte și în cealaltă* (adică în partea din față și din spate). Autorul menționat a făcut această distincție deoarece un vas de război trebuie să aibă partea din față ascuțită și curbată spre interior.

În sfîrșit, o ultimă mențiune despre nave ce au circulat la Dunărea de Jos, în perioada de care ne ocupăm, o găsim la Themistios, X, 133—140 : *ei (barbarii) săvîrșeau furturi și nelegiuiri în vase cu un singur rînd de vîsle*[42] (ἐν τοῖσ μονήρεσι πλοίοις). Aceste incursiuni ale barbarilor, care foloseau astfel de ambarcațiuni, despre care este greu de spus cum puteau arăta, se petreceau în timpul lui Valens, drept pentru care împăratul a și luat măsuri care vizau întărirea limesului scitic[43].

Un ultim aspect, asupra căruia dorim să stăruim, este acela referitor la modul în care romanii și mai tîrziu bizantinii, în cursul luptelor cu barbarii, își transportau trupele peste Dunăre. Trecerea trupelor și a materialelor de război peste fluviu se făcea cu ajutorul podurilor de vase. Acestea se realizau prin legarea, bord la bord, a mai multor ambarcațiuni, special construite în acest scop, numite *ratis* (σχεδία). Cunoaștem astăzi, grație reprezentărilor de pe mozaicul de la Althiburos, cum arătau aceste *rates* numite și *ratiaria*[44]. Ele erau ambarcațiuni simple, ușor de transportat, avînd rolul de pontoane sau, în anumite cazuri, de bacuri de trecere peste diferite cursuri de apă. Pentru a se realiza un pod de vase din aceste ambarcațiuni, după ce ele erau legate una lîngă alta, deasupra punților lor se construia din material lemnos un planșeu transversal[45]. Pentru zona de care ne ocupăm avem doar două mențiuni despre folosirea acestor *ratis*. Prima se referă la episodul deja amintit, din anul 376[46], cînd goții trec în sudul Dunării cu ajutorul acelor vase și pontoane *(navibus ratibusque)*. A doua este ceva mai tîrzie, din secolul al VI-lea e.n. ; descriind expediția bizantinilor împotriva avarilor, din anul 601, Toefilact Simocata, VIII, 1, arată că romanii au trecut fluviul : ... *legînd așa-zisele plute* (τὰς λεγομένας

[40] FHDR, II, p. 601.
[41] C. Torr, *Ancient Schips*, Cicago, 1964, *passim.*
[42] FHDR, II, p. 63.
[43] I. Barnea, *op. cit.*, p. 395.
[44] P. M. Duval, *op. cit.*, p. 138, pl. I.
[45] P. Gaukler, DA, IV, p. 815, fig. 5921, art. *Ratis* ; C. Torr, *op. cit.*, p. 132 ; P. M. Duval, *op. cit.*, p. 137.
[46] Supra, p. 298.

σχεδίας)[47]. De aici rezultă că aceste tipuri de ambarcațiuni au continuat să fie folosite, așa cum era și firesc, o perioadă mai lungă de timp.

În opera lui Ammianus Marcellinus găsim două pasaje în care se menționează în mod clar folosirea de către romani a podurilor de vase, pentru a trece Dunărea. În vara anului 367, Valens își trece trupele în nordul fluviului, pe la *Constantiniana Daphne*, pe un pod de vase realizat, așa cum arată autorul, prin așezarea unor scînduri deasupra punților vaselor : *ponteque contabulata supra navium foros flumen transgressum est*[48]. Doi ani mai tîrziu, Valens, reluînd expediția împotriva goților, trece Dunărea, de data aceasta pe la Noviodunum[49], tot pe un pod de vase : *per Noviodunum navibus ad transmittendum omnem conexis*[50].

Toate aceste informații prezentate mai sus, în legătură cu navele militare sau folosite în scopuri militare pe Dunăre, ne pot conduce la o imagine relativ completă despre navigația militară în zona amintită, fără a ne putea pronunța asupra formelor unora dintre aceste nave, pînă cînd diversele mențiuni din izvoarele antice nu vor fi dublate, completate, de descoperirea unor monumente cu reprezentări de ambarcațiuni din perioada respectivă. Ceea ce ne reține însă atenția este în primul rînd multitudinea de tipuri de vase ce apar descrise în aceste izvoare și despre unele din ele putem spune cum arătau, iar în al doilea rînd faptul că, în linii mari principalele tipuri de vase de război sau comerciale din epoca romană tîrzie au continuat să circule pînă în secolul al VII-lea e.n., cînd situația de pe limes se schimbă în mod radical.

SCHIFFSTYPEN AN DER NIEDERDONAU ZWISCHEN DEM IV UND DEM VII JAHRHUNDERT U.Z.

Zusammenfassung

Der verfasser beabsichtigt die wichtigsten zu Militärzweck benutzten Navigationsmittel zu behandeln, welche von verschidenen antiken Autoren, so wie in anderen Quellen erwähnt werden.

Es wird zuerst die Militärschiffseinheit, die man *musculi Scythici* benent und die Not. Dign., XXXIX, 35 erscheint, bekandelt ; es wird gezeigt, dass sie aus Schiffen welche zum *musculus* — Typ gehörten bestand und welche von in den Scythia Minor rekrutierten Matrosen bedint waren. In bezug auf die Stelle ...

[47] Subliniem că nu este vorba despre plute, așa cum se traduce în FHDR, II, p. 547, ci despre ambarcațiunile numite *ratis* = σχεδία, construite special pentru realizarea unor poduri de vase.

[48] Ammianus Marcellinus, XXVII, 5, 2 ; desigur că navele nu puteau fi decît acele *ratis*.

[49] I. Barnea, *op. cit.*, p. 394.

[50] Ammianus Marcellinus, XXVII, 5, 2.

classis in plateypegiis (Not. Dign., XXXIX, 35) wird gezeigt dass *plateypegia* entwerder ein Toponym oder eine Flotteeinheit (*classis*) ist, wobei die Tatsache wichtig ist, dass der artige Schiffe mit flanchem Boden dieses Types zu Militärzwecken im Donaudelta verwendet wurden.

Anschliessend werden ein paar Stellen aus Ammianus Marcellinus (XXXI, 4, 5 ; XXVII, 5, 9) und Zosimos (II, 21) untersucht, wo Kriegs- und Handelsschiffe welche im IV Jh. u.Z. aus der Donau segelten erwähnt werden Danach werden die Transportschiffe (ὁκλάδες) und die Stromschiffe (ποταμίαι ναῦσι) analysirt, mit Hilfe derem Valens wärend des Feldzugs von 367—369 sein Heer im Kriege gegen die Goten mit Lebensmitteln versorgte. Es wird gezeigt, dass die Transportschiffe (ὁκλάδες) auf der Donau bis im das VI Jh. segelten.

Im folgenden wird der Typ der ἀμφιπρύμνα-Schiffe (mit Rudern ringsherum), welche von Menander Protector erwähnt werden analysiert. Ein anderer in Betracht gezogene Typ von Schiffen wird vom Verfasser als „Schiffe mit Heck auf beiden Seiten" (πλοία διάπρυμνα) bezeichnet, solche Schiffe sind bei Theophanes Confessor, p. 233. 4-8, De Boor anzutreffen.

Der letzte Teil wird der Verzeichnung und der Bechandlung verschiedener Erwähnungen zur Benutzung der Bootbrucken in der Niederdonau gewidmet. Es werden zuerst die Boote worans diese Brücken bestanden (*ratis* = σχεδία) erwähnt. Danach werden die Schilderungen über solche Bootbrücken (Ammianus Marcellinus, XXVII, 5, 2) behandelt.

NOTE

O NOUĂ DRAHMĂ HISTRIANĂ ÎN STÎNGA DUNĂRII

TUDOR PAPASIMA

În anul 1979, Stanciu George din Călărași, a donat muzeului ca provenind din s. Vărăști (com. Dorobanțu) o drahmă histriană emisă în epoca autonomă a cetății [1]. Cu un stil artistic evoluat al reprezentărilor, aceasta face parte cronologic din grupa a doua, care se datează pe parcursul sec. al IV-lea de la începutul său și pînă în perioada ridicării și extinderii puterii economice și politice a Macedoniei [2].

Apariția monedei aici nu era neobișnuită, în ținutul bălților Mostiștei existînd pe atunci „o adevărată țară geto-greacă" [3] străbătută de un drum care unea Dunărea de regiunea gurilor Trotușului [4].

În urma investigațiilor întreprinse ulterior, am aflat că de fapt piesa a fost găsită în urmă cu cîțiva ani în apropierea fostului sat Pietroiu, astăzi încorporat comunei Borcea [5]. Din Pietroiu mai provin două drahme histriene asemănătoare [6]. Prezența celor trei monede la Pietroiu-Borcea este cu atît mai firească cu cît în această localitate — unde a fost descoperit și un mare număr de timbre amforice — se afla probabil un punct de oprire al negustorilor și de descărcare a măr-

---

[1] Av. Două capete omenești alăturate, cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTRIH ; vultur pe delfin spre stînga ; între aripile și coada păsării sigla K ; sub delfin sigla T (?).
AR, ←, 5,63 gr. 16,92/18,16 mm, conservare bună, Pick, 450 (?), Canarache, 234, Pontice, 1968, p. 124.
Inv. muzeu Călărași nr. 17189, fig. 1.

[2] Constantin Preda și H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914—1970*, București, 1973, p. 25.

[3] Vasile Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 55.

[4] Idem, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 175.

[5] Confuzia a fost generată de faptul că donatorul a primit moneda, fără alte precizări, de la Filip Teodora din s. Vărăști (com. Dorobanțu).

[6] A. Atanasiu, S.C.N., V, 1971, p. 389, nr. 2, fig. 1/2 ; Niculae Conovici, SCIVA, 30, 1979, 1, p. 88—89, nr. 7, fig. 1/7.

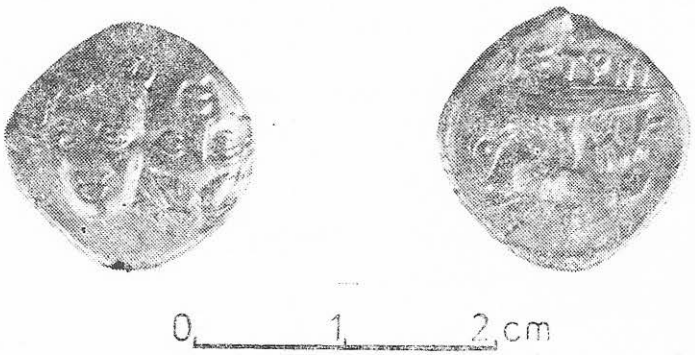

Fig. 1. Drahma histriană descoperită la Pietroiu - Borcea.

furilor înainte de transportul lor către interiorul țării [7]. Tot în acest loc au fost depistate și urmele unei importante stațiuni gete [8].

De pe malul stîng al Dunării, mărfurile și moneda porneau către interiorul țării, pe drumuri, care se pare că urmau văile afluenților mai însemnați [9].

Toate descoperirile de acest gen din țara noastră constituie o dovadă a dezvoltării puterii economice a Histriei și a extinderii relațiilor ei de schimb. Mai mult chiar, ele evidențiază și gradul înalt de dezvoltare al societății autohtone.

A NEW HISTRIAN DRACHMA ON THE LEFT SIDE OF THE DANUBE

Summary

The author presents a Histria coin, minted in the 4th cent. B.C. The coin was discovered close by Pietroiu village (today the village is a part of Borcea town).

[7] Crișan Mușețeanu, Niculae Conovici, Apostol Anastasiu (sic-Atanasiu), Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 190.

[8] Niculae Conovici și Crișan Mușețeanu, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 544.

[9] Descoperirilor realizate în stînga fluviului li se adaugă — în afară de piesa de față — o piesă găsită la Gruiul Dării, com. Pietroasele, jud. Buzău (Florentina Preda, Apulum, XII, 1974, p. 568—572 ; Florentina Preda și Vasile Dupoi SCN, VII, 1980, p. 145—146) și una găsită la Piscul Crăsani (informație Niculae Conovici).

CERCETĂRI PERIEGHETICE ÎNTRE LOCALITĂȚILE IZVORUL MARE ȘI COCHIRLENI

P. HAȘOTTI, EUG. MIHAIL

Cele două localități rurale se află la capetele de S-SE și N-NV ale unei văi adiacente văii Dunării, străjuită de mici dealuri cu pante line, înclinate spre SE și NV. Versantul sudic al văii este mai înalt și îl predomină pe cel nordic. Prin poziția și structura sa fizico-geografică și întrucît este străbătută de mici văi adiacente, cu văi (derele *) mai mult sau mai puțin bogate în ape, întreaga zonă a oferit în permanență, prielnice condiții de viețuire. Pe această vale, practic necercetată, se cunoșteau puține puncte arheologice, astfel încît, scopul cercetării noastre a fost, în primul rînd, de îmbogățire a repertoriului arheologic al județului.

Deplasarea pe teren a dus la identificarea multor așezări, care din punct de vedere cronologic acoperă perioada dintre paleoliticul mijlociu și feudalismul timpuriu, aducîndu-se astfel noi date asupra răspîndirii comunităților umane în această parte a Dobrogei.

Expunem, în continuare, de la est la vest, descoperirile făcute (fig. 1).

1. Pe teritoriul satului *Izvorul Mare* au fost găsite cîteva fragmente ceramice prefeudale.

2. La marginea de vest a satului, pe ambele părți ale văii, care aici se îngustează mai mult ca de obicei, s-au observat fragmente ceramice din sec. II—III e.n. și o monedă, probabil de la împăratul Antoninus Pius [1]. În imediata vecinătate a așezării romane au apărut din arătură și cîteva fragmente ceramice prefeudale, precum și un ciob sarmatic de epocă romană [2] (fig. 2).

---

* Prin *derea* se înțelege un pîrîiaș cu debit mic.

[1] Mulțumim colegei Antoaneta Vertan pentru identificarea piesei.

[2] Gh. Bichir, Pontica, 5, 1972, p. 146—153 ; pl. IV—VIII, X, XVI, XVIII, XIX, M. Irimia, Pontica 14, 1981, p. 101 fig. 14/1, 2-5.

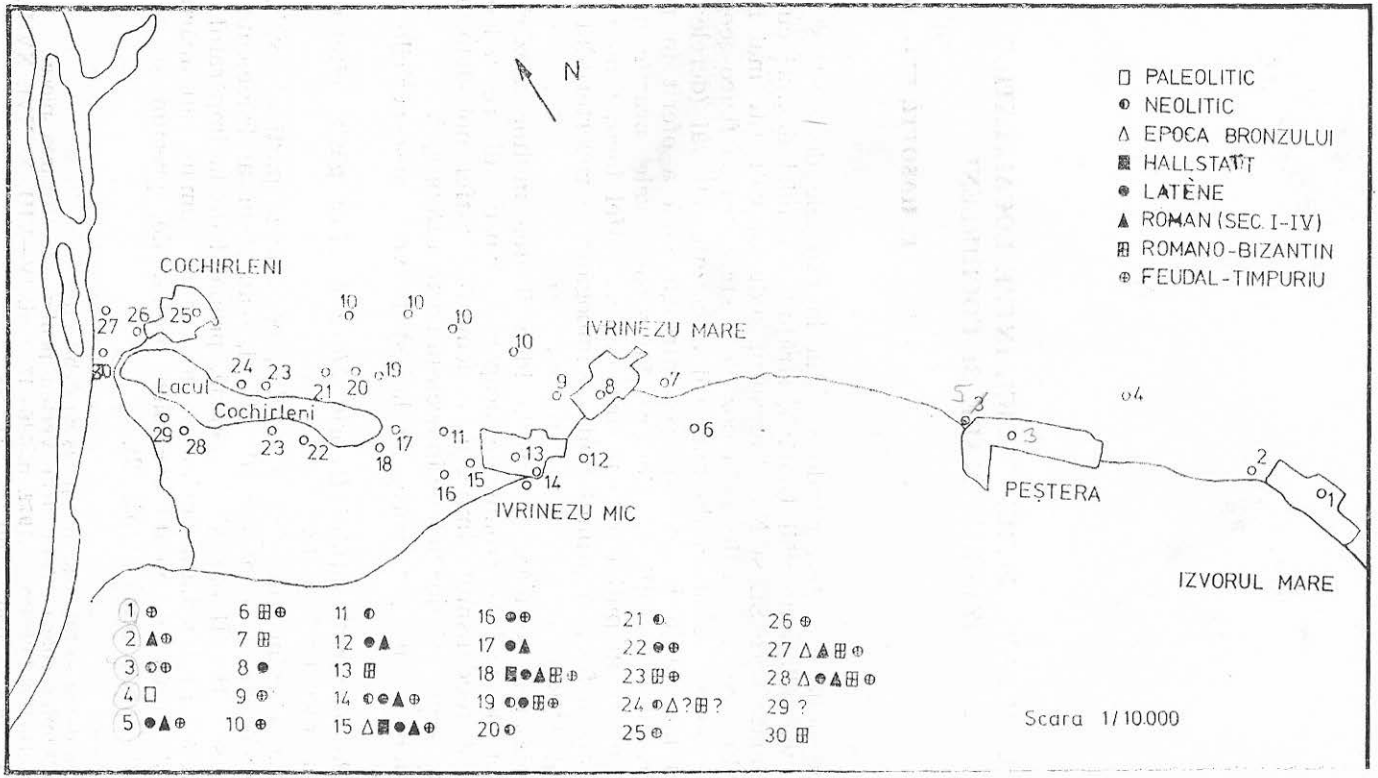

Fig. 1. Harta descoperirilor.

3. În satul *Peştera*, s-au găsit fragmente ceramice prefeudale (sec. IX—X), iar în partea de NE a lui, lîngă actualul cimitir, s-a identificat o aşezare aparţinînd culturii Hamangia, pusă în evidenţă de fragmente ceramice, care nu permit o încadrare cronologică mai strînsă a aşezării, precum şi de cîteva unelte din silex.

4. În partea de N-NE a satului, la circa 1 km, pe dealul la poalele căruia se află o peşteră, au fost culese trei răzuitoare musteriene [3] (fig. 3), alături de mai multe aşchii de prelucrare.

5. În partea de vest a IAS Peştera, în imediata vecinătate, s-au găsit fragmente ceramice geto-dacice şi romane (sec. II—III), iar la 400—500 metri S-V de IAS, între drumul ce duce de la Peştera la Ivrinezu Mare şi o mică derea, s-a observat o locuire feudal-timpurie (urme de locuinţe de suprafaţă, fragmente ceramice decorate cu striuri în valuri, specifice ceramicii secolelor IX—XI) [4].

6. Între localităţile Peştera şi Ivrinezu Mare, la circa 2 km S-SE de cea de-a doua localitate, chiar în gura unei văi adiacente, care se termină în partea de sud a văii mari pe care am efectuat cercetarea, pe botul de deal aflat la întretăierea celor două văi, s-au cules fragmente atipice de amfore romane [5], alături de cioburi prefeudale.

7. La 500 m est de comună, pe partea dreaptă a şoselei ce leagă localităţile Peştera şi Ivrinezu Mare, s-a identificat o aşezare romano-bizantină, documentată de fragmente ceramice (amfore, străchini, ulcioare etc.) din sec. IV—VI e.n.

8. Pe teritoriul satului *Ivrinezu Mare*, alături de cîteva fragmente ceramice, probabil getice, s-au găsit fragmente de amfore greceşti, precum şi urmele a două cuptoare ceramice, aflate lîngă zidul de est al gardului bisericii şi pe care nu le putem încadra cronologic cu exactitate, întrucît nu s-au găsit asociate cu fragmente ceramice. După cărămizile folosite la construirea bolţilor lor, aceste cuptoare par a fi de epocă romano-bizantină.

9. La marginea de vest a aceluiaşi sat, lîngă drumul de pămînt ce duce la Cochirleni, pe malul drept al unui loc, numit de localnici „Ghiolul mic", am aflat fragmente ceramice prefeudale.

10. Pe o întinsă arie, între Ivrinezu Mare şi CAP Cochirleni s-a constatat pe baza ceramicii şi a urmelor de aşezare, o întinsă locuire prefeudală (mai multe aşezări).

11. La circa 800 m est de satul Ivrinezu Mare, pe panta de E-NE a văii, s-a identificat o întinsă aşezare aparţinînd culturii Hamangia, de pe cuprinsul căreia s-a recoltat ceramică fină (fig. 4), de uz comun (fig. 5), unelte din silex şi capul unui idol feminin de lut [6] (fig. 6). Men-

---

[3] Al. Păunescu, ***Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României***, Ed. Acad., Bucureşti, 1970, p. 237 fig. 3/1-8 ; Al. Păunescu, M. Cîrciumaru, SCIVA, 27, 1976, p. 342.

[4] Gh. Ştefan, I. Barnea, Maria Comşa, Eug. Comşa, *Dinogeţia*, 1, Ed. Acad., Bucureşti, 1967, p. 181, pl. 113, pl. 198, fig. 128.

[5] A. Rădulescu, Pontica, 9, p. 104—108, Pl. 4—10.

[6] D. Berciu, *Cultura Hamangia*, 1, Ed. Acad., Bucureşti, 1966, p. 83—109, fig. 42—47, 49—55.

Fig.2

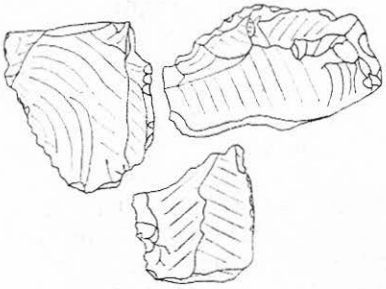

Fig.3

Fig.6

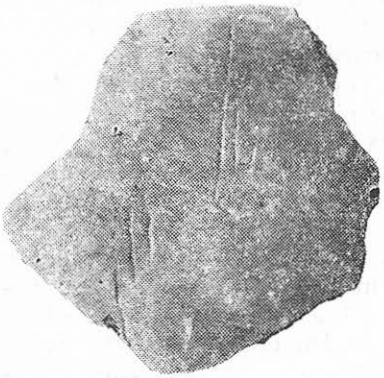

Fig.4

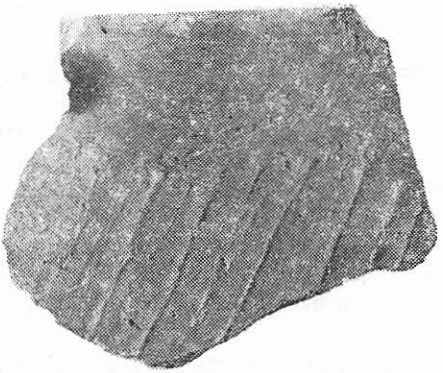

Fig.5

Planșa 2

2. Ciob sarmatic de epocă romană. 3. Unelte musteriene. 4. Ceramică fină — cultura Hamangia. 5. Ceramică de uz comun — cultura Hamangia. 6. Cap figurină — cultura Hamangia.

ționăm, că în curtea locuitorului Munteanu Ion din respectiva localitate, exista un bulgăre de silex cu diametrul de circa 15 cm, care a fost cules, după spusele lui, din așezarea sus menționată. La capătul de vest al așezării, pe o pantă lină și pe un mic platou există oase umane și fragmente ceramice aparținînd de asemenea culturii Hamangia. Aici se pare că a funcționat necropola corespunzătoare așezării învecinate, care după ceramica recoltată poate fi încadrată în faza Ceamurlia de Jos a culturii Hamangia [7].

12. La 500 m S-E de satul Ivrinezu Mic, s-au găsit fragmente ceramice geto-dacice și romane de sec. I—II e.n.

13. În vatra satului *Ivrinezu Mic*, s-au aflat trei fragmente de rîșnițe circulare (probabil romane), dintre care una are nervuri radiale, precum și o coloană din calcar nisipos, cu dimensiunile : L = 110 cm, D = 40 cm.

14. Pe teritoriul satului și în zona imediată periferiei sudice a lui, s-a găsit ceramică de mai multe epoci : Hamangia, geto-dacică (fragmente de amfore grecești), romană și prefeudală.

15. La marginea de vest a satului Ivrinezu Mic, pe un platou afectat de lucrările agricole, s-au cules mai multe fragmente ceramice de epoca bronzului [8] (fig. 7), hallstattiene [9], partea superioară a unei amfore de Chios [10] (fig. 8) și o ștampilă de amforă [11]. Pe o latură a platoului, în curtea locuitorului Nijloveanu Nicolae, s-a putut observa un șanț de apărare, ceea ce ne face să presupunem că pe acest platou, a funcționat și o fortificație, probabil hallstattiană [12]. Din apropierea platoului, la 50—70 m vest, s-au cules fragmente ceramice atipice geto-dacice, romane și prefeudale.

16. La circa 800 m NV de sat, la capătul micii văi adiacente de aici, s-au surprins fragmente de amfore grecești, ceramică geto-dacică și prefeudală.

17. La 1,7—1,8 km N-NV de satul Ivrinezu Mic, pe un pinten ce se înfige tot pe direcția N-NV în lacul Cochirleni, a funcționat o fortificație. Partea de SE a ei este mărginită de două șanțuri aflate la o distanță de 20—25 m unul de altul. Șanțurile sînt îndreptate spre S-SE și N-NE. Marginile platoului par pe alocuri îndreptate, pentru a fi mai abrupte și deci mai ușor de apărat. Pe cuprinsul presupusei fortificații s-au găsit fragmente ceramice aparținînd culturilor : Latène, romană (sec. I—II e.n.) prefeudală. În imediata apropiere a limitei de vest a fortificației, a existat o bogată așezare getică, documentată de ceramică

[7] *Ibidem*, p. 161, 119—231.

[8] Seb. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, vol. 1, Ed. Acad., București, 1978, fig. 81—86 ; M. Irimia, SCIVA, 32, 3, 1961, fig. 4, 5.

[9] M. Irimia, Pontica, 7, 1974, p. 87—126, fig. 12, 18—24.

[10] P. Alexandrescu, *Histria*, 11, Ed. Acad., București, 1966, pl. 52/360, 368, 369.

[11] Ștampila a fost publicată de M. Irimia, în Pontica, 13, p. 101.

[12] S. Gavrilă, El. Lăzurcă, Peuce, 8, p. 37—54.

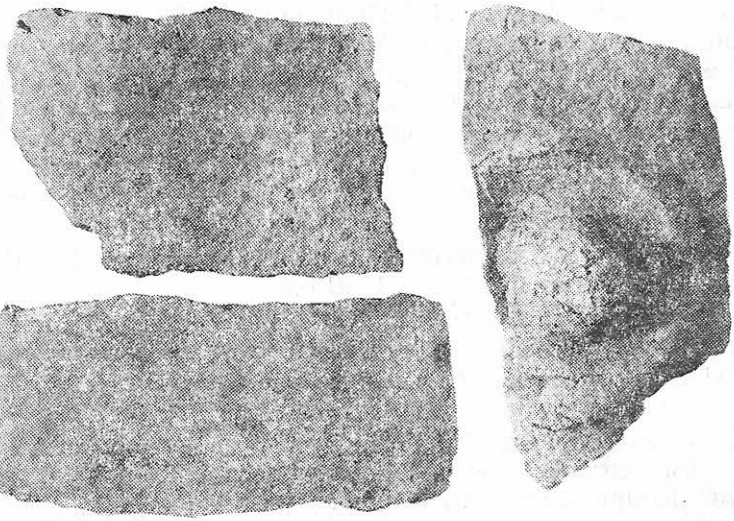

Fig. 7

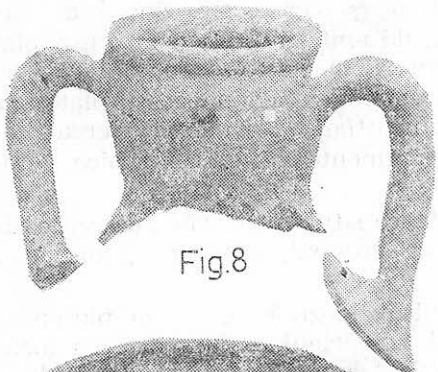

Fig.8

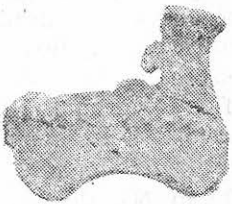

Fig.9

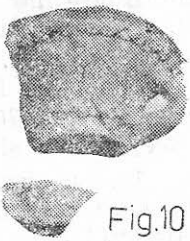

Fig.10

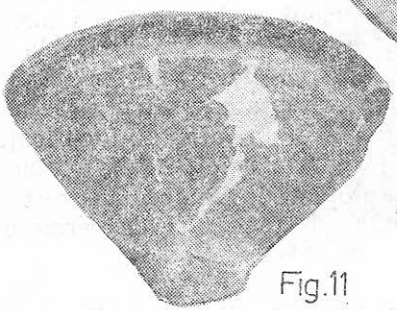

Fig.11

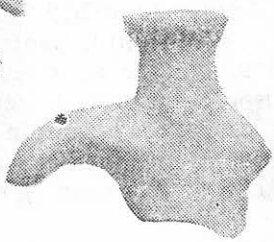

Fig.12

Fig.13

Planșa 3

7. Ceramică de epoca bronzului. 8. Fragment amforă Chios. 9-11. Ceramică getică. 12. Fragment lutroforium. 13. Bol lucrat în tehnica „à la barbotine".

decorată cu brîu alveolar [13] (fig. 9), două căţui [14] (fig. 10), partea superioară a unei fructiere [15] (fig. 11). Aşezarea getică este suprapusă de o alta romană de sec. I—II, căreia îi aparţin fragmente de lutroforii [16] (fig. 12), un bol cu înălţimea de 16 cm, lucrat în tehnica barbotinei, din pastă foarte fină ; vasul are pereţii foarte subţiri şi un decor „aplicat" sub buză [17] (fig. 13) ; o farfurie fragmentară din bronz, cu un frumos decor alveolar sub buză (fig. 14) ; o bază de coloană [18], din calcar compact alb-gălbui, puţin ciobită la colţ şi avînd latura de 48 cm.

18. La circa 400—500 m vest de aşezarea fortificată descrisă mai sus, se găseşte o altă aşezare care prezintă următoarele nivele de locuire : hallstatt, latène, roman, romano-bizantin şi feudal timpuriu, care se văd în profilul unui mal. În imediata apropiere, la S-SE, pe un platou puţin înalt se află o necropolă de inhumaţie, care nu poate fi încadrată cronologic, întrucît lucrările agricole au scos la iveală numai oase umane, neînsoţite de alte elemente arheologice.

19. Oarecum vizavi de aşezarea fortificată (cea de la numărul 17), de data aceasta pe versanul de N-NE al văii, este o altă aşezare cu urme de locuire aparţinînd următoarelor epoci : Hamangia (s-au recoltat între altele două microlite), latène, romană (sec. IV—VI), prefeudală (sporadic).

20. La 400—500 m vest de punctul 19, s-au găsit două fragmente ceramice aparţinînd culturii Gumelniţa [19].

21. La circa 5 km NV de Ivrinezu Mare, pe panta de NE a văii este o aşezare Hamangia — faza Ceamurlia de Jos [20]. Remarcăm, pe lîngă piesele de silex : lame, gratoare etc., următoarele tipuri de vase, care se prezintă fragmentar (fig. 15) : vas cu gît cilindric, acoperit cu slip negru, lustruit şi cu încrustaţii albe, dispuse în linii paralele şi unghiuri, pahare, străchini etc.

22. Pe partea de S-SE a văii, la circa 800 m est de saivanele CAP Cochirleni, pe un platou ce coboară în pantă lină spre vale, pînă în apropierea lacului Cochirleni, de unde platoul devine mai abrupt, s-au identificat cioburi dacice şi prefeudale.

23. La 300 m, est de digul construit pentru desecarea lacului Cochirleni, s-au găsit fragmente atipice de amfore romano-bizantine şi prefeudale. În dreptul digului, pe pantele de S-SE ale văii, s-au recoltat de asemenea fragmente ceramice romano-bizantine şi prefeudale.

---

[13] S. Gavrilă, Peuce, 2, p. 75, fig. 7d, p. 96 fig. 20a ; I. H. Crişan, *Ceramica geto-dacică*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, pl. XLIII, XLIV.

[14] I. H. Crişan, *Op. cit.*, pl. VI/-15.

[15] *Ibidem*, pl. XLIII-L.

[16] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 204—206, fig. 45 ; A. Rădulescu, *op. cit.*, p. 102, pl. 1/2, 2a.

[17] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 198, pl. XXX-10 ; C. Iconomu, Pontica, 1, 1968, p. 256, fig. 37 ; V. Cheluţă Georgescu, Pontica, 7, 1974, p. 182, pl. 6.

[18] I. Barnea, Al. Barnea, M. Mărgineanu Cârstoiu, Gh. Papuc, Tropaeum Traiani, 1, Ed. Acad., Bucureşti, 1979, fig. 110—113.

[19] D. Galbenu, SCIV, 13, 2, 1962, p. 285—305.

[20] D. Berciu, *op. cit.*, p. 119—231.

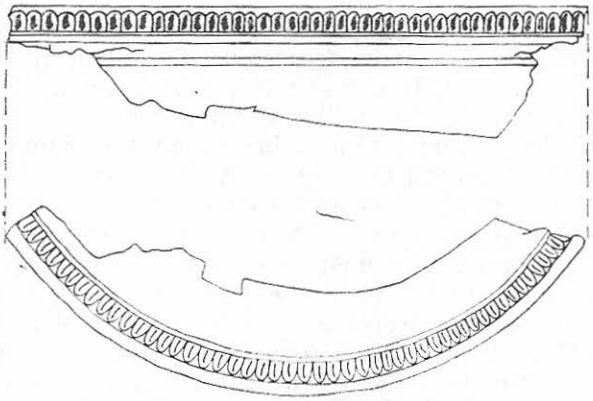

Fig.14

Fig.16

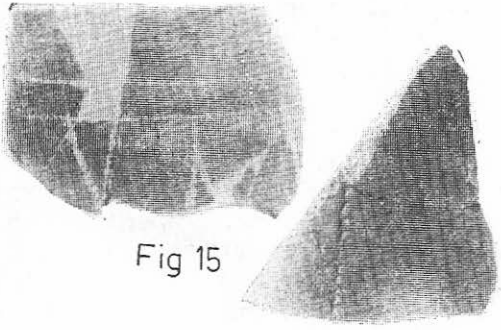

Fig 15

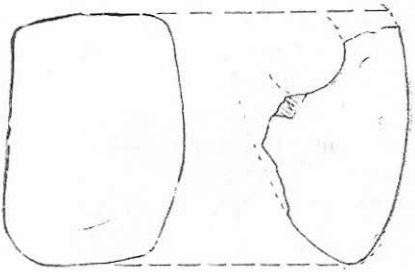

Fig.18

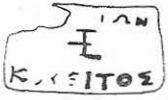

Fig.19

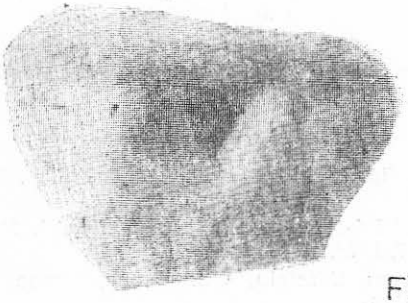

Fig.17

Planșa 4

14. Fragment farfurie din bronz. 15. Ceramică Hamangia. 16. Fragment apeduct. 17. Ceramică de epoca bronzului 18. Fragment topor — epoca bronzului. 19. Ștampilă thasiană.

24. La saivanele CAP Cochirleni s-au observat mici fragmente atipice de ceramică romană de sec. IV—VI e.n. și prefeudale. La circa 300 m vest de saivane, se află o așezare aparținînd culturii Hamangia de pe cuprinsul căreia s-au recoltat și cioburi de epocă romană, precum și fragmente de la un apeduct cu un decor mai puțin obișnuit constînd din striuri meandrice, grupate paralel (fig. 16).

25. De pe teritoriul satului *Cochirleni,* au fost recoltate fragmente ceramice prefeudale.

26. La marginea de vest a satului Cochirleni, în apropierea cimitirului, într-un mal abrupt situat lîngă partea dreaptă a șoselei ce duce la Rasova, au fost observate locuințe prefeudale, care conțin pe podelele lor numeroase scoici și melci.

27. Din punctul „la fîntînă", aflat chiar lîngă Dunăre, au fost culese fragmente ceramice aparținînd epocii bronzului, însoțite de ceramică romană (sec. I—III e.n.), romano-bizantină și prefeudală.

28. Pe partea de S-SE a văii, lîngă plantațiile de viță de vie ale CAP Cochirleni, pe o terasă joasă, există o așezare cu mai multe nivele de locuire, corespunzătoare mai multor perioade : epoca bronzului-ceramică [21] (fig. 17) și un fragment de topor [22] (fig. 18) — latène-ștampilă de amforă thasiană (fig. 19), datată între 320—200 î.e.n. [23] și cîteva fragmente de vase getice lucrate la roată — din epocile, romană, romano-bizantină și prefeudală.

29. La 300 m, vest de această așezare s-a identificat o necropolă de înhumație, aparținînd unei perioade neprecizate încă. Într-un mal s-au găsit oase umane, neasociate cu alte elemente arheologice, ceea ce nu ne permite să facem alte observații.

30. La confluența văii Cochirleni cu Dunărea, pe terasa înaltă a fluviului, la circa 1,2 km E-SE de satul Cochirleni, s-au descoperit fragmente ceramice din prima epocă a fierului și din perioada romano-bizantină (sec. IV—VI).

* * *

Pe baza cercetărilor intreprinse pe valea Cochirleni, care ne-au condus spre identificarea unor obiective arheologice necunoscute pînă acum putem afirma că această zonă a Dobrogei a fost mai mult sau mai puțin intens locuită, începînd din paleoliticul mijlociu și sfîrșind cu epoca feudală.

Pe baza materialului de care dispunem în prezent, s-a putut constata că unele perioade sînt mai mult, altele mai puțin bine reprezentate. De exemplu, dacă pentru neo-eneolitic, cultura Hamangia este

[21] M. Irimia, Pontica, 7, 1974,. 77—86, fig. 1-35, 6, 8-11.

[22] Al. Häusler, *Die Gräber der älteren Ockergrabkultur zwischen Dneprund Karpaten,* Berlin, 1976, pl. 4/17 ; P. Diaconu, N. Angelescu, Rev. Muz. 4, 1968, p. 350, fig. 3.

[23] Mulțumim colegei Livia Buzoianu pentru informațiile date în legătură cu această ștampilă.

prezentă în cinci puncte, cultura Gumelnița nu a fost surprinsă decît într-unul singur, cum de altfel este reprezentată și epoca paleolitică.

Din observațiile făcute pe teren, s-a dovedit faptul că în epoca bronzului a fost o intensă locuire în preajma Dunării, iar din cele realizate pe baza materialului ceramic din punctele : 8, 14, 16, 17, 28, se dovedește existența unei puternice pătrunderi a produselor grecești în mediul autohton geto-dacic, capabil să asimileze creator elementele de civilizație superioară grecească.

Descoperirea laolaltă în punctele : 5, 11, 18, a unor urme de locuire geto-dacică și romană de secol I—II e.n., aruncă noi lumini asupra procesului intens de romanizare petrecut în Dobrogea.

Pentru perioada secolelor IV—VI e.n. și mai ales pentru feudalismul timpuriu (sec. IX—X), s-a constatat o foarte intensă locuire pe întreaga vale.

În concluzie, pe baza celor expuse mai sus, considerăm că o cercetare sistematică în punctele care prezintă o succesiune de niveluri arheologice, ar aduce noi și prețioase date la cunoașterea trecutului istoric din zona centrală și sudică a Dobrogei.

RECHERCHES DE TERRAIN ENTRE IZVORUL MARE ET COCHIRLENI

Résumé

Les recherches de terrain faites entre les localités Izvorul Mare et Cochirleni ont fournis l'identification de 30 nouveaux points archéologiques, qui montrent l'existence de la vie humaine dans la valée, en commançant avec le paléolithique moyen et en finissant avec le Moyen Age.

On constate des périodes meilleures représentées : Hamangia, l'époque du bronze, La Tène, le IVe siècle jusqu'au VIe siècle de notre ère et l'époque préfeodale.

On remarque des stations archéologiques aux plusieurs niveaux. Les futures recherches systématique ameneront des nouveaux dates historiques sur la zone centrale et du sud de la Dobroudja.

MONEDE DE AUR MEDIEVALE DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

GABRIEL CUSTUREA

În colecțiile cabinetului numismatic al Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța se păstrează un număr de monede de aur, descoperite întîmplător sau în urma săpăturilor sistematice întreprinse de colectivul de specialitate. Dintre acestea au fost publicate de-a lungul anilor monedele grecești, romane și bizantine [1], iar cele feudale, în număr de 10 piese, constituie obiectul lucrării noastre. Deși numărul monedelor este mic, am considerat necesară publicarea materialului pe emitenți. Din același motiv orice concluzii de ordin istoric ne par hazardate. Scopul acestei lucrări este de a oferi cercetătorilor vieții economice a Dobrogei medievale, noi date privind circulația monetară în această provincie.

MONEDE OTOMANE

CONSTANȚA

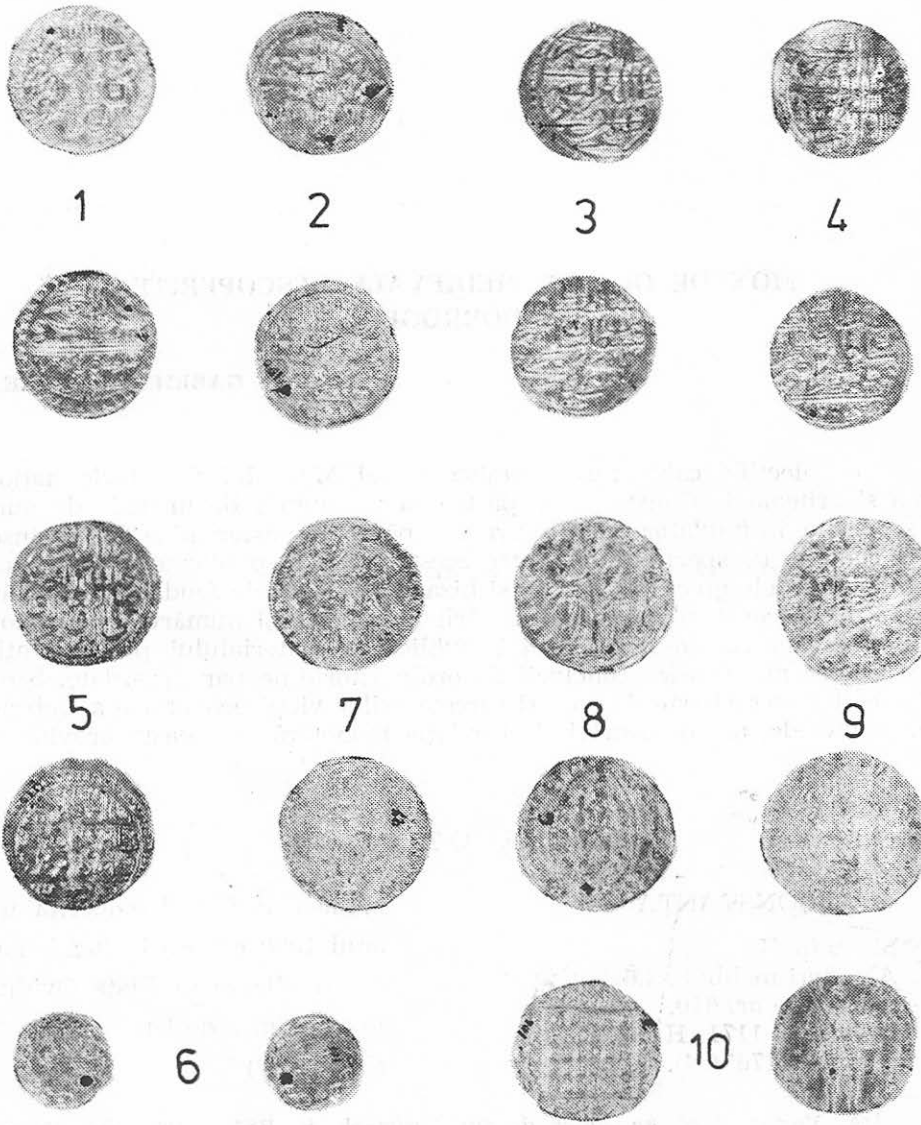
Mustafa III

1. AV. Zeri mahbub, 2,615 g, 20 mm, Nuri Pere nr. 616, Islâmbol, 1171 H. anul 7 al domniei (1763/64).

Moneda a fost descoperită în anul 1960 cu ocazia lucrărilor de canalizare în Piața Ovidiu la adîncimea de 1 m. (Inv. 6010) [2]

[1] A. Vertan, *Încă un stater de tip Lysimach*, în BSNR, 1983, sub tipar; R. Ocheșeanu, SCN, 6, 1975, p. 233—236; Gh. Poenaru-Bordea, Al. Popeea, *Monede bizantine din colecția Muzeului de arheologie Dobrogea*, Comunicare la Sesiunea Muzeului de arheologie Dobrogea, nov. 1964 (în mss.).

[2] Monede de argint emise de Mustafa III au fost descoperite în localitățile Ceamurlia de Jos, Constanța, Mangalia, Mereni, cf. A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 12, 1979, p. 237—238; G-ral Scărișoreanu, Cf. Idem, Pontica, 13, 1980, p. 360; Isaccea, Ostrov cf. Idem, Pontica, 15, 1982, p. 286—288.

Planșa 1

POARTA ALBĂ

Süleyman I

2. AV. Altîn, 3,480 g, 20 mm, Nuri Pere nr. 171, Haleb, 926H.
Moneda a fost găsită în anul 1965 în curtea Centrului școlar din localitate [3] (Inv. 6100).

VADU

Süleyman I

3. AV. Altîn, 3,520 g, 19 mm, Nuri Pere nr. 157, Amid, 926H. (Inv. 6117).

4. AV. Altîn, 3,413 g, 19 mm, Nuri Pere nr. 181, Misir, 926H. (Inv. 6116).
Monedele au fost descoperite în campania de săpături din anul 1981 în S A careul 3 la adîncimea de 0,30 m, respectiv 0,75 m [4].

Murad III [5]

5. *AV. Altîn, 3,460 g, 20,5 mm, Nuri Pere nr. 266, Dimaşk,* 982 H.
Moneda a fost găsită în anul 1982 la extinderea careului 3 din S A la adîncimea de 0,05 m (Inv. 6118) [6].

DOBROGEA-PASSIM

Mahmud II

6. AV. Beşlik, 0,350 g, 13 mm, Nuri Pere nr. 775, Kostantiniye, 1223 H. anul 30 al domniei (1837/38).
Moneda a fost achiziționată din Mangalia în anul 1967 [7]. (Inv. 6101).

MONEDE VENEȚIENE

MANGALIA

Michele Steno

7. AV. Ducat, 3,420 g, 20,5 mm, CNI, VII, 1, nr. 30. (Inv. 6063).

Bertucci Valier

8. AV. Țechin, 3,450 g, 21,3 mm, CNI, VII, 1, nr. 56. (Inv. 6006).
Monedele fac parte din vechea

[3] Din timpul domniei lui Süleyman I au fost descoperiți aspri, izolat la Lespezi, cf. A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 14, 1981, p. 347 și în tezaurele descoperite la Movilița cf. G. Custurea, *Unele aspecte ale circulației monetare din Dobrogea în sec. al XVI-lea în lumina tezaurului de la Movilița,* Comunicare la Colocviul „Contribuții numismatice la istoria României", iunie, 1983, MIRSR, București ; Constanța, cf. Idem, Pontica, 13, 1980, p. 341—343.

[4] S. Iosipescu, C. Chera, G. Custurea, *Cercetările arheologice de la Vadu, jud. Constanța,* în MCA, XVI, Vaslui, 1982, sub tipar.

[5] Din timpul domniei sultanului Murad III au fost descoperiți aspri și dirhemi în localitățile Isaccea și Ostrov, cf. A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 15, 1982, p. 286—287.

[6] S. Iosipescu, C. Chera, G. Custurea, *Cercetările arheologice de la Vadu, jud. Constanța,* raport prezentat la a XVII-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1982, Ploiești, 1983.

[7] Monede de la Mahmud II au fost descoperite izolat la Adamclisi, Peceneaga, A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 12, 1979, p. 236, 241 ; în tezaurele găsite la Constanța, cf. Idem, Pontica, 13, 1980, p. 357, Enisala, cf. Idem, Pontica, 14, 1981, p. 284—285.

colecție a muzeului și nu avem alte indicații asupra descoperirii [8].

MONEDE TRANSILVĂNENE

NICOLAE BĂLCESCU

Sigismund Bathory

9. AV. Ducat, 3,500 g, 22,3 mm, MBR, p. 133, nr. 358/Av. MONE : TRAIL- SIGI·B : D : S ; nr. 348/Rv. cu marca monetăriei din Sibiu [9], emisă în anul 1589. Moneda a fost găsită în comună și achiziționată de muzeu de la D. Chevirgil [10]. (Inv. 6107).

MONEDE OLANDEZE

CASICEA

10. AV. Ducat 2,79 g, 19 mm, Engel-Serrure, I, p. 92, 1758. Moneda a fost găsită în grădina locuitorului N. Badea, de la care a fost achiziționată în anul 1970 [11]. (Inv. 6106).

THE MEDIEVAL GOLDEN COINS DISCOVERED IN DOBRUDJA

Summary

The author presents ten coins belonging to the collections of the Museum of National History and Archaeology in Constanța. The Venetian coins are remarkable as unique golden pieces of Dobrudja published up to now.

The Transilvanian coin minted by Sigismund Bathory is an unregistred variant to MBR Catalogue.

The author also mentions monetary discoveries, emissions of the same sovereigns.

The published coins offer new useful elements in order to know the economic life in medieval Dobrudja.

[8] Monede venețiene de argint și de bronz au fost descoperite la Peceneaga, cf. A. Vertan, G. Custurea, *Descoperiri monetare în Dobrogea, V*, Pontica, 16. 1983, p. 339 ; Tulcea, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 512 ; în colecția CN a Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța se mai află o piesă de un groș descoperită la Cernavoda (inv. 31211), iar cu loc de descoperire necunoscut, două piese de un groș (inv. 31127, 45865) și o piesă de 1/2 quartino (inv. 46342).

[9] MBR, p. 116.

[10] Monede transilvănene din secolele XVI—XVII au fost descoperite la Constanța și passim, cf. A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 14, 1981, p. 343—344 ; Babadag, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 511.

[11] Monede emise în Țările de Jos au fost găsite la Nalbant și Isaccea, cf. E. Oberländer-Târnoveanu, *op. cit.*, p. 512, 511 ; în tezaurele descoperite la Enisala, cf. G. Custurea, Crisia, 8, 1978, p. 534, Viile, cf. G. Custurea, A. Murat, Pontica, 12, 1979, p. 212—215.

CRONICA

DESCOPERIRI MONETARE ÎN DOBROGEA (V)

ANTOANETA VERTAN și GABRIEL CUSTUREA

Am cuprins, în cronica noastră din acest an, mai ales monede aparținînd unor colecții formate în Dobrogea, între care menționăm A. Crăciun, constituită din piese aflate în zona Hîrșova, M. Malcea cu descoperiri de la Isaccea, C. Ciorobea și P. Leescu fără informații precise asupra locului de găsire al monedelor. La acestea se adaugă monedele descoperite la Constanța cu ocazia săpăturilor de salvare întreprinse de colectivul muzeului nostru, Histria și Tîrgușor. Am inclus și un lot de monede austriece din vechea colecție a muzeului, descoperit la Enisala, datat în secolele XVIII—XIX. Considerăm importantă publicarea unor emisiuni locale datate de cercetările recente în sec. al XIV-lea (E. Oberländer-Târnoveanu, I. Oberländer-Târnoveanu, SCIVA, 32, 1981, 1, p. 89—110).

Atragem aici atenția asupra unor piese variante la cataloagele existente :

— Nr. 747, variantă pentru avers la MIB II, nr. 67D.

— Nr. 826, variantă pentru revers la Hutten-Czapski I, nr. 509.

— Nr. 834, variantă pentru avers la Hutten-Czapski, I, nr. 945.

— Nr. 839, variantă (fals) pentru avers la CNI, VII, 1, p. 513, nr. 242.

— Nr. 840, variantă pentru avers la Delmonte, p. 203, nr. 862.

— Nr. 841, fals monetar emis de orașul imperial Zwollen.

MONEDE ROMANE

ADAMCLISI

Monedele au fost descoperite în campania arheologică din anul 1983.

CONSTANTIN I

640. AE ↓ 1,23 g, 16 mm.
LRBC I, p .21, nr. 845, Thessalonica, anii 335—337.
Foarte tocită. Inv. 53548.
SMTSA

641. AE ↘ 1,22 g, 15,5 mm.
LRBC I, p. 25, nr. 1041, Constantinopol ,anii 337—341.
Tocită. Inv. 53550.
CONSA

642. AE ↓ 1,20 g, 14,8 mm.
LRBC I, tip VOT XX MULT XXX, anii 341—346.
Tocită. Inv. 53549.

Tîrgușor

Monedele au fost descoperite în cursul cercetărilor de teren efectuate în anul 1983.

FAUSTINA II

643. AR ↓ 3,06 g, 16 mm.
BMC, IV, p. 168, nr. 110, Roma, anul 161 e.n.
Tocită. Inv. 53562.
CONSTANTIUS II

644. AE ↑ 1,84 g, 15,5 mm.
LRBC I, p. 24, nr. 1028, Constantinopol, anii 335—337.
Tocită. Inv. 53558.
CONSA

645. AE ↑ 1,53 g, 16 mm.
LRBC I, p. 24, nr. 1028, Constantinopol, anii 335—337.
Tocită. Inv. 53556.
CONSA

646. AE ↑ 1,44 g, 18 mm.
LRBC I, p. 24, nr. 1007, Constantinopol, anii 330—335.
Tocită. Inv. 53559.
CONSA

CONSTANS

647. AE ↓ 1,63 g, 16 mm.
LRBC I, tip GLORIA EXERCITUS (lst.), anii 335—337.
Puțin tocită. Inv. 53540.

648. AE ↓ 1,17 g, 16 mm.
LRBC I, p. 21, nr. 848—849.
Thessalonica, anii 335—337.
Puțin tocită. Inv. 53555.

HELENA

649. AE ↑ 1,76 g, 14 mm.
LRBC I, p. 25, nr. 1046—1047a, Constantinopol, anii 337—341.
Tocită. Inv. 53560.

CONSTANTIUS II

650. AE ↓ 2,03 g, 18 mm.
LRBC I, p. 31, nr. 1398, Antiochia, anii 341—346.
Puțin tocită. Inv. 53537.

651. AE ↑ 3,12 g, 17,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 346—350.
Foarte tocită. Inv. 53539.

652. AE ↓ 2,44 g, 17 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 346—350.
Foarte tocită. Inv. 53561.

LEGENDĂ
MONEDE ROMANE
MONEDE BIZANTINE
MONEDE OTOMANE
MONEDE POLONO-LITUANE
MONEDE GERMANE
MONEDE UNGURESTI
MONEDE VENETIENE
MONEDE ALE TĂRILOR DE JOS
MONEDE LOCALE
SCARA
0 10 20 30Km
U. R. S. S.
ISACCEA
ENISALA
HÎRȘOVA
HISTRIA
TÎRGUȘOR
OȚEPEȘ VODĂ
OVIDIU
RASOVA
MEDGIDIA
CONSTANȚA
CANLIA
ADAMCLISI
ZORILE
OSTROV
TOPRAISAR
SCHITU
PECINEAGA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ

Planșa 1

653. AE ↑ 2,39 g, 18,2 mm.
LRBC II, p. 86, nr. 2010-12.
Constantinopol, anii 346—350.
Tocită. Inv. 53542.

CONSA

654. AE ↑ 2,20 g, 15,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 346—350.
Foarte tocită. Inv. 53557.

CONSTANTIUS II sau
JULIAN CAESAR

655. AE ↙ 1,74 g, 15,8 mm.
LRBC II, tip SPES REIPUBLICAE
Anii 355—360.
Foarte tocită. Inv. 53541.

VALENTINIAN I, VALENS sau
GRATIAN

656. AE ↖ 1,55 g, 16 mm.
LRBC II, tip SECURITAS REIPUBLICAE
Anii 364—365.
Tocită. Inv. 53538.

THEODOSIUS II,
ARCADIUS sau HONORIUS

657. AE ↓ 4,15 g, 21 mm.
LRBC II, p. 95, nr. 2422—30.
Anii 393—395.
Tocită. Inv. 53544.

ARCADIUS sau HONORIUS

658. AE ↓ 1,68 g, 18,5 mm.
LRBC II, p. 98, nr. 2580—82.
Cyzicus, anii 395—408.
Tocită. Inv. 53543.

SMKA

Rasova

Monedele au fost descoperite în raza comunei Rasova în anul 1980.

TRAIAN

659. AE ↓ 20,62 g, 34 mm.
BMC III, p. 152, nr. 733, Roma, anul 100 e.n.
Foarte tocită. Inv. 53506.

LICINIUS

660. AE ↑ 4,18 g, 24 mm.
RIC VI, p. 518, nr. 49, Thessalonica, anul 312.
Puțin tocită. Inv. 53505. ·SM·TS·

Zorile

În anul 1983 pe teritoriul localității au fost descoperite următoarele monede :

CONSTANTIUS II

661. AE ↑ 2,12 g, 19 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 351—361.
Tocită. Inv. 53552.

CONSTANTIUS II sau
JULIAN CAESAR

662. AE ↑ 1,53 g, 15,5 mm.
LRBC II, tip SPES REIPUBLICAE
Anii 355—361.
Foarte tocită. Inv. 53551.

PASSIM

Monedele au fost donate de C. Chiriac în anul 1983.

CONSTANTIUS II sau
CONSTANS

663. AE ↓ 1,00 g, 16,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 355—361.
Foarte tocită. Inv. 53554.

HONORIUS sau
THEODOSIUS II

664. AE ↓ 0,75 g. 15 mm.
LRBC II, p. 82, nr. 1876—77, Thessalonica, anii 408—423.
Foarte tocită. Inv. 53553. TESA
Monedele au fost achiziționate în anul 1982 de la I. Popa.

CONSTANTIUS II

665. AE ↓ 2,38 g, 18 mm.
LRBC II, p. 97, nr. 2498—99, Cyzicus, anii 355—361.
Tocită. Inv. 51432. SMKA

VALENS

666. AE ↓ 2,52 g, 17 mm.
LRBC II, p. 94, nr. 2368—70, Nicomedia, anul 383.
Tocită. Inv. 51433. SMNA

Monedele pe care le prezentăm mai jos au fost donate muzeului constănțean în anul 1981 și provin din colecția P. Leescu.

DOMITIAN

667. AE ↑ 22,86 g, 34,5 mm.
BMC II, p. 395, nr. 422, Roma, anii 88—89.
Puțin tocită. Inv. 46252.

TRAIAN

668. AE ↓ 9,35 g, 26,5 mm.
BMC III, p. 171, nr. 810, Roma, anii 104—111.
Tocită. Inv. 46257.

MARC AURELIU

669. AE ↓ 6,88 g, 24,5 mm.
BMC IV, p. 519, nr. 845, Roma, anul 161.
Tocită. Inv. 46291.

670. AE ↑ 20,85 g, 32 mm.
BMC IV, p. 639, nr. 1505, Roma, anii 174—175.
Tocită. Inv. 46251.

FAUSTINA II

671. AE ↓ 21,46 g, 31,5 mm.
BMC IV, p. 531, nr. 910, Roma, anii 161—176.
Tocită. Inv. 46253.

AURELIAN

672. AE ↑ 2,63 g, 22,5 mm.
Cohen [2], p. 180, nr. 37, anii 269—275.
Foarte tocită. Inv. 46267.

MAXIMIAN HERCULIUS

673. AE ↑ 2,25 g, 22 mm.
RIC VI, p. 566, nr. 69c, Nicomedia, anii 311—313.
Foarte tocită. Inv. 46332. SMN

CRISPUS

674. AE ↙ 2,50 g, 18 mm.
LRBC I, p. 13, nr. 467—468, Anii 324—327.
Tocită. Inv. 46260.

675. AE ↓ 3,30 g, 18,5 mm.
LRBC II, p. 13, nr. 476.
Anii 324—327.
Puțin tocită. Inv. 46261.

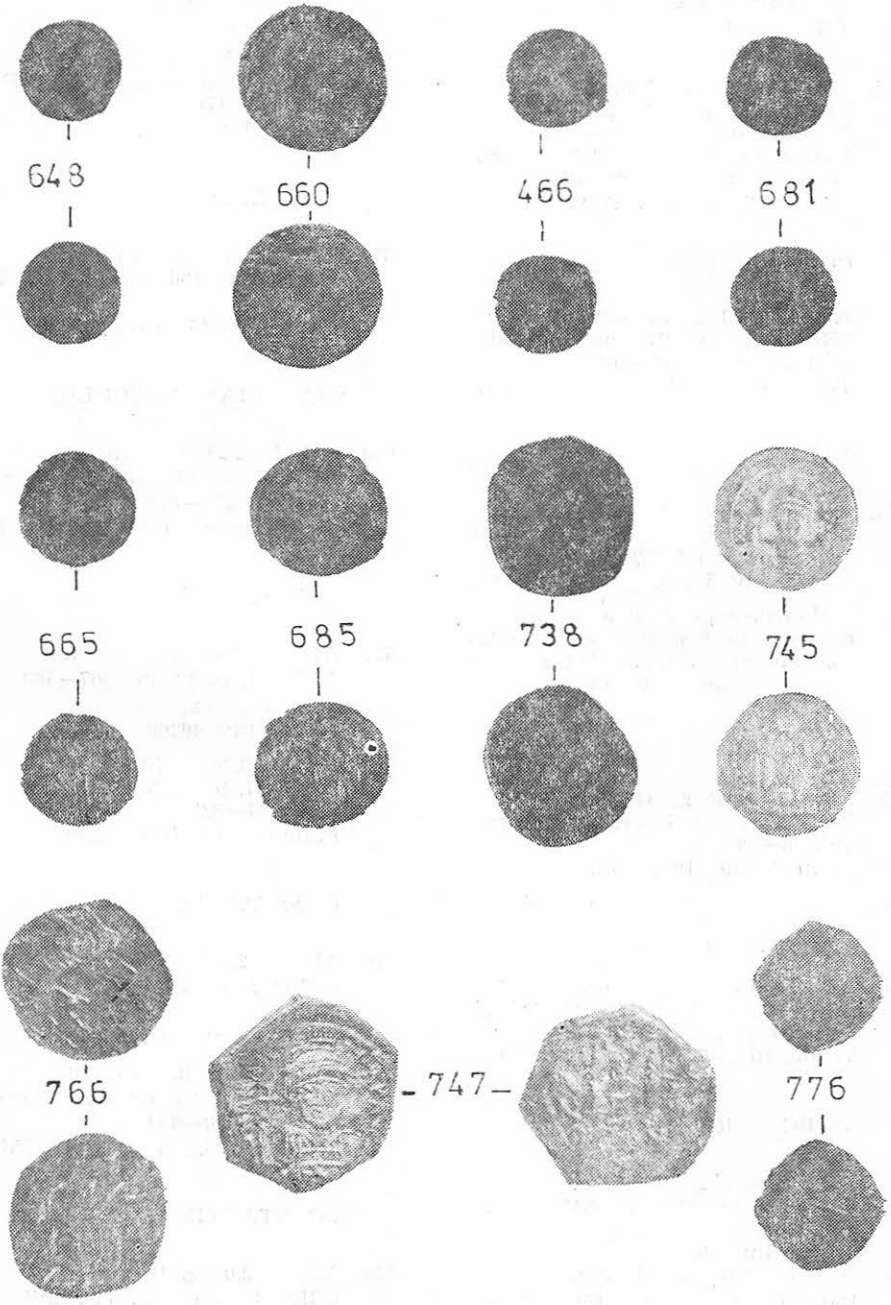
CONSTANTIN I

676. AE ↓ 2,21 g, 19 mm.
LRBC I, p. 4, nr. 12, anii 324—330.
Foarte tocită. Inv. 46288.

677. AE ↑ 1,31 g, 18,3 mm.
LRBC I, p. 20, nr. 840, Thessalonica, anii330—335.
Foate tocită. Inv. 46314. SMTSA

CONSTANTIN II

678. AE ↑ 2,02 g, 18 mm.
LRBC I, p. 13, nr. 449, anii 324—327.
Tocită. Inv. 46265.

Planșa 2

CONSTANTIUS II

679. AE ↑ 1,20 g, 17,5 mm.
LRBC I, p. 24, nr. 1028, Constantinopol, anii 335—337.
Foarte tocită. Inv. 46289. CONSA

CONSTANS

680. AE ↑ 1,99 g, 15 mm.
LRBC I, p. 29, nr. 1282—3, Cyzicus, anii 337—339.
Tocită. Inv. 46285. SMKA

681. AE ↓ 1,44 g, 16,5 mm.
LRBC I, p. 19, nr. 790, Siscia, anii 341—346.
Tocită. Inv. 46263. ASIS

CONSTANTIUS II

682. AE ↑ 1,35 g, 15 mm..
LRBC I, p. 29, nr. 1305—6, Cyzicus, anii 341—346.
Tocită. Inv. 46284. SMKA

683. AE ↓ 1,20 g, 24,5 mm.
LRBC I, p. 29, nr. 1395, Cyzicus, anii 341—346.
Foarte tocită. Inv. 46297.

684. AE ↑ 3,52 g, 21 mm.
LRBC II, p. 59, nr. 592, anii 346—350.
Tocită. Inv. 46279.

685. AE ↑ 3,15 g, 2 2mm.
LRBC II, p. 86, nr. 2010—12, Constantinopol, anii 346—350.
Tocită. Inv. 46262. CONSA

686. AE ↓ 1,71 g, 17 mm.
LRBC II, p. 83, nr. 1884—86, Heraclea, anii 346—350.
Tocită. Inv. 46277. SMHA

687. AE ↑ 2,18 g, 16 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), Anii 351—361.
Foarte tocită. Inv. 46300.

688. AE ↓ 1,78 g, 16 mm.
LRBC II, p. 97, nr. 2504—5, Cyzicus, anii 355—361.
Tocită. Inv. 46287. SMKA

ARCADIUS SAU HONORIUS

689. AE ↑ 1,16 g, 11,5 mm.
LRBC II, p. 105, nr. 2929, Alexandria, anii 393—395. ALEA
Tocită. Inv. 46331.

Monedele au fost achiziționate în anul 1980 de la C. Ciorobea.

MAXIMIAN HERCULIUS

690. AE ↑ 4,55 g, 21 mm.
RIC VI, p. 552, nr. 3, Nicodemia, anul 294.
Puțin tocită. Inv. 47373. SMN

MAXIMIN

691. AE ↓ 3,10 g, 22 mm.
Cohen [2], p. 499, nr. 54, Anii 306—310.
Puțin tocită. Inv. 47402.

692. AE ↓ 2,37 g, 21,5 mm.
Cohen [2], p. 499, nr. 54, Anii 306—310.
Puțin tocită. Inv. 47403.

CONSTANTIN I

693. AE ↑ 2,85 g, 18 mm.
LRBC I, p. 20, nr. 811, Thessalonica, anii 324—330.
Tocită. Inv. 47406. SMTSA

694. AE ↑ 1,60 g, 15 mm.
LRBC I, tip GLORIA EXERCITUS (Ist)
Anii 335—337.
Foarte tocită. Inv. 47466.

695. AE ↘ 0,91 g, 15 mm.
LRBC I, p. 24, nr. 1028, Anii 335—337.
Foarte tocită. Inv. 47476.
URBS ROMA

696. AE ↑ 1,29 g, 17 mm.
LRBC I, p. 5, nr. 65, Roma, anii 330—335. ·TR·P
Foarte tocită. Inv. 47427.

CONSTANTIUS II

697. AE ↑ 1,58 g, 15 mm.
LRBC II, tip GLORIA EXERCITUS (Ist), Anii 335—337.
Tocită. Inv. 47395.

698. AE ↓ 1,24 g, 15 mm.
LRBC I, tip GLORIA EXERCITUS (lst)
Anii 335—337.
Tocită. Inv. 47396.

699. AE ↓ 1,19 g, 16,5 mm.
LRBC I, tip GLORIA EXERCITUS (lst)
Anii 335—337.
Roarte tocită. Inv. 47490.

CONSTANTIN II

700. AE ↙ 0,96 g, 16 mm.
LRBC I, tip GLORIA EXERCITUS (lst)
Anii 337—341.
Foarte tocită. Inv. 47454.

CONSTANS

701. AE ↘ 1,35 g, 17 mm.
LRBC I, p. 6, nr. 140,
Roma, anii 341—346.
Tocită. Inv. 47392.

CONSTANTIN I

702. AE ↓ 1,08 g, 15 mm.
LRBC I, tip VN/MR,
Anii 341—346.
Tocită. Inv. 47377.

703. AE ↖ 1,69 g, 14 mm.
LRBC I, tip VN/MR,
Anii 341—346.
Tocită. Inv. 47388.

704. AE ↓ 1,40 g, 14,5 mm.
LRBC I, p. 31, nr. 1397.
Antiochia, anii 341—346.
Tocită. Inv. 47453. SMANA

CONSTANTIUS II

705. AE ↘ 1,18 g, 14 mm.
LRBC I, tip VOT XX MULT XXX
Anii 341—346.
Tocită. Inv. 47407.

706. AE ↑ 1,58 g, 15 mm.
LRBC I, tip VOT XX MULT XXX
Anii 341—346.
Tocită. Inv. 47365.

707. AE ↑ 1,34 g, 15,5 mm.
LRBC I, tip VOT XX MULT XXX
Anii 341—346.
Tocită. Inv. 47459.

708. AE ↖ 1,39 g, 14,5 mm.
LRBC I, p. 29, nr. 1305.
Anii 341—346.
Tocită. Inv. 47467.

709. AE ↓ 3,88 g, 20,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3)
Anii 351—361.
Tocită. Inv. 47364.

710. AE ↑ 2.06 g, 18,3 mm.
LRBC II, p. 83, nr. 1884—86,
Heraclea, anii 346—350.
Tocită. Inv. 47376. SMHA

711. AE ↓ 1,78 g, 18 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3),
Thessalonica, anii 351—361.SMTSA
Tocită. Inv. 47383.

712. AE ↓ 2,31 g, 16,5 mm.
LRBC II, p. 86, nr. 2010—12.
Constantinopol, anii 346—350.
Tocită. Inv. 47366. CONSA

713. AE ↘ 2,44 g, 16 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 346—350.
Foarte tocită. Inv. 47369.

714. AE ↘ 1,38 g, 18,5 mm.
LRBC II, p. 77, nr. 1637—42,
Thessalonica, anii 346—350.
Tocită. Inv. 47371. TESA

715. AE ↓ 1,67 g, 15,8 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 351—361.
Foarte tocită. Inv. 47379.

716. AE ↘ 1,60 g, 16,2 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 351—361.
Foarte tocită. Inv. 37381.

717. AE ↓ 2,23 g, 15,2 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 351—361.
Tocită. Inv. 47398.

718. AE ↖ 2,05 g, 17,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 351—361.
Foarte tocită. Inv. 47417.

719. AE ↓ 1,40 g, 16,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 351—361.
Tocită. Inv. 47422.

720. AE ↑ 2,49 g, 17,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 355—361.
Tocită. Inv. 47482.

CONSTANTIUS II sau CONSTANS

721. AE ↑ 1,23 g, 14 mm.
LRBC II, p. 99, nr. 2614—15
Antiochia, anii 346—350.
Tocită. Inv. 47469. ANA

722. AE ↓ 1,93 g, 17,5 mm.
LRBC II, p. 69, nr. 1115—6.
Siscia, anii 346—350.
Tocită. Inv. 47397. ASIS

CONSTANTIUS II sau GALLUS

723. AE ↑ 1,07 g, 14 mm.
LRBC II, p. 70, Inv. 1192—5.
Siscia, anul 351.
Tocită. Inv. 47443. ASIS

724. AE ↖ 2,33 g, 14,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 355—360.
Tocită. Inv. 47460.

725. AE ↑ 1,47 g, 16,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 355—360.
Tocită. Inv. 47428.

726. AE ↓ 2,02 g, 15 mm.
LRBC II, tip SPES REIPUBLICE
Anii 355—361.
Tocită. Inv. 47385.

727. AE ↑ 2,63 g, 17,5 mm.
LRBC II, tip FEL TEMP REPARATIO (FH3), anii 355—361.
Tocită. Inv. 47408.

VALENTINIAN I sau VALENS

728. AE ↑ 1,41 g, 15,8 mm.
LRBC II, p. 100 ,nr. 2649—52.
Anii 364—367.
Foarte tocită. Inv. 47424.

VALENTINIAN I

729. AE ↓ 1,80 g, 16 mm.
LRBC II, tip GLORIA ROMANORUM (8), anii 364—378.
Foarte tocită. Inv. 47451.

730. AE ↓ 2,32 g, 17 mm.
LRBC II, tip SECURITAS REIPUBLICAE
Anii 364—375.
Tocită. Inv. 47465.

731. AE ↓ 1,95 g, 17,5 mm.
LRBC II, p. 84, nr. 1932—35.
Heraclea, anii 367—373.
Tocită. Inv. 47372. SMHA

732. AE ↓ 1,82 g, 17 mm.
LRBC II, tip GLORIA ROMANORUM (8), anii 364—378.
Tocită. Inv. 47409.

VALENS

733. AE ↓ 2,42 g, 18,2 mm.
LRBC II, p. 61, nr. 715—20,
Roma, anii 367—375.
Tocită. Inv. 47401. R·PRIMA

GRATIAN, VALENTINIAN II sau THEODOSIUS I

734. AE ↑ 1,21 g, 14 mm.
LRBC II, p. 52, nr. 377,
Anii 378—383.
Tocită. Inv. 47445.

HONORIUS sau THEODOSIUS II

735. AE ↓ 1,63 g, 15 mm.
LRBC II, tip GLORIA ROMANORUM (23),
Anii 408—423.
Tocită. Inv. 47369.

ARCADIUS sau HONORIUS

736. AE ↑ 1,38 g, 13,5 mm.
LRBC II, p. 105, nr. 2920—22,
Alexandria, anii 395—408.
Tocită. Inv. 47423. ALEA

ARCADIUS, HONORIUS sau THEODOSIUS II

737. AE ↓ 1,52 g, 15,5 mm.
LRBC II, p. 62, nr. 812—18, OF|P
Roma, anii 402—408.
Foarte tocită. Inv. 47442. SMROM

Din colecția R. Tigău provine lotul monetar pe care îl prezentăm mai jos :

ANTONINUS PIUS

738. AE ↓ 12,54 g, 24,8 mm.
BMC IV, p. 185, nr. 1166,
Roma, anul 139.
Tocită. Inv. 51407.

CONSTANS

739. AE ↑ 1,43 g, 13 mm.
LRBC I, p. 29, nr. 1313.
Cyzicus, anii 341—346. ·SMKA
Tocită. Inv. 51359.

740. AE ↓ 0,99 g, 14,5 mm.
LRBC I, p. 29. nr. 1313,
Cyzicus, anii 341—346. ·SMKA
Foarte tocită. Inv. 51409.

CONSTANTIUS II

741. AE ↓ 1,36 g, 15 mm.
LRBC I, p. 29, nr. 1305,
Cyzicus, anii 341—346. SMKA
Foarte tocită. Inv. 51361.

VALENS

742. AE ↓ 2,33 g, 18 mm.
LRBC II, tip GLORIA ROMANORUM (8)
Anii 364—378.

743. AE ↓ 1,47 g, 17,5 mm.
LRBC II, tip GLORIA ROMANORUM (8)
Anii 364—378.
Tocită. Inv. 51406.

MONEDE BIZANTINE

Constanța

Str. K. Marx.
Moneda a fost descoperită cu ocazia unor săpături de fundație.

IUSTINIAN

744. AE ↑ 6,63 g, 30 mm.
MIB I, tip general 95, M,
Constantinopol, off ?, anul ?.
Foarte tocită ; deteriorată.
Inv. 51429.

Str. Traian.
Moneda a fost găsită lîngă cinematograful Victoria, cu ocazia unor săpături de canalizare și achiziționată de la C. Capla în anul 1981.

MAURICIU TIBERIU

745. AV ↓ Solidus, 4,24 g, 20,5 mm,
MIB II, p. 109, nr. 11,
Constantinopol, off H,
Anii 583/584—602 (portret mediu)
Netocită. Inv. 6115.

Moneda a fost găsită în anul 1981 lîngă canalul mare, la nivelul pavimentului.

MAURICIU TIBERIU

746. AE ? 3,00 g, ?,
MIB II, p. 116, nr. 69D, K,
Constantinopol, off Γ anul ?.
Tocită ; ruptă. Inv. 51110.

Passim

747. AE ↙ 11,26 g, 31 mm,
MIB II, p. 112, nr. 65B/Rv.
Av. DNbRA...CRPAV, coroană tip 67D, M,
Constantinopol, off Γ anul I = = 582-583.
Puțin tocită ; tăiată. Inv. 51112.

Histria

Moneda a fost găsită întîmplător de colegul V. Lungu.

JUSTIN II

748. AE ↓ 10,26 g, 28 mm,
MIB II, p. 94, nr. 43a, M,
Constantinopol, off A, anul X =
= 574—575.
Tocită. Inv. 51111.

Hîrşova

Moneda a fost donată muzeului de St. Mitrea în anul 1978.

NICEFOR III

749. AE ↓ 2,42 g, 22 mm,
DOW III, 2, p. 296, cls. I.
Puţin tocită. Inv. 45871.

Din Hîrşova şi împrejurimi provine şi colecţia A. Crăciun achiziţionată în anul 1977.

VASILE II — CONSTANTIN VIII

750. AE ↓ 8,08 g, 26,3 mm,
DOW III, 2, p. 663, cls. A_2, var. 32,
Puţi tocită. Inv. 14908.

751. AE ↓ 7,78 g, 28,5 mm,
DOW III, 2, p. 671, cls. A_2, var. 47.
Tocită. Inv. 14791.

752. AE ↓ 10,16 g, 32 mm,
DOW III, 2, p. 649, cls. A_2, var. ?
Foarte tocită. Inv. 15081.

ROMAN III

753. AE ↓ 11,95 g, 32,2 mm, dublă batere.
DOW III, 2, p. 676, cls. B.
Puţin tocită. Inv. 14912.

754. AE ↓ 9,19 g, 28,2×25,2 mm, turnată ?
DOW III, 2, p. 676, cls. B.
Puţin tocită. Inv. 14945.

755. AE ↓ 7,43 g, 26,8 mm,
DOW III, 2, p. 676, cls. B.
Tocită. Inv. 14942.

756. AE ↓ 4,23 g, 24,2 mm,
DOW III, 2, p. 676, cls. B.
Foarte tocită. Inv. 14913.

MIHAIL IV

757. AE ↓ 8,91 g, 29 mm,
DOW III, 2, p. 681, cls. C.
Puţin tocită. Inv. 14924.

758. AE ↓ 8,50 g, 27 mm,
DOW III, 2, p. 681, cls. C.
Puţin tocită. Inv. 14966.

759. AE ↓ 7,62 g, 26 mm,
DOW III, 2, p. 681, cls. C.
Puţin tocită. Inv. 14994.

760. AE ↓ 7,32 g, 29 mm,
DOW III, 2, p. 681, cls. C.
Tocită. Inv. 14957.

761. AE ↓ 5,97 g, 29 mm, turnată ?
DOW III, 2, p. 681, cls. C.
Tocită. Inv. 21338.

762. AE ↓ 5,34 g, 26,5 mm,
DOW III, 2, p. 681, cls. C.
Tocită. Inv. 14961.

CONSTANTIN IX

763. AE ↓ 7,96 g, 28×24 mm,
DOW III, 2, p. 685, cls. D.
Puţin tocită. Inv. 14985.

764. AE ↓ 5,60 g, 27,8 mm,
DOW III, 2, p. 685, cls. D.
Foarte tocită. Inv. 14938.

765. AE ↓ 3,52 g, 26×24 mm, turnată.
DOW III, 2, p. 685, cls. D.
Tocită. Inv. 15057.

CONSTANTIN X

766. AE ↓ 6,41 g, 25 mm, surfrapare peste clasa D.
DOW III, 2, p. 774, cls. 1.
Puţin tocită. Inv. 14794.

767. AE ↓ 7,48 g, 28,8×27 mm, dublă batere,
DOW III, 2, p. 777, cls. 2.
Puţin tocită. Inv. 14940.

ROMAN IV

768. AE ↓ 3,27 g, 26 mm,
DOW III, 2, p. 796.
Tocită. Inv. 14953.

MIHAIL VII

769. AE ?, 4,26 g, 23,5 mm,
DOW III, 2, p. 694, cls. H.
Tocită. Inv. 31337.

NICEFOR III

770. AE ↓ 3,01 g, 21 mm,
DOW III, 2, p. 696, cls. I.
Puţin tocită. Inv. 21322.

ALEXIUS I

771. AE ↓ 5,05 g, 22,2 mm,
DOW III, 2, p. 700, cls. J.
Tocită. Inv. 15008.

Isaccea

Moneda a fost achiziţionată în anul 1981.

JUSTIN II

772. AE ↓ 5,38 g, 18 mm,
MIB II, p. 102, nr. 70 f, K,
Thessalonica, anul XI/II=577/78
Puţin tocită. Inv. 51217.

Medgidia

Moneda a fost achiziţionată de la J. Vasile în anul 1977.

CONSTANTIN X

773. AE ↑ 8,77 g, 30 mm, surfrapare peste cls. 2.
DOW III, 2, p. 688, cls. E.
Tocită. Inv. 21385.

Ovidiu

Moneda a fost descoperită în campania de săpături din anul 1981.

JUSTIN II

774. AE ↓ 1,48 g, 14,5 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, ε
Constantinopol, off.+, anii 565-678.
Tocită. Inv. 51113.

Schitu

Moneda a fost găsită lîngă calea ferată şi donată muzeului de către N. Avramescu în anul 1977.

VASILE II— CONSTANTIN VIII

775. AE ↓ 8,69 g, 27 mm,
DOW III, 2, p. 667, cls. A_2, var. 40.
Puţin tocită. Inv. 21172.

PASSIM

Monedele fac parte din colecţia C. Ciorobea şi au fost achiziţionate de muzeul nostru în anul 1981.

JUSTIN II

776. AE ↓ 5,23 g, 21 mm,
MIB II, p. 102, nr. 70a, K,
Thessalonica, off. Є, var. f.a.
Tocită. Inv. 47344.

777. AE ↓ 4,69 g, 21 mm,
MIB II, p. 102, nr. 70a, K,
Thessalonica, off. Δ, var. f.a.
Tocită. Inv. 47325.

778. AE ↓ 6,25 g, 21 mm,
MIB II, p. 102, nr. 70 f, K,
Thessalonica, anul XI=575/76
Netocită. Inv. 47346.

779. AE ↑ 2,23 g, 16,5 mm×13 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, Є,
Constantinopol, off. Γ, anii 565—578.
Puţin tocită. Inv. 47327.

780. AE ? 2,13 g, 14 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, Є.
Constantinopol, off +,
anii 565—578.
Tocită. Inv. 47331.

781. AE ↓ 1,92 g, 12 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, Є.
Constantinopol, off. B,
anii 565—578.
Puţin tocită. Inv. 47328.

782. AE ↑ 1,48 g, 15 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, Є,
Constantinopol, off. +,
anii 565—578.
Tocită. Inv. 47326.

783. AE ↓ 1,16 g, 15,2×12,5 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, Є,
Constantinopol, off. B,
anii 565—578.
Tocită. Inv. 47329.

784. AE ↑ 0,93 g, 14 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, Є,
Constantinopol, off. Γ,
anii 565—578.
Puțin tocită. Inv. 47330.

785. AE ↓ 0,74 g, 15×11,5 mm,
MIB II, p. 99, nr. 49, Є,
Nicomedia, anii 565—578.
Puțin tocită. Inv. 47332.

Monedele au fost donate în anul 1980 de către P. Leescu.

JUSTIN I

786. AE ↑ 4,16 g, 19 mm,
MIB I, p. 104, nr. 22, I,
Constantinopol, anii 522—527.
Puțin tocită. Inv. 46333.

JUSTINIAN I

787. AE ↑ 2,73 g, 15,5 mm,
MIB I, p. 119, tip general 118a, I,
Nicomedia, anii 552/553—565.
Tocită. Inv. 46335.

JUSTIN II

788. AE ↓ 2,22 g, 16 mm,
MIB II, p. 97 ,nr. 45, Є,
Constantinopol, off.+, anii 565—578.
Tocită. Inv. 46337.

789. AE ↓ 1,58 g, 13,5×14 mm,
MIB II, p. 97, nr. 45, Є,
Constantinopol, off. ?, anii 565—578.
Tocită. Inv. 46336.

Moneda face parte din vechea colecție a muzeului.

VASILE II — CONSTANTIN VIII

790. AE ↓ 8,50 g, 29 mm,
DOW III, 2, p. 649, cls. A_2, var. ?.
Foarte tocită. Inv. 21707.

MONEDE OTOMANE

Hîrșova

Monedele au fost achiziționate în anul 1977 de la A. Crăciun.

MURAD IV

791. AR. Para, 0,70 g, 17×15 mm,
Nuri Pere, nr. 421, Misir, 1032 H.
Tocită ; perforată. Inv. 34434.

MUSTAFA II

792. AR. Guruș, 19,2 g, 39 mm,
Nuri Pere, nr. 492,
Kostantiniye, 1106 H.
Tocită. Inv. 34413.

MAHMUD I

793. AR. Yirmilik, 12,6 g, 33 mm,
Nuri Pere, nr. 574,
Kostantiniye, 1143 H.
Puțin tocită ; perforată. Inv. 34752.

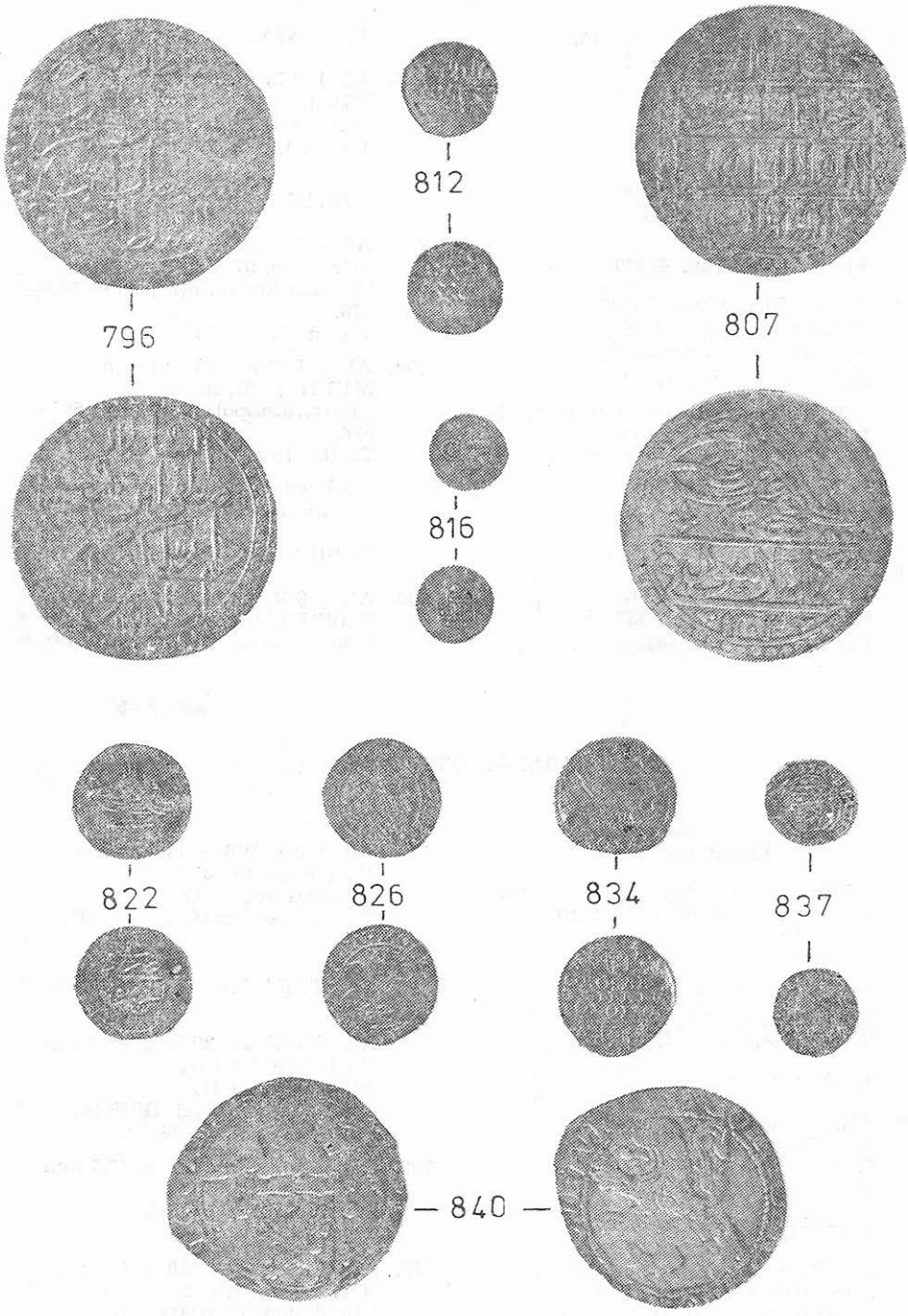
794. AR. Para, 0,46 g, 17 mm,
Nuri Pere, nr. 578,
Kostantiniye, 1143 H.
Tocită ; perforată. Inv. 34433.

MUSTAFA III

795. AR. Altmișlik, 29,55 g, 45 mm,
Nuri Pere, nr. 632,
Islâmbol, 1171 H,
anul 3 al domniei (1759/60).
Puțin tocită. Inv. 34420.

796. AR. Altmișlik, 28,20 g, 43,5 mm,
Nuri Pere, nr. 632,
Islâmbol, 1171 H (81).
Netocită. Inv. 34416.

797. AR. Altmișlik, 28,20 g, 45 mm,
Nuri Pere, nr. 632,
Islâmbol, 1171 H(81).
Puțin tocită. Inv. 34421.

Planșa 3

798. AR. Altmişlik, 24,40 g, 44 mm,
Nuri Pere, nr. 632,
Islâmbol, 1171 H, anul 9 al domniei (1765/66).
Puţin tocită. Inv. 34418.

799. AR. Guruş, 19,20 g, 39 mm,
Nuri Pere, nr. 635,
Kostantiniye, 1171 H(87).
Puţin tocită. Inv. 34426.

800. AR. Guruş, 18,65 g, 39 mm,
Nuri Pere, nr. 635,
Kostantiniye, 1171 H(87).
Puţin tocită. Inv. 34423.

801. AR. Guruş, 18,50 g, 39,5 mm,
Nuri Pere, nr. 635,
Kostantiniye, 1171 H(85).
Puţin tocită. Inv. 34411.

ABDUL HAMID I

802. AR. Altmişlik, 27,25 g, 42 mm,
Nuri Pere, nr. 674,
Kostantiniye, 1187 H, anul 10 al domniei (1783/84).
Puţin tocită. Inv. 34412.

SELIM III

803. AR. Yüzluk, 31,80 g, 45 mm,
Nuri Pere, nr. 705,
Islâmbol, 1203 H, anul 4 al domniei (1792/93.
Puţin tocită. Inv. 34419.

804. AR. Yüzluk, 30,20 g, 45,5 mm,
Nuri Pere, nr. 705,
Islâmbol, 1203 H, anul 2 al domniei (1790/91).
Tocită. Inv. 34422.

805. AR. Yüzluk, 31,50 g, 45 mm,
Nuri Pere, nr. 705,
Islâmbol, 1203 H, anul 3 al domniei (1791/92).
Puţin tocită. Inv. 34415.

806. AR. Yüzluk, 31,70 g, 44 mm,
Nuri Pere, nr. 705,
Islâmbol, 1203 H, anul 4 al domniei (1792/93).
Puţin tocită. Inv. 34417.

807. AR. Yüzluk, 31,20 g, 44,2 mm,
Nuri Pere, nr. 705,
Islâmbol, 1203 H, anul 6 al domniei (1694/95).
Netocită. Inv. 34414.

808. AR. Ikilik, 24,55 g, 43 mm,
Nuri Pere, nr. 706,
Islâmbol, 1203 H, anul 5 al domniei (1793/94).
Puţin tocită. Inv. 34425.

809. AR. Ikilik, 23,20 g, 41 mm,
Nuri Pere, nr. 706,
Islâmbol, 1203 H, anul 12 al domniei (1800/01).
Puţin tocită. Inv. 34424.

810. AR. Onluk, 2,67 g, 23 mm,
Nuri Pere, nr. 710,
Islâmbol, 1203 H, anul 14 al domniei (1802/03).
Puţin tocită ; perforată. Inv. 34429.

MUSTAFA IV

811. AR. Onluk, 3,18 g, 22,5 mm,
Nuri Pere, nr. 734,
Kostantiniye, 1222 H ,anul 1 al domniei (1807).
Netocită ; perforată. Inv. 34430.

Isaccea

Monedele provin din colecţia M. Malcea.

AHMED I

812. AR. Medini, 0,63 g, 15,5 mm,
Nuri Pere, nr. 370,
Misir, 1012 H.
Tocită. Inv. 51241.

813. AR. Medini, 0,59 g, 15 mm,
Nuri Pere, nr. 370,
Misir, 1012 H.
Tocită. Inv. 51245.

SÜLEYMAN II

814. AE. Mangîr, 1,12 g, 19,2 mm,
Nuri Pere, nr. 471,
Kostantiniye, 1099 H.
Tocită. Inv. 51248.

AHMED III

815. AR. Para, 0,43 g, 15 mm,
Nuri Pere, nr. 523,
Kostantiniye, 1115 H.
Tocită ; perforată. Inv. 51242.

816. AR. Para, 0,41 g, 12,5 mm,
Nuri Pere, nr. 522,
Islâmbol, 1115 H.
Netocită.Inv. 51240.

MUSTAFA III

817. AR. Onluk, 4,09 g, 25 mm,
Nuri Pere, nr. 637,
Islâmbol, 1771 H, anul 8 al domniei (1764/1765).
Puțin tocită ; perforată. Inv. 51239.

SELIM III

818. AR. Para 0,38 g, 15 mm,
Nuri Pere, nr. 713,
Kostantiniye, 1203 H, anul 5 al domniei (1793/94).
Tocită ; perforată. Inv. 512432.

Topraisar

Moneda a fost donată muzeului de către C. Hagiu, în anul 1983.

MUSTAFA II

819. AR. Guruș, 19,58 g, 37 mm,
Nuri Pere, nr. 492,
Kostantiniye, 1106 H.
Puțin tocită ; zgîriată. Inv. 53535.

Țepeș Vodă

Moneda a fost donată muzeului de către C. Vasile, în anul 1982.

AHMED III

820. AR. Para, 0,71 g, 15,5 mm,
Nuri Pere, nr. 523,
Kostantiniye, 1115 H.
Puțin tocită. Inv. 51107.

PASSIM

Monedele fac parte din vechea colecție a muzeului.

MEHMED III

821. AR. Akçe, 0,21 g, 9,5 mm,
Nuri Pere, nr. 340,
Kostantiniye, 1003 H.
Tocită. Inv. 31675.

SELIM III

822. AR. Beşlik, 1,36 g, 19 mm,
Nuri Pere, nr. 712,
Islâmbol, 1203 H, anul 10 al domniei (1798/99).
Puțin tocită. Inv. 45861.

Monedele au aparținut unor colecții particulare formate în Dobrogea și au fost predate muzeului în anul 1982.

ABDUL HAMID I

823. AR. Altmişlik, 28,33 g, 43 mm,
Nuri Pere, 674,
Kostantiniye, 1187 H, anul 9 al domniei (1777/78).
Puțin tocită. Inv. 51421.

824. AR. Altmişlik, 27,26 g, 42 mm,
Nuri Pere, nr. 674,
Kostantiniye, 1187 H, anul 9 al domniei (1782/83).
Netocită. Inv. 51418.

MONEDE POLONO-LITUANE

Hirșova

Monedele fac parte din colecția A. Crăciun.

ALEXANDRU I

825. AR. 1/2 groș, 0,90 g, 19 mm,
H — C I, nr. 198, f.a.
Tocită ; perforată. Inv. 34466.

SIGISMUND AUGUST

Lituania

826. AR. 1/2 groș, 0,89 g, 20 mm,
H — C I, nr. 509, var. LITV, 1559.
Puțin tocită ; perforată. Inv. 34462.

827. AR. 1/2 groș, 0,92 g, 19,5 mm,
H — C I, nr. 516, 1561.
Puțin tocită ; perforată. Inv. 34465.

828. AR. 1/2 groș, 0,77 g, 19 mm,
H — C I, nr. 541, 1565.
Puțin tocită. Inv. 34467.

SIGISMUND III

Polonia

829. AR. Triplu groș, 1,93 g, 21 mm,
H — C I, nr. 1078, 1598.
Tocită ; perforată. Inv. 34472.

830. AR. Ort, 6,91 g, 29,5 mm,
H — C I, nr. 1453, 1621.
Puțin tocită. Inv. 34480.

831. AR. Triplu groș, 1,74 g, 19,5 mm,
H — C I, nr. 1436, 1622.
Puțin tocită. Inv. 34468.

832. AR. Ort, 6,22 g, 29,5 mm,
H — C I, nr. 1453, 1623.
Puțin tocită. Inv. 34479.

Isaccea

Moneda a fost achiziționată de la M. Malcea.

SIGISMUND III

833. AR. Triplu groș, 1,80 g, 18 mm,
H — C I, nr. 1158, Cracovia 160 ?,
Tocită ; perforată. Inv. 51236.

PASSIM

Monedele au fost achiziționate de la C. Ciorobea.

SIGISMUND III

834. AR. Triplu groș, 2,18 g, 20 mm,
H — C I, nr. 945,
var. SIG-3 D : G.
Fraustadt, 1595.
Puțin tocită ; perforată Inv. 47349.

Gdansk

835. AR. Ort, 6,23 g, 29 mm,
H — C I, nr. 1507, 1624.
Puțin tocită. Inv. 47350.

MONEDE UNGUREȘTI

Ostrov

Monedele au fost donate muzeului în anul 1981, de S. Gionea, care le-a colectat din zonă.

FERDINAND I

836. AR. Dinar, 0,55 g, 15,2 mm,
Unger I, nr. 55, Kremnitz, 1549.
Puțin tocită. Inv. 51109.

837. AR. Dinar, 0,56 g, 14,8 mm,
Unger I, nr. 53, Sibiu, 1552.
Puțin tocită. Inv. 51108.

MONEDE VENEȚIENE

Pecineaga

Moneda a fost achiziționată de la I. Țințu în anul 1967.

MARINO GRIMANI

838. AE. 1/2 quartino, 1,70 g, 16 mm,
CNI, VII, 1, p. 562, nr. 293, f.a.
Puțin tocită ; perforată. Inv. 21393.

PASSIM

Moneda face parte din vechea colecție a muzeului.

PASQUALO CICOGNA

839. AR. Ducat, 23,9 g, 40,2 mm,
CNI, VII, 1, p. 513, nr. 242,
var. CI * CON DVX, f.a.
Argintat, fals ?
Tocită. Inv. 30954.

MONEDE ALE ȚĂRILOR DE JOS

Canlia

Moneda a fost găsită în raza localității și donată în anul 1973.

CAMPEN

840. AR. Taler, 20,19 g, 37 mm,
Delmonte, p. 203, nr. 862,
var. MO . AR CIVI IM — P BELG.
CAMPEN, f.a.
Puțin tocită ; tăiată. Inv. 34410.

Topraisar

Moneda a fost donată muzeului de C. Hagiu, în anul 1983.

ZWOLLEN

841. AR. Florin, 18,17 g, 40,1 mm,
Delmonte, p. 257, nr. 1115,
argintat, f.a.
Puțin tocită. Inv. 53536.

PÁSSIM

Moneda face parte din vechea colecție a muzeului.

ZWOLLEN-MATHIAS II

842. AR. Florin, 20,97 g, 39 mm,
Delmonte, p. 257, nr. 1114,
argintat, f.a.
Puțin tocită. Inv. 31650.

MONEDE LOCALE

Isaccea

Moneda a fost achiziționată de la M. Malcea.

843. Av. Tamga c.l.ext.,

ornament int.
Rv. Vultur bicefal, c.l. ext.
AE. 1,27 g, 20 mm,
Puțin tocită ; ruptă. Inv. 51233.

PASSIM

Monedele au fost donate de P. Leescu.

844. Av. Tamga,

Rv. Soare
AE. 1,04 g, 18 mm,
Puțin tocită. Inv. 46331.

845. Av. Tamga c.l.ext. cp.i.

Rv. IC XC c.l. ext.
AE. 1,71 g, 17 mm,
Puțin tocită. Inv. 46522.

MONEDE AUSTRIECE

Enisala

În colecțiile cabinetului numismatic se păstrează un depozit monetar descoperit în localitate. Alte informații asupra descoperirii lipsesc.

MARIA THERESIA

846. AR. 20 Krezer, 6,45 g, 28 mm, V. Miller-A. Loehr. E. Holzmair, p. 216 (efigie fără voal) Viena, 1765. Puțin tocită. Inv. 21826.

IOSIF II

847. AR. 20 Kreuzer, 6,40 g, 28 mm V. Miller. A. Loehr-E. Holzmair, p. 284, Viena, 1782. Puțin tocită. Inv. 31831.

848. AR. 20 Kreuzer, 6,20 g, 28 mm, V. Miller. A. Loehr-E. Holzmair, p. 292, Baia Mare, 1790. Puțin tocită. Inv. 21833.

FRANCISC II

849. AR. 20 Kreuzer, 6,35 gi 28 mm, V. Miller. A. Loehr-E. Holzmair, p. 303, Viena, 1802. Puțin tocită. Inv. 31832.

850. AR. 20 Kreuzer, 6,35 g, 28 mm, V. Miller. A. Loehr-E. Holzmair, p. 307, Karlsburg, 1804. Puțin tocită. Inv. 31836.

851. AR. 20 Kreuzer, 6,30 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 310, Viena, 1807. Puțin tocită. Inv. 31835.

852. AR. 20 Kreuzer, 6,20 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 312, Viena, 1810. Puțin tocită. Inv. 31827.

853. AR. 20 Kreuzer, 6,25 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 313, Karlsburg, 1812. Puțin tocită. Inv. 31830.

854. AR. 20 Kreuzer, 6,25 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 314, Karlsburg, 1814. Puțin tocită. Inv. 31839.

855. AR. 20 Kreuzer, 6,15 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 322, Karlsburg, 1830. Puțin tocită. Inv. 31834.

856. AR. 20 Kreuzer, 6,40 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 324, Karlsburg, 1835. Puțin tocită. Inv. 31837.

FERDINAND I

857. AR. 20 Kreuzer, 6,50 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 326, Kremnitz, 1839. Puțin tocită. Inv. 31838.

858. AR. 20 Kreuzer, 6,50 g, 28 mm, V. Miller, A. Loehr-E. Holzmair, p. 328, Karlsburg, 1843. Puțin tocită. Inv. 31828.

INDEX I

Împărați și membrii familiei domnitoare	Localitatea	Nr. crt.	Nr. piese
Domitian	Dobrogea	667	1
Traian	Rasova	659	1
	Dobrogea	668	1
Antoninus Pius	Dobrogea	738	1

Împărați și membrii familiei domnitoare	Localitatea	Nr. crt.	Nr. piese
Marc Aureliu	Dobrogea	669, 670	2
Faustina II	Tîrgușor	643	1
	Dobrogea	671	1
Aurelian	Dobrogea	672	1
Maximian Herculius	Dobrogea	673, 690	2
Maximin	Dobrogea	691, 692	2
Licinius	Rasova	660	1
Crispus	Dobrogea	674, 675	2
Constantin I	Adamclisi	640, 641, 642	3
	Dobrogea	676, 677, 693, 694, 695, 702, 703, 704	8
Helena	Tîrgușor	649	1
Urbs Roma	Dobrogea	696	1
Constantin II	Dobrogea	678, 700	2
Constans	Tîrgușor	647, 648	2
	Dobrogea	680, 681, 701, 739, 740	5
Constantius II	Tîrgușor	644, 645, 646, 650, 651, 652, 653, 654, 655	9
	Zorile	661, 662	2
	Dobrogea	663, 665, 669, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 697, 698, 699, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 741	37
Valentinian I	Tîrgușor	656	1
	Dobrogea	728, 729, 730, 731, 732	5
Valens	Dobrogea	666, 733, 742, 743	4
Gratian	Dobrogea	734	1
Theodosius I	Tîrgușor	757	1
Arcadius sau Honorius	Tîrgușor	658	1
	Dobrogea	664, 689,735, 736, 737	5
Justin I	Dobrogea	786	1
Justinian I	Constanța	744	1
	Dobrogea	787	1
Justin II	Histria	748	1
	Isaccea	772	1

Împărați și membrii familiei domnitoare	Localitatea	Nr. crt.	Nr. piese
	Ovidiu	774	1
	Dobrogea	776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 788, 789	12
Mauriciu Tiberiu	Constanța	745, 746, 747	3
Vasile II — Constantin VIII	Hîrșova	750, 751, 752	3
	Schitu	775,	1
	Dobrogea	790	1
Roman III	Hîrșova	753, 754, 755, 756	4
Mihail IV	Hîrșova	757, 758, 759, 760, 761, 762	6
Constantin IX	Hîrșova	763, 764, 765	3
Constantin X	Hîrșova	766, 767	2
	Medgidia	773	1
Roman IV	Hîrșova	768	1
Mihail VII	Hîrșova	769	1
Nicefor III	Hîrșova	749, 770	2
Alexius I	Hîrșova	771	1
Alexandru I	Hîrșova	825	1
Sigismund August	Hîrșova	826, 827, 828	3
Sigismund III	Hîrșova	829, 830, 831, 832	4
	Isaccea	833	1
Mehmed III	Dobrogea	821	1
Marino Grimani	Pecineaga	838	1
Ahmed I	Isaccea	812, 813	2
Mathias II	Dobrogea	842	1
Pasqualo Cicogna	Dobrogea	839	1
Murad IV	Hîrșova	791	1
Süleyman II	Isaccea	814	1
Mustafa II	Hîrșova	792	1
	Topraisar	819	1
Ahmed III	Isaccea	815, 816	2
	Țepeș Vodă	820	1
Mahmud I	Hîrșova	793, 794	2
Mustafa III	Hîrșova	795, 796, 797, 798, 799, 800, 801	7
	Isaccea	817	1

Împărați și membrii familiei domnitoare	Localitatea	Nr. crt.	Nr. piese
Maria Theresia	Enisala	846	1
Iosif II	Enisala	847, 848	2
Abdul Hamid I	Hîrșova	802	1
	Dobrogea	823, 824	2
Selim III	Hîrșova	803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810	8
	Isaccea	818	1
	Dobrogea	822	1
Mustafa IV	Hîrșova	811	1
Francisc II	Enisala	849, 850, 851, 852 853, 854, 855, 856	8
Ferdinand I	Enisala	857, 858	2

INDEX II

MONEDE ROMANE

Monetării	Localitatea	Nr. crt.	Nr. piese
Roma	Tîrgușor	643	1
	Rasova	659	1
	Dobrogea	667, 668, 669, 670, 671, 696, 701, 733, 737, 738	10
Siscia	Dobrogea	681, 722, 723	3
Thessalonica	Tîrgușor	640, 648	2
	Rasova	660	1
	Dobrogea	664, 677, 693, 711, 714	5
Constantinopol	Adamclisi	641	1
	Tîrgușor	644, 645, 646, 649, 653	5
	Dobrogea	679, 685, 712	3
Cyzicus	Tîrgușor	658	1
	Dobrogea	665, 680, 682, 683, 688, 739, 741	7

Monetării	Localitatea	Nr. crt.	Nr. piese
Nicomedia	Dobrogea	666, 673, 690	3
Heraclea	Dobrogea	686, 710, 731	3
Antiohia	Tîrgușor	650	1
	Dobrogea	704, 721	2
Alexandria	Dobrogea	689, 736	2
	MONEDE BIZANTINE		
Constantinopol	Constanța	744, 745, 746, 747	4
	Histria	748	1
	Ovidiu	774	1
	Dobrogea	779, 780, 781, 782, 783, 784, 786, 788, 789	9
Nicomedia	Dobrogea	785, 787	2
Thessalonica	Isaccea	772	1
	Dobrogea	776, 777, 778	3
	MONEDE MEDIEVALE		
Baia Mare	Enisala	848	1
Campen	Canlia	840	1
Constantinopol	Hîrșova	792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811	20
	Isaccea	814, 815, 816, 817, 818	5
	Topraisar	819	1
	Țepeș Vodă	820	1
	Dobrogea	821, 822, 823, 824	4
Cracovia	Isaccea	833	1
Fraustadt	Dobrogea	834	1
Gdansk	Dobrogea	835	1
Karlsburg	Enisala	850, 853, 854, 855, 856, 858	6
Kremnitz	Enisala	857	1
	Isaccea	836	1
Misir	Hîrșova	791	1
	Isaccea	812, 813	2
Sibiu	Ostrov	837	1
Viena	Enisala	846, 847, 849, 851, 852	5
Zwollen	Topraisar	841	1
	Dobrogea	842	1

MONEDE GRECEȘTI, ROMANE ȘI BIZANTINE DESCOPERITE ÎN DOBROGEA (SEC. II Î.E.N. — VII E.N.)

COSTEL CHIRIAC

În ultimii ani publicarea descoperirilor monetare izolate din Dobrogea a făcut obiectul a numeroase lucrări de specialitate [1]. În cele ce urmează vom prezenta un număr de 44 monede aflate în colecțiile cabinetului numismatic al Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța, descoperite întîmplător de către autorul acestor rînduri cu circa 10 ani în urmă, în mai multe localități dobrogene. Sînt prezentate 5 monede grecești, 31 monede romane și 8 monede bizantine. Monedele grecești emise în Moesia Inferior și Thracia sînt specifice pentru circulația monetară din Dobrogea [2]. Majoritatea monedelor romane o constituie cele emise în prima jumătate a secolului al IV-lea, epocă de redresare a Imperiului roman și implicit a provinciei Scythia Minor. Dintre monedele bizantine reținem prezența unei piese de la Focas.

În încheierea succintului nostru comentariu apreciem că evidențierea acestor descoperiri va întregi informația asupra situației economice pe teritoriul danubiano-pontic.

---

[1] M. Munteanu, R. Ocheșeanu, Pontica, 8, 1975 ; p. 175—213 ; A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 12, 1979, p. 229—246 ; Iidem, Pontica, 13, 1980, p. 357—376 ; Iidem, Pontica, 14, 1981, sub tipar ; E. Oberländer, Peuce, 8, 1980, p. 499—513.

[2] R. Ocheșeanu, Gh. Papuc, Pontica, 5, 1972, p. 467—470 ; Iidem, Pontica, 6, 1973, p. 351—368 ; Iidem, Pontica, 7, 1974, p. 395—396 ; Iidem, Pontica 8, 1975, p. 429—433 ; Pontica, 9, 1976, p. 215—218.

CATALOG

MONEDE GRECEȘTI

DOBROGEA, *passim*

TOMIS : epoca autonomă

1. AE ↓ 2,19 g, 15,5 mm.
Foarte tocită.
Pick-Regling, 2561.
Inv. 48919.

TOMIS : epocă romană

2. AE ↓ 2,62 g, 18,5 mm.
Foarte tocită.
Pick-Regling, 2594.
Inv. 48920.

NIKAEA : Severus Alexander

3. AE ↓ 4,08 g, 20 mm. Tocită.
Waddington, I, 3, nr. 617.
Inv. 48922.

ADRIANOPOL : Gordian III

4. AE ↑ 7 g, 25 mm.
Puțin tocită.
BMC Thrace, nr. 30.
Inv. 48923.

CALLATIS : Filip Arabul

5. AE ↙ 7,01 g, 25 mm.
Foarte tocită.
Pick-Regring, 354.
Inv. 48921.

MONEDE ROMANE

DOBROGEA, *passim*

ANTONINUS PIUS

6. AE ↓ 11,80 g, 18 mm.
Puțin tocită.
BMC IV, p. 197, nr. 1229.
Anul 140—143.
Inv. 48924.

FAUSTINA II

7. AE ↑ 10,64 g, 24 mm.
Tocită.
BMC IV, p. 381, nr. 2191.
Anul 141.
Inv. 48925.

GORDIAN III

8. ANT ↓ 2,75 g, 23 mm.
Tocită.
Cohen [2], 20. Inv. 48028.

AURELIAN

9. AE ↑ 2,97 g, 22,5 mm.
Puțin tocită.
Cohen [2], 59.
Inv. 48926

10. AE ↓ 2,76 g, 23 mm.
Tocită.
Cohen[2], 209.
Inv. 48927.

PROBUS

11. AE ↓ 3,48 g, 24,5 mm.
Netocită.
Cohen[2], 912.
Inv. 48929.

12. ANT ↑ 2,97 g, 23 mm.
Tocită.
Cohen[2], 440.
Inv. 48930.

GALERIUS MAXIMIANUS

13. AE ↑ 5,95 g, 26 mm.
Puţin tocită.
RIC VI, 64. Anul 310.
Cyzic.
Inv. 48931.

14. AE ↓ 4,95 g, 26,5 mm.
Tocită.
RIC VI, 63. Anul 1310.
Cyzic.
Inv. 48932.

15. AE ↑ 9,76 g, 26,5 mm.
Puţin tocită.
RIC VI, 88. Anul 295.
Siscia.
Inv. 48933.

LICINIUS

16. AE ↓ 6,67 g, 26 mm.
Netocită.
RIC VI, 63. Anul 310.
Cyzic.
Inv. 48937.

17. AE ↓ 2,91 g, 22 mm.
Tocită.
RIC VI, 51. Anul 312.
Thessalonica.
Inv. 48938.

18. AE ↓ 3,13 g, 22,5 mm.
Puţin tocită.
RIC VI, 69a. Anii 311—313.
Nicomedia.
Inv. 48934.

19. AE ↑ 2,57 g, 19 mm.
Netocită.
RIC VI, 68b. Anii 311—313.
Nicomedia.
Inv. 48935.

20. AE ↑ 2,62 g, 19 mm.
Netocită.
RIC VII, 54. Anii 321—324.
Heraclea.
Inv. 48936.

CRISPUS

21. AE ↑ 3,04 g, 18,5 mm.
Puţin tocită.
RIC VII, 181. Anii 321—324.
Thessalonica.
Inv. 48939.

CONSTANTIN II

22. AE ↓ 2,79 g, 18,5 mm.
Tocită.
RIC VII, tip VOT/MULT X/CAESS/
Anii 317—337.
Thessalonica.
Inv. 48940.

CONSTANTIN I

23. AE ↑ 1,68 g, 19,8 mm.
Tocită.
LRBC I, 866—867. Anii 324—330
Heraclea.
Inv. 48941.

24. AE ↑ 1,87 g, 18 mm.
Puţin tocită.
LRBC I, 1028. Anii 330—335.
Nicomedia.
Inv. 48945.

25. AE ↑ 1,82 g, 17 mm.
Puţin tocită.
LRBC I, 1028. Anii 330—335.
Nicomedia.
Inv. 48946.

26. AE ↑ 1,50 g, 14 mm.
Puţin tocită.
LRBC I, 1041. Anii 337—341.
Inv. 48947.

CONSTANTINOPOLIS

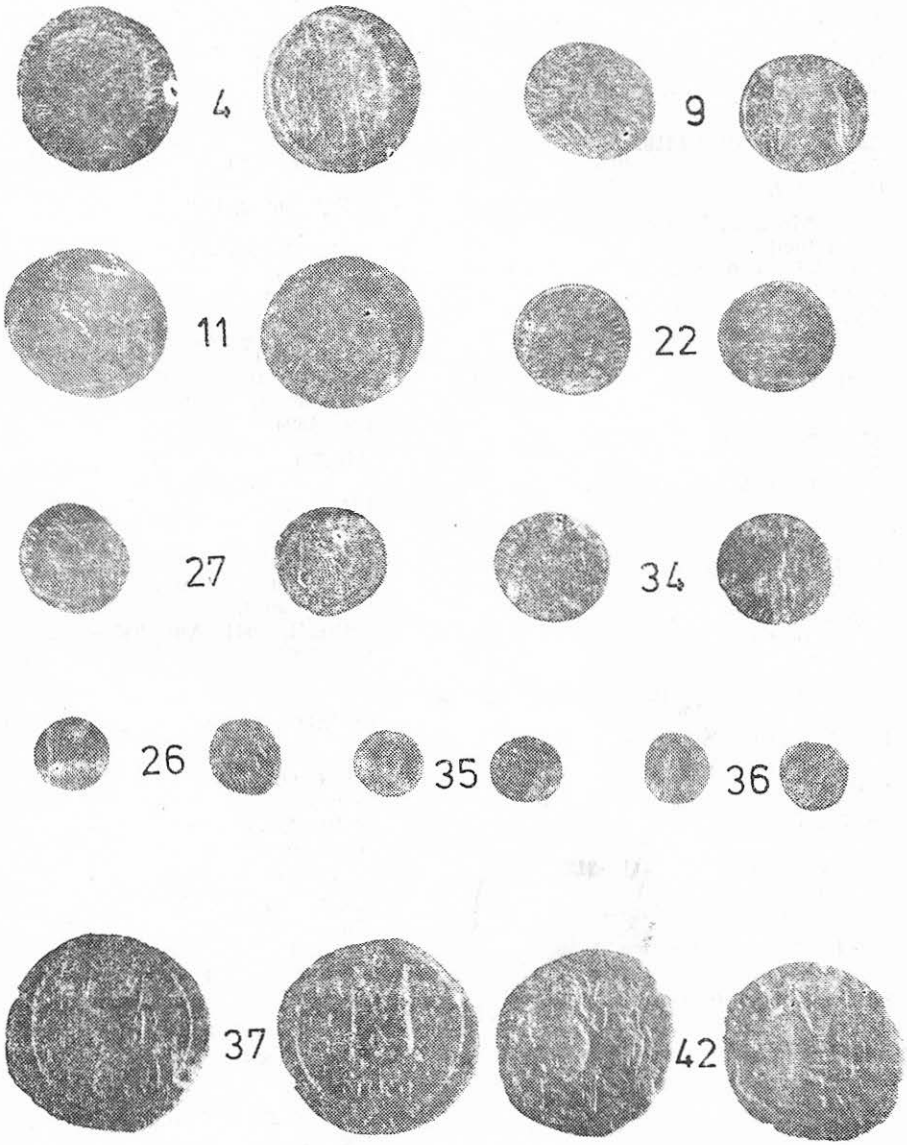
27. AE ↓ 2,67 g, 19 mm.
Tocită.
LRBC I, 985. Anii 326—330.
Heraclea.
Inv. 48942.

28. AE ↑ 1,69 g, 17,5 mm.
Tocită.
LRBC I, tip Victorion prow.
Anii 330—335. Siscia.
Inv. 48943.

CONSTANS

29. AE ↙ 1,25 g, 17 mm.
Tocită.
LRBC I, 1028. nAii 330—335.
Thessalonica.
Inv. 48944.

30. AE ↓ 1,14 g, 14 mm.
Tocită.

Planșa 1

LRBC I, tip VOT/XX MULT/XXX.
Anii 341—346.
Inv. 48948.

CONSTANTIUS II

31. AE ↓ 1,59 g, 18,5 mm.
Tocită.
LRBC II ? 1145—47a. Anii 346—350.
Siscia.
Inv. 48949.

32. AE ↓ 1,57 g, 18 mm.
Tocită.
LRBC II, 1684—86. Anii 355—361.
Thessalonica.
Inv. 48950.

IULIAN

33. AE ↑ 1,86 g, 21 mm.
Tocită.
LRBC II tip VOT/X MULT/XX.
Anii 361—363.
Inv. 48951.

VALENS

34. AE ↓ 5,63, g, 17,5 mm.
Tocită.
LRBC II, 1271—74. Anii 364—367.
Siscia.
Inv. 48952.

VALENTINIAN I

35. AE ↑ 1,10 g, 13 mm.
Tocită.
LRBC II, 2568—70. Anii 383—392.
Cyzic.
Inv. 48953.

THEODOSIUS II

36. AE ↓ 1,04 g, 12 mm.
Foarte tocită.
LRBC II, Cross within wreath.
Anii 425—450.
Inv. 48954.

MONEDE BIZANTINE

HIRȘOVA

JUSTIN II

37. AE ↓ 13,64 g, 31 mm.
Puțin tocită.
MIB II, p. 98, nr. 46a.
M, anul X = 574/575.
Nicomedia, of. A.
Inv. 48909.

PASSIM

ANASTASIUS

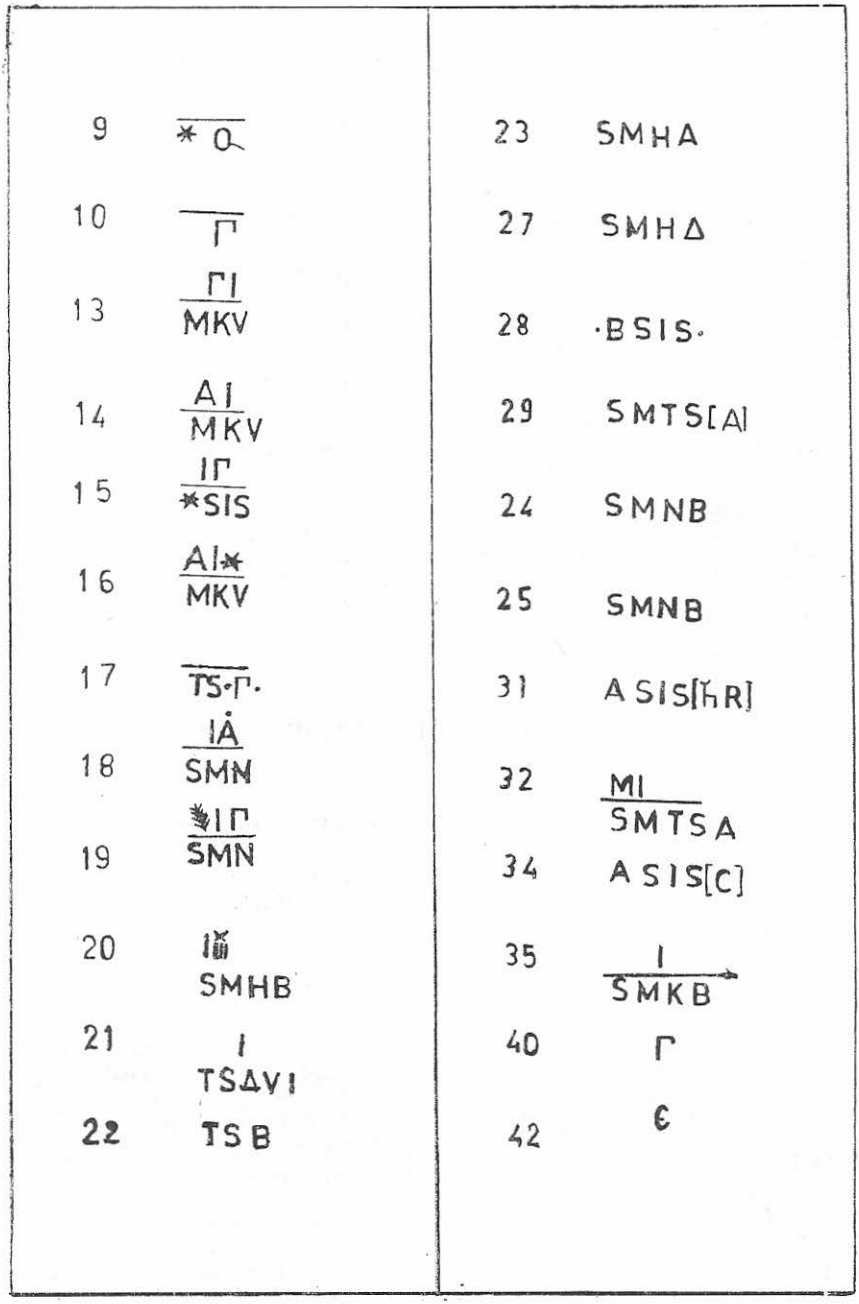
38. AE ↑ 8,56 g, 24 mm.
Puțin tocită.
MIB I, p. 101, nr. 32. K
Anii 507—512.
Constantinopol.
Inv. 48910.

39. AE ↑ 6,16 g, 28 mm.
Tocită.
MIB I, tip general, post 498.
Inv. 48911.

IUSINIAN I

40. AE ↓ 4,68 g, 24,5 mm.
Tocită.
Constantinopol, of.
MIB I, p. 115, nr. 96 K.
Anul X/IIII = 540/541.
Inv. 48912.

41. AE ↑ 15,32 g, 34,5 mm.
Puțin tocită.
MIB I, p. 120, nr. 120a, M.
Anul X/X/II = 548/549.
Cyzic of. B.
Inv. 48913.

9
10
13
MKV
14
MKV
15
*SIS
16
MKV
17
TS·Γ·
18
SMN
19
SMN
20
SMHB
21
TSΔVI
22
TSB
23
SMHA
27
SMHΔ
28
·BSIS·
29
SMTS[A]
24
SMNB
25
SMNB
31
ASIS[ħR]
32
SMTSA
34
ASIS[C]
35
SMKB
40
Γ
42

Schemă

JUSTIN II

42. AE ↓ 13,78 g, 29 mm.
Puțin tocită.
MIB II, p. 94, nr. 43a, M.
Anul II/II = 568—569.
Constantinopol, of.
Inv. 48914.

43. AE ↓ 5,09 g, 21 mm.
Tocită.
MIB II, p. 102, nr. 70a, K.
Anul III/II = 568/569.
Thessalonica.
Inv. 48915.

FOCAS

44. AE ↑ 4,91 g, 23 mm.
Tocită.
MIB II, p. 131, nr. 65b, XX.
Anul ?, Constantinopol, of. ?
Inv. 48916.

IN DER DOBRUDSCHA (2.JH.V.U.Z. — 7.JH.U.Z.) AUFGEFUNDENE GRIECHISCHE, RÖMISCHE UND BYZANTINISCHE MÜNZEN

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit macht der Verfasser eine Reihe von 44 Münzen aus der Münzensammlung des Museums für Nationalgeschichte und Archäologie Konstanza bekannt : 5 griechische, 31 römische und 8 byzantinische Münzen.

Anhand der nachgeschlagenen Fachliteratur, sind diese für den Münzenumlauf in der Dobrudscha der erforschten Epochen spezifische Münzen.

DARE DE SEAMĂ

ASUPRA ACTIVITĂȚII MUZEULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE CONSTANȚA, ÎN INTERVALUL NOIEMBRIE 1982 — NOIEMBRIE 1983

Intervalul de timp astfel determinat, integrează pentru colectivul instituției noastre muzeale, activități multiple și complexe, pe care, compartimentate, le vom schița în acest scurt expozeu de natură să vă indice direcțiile principale de înțelegere a proceselor noastre profesionale.

Ca beneficiari ai unei atente îndrumări primite din partea conducerii de partid a județului Constanța, bucurîndu-ne de o poziție preeminentă în vederile Comitetului de cultură și educație socialistă de pe lîngă Consiliul popular județean — ca una dintre unitățile de știință și cultură de bază în viața locală — am înregistrat anul acesta un bilanț încărcat de satisfacții în toate direcțiile către care am fost angajați nemijlocit.

Activitatea muzeală-expozițională și de prezervare a monumentelor

Vă este cunoscut că baza muzeală a acestei părți de țară, — cu implicații într-un trecut pe cît de complex și bogat în fapte, pe atît de bine probat pe vestigii și documente istorice — este reprezentată de o rețea bogată în așezăminte adecvate. Acestea necesită permanent eforturi sporite de întreținere și de înnoire. Așa se face că intervenim an de an cu modificări expoziționale de natură să îmbogățească expunerea cu materiale noi și atractive sau să adoptăm cadrului muzeal respectiv, acele determinări arheologice și istorice inedite, întemeiate pe materiale și interpretări deosebite. Este cazul muzeului din Constanța, a aceluia de la Histria și, mai puțin, la Mangalia.

De adăugat, că modificări mai substanțiale au survenit la complexul arheologic Histria, acolo unde s-au adunat loturi de piese mari

și de valoare ; unele dintre el sînt aduse de la București de la Institutul de arheologie, altele, luate în custodie de la Muzeul de istorie a R.S.R., unde, după cum se știe, au ajuns luate cîndva tot de la Histria.

Este o revenire firească dar, paradoxal, maniera juridico-administrativă, indispune.

Adăugăm ca fapt nou pentru practicile noastre de săpături și de prezervare a monumentelor arheologice „in situ" că am trecut, încă din vara anului 1983, la consolidări de ziduri, la Histria și la Albești. Colectivelor de cercetători le incumbă de-acum obligația ca, pe loc, complexele de edificii sau ziduri de apărare, să constituie *ad-hoc* și obiectul unor atente consolidări — și parțial restaurări — în piatră și mortar, în așa fel încît să-i asigurăm monumentului o cît mai lungă viață. Este exact ceea ce ni se cerea din partea forurilor conducătoare de la București, respectiv C.C.E.S. și A.S.S.P. Credem că metoda se poate aplica pretutindeni în Drobrogea și aceasta trebuie să devină o obligație de cercetare.

Tot pe linia valorificării muzeale a patrimoniului istoric din Dobrogea, amintim două fapte de importanță capitală : — mai întîi, că proiectul de prezervare și restaurare a Ansamblului rupestru de la Basarabi va trece în execuție în cursul anului 1984, cînd sînt prevăzute aproximativ 8.000.000 lei, urmînd ca pînă la sfîrșitul acestui cincinal, care nu este prea departe, să se facă și restul. În chipul acesta obiectivul trece în exploatare muzeală, ceea ce va face ca rețeaua turistică să se amplifice cu un circuit nou, căruia i se integrează Canalul Dunărea-Marea Neagră, străjuit în părțile podgoriilor de la Murfatlar, de marele complex rupestru ;

— în al doilea rînd, informăm că eforturile colectivului care a lucrat la salvări pe traseul canalului de-a lungul anilor de amenajare a acestuia, vor sfîrșit în curînd printr-o foarte elevată valorificare muzeistică nu numai a descoperirilor arheologice ci și ale tuturor dovezilor de arhivă care să ilustreze evoluția procesului de realizare a marelui obiectiv economic național. La Medgidia, lucrările în acest sens sînt avansate și vom face în așa fel încît punerea la dispoziția vizitatorilor a unei expoziții pe această temă, să devină o realitate la începutul sezonului estival 1984.

Activitatea educativă

Efectul educativ-propagandistic al instituției noastre este marcat de importante împliniri — fără să excludem prin aceasta acele carențe, pe care le vom aminti la locul potrivit.

Muzeografii, cu preocupări arheologice sau istorice, au satisfacția unui bilanț optim în acest sfîrșit de an, concretizat printr-un mare număr de vizitatori (circa 350 000) și încasări corespunzătoare ; pe de altă parte, tot mai numeroase delegații oficiale, cu precădere străine, au

păşit pragul muzeului din Constanţa, implicit al Edificiului roman cu mozaic, ca să nu mai amintim frecventele solicitări de vizite la Adamclisi şi la Histria. Cartea de impresii a muzeului stă mărturie a celor spuse, iar cuvintele aşternute pe filele sale, sînt elogii adresate nu muzeului ca instituţie, ci întregii noastre patrii.

Conferinţele, simpozioanele şi desele întîlniri cu muncitorii la care au participat cu regularitate muzeografii noştri, pe marile şantiere din zonă, cum ar fi Canalul Dunărea-Marea Neagră, Şantierul naval Mangalia, Şantierul naval Constanţa, Combinatul petrochimic Midia-Năvodari — ca să nu amintim decît pe cele mai importante — au constituit un scop major, o cauză căreia i-au răspuns de partea cealaltă, ca auditori, mii şi mii de oameni ai muncii şi elevi. Aproximativ 500 de astfel de manifestări au fost înregistrate în palmaresul propagandistic al muzeului şi, dacă adăugăm acestuia expoziţii prilejuite de mari aniversări şi date istorice sau simpozioane şi sesiuni la sediul muzeului, atunci vom găsi adevăratele dimensiuni ale efortului depus pe această linie.

Să adăugăm că acestui comportament esenţial pentru definirea funcţiei muzeografice, îi răspund lecţiile de istorie ţinute grupurilor de elevi, studenţi şi militari prezenţi permanent în muzeu, cu ocazia aniversărilor sau a datelor fixate în calendarele de lucru ale Şcolii interjudeţene de partid, ale Cabinetului judeţean, ale institutelor de învăţămînt militar sau laic etc. Pentru edificare, amintim numai că aniversarea a 65 de ani de la Unirea din 1918, pentru care indicaţiile date de conducerea de partid sînt clare, a prilejuit pentru noi, zeci şi zeci de astfel de lecţii.

Evidenţă şi cercetare

Aparent, două preocupări diferite — în realitate, ele se interferează atît de mult încît pot constitui un unic compartiment muzeologic.

Prin planurile anuale de lucru, ne incumbă obligaţia unui număr de 800 fişe analitice de evidenţă pe an, pe lîngă acelea de conservare şi de restaurare. Cu oarecari întîrzieri constatate la unii muzeografi, faţă de care s-au luat măsurile de cuviinţă, în rest, se menţine ritmul normal de lucru, toate fişele realizate luînd drumul Centrului de calcul de la Bucureşti — C.C.E.S. Adăugăm că evidenţa se face chiar şi pe şantierele arheologice, odată cu aducerea materialelor la lumină, sau după accea, în muzeu, dar înainte de publicarea sa în periodice de specialitate. Practica evidenţierii şi înregistrării imediate, vine să menţinem la zi o activitate dintre cele mai importante pentru noi.

Avem însă un mare neajuns la depozitul de ziare şi cărţi deosebite, unde, dat fiind că lipseşte un aşa-numit vocabular controlat, muzeografii de la secţia de istorie n-au făcut încă ordinea atît de necesară în sutele de mii de exemplare care alcătuiesc bagajul nostru de arhivă. De altfel, acelaşi lucru este valabil şi pentru Secţia de documentare şi pentru cea de foto, unde C.C.E.S. n-are încă un cod stabilit.

Descoperirile arheologice și numismatice îngăduie încă 1—2 ani să furnizăm suficiente materiale — găsite mai de mult sau mai recent — care să intre în lucru la evidențiere, dar vor sfîrși în curînd. De aceea se pune firească întrebare, de ce forul nostru ministerial nu ajunge la adoptarea unei soluții, chiar și relative, pentru trecerea la evidențierea, pe bază de vocabular controlat, a arhivei de istorie modernă și contemporană ?

Cercetarea, pe alt plan, înregistrează la Constanța rezultate dintre cele mai bune. Vă este cunoscut din anii precedenți, că avem un program de săpături, destul de larg, la executarea căruia concură forțe arheologice fie numai ale muzeului, fie în colaborare cu cele ale Institutului de arheologie din București. Asupra ultimelor nu stăruim aici fiindcă rezultatele lor se concentrează la șefii șantierelor aflați în București, dar amintim numai că ele se desfășoară la Histria, Adamclisi și Păcuiul lui Soare. Este însă de dorit și credem că se va realiza pe deplin, din 1985, o colaborare necesară la Mangalia, unde în ultima vreme descoperirile ocazionale sînt tot mai numeroase, dar lipsesc cu desăvîrșire cele organizate metodic.

Colectivul nostru de arheologi, a desfășurat în campania de anul acesta o intensă activitate și în unele puncte de pe traseul Canalului — unde sarcina salvărilor ne-a revenit în ultima vreme aproape în exclusivitate — și în centrele care și-au cîștigat deja o tradiție în știința românească. Să le amintim pe cele mai de seamă : pentru neolitic, Puiu Haşotti a săpat în continuare la Medgidia și la Tîrgușor, punctul Urs ; geto-dacii ni se relevă tot mai bine în săpăturile lui Mihai Irimia din necropola de la Bugeac și, mai ales, în recent inauguratele săpături de la Satu Nou, în așezarea fortificată de pe malul Dunării, unde are concursul lui Nicolae Conovici de la Institutul de tracologie ; geto-dacii în simbioză cu grecii din mediul rural al Callatidei, sînt aprofundați tot mai insistent la Albești, de colectivul : M. Bărbulescu, N. Georgescu-Cheluță și A. Rădulescu ; centrele geto-daco-romane alcătuiesc un lot tot mai mare în planurile noastre de lucru : Capidava a înscris săpăturile din necropola tumulară, executate de N. Georgescu-Cheluță, iar în cetate, s-a sondat prima oară în straturile romane de către R. Florescu și Z. Covacef.

La Castelu, T. Cliante și L. Buzoianu, au adus anul acesta importante dovezi despre evoluția istorică a unui castru de aspect spectacular, iar la Ovidiu au continuat lucrările începute mai de mulți ani de către M. Bucovală și Gh. Papuc. Se impun tot mai mult, prin rezultatele remarcabile, cercetările lui T. Cliante de la Rasova, punct Pescărie. Pentru epoca feudală au avansat mult investigațiile la Tîrgușor și Vadu cei doi medieviști, C-tin Chera și G. Custurea — săpăturile de la Vadu, în colaborare cu Centrul de istorie și teorie militară.

Salvările de la Mangalia și în special de la Constanța, ne dau satisfacții nebănuite. În ambele părți se lucrează în necropole, iar materialele culese — bineînțeles, pe lîngă datele științifice — sînt revelatorii.

Rămîne ca în cazul săpăturilor de salvare, eforturile să continue și pe timpul iernii acesteia, conduse de N. Georgescu și E. Bîrlădeanu la Mangalia, în necropola de lîngă stadion, și de C. Chera și V. Lungu la Constanța, în zonele de construcții din jurul teatrului și pe traiectul Canalului între Poarta Albă și Capul Midia, unde excavările au căpătat un ritm alert.

Cercetările colectivului nostru au căpătat în ultimii ani o mult mai mare extensiune, prin includerea în planurile de lucru anuale a unor teme legate de istoria medievală și modern-contemporană, cu preeminența firească a problemelor legate de mișcarea democratică și muncitorească din zona dobrogeană. Muzeografii Secției de istorie cît și cîțiva de la Oficiul județean al patrimoniului, au elaborat subiecte interesante : Comerțul de tranzit prin Dobrogea în sec. XVIII — A. Murat ; Viața politică în Dobrogea între anii 1911—1916 — A. Pop ; Situația țărănimii dobrogene în deceniile premergătoare revenirii Dobrogei la țară — M. Vicol ; Aspecte ale nemulțumirilor țăranilor privind aplicarea reformei agrare din 1921 în județul Constanța — S. Suceveanu ; Dobrogea în anul 1946 — o nouă fază a alianțelor politice întreprinse de P.C.R. — M. Drugă. Șirul exemplelor poate continua mult. Credem însă că cea mai bună cale de cunoaștere a activității de elaborare a colectivelor noastre o reprezintă răsfoirea celor două volume editate recent de muzeu : *Studii și comunicări de istorie*, volumul II, și *Pontica XV* — ambele cu sumare elocvente pe linia aserțiunilor noastre.

Și fiindcă am și abordat problema publicațiilor, amintim că pe lîngă cele două volume de specialitate, planul editorial, executat întocmai, a pus la dispoziția marelui public vizitator, cantități suficiente de ghiduri, pliante și cărți poștale ilustrate, în limba română și în limbi de circulație internațională, astfel că am putut constata o normală activitate turistică.

Acestui bilanț care oglindește fidel activitatea corpului de muzeografi din secțiile de arheologie, modernă și contemporană și patrimoniu, se impune să-i adăugăm frumoasele rezultate dobîndite de către restauratorii laboratorului zonal. Prin grija acestora au fost puse la dispoziție, în timp util, materialele restaurate necesare publicării sau expunerii în sălile tuturor secțiilor din oraș și din județ — ceea ce a făcut să se îmbunătățească mult aspectul calitativ al circuitelor muzeale.

Sperăm că rezultatele vor fi și mai mari și mai bune în perioada imediat următoare, dat fiind că, prin grija Comitetului județean al P.C.R., am dobîndit un nou sediu pentru laborator, mai spațios și mult mai convenabil pentru desfășurarea unor acțiuni complexe de restaurare. Lucrările de reparații sînt în curs și începutul anului care vine înseamnă intrarea sa în funcțiune.

Conchidem că toate resorturile acestui organism muzeal au funcționat mulțumitor. Este însă loc de mai mult și de mai bine. Aceasta, referindu-ne la volumul și calitatea cercetării ; la organizarea și conservarea depozitelor atît de deficitare sub raportul mediului de păstrare a

patrimoniului muzeal ; la acțiunea de prezervare și valorificare a monumentelor „in situ", care se cer mai bine recondiționate pentru turism ; în sfîrșit, din punctul de vedere al disciplinei în muncă și al unor manifestări de încălcare a regulilor de activitate profesională. Dar acestea sînt problemele noastre de fiecare zi, pe care le înfruntăm și căutăm să le îndreptăm, avînd largul concurs al forurilor noastre de conducere, locale.

Oricum, bilanțul pe care vi l-am oferit, acum cînd întîmpinăm aniversarea a 65 de ani de la Unire, ne face să fim optimiști și să încercăm în anii care vin realizări mai mari, mai spectaculare, în chipul acesta să facem din monumentele și din istoria patriei crezul nostru de credință în politica partidului, în munca pentru edificarea unor stări noi, elevate în viața de viitor a patriei.

ADRIAN RĂDULESCU

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A MUZEULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ ȘI ARHEOLOGIE CONSTANȚA (22—24 NOIEMBRIE 1982)

Sesiunea științifică „Pontica" a fost închinată în 1982 aniversării a 100 de ani de la nașterea lui Vasile Pârvan și s-a desfășurat sub titlul „Convergențe arheologice și istorice în spațiul carpato-danubiano-pontic".

Ședința plenară de deschidere a lucrărilor a avut loc la 22 noiembrie 1982, ora 10,30, în sala de festivități a muzeului.

Tovarășul A. Rădulescu, directorul Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța a salutat prezența la această manifestare a unor cadre de seamă din conducerea de partid și de stat a județului, precum și pe oaspeții care au răspuns invitației de a participa la această reuniune.

Luînd cuvîntul, tovarășa Elena Borodi, secretar al Comitetului județean de partid, a rostit *cuvîntul de salut.*

Directorul instituției a prezentat apoi *Darea de seamă asupra activității muzeului în perioada noiembrie 1981-noiembrie 1982,* după care participanții au audiat comunicările :

— M. Irimia : *Vasile Pârvan și preistoria României.*

— A. Rădulescu : *Vasile Pârvan și cercetările sale în Dobrogea.*

În continuare, cei prezenți au participat la vernisajul expoziției omagiale *„Vasile Pârvan".*

În după-amiaza aceleiași zile programul a cuprins participarea la spectacolul : „Lăsați-mă să cînt", de Gherase Dendrino.

Marți, 23 noembrie, lucrările sesiunii au continuat pe secții.

La *secția arheologie,* lucrările au fost conduse de tov. M. Bărbulescu și tov. M. Irimia.

Au fost prezentate următoarele comunicări.

— Caraivan Glicherie : *Evoluția zonei lacului Agigea în cuaternarul tîrziu.*

— P. Haşotti : *Contribuţii la studiul uneltelor din silex aparţinînd culturii Hamangia.*

— C. D. Matei : *Noi puncte de vedere privind producţia agricolă şi schimbul în coloniile greceşti din nordul Dobrogei şi vestul Pontului Euxin.*

— M. Irimia, N. Cheluţă-Georgescu : *Amfore dintr-un mormînt tumular de la Topalu.*

— M. Bărbulescu : *Importul de amfore sinopeene în aşezarea de la Albeşti.*

— L. Buzoianu : *Relaţiile comerciale ale Tomisului în perioada elenistică în lumina importului de amfore.*

— N. Cheluţă-Georgescu : *Observaţii asupra incintelor callatiene în lumina descoperirilor recente.*

— M. Bucovală : *Figurine şi obiecte din bronz romane timpurii din colecţiile Muzeului de istorie naţională şi arheologie Constanţa.*

— Z. Covacef : *Date noi privind cultul lui Hercule în Dobrogea romană.*

— Puiu Haşotti şi E. Mihail : *Lucrări perieghetice între Izvorul Mare şi Cochirleni.*

În cadrul discuţiilor, tov. Puiu Haşotti subliniază importanţa primei comunicări, datorită datelor noi cuprinse în aceasta. Pînă acum se admitea ideea existenţei aşezărilor lacustre. Iată că această posibilitate este infirmată pentru epoca neolitică la Agigea şi nu se întrevede unde s-ar fi putut construi în altă parte astfel de aşezări.

Tov. M. Irimia întreabă în legătură cu aceeaşi comunicare ce diferenţă de nivel a mării a fost stabilită pentru perioada dintre 500 î.e.n. şi anul 1. Este de părere că lucrarea trebuie inclusă în volumul Pontica pentru definirea cadrului geografic al unei epoci. Nu se pot discuta aşezările marine şi instalaţiile navale fără cunoaşterea cadrului lor geologic. În legătură cu cea de-a doua comunicare este de părere că aceasta este elaborată metodic, iar analiza silexurilor oferă date concludente privind cronologia, în lipsa precizărilor de ordin stratigrafic.

Tov. M. Bărbulescu se referă la cea de-a treia lucrare, menţionînd că prezintă aspecte noi, ce trebuie combinate cu ansamblul lucrărilor cunoscute în această privinţă, iar în acelaşi timp problema trebuie aprofundată pentru coloniile vest-pontice.

Tov. M. Irimia îşi exprimă opinia în legătură cu aceeaşi lucrare că amforele pentru vin pot fi luate în discuţie şi ca recipiente pentru alte mărfuri în epoca elenistică. Autorul răspunde că au fost efectuate analize şi că în amfore a fost transportat vin.

Referindu-se la cea de-a IV-a lucrare, tov. M. Bucovală întreabă de ce tumulul este atribuit unui şef, de ce este calificat ca tumul princiar. Tov. M. Irimia răspunde că acest gen de tumul de mari dimensiuni face parte din categoria celor „princiare", ca şi cele de la Aghighiol, Fîntînele, Zimnicea. În general este acceptată ipoteza că tumulii de acest tip aparţin şefilor locali, aşa cum este cazul şi la Histria.

Tov. M. Irimia sugerează în legătură cu cea de-a V-a lucrare compararea procentajelor amforelor după forma fundului şi a gîtului. Comunicarea oferă posibilitatea racordării situaţiei cronologice cu cea stratigrafică.

În ceea ce priveşte cea de-a VI-a lucrare, tov. M. Bărbulescu este de părere că reactualizează o discuţie mai veche referitoare la importul de amfore.

Tov. A. Panaitescu se referă la lucrarea a VII-a, subliniind importanţa determinării suprafeţei de 80 ha a cetăţii de epocă elenistică, făcînd o comparaţie cu Histria, care în aceeaşi perioadă are aproximativ aceeaşi arie locuită. Ar fi fost indicat să se amintească şi de partea acoperită de apă a oraşului, astfel suprafaţa stabilită fiind cu mult mai mare. Tov. M. Irimia îşi exprimă opinia că trebuie să fim mai circumspecţi cînd stabilim suprafaţa oraşului pe baza elementelor ce ne stau la dispoziţie. Sigur este că trebuie comparate situaţiile mai multor oraşe.

Tov. E. Bîrlădeanu completează că substrucţia de stejar nu poate fi legată în epoca elenistică de amenajările portuare. Material de alt fel nu a putut fi recoltat pentru că se află sub nivelul apei.

În legătură cu lucrarea a VIII-a, tov. Z. Covacef îşi exprimă părerea că suporturile amintite de tov. M. Bucovală sînt interpretate ca suporturi în cuptoarele de olari. Se aşeza vasul pe ele şi se introducea în cuptor.

Tov. A. Panaitescu lansează ipoteza că la Tîrguşor este posibil să fi fost staţionată o unitate militară, dată fiind prezenţa acestor reprezentări ale lui Hercule.

Tov. M. Bărbulescu este de părere că figura din relieful prezentat ar putea fi o reprezentare a altei divinităţi.

Tov. N. Frecea se referă la a X-a lucrare, spunînd că acest depozit arheologic a fost cercetat mai de mult. Există încă o conductă legată la marele izvor, refăcut între 1830 şi 1850, rămasă pînă la 1899, cînd este refăcută de români. Propune continuarea cercetărilor arheologice în zona respectivă.

Tov. M. Irimia este de părere că cercetările perieghetice trebuie continuate.

Referindu-se la cea de-a XI-a lucrare, tov. P. Haşotti opinează că este utilă clasificarea enunţată şi întreabă dacă este posibilă construcţia unui pod de vase din monoxile. Tov. C. Matei afirmă că gropile pentru săratul peştelui datate în secolul V—IV î.e.n. sînt practicate mult mai timpuriu.

Tov. T. Papasima răspunde tov. P. Haşotti că este posibilă ipoteza emisă. Trupa trecea pe rînd şi de aceea a trecut numai un număr atît de redus de soldaţi.

La *secţia de istorie medie, modernă şi contemporană* lucrările au fost conduse de tov. Ion Bitoleanu şi tov. Carmen Atanasiu.

Au fost prezentate următoarele comunicări :

— I. Bitoleanu : *Apărarea teritoriului dunărean în contextul războiului popular de apărare în evul mediu românesc.*

— M. Vicol : *Nemulțumiri sociale înregistrate în lumea satului dobrogean la sfîrșitul sec. al XIX-lea.*

— M. Păvăloiu : *Preocupări pentru înzestrarea marinei române la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX.*

— Gh. Dumitrașcu : *Originea satelor dobrogene în lumina tradițiilor populare.*

— A. Pop : *Serviciul sanitar al Constanței între 1900—1906.*

— M. Suceveanu : *Aspecte din istoricul bibliotecii municipiului Constanța.*

— M. Bălăbănescu : *„Cultura — cercul de lectură al tinerimii constănțene".*

— C. Greavu : *Din istoricul bateriilor de coastă ale marinei române.*

— C. Atanasiu : *Ofițeri din marina militară în conducerea Serviciului Maritim Român.*

— G. Borandă : *Mărturii despre primul voiaj în Oceanul Atlantic al navelor militare românești.*

— V. Ciorbea : *Aspecte privind evoluția comerțului dobrogean în perioada interbelică.*

— M. Luca : *Prezența elementului grec în Dobrogea în sec. XIX-XX*

În cadrul discuțiilor, tov. I. Bitoleanu evidențiază meritul tuturor autorilor comunicărilor prezentate de a fi aprofundat aspecte ale istoriei Dobrogei și județului Constanța îndeosebi cele mai puțin cunoscute sau inedite. Recomandă acordarea unei atenții sporite problemelor demografice, ale etnicului dobrogean atît de variat, complex și important ca studiu istoric.

Tov. V. Ciorbea relevă aspectele noi pe care le-au pus în valoare comunicările prezentate, faptul că ele au prilejuit un schimb de idei în cercetarea istorică a Dobrogei și a județului Constanța, cunoașterea preocupărilor celor care se ocupă de studierea istoriei Dobrogei, completarea cunoștințelor în acest domeniu.

Miercuri 24 noiembrie.

La *secția arheologie* lucrările au fost conduse de tov. M. Bărbulescu și M. Bucovală.

Au fost prezentate următoarele comunicări :

— D. Mîndru : *Valori patrimoniale din Dobrogea aflate în muzeele din străinătate.*

— A. Vertan : *Date și concluzii preliminare asupra tezaurului monetar descoperit la Abrud.*

— O. Bounegru : *Navigația militară la Dunărea de Jos în sec. IV—VII e.n.*

— C. Chera, V. Lungu : *Noi dovezi arheologice ale creștinismului la Tomis în sec. IV e.n.*

— A. Avram : *Cu privire la autonomiile rurale din Dobrogea romană (sec. I—III e.n.).*

— Gh. Papuc : *Cîteva precizări privind zidul de incintă de la Tropaeum Traiani.*

— Tr. Cleante : *Cărămizi ștampilate inedite descoperite la Rasova.*

— C. Chiriac : *Un nou monument de arhitectură religioasă descoperit la Oiteni (jud. Constanța).*

— A. Panaitescu : *Considerații pe marginea semnelor de pietrari de la Păcuiul lui Soare.*

— G. Custurea : *Unele aspecte ale circulației monetare din Dobrogea medievală (sec. XV—XVIII).*

În cadrul discuțiilor, tov. M. Irimia evidențiază în legătură cu comunicarea a doua importanța tezaurului de la Abrud. Este cunoscut că la mijlocul sec. II Ie.n. au avut loc numeroase evenimente istorice. După recenta lucrare a lui V. Bârliba se discută din alte puncte de vedere problemele tezaurizării și momentele care le determină. Autorul amintit ajunge la concluzia că tezaurele pot fi îngropate la distanțe foarte mari de timp. Încercarea de a lega tezaurul de un eveniment trebuie să țină de reguli numismatice stricte. Tezaurul nu trebuie datat neapărat după ultima monedă. Tov. G. Custurea face observația că la tov. V. Bârliba este vorba de moneda republicană în timp ce în cazul de față se pune problema circulației monetare în imperiu.

Referitor la comunicarea a patra tov. M. Irimia cere precizarea dacă semnul crucii de pe fibulă a fost gravat ulterior sau a fost turnat odată cu piesa. Crucea apare ca simbol creștin după jumătatea sec. IV e.n. În cazul că simbolul a fost turnat, am avea o prezență foarte timpurie a acestuia. În cazul în care crucea este pilită ulterior în brațul fibulei (în a doua jumătate a sec. IV e.n.) ar exista o concordanță cronologică cu celelalte obiecte din inventarul mormîntului. Vorbitorul recomandă circumspecție înainte de a propune o datare timpurie a obiectului.

Tov. S. Ursu sugerează că se poate observa prin analiză la microscop dacă crucea este turnată sau pilită, întrucît turnarea presupune multiplicare.

În privința celei de-a șaptea lucrări, tov. M. Bărbulescu observă că în prezentarea sa, tov. Tr. Cleante a încercat și o datare. Aceste cărămizi ar aparține, după opinia autorului, unei vexilații. Cărămizile însă se pot data și în prima jumătate a sev. II e.n.,deci într-o perioadă cînd teritoriul respectiv intra în sfera de influență a legiunii a XI-a Claudia. La Sacidava însă există și o inscripție a unui militar din legiunea a V-a Macedonica. De aici rezultă contradicția : nu este posibil ca același teritoriu să se afle în același timp în sfera de influență a ambelor legiuni. Mai departe, existența unei vexilații mixte — I Italica — XI Claudia este greu de susținut. Din săpăturile de la Rasova a rezultat și material de sec. IV. Se ivește deci întrebarea dacă la Rasova poate fi presupusă o instalație portuară sau militară numai în baza cărămizilor ștampilate ?

Tov. A. Panaitescu opinează că în privința fortificării limes-ului este bine să se facă legătura între Rasova și Tropaeum Traiani. Instalația putea avea atît destinație portuară cît și caracter militar.

Tov. Gh. Papuc este de acord cu datarea propusă iar ca element de datare poate fi considerată și lărgirea ariei de influență a legiunii XI Claudia pentru că materialul de construcție prezentat la Rasova poate fi adus din altă parte.

Tov. M. Irimia adaugă că la Canlia se află o țiglă ștampilată provenind de la Pîrjoaia cu inscripția [LEGV ?] MAC. În consecință, legiunea a V-a Macedonica controla poate o arie mult mai mare, pînă în preajma Durostorum-ului. Este însă probabil că materialele de construcție sînt transportate, iar pe de altă parte teritoriile unităților militare nu sînt prea bine delimitate. În legătură cu legiunea XI Claudia, într-un material din „Dacia". V. Culică afirmă că apelativul Pia Fidelis ar fi apărut pînă cel tîrziu la începutul sec. III. Acesta ar fi încă un element important de datare.

Tov. C. Chera își exprimă părerea că nu trebuie redus rolul construcției descoperite la Rasova la cel de adăpost militar ci este evidentă folosirea ei și ca instalație portuară. Unitățile militare staționate pe Dunăre trebuie puse în legătură și cu flota romană ce opera pe fluviu.

Tov. C. Chiriac menționează la același subiect existența unei cărămizi provenind de la Pîrjoaia, pe care se mai pot citi literele O N.

Tov. M. Bucovală pune în discuție folosirea termenilor de *basilică* sau *bisericuță*.

În legătură cu a noua comunicare, tov. M. Bărbulescu amintește de analogii din Bulgaria pentru a data complexul în epocă romano-bizantină, iar tov. A. Panaitescu se referă la complexul de la Basarabi.

În încheiere, tov. M. Bucovală apreciază nivelul bun al lucrărilor care trebuie neapărat publicate. Subliniază importanța valorilor dobrogene semnalate în străinătate, menționează că ar fi fost foarte bine să se găsească și vasul în care se afla tezaurul de la Abrud, găsește foarte edificatoare și interesantă comunicare tov. V. Lungu și C. Chera și afirmă că la Rasova se impun în continuare săpături arheologice.

La secția de istorie medie, modernă și contemporană lucrările au fost conduse de tov. Gh. Dumitrașcu și tov. Florica Cruceru.

Au fost prezentate următoarele comunicări :

— G. Lungu : *Perioada „Saligny" în dezvoltarea portului Constanța.*

— A. Murat : *Drumuri comerciale în Dobrogea în sec. XVI—XVII.*

— M. Drugă : *Alegerile din noiembrie 1946, în județul Constanța.*

— N. Ursu : *Reorganizarea agriculturii dobrogene între anii 1945—1949.*

— A. Marinescu : *Primii pași făcuți de țărănimea dobrogeană pe calea cooperativizării agriculturii.*

— A. Rădulescu : *Încheierea cooperativizării agriculturii în regiunea Dobrogea.*

— Fl. Cruceru : *Documente inedite privind decorarea sălii de consiliu a Primăriei din Constanța, actualul Muzeu de istorie națională și arheologie Constanța.*

— N. Răzvan : *Biserica de lemn de la Satu-Nou.*

— D. Păuleanu : *Probleme ale reorganizării tematice în Muzeul de artă Constanța.*

— A. Fărcașu : *Muzeul modern. Expoziția de grafică. Implicații educaționale asupra publicului tînăr.*

— S. Rusu : *Arta monumentală a municipiului și județului Constanța și pe litoralul Mării Negre.*

— M. Magiru : *Cîteva considerații privind cercetarea etnografică pe valea Carasu.*

— I. Pitrescu : *Contribuții etnografice și folclorice în publicațiile dobrogene.*

În cadrul discuțiilor, tov. H. Gheorghe subliniază strădania cercetătorilor de a lărgi cunoștințele despre această zonă a țării, de a realiza studii aprofundate și recomandă raportarea istorică la celelalte regiuni ale țării.

În încheiere, tov. Gh. Dumitrașcu opinează că lucrările prezentate cuprind o arie largă a istoriei Dobrogei, reușind să-și atingă scopul propus. Comunicarea tov. A. Murat prezintă o imagine fidelă a Dobrogei în timpul stăpînirii otomane. Tov. G. Lungu a prezentat raportul dintre moment și trăinicie în extinderea portului Constanța. Apreciază apoi pozitiv grupul de comunicări referitoare la cooperativizarea agriculturii. Tov. N. Răzvan aduce noutăți în domeniul la care se referă.

C. CHERA-MĂRGINEANU

RADU VULPE

(1899—1982)

Stingerea din viață a reputatului profesor Radu Vulpe, „decanul de vîrstă al arheologilor români", cum era numit și respectat în lumea științifică, a fost resimțită dureros în capitală și în alte centre culturale din țară și străinătate, în paginile revistei „Dacia", și „SCIVA" și altor publicații de specialitate al căror colaborator asiduu a fost. Golul lăsat a fost resimțit dureros și în vechea cetate tomitană, Constanța zilelor noastre, unde regretatul savant era așteptat în fiecare toamnă la sesiunile științifice anuale ale Muzeului de istorie națională și arheologie, sesiuni cărora le acorda, cu prestigiul și erudiția sa, o aură de neuitat. De acum, nici paginile revistei „Pontica" nu vor mai beneficia de colaborarea sa generoasă, mereu deschisă noului, remarcabilă prin argumentație și probitate. Cu figura sa nobilă, de o seninătate înțeleaptă, rămasă neștearsă în minte, se cuvine să evocăm, fie și succint, personalitatea și opera sa, și, în acest cadru, demersurile științifice, devotiunea sa pentru Dobrogea sau Dacia Pontică.

Dintre discipolii marelui savant Vasile Pârvan, întemeietorul școlii românești de arheologie, Radu Vulpe s-a definit, pe parcursul a 60 de ani de activitate științifică neîntreruptă, între cei mai proeminenți. O retrospectivă oricît de sumară a activității sale reliefează atît amplitudinea în timp și spațiu a obiectivelor abordate, cît și consecvența cu care a aprofundat și elucidat cea mai mare parte din problemele urmărite. Necontenit, a ținut nestinsă flacăra spiritului pârvanian, prin numeroase articole consacrate maestrului de-a lungul anilor, prin editarea, actualizarea sau comentarea operelor acestuia, prin Asociația „V. Pârvan" al cărei președinte a fost, cît și mai cu seamă, prin continuarea investigațiilor și inițiativelor ilustrului său profesor, inclusiv în provincia românească transdunăreană, Dobrogea.

Datele biografice sînt caracteristice pentru evoluția sa științifică de excepție. S-a născut în decembrie 1899 în comuna Albești din județul Ialomița, a urmat liceul, apoi facultatea de litere și filozofie la București. Aici, sub în-

drumarea unor profesori străluciți ca Vasile Pârvan, N. Iorga, Dimitrie Onciul, George Murnu, Simion Mehedinți, s-a făcut remarcat prin primele sale cercetări. În 1923 publică prima lucrare științifică, *„Bărăganul în antichitate"*, urmată în 1924, de *„Săpăturile de la Piscul Coconilor"* și *„Harta arheologică Mostiștea-Călărași"*. În același an își ia licența și, la propunerea lui Vasile Pârvan, devine membru al Școlii Române din Roma. Roadele străduințiilor sale din Cetatea Eternă sînt studiile *Gli Illiri del'Italia imperiale romana* și *La civiltà del ferro in Illiria*. În 1927 obține doctoratul la Universitatea din București cu „magna cum laude". La propunerea lui Nicolae Iorga, în 1928 devine membru al Școlii Române din Franța, de la Fontenay-aux-Roses. Aici efectuează cercetări asupra preistoriei populațiilor din Peninsula Balcanică. Lucrarea *L'age du fer dans les régions thraces de la péninsule balkanique*, ca și studiul *Piroboridava*, au fost apreciate de ilustrul savant S. Reinach, studiul fiind publicat în „Revue archéologique", în 1931. La întoarcerea în țară este asistent în epigrafie, apoi docent în protoistoria sud-estului european la Universitatea bucureșteană, pentru ca în 1939 să devină conferențiar. Între 1939—1945 a fost profesor definitiv de arheologie la Universitatea din Iași, îndeplinind, din 1943 și funcția de consilier, apoi șef de secție, la Institutul de studii balcanice din București. În 1937 publică sigla *Thracia* în *Enciclopedia Italiană*. În 1938 îi apare lucrarea *Histoire ancienne de la Dobroudja*. În 1939 publică în limbile franceză, italiană, engleză și germană sinteza *Dobrogea de-a lungul secolelor*, în 1943 îi apare comunicarea *Valurile romane din Dobrogea*, la Iași, iar în 1944 studiul *Angustia* în volumul consacrat lui Constantin Giurescu etc. După 1948 este colaborator al Muzeului Național de Antichități, membru în colegiul de redacție al unor publicații de specialitate, efectuează cercetări în Moldova de Jos și Dobrogea, iar din 1956 este șef de secție la Institutul de Arheologie din București. A fost membru al unor prestigioase foruri științifice, între care membru în Consiliul permanent al Uniunii internaționale de pre- și protoistorie, membru corespondent al Institutului german de arheologie, vicepreședinte al Societății de studii clasice din București, iar din 1970, membru al Academiei de științe sociale și politice.

A urmărit cu tenacitate și rigoare, cu intuiție remarcabilă prin cercetări pe teren, reluate și extinse de-a lungul anilor, teme cu semnificații istorice deosebit de importante. Prin săpăturile efectuate în stațiuni neolitice sau așezări getice din Cîmpia Dunării și sudul Moldovei a contribuit efectiv la buna cunoaștere a genezei și cronologiei culturii Cucuteni, a vieții și culturii materiale a geților, ca și la evidențierea unor culturi noi. A reliefat relațiile geto-dacilor cu vecinii lor (traci, illiri, pelasgi), a elucidat unele probleme privind pe bastarni, carpi, buri și a evidențiat cu deosebire epoca lui Burebista și relațiile fertile ale geților cu cetățile eline. A urmărit îndeaproape cucerirea traiană în Dacia, coroborînd datele oferite de izvoarele narative cu cele deduse din comparația scenelor de pe columna lui Traian din Roma cu cele de la Monumentul triumfal Adamclisi. A adus contribuții notorii referitoare la istoria și cultura tracilor și illirilor. A fost un reputat balcanolog.

Dobrogea îi adresează recunoștința pentru activitatea sa de o viață consacrată în bună măsură cercetării trecutului ei.

Dacă *Histoire ancienne de la Dobroudja* (1938) a constituit o sinteză de amploare a vieții umane din această provincie din preistorie pînă în secolul VII al erei noastre, alte studii au evidențiat confluența civilizațiilor antice la Dunărea de Jos, raporturile geților autohtoni cu cetățile eline, importanța unor așezări ca Tariverde, Istria în viața cetății Histria, unitatea getodacă în vremea lui Burebista sau după el, inclusiv în teritoriile cotrolate de romani și, desigur, rolul proeminent al Daciei Pontice în procesul etnogenezei românești. Încă din 1928, Radu Vulpe a colaborat la volumul *Dobrogea — cincizeci de ani de viață românească*, cu studiul *Activitatea arheologică în Dobrogea*, fiind apoi un colaborator al revistei „Analele Dobrogei", ca și al altor publicații dobrogene interbelice ca: „Boabe de grîu", „Pontice" ș.a. Interesul său pentru Monumentul triumfal de la Adamclisi este depistabil încă din 1932—1933, în paginile revistei „Analele Dobrogei", revenind asupra sa în 1937, în aceeași revistă prin articolul *Trofeul de la Adamclisi: sta-*

diul actual al problemei, pentru ca alte cercetări din anii noştri, să releve importanţa şi sensurile confruntării militare de la Adamclisi în contextul cuceririi traiane şi formării poporului român. A fost un susţinător neabătut al refacerii monumentului, ca un simbol măreţ doveditor al genezei eroice daco-romane, în soluţia reconstituirii cu simili, autoportanţi, capabilă de a oferi imaginea întregului, lăsînd piesele originale la adăpost de intemperii, în muzeul adiacent. Alte cercetări ale sale au reliefat rolul stăpînirii romano-bizantine la Dunăre şi Mare ca o prelungire firească şi necesară a tradiţiei romane propriu-zise. De la *Histoire ancienne de la Dobroudja* (1938) sau lucrarea apărută separat în engleză *The Ancient History of Dobrogea*, în 1940, la importantul său studiu *Romanii la Dunărea de Jos : I. Perioada Principatului (sec. I—III)* apărut în cadrul volumului II *Din istoria Dobrogei*, în 1968, cercetările sale consacrate Dobrogei s-au definit ca sursă de referinţă indispensabile. Numeroase alte articole cu care a colaborat în paginile publicaţiilor, inclusiv în revista „Pontica" a Muzeului de istorie naţională şi arheologie Constanţa sau în revista de cultură „Tomis", merită, de asemenea, întreaga noastră atenţie.

Din cetatea tomitană, adresăm încă o dată un pios omagiu acestui slujitor al muzei Clio, personalitate eminentă a arheologiei şi istoriei româneşti, savant cu atribute excepţionale pe linia gîndirii şi interpretării istorice, arheolog de mare prestigiu naţional şi internaţional, dascăl cu merite excepţionale la catedră şi în viaţă, prieten şi om de aleasă noblеţe sufletească în raporturile cu numeroşii săi confraţi în truda ştiinţifică.

Adio scumpe magister !

Sit tibi terra levis.

Redacţia

AL XIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL LIMES-ULUI AALEN — 1983

NICOLAE CHELUȚĂ-GEORGESCU

Între 18—25 septembrie 1983 s-au desfășurat la Aalen lucrările celui de-al XIII-lea Congres de studii asupra frontierelor romane. O participare numeroasă, materializată într-un număr de 110 comunicări și referate la care se adaugă numeroasele și interesantele prezentări ale stațiunilor antice vizitate atît în Baden-Württenberg cît și pe frontiera dunăreană a Bavariei. Totul a făcut din această reuniune a istoricilor și arheologilor o manifestare de înaltă ținută științifică, un prilej de schimburi de opinii și împărtășiri de informații dintre cele mai oportune.

Organizarea a împletit în mod fericit meticulozitatea specifică poporului german cu politețea și căldura specifică locuitorilor din landul Baden-Württenberg.

Lucrările Congresului, desfășurate în două secțiuni, au avut loc în moderna Stadhalle și în cochetul Limesmuseum din Aalen. Problematica și diversitatea comunicărilor anunțate de participanți cu un an înainte, i-a determinat pe organizatori să planifice în prima secțiune contribuțiile referitoare la frontierele romane din Britania, Germania și Raetia, iar în cea de-a doua secție — Dacia, Moesia, Noricum, Panonia, Spania și Africa.

În economia problematicii dezbătute la Congres, provincia Dacia a intrat în atenția organizatorilor prin gruparea comunicărilor elaborate de români, într-un capitol separat și, mai ales, au programat între cele șapte rapoarte generale, care au precedat dezbaterile pe secții, raportul general al delegației noastre ținut de N. Gudea de la Cluj-Napoca, „Ergebnisse der Limes — Archäologie in den drei Dakien und den angrenzenden Provinzen Moesia Inferior und Moesia Superior 1979 bis 1982".

Contribuția românească la această manifestare a cuprins o arie vastă referitoare la frontierele romane din Dobrogea, Oltenia și Transilvania, și mai nou, dar binevenit, organizarea militară a țărmului Mării

Negre în sec. III—IV e.n. În ziua de 21 septembrie s-au prezentat următoarele comunicări : Gh. Papuc, *„Der westpontische Limes im Lichte neuerer Entdeckungen in Scythia Minor"* ; M. Tzoni, *„Le camp et les thermes de Pietroasele"*, Nicolae Cheluță-Georgescu, *„Cohors I Germanorum am Donaulimes in Capidava"* ; D. Benea, *„Das Römerlager von Tibiscum — seine Rolle im Limes von Südwestdakien"* ; Al. Barnea, *„La forteresse de Dinogetia à la lumière des dernières fouilles archéologiques"* ; C. Băluță, *„Firmalampen du Limes Danubien en Roumanie"* ; precum și rezultatele obținute de colegii Andrei Opaiț și M. Zahariade în județul Tulcea : *„The Late Roman Burgus from Topraichioi-Babadag"*.

Ședința din ziua prezentării acestor contribuții a fost prezidată de M. P. Speidel (S.U.A.), un bun cunoscător al istoriei noastre vechi și în același timp un bun prieten al cercetătorilor români. Discuțiile pe marginea comunicărilor susținute s-au referit în special la probleme de strictă specialitate, sisteme constructive, elemente de urbanism, precum și detalii de rit și ritual în cazul descoperirilor din necropolele de pe *limes*.

În ziua de 25 septembrie, în marea sală de la Stadhalle din Aalen, prof. H. Schönberger a prezidat ședința de încheiere a lucrărilor celui de-al XIII-lea Congres al limes-ului, în același timp anunțîndu-se și viitoarea gazdă, Austria, în anul 1986.

Zilele de 26, 27 și 28 septembrie au fost rezervate de organizatori unor vizite la obiectivele antice de pe frontiera dunăreană a Bavariei. O primă etapă, Aislingen-Faimingen-Bergen-Kelheim, a dezvăluit participanților marele respect pentru monumentele antice, grija pentru conservarea lor și mai ales punerea lor în valoare pentru marele public vizitator, printr-o temeinică restaurare și consolidare *„in situ"*.

În cea de-a doua zi s-au vizitat Regensburg, Straubing și Passau. O zonă splendidă din care ne rămîne bine întipărit în minte dunăreanul Regensburg cu monumentele antice păstrate *„in situ"*, valorosul muzeu de antichități și impresionantul Dom, monument de mare valoare arhitecturală și artistică. La Straubing s-a vizitat printre altele un excelent muzeu care conservă în condițiuni de expunere unică un mare tezaur, constînd din piese de bronz reprezentînd măști, statuete și piese de harnașament, toate realizate într-o manieră artistică de excepție.

Ultimul oraș vizitat a fost Passau, acolo unde Dunărea se unește cu Innul. Punct bine fortificat de romani, Passau constituie un frumos muzeu unde se poate vedea de asemenea cît de bine se pot valorifica monumentele pe locul de descoperire — parte integrantă a unei amenajări muzeistice de înaltă ținută.

În încheiere, se cuvine să amintim atmosfera de lucru în care s-au desfășurat lucrările, fapt datorat nu numai excepționalei organizări, dar și ospitalității de care s-au bucurat participanții la congres din partea gazdelor.

RECENZII

INSCRIPȚIILE DIN SCYTHIA MINOR, vol. I *(Histria și împrejurimile)*, culese, traduse, însoțite de comentarii și indici de D. M. Pippidi, București, 1983, 544 p. + 94 planșe aparte.

Publicarea izvoarelor scrise este indispensabilă studiului istoriei patriei. Este drept că pentru epoca veche, știrile scrise sînt completate, dacă nu cumva sînt suplinite în întregime (îndeosebi pentru perioada preistorică), cu descoperirile arheologice. Dar este evident pentru oricine că o singură dovadă scrisă, precisă, este mai convingătoare decît argumentele cele mai chibzuite rezultînd din cercetarea arheologică.

De aceea, pentru cei ce trudesc spre cunoașterea istoriei vechi a României, editarea izvoarelor reprezintă o activitate de primă importanță, care face de acum posibilă trecerea la lucrări de sinteză de mai mare amploare. Aș aminti aici seria de monografii publicate în colecția *Biblioteca de arheologie*, din care pînă acum au apărut nu mai puțin de 40 de volume, precum și cele două colecții de izvoare scrise : una intitulată *Izvoare privind istoria României*, din care au apărut pînă acum 4 volume, cealaltă *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*, care formează obiectul acestei prezentări.

Dacă datele cuprinse în izvoarele literare sînt practic epuizate — ele fiind cunoscute în amănunțime, iar șansele de a face noi descoperiri fiind minime în acest domeniu —, izvoarele epigrafice sînt practic, cel puțin pentru încă o lungă perioadă de timp, inepuizabile. De asemenea, descoperirile epigrafice creează posibilitatea adîncirii analizei izvoarelor scrise și arheologice, concurînd la cunoașterea mai bună a istoriei noastre vechi și aducînd, nu o dată, date de primă importanță asupra istoriei antichității greco-romane și a celei romano-bizantine.

Publicarea inscripțiilor cunoaște o veche tradiție în istoriografia românească. De la umaniștii transilvăneni din secolele XVI—XVII (Mezerzius, Zamosius etc.) și învățații istorici Miron Costin și Dimitrie Cantemir la istoriografia din epoca romantismului revoluționar din secolul trecut (August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu, Cezar Bolliac și alții), epigrafia a străbătut o perioadă de pionierat, nu o dată presărată de erori, dar aducînd servicii inestimabile progresului cercetării istorice.

Epigrafia a devenit o disciplină operînd după criteriile riguroase ale științei abia începînd cu Gr. Tocilescu (1850—1909), profesor la Universitatea din București și director al Muzeului Național de Antichități. El a publicat un număr important de inscripții grecești și latine din Dobrogea și Dacia, îndeosebi în revista *Archaeologisch-epigraphische Mitteilungen* ce apărea la Viena. De aici, ele au fost preluate în impozanta culegere *Corpus Inscriptionum Latinarum*, III, care și-a început apariția în 1873, în două părți, sub conducerea marelui istoric și epigrafist Theodor Mommsen (1817—1903) ; la acestea s-au adăugat în 1902 alte două „fascicule" de proporții tot atît de impunătoare.

Un loc important în studiile epigrafice din țara noastră deține Vasile Pârvan (1882—1927), cunoscut îndeobște prin monumentala sa operă *Getica* (1926), dar care a consacrat o parte din eforturile sale studiilor de epi-

grafie ; se pot aminti în acest sens *Ştiri nouă din Dacia Malvensis* (1912) şi vol. IV şi VII din monografia *Histria*, unde a iniţiat săpături începînd din anul 1914.

După dispariţia prematură şi pînă azi regretată de acei dintre elevii săi care au mai rămas printre noi, diferite instituţii academice din ţară (precum Muzeul Naţional de Antichităţi sau Institutul de Studii Clasice din Cluj) şi muzee regionale au continuat publicarea unor loturi mai mari sau mai mici de inscripţii descoperite în diferite locuri ale pămîntului românesc. Multe dintre ele au fost inserate, îndată după descoperire, în buletinul periodic *Année épigraphique* publicat de revista parisiană *Revue archéologique*.

Astfel încît, răspîndirea prin diverse publicaţii de specialitate, unele tot mai rare şi greu accesibile, ca şi editarea în condiţii nu totdeauna satisfăcătoare (din punct de vedere ştiinţific, dar şi grafic) a făcut ca folosirea izvoarelor epigrafice să devină tot mai dificilă chiar pentru specialişti. De aceea, odată cu crearea Institutului de Arheologie din Bucureşti în 1956, s-a hotărît constituirea a două colective de epigrafişti, la Bucureşti şi Cluj-Napoca, avînd misiunea de a publica pe criterii moderne inscripţiile antice (greceşti şi latine) din Dacia şi Dobrogea (Scythia Minor). După aproape două decenii de studii, revizuiri şi publicări de noi documente, nu în puţine cazuri de o valoare deosebită, republicarea izvoarelor epigrafice a debutat în 1975 prin colecţia *Inscripţiile antice din Dacia şi Scythia Minor*, sub redacţia prof. D. M. Pippidi şi I. I. Russu ; pînă acum au apărut deja 7 volume, cel puţin tot atîtea aflîndu-se pe mesele de lucru ale epigrafiştilor. Apariţia primelor volume este legată de pregătirea celui de-al VII-lea Congres internaţional de epigrafie greacă şi latină, desfăşurat la Constanţa în septembrie 1974 ; acesta a reunit învăţaţi din toată lumea, care au putut lua astfel cunoştinţă de activitatea epigrafică din ţara noastră.

Colecţia apare în două serii. Din prima, *Inscripţiile Daciei romane*, au apărut pînă acum mai multe volume : I, 1975 — *Diplomele militare şi tăbliţele cerate* (sub redacţia lui I. I. Russu) ; II, 1976 — inscripţiile din Oltenia şi Muntenia (de Gr. Florescu şi autorul acestor rînduri) ; III (partea 1), 1976 — inscripţiile din Banat (sub redacţia lui I. I. Russu) ; III (partea 2), 1980 — inscripţiile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (sub redacţia lui I. I. Russu). Seria a doua, *Inscripţiile din Scythia Minor*, a fost concepută în cinci volume, precum urmează : I, inscripţiile de la Histria şi împrejurimile sale ; II, inscripţiile de la Tomis ; III, inscripţiile de la Callatis ; IV, inscripţiile din zona Tropaeum Traiani — Axiopolis ; V, inscripţiile cuprinse în zona dintre Capidava şi gurile Dunării. Gruparea s-a făcut astfel, încît primele trei volume să cuprindă inscripţiile din cetăţile greceşti de pe ţărmul mării şi din apropierea lor, ele fiind din punct de vedere cronologic cele mai vechi, dar şi cele mai numeroase şi deosebit de valoroase ; celelalte două — inscripţiile de pe frontiera dunăreană a imperiului (*limes*), pînă la punctul de întîlnire cu teritoriile oraşelor pontice. În funcţie de dificultăţile de realizare a volumelor, apariţia lor nu a urmat înşiruirea de mai sus, astfel încît au văzut pînă acum lumina tiparului doar volumele I (1983) şi V (1980), celelalte trei fiind în stadiu avansat de pregătire. Deosebit de aceste serii, dar în cadrul aceleiaşi colecţii, Em. Popescu a publicat în 1976 *Inscripţiile greceşti şi latine din secolele IV—XIII descoperite în România*.

Cea mai recentă apariţie din seria *Inscripţiile din Scythia Minor* (vol. I, 1983), cuprinzînd inscripţiile de la Histria şi din împrejurimile acesteia, se datorează lui D. M. Pippidi, adînc cunoscător al istoriei antichităţii greco-romane, profesor la Universitatea din Bucureşti şi pînă nu de mult director al Institutului de Arheologie. Pregătirea volumului cu inscripţiile histriene a fost precedată de numeroase studii, de ansamblu sau de detaliu, din care se pot aminti aici *Contribuţii la istoria veche a României* (două ediţii, 1958 şi 1967), *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit* (Berlin, 1962), *Studii de istorie a religiilor antice* (1969), *I Greci nel Basso Danubio* (Milano, 1971), *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire* (Bucureşti-Amsterdam,

1975). Publicarea inscripțiilor histriene aduce o nouă contribuție la opera învățatului, reprezentînd chiar în ochii săi încununarea activității de o viață consacrată științei și învățămîntului universitar.

Volumul (544 pag.) însumează un număr de 430 de inscripții grecești și latine, însoțite de o ilustrație bogată, constînd din desene (publicate în text) și fotografii (grupate în 94 de planșe aparte). După *cuvîntul introductiv* al autorului, în care se expune stadiul publicării inscripțiilor antice din țara noastră, urmează prezentarea *cadrului geografic*, precum și a *cadrului istoric* al desfășurării vieții cetății întemeiate de milesieni pe malul lacului Sinoie.

Sînt prezentate apoi *Mărturii literare antice despre Histria și teritoriul său* (extrase din scriitori antici : Herodot, Diodor din Sicilia, Appian, Dio Cassius, Strabo, Pliniu cel Tînăr etc.). De asemenea, sub titlul *Prosopografii*, sînt grupați, pe două pagini, străinii stabiliți vremelnic sau statornic la Histria, precum și numele histrienilor atestați în orașe de la Marea Neagră sau din sudul egeic și mediteranean (ca monumentul celor doi histrieni, tată și fiu, aflat acum în muzeul din Pireu).

Corpus-ul propriu-zis cuprinde două părți : inscripții de la Histria (323 de piese, cele mai numeroase și importante) ; inscripții din împrejurimile Histriei (54 piese) ; cîteva fragmente diverse. Publicarea fiecărei inscripții cuprinde, conform criteriilor stabilite pentru întreaga colecție, date tehnice, bibliografie, textul inscripției (în limba greacă sau latină) însoțit de traducere românească, comentariu epigrafic, istoric și onomastic, după caz.

Inscripțiile de la Histria sînt grupate într-o anumită ordine : decrete ale sfatului și adunării poporului ; decrete ale unor asociații sau triburi ; decrete ale unor cetăți străine în cinstea histrienilor ; scrisori și hotărîri ale unor guvernatori romani ; dedicații ale sfatului și poporului histrian ; dedicații ale asociațiilor și triburilor ; dedicații ale unor preoți, magistrați și persoane particulare ; inscripții pe clădiri ; inscripții pe baze de statui și alte monumente onorifice ; liste de nume ; pietre de mormînt ; miliarii și diplome militare.

Multe din aceste inscripții aduc știri unice, fără de care destule pagini din istoria noastră veche ar rămîne nescrise. Astfel este decretul (descoperit în 1959) în cinstea solilor trimiși la Zalmodegikos, căpetenie getică din Dobrogea (secolul III î.e.n.). Și mai important este decretul sfatului și adunării histrienilor în cinstea lui Agathoclea, fiul lui Antiphilos, în care ni se relatează misiunea acestuia pe lîngă regele get Rhemaxos, probabil stăpînind în stînga Dunării, numit în inscripții drept protector al cetăților grecești (în text, în traducerea prof. D. M. Pippidi : „orașele grecești de sub obladuirea regelui Rhemaxos"). Acest rege, ca și fiul său Phradmon sînt necunoscuți altfel și este greu de spus ce am ști fără această inscripție despre formațiunile politice getice de după Dromichaites. În această inscripție, Dobrogea antică poartă denumirea de Scythia, astfel avînd a fi denumită și provincia creată de împăratul Dioclețian (sfîrșitul secolului al III-lea e.n.) ; în istoriografia modernă, ea poartă numele *Scythia Minor*, spre a o deosebi de „Scythia Mare" nordpontică.

De asemenea, și decretul în cinstea lui Aristagoras, fiul lui Apatourios, datînd de la mijlocul secolului I î.e.n. (două fragmente descoperite de Gr. Tocilescu și V. Pârvan), reluat și interpretat cu mai bine de 25 de ani în urmă de D. M. Pippidi, este un document de mare valoare istorică, ilustrînd, alături de decretul cetățenilor din Dionysopolis în cinstea lui Acornion, relațiile dintre Burebista și cetățile pontice. Ele se adaugă paginilor scrise de geograful Strabo și completează istoria geto-dacilor în vremea celui mai mare rege al lor.

Contribuții esențiale la istoria veche a României aduce epigrafia și pentru perioada de după intrarea Dobrogei sub dominația Romei. Aș aminti aici doar *Hotărnicia consularului Laberius Maximus*, a cărei importanță depășește istoria Dobrogei, prin contribuțiile inedite la istoria Imperiului roman, sau cele privind organizarea comunității cetăților pontice (*koinon*) cuprinzînd șase, apoi cinci orașe (*Hexapolis*, respectiv *Pentapolis*).

Deosebit interes prezintă alte decrete, precum cel pentru Diogenes al lui Diogenes (secolul III î.e.n.), bine-

făcător al cetății în moment de restriște ; interesantă este mențiunea că personajul onorat a închinat un templu muzelor (*Mouseion*), stîrnind entuziasmul lui V. Pârvan, care vedea în acesta „o universitate și o academie, în înțelesul actual al acestor cuvinte". De asemenea, merită cel puțin o mențiune mai multe inscripții din secolele II—III e.n., atestînd existența unor *hymnodoi*, „cîntători de imnuri", și prin urmare preocupări în cetatea histrienilor pentru o viață muzicală, fie și cu ocazia unor sărbători precum cele în cinstea lui Dionysos. Inscripțiile reținnu o dată momente dramatice din viața cetății ; iar una, atestînd refacerea, pe timpul lui Gordian al III-lea, unei construcții *ruinate de vechime*, pune chiar la îndoială știrea din *Historia Augusta* potrivit căreia Histria ar fi fost distrusă de goți în anul 238.

Inscripțiile strînse în volum ne prezintă și alte aspecte ale istoriei Histriei, precum raporturile dintre cetate și alte orașe grecești, dintre cetate și autoritățile imperiale, precum și organizarea teritoriului. Asupra acestui din urmă aspect, o serie de date găsim și în partea a doua a *corpus*-ului (p. 437 și urm.), care cuprinde nu mai puțin de 54 de inscripții, cele mai multe în limba latină. Ele ne fac cunoscute numele unor sate (*vici*), purtînd numele întemeietorului (*vicus Quintionis, vicus Secundini, vicus Celeris*), precum și altele cu nume getodacic (*Arcidava, Buteridava*). Ele erau locuite de cetățeni romani (*cives Romani*), trăind alături de autohtoni sau alți coloniști (*Lai, Bessi consistentes*). Deosebit de interesante sînt inscripțiile atestînd hotărnicia făcută din ordinul guvernatorului provinciei, între o proprietară de pămînturi, Messia Pudentilla, și *vicani Buteridavenses*, ca și plîngerea locuitorilor din Chora Dagei, datînd din anul 160, contra vexațiunilor la care sînt supuși („Noi, locuind și avîndu-ne așezarea în preajma drumului public, sîntem împovărați de sarcinile și corvezile la care sîntem obligați a face față" ; ei își exprimă speranța — de altfel nedezmințită, cum reiese din partea finală a inscripției — că li se va face dreptate, „ca să putem rămîne în satul nostru și să nu fim nevoiți să pribegim pe alte meleaguri").

Șirul exemplelor ar putea continua încă, dar lăsăm cititorilor bucuria de a le descoperi singuri. Deoarece, deși volumul este adresat cu precădere lumii savante, conținînd texte dificil de înțeles chiar pentru specialiști, însoțirea lor de traduceri într-o limbă elegantă și aleasă amintind de traducătorul *Poeticelor* lui Aristotel, precum și comentariile bogate, unele adevărate studii independente, ușurează consultarea cărții deopotrivă de cititorul de rînd și istoric. Utilizarea volumului este facilitată și de indicii bogați și sistematici cuprinzînd : nume de persoane în texte grecești ; nume de persoane în texte latine ; nume romane sau de origine romană în texte grecești ; nume trace, microasiatice, iraniene și altele ; denumiri geografice ; regi și căpetenii traco-geto-dace ; împărați romani și familiile lor ; Imperiul roman : administrație, demnitari civili și militari, trupe, oșteni, flotă ; orașe grecești : instituții, magistraturi, onoruri și privilegii ; viața religioasă ; termeni și expresii notabile ; începuturi de inscripții versificate. Indicii reprezintă astfel o sistematizare a principalelor probleme și date ale *corpus*-ului de inscripții istriene, facilitînd cercetarea deopotrivă pentru specialiștii în epigrafie și istorici în general.

Volumul I din *Inscripțiile din Scythia Minor* reprezintă o contribuție, după părerea noastră cea mai de seamă din cele aduse pînă acum, la istoria Histriei ; este momentul a aminti aici că sub îngrijirea prof. D. M. Pippidi se publică seria de monografii *Histria*, ajunsă la al șaselea volum. Dar, totodată, acest *corpus* prezintă contribuții de valoare unică la istoria veche a României, în egală măsură la istoria cetăților pontice, a societății geto-dace înainte de cucerirea romană și la istoria Moesiei Inferioare în epoca principatului. Ca la fiecare apariție a uneia din cărțile sau studiile prof. D. M. Pippidi, istoricii îi sînt recunoscători, iar pentru mulți, mai tineri sau deja la maturitate în munca de cercetare, profesorul este un exemplu de erudiție, sacrificiu și onestitate științifică.

CONSTANTIN C. PETOLESCU

URSULA KOCH, *Die fränkischen Gräberfelder von Bargen und Berghausen in Nordbaden.* Landesdenkmalamt Baden-Württemberg, Konrad Theiss Verlag, Stuttgart, 1982. (Necropolele francilor din Bargen și Berghausen, regiunea Baden de nord), 145 p + 87 planșe + 9 imagini explicative.

Monografia de față prezintă două necropole ale francilor din Bargen și Berghausen și este prima lucrare mai amplă din „Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Würtemberg" asupra descoperirilor din această regiune.

Studiul se referă la două necropole de dimensiuni mai mici din districtul Kraich, arie situată între Heidelberg, Heilbronn și Karlsruhe, descoperite acum 20 de ani, ca urmare a unor construcții edilitare.

Ambele necropole relevă pentru prima oară în această regiune un material arheologic foarte bogat, datat în perioada migrațiilor. Cimitirul din Bargen cuprinde 47 de morminte, cele mai vechi datîndu-se la începutul secolului VI e.n. Din necropola de la Berghausen — parțial cercetată — sînt cunoscute 106 morminte care pot fi datate pe la mijlocul secolului VII e.n. În ambele cazuri inventarul acestora permite și conturarea unor diferențieri sociale în cadrul populației locale. Datorită obiectelor descoperite și mai ales a fibulelor bracteate de argint (Brakteatenfibeln) se poate vorbi aici de o permanentă influență creștină începînd cu al treilea sfert al secolului VII e.n. Aceasta se explică și prin poziția geografică a necropolelor în „Hinterlandul" localităților Speyer, respectiv Worms.

Prin observații minuțioase asupra riturilor și inventarelor funerare, autoarea reușește să stabilească aici, în regiunea limită dintre franci și alemani, criterii valabile pentru precizarea apartenenței etnice a celor înmormîntați.

Sînt enunțate referiri privind localizarea districtului, conținute în diferitele documente păstrate și care cuprind amănunte în legătură cu posesiunile localnicilor. Este prezentată de asemenea încadrarea geografică și topografică a acestui ținut. Structura foarte variată a solului explică gradul diferențiat de păstrare a scheletelor și obiectelor și totodată varietatea tehnicilor de săpătură aplicate.

Autoarea face un istoric al celor două obiective, în urma căruia repertoriază inventarele mormintelor. În cadrul celor două necropole sînt identificate 4 faze în care pot fi încadrate descoperirile funerare. Acestea sînt înfățișate paralel : mormînt-mormînt ; necropolă-necropolă ; zonă-alte zone. Sînt prezentate mai întîi morminte de bărbați cu obiectele specifice (vîrfuri de lance, garnituri pentru centură și încălțăminte, pinteni, unelte), iar apoi concluziile în legătură cu îmbrăcămintea bărbaților.

Urmează enumerarea mormintelor de femei, care sînt mai greu de datat datorită sărăciei de obiecte-accesorii. Se încearcă aici o încadrare cronologică a mormintelor de femei din sec. VII e.n. Sînt înfățișate inventarele acestora, cu obiectele specifice (cercei, inele, fibule disc — *Scheibenfibeln* și fibule bracteate — *Brakteatenfibeln*, șiraguri de mărgele, amulete, cataramă).

La obiectele ambelor grupe este amintit locul de amplasare în mormînt, datarea, dimensiunile, forma și decorul. Foarte des întîlnit este motivul creștin și motivul creștin de origine orientală în special (animale, păsări la pomul vieții, rădăcini sau coroană în formă de cruce, persoane-pereche). Semnele și simbolurile sînt interpretate ca expresie a ocrotirii și ajutorului, începînd din perioada precreștină.

În continuare sînt prezentate obiectele comune atît mormintelor de bărbați cît și celor de femei : obiecte de toaletă, vase cu decor ștampilat, pahare și căni diferit decorate — *Rollstempel*, *Wellenbanddekor*, *Rädchendekor* —, ceramică galbenă sau gri de tip merovingian tîrziu și carolingian timpuriu, vase de lemn și de sticlă.

Urmează concluziile științifice și rezultatele privind tehnica săpăturii, cro-

nologia (încadrarea în diferitele faze) și aspecte de istorie socială (înmormîntarea în funcție de clasa socială, sex etc.).

În încheiere este prezentat un catalog al mormintelor și planșele figurate.

Valoroasa contribuție a autoarei se distinge prin exactitatea, chiar minuțiozitatea informației, constituindu-se într-un instrument de lucru prețios pentru studiul începuturilor feudalismului din epoca migrațiilor.

CARIN CHERA-MĂRGINEANU

HELENA ZOLL ADAMIKOWA, *Wczesnosredniowieczne cmentarzyska cialopalne slovnian na terenie Polski*, vol. II (Cimetières slaves d'incinération dattant du Haut Moyen Age découverts en Pologne), Wroclaw-Kraków-Gdansk (Polska Akademia Nauk), 1979, 316 p.

Le premier volume de l'ouvrage est paru en 1976. Dans ce livre l'auteur analyse les résultats des investigations effectuées dans les cimetières provenant de l'époque de début de la féodalité en Pologne.

Le livre est divisé dans les chapitres suivants : analyse des sources archéologiques ; analyse des sources littéraires ; périodisation des funérailles chez les Slaves d'Ouest ; essai de détermination d'une unité territoriale ayant le même type de funérailles que celles du monde slave de l'Ouest ; les principaux éléments de réconstitution de la coutume des funérailles.

Ce second volume, de même que le premier, est écrit en parfaite connaissance des problèmes abordés. La bibliographie est riche. L'illustration adéquate. Les conclusions de l'auteur en ce qui concerne le rituel des funérailles dans la Pologne médiévale sont convainquantes. Un ample résumé en allemand vient compléter cet ouvrage intéressant.

PETRE DIACONU

LIUDMILA DONČEVA-PETKOVA, ЗНАЦИ ВЪРХУ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЯТНИЦИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ VIII—X в.

(Signes sur les monuments archéologiques de Bulgarie médiévale. Les VIIIe—Xe siècles). Sofia, 1980, 188 p., 19 fig. et 42 pl.

L'auteur a réuni dans ce tome environ 1300 représentations, ce qui constitue la quasitotalité des signes existants sur les monuments archéologiques (blocs en pierre, briques, tuiles, objets en métal etc.), découverts jusqu'à présent en Bulgarie.

Les signes sont insérés dans un catalogue organisé selon le critère de leur signification. Les uns sont présentés comme runes, lettres (grecques, glagolitiques et cyrilliques), les autres comme figures géométriques, symboles etc. Le catalogue indique le lieu de la découverte, l'aspect du signe (incisé ou en relief), la nature du matériel sur lequel se trouve le signe (pierre, céramique, os, métal) et comprend des précisions sur sa publication.

Dans le premier chapitre du livre intitulé „Coup d'oeil sur l'historique du rassemblement et de l'interprétation des signes existants sur les monuments archéologiques de Bulgarie", Liudmila Dončeva-Petkova présente la liste des savants bulgares qui ont publié de pareils documents. Bien entendu, en certains cas l'auteur résume aussi les opinions de ceux qui ont étudié l'origine et la signification des signes.

Dans le deuxième chapitre, „l'apparition et la radiation des signes", Liudmila Dončeva-Petkova nous rappelle que la pratique de l'application des signes existait depuis très longtemps, notamment depuis les époques néolitique et énéolitique et que cette pratique a embrassé de larges espaces géographiques.

Après ces considérations, l'auteur s'arrête à loisir sur les runes de la zone Orhono-Eniseisk, attribuées — comme on le sait déjà — aux populations mongoles. L'accent mis sur ces runes vise à préparer le terrain pour l'opinion qu'une grande partie des signes de Bulgarie sont des lettres *runiques* du type Orhono-Eniseisk appor-

tées dans ces régions par les Protobulgares.

La partie la plus intéressante de la contribution de Liudmila Dončeva-Petkova la constitue le chapitre „Considérations sur la date et l'origine des signes de Bulgarie" (p. 24—27), dans lequel l'auteur nous assure que ces signes dattent de la période comprise entre les VIIe—Xe siècles, c'est-à-dire dès la formation du premier Etat bulgare. Cela veut signifier que ces signes ont été apportés et employés en Bulgarie par les Protobulgares.

Liudmila Dončeva-Petkova exclue toute relation directe entre la pratique des représentations dattant de l'époque antique et celle des VIIe—Xe siècles parce que „les quelques signes antiques représentent en premier lieu des cercles *en relief* (n.s.) et des croix en différents formes" (p. 24) et que ces signes „sont exécutés sur des briques ou des tuiles" (p. 24). C'est pourquoi, l'auteur bulgare soutient que „les signes présents sur le territoire de la Bulgarie d'aujourd'hui ne peuvent être considérés comme la continuation d'une tradition antique romaine tardive ou haute-byzantine" (p. 25).

D'une certaine façon, à ce point, l'auteur se contredit un peu, vu que, pas plus loin qu'à la page 27, on affirme que „parmi les signes incisés de Bulgarie se trouvent aussi des lettres qui auraient pu être prises de l'alphabet grec et latin, *employées en même temps jusque plus tard* (n.s.) en Bulgarie". Et l'auteur continue : „Parmi nos signes existent aussi beaucoup de symboles archi-vieux du soleil et des forces bénéfiques spécifiques aux populations ayant habité la Péninsule Balkanique avant l'arrivée des Slaves et des Bulgares".

Dans les pages 25—27, Liudmila Dončeva-Petkova refuse à juste raison l'hypothèse de l'origine slave de la pratique des signes, hypothèse formulée en base de l'existemce des „marques de potier" reliefées sur le fond des vases céramiques. Elle attire l'attention sur le fait que les marques de potier apparaissent dans la Péninsule Balkanique beaucoup plus tôt que dans le monde slave, mais en même temps nous laisse entendre que leur pratique en Bulgarie doit être liée à la présence des Protobulgares, ce qui constitue certainement une erreur. On se rend compte que Liudmila Dončeva-Petkova ne sait pas que l'estampillage des vases avec des „marques de potier" était usité dès les siècles V—VI dans le monde romain de Noricum [1]. De même, elle semble ignorer que beaucoup de vases en verre dattant de l'époque romaine tardive étaient estampillés [2]. Par conséquent, si les soi-disant marques de potier", répandues dans toute l'aire de la civilisation slave apparaissent dans la Péninsule Balkanique plus tôt que n'importe où ailleurs, dans les régions nordiques ou de l'est, cela est du à l'existence sur ce territoire d'une population romanisée, conservatrice de certaines traditions culturelles plus anciennes et, en aucun cas, aux Protobulgares — population nomade qui restera longtemps inaccoutumée à l'emploi des vases céramiques.

Liudmila DončevaPetkova cherche l'origine de la coutume de l'égratignure, c'est-à-dire le gravage des signes, dans le milieu alano-sarmatique de l'est de l'Europe ; conformément à son opinion, les Protobulgares auraient apporté cette pratique en Bulgarie, la prenant des parties nord-pontique et azovo-caucasiennes. Pour renforcer ses affirmations, l'auteur nous renvoie à quelques analogies de la Crimée et de l'Olbie de l'époque romaine tardive, de même qu'à de certains signes des VIIIe—Xe siècles de Sarkel, Maïatzk etc. Bref, conformément à la théorie de Liudmila Dončeva-Petkova, les Protobulgares s'assimilant — dans l'est de l'Europe — la coutume de la pratique des signes a

[1] Voir Herbert Mitscha-Märheim, in Osterreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege, 1963, XVII, p. 153—157 ; cf. Maria Comşa, *La culture matérielle anciene roumaine*, Bucarest, 1978. p. 97 ; Petre Diaconu, in SCIVA, 30, 3, 1979, p. 472, note 13.

[2] Pour exemple de marque appliqué sur un vase en verre du IVe s. n.ère, voir Petre Diaconu, in SCIVA, 25, 2, 1974, p. 290, fig. 1/11.

été apportée avec eux dans la Péninsule Balkanique. Avec le temps, dans le processus de la cohabitation avec les Slaves, la coutume aurait été assimilée par ceux-ci aussi.

Il semble que, parmi les signes se sont imposés aussi les runes. Arrivant à ce point il convient de faire quelques précisions. Depuis quelque temps, parmi les chercheurs bulgares se fait place, de plus en plus, la thèse qui soutient que la graphie runique, documentée en quelques lieux au sud du Danube, y a été apportée par les Protobulgares et qu'elle aurait été employée longtemps par ceux-ci, jusque vers le Xe siècle. On nous indique le témoignage du moine. Chrabre, selon lequel dans les temps anciens les Bulgares n'ont pas eu de livres, et qu'ils se sont exprimés à l'aide de „lignes et d'incisions". En fait l'expression „lignes et incisions" chez Cernorisez Chrabre signifie plutôt taille (encoche). Autrement dit, en tenant compte des affirmations de celui-ci on doit comprendre que les Bulgares, jusqu'à s'approprier l'écriture cyrillique, se sont senvis de l'encoche.

Pour ce qui est de notre point de vue, nous considérons que les signes existants sur les monuments bulgares qui imittent les lettres de la soi-disante écriture runique sont beaucoup moins nombreux. Quant à cette écriture, les données dont nous disposons nous obligent à croire qu'elle est apparue et s'est développée dans la Péninsule Balkanique plus tard, au long des IXe—Xe siècles. Mais, en ce qui concerne la pratique de l'application des signes dans la Bulgarie des siècles VII—X, il est plus important de savoir qu'elle est son origine. Nous avons déjà vue que Liudmila Dončeva-Petkova opine pour l'origine orientale de cette pratique.

Quant à notre opinion, nous nous situons sur la position de l'origine locale de cette pratique, et cela d'autant plus que la pratique de l'application des signes sur pierre est attestée en abondance à l'époque romane classique et romaine tardive. Il convient de souligner que sur quelques unes des pierres du mur de Tropaeum Traiani [3] apparaissent des signes tout à fait semblables à ceux de la Bulgarie des IXe—Xe siècles, et que même les représentations de chevaux se rencontrent fréquement à l'époque romaine [4].

A vrai dire, la plupart des signes que Liudmila Dončeva-Petkova présente sont un héritage de l'antiquité.

Quoi qu'il en soit, l'ouvrage de Liudmila Dončeva-Petkova constituie une contribution utile à la connaissance des signes employés dans le haut moyen âge. Nous ne doutons pas que dans ses prochaines recherches l'auteur bulgare abordera aussi des problèmes concernant la signification et le sens des signes. Les quelques inadvertance rencontrées dans le texte ou dans les tableaux publiés ne diminuent en rien la valeur du livre.

PETRE DIACONU

STOJAN AVDEV, СРЕБРЕНИТЕ МОНЕТИ НА ЦАР МИХАИЛ АСЕН (1337—1355).

(Les monnaies en argent du tsar Michail Assène, 1337—1355), dans „Numizmatika", 3, 1980, pp. 13—22.

Le jeune numismate bulgare Stojan Avdev s'occupe dans cet article des monnaies en argent attribuées par les spécialistes au tsar bulgare Michaïl Assène (1246—1256).

Après une analyse pertinente des documents numismatiques, Stojan Avdev est tenté de supposer que ces monnaies appartiennent à Michaïl, fils d'Ivan Alexandre (1337—1355). Les raisons qui l'ont conduit à cette supposition sont les suivantes : les grossos attribués à Michail Assène sont en contradiction avec la circulation des monnaies en argent du XIIIe siè-

[3] Gheorghe Papuc, in Matériaux et recherches archéologiques, Oradea, 1979, p. 187, la figure d'en bas.

[4] G. Popilian, *La nécropole daco-romaine de Locusteni*, Craiova, 1980, p. 131, pl. VIII, M. 49.

cle : les trésors où apparaissent de pareilles monnaies datent du XIVe siècle ; les monnaies imitent, de quelque façon, les grossos serbes émis après 1382 ; le système d'émission employé dans le cas de ces monnaies apparaît en Bulgarie après 1331.

Stojan Avdev soutient que les monnaies sont concentrées dans la partie occidentale de Bulgarie et, en spécial, dans la zone du Vidin, ce qui signifie que Michaïl, d'Ivan Alexandre a régné sur Vidin vers l'année 1340.

Les conclusions sont présentées avec certaines réserves. Si la thèse de Stojan Avdev sera certifiée par les prochaines investigations, elle ouvrira de nouvelles voies pour une meilleure compréhension de la vie économique et politique de la Bulgarie médiévale et de la région du Vidin, en spécial, et de l'intérêt manifesté pour Vidin par quelques princes régnants roumains du XIVe s.

L'on connaît déjà que Michail était le fils d'Ivan Alexandre et de Theodora, fille de Basarab.

PETRE DIACONU

LISTA PRESCURTĂRILOR

AA	= Archäologischer Anzeiger, Berlin.
A(A)RMSI	= Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice.
A.Arh.	= Arta și Arheologia, Iași, I—XIV, 1927—1938.
Acta Arch.	= Acta Archaeologica, Budapesta.
Apulum	= Apulum. Acta Musei Apulensis. Alba Iulia.
Arch. Ért. (AÉ)	= Arhaeologiai Értesitö, Budapesta.
Arh. Mold.	= Arheologia Moldovei, Iași — București.
Arh. Vestnik	= Arheloski Vestnik, Ljubljana.
Ath. Mith. (AM)	= Athenische Mitteilungen.
BCH	= Bulletin de Correspondance Hellenique, Paris.
BMI	= Buletinul Monumentelor Istorice, București.
BSNR	= Buletinul Societății Numismatice Române, București, I—XLI, 1904—1947.
Ber. RGK	= Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main.
Carpica	= Carpica. Publicație a Muzeului de istorie din Bacău.
Cercet. Arh.	= Cercetări Arheologice din București.
Cercet. Ist.	= Cercetări Istorice, Iași.
DA	= Daremberg-Saglio, Dictionnaire des Antiquités.
Dacia	= Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București.
Dacia NS	= Dacia. Révue d'Archéologie et d'Histoire ancienne București.
Danubius	= Danubius. Publicație a Muzeului de istorie din Galați.
DID	= Din Istoria Dobrogei (vol. I, D. M. Pippidi, D. Berciu, București, 1963 ; vol. II, R. Vulpe, I. Barnea, București, 1968).
ED	= Ephemeris Dacoromana, București-Roma, I—X, 1923—1945.
FHD	= Fontes Historiae Dacoromanae, București.
Germania	= Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen-Instituts, Berlin.
Istros	= Istros, Publicație a Muzeului de istorie din Brăila.
IAK	= Izvestia Arheologiceskoi Komisii.
IGB	= Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, edidit G. Mihailov, Sofia, 1956.
Izvestiia Institut	= Izvestiia — Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare.
Izvestiia Sofia	= Izvestiia na Arheologiceskiia Institut, Sofia.
Izvestiia Varna	= Izvestiia na Varnenskoto Arheologicesko Druzestvo, Varna (Izvestiia na Narodniia Muzei, Varna).

JDI (JDAI)	= Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts, Berlin.
Jahrb, RGZM	= Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentral-Museums, Mainz.
JRS	= Journal of Roman Studies, London.
Klio	= Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin.
Kokalos	= Kokalos, Studi publicati dell'Istituto di Storia Antica dell'Universita di Palermo.
KS	= Kratkie Soobščenia. Institut. Moscova.
Mainzer Zeitschrift	= Mittelrheinisches Jahrbuch für Archäologie, Kunst und Geschichte, Mainz.
Materiale	= Materiale și cercetări arheologice.
Mél. Rome	= Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'Ecole Française de Rome, Paris.
Mem. Antiq.	= Memoria Atiquitatis, Piatra Neamț.
MIA	= Materiali i issledovaniia po arheologhii S.S.S.R., Moscova.
Museum Notes (MN)	= Museum Notes. American Numismatic Society, New-York.
NE	= Numismatika i epigraphika.
NEH	= Nouvelles études d'histoire, București.
Peuce	= Peuce. Publicație a Muzeului Deltei Dunării, Tulcea.
PMMB	= Publicațiile Muzeului Municipiului București, București, I—II, 1934—1936.
Pontica	= Pontica. Revista Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța.
PZ	= Prähistorische Zeitschrift, Leipzig-Berlin.
RE	= Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft.
RÉSEE	= Revue des études sud-est européennes, București.
Rev. Muz.	= Revista Muzeelor, București.
RA	= Revue Archéologique, Paris.
RMM-MIA	= Revista Muzeelor și Monumentelor — Monumente Istorice și de Artă, București.
SA	= Sovetskaia Arheologiia, Moscova.
SCIV(A)	= Studii și cercetări de istorie veche, București. (Din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, București).
SCN	= Studii și cercetări de numismatică, București.
SCS Iași	= Studii și cercetări științifice, Iași.
Slov. Arch.	= Slovenska Archeologia, Nitra.
SMMIM	= Studii și materiale de muzeografie și istorie militară, București.
St. Cl.	= Studii Clasice, București.
St. Mat. Suceava	= Studii și materiale, Suceava.
VDI	= Vestnik Drevnei Istorii, Moskova.

Tiparul executat sub comanda nr. 610
la I.P. „Filaret", str. Fabrica de chibrituri
nr. 9-11, Bucuresti
Republica Socialistă România